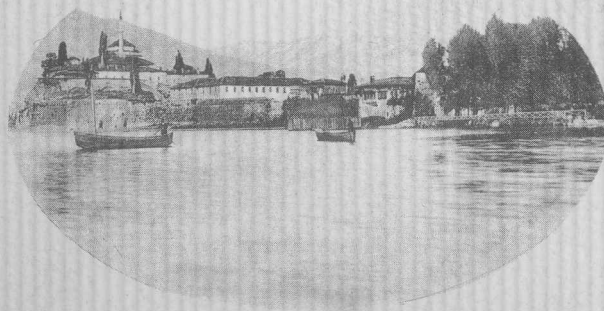

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΠΡΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ -1914

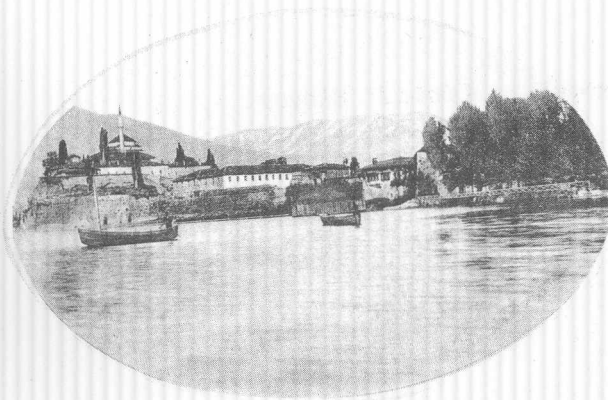
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1992

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΠΡΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ -1914

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1992

Φ4E
Φεβρ 2001

Επιμέλεια εξωφύλλων: Κώστα Π. Βλάχου

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ
Όπλαρχηγού Ποντίεση 23
Ιωάννινα 453 32
Τηλ. 28.315

Στή μνήμη τῆς γυναίκας μου Θεοδώρας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Λένε πολλοί πώς ή Ιστορία πρέπει νά γράφεται μέ κάποια χρονική απόσταση από τά γεγονότα. Ή κρίση έτσι είναι νηφάλια, περισσότερο αντικειμενική, άγγίζει τόν πυρήνα τών αιώτων και τών αποτελεσμάτων, δικαιώνει τήν άποστολή της έπιστήμης. Μπορεί νάναι κι έτσι. Άλλά τό γεγονός δέν είναι μόνο λογική και ψυχρή άποτίμηση. Έχει διαποτιστεί και από τό συναίσθημα, πύρινη λάβα διαχέεται σ' όλα τά μόρια του, μοιάζει μέ τόν πλανήτη μας στά πρώτα χρόνια της δημιουργίας. Χωρίς τό συναίσθημα όλα θα έμοιαζαν σάν μιá άσκηση επί χάρτου, παιγνίδι μέ μολυβένια στρατιωτάκια, πού κινούνται σύμφωνα μέ προδιαγραφές, χωρίς μέθεξη, δέν έχει νόημα ή ζωή, κατ' επέκταση και ή Ιστορία, χωρίς τούς χτύπους της καρδιάς. Άκόμα, όσοι μετείχαν στά γεγονότα, καθώς τά χρόνια περνούν, αποξενώνονται, χωρίς νά τό καταλάβουν, από τήν περιρρέουσα ατμόσφαιρα της εποχής, αρχίζουν νά τά βλέπουν όλα σάν ένα μακρινό τοπίο, κάποτε χαμένο στην όμίχλη. Μπορεί, βέβαια, νά γράψουν Ιστορία, αν κοιτάξεις όμως τά γεγονότα μέ μεγεθυντικό φακό, νοιώθεις έκπληκτος πώς βρίσκεσαι μπροστά σ' ένα άποσκελετωμένο λείψανο του παρελθόντος, εκεί πού πρώτα προκαλούσε ή κρουστή σάρκα, τό αίμα έτρεχε όρμητικά στις φλέβες και ή ζωή έκδηλωνόταν μ' όλες τις μορφές της.

Αυτά σκέφτομαι σήμερα πού αρχίζω τήν προσπάθεια νά στήσω τό σκηνικό μιās περιόδου τριών περίπου δεκαετιρίδων ζωής τών Γιαννίνων (1913-1940), προσπάθεια πού ξέρω πώς θα προσκρούσει σέ πολλά έμπόδια. Τή δεύτερη δεκαετία της περιόδου αυτής τήν έζησα, αυτή ή απόσταση από τό χρόνο μέ γεμίζει δέος, καθώς νοιώθω τίς δυσχέρειες νά μεταφέρω στά τωρινά τούς συναίσθηματικούς κραδασμούς πού προκαλούσαν οι άνθρωποι και τό τοπίο, διαφορετικής ύψης από τό σημερινό, μόνα κοινά σημεία απέμειναν ή λίμνη, —κι αυτή αλλοιωμένη μέ κίνδυνο καταστροφής—, κάποια παραδοσιακά κτίσματα και ο φυσικός περιγύρος. Τό έγχείρημα γίνεται δυσκολότερο γιά τά άμέσως μετά τήν άπελευθέρωση χρόνια, μιá και είμαι ύποχρεωμένος νά προεκτείνω τή φαντασία μου στηριζόμενος σέ τρίτους, αυτούς πού έζησαν στο έπίκεντρο τών γεγονότων, ήταν και δημιουργοί τους σέ πολλές περιπτώσεις. Πώς π.χ. νά μεταφέρεις στο σήμερα τό συγκλονιστικό περιεχόμενο της Μεγάλης ήμέρας της Λευτεριάς, όταν ο νικητής Έλληνικός στρατός έμπαινε στα Γιάννινα και χάριζε τήν έλευθερία στους κατοίκους τους, ύστερα από πέντε περίπου αιώνες σκλαβιάς; Μόνο ο Γ. Χατζής-Πελερέν, πού βίωσε τό γεγονός λεπτό πρós λεπτό μέσα και έξω από τή φυλακή, μπόρεσε νά συνθέσει τήν έπομένη της εισόδου του στρατού μας, τό χρονικό της άπελευθέρωσης, πού ξεχειλίζει από συναίσθημα, χωρίς καμιá νόθευση τών γεγονότων και της ροής τους. Τό ίδιο, και σέ άμεση έπαφή μέ τά γεγονότα, έζησε τίς μεγάλες μέρες της πολιορκίας της πόλης, και τίς ανασύνθεσε μέ τόν πληθωρικό λυρισμό και τήν ευαισθησία της ψυχής της, εκείνη ή γλυκύτατη Γαλλίδα συγγραφέας, ή Γκυ Σαντεπλάιρ, φιλολογικό ψευδώνυμο της γυναίκας του Γάλλου πρόξενου, στα Γιάννινα, Ντυσάπ. Όσοι διαβάζουν, ύστερα από όγδόντα περίπου χρόνια αυτά τά κείμενα, είναι αδύνατο ν' αποφύγουν τά σκιρτήματα της καρδιάς, ο χρόνος

μπορεί νά ἀμβλυνε τὰ συναισθηματικά ἀνταντακλαστικά, δὲν τὰ κατέστρεψε ὁμως κι οὔτε θὰ τὸ καταφέρει ποτέ.

Θὰ προσπαθῶ, λοιπόν, καὶ πιστεύω πῶς θὰ σώσω ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἰσοπεδωτικὴ δύναμη τοῦ χρόνου, νά ἀνασυνθέσω τὴ ζωὴ τοῦ μεσοπόλεμου στὰ Γιάννινα καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ της — ἡ πόλη δὲν ζοῦσε ξεκομμένη ἀπὸ τὸ περιβάλλον —, στηριζόμενος στὰ κείμενα ποὺ ὑπάρχουν καὶ τὰ βιώματά μου. Τὰ πρῶτα χρόνια ἀναπλάστηκαν μὲ βάση τίς γραπτὲς μαρτυρίες καὶ τὰ δημοσιεύματα, κατὰ κύριο λόγο τῆς «Ἠπειρου», τῆς μοναδικῆς ἐφημερίδας ποὺ κυκλοφοροῦσε στὰ Γιάννινα κατὰ τὴ διετία 1913-14, μόνο στὸ τέλος τοῦ 1914 κυκλοφόρησε καὶ δευτέρη ἐφημερίδα ἡ «Σημαία». Βέβαια ἡ χρησιμοποίησις μιᾶς μόνο ἐφημερίδας γιὰ τὴν τεκμηρίωση τῶν γεγονότων περικλείει τὸν κίνδυνο τῆς μονομέρειας, ἀφοῦ δὲν ἀκούονται ὅλες οἱ φωνές. Τὸ μειονέκτημα ἀντισταθμίζεται, ὅσο εἶναι κατορθωτό, μὲ τὴν κριτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν κειμένων καὶ τὴν ἐπαλήθευση τοῦ περιεχομένου τους ἀπὸ ἄλλες πηγές. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Γ. Χατζῆς, στίς τοποθετήσεις του ἀπέναντι σὲ πρόσωπα καὶ καταστάσεις, συχνὰ ὑπερβάλλει, αὐτὸ ὁμως δὲν νοθεύει τὴ γνησιότητα τῆς φωνῆς του, ποὺ ἔφτανε κάποτε ὡς τὴν κραυγὴ καὶ τὸ οὐρλιαχτό, ὅταν ἐνοιθε πῶς ὁ Ἠπειρωτικὸς ἀγώνας, στὸν ὁποῖο εἶχε ἀφοσιωθεὶ ὁλόψυχα, κινδύνευε ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ στάση μερίδας Ἠπειρωτῶν, ποὺ τὸν ἐβλεπαν ὡς κομματικὴ ὑπόθεση καὶ ὄχι ὡς πανεθνικὴ σταυροφορία. Ἐχὼ τὴ γνώμη πῶς ὁ Γ. Χατζῆς στάθηκε, γιὰ τὴν περίοδο ποὺ ἐξετάζεται, ἡ πιὸ γνήσια Ἠπειρωτικὴ φωνή, ἡ μύχια ἔκφραση τῆς ἐθνικῆς βούλησης γιὰ νά σωθεῖ ἡ Ἠπειρος, χωρὶς κίνδυνο διαμελισμοῦ της.

Στὴν ἀνάπτυξή της, ἡ ἀνάπλαση τῆς Ἱστορίας, στηρίζεται στὸ μῦθο μιᾶς Γιαννιώτικης οἰκογένειας, ὄχι «γεννήματος καὶ θρέμματος» τῆς πόλης, ἀλλὰ Ζαγορίσιας καταγωγῆς. Γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ της πλέκονται τὰ γεγονότα καὶ δροῦν τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, κατὰ τρόπο ἑναρμονιζόμενο στὴν τότε ἀτμόσφαιρα, καὶ ρέει ἡ καθημερινότης, μὲ ὅλες τίς μορφές καὶ τίς ἀποχρώσεις της. Ἐντύπωση μοῦ προκάλεσε, ὅταν ἄρχισα τὴ σύνθεση τοῦ σκηνικοῦ, τὸ πλῆθος τῶν πρωταγωνιστῶν καὶ τῶν γεγονότων, ἐθνικῶν, πολιτικῶν, κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν καὶ ἄλλων, ποὺ συγκροτοῦσαν μιὰ ἰδιαίτερη, ἐντονα αἰσθητὴ, παρουσία στὴ γενικότερη πορεία τῆς χώρας κατὰ τὴν πρώτη μεταπελευθερωτικὴ δεκαετία, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας ἰδιαίτερη θέση κατεῖχε τὸ Βορειοηπειρωτικὸ ζήτημα.

Εὐχαριστῶ τὴ Ριζάρειο Ἐκκλησιαστικὴ Σχολὴ ποὺ μὲ τὴ βράβευσή μου (Αὐγόντος 1991) μοῦ ἔδωσε τὴ δυνατότητα τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐργασίας αὐτῆς. Ὁ τόμος ποὺ κρατᾷε στὰ χέρια του ὁ ἀναγνώστης, ὁ Α' τόμος τοῦ ὅλου ἔργου, ἀναφέρεται στὴν προαπελευθερωτικὴ περίοδο καὶ τὰ δύο πρῶτα κρίσιμα χρόνια (1913-1914), τὰ τόσο μεστὰ σὲ γεγονότα. Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ ἐλπίζω νά φέρω σὲ πέρας τὴ μεγάλη αὐτὴ προσπάθεια, ποὺ ἀπαιτεῖ τὴν ἐκδοσὴ πολλῶν τόμων.

Ὅλα τὰ ἀντίτυπα τῆς ἐκδόσεως παραχωροῦνται στὸ Πνευματικὸ κέντρο Ζαγορίου «Κώστας Λαζαρίδης», γιὰ νά ἀνῆξει τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὴν πώλησή τους. Κατὰ τὴ βράβευσή μου εἶχα δηλώσει πῶς ἀποδέχομαι καὶ τὸ χρηματικὸ ἔπαθλο, μὲ τὴν ὑπόσχεση πῶς τὸ ποσὸ θὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἐκδοσὴ ἐνὸς νέου ἔργου, πρὸς ὄφελος τοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου. Τὴν ὑπόσχεση αὐτὴ ἐκπληρώνω μὲ τὴν παρούσα ἐκδοσὴ.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Γιάννινα, Μάρτιος 1991

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΠΡΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἀπὸ τὴν αὐγὴν τῆς 21ης Φεβρουαρίου, πόλις σεμνή, πού ἐκλαιεν ὁλος ὁ Ἑλληνισμός καὶ ἐθρήνουν οἱ Ἑπειῶται - Γιάννινα ὥραϊα μὲ τὸ αἵματωμένον μέτωπον καὶ τοὺς μωλωπισμένους κροτάφους, εἶσθε ἐλεύθερα καὶ γελούμενα! Ὁ ἀέρας σας χαμογελάει, ὁ οὐρανός σας ἀπλοῦται εἰς γαλανὸν αἶνον, τὰ σπήτια κοιμοῦνται πλέον ἥσυχα μὲ θύρας ἀνοικτάς καὶ ἡ καρδιά σας γελάει καὶ ὑπερηφανεύεται! Ἐχαμογέλασαν τέλος πάντων καὶ τὰ ἰδικά σας χεῖλη!.

Ὁ Πέτρος Κωστίδης, ὥριμος ἄντρας πιά, σαράντα ἑπτὰ χρονῶν, ἐκεῖνο τὸ πρωῒνὸ τῆς 3ης Μαρτίου, κρατοῦσε στὰ χέρια του τὴν Ἑπειρο τοῦ Γ. Κατζί-Πελλερέν, μὲ τὴν ἴδια εὐλάβεια πού ἔπιανε τὸν Ἀπόστολο τῆς ἐκκλησίας, ὅταν μικρὸ παιδί ὁ παπὰς τοῦ χωριοῦ τὸν ἔδινε γιὰ νὰ διαβάσει τὴν περικοπὴ τῆς Κυριακῆς. Καταγόταν ἀπὸ τὰ Ζαγοροχώρια, κι ἕνας θεῖος του, ἄτεκνος, μὲ μεγάλο μαγαζὶ στὰ Γιάννινα, σὲ πολυσύχναστο δρόμο, τὸν πῆρε κοντά του, μὲ τὴ συγκατάθεση τῶν δικῶν του. Εἶχε συμπαθήσει αὐτὸ τὸ παιδί, ἐξάλλου καὶ ποῦ ἄλλοῦ νὰ κενώσει τὸν πλοῦτο τῆς καρδιάς του, μόνος ἔμεινε στὸν κόσμο, ἡ γυναίκα του τὸν ἄφησε νωρίς, μιὰ ἡλικιωμένη ὑπηρέτρια εἶχε νὰ τὸν φροντίζει, σ' αὐτὴν ἔδωσε ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴν πληθωρικὴ ἀγάπη του, τὴν ἄλλη τὴν χάρισε στὸν ἀνεψιό του.

Ἦταν δώδεκα χρονῶν ὁ Πέτρος, ὅταν κατέβηκε στὰ Γιάννινα. Εἶχε τελειώσει τὸ Δημοτικὸ καὶ τὸ Σχολαρχεῖο τοῦ χωριοῦ, γιὰ τὴν οἰκογένεια ἔφταναν αὐτὰ τὰ γράμματα, τὸν ἐτοίμαζαν γιὰ ταξίδι στὴν Αἴγυπτο, κοντὰ σ' ἄλλους συγγενεῖς, ἔξυπνο παιδί ἦταν, θὰ πρόκοβε.

Ἡ ἐπέμβαση τοῦ θείου Δημήτρη ἄλλαξε τὴ ροὴ τῆς ζωῆς. Μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πού ἔδειχνε ὁ θεῖος γιὰ τὴν προκοπὴ του, οἱ ὀρίζοντες πλάταιναν, μποροῦσε νὰ διαλέξει πολλοὺς δρόμους γιὰ νὰ φτάσει στὴν κορφή. Ἡ ἀπόφαση θὰ ἦταν δική του ἐπιλογὴ, γιὰ τὸ θεῖο ὅλα ἦταν καλοδεχούμενα, φτάνει ὁ Πέτρος νὰ πρόκοβε, νάφτιαχνε οἰκογένεια, νὰ γέμιζε τὸ σπίτι παιδιὰ, πολὺ ἔνοιωθε τὴ στέρησή τους. Στὸ σπίτι τοῦ θείου εἶχε ἀπόλυτη ἐλευθερία ἐπιλογῆς. Ἦταν φυσικὸ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγάπη,

νά νοιώθει απέραντο σεβασμό γι' αὐτόν, κάτι πού ἴσως δὲν συνέβαινε μὲ τὸν πατέρα του.

Τὰ Γιάννινα, τὴν ἐποχὴ πού ὁ Πέτρος ἀποκτοῦσε καινούρια οἰκογένεια, ζοῦσαν τὸ μεγάλο ὄνειρο τῆς ἱστορίας τους. Ἡ ἥττα τῆς Τουρκίας στὸ Ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1877-1878, ὁδήγησε στὸ Βερολίνεο συνέδριο, ὅπου οἱ Μεγάλοι τῆς Εὐρώπης θ' ἀποφάσιζαν τὶς τύχες τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἀπὸ τὸ συνέδριο ἡ Ἑλλάδα, βγῆκε πάλι μὲ ψαλιδισμένες φτεροῦγες. Προσδοκοῦσε τὴν ἀπελευθέρωση δυὸ τουλάχιστον σκλαβωμένων περιοχῶν: τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς μισῆς Ἡπείρου, ὡς τὸν ποταμὸ Καλαμά, μὲ τὰ Γιάννινα κι αὐτὰ ἐλεύθερα. Ἡ ἄλλη μισὴ Ἡπειρος ὡς τὶς βόρειες ἐσχατιές της θὰ ἔμεινε πάλι ὑπόδουλη στὸν Τοῦρκο. Τὸ 1878, ὅταν ὁ Πέτρος, σύμφωνα μὲ δική του ἀπόφαση, πού τὴν ἐπικρότησε καὶ ὁ θεῖος, ἔδωσε ἐξετάσεις γιὰ νὰ φοιτήσῃ στὴ φημισμένη Ζωσιμαία σχολή, ἡ ἐλπίδα πὼς τὰ Γιάννινα θὰ γίνονταν ἐλεύθερα, κρατοῦσε τὶς καρδιές τῶν Ἡπειρωτῶν σὲ καθημερινὴ ἐγρήγορση. Δὲν ἤθελαν νὰ βλέπουν τὰ μελανὰ σημάδια μιᾶς προοπτικῆς σὲ βάθος χρόνου, οὔτε λογάριζαν τὴ μοῖρα τῶν ἀλύτρωτων Ἡπειρωτῶν, τῶν βόρεια τῆς περὶφημης Βερολίνειας γραμμῆς, πού θὰ γινόταν τρισχειρότερη, μὲ τὴν ἀποκοπὴ τους ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα τοῦ βιλαετιοῦ, καὶ τὴν ὑπαγωγὴ τους ἀνεπίσημα ἢ ἐπίσημα στὴν Ἀλβανικὴ κυριαρχία. Τελικὰ τὰ Γιάννινα ἔμειναν πάλι σκλαβωμένα, μαυροφόρεσαν, ὅπως τόσες ἄλλες φορές, δὲν ἔχασαν ὅμως τὴν ἐλπίδα. Αὐτὴ σιγόκαιγε στὶς καρδιές τῶν ἀνθρώπων, μεγάλωσε μὲ τοὺς ἀγῶνες τῆς προαπελευθερωτικῆς περιόδου κι ἔγινε γιγάντια φλόγα ὅταν τὸ '12 ἄρχισε ὁ πόλεμος μὲ τὴν Τουρκία. Μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Βερολίνου, ἀπὸ τὴν Ἡπειρο μόνο ἡ Ἄρτα κι ἓνα μικρὸ κομμάτι ἐνδοχώρας της δόθηκαν στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Πέτρος στὸ γυμνάσιο πηδοῦσε τὶς τάξεις μὲ μεγάλες δρασκειλιές. Ἦταν ἄριστος σ' ὅλα τὰ μαθήματα κι ὅταν τελείωσε, πρῶτος πάντα, χάρισε στὸ θεῖο του ἄφατη χαρά. Ὁ καλὸς ἄνθρωπος ἔβλεπε ἓνα λαμπρὸ ἐπιστημονικὸ μέλλον γιὰ τὸν ἀνεψιό του, γιατρός, δικηγόρος, καθηγητής, ὅ,τι ἤθελε μποροῦσε νὰ γίνῃ, αὐτὸς ἦταν διατεθειμένος νὰ κάνει κάθε θυσία γιὰ χάρη του, θὰ συνέχιζε ἐξάλλου καὶ τὴ λαμπρὴ παράδοση τῶν Ζαγορίσιων, τόσα παιδιά τους εἶχαν σπουδάσει στὴν Ἀθήνα κι εἶχαν γίνῃ σπουδαῖοι ἄνθρωποι καὶ περιζήτητοι γαμπροί. Πάντα ἔλπιζε ὁ θεῖος νὰ γεμίσει τὸ σπιτί του κόσμος, εἶχε καταντήσῃ ἀβάσταχτη ἡ μοναξιά γι' αὐτόν, ὁ γάμος τοῦ Πέτρου θὰ τοῦ χάριζε τὴν εὐτυχία τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς, τὰ μικρὰ ἀνεψίδια θάφερναν τὴν ἀνοιξη στὸ σπιτικό του, ἴδια χελιδόνια. Εἶχε συμβουλευτεῖ καὶ τὸν συμπατριώτη του γιατρὸ Ι. Λαμπρίδη, ἀπὸ τὰ Πάνω Σουδενά, ἐπιστήμονα καὶ συγγραφέα μὲ μεγάλη ὑπόληψη στὰ Γιάννινα, ἔσωζε, γράφοντας τὴν ἱστορία καὶ τὴν παράδοση τῆς Ἡπείρου. Τοῦ ζήτησε λοιπὸν τὴ γνώμη γιὰ τὸ μέλλον τοῦ Πέτρου. Γιατρός, ἀποφάνθηκε ὁ Λαμπρίδης, ἔχει ἀνάγκη ὁ τόπος ἀπὸ νέους ἐπιστήμονες,

ἔμεις γεράσαμε, φεύγουμε, πρέπει νά συνεχίσουν ἄλλοι, περισσότεροι καὶ καλύτεροι. Ὁ θεῖος ἔμεινε σύμφωνος, ἔπειτα εἶχε καὶ τὴν ἐλπίδα πὼς στὰ γηρατιά, θάχε δίπλα του τὸ πιὸ ἀγαπημένο πρόσωπο νά τὸν φροντίζει στὶς ἀρρώστειες.

Μὲ τὴν ἀπόφαση νά γίνει γιατρός τέλειωσε ὁ Πέτρος τὸ γυμνάσιο. Ἀμέσως ἄρχισαν οἱ ἐτοιμασίες γιὰ τὸ ταξίδι στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν ἐκεῖ παραμονή του. Ὅμως τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου ὅλα ἄλλαξαν. Τὸ σπῖτι τοῦ θεῖου, ἓνα ἀπὸ τὰ καλὰ ἀρχοντικά τῶν Γιαννίνων, βρισκόταν στὴν Καραβατιά, παλιὰ συνοικία τῆς πόλης. Μεγάλο, διώροφο, μὲ κῆπο στὸ πίσω μέρος, ὅπου ἀνθίζαν καὶ μοσχοβολοῦσαν λογιῆς-λογιῶν λουλούδια, μὲ πολλὰ δέντρα ποὺ ἔρριχναν τὴν εὐεργετικὴ σκιά τους στὶς ζεστὲς μέρες τοῦ καλοκαιριοῦ, ἐκεῖ καθόταν ὁ Πέτρος καὶ μελετοῦσε τὰ μαθήματα, ἦταν δύσκολα τότε, κι ἔπρεπε νά κατέχει καλὰ ὅλη τὴν ὕλη· οἱ ἑξετάσεις ἦταν δημόσιες, καθένας μποροῦσε νά τὸν ρωτήσῃ, προπαντὸς οἱ δημογέροντες, δὲν ἄντεχε ὁ Πέτρος νά δώσει λάθος ἀπάντηση ἢ νά βρεθεῖ στὴ δύσκολη θέση νά μείνῃ βουβός. Τὸ σπῖτι εἶχε εὐρυχωρία γιὰ τὴ ζωὴ μεγάλῃς οἰκογένειας. Στὸν πάνω ὄροφο ἦταν οἱ κρεβατοκάμαρες, καὶ τὸ δωμάτιο τοῦ Πέτρου μὲ τὴ βιβλιοθήκη, τὴν πλούτιζε κάθε τόσο μὲ βιβλία τῆς ἀρεσκείας του· τὸν τραβοῦσαν πολὺ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ λογοτεχνία, ἐκεῖ μελετοῦσε ἢ ρέμβαζε πλέκοντας τὰ ἐφηβικά του ὄνειρα, κάποτε ἀποτύπωνε καὶ στὸ χαρτί τοὺς ὁραματισμούς του, ἦταν τὸ δωμάτιο αὐτὸ ἢ πιὸ ἀγαπημένη γωνιά τοῦ σπιτιοῦ. Στὸν πρῶτο ὄροφο ἦταν τὸ σαλόνι, ἡ τραπεζαρία, ἡ κουζίνα, τὸ δωμάτιο τῆς ὑπηρεσίας καὶ τὸ γραφεῖο τοῦ γέροντος· ἐκεῖ ἀποτραβιόταν τὰ βράδια γιὰ λίγη ὥρα, νά κάνει τοὺς λογαριασμούς τοῦ μαγαζιοῦ, οἱ δουλειές πηγαιναν καλά, ἔτρωγαν ψωμί κοντὰ του ἀρκετοὶ Ζαγορίσιοι, «ἐδώδιμα - ἀποικιακά» ἔγραφε ἡ ταμπέλα, ὅμως οἱ Γιαννιώτες, Ἑλλήνες, Τοῦρκοι, Ἑβραῖοι, Ἀρβανίτες, ἔβρισκαν ἐκεῖ καὶ τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα, κι οὔτε δίσταζαν νά περάσουν τὸ κατώφλι τοῦ μαγαζιοῦ, τὸ μικρὸ σοῦπερ-μάρκετ τῆς ἐποχῆς, ἦταν σ' ὅλους ἀγαπητός.

Στὸν ἴδιο δρόμο, λίγο πιὸ πέρα, ἦταν τὸ ἀρχοντικὸ ἐνὸς ἄλλου πλουσίου Ζαγορίσιου, ὑφασματέμπορα. Οἱ δυὸ οἰκογένειες συνδέονταν στενὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ζοῦσε ἡ γυναίκα τοῦ θεῖου Δημήτρη μὲ τὸ θάνατό της οἱ δεσμοὶ χαλάρωσαν, δὲν ἔπαψε ὅμως ἡ ἀμοιβαία ἐκτίμηση. Ἡ οἰκογένεια τοῦ ὑφασματέμπορα, τοῦ Ἀντρέα Παράσχη, ἦταν πενταμελής. Ὁ παππούς, ποὺ κρατιόταν ἀκόμα καλά, ὁ πατέρας, ἡ μητέρα καὶ τὰ δυὸ παιδιά τους, ὁ Νίκος, ὁ μεγαλύτερος καὶ ἡ Οὐρανία, ἓνα λεπτὸ καὶ αἰσθαντικὸ κορίτσι, μὲ σπάνια ὁμορφιὰ καὶ εὐθραυστὴ ὑγεία. Ἦταν δυὸ χρόνια μικρότερη ἀπὸ τὸν Πέτρο καὶ οἱ συναντήσεις στὸ δρόμο ἢ στὰ σπῖτια τους κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴ ἐπισκέψεων, δὲν ἄργησαν νά μετατρέψουν τὴ συμπάθεια ποὺ ἔνοιωθαν, πρῶτα σὲ φιλία κι ὕστερα σὲ σφοδρὸ ἔρωτα. Τὰ δυὸ παιδιά ἀποφάσισαν νά παντρευτοῦν, ὅταν ὁ Πέτρος τέλειωνε τίς

σπουδές του στην Ἀθήνα, δὲν τὸ εἶπαν στοὺς δικούς τους, ἦταν ὁμως σίγουροι πὼς ὅλοι, μὲ χαρά, θὰ συμφωνοῦσαν μαζί τους.

Στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου φάνηκαν τὰ πρῶτα σύννεφα. Ἀραιὸς βήχας κι ἓνα πυρέτιο, ὅπως ἔλεγαν τότε οἱ γιατροὶ τὰ λίγα δέκατα. Κάπου θὰ κρύωσε, εἶπαν οἱ δικοί της, ἰδρῶσε καὶ τὴ χτύπησε ρεῦμα, ἔδειχναν νὰ μὴν ἀνησυχοῦν πολὺ, τῆς ἔρριξαν βεντουῦζες, τῆς ἔδωσαν νὰ πιεῖ πολλὰ ζεστά, χαμομήλι φρέσκο ἀπὸ τὰ χέρσα χωράφια πάνω ἀπὸ τὴ συνοικία, τότε ὁ τόπος ἦταν ἔρημος, σήμερα ἔχει πῆξει ἀπὸ τὶς πολυκατοικίες καὶ τὸ τοιμέντο· θὰ τῆς περάσει, συμπέραναν· ἓνας κόμπος ὁμως ἔσφιγγε τὸ λαιμό τους, πάντοτε φοβοῦνταν τὶς ἀρρώστειες τῆς φιλάσθενης κόρης. Ὁ βήχας ἔξακολοθοῦσε νὰ ἐπιμένει, τὸ πυρέτιο πλησίασε τοὺς 38 βαθμούς, ἔστειλαν ἀμέσως καὶ φώναξαν τὸν οἰκογενειακὸ γιατρό. Ἡ διάγνωσή του ἀποκάλυψε ἓνα μέρος τῆς ἀλήθειας. *Ξηρὰ πλευρίτιδα*, εἶπε, κι ἀμέσως ἄρχισαν ὅσα ἔπρεπε νὰ γίνουν, ἔγραψε καὶ μιὰ συνταγὴ γιὰ σκόνες καὶ σιρόπια, τὰ φάρμακα τὰ ἔφτιαχναν μόνοι τους τότε οἱ φαρμακοποιοί, τὶς σκόνες στὰ γουδιά, τὰ σιρόπια, μὲ ἀναλογίες προσμίξεων διάφορων ὑγρῶν, ἀργοῦσαν οἱ πελάτες νὰ τὰ πάρουν. Ἡ θεραπεία ἄρχισε ἐντατική, ἀλλὰ δὲν ἔφερε ἀποτέλεσμα. Ἡ κατάσταση χειροτέρευε, ὁ πυρετὸς σκαρφάλωσε στοὺς 40 βαθμούς, ὁ γιατρὸς διαισθανόταν ὅτι κάτι σοβαρὸ συνέβαινε, δὲν μποροῦσε ὁμως νὰ προχωρήσει πέραν ἀπὸ τὴν πρώτη διάγνωση, συνέστησε νὰ γίνῃ ἱατρικὸ συμβούλιο, γιὰ νὰ μοιραστεῖ μὲ ἄλλους τὴν εὐθύνη.

Ἡ ἀρρώστεια τῆς Οὐρανίας συντάραξε τὸν Πέτρο. Λίγες μέρες πρὶν ἐπλεκαν μαζί ὄνειρα γιὰ μιὰ εὐτυχισμένη ζωὴ. Ἡ παραινόμενη ἀσθένεια καὶ ἡ ἐπιδείνωσή της τοῦ δημιούργησαν συναισθηματικὲς καταστάσεις ποὺ τὸν ἐμπόδιζαν νὰ συγκεντρωθεῖ στὴ μελέτη, σὲ λίγους μῆνες θὰ ἔπαιρνε ἀπολυτήριο. Γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ στὸ Πανεπιστήμιο δὲν θάβρισκε ἐμπόδια, ἡ Ζωσιμαία σχολή, μὲ τὴ λαμπρὴ της παράδοση στὴν Παιδεία, εἶχε ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα, νὰ ἐγγράφονται οἱ ἀπόφοιτοί της, χωρὶς ἑξετάσεις, λίγες σχολὲς τοῦ ὑπόδουλου γένους, ὅπως ἐκείνη τῆς Σμύρνης, εἶχαν ἀποκτήσει τέτοιο προνόμιο. Ὅμως τώρα ἔπρεπε νὰ διαβάσει νὰ πάρει *ἄριστα* καὶ στὸ ἀπολυτήριο. Καθόταν κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα, πῆγαινε ν' ἀνοίξει βιβλίο, ἀλλὰ τὰ μάτια του γρήγορα ξέφευγαν ἀπὸ τὶς σελίδες, πλανιόνταν μακριὰ στὸν ὀρίζοντα, μετροῦσαν τὸν ὄγκο τοῦ Μιτισικελιοῦ, κάτω ἡ λίμνη, ἡ Παμβώτιδα, χωρὶς ρυτίδες, ἀντανάκλουσε τὶς καυτερές ἀκτίνες τοῦ ἡλίου, στὸ διπλανὸ σπίτι ἡ Οὐρανία καιγόταν ἀπὸ τὸν πυρετό, οἱ γιατροὶ ἔμπαιναν κι ἔβγαιναν, ἔκαναν συμβούλια, δὲν προχωροῦσαν παραπέρα ἀπὸ τὴν πρώτη διάγνωση. Τὸ βράδυ ἔβρισκε τὸν Πέτρο κατάκοπο, λὲς κι ὅλη μέρα ξεχέρσωνε χωράφια, τὸ χῶμα τους ἦταν πέτρα, ὁ ἰδρώτας ἔτρεχε ποτάμι, κι ὕστερα ἐρχόταν ἓνας ὕπνος γεμάτος ἐφιαλτικὰ ὄνειρα...

Στὰ μέσα Ἰουλίου ἡ ἀρρώστεια ἀποκάλυψε τὸ μυστικὸ ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ τῆς ἀποσπᾶσουν οἱ γιατροί. Αἱμοπτύσεις συνεχεῖς, ὀδυνηρές,

μέ βῆχα ἀσταμάτητο, ὁ πυρετὸς νὰ ψήνει τὸ κορμί, κι ὕστερα ἐξάντληση καὶ ὠχρότητα στὸ πρόσωπο, τὸ κορίτσι ἔχανε τὴν αἴσθησιν τοῦ περιβάλλοντος οἱ δικοὶ τῆς τὴν παρακολουθοῦσαν μὲ συντριβή, τοὺς ἀνοίγε πληγὲς ἢ βουβὴ ἰκεσία τῆς· ἀνεπαίσθητα ἀπλωνε τὸ χέρι τῆς μὲ τὰ κερένια δάχτυλα, ζητοῦσε κάπου νὰ στηριχθεῖ, νὰ σταθεῖ στὰ πόδια τῆς, νὰ φύγει μακριὰ ἀπὸ τὸ κρεβάτι τοῦ πόνου, ἐνοιωθε πὼς πάνω του ἔρρεβε ἡ νιότη τῆς.

Τὸ ἱατρικὸ συμβούλιον, γνωμάτευσε πὼς ἐλάχιστες ἐλπίδες ζωῆς ὑπῆρχαν γιὰ τὴν Οὐρανία. Αὐτὰ εἶπαν στοὺς γονεῖς, οἱ ἴδιοι ἤξεραν ὅτι τίποτε δὲν μποροῦσε νὰ τὴ σώσει. *Καλπάζουσα φυματίωση* διαπίστωσαν, *τώρα*, πρόσθεσαν, *ἡ ζωὴ τοῦ κοριτσιοῦ βρίσκεται στὰ χέρια τοῦ Θεοῦ*, αὐτοὶ ἔκαναν τὸ καθήκον τους, σωτηρία μόνον μὲ θαῦμα ἦταν δυνατὴ. Ἐνας ἀπὸ τοὺς γιατροὺς ἔμεινε μόνιμα ἐκεῖ, τὶς νύχτες ἐναλλάσσονταν, ἡ οἰκογένεια ἦταν πλούσια, δὲν ὑπῆρχε οἰκονομικὸ πρόβλημα. Στὸ μεταξὺ τὸ σπῖτι γέμισε ἀπὸ γριὲς ξεματιάστρες καὶ κομπογιαννίτες λογιῶν λογιῶν, καθένας εἶχε καὶ τὸ δικό του μαντζούνι ποὺ ὑποσχόταν τὴ σωτηρία. Ὁ πατέρας, παρὰ τὴν ἀπελπισία του, δὲν ἔχασε τὴν αἴσθησιν τοῦ μέτρου, δὲν ὑπέκυψε στὸν πειρασμὸ τῶν ὑποσχέσεων. Τοὺς ἔδιωξε ὅλους καὶ ἐπέτρεψε μόνον στοὺς παπὰδες τῶν ἐκκλησιῶν, τῆς Μητρόπολης, τῆς ἀγίας Μαρίνας, τοῦ Ἁγίου Νικόλα, τοῦ Ἀρχιμανδρείου καὶ τῆς Περιβλέπτου, μαζί μὲ τὸν ἡγούμενον τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, νάρθουν νὰ διαβάσουν εὐχέλαιον, ὅπως ζητοῦσαν οἱ γυναῖκες, ἀκόμα κι ὁ γιατρός συμφώνησε. Τὴ σταύρωσαν μὲ λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι ποὺ κρέμεται στὸν τάφο τοῦ Ἀγίου Γιώργου τοῦ νεομάρτυρα, τοῦ προστάτη τῶν Γιαννίνων, ἔφεραν καὶ τὸ χέρι τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου, θαυματουργὸ λείψανον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου Κοπάνων, ἔταξαν λαμπάδες σὰν τὸ μπόι τῆς ἄρρωστης, σ' ὅλους τοὺς ἁγίους τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ χωριοῦ τους, δυὸ καὶ τρεῖς φορές θὰ τὶς ἔζωνε ἡ κόρη τους, ἂν γινόταν τὸ θαῦμα. Κάποιος ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς ἔρριξε τὴν ἰδέαν νὰ ἔφερναν καὶ τὸ μητροπολίτη Σωφρόνιον νὰ διαβάσει εὐχὲς, στὴν ἀρχὴ τὸ ἀποφάσισαν, ὕστερα βρῆκαν πὼς ἂν ἦταν νὰ γίνῃ καλὰ τὸ κορίτσι, ἔφταναν οἱ παρακλήσεις τῶν παπᾶδων.

Ὅλες αὐτὲς οἱ μέρες στάθηκαν γιὰ τὸν Πέτρο μεγάλη δοκιμασία. Καθὼς ἡ κατάστασις τῆς Οὐρανίας χειροτέρευε, ἡ ἀπλὴ ἀνησυχία μεταβλήθηκε σὲ ἀληθινὴ ἀγωνία, συνοδευόμενη ἀπὸ ἀγανάκτησιν γιὰ τὴν ἀδυναμία τῶν γιατρῶν νὰ κάμουν σωστὴ διάγνωσιν. Πέντε ἐπιστήμονες μὲ ὄνομα, μερικοὶ εἶχαν κάνει καὶ σπουδὲς στὸ ἐξωτερικόν, μισὸ μῆνα ἐπισκέπτονταν τὴν ἄρρωστην, ἔκαναν συμβούλια καὶ δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν ἀπὸ τί ὑπέφερε. Κάτι ἔσπασε μέσα του κι ἔκανε κομμάτια τὰ ὄνειρά του. Ἐπαψε νάχει ἐμπιστοσύνη σὲ ἐπιστήμονες, ποὺ ὅλοι πίστευαν πὼς μὲ τὶς γνώσεις τους ὀρίζαν τὴ μοῖραν τῶν ἀνθρώπων, νικούσαν τὸ θάνατον, ἄρπαζαν ζωὴς μεσ' ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ τοῦ χάρου, σὲ τίποτα δὲν ἔπρεπε νὰ εἶναι σίγουρος, τὰ πρακτικὰ μυαλὰ τὰ κατάφερναν καλύτερα, λίγες ἦταν οἱ πιθανότητες νὰ λαθέψουν, πολὺ λιγότερες ἀπὸ τὴν ὀρθότητα

ἢ ὄχι μιᾶς ἱατρικῆς γνωμάτευσης. Τρανὸ παράδειγμα ὁ θεῖος του· χωρὶς σπουδῆς καὶ πτυχία, μόνον μὲ τὸν κοινὸ νοῦ διακινουσε στὸ ἐμπόριον τε-
ράστια ποσά, εἶχε μεγάλα κέρδη, σπάνιες ἢ ἀνύπαρκτες οἱ περιπτώσεις
νὰ πέσει ἔξω. Ἔ, ὄχι. Δὲν θὰ σπούδαζε γιατρός, δὲν θ' ἀκολουθοῦσε ἓνα
δρόμον ποὺ πιθανὸν νὰ τοῦ χάριζε δόξα, σεβασμό, ὑπόληψη καὶ χρῆμα,
θὰ τὸν ὑποχρέωνε ὁμως νὰ μένει ἀγρυπνὸς τῇ νύχτᾳ ἀπὸ τὴν ἀγωνία μή-
πως δὲν ἔκανε σωστὴ διάγνωση ἢ δὲν σύσταινε τὴν ὀρθὴ θεραπεία, προ-
αισθανόταν πὼς θάφτανε στὰ ὄρια τῆς τρέλλας, ἂν τυχὸν ὁ ἄρρωστος
πέθαινε, ἔστω κι ἂν αὐτὸς ἔδινε ὅλον τὸν ἑαυτό του γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει
τὸ θάνατον.

Ὅταν ἀνακοίνωσε τὴν ἀπόφασιν, ὁ θεῖος ἔμεινε ξερός. Τοὺς συνειδη-
σιακοὺς λόγους ὁ Πέτρος δὲν τοὺς ἀνέφερε, ποτὲ δὲν θὰ τὸν καταλάβαινε
ὁ γέρος. Τοῦ εἶπε μόνον πὼς δὲν ἤθελε νὰ φύγει ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἔπειτα
δὲν τοῦ ἔκανε ἡ καρδιά, αὐτὸς νὰ καλοπερνάει στὴν Ἀθήνα κι ὁ θεῖος
νὰ βασανίζεται μόνος νὰ τὰ βγάλει πέρα μὲ τὸ μαγαζί. Θὰ ἔμενε κοντά
του, γράμματα εἶχε μάθει ἀρκετά, θὰ ἀναλάμβανε ὁ ἴδιος τὴ διεύθυνσιν,
μὲ τὴ γενικὴ ἐποπτεία τοῦ θείου, καὶ τίς πολὺτιμες συμβουλές του· στὴ
ζωὴ τοῦ μαγαζιοῦ θὰ βρισκόταν, χωρὶς νὰ κουράζεται, καιρὸς νὰ ἡσυχάσει
κι αὐτός, μιὰ ζωὴ στὸ πόδι εἶχε τσακίσει. Ζεστάθηκε ἡ καρδιά τοῦ θείου
μὲ τὰ λόγια τ' ἀνεψιοῦ, κατὰ βάθος κι ὁ ἴδιος αὐτὸ ἐπιθυμοῦσε, νάχει
κοντά του τὸν Πέτρο, διάδοχον στὴ δουλειά, δὲν μποροῦσε ὁμως νὰ προ-
σαρμοστεῖ στὴν ἰδέαν πὼς ὁ Πέτρος θάχανε τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀνεβεῖ ψηλὰ
στὴν κοινωνίαν, νὰ γίνῃ λαμπρὸς ἐπιστήμονας, μαζὶ εἶχαν σχεδιάσει τὰ
ὄνειρα ποὺ τώρα γκρεμίζονταν. *Καλὰ παιδί μου*, εἶπε στὸ τέλος, *ὁ,τι ἐστὶν*
ἀποφάσεις εἶναι γιὰ μένα σεβαστό.

Ἀρχῆς Αὐγούστου ἡ Οὐρανία ἔφυγε, μ' ἓνα πικρὸ χαμόγελον στὰ χεῖλη.
Ἡ μοῖρα φάνηκε σκληρὴ, ἔκοψε τὴ ζωὴ στὸν πρῶτον ἀνθὸ τῆς. Στὸν κόρφο
τῆς ἔκρυβε ἓνα τρυφερὸ ὄνειρον, ἦταν ἡ ἀγάπη τοῦ Πέτρου, τὸ πῆρε στὸν
τάφο μαζί τῆς. Τὸ σπίτι τοῦ Ἀντρέα Παράσχη ντύθηκε στὰ μαῦρα, μέσα
κι ἔξω, ἀκόμα κι οἱ καρδιές τῶν ἀνθρώπων εἶχαν μαυροφορέσει. Ὁ Πέ-
τρος κι ὁ θεῖος του μέρες ὁλόκληρες βρῖσκονταν στὸ σπίτι του, τὰ μαγαζιά
δούλευαν μὲ τοὺς ὑπαλλήλους, ἦταν κοινὸ τὸ πένθος γιὰ τίς δυὸ οἰκο-
γένειες. Πέρασαν καὶ οἱ γιορτὲς τοῦ Δεκαπενταύγουστου, τὸ Ἀρχιμαν-
δρεῖον βρισκόταν κοντὰ στὸ μαχαλά τους, ὁμως τὰ δυὸ σπίτια ἔμειναν
κλειστά, ἔκλαιγαν βουβὰ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἄψυχα, οὔτε ἡ χάρη τῆς Πα-
ναγίας δὲν μποροῦσε νὰ βοηθήσει.

Μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ φθινοπώρου ἔσφιξαν τίς καρδιές τους κι ἀποφά-
σισαν νὰ γυρίσουν στὴ ζωὴ. Ὁ Πέτρος πῆγε στὸ μαγαζὶ μαζί μὲ τὸ
θεῖον, πρῶτ' ἄνθρωπος, μαζεύτηκαν οἱ ὑπάλληλοι, ἀκουσαν τὸ γέροντα νὰ
τοὺς λέει πὼς ἀφεντικὸ ἀπὸ τὴ μέρα ἐκείνη θάταν ὁ Πέτρος, ὅλοι δέχτηκαν
τὴν εἶδησιν μὲ ἐνθουσιασμό καὶ ἱκανοποίησιν, τὸ εἶχαν ἀγαπήσει τὸ παιδί

ἀπὸ μικρὸ κι εἶχαν διαισθανθεῖ τὶς ἱκανότητές του. Ὁ Πέτρος μὲ λίγα λόγια, μὲ σοβαρότητα ἀλλὰ καὶ καλωσύνη, τοὺς ζήτησε νὰ συνεχίσουν τὴ δουλειά τους μὲ τὸν ἴδιο ζῆλο, ὅπως γινόταν καὶ μὲ τὸ θεῖο, τοὺς ὑποσχέθηκε προστασία καὶ καλὲς ἀμοιβές, δὲν τοὺς ἔκρυψε ὅτι θὰ συμπεριφερόταν σκληρὰ στοὺς ἀδιάφορους καὶ τοὺς τεμπέλῃδες, τὸν χειροκρότησαν ὅλοι θερμά, ἀνοῖξε τὴν πόρτα, εἶπε ὁ Πέτρος, νὰ μπεῖ ὁ κόσμος. Οἱ πελάτες ἔβλεπαν στὸ τεζάχι τὸ νέο παιδί, δὲν ἔμειναν πολὺ μὲ τὴν ἀπορία, ὁ γέρος τοὺς ἐξηγοῦσε τὰ καθέκαστα, κι ὅλοι πήγαιναν νὰ σφίξουν τὸ χέρι τοῦ Δημήτρη καὶ νὰ τοῦ εὐχηθοῦν καλὲς δουλειές.

Κάτω ἀπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Πέτρου, τὸ μαγαζὶ πῆρε ἄλλον ἀέρα, ἀνακαινίστηκε, πλουτίστηκε μὲ νέα εἶδη ἐμπορευμάτων, οἱ δουλειές ἐπεκτάθηκαν, ἀνοῖξε μαγαζιά, σὰν τὸ δικό του, καὶ σ' ἄλλες πόλεις τοῦ βιλαετιοῦ, στὸ Ἀργυρόκαστρο, καὶ στὴν Πρέβεζα, βρῆκε ἐμπιστοὺς ἀνθρώπους, τὸ χρῆμα γέμιζε κάθε ἐβδομάδα τὸ ταμεῖο, ὅλα πήγαιναν καλὰ. Ὁ θεῖος Δημήτρης στὴν ἀρχὴ ἀνησύχησε, ἔβλεπε τὸν ἀνεψιό του νὰ ξανοίγεται πολὺ, συντηρητικὸς καθὼς ἦταν ὄχι ὅμως καὶ στενοκέφαλος, φοβόταν μήπως κάνει λανθασμένες κινήσεις, καταστρέφοντας ὄχι μόνον τὸ νέο κομμάτι τῆς δουλειᾶς ποὺ ἀνέπτυξε, ἀλλὰ καὶ τὴ βάση τῆς ἐπιχείρησης, τὸ παλιὸ δικό του μαγαζὶ. Ὅταν πέρασε καιρὸς καὶ κατὰλαβε πὼς ὅλα στηρίζονταν σὲ γερεὲς βάσεις, ἀποτραβήχτηκε διακριτικὰ ἄρχισε νὰ συχνάζει στὰ καφενεῖα τῶν χριστιανῶν, συναντοῦσε ἐκεῖ τοὺς ὁμηλικούς του καὶ περνοῦσε τὴν ὥρα παίζοντας μαζί τους παιγνίδια τῆς ἐποχῆς.

Τὰ χρόνια περνοῦσαν, οἱ δουλειές τοῦ Πέτρου μεγάλωναν, ἡ μορφὴ τῆς Οὐρανίας ἄρχισε νὰ ξεθωριάζει, ἦταν κι ὁ θεῖος, πόσο θὰ ζήσω ἀκόμα, ἔλεγε μὲ παράπονο, θέλω νὰ κλείσω τὰ μάτια μου ἤσυχος, νὰ σὲ δῶ μὲ γυναῖκα καὶ παιδιὰ, κοντὰ κι ὁ πατέρας κι ἡ μάνα ἀπὸ τὸ χωριό, σφίγγεται ἡ καρδιά μας Πέτρο νὰ σὲ νοιώθουμε μόνον, παράδες ἔκαμες, συγκρατήσου, ἡ πολλὴ δουλειὰ τρώει τὸν ἀφέντη, εἶναι ὥρα νὰ κάνεις οἰκογένεια, νὰ χαροῦμε καὶ μεῖς ἐγγονάκια, μὴ μᾶς ἀφήσεις νὰ φύγουμε μὲ τὸ παράπονο... Θές τὰ παρακάλια τοῦ θεῖου καὶ τῶν γονιῶν του, θές καὶ τὸ ὅτι εἶχε ὠριμάσει καὶ στὸν ἴδιο ἡ ἀπόφαση νὰ παντρευτεῖ, ἔδωσε τὸ λόγο του. Ὁ θεῖος τὸ εἶπε στὸ καφενεῖο, ἀπὸ κεῖ μαθεύτηκε σ' ὅλα τὰ Γιάννινα, οἱ γονεῖς τὸ διαλάλησαν στὸ χωριό, γαμπρὸς περιζήτητος ἦταν, ἄρχισε τὸ σπῆτι νὰ γεμίζει ἀπὸ προξενήτρες, τὶς ὥρες ποὺ γύριζε ἀπὸ τὸ μαγαζὶ δὲν τὸν ἄφηναν ἤσυχο· συνέχιζαν φορτικὰ νὰ τοῦ ἐκθειάζουν τὰ κάλλη, τὶς ἀρετὲς καὶ τὰ προικιά, κάθε μιὰ τῆς δικῆς τῆς πρραμάτειας, προσδοκοῦσαν μεγάλη ἀμοιβή, ἂν ἔκλεινε τὸ συνοικέσιο μὲ τὴν κοπέλα τῇ δικιά τους. Στὴν ἀρχὴ ὁ Πέτρος ἀκουγε μὲ προσοχὴ τὴν κάθε μιὰ, ὕστερα, ὅταν κατὰλαβε πὼς ὅλες τὰ ἴδια ἔλεγαν μὲ διαφορετικὰ μόνον λόγια, ἄρχισε νὰ δυσφορεῖ, στὸ τέλος τὸν πλημμύρισε ἡ ἀγανάκτηση, τὶς ἔδωξε ὅλες κι ἔδωσε αὐστηρὴ ἐντολὴ στὴν ὑπηρέτρια νὰ μὴν ἀνοίγει τὴν πόρτα σὲ καμιά. Θάβρισκε μόνος τὴ γυναῖκα ποὺ ἤθελε, ὅπως αὐτὸς

τήν είχε πλάσει στη φαντασία του, χωρίς να ενδιαφέρεται για προΐκες και αριστοκρατικές καταγωγές.

Και τή βρήκε. Ήρθε θεόσταλη στο μαγαζί, μαζί με τη μητέρα της να ψωνίσουν. Είχαν κατέβει από το χωριό τους, Ζαγοροχώρι ήταν, να ξαργυρώσουν ένα τσέκ του ξενητεμένου άντρα, φθινοπώριασε, έπρεπε ν' αγοράσουν τα αναγκαία για το χειμώνα. 'Η κοπέλλα, πρώτο μπόι, δέν είχε τή χτυπητή όμορφιά που σταματάει πολλούς, όμως τὸ πρόσωπό της μοσχοβολούσε δροσιά και αγνότητα, ή γοητεία της άκτινοβολούσε παντού. *Αὕτῃ εἶναι γιά μένα*, μουρμούρισε ὁ Πέτρος, έτυχε νά περάσει κι ὁ θεῖος ἀπό τὸ μαγαζί ἐκεῖνο τὸ πρωί, τὸν ρώτησε γιά τῖς γυναῖκες, τῖς ἤξερε, τὸν παρακάλεσε λουπὸν νά τῖς καλέσει στὸ σπίτι, τῖς ἤθελε γιά κάτι σοβαρό. Οἱ γυναῖκες ξαφνιαστήκαν, ἀποροῦσαν γι' αὐτὸ τὸ κάλεσμα, πῆγε ὁ νοῦς τους καὶ στὸ κακό, μήπως εἶχε μάθει ὁ γέρος κάτι ἄσχημο γιά τὸ νοικοκύρη, καὶ δέν τὸ ἤξεραν οἱ ἴδιες. Θάφευγαν τὴν ἄλλη μέρα, έπρεπε νά μάθουν τί γινόταν, ἔτσι τὸ ἀπόγευμα χτύπησαν τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Πέτρου με κρύα καρδιά.

Ἄνοιξε ἡ ὑπερέτρια, τῖς πέρασε στὸ σαλόνι, ἔμειναν μόνες τους γιά λίγο, ὅσο χρειαζόταν γιά νά διαπιστώσουν τὸν πλοῦτο τοῦ σπιτιοῦ. Ὁ Πέτρος καὶ ὁ θεῖος του, χαμογελώντας καὶ οἱ δυό, ἤρθαν νά τῖς χαιρετήσουν. Δέν ἔχασαν χρόνο, ἔβλεπαν τὴν ἀγωνία τῶν δυὸ γυναικῶν καὶ μπῆκαν ἀμέσως στὸ θέμα. Ἄκουσε κυρὰ Λένη, μίλησε ὁ γέρος ἀπευθυνόμενος στὴ μητέρα, *σᾶς καλέσαμε ἐδῶ γιά καλὸ σκοπὸ. Μὲ τὸν ἄντρα σου εἶχα φιλικές σχέσεις πρὶν ταξιδευτεῖ, ἡ οἰκογένειά σας εἶναι ἀπὸ τῖς καλύτερες τοῦ χωριοῦ, σὲ νοικοκυριό, φρονιμάδα καὶ συμπεριφορὰ. Ὁ ἀνεπιός μου ὁ Πέτρος, ποὺ διευθύνει τὸ μαγαζί, εἶναι παιδί μου, διάδοχός μου καὶ μοναδικὸς κληρονόμος. Συμπάθησε τὴν κόρη σου τὴ Λευκή, τὴν εἶδε σήμερα στὸ μαγαζί καὶ τὴ θέλει γιά γυναῖκα του. Προΐκα δέν ζητάει οὔτε γρόσι, τὴν παίρνει χωρὶς καμιά ἀπαίτηση, θέλει νά γίνουν ἀρραβῶνες σὲ δυὸ-τρεῖς βδομάδες τὸ πολὺ, νά εἰδοποιήσετε καὶ τὸν ἄντρα σου κι ὁ γάμος, μετὰ τὸ καλὸ, μετὰ τὸ Πάσχα. Στὸ μεταξὺ ρωτήστε καὶ γιά τῖς δικές μας οἰκογένειες, πιστεύω ὅτι θὰ πάρετε καλές πληροφορίες. Αὐτὰ ἦταν ὅλα, τώρα μένει ἐσεῖς ν' ἀποφασίσετε...*

Οἱ δυὸ γυναῖκες ἔμειναν ἄφωνες. Κάθε μιὰ ἔκανε τῖς δικές της σκέψεις, ἀνακύκλωναν τὴ ζωὴ τους, ἀπὸ καλὴ οἰκογένεια ἦταν κι αὐτές, ξεπεσμένη τώρα, ὅπως εἶχε γίνει καὶ μετὰ πολλὰ Ζαγορίσια σπίτια. Ἡ Λένη μπῆκε στὸ σπίτι τοῦ ἄντρα της, τὸ νοικοκύρεψε, τοῦ ἀνάστησε καὶ δυὸ παιδιά, τὴ Λευκή καὶ τὸν Κώστα, ζοῦσαν μετὰ τὴ δουλειά τους καὶ τὰ χρήματα ποὺ ἔστελνε ὁ ἄντρας της, τώρα ἔβλεπε τὴν κόρη της μεγάλῃ κυρὰ κι ἀρχόντισσα στὸ καινούριο σπίτι, ἂν παντρευτόταν τὸν Πέτρο —καὶ γιατί νά μὴν τὸν παντρευτεῖ;— θάχαν ὅλοι γερὸ στήριγμα, ἡ οἰκογένεια ἦταν ἀπὸ τῖς καλύτερες τῆς πόλης, δέν ἦταν ἀνάγκη νά ζητήσῃ πληροφορίες· ὁ Πέτρος κι ὁ θεῖος του ἦταν γνωστοὶ σ' ὅλο τὸν κόσμο καὶ στὰ χωριά

τους, για την προκοπή, τὸν πλοῦτο καὶ τὴν καλοσύνη τους. Ἄνοιξε ἡ καρδιά τῆς μάνας ἀπὸ τῆ χαρά, γύρισε νὰ δεῖ τὴν κόρη της, ἔλαμπε καὶ τὸ δικό της πρόσωπο, κατάλαβε. Τὴν ἴδια ὥρα ἡ Λευκὴ ἔβλεπε τὰ ἐφηβικά της ὄνειρα νὰ γίνονται πραγματικότητα. Στὸ πρόσωπο τοῦ Πέτρου συγκεντρώνονταν ὅλες οἱ ἀρετὲς τοῦ ἀντρα ποὺ ἤθελε γιὰ ταίρι της· μόλις τὸν ἀντίκρουσε στὸ μαγαζὶ ἔνοιωσε μιὰ ἀκατανίκητη ἔλξη, συναισθανόταν πὼς ἦταν ἡ μοῖρα τῆς ζωῆς της, τί ἄλλο νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸ Θεό;

Τὴ σιωπὴ ἔσπασε ὁ θεῖος, μόνο ἔτσι μπόρεσαν οἱ γυναῖκες νὰ ξαναβροῦν τὴ μιλιὰ τους. *Ἔ, τί λέτε; συμφωνεῖτε μὲ τίς προτάσεις μας; Εἶναι κάτι ποὺ σᾶς κάνει νὰ διστάζετε;* — *Τίποτα,* ἀπάντησε γρήγορα ἡ μάνα, *σίγουρη πὼς κι ἡ κόρη της τὰ ἴδια σκεφτόταν, ἴσα-ἴσα κάνετε μεγάλη τιμὴ στὴν οἰκογένειά μας, εἶμαι σίγουρη πὼς κι ὁ ἀντρας μου θὰ συμφωνήσει, κανονίστε τα ἐσεῖς ὅλα κυρ-Δημήτρη, ὅπως νομίζετε καλύτερα, ἐμεῖς θάμαστε ἔτοιμες....*

Ὁ καιρὸς ἔξω ἦταν χειμωνιάτικος, ὅμως στὸ σπίτι εἶχε ἀπλωθεῖ μιὰ ζεστασιά ὁμοία μ' ἐκείνη ποὺ φέρνει ὁ ἀνοιξιὰτικος ἀγέρας, τὰ λόγια δὲν εἶχαν πιά νόημα, ὁ Πέτρος σηκώθηκε, πῆρε τὴ Λευκὴ ἀπὸ τὸ χέρι καὶ πῆγαν στὸ γραφεῖο του. Ἐκεῖ ἀνοιξαν τίς καρδιές τους, σὰν δυὸ νέοι ἄνθρωποι ποὺ γνωρίζονται ἀπὸ καιρὸ, μιλοῦσαν καὶ σιωποῦσαν, ἡ σιωπὴ ἔλεγε περισσότερα ἀπὸ τὰ λόγια, ὕστερα σχεδίασαν τὸ μέλλον τους, ὅπως τὸ ὀνειρεύονταν, χωρὶς νὰ ξεχνοῦν πὼς γι' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ βοηθήσει κι ὁ Θεός, κι ἀκόμα νὰ θέλει κι ὁ τύραννος, ποτὲ δὲν ἦσουν σίγουρος τί θάκανε ὁ Τοῦρκος, ὅταν νόμιζε πὼς κάτι δὲν πηγαινε καλά. Στὸ σαλόνι ὁ θεῖος καὶ ἡ Ἑλένη ἀσχολοῦνταν μὲ πιὸ πρακτικὰ πράγματα, πότε θὰ γίνουν οἱ ἀρραβῶνες, πότε ὁ γάμος, τί χρειαζόταν σὲ κάθε περίπτωση, ποιοὺς θὰ καλοῦσαν, κι ὅλα ὅσα εἶχαν σχέση μὲ τὸ μυστήριο. Χρήματα δὲ ζητοῦσε ὁ Πέτρος, ὅμως ὅλα τ' ἄλλα θὰ τὰ ἐτοίμαζε ἡ Ἑλένη, δὲν θὰ ἔφευγε ἡ κόρη της ἀπὸ τὸ σπίτι χωρὶς τὴν προῖκα της. *Δόξα τῷ Θεῷ,* εἶπε, *τὰ ἔχουμε ἔτοιμα τὰ περισσότερα, ὁ ἀντρας μου φρόντισε ἀπὸ καιρὸ. Καλά, καλά,* ἀπαντοῦσε μὲ κατανόηση ὁ Δημήτρης, *δὲν θὰ τὰ χαλάσουμε.*

Ἡ τελετὴ τοῦ ἀρραβῶνα ἔγινε μόλις πέρασαν τὰ Φῶτα στὸ σπίτι τῆς νύφης. Συγκεντρώθηκαν ἐκεῖ καὶ τὰ δυὸ χωριά, ὁ Πέτρος εἶχε καλέσει συγγενεῖς καὶ φίλους, γνωστοὺς καὶ ἀγνωστους, ἤθελε νὰ δώσει χαρὰ σ' ὅλους. Ἐγινε μεγάλο γλέντι ποὺ κορυφώθηκε ὅταν ὁ παπὰς τοῦ χωριοῦ ἔλλαξε τὰ δακτυλίδια καὶ διάβασε τίς εὐχὲς τῶν ἀρραβῶνων. Ὅπως ἦταν φυσικὸ βρέθηκαν καὶ κάποιες κοπέλες τῆς παντρεῖας ποὺ ζήλεψαν τὴν τύχη τῆς Λευκῆς καὶ βρῆκαν τρόπους νὰ ἐκφράσουν τὰ συναισθήματά τους. Δὲν ἔλειψαν τὰ παράπονα καὶ λίγων Ζαγορίσιων γαμπρῶν γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Πέτρου νὰ μὴ ζητήσει καθόλου προῖκα ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῆς νύφης, χαλώντας ἔτσι τὴν παράδοση νὰ δίνεται προῖκα στοὺς γαμπροὺς, ἀνάλογα μὲ τὴν τάξη τους, ἔτσι εἶχαν ἀποφασίσει οἱ πρόγονοι

στά κοινά θεσπίσματά τους. Όλα όμως αυτά πνίγηκαν μέσα στη γενική χαρά του κόσμου για το ταιριαστό ζευγάρι δυο νέων ανθρώπων.

Οι μήνες πέρασαν με την αναμονή της μεγάλης μέρας. Το Πάσχα εκείνη τη χρονιά άργούσε, γύρω στα τέλη του Ἀπρίλη, ή άνοιξη βρισκόταν στις πιο καλές στιγμές της, ή φύση γιόρταζε κι αυτή μαζί τους. Τα δυο παιδιά, όταν ή Λευκή πήγαινε στα Γιάννινα, χάνονταν στις όνειροπολήσεις, κι όταν κατέβαιναν από τον ούρανό στη γή, σχεδίαζαν πρακτικά το μέλλον τους. Ο θεός χαιρόταν τη συντροφιά τους και μετρούσε κι αυτός τις μέρες που ή Λευκή θα έμπαινε νοικοκυρά στο σπίτι.

Ο γάμος θα γινόταν την Κυριακή του Θωμά, αρχές Μαΐου. Τίποτα δεν μπορούσε να κρατήσει τον πατέρα της νύφης, το Σωτήρη, στη μακρινή Αίγυπτο, ούτε οι υποχρεώσεις που είχε, ούτε ο κίνδυνος να χάσει τη δουλειά του, όπως τον απειλούσε το αφεντικό, τον χρειαζόταν στο εργοστάσιο, γαλέτα και μπισκότα έφτιαχνε κι είχε αναλάβει μεγάλες παραγγελίες, ο Σωτήρης ήταν εξειδικευμένος εργάτης και γι' αυτό απαραίτητος. Θά φύγω, απαντούσε πεισματικά αυτός, το πρώτο μου παιδί παντρεύεται, δεν μπορώ να λείπω. Αν δεν με χρειάζεστε, όταν γυρίσω, δεν θα μου κακοφανεί, σκεφτείτε μόνο τι θα κάνατε έσείς αν βρισκόσαστε στη θέση μου. Έφυγε και δεν ξαναγύρισε. Ο Πέτρος, τον κράτησε στο μαγαζί του, ήταν έξυπνος και ικανός, τον έβαλε επικεφαλής του προσωπικού, νάχει ένα δικό του άνθρωπο εκεί, αν και ήταν σίγουρος για την τιμότητα των υπαλλήλων του.

Το μυστήριο ελόγησε στη Μητρόπολη του Ἀγίου Ἀθανασίου ο ίδιος ο μητροπολίτης Σωφρόνιος, με την παρουσία των ιερέων όλων των εκκλησιών. Ο Πέτρος είχε καλέσει εκατοντάδες πρόσωπα, όλη την καλή κοινωνία των Γιαννίνων, οι χωριανοί είχαν κατεβεί κι αυτοί, κουβαλώντας τα δώρα και τα δικά τους έθιμα, το ιανάφι του Πέτρου και οι αντιπρόσωποι όλων των συντεχνιών, μαζί με τους δημογέροντες και τους προεστώτες ήταν εκεί, είχε μεγάλη εκτίμηση ο γαμπρός σ' όλες τις κοινωνικές τάξεις, δεν έλειπαν και οι εκπρόσωποι των άλλων εθνοτήτων, Τούρκοι, Έβραίοι, Ἀλβανοί, ακόμα και ο βαλής πήγε να τιμήσει το γάμο του.

Τρεις μέρες κράτησε το γλέντι. Ξεφάντωσε ο κόσμος κι ως είχαν αρχίσει να γίνονται δύσκολες οι μέρες για τους χριστιανούς, εξαιτίας της πολιτικής της Ὑψηλῆς Πύλης, που ζητούσε πάλι να συρρικνώσει και να καταργήσει τα προνόμια του Πατριαρχείου, με τα όποια ήταν συνδεδεμένη ή ζωή των χριστιανών. Οι δυσκολίες είχαν αρχίσει πριν από δεκαετίες, όταν πατριάρχης στην Κωνσταντινούπολη ήταν ο Ἰωακείμ ο Γ', που είχε δείξει κάποια αδυναμία στο να πείσει τους Τούρκους να σεβαστούν τα προνόμια, γι' αυτό και υποχρεώθηκε να παραιτηθεί. Με τις τελευταίες του ενέργειες και τις διαβεβαιώσεις της Πύλης είχε δοθεί, το 1884, ικανοποιητική λύση

στο θέμα, την οποία κατοχύρωσε πρακτικά ο διάδοχός του Ίωακείμ ο Δ΄. Οί Τούρκοι όμως είναι πάντα Τούρκοι. Τόν Μάιο τοῦ 1890 πού παντρεύονταν ὁ Πέτρος, πατριάρχης ἦταν ὁ Διονύσιος ὁ Ε΄. Μὲ τὴν ἀνοδό του στὸ θρόνο οἱ Τούρκοι ἄρχισαν πάλι νὰ ἀγνοοῦν, σὲ πολλὰ θέματα ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὸ ὑπόδουλο γένος, τὰ προνόμια, νὰ ἀφαιροῦν δικαιώματα ἀπὸ τὴ Μεγάλη Ἐκκλησία, νὰ ὑποχρεώνουν τοὺς χριστιανούς νὰ καταφεύγουν στὰ τουρκικὰ δικαστήρια, νὰ φυλακίζουν καὶ νὰ καταδικάζουν δασκάλους καὶ παπάδες, πού δὲν ἤθελαν νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὶς διαταγές τους. Μιὰ ἀναταραχὴ ξαπλώθηκε στὴ Ρωμιοσύνη, τὴν κατασπαρμένη σ' ὅλη τὴν ἑκτασὴ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, στὰ Γιάννινα ἡ ὁργὴ ἦταν ζωγραφισμένη στὰ πρόσωπα τῶν χριστιανῶν, ἀκόμα καὶ στὴν τελετὴ τοῦ γάμου ὁ βαλῆς ἀγριοκοίταζε τὸ Δεσπότη, ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν φορτωμένη ἀπὸ μίσος καὶ ἀπειλές· ἔτσι τὸ γαμήλιο γλέντι, χωρὶς τίποτα νὰ λείπει ἀπὸ τὶς παλιές συνήθειες, ξετυλιγόταν σὲ χαμηλοὺς τόνους. Ὁ Τούρκος παραμόνευε καὶ ζητοῦσε νὰ βρεῖ ἄφορμές νὰ καταστρέφει ὅ,τι οἱ ραγιαδες μὲ κόπο καὶ ἰδρώτα, κάποτε καὶ μὲ αἷμα, κατόρθωναν νὰ χτίσουν. Τὰ πράγματα δυσκόλεψαν περισσότερο τοὺς ἐπόμενους μῆνες, ὅταν οἱ χριστιανοὶ ἀποφάσισαν ν' ἀντιδράσουν ἐντονα, κλείνοντας τὶς ἐκκλησίες τους. Στὰ Γιάννινα ἡ ἀντιδικία μεταξὺ Τούρκων καὶ χριστιανῶν πῆρε ὀξὺτατη μορφή: στὰ τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 1890 μητροπολίτης Ἰωαννίνων τοποθετήθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικότερες προσωπικότητες τῆς ἱεραρχίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ Γρηγόριος Καλλιδης. Ὁ βαλῆς ἀγωνίστηκε νὰ τὸν φέρει στὰ νερά του, ἀλλὰ ἀπέτυχε. Ὁ Γρηγόριος ἀπέκρουε μὲ πείσμα ὅλες τὶς προσπάθειες τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ν' ἀνοίξει τὶς ἐκκλησίες, τὶς παραμονές μάλιστα τῶν Χριστουγέννων, γιὰ νὰ πάψει ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη νὰ διαμαρτύρεται γιὰ τὴ βαρβαρότητα τῶν Τούρκων· ὁ δεσπότης κρατοῦσε γερά, σωστὸς βράχος, τίποτα δὲ λογάριάζε. Οἱ Τούρκοι τὸν εἶχαν γράψει στὰ κακὰ κατάστιχα καὶ εὐκαιρία ζητοῦσαν νὰ τὸν διώξουν ἀπὸ τὰ Γιάννινα, χρησιμοποιώντας κάθε μέσο, ἀκόμα καὶ τὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα, πού δὲν δίσταζε νὰ συμμαχήσει καὶ μὲ τὸν ἐχθρό, γιὰ νὰ πετύχει τοὺς σκοπούς της.

Ἡ ἀτμόσφαιρα πού εἶχε φορτισθεῖ ἐντονότερα ἀπὸ τὸν Ἰούλιο, δημιουργοῦσε βέβαια ἐθνικὴ ἑξάρση στὸ χριστιανικὸ πλῆθος, εἶχε όμως καὶ τὶς δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις σ' ἓνα μικρὸ τμῆμα. Οἱ γέροντες π.χ. καὶ οἱ ἄρρωστοι ἐνοιῶσαν φόβο, ἀπὸ τὸ φοῦντωμα τοῦ τουρκικοῦ φανατισμοῦ, ὅταν οἱ ἀρχές δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν ἐλέγξουν, κατέληγε σὲ σφαγές, καταστροφές, ἐμπρησμούς. Πιο ἐπικίνδυνον ἦταν τὸ ἀλβανικὸ στοιχείο, ἔθισμένο σὲ τέτοιου εἶδους ἐπιχειρήσεις, καὶ ποτὲ δὲν παρέλειπε εὐκαιρία, εἴτε σὲ ἐμπόλεμες, εἴτε σὲ εἰρηνικὲς καταστάσεις, νὰ ξεσπάει σὲ βάρος τῶν χριστιανῶν, λιμουριάζοντας καὶ καταστρέφοντας σπιτία καὶ καταστήματα. Ἀλλὰ καὶ στὸ σπῆτι τοῦ Πέτρου ἡ ἀνησυχία ἦταν διάχυτη. Ἡ Λευκὴ ἦταν ἔγγυος, τὸν Αὐγουστο συμπληρώνονταν τρεῖς μῆνες, ἀνείπωτη

χαρά ἐνοιωσαν ὅλοι ὅταν ὁ γιατρός τὸ ἐπιβεβαίωσε, ὁ θεῖος καὶ ὁ Πέτρος περίμεναν ἀγόρι, διάδοχό τους στίς δουλειές πού ὅλο μεγάλωναν καὶ γέμιζαν τὸ ταμεῖο, ποτάμι ἔτρεχαν οἱ χρυσές λίρες, μ' αὐτὲς θάπαιζε τὸ νιό βλαστάρι ὅταν θαρχόταν στὸν κόσμον· ἡ Λευκὴ καὶ ἡ μάνα της τόθελαν κορίτσι, οἱ ἄλλοι ἔλεγαν γερό νὰ γεννηθεῖ κι ὅ,τι δώσει ὁ Θεός, ὅλοι ὅμως φοβοῦνταν τίς ταραχές, περισσότερο ἡ Λευκὴ, πού ἡ ἐγκυμοσύνη εἶχε ἐκλεπτύνει τὴν εὐαισθησίᾳ της, κι ὅλα ὅσα γίνονταν καὶ τὰ διάβαζε στίς ἐφημερίδες, ἔσβηναν τὸ χαμόγελο ἀπὸ τὰ χεῖλη της. Ὁ Πέτρος ἀγωνιζόταν καθημερινὰ νὰ ἀναπτερώσει τὸ ἥθικόν της, νὰ τῆς βγάλει τὸ φόβο ἀπὸ τὴν καρδιά, νὰ τὴ στηρίξει, μάλιστα ἔφευγε καὶ νωρίτερα ἀπὸ τὸ μαγαζὶ γιὰ νά νάναι κοντὰ στὴ γυναῖκα του, καταλάβαινε πόσο εὐεργετικὴ ἦταν ἡ παρουσία του στὸ σπίτι.

Παραμονὴ Χριστουγέννων ἔφτασε ἡ μεγάλη εἵδηση. Οἱ Τοῦρκοι εἶχαν κάνει πίσω, τὰ προνόμια τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἔμειναν ἄθικτα, ἡ χριστιανωσύνη εἶχε νικήσει, τὴν ἄλλη μέρα θὰ γιόρταζαν τὴ Γέννηση τοῦ Θεοανθρώπου λαμπρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ. Κάποιος ἱστοριογράφος τῆς ἐποχῆς, σημείωνε σ' ἓνα βιβλίο του: *Κατὰ τὴν κοσμοσωτήριον δὲ ἡμέραν τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως ἐπληρώθη ἀληθῶς ἡ ῥήτρα τοῦ θεοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ψαλμωδοῦντος ἐν τῷ εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν Κανόνι αὐτοῦ τάδε: «Πόθου τετευχώς, καὶ Θεοῦ παρουσία, ὁ χριστοτερπὴς λαὸς ἡξιμένος, νῦν ποτινῶται τῆς παλιγγενεσίας...»*. Ὅλοι χαμογελοῦσαν, τὸ πρόσωπο τῆς Λευκῆς ἔλαμπε ἀπὸ τὴ χαρά, ὁ θεῖος ἐπέμενε νὰ ἐκκλησιαστοῦν στὴ Μητρόπολη, ἤθελε ν' ἀκούσει τὴ φωνὴ τοῦ μαχητῆ δεσπότη Γρηγορίου, νὰ παρακολουθήσει τὴν ἱεουργίαν του, ἦταν μεγάλη αὐτὴ ἡ μέρα, καὶ κεῖ στὴ Μητρόπολη, ἔλεγε ὁ θεῖος, θὰ συνειδητοποιοῦσαν τὴ σημασίαν της. Ὁ Πέτρος φοβόταν τὴν ταλαιπωρίαν τῆς γυναίκας του, ἦταν μακρυνὴ ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τὸ σπίτι, ὅμως δὲν ἤθελε νὰ χαλάσει τὸ χατήρι τοῦ θεοῦ, τὸ ἴδιο καὶ ἡ Λευκὴ· ἔτσι εἰδοποιήθηκε ὁ ἀμαξᾶς πού χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τίς μετακινήσεις τους, νὰ βρῖσκεται πρὶν τὰ ξημερώματα ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα γιὰ νὰ τοὺς πάει στὴν ἐκκλησίαν. Ἡ λειτουργία τῶν Χριστουγέννων ἔμεινε ἀλησμόνητη ὅχι μόνο στὴν οἰκογένειαν, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλα τὰ Γιάννινα· ἀπὸ παντοῦ εἶχαν συγκεντρωθεῖ οἱ πιστοὶ γιὰ νὰ χαροῦν καὶ νὰ τιμῇσουν τὸ Γρηγόριον, ἦταν μέγας ὁ ἀγώνας πού εἶχε ἀναλάβει, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους ἱεράρχες τοῦ Πατριαρχείου.

Στὰ μέσα τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1891 ἡ Λευκὴ ἔφερε στὸν κόσμον ἓνα γερό καὶ ὁμορφὸ ἀγόρι. Ὁ Πέτρος καὶ ὁ θεῖος δὲν ἔβρισκαν τρόπο νὰ ἐκφράσουν τὴ χαρὰ τους, τὸ ὄνειρό τους εἶχε ἐκπληρωθεῖ, ὁ διάδοχος ἦρθε. Οἱ ἐργαζόμενοι στὸ μαγαζὶ πῆραν διπλὸ μεροκάματο, γιόρτασε τὸ σπίτι κι οἱ συγγενεῖς, γιόρτασε ὅλη ἡ γειτονιά, ἦρθαν καλεσμένοι ἀπ' ὅλα τὰ Γιάννινα κι ἀπὸ τὰ χωριά, ἄρχιζε καὶ τὸ Τριώδιο κι ὅλα συνδύαστηκαν μὲ τίς γιορτὲς καὶ τὰ ἔθιμα τῆς ἐποχῆς. Ἐόδευε χρήματα ὁ Πέτρος χωρὶς νὰ νοιάζεται, ἄνοιγε κι ὁ θεῖος τὸ πονγὶ καὶ μοίραζε λίρες στοὺς φτωχοὺς,

νά βρεῖ ἀνάπαυση ἡ ψυχὴ του στὴν ἄλλη ζωὴ, τὰ χρόνια εἶχαν μαζέψει, ὥς εἶναι δοξασμένος ὁ Κύριος, μουρμούριζε, μοῦ χάρισε ὑγεία, πλοῦτο καὶ οἰκογενειακὴ εὐτυχία, εἶμαι ἑτοιμος νὰ πάω κοντά του, ὅποτε θελήσει.

Τὰ βαπτίσια ἔγιναν ὕστερα ἀπὸ 40 μέρες, στὸ σπίτι, δὲν πῆγαν στὴν ἐκκλησία, ὁ Τοῦρκος ἦταν ἀκόμα θυμωμένος, τὸν φοβοῦνταν. Κουμπάρος ἦταν ὁ ἴδιος ποὺ τοὺς εἶχε στεφανώσει, φίλος τοῦ σπιτιοῦ, εὐκατάστατος Γιαννιώτης, ἀπὸ παλιὸ τζάκι, ἀνῆκε στὸ κόμμα τῆς Κόσσας, ἔλεγαν πὼς ἦταν ἡ παράταξη τῶν ἀρχοντάδων, αὐτὸς ὅμως, ὁ Μιχαὴλ Γεωργίου, ἦταν ἕνας καλὸτατος ἄνθρωπος, ἀσύγκριτα προοδευτικότερος ἀπὸ τοὺς ἡγέτες καὶ τὰ στελέχη τῆς Βλιόρας, τοῦ κόμματος ποὺ ὑποστήριζε πὼς ἀντιπροσώπευε τὶς λαϊκὲς τάξεις, ὥς εἶναι. Πατριώτης ἀπὸ τοὺς λίγους, πίστευε ἀκράδαντα πὼς ἡ Ἑπείρος δὲν θ' ἀργοῦσε ν' ἀπελευθερωθεῖ, διάβαζε ἀχώρταγα τὶς ἐκδόσεις τῆς Ἑθνικῆς Ἑταιρείας πλημμύριζε ἀπὸ ἐθνικὴ ἔξαρση, ἡ καρδιά του γέμιζε ὄνειρα, ἦταν σίγουρος πὼς ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος ἦταν ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ ποὺ θὰ ἀνασύσταινε τὴ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, δὲν ἦταν ἀρρωστημένο πάθος ὅλα αὐτά, ἀλλὰ μιὰ προβολὴ κοινῆς συνείδησης. Οἱ Ἑπειρῶτες εἶχαν μιὰ ἐνδοξη ἱστορία ἀγώνων, παιδιὰ τοὺς εἶχαν βγεῖ καὶ τώρα στὰ βουνὰ πολεμώντας τὸν Τοῦρκο, δρασκελίζαν τὴν Ἑπείρο κι ἔφταναν στὴ Μακεδονία, ἄρχιζε ἐκεῖ ἡ προετοιμασία τοῦ μεγάλου ἀγῶνα, ὅλοι ἠλπίζαν κάτι νὰ γίνει, ὁ Γεωργίου ἦταν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐνθουσιῶδεις. Ἀκουσε, εἶπε στὸν Πέτρο, ὅταν τοῦ ζήτησε νὰ βαπτίσει τὸ παιδί, θὰ τοῦ δώσω δυὸ ὀνόματα, Δημήτρης, τοῦ θείου σου, καὶ Κωνσταντῖνος τοῦ Διαδόχου, κάτι μοῦ λέει πὼς τὸ παλληκάρι αὐτὸ θὰ φέρει τὴ λευτεριά στὴν Ἑπείρο. Ὁ Πέτρος δὲν εἶχε ἀντίρρηση, κατὰ βάθος κι οἱ δυὸ τοὺς τὰ ἴδια πίστευαν. Ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα, εἶχε γίνει βίωμα πολλῶν Ἑπειρωτῶν, ἀπὸ τὰ μέσα ἀκόμα τοῦ αἵωνα, μὲ ἐνσαρκωτὴ τὸν Κωνσταντῖνο αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, ὁ Ὅθωνας καὶ ὁ Ἑπειρώτης πρωθυπουργὸς του, ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, τὴν εἶχαν καλλιεργήσει.

Ὑστερα ἀπὸ δυὸ χρόνια δεῦτερος γιὸς ἦρθε γιὰ νὰ δώσει νέα χαρὰ στὴν οἰκογένεια. Ὁ θεῖος ἦταν εὐτυχισμένος, τὰ συναισθήματά του πληθωρικὰ σὲ κάθε ἐκδήλωση, καὶ οἱ εὐεργεσίες του σὲ οἰκογένειες καὶ ἰδρύματα πολλαπλασιάζονταν. Ὁ μητροπολίτης Γρηγόριος τὸν διόρισε ἐπίτροπο στὸ Ἀρχιμανδρεῖο γιὰ νὰ συμμετέχει στὴν ἐφορεία κληροδοτημάτων, ἔβλεπε στὸ πρόσωπό του ἕνα νέο μεγάλο εὐεργέτη κι ἤθελε νὰ τὸν προΐδεάσει ἐν ζωῇ γιὰ τὸ ποῦ πῆγαιναν τὰ κληροδοτήματα, τί ἀνάγκες θεράπευαν καὶ τί πληγὲς ἐπούλωναν. Εἶχε μπεῖ σ' ἕνα καλὸ δρόμο τὸ ζήτημα τῶν κληροδοτημάτων, παλιότερα μὲ τὶς καταχρήσεις τῶν δεσποτάδων καὶ τῶν ἐφόρων εἶχε πέσει μεγάλη ἀναταραχὴ στὴν πόλη καὶ δημιουργήθηκε δυσπιστία, ἀνασχετικὴ γιὰ πολλοὺς ποὺ ἤθελαν νὰ βοηθήσουν τὴν πατρίδα τοὺς. Ὁ Δημήτρης ἀποδέχτηκε μὲ εὐγνωμοσύνη τὴν πρόταση τοῦ μητροπολίτη, μαζί μὲ τ' ἄλλα ἱκανοποιοῦσε καὶ τὸ ὄνειρο τῆς ζωῆς του ν' ἀνβεῖ κοινωνικά, ἀπὸ χαμηλὰ εἶχε ξεκινήσει, μικρὸ παιδί δούλευε

χωρίς ανάπαυση σ' ένα μπακάλικο συγχωριανού του, με ύπομονή και τιμιότητα έφτιασε ένα μικρό κομπόδεμα, άνοιξε μιá τρύπα δική του, τή μεγάλωσε σιγά-σιγά και τήν έκανε ένα από τὰ μεγαλύτερα μαγαζιά τής πόλης, πώς λοιπόν νά μὴν εὐγνωμονεῖ τὸ μητροπολίτη πού τὸν άνέβαζε στὴν κορυφή τής κοινωνικῆς ζωῆς; Οὔτε καὶ ὁ Γρηγόριος διαψεύστηκε στὶς ἐλπίδες του. Ὅταν στὰ μέσα τής πρώτης δεκαετίας τοῦ 20οῦ αἰώνα, ὁ Δημήτρης ἔκλεισε τὰ μάτια του, χορτασμένος ἀπὸ ζωὴ καὶ εὐτυχία, μὲ τὴ διαθήκη του ἄφηνε σημαντικὸ μέρος τής περιουσίας του στὰ Ἑλέη, μπῆκε κι αὐτὸς στὴ χορεία τῶν μεγάλων εὐεργετῶν, πού τόσο πολλὰ προσφεραν στὴν παιδεία, τὶς κοινωνικὲς ἀνάγκες καὶ τὴν πρόοδο τής Ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας.

Ὁ δεῦτερος γιὸς, ὁ Βασίλης, πῆρε τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ, τοῦ πατέρα τοῦ Πέτρου. Λίγο πρὶν ξεσπάσει ὁ πόλεμος τοῦ '97, ένα κορίτσι ἦρθε νά συμπληρώσει τὴν εὐτυχία τοῦ σπιτιοῦ. Τὴ βάπτισαν Χριστίνα, στὸ ὄνομα τής πρόωρα χαμένης γυναίκας τοῦ Δημήτρη, ἔκλαψε ὁ θεῖος, ἡ μικρὴ τοῦ θύμισε ἀλησμόνητες στιγμὲς τής ζωῆς του, γεμάτες ἔρωτα, ἀγάπη καὶ οἰκογενειακὴ θαλπωρὴ, ἦταν χρυσὴ γυναίκα ἡ Χριστίνα, τίποτα δὲν μποροῦσε νά τὴ σβῆσει ἀπὸ τὴν καρδιά του, τὴ μνήμη της θὰ τὴν κουβαλοῦσε μαζί του στὸν τάφο. Μὲ τὴν βάπτισή τής μικρῆς τὰ περασμένα ζωντάνεψαν, ἄκουε τὸ ὄνομα καὶ νόμιζε πὼς φωνάζουν τὴ δικὴ του Χριστίνα, εὐγνωμονοῦσε τὸν ἀνεψιὸ του γιὰ τὶς ὥραϊες στιγμὲς πού τοῦ χάριζε.

Τὶς παραμονὲς τοῦ '97 ἡ Ἡπειρος ἀναταράχτηκε καὶ πάλι. Οἱ ἐθνικὲς προσδοκίες ζωντάνεψαν, ἡ λευτεριά ἔκρουε τὴ θύρα τους, ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα φτερούγιζε πάνω ἀπὸ τὶς σκλαβωμένες πολιτεῖες καὶ τὰ χωριά τής Ἡπείρου, μέχρι τὴν ἄκρη τοῦ βιλαετιοῦ, ψηλὰ ὡς τὸ Γενοῦσο ἔφταναν τὰ ὄνειρα, ὅσοι προσπαθοῦσαν νά προσγειώσουν τοὺς ἐνθουσιώδεις γίνονταν ἐχθροὶ τους. Ἡ Ἑθνικὴ Ἐταιρεία, στὴν ἐλεύθερη καὶ τὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα εἶχε δουλέψει πολὺ, ρίζωσε τὴν πίστη στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων ὅτι εἶχε φτάσει ἡ ὥρα τοῦ ξεσηκωμοῦ καὶ τοῦ λυτρωμοῦ. Τὰ κηρύγματα γέμιζαν βέβαια μὲ ἐνθουσιασμό τὴν καρδιά, κοίμιζαν ὁμῶς τὸ νοῦ, γιατί ἔκρυβαν τὴν πραγματικότητα, πού ἦταν πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὰ ὅσα ἔλεγαν οἱ ὑποστηρικτὲς τοῦ πολέμου ἐναντίον τής Τουρκίας. Οἱ Τοῦρκοι τότε, ἐξοπλισμένοι καλὰ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, ἦταν πανίσχυροι, μὲ στρατὸ ἐκπαιδευμένο καὶ ὅπλισμό σύγχρονο· ἀντίθετα ἡ Ἑλλάδα ἦταν ἀδύναμη. Ρίχτηκαν ἀπαράσκευοι στὸν πόλεμο οἱ Ἕλληνες μὲ τὴ σιγουριά τής νίκης, θὰ νικοῦσε καὶ τούτῃ τὴ φορὰ ὁ Σταυρὸς τὸ μισοφέγγαρο. Οἱ μάχες πού ἄρχισαν στὴ Θεσσαλία ἔδειξαν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ πὼς οἱ Ἕλληνες θὰ πλήρωναν τὸ τίμημα τής ἀκριτοῦς πληροφόρησης καὶ τοῦ κούφιου ἐνθουσιασμοῦ. Κάποιοι θαρραλέοι ἡγήτορες, μαζί μὲ τὰ τμήματά τους, πολέμησαν ἥρωϊκά, ὁμῶς τὸ μέτωπο κατέρρευσε, οἱ Τοῦρκοι πῆραν σβάρνα τοὺς δικούς μας ἔφτασαν ὡς τὴ Λαμία καὶ ὄδευσαν πρὸς τὴν Ἀθήνα.

Ἡ ἐπέμβαση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων σταμάτησε τὴν προέλαση καὶ ἐπέβαλλε τὴν ἀνακωχή. Ὅπως καὶ στὴ Θεσσαλία, ἔτσι καὶ στὴν Ἡπειρο φούντωσε ὁ ἀγώνας, ἀπὸ τὶς πρῶτες ὁμῶς ἀψιμαχίες φάνηκε πρὸς τὰ ποῦ θὰ ἔκλινε ἡ πλάστιγγα. Οἱ μάχες στὰ Πέντε Πηγάδια, στὸ Λοῦρο, τὸ Γκρίμποβο εἶχαν ὀδυνηρὸ ἀποτέλεσμα γιὰ τὸν ἐλληνικὸ στρατό. Νικήθηκε καὶ κυνηγήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ Ἀρτινοὶ πάγωσαν ἀπὸ τὸ φόβο μήπως ξαναγίνουν σκλάβοι, τὰ Γιάννινα κι ὅλες οἱ μικρὲς καὶ μεγάλες πόλεις τοῦ βιλαετιοῦ μαυροφόρεσαν, τὰ ὄνειρα ἔγιναν συντρίμματα, ἄλλη μιὰ φορὰ οἱ Ἡπειρώτες ἔκλαψαν τὴ μοῖρα τους.

Στὴν οἰκογένεια τοῦ Πέτρου Κωστίδη ἡ θλίψη ἦταν διάχυτη παντοῦ. Εἶχαν πιστέψει πῶς αὐτὴ τὴ φορὰ τὸ Ἑλληνικὸ θάφτανε καὶ στὴν Ἡπειρο, αὐτὴ ἡ ἐλπίδα κρατοῦσε τὸ θεῖο Δημήτρη στὴ ζωὴ, ἡ ἀποτυχία τοῦ στοίχισε πολὺ, συρρικνώθηκε σ' ἓνα θλιβερὸ γεροντάκι, ποτὲ δὲν φανταζόταν πῶς τὸ Ἰνδαλμά του, ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος, ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ στὸν πόλεμο, θὰ ξεκινοῦσε χωρὶς νὰ τὰ ἔχει λογαριάσει σωστά, τώρα ὅλες οἱ κατηγορίες ἔπεφταν πάνω του· ἡ ἀδύναμη καρδιὰ τοῦ γέροντος δὲν μποροῦσε νὰ ἀνθέξει αὐτὸ τὸ κατάντημα. Στὸ τέλος κλείστηκε στὸν ἑαυτό του, ἔμεινε ξαπλωμένος στὸ κρεβάτι, δὲν ἄγγιζε φαγητό, ὁ Πέτρος ἀνησύχησε σοβαρὰ, ἔφερε γιαιτροὺς, τοῦ ἔκαναν ἐνέσεις, τοῦ ἔδωσαν σορόπια γιὰ τὴν ὀρεξη, σιγὰ-σιγὰ ἄρχισε νὰ ξαναγυρᾷ στὴ ζωὴ, κι ὕστερα ἀπὸ μερικoὺς μῆνες στήθηκε στὰ πόδια του, πῆγε καὶ στὸ μαγαζὶ καὶ στὸ καφενεῖο, τὸ κέφι του ὁμῶς εἶχε χαθεῖ, ἦταν τώρα ἄλλος ἄνθρωπος· τὰ χεῖλη του ἔμειναν κλειστά, κάπου κάπου μιλοῦσε, τὶς περισσότερες φορὲς γιὰ πράγματα ποὺ οἱ ἄλλοι δὲν καταλάβαιναν, ἀκόμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς μικρῆς Χριστίνας δὲν τοῦ προξενοῦσε ἐντύπωση.

Ἡ ἀπογοήτευση ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τοῦ '97 ἄρχισε μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου νὰ ἀμβλύνεται. Ὁ 20ὸς αἰώνας χαιρετίστηκε ἀπὸ τοὺς λαοὺς μὲ πολλὰς ἐλπίδες. Οἱ ἐλεύθεροι πίστευαν σὲ καλύτερες μέρες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν πατρίδα τους, οἱ σκλάβοι τὸ μόνο ποῦ ἤθελαν ἦταν ἡ ἐλευθερία καὶ γι' αὐτὴν ἀγωνίζονταν. Στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ αἰῶνα τὰ μηνύματα ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ παντοῦ στοὺς ἀλύτρωτους Μακεδόνες καὶ Ἡπειρώτες ἐνίσχυναν τὴν αἰσιοδοξία τους. Οἱ Εὐρωπαῖοι μιλοῦσαν γιὰ προϋόσα ἑξασθένηση καὶ κατάρρευση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, οἱ Μεγάλες Δυνάμεις μάλιστα ἔκαναν ἡ κάθε μιὰ τὰ σχέδιά της γιὰ τὸ πῶς θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπωφεληθοῦν περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀπρὸσύνθεση τῶν Τούρκων. Ὑπῆρχαν καὶ Δυνάμεις ποὺ ἀγωνίζονταν νὰ κρατήσουν ὀρθὸ στὰ πόδια του τὸ σαθρὸ οἰκοδόμημα τῆς αὐτοκρατορίας, γιατί αὐτὸ ἦταν τὸ συμφέρον τους. Ἡ ἐλεύθερη Ἑλλάδα, παρὰ τὴν ὀδυνηρὴ ἥττα τοῦ '97 γιὰ τὴν ὁποία πλήρωσε πολλὰ στὴν Τουρκία, ἄρχισε νὰ ξαναβρίσκει τὸν ἑαυτό της καὶ τὴν αἰσιοδοξία της, ἦταν ὁμῶς πολὺ ἀδύναμη γιὰ νὰ ἐπιχειρήσει μόνη της μιὰ νέα ἀναμέτρηση. Τῆς ἔλειπαν ἀκόμα καὶ οἱ δραματιστὲς πολιτικοί, ἐκεῖνοι ποὺ ὄχι μόνο ἐμπνέονταν ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα, ἀλλὰ καὶ

που θα μπορούσαν να σχεδιάσουν και να προετοιμάσουν όσα ήταν αναγκαία για να γίνουν οι πόθοι των σκλάβων πραγματικότητα.

Στη Μακεδονία κατά την πρώτη πενταετία του 20ού αιώνα είχε οργανωθεί από ντόπιους και Έλληνες έθελοντές, άξιωματικούς και πολίτες, ό άγώνας για τη διάσωσή της από τη βουλημία των Βουλγάρων, οι όποιοι με τους κομιτατζήδες τους αγωνίζονταν να εξαφανίσουν τόν Έλληνισμό, για να φανεί ή Μακεδονία βουλγαρική, όταν θαρχόταν ή μέρα της Έλευθερίας, ήταν κοινή πίστη όλων, ότι δέν θ' άργοῦσε πολύ. Άλλά και στην Ήπειρο καραδοκοῦσαν μεγάλοι κίνδυνοι. Οι προπαγάνδες της Ρουμανίας, της Αῦστρίας και της Ίταλίας, καθώς και ή δράση των Άλβανικών συμμοριών, συνεπικουρούμενων και από τους Τούρκους κατέτειναν στο ν' άποσπάσουν την Ήπειρο από τόν κορμό της μητέρας πατρίδας, και να την προσκολλήσουν στο άλβανικό κράτος που σχεδιαζόταν να δημιουργηθεί. Οι Ήπειρώτες, οι αιώνοι Έλληνες, όπως τους είχε αποκαλέσει ό Έλευθέριος Βενιζέλος κάποτε, που επί αιώνες αγωνίζονταν ν' άποτινάξουν τόν τουρκικό ζυγό, συνειδητοποίησαν τόν κίνδυνο να γίνουν δούλοι σ' ένα νέο δυνάστη, πολύ χειρότερο από τόν Τουρκο, κι άρχισαν κι αῦτοί, με τη βοήθεια του έθνικού κέντρου την όργάνωση του άγώνα, στίς πόλεις και τά χωριά, στην άρχή άσυντόνιστα, ύστερα κάτω από την καθοδήγηση της Ήπειρωτικής Έταιρείας, πρόσφεραν πολλά για την άπελευθέρωση της πατρίδας τους.

Όλα αῦτά τά γεγονότα είχαν την επίδρασή τους και στην οίκογένεια του Πέτρου Κωστίδη που είχε αύξηθει άριθμητικά με τη γέννηση στα 1903 και του τελευταίου παιδιοῦ, του Νίκου· του 'δωσαν αῦτό τό όνομα γιατί είχε γεννηθεί στίς 6 Δεκεμβρίου, ήμέρα της γιορτής του Αγίου Νικολάου, στή μνήμη του οι Γιαννιώτες έχουν άφιερώσει δυό εκκλησίες, της Άγορᾶς και των Κοπάνων. Ό θεός Δημήτρης δέν ήταν πιά σέ θέση να άντιδράσει συναισθηματικά, με τόν πληθωρικό τρόπο τό γνωστό από τίς προηγούμενες γέννες. Είχε καταβληθεί πολύ, δέν σηκωνόταν από την πολυθρόνα, ούτε άκουγε ούτε έβλεπε καλά, και τό μυαλό δέν δούλευε σωστά. Άρχομένη μαλάκυνσις έγκεφάλου, διαπίστωσε ό γιατρός, κι όταν οι άλλοι άποροῦσαν γι' αῦτή την άρρώστεια, κάθησε και τους εξήγησε άπλά και με λεπτομέρειες για τη φύση και τίς εκδηλώσεις της. Άπό τη μέρα εκείνη ό θεός έγινε άντικείμενο πραγματικής λατρείας εκ μέρους όλων, μικρών και μεγάλων, ως τη στιγμή που πέθανε, τό φθινόπωρο του 1906, σημαδιακή μέρα, στή Μητρόπολη γινόταν τό μνημόσυνο του μητροπολίτη Κορυτσᾶς Φωτίου, δολοφονημένου στην έπαρχία του από συμμορίες Άλβανών και Ρουμανόβλαχων.

Ο νέος μητροπολίτης Γεράσιμος, τιμώντας τη μνήμη του Δημήτρη και γνωρίζοντας τίς άρετές του Πέτρου, κάλεσε τόν τελευταίο να πάρει τη θέση του θείου του στα Έλέη. Ό Πέτρος, ώριμος άντρας πιά, σαραν-

τάρξης, πατέρας 4 παιδιών, δέχτηκε γιατί πίστευε πώς μέσα από τὸ συλλογικὸ αὐτὸ ὄργανο, οἱ ἀνάγκες τῆς πόλης, στὴν ἐκπαίδευση, στὴν κοινωνικὴ πρόνοια, καὶ σὲ πλῆθος ἄλλων τομέων τῆς ζωῆς, θὰ ἐξυπηρετοῦνταν σωστά. Εἶχε κι ἄλλο ἓνα λόγο γιὰ νὰ δεχθεῖ. Ἀπὸ τὸ 1903, πού καὶ οἱ Ἑπειρώτες, εἶχαν ἀρχίσει νὰ συνειδητοποιοῦν τὴν ἀνάγκη τῆς συγκρότησης μυστικῶν ὁργανώσεων, γιὰ νὰ ἀντισταθοῦν στὴν τυραννία καὶ τὰ ἐγκλήματα τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, νὰ τιμωρήσουν τοὺς συνεργάτες τους καὶ νὰ χτυπήσουν καὶ ἐξουδετερώσουν τὶς ξένες προπαγάνδες, ὁ Πέτρος ἀνῆκε στὴ μικρὴ ὁμάδα ἐνὸς λαμπροῦ κληρικοῦ, τοῦ παπα-Κώστα Θωμαῖδη, ἀπόφοιτου τῆς Ριζαρείου σχολῆς μὲ σπουδὲς στὸ ἐξωτερικόν, ἱεροκλήρικα τῆς Μητροπόλεως καὶ καθηγητὴ τῆς Ζωσιμαίας. Ὁ Θωμαῖδης, δὲν τόνωνε μόνον τὸ ἐθνικὸ καὶ θρησκευτικὸ φρόνημα τῶν χριστιανῶν μὲ τὰ φλογερά του κηρύγματα, ἀλλὰ ἐπέμβαινε μὲ τὴν ὁμάδα τοῦ ἀποφασιστικὰ σὲ κρίσιμες στιγμὲς καὶ ἀνέτρεπε καταστάσεις, τὶς ὁποῖες δημιουργοῦσαν οἱ προπαγάνδες, κυρίως ἡ ρουμανικὴ, σὲ βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ Βωβούσα τὸν ἐνδιέφερε περισσότερο, γιατί ἐκεῖ ἡ προπαγάνδα εἶχε κατορθώσει νὰ ριζώσει, ἐξαγοράζοντας συνειδήσεις μὲ ἄφθονο χρῆμα. Ὁ Πέτρος πίστευε πὼς μὲ τὴ συμμετοχὴ του στὰ Ἑλέη θὰ μπορούσε νὰ τὰ κατευθύνει καὶ πρὸς τὸ χῶρο τοῦ ὁργανωμένου ἀγῶνα, περισσότερον ἀποτελεσματικῶς ἀπὸ τὶς ἀτομικὲς πρωτοβουλίες.

Ἀλλὰ τὸ 1906 ἦταν ἓνας χρόνος μεστὸς ἀπὸ γεγονότα, πού βάραιναν σημαντικὰ στὴ ζωὴ τῶν Ἑπειρωτῶν. Στις 25 Μαρτίου ἰδρυόταν στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸν ὑπομάρχαρο Σπύρο Σπυρομήλιο ἡ Ἑπειρωτικὴ Ἑταιρεία. Γρήγορα πλαisiώθηκε ἀπὸ ἐξέχοντες Ἑπειρώτες, ἀξιωματικούς, πνευματικούς ἀνθρώπους, ἐπιστήμονες, πολιτευτές, δημοσιογράφους, ἀνωτέρους ὑπαλλήλους, καὶ ἐπεκτάθηκε στὴν Ἑπειρο, ὅπου ἀνέλαβε τὴν ὁργάνωση τοῦ ἀγῶνα ἐναντίον τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν προπαγανδῶν μὲ οὐσιαστικὰ ἀποτελέσματα. Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας ἐκλέχτηκε ὁ ἀντισυνταγματάρχης Παναγιώτης Δαγκλῆς. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ὁργάνωσης στὴν Ἑπειρο ἔγινε μέσω τῶν Προξενείων κυρίως. Στὰ Γιάννινα, τὴν Πρέβεζα καὶ τὸ Ἀργυροκάστρο εἶχαν σταλεῖ ὡς ὑπάλληλοι, μορφωμένοι καὶ ψυχωμένοι ἀξιωματικοί, πού καθοδηγοῦσαν τὴ δράση τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑταιρείας. Οἱ συγκυρίες δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἀνάπτυξη στὸ βαθμὸ πού ἔπρεπε, τῶν Διευθύνσεων — ἔτσι ὀνομάζονταν οἱ ὁργανώσεις πού συγκροτήθηκαν στὶς τρεῖς πόλεις — τῆς Πρέβεζας καὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου· στὰ Γιάννινα, ὅμως, ἴσως γιατί εἶχαν ἐπιλεγεῖ καὶ τὰ κατάλληλα πρόσωπα, παρατηρήθηκε ἀνθιση. Ὁργανώθηκαν πολλὰ τμήματα, στὴν πόλη καὶ στὴν ὑπαιθρο, ἓνας ὁργασμὸς ἐπαναστατικῆς δράσης σημειωνόταν κάτω ἀπὸ τὰ μάτια τῆς Τούρκων, κάτι εἶχαν μυριστεῖ, ὅταν ξυπνοῦσαν ἀπὸ τὴ νάρκη τους, ἀναταράσσονταν προσωρινὰ καὶ χτυποῦσαν κάποτε στὰ τυφλά, τὶς περισσότερες φορὲς ὅμως ὕστερα ἀπὸ καταδόσεις τῶν ρουμανιζόντων, πού πρόδιναν ὅλες τὶς κινήσεις τῶν πατριωτῶν στὴν τουρκικὴ ἀστυνομία. Πρὶν

ιδρυθεί ἡ Ἑπειρωτικὴ Ἑταιρεία, ἡ ομάδα τοῦ παπα-Θωμαῖδη, ἀποφάσισε νὰ τιμωρήσῃ μὲ ἐκτέλεση τὸν πιὸ ἐπικίνδυνον καταδότῃ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, τὸ ρουμανοδόσκαλο Κ. Σ. Ἡ ἐκτέλεση ἐγίνε στὶς ἀρχὲς Μαρτίου τοῦ 1906 καὶ δημούργησε τρομερὴ ἐντύπωση σ' ὅλους. Οἱ ρουμανίζοντες ἀναδιπλώθηκαν, δὲν ἔπαψαν ὁμῶς νὰ ραδιουργοῦν. Κατηγόρησαν τὸν παπα-Θωμαῖδη πὼς αὐτὸς ἦταν ὁ ὑποκινητὴς τῆς ἐκτέλεσης, ὁ ἀγωνιστὴς ἱερέας ρίχτηκε στὶς φυλακὲς, ἔμεινε ἐκεῖ δέκα μῆνες ὡς τὴν ἡμέρα τῆς δίκης του, τελικὰ ἀθωώθηκε. Ὁ Πέτρος, μέλος τῆς ομάδας τοῦ Θωμαῖδη, πέρασε δύσκολες μέρες αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, δὲν φοβόταν τόσο τοὺς Τούρκους, ὅσο τοὺς ρουμανίζοντες, ποὺ ἀντιδροῦσαν λυσσασμένα ὕστερα ἀπὸ τὸ χτύπημα ποὺ δέχτηκαν· εἶχαν τέτοια ἐπιρροή στοὺς Τούρκους, ποὺ πέτυχαν μὲ ἐνέργειες στὴν Πύλη νὰ φύγει ἀπὸ τὰ Γιάννινα ὁ βαλὴς Ὁσμάν πασάς, ἓνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους Τούρκους διοικητὲς· συμπεριφερόταν μὲ κατανόηση στοὺς χριστιανούς, ἀπεχθανόταν τὴν προπαγάνδα, ἤθελε τὸ δίκιο καὶ τὸ ἀπέδινε χωρὶς διάκριση, γι' αὐτὸ οὔτε καὶ οἱ Τουρκογιαννιώτες τὸν ἤθελαν. Λαχτάρησε ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέτρου, ἔμεινε ἀγρυπνῶν πολλὰς μέρες, μέχρις ὅτου περάσῃ ὁ κίνδυνος· ἡ ἀγωνία τῆς χρονιᾶς ἐκείνης θὰ συνόδευε γιὰ μῆνες πολλοὺς Γιαννιώτες.

Μὲ τὴ διάλυση τῆς ομάδας τοῦ παπα-Θωμαῖδη, ἐξαιτίας τῆς σύλληψής του, ὁ Πέτρος δὲν ἔμεινε ἀδρανής. Ἡ ομάδα ἦταν γνωστὴ στὸν ἀξιωματικὸ τοῦ Γενικοῦ προξενείου, ποὺ καθοδηγοῦσε τὴν Α' Διεύθυνση τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑταιρείας στὰ Γιάννινα κι ἔτσι δὲν δυσκολεύτηκε νὰ ἐνταχθεῖ στὸ 20ὸ Τμῆμα της, ὅπου ἦταν ὀργανωμένοι κι ἄλλοι φίλοι του. Ἐπεξήτησε αὐτὴ τὴν ἐνταξὴ ὁ Πέτρος, ὄχι μόνο γιατί ἤθελε νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ καὶ ἀπὸ κάποια μομφὴ ποὺ ἀποδινόταν ἀπὸ τοὺς Προξενικούς, ὅπως ἀποκαλοῦνταν οἱ ὀργανωμένοι στὴν Ἑπειρωτικὴ Ἑταιρεία, στοὺς Μητροπολιτικούς, στοὺς ἑφοροὺς δηλαδὴ καὶ τοὺς δημογέροντες ποὺ διοικοῦσαν μὲ ἐπικεφαλῇ τὸν μητροπολίτη, τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα. Οἱ Προξενικοὶ τοὺς χαρακτηρίζαν συμβιβαστικούς ἀπέναντι στὴν ἐξουσία, κάποτε χρησιμοποιοῦσαν καὶ βαρύτερα ἐπίθετα.

Τὸ πλῆγμα ποὺ δόθηκε στὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα μὲ τὴν ἐκτέλεση τοῦ δασκάλου δὲν τὴ συνέτισε. Ἀντίθετα τὴν ἐξόργισε καὶ τὴν ὁδήγησε σὲ ἀποφάσεις ποὺ προμήνυαν δεινά. Μετακίνησε ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Γρεβενῶν, ὅπου εἶχε τὰ πιὸ σοβαρὰ της ἐρείσματα, προπαντὸς στὸ Περιβόλι καὶ στὴν Ἀβδέλλα, ἀπ' ἐκεῖ κατάγονταν οἱ ἰδρυτὲς καὶ τὰ περισσότερα στελέχη της, τὴ συμμορία τῶν Σκουμπραίων-Μποτάσηδων, τὴν ἔρριξαν πρῶτα στὸ βλαχόφωνο Ζαγόρι, ὅπου διέλυσαν τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ ἐδιώξαν τοὺς δασκάλους καὶ τὴν κατέβασαν ὕστερα στὰ Γιάννινα γιὰ ἐκφοβισμό καὶ ἐπίδειξη. Ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἀλβανούς δὲν εἶχαν τίποτα νὰ φοβηθοῦν, ἀφοῦ ἦταν ὀργανά τους, καταδότες καὶ βασανιστές. Ξαφνιασμένοι καὶ ντροπιασμένοι οἱ Γιαννιώτες στὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1906 ἔβλεπαν τοὺς συμμορίτες τῆς ρουμανικῆς προπα-

γάνδας να περιφέρονται στην αγορά της πόλης, αγέρωχοι και πάνοπλοι, περιφρονώντας όλους και όλα, προπαντός τους Έλληνες, ήταν πρόκληση για τον εθνισμό τους, ή όργη είχε ξεχειλίσει στις καρδιές τους, περισσότερο καθώς έβλεπαν τις τουρκικές αρχές να τους συμπεριφέρονται σαν σε δικούς τους ανθρώπους· όλες οι πόρτες ήταν ανοιχτές γι' αυτούς, κάτι έπρεπε να γίνει, δεν άντεχαν άλλους εξευτελισμούς. Τη λύση την έδωσε ή *Ήπειρωτική Έταιρεία*, με την απόφαση της εξόντωσής τους. Με έντολή της, δυό ψυχωμένα παλληκάρια του Νησιού των Γιαννίνων, μνημένα στην *Έταιρεία*, τη νύχτα της 24ης Ιουλίου, του 1906 πάντα, έστησαν ένεδρα, κοντά στο χάνι Ντουραχάνης και εξόντωσαν τους αρχηγούς και τὰ περισσότερα μέλη της συμμορίας· ήταν έτοιμη ν' ανεβεί την άλλη μέρα στα βλαχοχώρια του Ζαγοριού, για να συνεχίσει την καταδίωξη όσων άρνούνταν να υποκύψουν στην προπαγάνδα. Τὰ υπολείμματα της συμμορίας τὰ εξόντωσε τὸ φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς ή ανταρτική ομάδα του καπετάν Πουτέτη.

Ήταν φυσικό κι αυτή τη φορά ή οίκογένεια του Πέτρου να περάσει δύσκολες μέρες. Είχαν εξουδετερωθεί βέβαια βασικά ερείσματα των έχθρων του Έλληνισμού, ή ελληνική κοινότητα όμως ήταν ανήσυχη, φοβόταν τὰ αντίποινα. Ο Πέτρος είχε και πρόσθετους λόγους να ανησυχεί. Τὸ μαγαζί του, ύστερα από απόφαση των επικεφαλής της *Ήπειρωτικής Έταιρείας*, είχε γίνει ένα από τὰ κέντρα της οργάνωσης, σύνδεσμοι έφεραν μηνύματα από την ύπαιθρο, κι έφευγαν με νέες έντολές, είχε αρχίσει μιὰ τεράστια επιχείρηση μεταφοράς όπλων στην πόλη και γύρω άπ' αυτή, χωρίς να πάρουν είδηση οί Τούρκοι. Όλα αυτά άπαιτούσαν άτσάλινα νεύρα, ό έχθρός καταδοκούσε παντού, κι οί πράκτορές του ήταν έτοιμοι να καταδώσουν. Ο Πέτρος γύριζε κάθε βράδυ στο σπίτι κατάκοπος, ή γυναίκα του άνησυχοῦσε πολύ, τὰ παιδιά τὸν κοίταζαν στα μάτια, σὲ κανένα δὲν είχε πει τὸ μυστικό, δὲν ήθελε τ' αγαπημένα του πρόσωπα να συμμερίζονται την άγωνία του. Όμως έκανε λάθος στις εκτιμήσεις. Όλοι καταλάβαιναν πὼς κάτι συνέβαινε και καθώς δὲν μιλούσε οί φόβοι που δημιουργοῦσε ήταν μεγαλύτεροι από εκείνους που θά ένοιωθαν, αν ήξεραν την πραγματικότητα. Έμειναν πολλές νύχτες άγρυπνοι, κυρίως τὰ βράδια, όταν έφευγε μέσα στη νύχτα, με χίλιες προφυλάξεις από τὸ σπίτι, για να πάει στη συγκέντρωση του Τμήματος, ήταν άνάγκη να πάρουν σοβαρές αποφάσεις. Έλεπε και ή προστατευτική παρουσία του θείου Δημήτρη, είχε φύγει με τὸν καὺμό πὼς ό Θεός δὲν τὸν είχε αξιώσει να δει τὸ ποθούμενο, κι ό πεθερός του Πέτρου που ζοῦσε πια μαζί τους, δὲν μπορούσε να τὸν ἀναπληρώσει. Έξάλλου είχε αρχίσει να γερνάει κι αυτός, και μαζί με την σωματική είχε λυγίσει και ή ψυχική άντοχή του.

Τὰ χρόνια περνοῦσαν μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἐντονῆς συναισθηματικῆς φόρτισης. Ἡ δουλειὰ στὸ μαγαζί χρόνο μὲ τὸ χρόνο μεγάλωνε, ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ λευτεριά, ὅλο ἔλεγε νὰ ρθεῖ κι ἀκόμα δὲ φαινόταν, ἡ ἀγωνία γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν ἀποστολῶν τῆς ὀργάνωσης, τὸ μαγαζί του ἐξακολουθοῦσε νά ναι τὸ βασικὸ ἐπαναστατικὸ κέντρο, ἡ φροντίδα τῆς οἰκογένειας, τὰ παιδιά μεγάλωναν χωρὶς νὰ τὸ παίρνουν εἶδηση, νάτος ὁ Δημήτρης 17 χρονῶν παλληκάρι, ψηλὸ, στητό, δίκιο εἶχε ὁ νουνός του νὰ τοῦ δώσει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου, τέλειωνε τὴ γεραρὰ Ζωσιμαία Σχολή, ἐγκαταστημένη τὰ τελευταῖα χρόνια στὸ νέο μεγαλόπρεπο μέγαρο, ποὺ εἶχε ἀναγερθεῖ μὲ τὸ κληροδότημα τῆς Ζωσιμαίας Ἀδελφότητος (στὸν πόλεμο τοῦ '40 βομβαρδίστηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, πέρασαν ἀρκετὰ χρόνια ὥσπου νὰ ἀποκατασταθεῖ στὴν παλιά του μορφή), ὁ Δημήτρης λοιπόν, ἀφοῦ πῆρε τὸ ἀπολυτήριό του μὲ ἄριστα, δίνοντας σκληροὺς ἀγῶνες μὲ τοὺς αὐστηροὺς καθηγητὲς του, πῶς νὰ ξεχάσει τὸ Φίλιππο Σεγκούνη, ἄριστο μαθηματικὸ καὶ ἱστορικὸ ἐρευνητὴ, ἢ τὸ Γεώργιο Καλούδη, τὸ σοφὸ μελετητὴ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας, τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων, τὰ ἔπη, τὰ ἱστορικά, οἱ τραγωδίαι, οἱ κωμωδίαι, ὅλος ὁ πνευματικὸς θησαυρὸς τῶν προγόνων ἦταν σωρευμένος στὸ μυαλό του, καὶ μποροῦσε νὰ τὸν χρησιμοποιεῖ ἀτόφιο κάθε στιγμὴ, γλυκύτατος ἦταν ὁ ἀρχαῖος λόγος ποὺ ἔτρεχε ποταμὸς ἀπὸ τὸ στόμα του, μ' αὐτὰ τὰ θεριὰ ἀντιπάλαιψε ὁ Δημήτρης καὶ τώρα ἦταν ἐτοιμὸς γιὰ τὴν Ἀθήνα, νὰ σπουδάσει γιατρὸς στὸ Πανεπιστήμιο, ἐκπληρώνοντας τὸ ὄνειρο τοῦ θείου Δημήτρη, ποὺ ὁ πατέρας εἶχε ἀφήσει ἀπραγματοποίητο. Τὸν Πέτρο βασάνιζαν ἀκόμα καὶ οἱ ἐγνοίαι τοῦ ἀξιώματος ποὺ εἶχε στὴ Μητρόπολη, ὡς ἐπίτροπος στὰ Ἑλέη, προσπαθοῦσε νὰ δημιουργήσῃ συνθήκες καλῆς διαχείρισης, γιὰ νὰ μὴν ξαναγυρίσουν τὰ παλιά, τότε ποὺ ἄνθρωποι ἀσυνείδητοι σπαταλοῦσαν τὰ κληροδοτήματα σὲ ὑποπτες δουλειές ἢ τὰ λήστευαν, δημιουργώντας τρανταχτὲς περιουσίες.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1906 ὁ Δημήτρης ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀθήνα, μὲ τίς εὐχὲς ὅλων, τῶν δικῶν του, τῶν γνωστῶν καὶ φίλων. Ἡ οἰκογένεια χαιρόταν καὶ λυπόταν μαζί, ἦταν ὅλοι σίγουροι πῶς θὰ γινόταν ἓνας λαμπρὸς ἐπιστήμονας, ἄξιος γιὰ μεγάλα φτερουγίσματα, θὰ τιμοῦσε τὸ σπίτι καὶ τὴν πόλη του. Θὰ πήγαινε βέβαια καὶ στὸ ἐξωτερικόν, νὰ συμπληρώσει τίς σπουδές του, εἶχαν ἄλλη ὑπόληψη ὅσοι γυρνοῦσαν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, χρήματα ὑπῆρχαν, δὲν τὰ λογάριζαν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη τοὺς φαινόταν πῶς τὸ σπίτι ἄδειαζε, ὁ Δημήτρης τὸ γέμιζε μὲ τὴν παρουσία του, κάθε γωνιά του ἦταν συνδεμένη μ' αὐτόν, τὸ ἴδιο κάθε δοντρί καὶ λουλούδι τοῦ κήπου, τὸν πρῶτο καιρὸ δύσκολα μποροῦσαν νὰ προσαρμόσουν τὴ ζωὴ τους μὲ τὰ νέα δεδομένα. Ὁ Πέτρος καὶ ἡ γυναίκα του πολλὰς νύχτες ἔμειναν ἀγρυπνοὶ, τὸ μέλλον τοῦ παιδιοῦ τοὺς τυραννοῦσε, σιγὰ-σιγὰ ἡ ἀνησυχία καταλάγιασε, βοήθησαν καὶ τὰ συχνὰ γράμματα ποὺ τοὺς ἔστελνε, σελίδες ὁλόκληρες, ξεχείλιζε ἀπ' αὐτὲς ἡ ἱκανοποίηση γιὰ τὴ νέα ζωὴ, ὁ νόστος

στην αρχή κυριαρχούσε, αλλά καθώς περνούσαν οι μήνες αποσυρόταν διακριτικά· στο τέλος του χρόνου, παρόλο που ο Δημήτρης έτοιμαζόταν να γυρίσει στα Γιάννινα, μόνο υπαινικτικά διατυπωνόταν.

Με την έγνοια και τις φροντίδες για τα παιδιά που μεγάλωναν, με τον ένθουσιασμό και την αγωνία για την επιτυχία του αγώνα, που ύπηρετούσαν άψηφώντας τους κινδύνους, κι ως τους έζωνε πολλές φορές ο φόβος μήν χτυπήσει την πόρτα ο έχθρος, Άρβανιτάδες και Ρουμάνοι τους παρακολουθοῦσαν άγρυπνα, πρόδιναν, φυλάκιζαν, έκαναν επιδρομές στην ύπαιθρο, με τη συνοδεία Τούρκων τζανταρμάδων ή καταδιωκτικῶν αποσπασμάτων, λήστευαν τὸν κόσμο, έκαιγαν τὰ σπίτια τους, βασάνιζαν τὸς ραγιάδες και τὸς έσερναν στα μπουντρούμια του Άλῆ πασᾶ, μ' ὅλα αὐτὰ έφτασαν στο καλοκαίρι του 1908. Ὁ Βασίλης, τὸ δεύτερο παιδί, φοιτοῦσε στη δεύτερη τάξη του γυμνασίου, ακολουθοῦσε τ' ἀχνάρια του πρώτου στίς επιδόσεις, ή κλίση του ὅμως τὸν ὀδηγοῦσε σ' ἄλλη κατεύθυνση. Εἶχε σαγηνευθεῖ ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων, ἔτσι ὅπως ὁ Καλούδης ἤξερε νὰ τὰ διδάσκει κι ὅσο ἔμπαινε βαθύτερα στο νόημα τῶν κειμένων, τόσο περισσότερο μεγάλωνε ὁ θαυμασμός του γιὰ τὴ σοφία τῶν προγόνων και τὸν τρόπο που αὐτὴ ἐκφραζόταν μὲ διάφορες μορφές. Ἦξερε πὼς ἀκόμα βρισκόταν στα πρώτα σκαλοπάτια τῆς μάθησης, εἶχε ὅμως διαλέξει τὸν δρόμο του, θὰ σπούδαζε στη Φιλοσοφικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν.

Ἡ Χριστίνα, τελείωνε τὸ Δημοτικὸ, ἦταν γερὸ κορίτσι, ὁμορφο, κληρονόμησε τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γαγιᾶς ἀπὸ τὴ μητέρα τῆς Ἑλένης, διψοῦσε γιὰ γράμματα, θ' ἀνέβαινε ψηλά, ὡς ἦταν κορίτσι, θύμωνε ὅταν τῆς ἔλεγαν πὼς δὲν θὰ τὴν ἔστελναν στο γυμνάσιο και πὼς ἔπρεπε ν' ἀρχίσει νὰ ἐτοιμάζει τὴν προῖκα τῆς. Ὁ Νίκος ἦταν μικρὸς ἀκόμα, δὲν εἶχε φτάσει ἡ ὥρα του σχολείου, ζωηρὸς καθὼς ἦταν δὲν ἄφηνε τίποτε ὀρθιο, ὁ κῆπος δοκίμαζε τὴν καταστροφικὴ του μανία, ὡς φώναζε ἡ μητέρα, ποιὸς τὴν ἀκουγε, τὸ πολὺ ν' ἀνοιγε τὴν κύρια εἴσοδο του σπιτιοῦ και νὰ ξεχυνόταν στοὺς δρόμους τῆς Καραβατιᾶς, τρέχοντας νὰ συναντήσει τοὺς συνομηλίκους του, νὰ παίξουν τοὺς Τούρκους και τοὺς Ἑλληνες, πάντα νικοῦσαν οἱ Ἑλληνες, δὲν ἔπρεπε νὰ γίνεται ἄλλοιῳς, δὲν καταλάβαιναν πολλὰ τὰ παιδιά ἀπ' ὅσα κουβέντιαζαν οἱ μεγάλοι στα σπίτια, ἡ καρδιά ὅμως ἀφομοίωνε μὲ τὸ δικό της τρόπο τὰ λόγια τους και συντόνιζε τοὺς κτύπους μὲ τοὺς κοινὸς πόθους.

Ξαφνικά τὸ καλοκαίρι του 1908 τὸ σκηνικὸ ἄλλαξε. Ἐνας ἀέρας λευτεριάς κι ἀδελφοσύνης φύσηξε ὡς τίς πιὼ ἀπόμακρες γωνιές τῆς ἀπέραντης ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, τὸ τυραννικὸ καθεστῶς του Ἀβδοῦλ Χαμίτ ἔγινε συντρίμμα, οἱ Νεότουρκοι ἐπαναστάτησαν και τὸ γκρέμισαν, εἶχαν βοηθήσει και οἱ τουρκικὲς δυνάμεις τῆς φρουρᾶς τῶν Γιαννίνων, ἀκόμα και ἀλβανικῆς καταγωγῆς ἀξιωματικοὶ ἦταν μνημένοι. Ζήτω τὸ Σύνταγμα, φώναζαν ὅλες οἱ ἐθνότητες, οἱ χθесиноὶ θανάσιμοι ἐχθροὶ ἀγκαλιάζονταν και φιλιοῦνταν, κι ὡς μὴν ἤξεραν τί κρύβεται στο βάθος πίσω ἀπ'

αὐτὸ τὸ Σύνταγμα. Στὸ ἀνεπάντεχο πανηγύρι οἱ Γιαννιῶτες μετεῖχαν μ' ὄλο τὸν ἐνθουσιασμό τους, εἶχαν ξεχάσει τὸν ἀγῶνα καὶ τὶς ὁργανώσεις, ἂν κι ἔπρεπε κάποια σημάδια νὰ τοὺς ἀνησυχήσουν, ὅπως οἱ μεγάλες ἁλβανικὲς σημαῖες ποὺ κυμάτιζαν στὶς διαδηλώσεις καὶ ἡ προκλητικὴ τῶν Ρουμάνων.

Ὁ Δημήτρης εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ τὶς καλοκαιριάτικες διακοπές, οἱ ἐπιδόσεις του στὰ μαθήματα ἦταν πάντα ἄριστες, δέχονταν ἀπὸ παντοῦ συγχαρητήρια, ξένοιαστος τῶρα ἀπὸ τὶς εὐθύνες τῶν σπουδῶν, ρίχτηκε κι αὐτὸς μ' ὄλη τὴν ὀρμὴ τῆς νιότης του στὸ ξέφρενο γιορτάσι τῆς ἀδελφосύνῃς τῶν ἐθνότητων. Σύνταγμα, Σύνταγμα, ζητωκραύγαζε μαζί με τοὺς ἄλλους, χωρὶς κανέναν τους νὰ ὑποπτεύεται ὅτι πίσω ἀπὸ τὸ πυροτέχνημα ποὺ εἶχαν ρίξει οἱ Νεότουρκοι γιὰ ἐντυπωσιασμό, κρυβόταν ἡ πιὸ ἑξαλλη σωβινιστικὴ πολιτικὴ, καραδοκοῦσε ὁ κίνδυνος ἐκτουρκισμοῦ τῶν ἐθνότητων, κάτι ποὺ δὲν εἶχε σκεφτεῖ ἡ πιὸ στυγνὴ σουλτανικὴ τυραννία.

Δὲν πέρασαν πολλοὶ μῆνες κι ἄρχισαν νὰ προβάλλουν καθαρὰ οἱ προθέσεις τῶν Νεότουρκων. Ὁ ἐνθουσιασμός σιγὰ-σιγὰ καταλάγιασε ὥσπου ἔσβησε ἐντελῶς, γιὰ νὰ παραχωρήσει τὴ θέση του στὸ σκεπτικισμό, ποὺ εὐτυχῶς δὲν ὁδήγησε στὴ μοιρολατρεία, ἀλλὰ στὴν ἀναζωπύρωση τῆς φλόγας ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ τρεμοσβήνει. Οἱ Ἕλληνες ξαναβρῆκαν τὸν ἑαυτό τους κι ἄρχισε πάλι ἡ δραστηριοποίηση τῶν ὁργανώσεων. Ὁ καιρὸς δὲν ἐπέτρεπε καθυστερήσεις. Κάπου βαθειὰ στὸν ὁρίζοντα μαζεῦονταν μικρὰ μαῦρα σύννεφα, προμηνύματα τῆς καταιγίδας ποὺ θὰ ξεσποῦσε σὲ λίγα χρόνια.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1908 ὁ Δημήτρης, πῆρε μέρος στὴν ὑποδοχὴ τοῦ πολιτικοῦ Δ. Ράλλη, ποὺ εἶχε ἔρθει στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Ἦταν στ' ἀλήθεια μιὰ μεγαλειώδης σύναξη, ἔδειχνε τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀπόφαση τῶν ραγιαδῶν ν' ἀγωνιστοῦν γιὰ τὴ λευτεριά· ὕστερα ἡ κατάσταση ἄρχισε νὰ γίνεται δύσκολη, οἱ Νεότουρκοι πέταξαν τὴ μάσκα κι ἔδειξαν τὸ ἀληθινὸ τους πρόσωπο. Ὁ Δημήτρης ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀθήνα νὰ συνεχίσει τὶς σπουδές του, παίρνοντας μαζί του μιὰ γλυκεῖα ἀνάμνηση. Στὰ συλλαλητήρια, τὰ πανηγύρια καὶ τὶς γιορταστικὲς συγκεντρώσεις ποὺ γίνονταν στὰ σπίτια γνώρισε τὴν Κατερίνα, γόνου μιᾶς ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες οἰκογένειες τῶν Γιαννίνων. Ἦταν κι αὐτὴ ξεπεσμένη οἰκονομικά, οἱ πρόγονοι εἶχαν δημιουργήσει τεράστιο ἐμπορικὸ οἶκο, ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους στὰ Βαλκάνια, σώρρευαν δύναμη καὶ πλοῦτο, ἀποτυπωμένο σὲ κάθε γωνιὰ τοῦ μικροῦ παλατιοῦ ποὺ εἶχαν χτίσει, στὴ διακόσμηση τῶν χώρων, στὰ ἐπιπλά, τὰ σκεύη, παντοῦ, κρυμμένο ἀπὸ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ἀπληστία τῶν Τούρκων, μὲ μιὰ πανύψηλη πέτρινη μάνδρα, μὲ τὴν πάροδο ὅμως τοῦ χρόνου, γιὰ διάφορες αἰτίες, χάθηκε ἡ οἰκονομικὴ εὐμάρεια, ἔμεινε ὅμως ἡ ἀρχοντιά στὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων τοῦ σπιτιοῦ, κληρονομένη παράδοση αἰώνων.

Στό σπίτι της Κατερίνας μαζεύτηκαν ένα ζεστό βράδυ του καλοκαιριού του 1908 οι συγγενείς και οι φίλοι της οικογένειας, ανάμεσά τους και ο Πέτρος με τους δικούς του· είχαν αποκτήσει στενό σύνδεσμο οι δυο οικογένειες, από την εποχή που ζούσε ακόμα ο θεός. Ο Δημήτρης γνώριζε την Κατερίνα από μικρή, κάποτε πήγαινε στο σπίτι της κι έπαιζαν· τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας των σπουδών του, είχε περιορίσει τις εξόδους από το σπίτι και τις κοινωνικές επαφές, τόν είχε απορροφήσει ή μελέτη, δέν του έμενε χρόνος ούτε δραση για άλλες σκέψεις. Η Κατερίνα φοιτούσε σ' ένα καλό ιδιωτικό σχολείο, το Λύκειο του Κων. Άράπη, οι κινήσεις της ήταν περιορισμένες, εξάλλου τὰ ἦθη της εποχῆς δέν επέτρεπαν μεγάλα κοινωνικά ανοίγματα στα κορίτσια. Στο μεταξύ το τρυφερό μπουμπούκι άνοιγε σιγά-σιγά κι έγινε ένα πανέμορφο τριαντάφυλλο, έτσι την είδε εκείνο το βράδυ ο Δημήτρης· κάτι δυνατό αισθάνθηκε νά σκιστάει μέσα του, ύστερα τὰ μάτια του δέν έφευγαν από πάνω της, σήκωσε κι η Κατερίνα τὰ δικά της κι αντίκρυσε στα μάτια του νέου έναν καινούριο κόσμο κι ένα δρόμο που οδηγούσε στον παράδεισο. Χόρεψαν, κουβέντιασαν κι αντάλλαξαν λόγια, με σεμνότητα και διάκριση, αποκάλυπταν όμως δλη τή φλόγα που έκαιγε στις καρδιές τους. Στις επόμενες συναντήσεις, πάντα φανερές, πότε στο ένα σπίτι και πότε στο άλλο, δέν είχαν πολλά νά πουν. Τὰ είχαν εξαντλήσει όλα την ζεστή εκείνη βραδυά του καλοκαιριού, τὰ υπόλοιπα ήταν θέμα χρόνου.

Όταν οι Ήπειρώτες κατάλαβαν τι επιδίωκαν οι Νεότουρκοι, οι οργανώσεις που είχαν υποστείλει τὰ λάβαρα τους και οι αγωνιστές που είχαν αποσυρθεί από το προσκήνιο, χορτάτοι από Σύνταγμα και υποσχέσεις για ισοπολιτείες και άλλα παρόμοια, ξύπνησαν από τή νάρκη. Είδαν γύρω τους ν' ανεμίζουν σημαίες και ν' ακούονται κηρύγματα που δέν είχαν καμιά σχέση με την έλευθερία και την αγάπη. Οι Άλβανοί είχαν καταστήσει τὰ Γιάννινα όρμητήριο για την απόκτηση εθνικής έστίας, στην οποία περιλάμβαναν δλη την Ήπειρο. Άλβανικές πολιτικές Λέσχες ιδρύονταν παντού, έφημερίδες κυκλοφορούσαν, με την βοήθεια των Τούρκων, έδειχναν πώς αγωνίζονται εναντίον τους, όταν όμως επρόκειτο νά χτυπήσουν τους Έλληνες, έκαναν κοινό μέτωπο μαζί τους και πολεμούσαν νά τους εξοντώσουν. Κοντά τους και οι ρουμανίζοντες, βοήκαν την εύκαιρία ν' άλωνίζουν δλη την Ήπειρο, από το Μπεράτι ως την Πρέβεζα, νά μετέχουν σε κοινά καταδιωκτικά αποσπάσματα Τούρκων και Άλβανών, οι χωρικοί της υπαίθρου μαρτυρούσαν από τις άρπαγές, τους ξυλοδαρμούς, τις πυρπολήσεις σπιτιών, την καταστροφή των περιουσιών τους, δεκάδες άλυσσοδένονταν και ρίχνονταν στις Γιαννιώτικες φυλακές· κυνηγούσαν, έλεγαν, τους Έλληνες αντάρτες, σπάνια συμπλέκονταν μαζί τους, ο σκοπός τους ήταν η άρπαγή, τὸ πλάτσικο και ὁ εκφοβισμός για νά προσχωρήσουν στις προπαγάνδες τους, νά μὴ γίνει ποτέ η Ήπειρος ελληνική.

Οι Άλβανορουμανικές συμμορίες είχαν γίνει ὁ μεγαλύτερος ἐπιόλης

τῶν χωριῶν. Οἱ Τοῦρκοι ἔστειλαν τάχα στρατιωτικά ἀποσπάσματα νά τίς κυνηγήσουν, στήν πραγματικότητα γίνονταν ἕνα μαζί τους καί ρήμαζαν τοὺς χριστιανούς. Τό κλίμα, παραμονές τοῦ πολέμου, εἶχε γίνει βαρύν, τό χάσμα πού χώριζε τοὺς χριστιανούς ἀπό τοὺς ἄλλους ἀγεφύρωτο, μιὰ σπίθα ἦταν ἀρκετή γιά ν' ἀνάψει μεγάλη πυρκαϊά. Τά Γιάννινα πλησίασαν σ' αὐτή τήν ἐπικίνδυνη στιγμή τό καλοκαίρι τό 1912, ὅταν ὁμάδα ἐπώνυμων ἀνταρτῶν, μέ ἐπικεφαλῆς τὸ Γ. Φαρμάκη, μέ πιθανή ἐντολή τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἐταιρείας, αἰχμαλώτισε ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, στὸ δρόμο Κουρέντων-Ροδοτοπιῶν, τὸν πρόεδρο τῆς Ἀλβανικῆς λέσχης τῶν Γιαννίνων Καδρὴ μπέη Γκιάτα, πού τελικὰ σκότωσε. Ἡ σύρραξη φαινόταν ἀναπόφευκτη. Ὁ Καδρὴ μπέης ἦταν ἀπὸ τοὺς μετριοπαθεῖς ἀλβανιστές, τσιφλικὰς τοῦ Ροδοτοπιῶν, ἀλλὰ ἡμερος, εἰλικρινής, ἔξυπνος καί καλόψυχος ἄνθρωπος, βοηθοῦσε τοὺς ἀδύνατους, σ' ὅποια ἐθνότητα κι ἂν ἀνῆκαν, ἔτσι ὅλοι τὸν ἀγαποῦσαν κι ὅλοι λυπήθηκαν γιά τὸ θάνατό του. Ἡ Ἑπειρος τοῦ Γ. Χατζῆ, πού εἶχε ἐκδοθεῖ μετὰ τὴ Νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση, ἐξέφρασε μέ θερμὰ λόγια τὴ λύπη τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος, Τοῦρκοι ὁμως καὶ Ἀλβανοὶ θεωροῦσαν ψεύτικα τὰ δάκρυα, δὲν πίστευαν. Σίγουρα οἱ συνέπειες θὰ ἦταν τρομερές γιά τοὺς Ἑλλήνες, ἂν τὰ σύννεφα τοῦ πολέμου δὲν σκέπαζαν ἀπειλητικὰ τὸν οὐρανό, ὅπου νάταν θὰ ξεσποῦσε ἡ καταιγίδα.

Μετὰ τὸ φόνο τοῦ Καδρὴ μπέη ἡ ζωὴ τοῦ Πέτρου καὶ τῆς οἰκογένειάς του ἐγίνε δύσκολη. Φοβόταν ἐπιδρομὲς τῶν Ἀλβανῶν στὸ μαγαζὶ καὶ τὸ σπίτι του, πλιάτσικο, ρημαδιό, ἀκόμα καὶ φωτιά. Ἦταν γραμμένος στὰ μαῦρα κατάστιχα τῆς τουρκικῆς ἀστυνομίας, μέ τὴν ὁποία οἱ Ἀλβανοὶ συνεργάζονταν στενά, ὥς τὴ μέρα πού τοὺς δόθηκε ἐντολή, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκρηξὴ τοῦ πολέμου, νὰ σταματήσουν τίς ἐπαφές καὶ νὰ λιποτακτῇ-σουν ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στρατό. Ὁ Πέτρος ὑποχρεωνόταν νὰ κοιμᾶται σὲ ξένα σπίτια πιὸ ἀσφαλῆ, τὸ ἴδιο ἔκανε κι ὅσον καιρὸ κράτησε ὁ πόλεμος. Ἡ οἰκογένεια βράδιαζε καὶ ξημέρωνε πολὺ ἀνήσυχη, κανένας δὲν μποροῦσε νὰ προβλέψει τί θὰ γίνεῖ στὸ μαγαζὶ οἱ ὑπάλληλοι εἶχαν ἀραιώσει, ἔμειναν οἱ πιὸ ἡλικιωμένοι, οἱ νέοι, μέ τὴν ἐγκρίση τοῦ Πέτρου, ἔτρεξαν νὰ καταταγοῦν στ' ἀντάρτικα, τὸ ἴδιο ἔκανε κι ὁ γιὸς του Δημήτρης ἀργότερα, ὅταν ἄρχισε ὁ πόλεμος, ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὅπως τόσοι ἄλλοι, ἀπὸ παντοῦ ἦρθαν ἐθελοντές, γεμάτοι φλόγα καὶ ἐνθουσιασμό, νὰ πολεμήσουν γιά τὴ λευτεριά τῆς πατρίδας. Ὁ Δημήτρης γιατρὸς πιά, χρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τὴν Ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ κι ἔδωσε ὅλο τὸν ἑαυτό του στοὺς τραυματίες καὶ τοὺς ἄρρωστους τοῦ πολέμου.

Ὅταν στίς 6 Ὀκτωβρίου τοῦ 1912 ἄρχισε ὁ πόλεμος μέ τὴν Τουρκία, οἱ καρδιές τῶν Ἑπειρωτῶν σταμάτησαν γιά μιὰ στιγμή νὰ χτυποῦν, λὲς κι εἶχε κοπεῖ ὁ χρόνος στὰ δυό· οἱ αἰῶνες ἀκούμπησαν ν' ἀφουγκραστοῦν τὰ ἡχηρὰ βήματα τῆς ἱστορίας πού ἄρχισε νὰ γράφεται, ὕστερα τὰ στήθη φούσκωσαν ἀπὸ περηφάνια, λαχτάρα κι ἐλπίδα, ὁ δρόμος ἦταν ἀνη-

φορικός, κακοτοπιές δύσβατες, δὲν θάφηνε εὐκολα ὁ Τοῦρκος τὴ λεία ποῦ κρατοῦσε στὰ γαμπὰ νύχια του ἐπὶ αἰῶνες, ἦταν ἀποφασισμένος νὰ πολεμήσει καὶ νὰ πεθάνει πάνω στὰ τρομερὰ ὄχυρά ποῦ τοῦ εἶχαν σχεδιάσει οἱ Γερμανοὶ σύμμαχοί του, ὁ πόθος τοῦ Ρωμοῦ ἔπρεπε νὰ ἐκδηλώνεται σιωπηρὰ, νὰ μὴ δίνει ἀφορμές στὸν τύραννο, εἶχαν ἤδη κρεμάσει τὶς πρῶτες μέρες τοῦ πολέμου 4 Ἑλλήνες φυλακισμένους ἀγωνιστές, δὲν κατάφεραν αὐτὴ τὴ φορὰ νὰ σκορπίσουν τὸ φόβο, γιγάντωσαν ἀντίθετα τὸ μίσος τῶν ραγιαδῶν, ποῦ ρίχτηκαν στὸν ἀγῶνα γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸ στρατὸ στὶς ἐπιχειρήσεις του. Σύνδεσμοι ἔφευγαν κρυφὰ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἄλλοι ἔρχονταν, περνοῦσαν ἀπὸ μονοπάτια ἄγνωστα, ἀπὸ βουνοκορφές ἀπάτητες, τὸ σπῖτι τοῦ Ἰωάννη Λάππα, γραμματέα καὶ μεταφραστὴ τοῦ Γαλλικοῦ ὑποπροξενείου, εἶχε γίνει τὸ μυστικὸ κέντρο πληροφοριῶν, ἐκεῖ κρυπτογραφοῦσαν καὶ ἀποκρυπτογραφοῦσαν τὰ μηνύματα ποῦ ἔστελναν καὶ ἔπαιρναν, ὁ ἀγῶνας ἦταν σκληρὸς καὶ φονικὸς, ἡ κάθε μέρα ὅμως ἔφερνε καὶ ἓνα βῆμα μπροστὰ τὸ στρατὸ μας, τὸ μεγάλο χτύπημα ἐτοιμαζόταν νὰ δοθεῖ.

Ἡ πόλη περνοῦσε μέρες ἐφιαλτικές. Πεῖνα, ἀρρώστειες, κρεμάλες, δυστυχία. Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα ὁ φόβος. Οἱ Ἑλλήνες καταλάβαιναν πὼς τὸ θηρίο ψυχορραγοῦσε, καὶ ἄς κρατοῦσε ἀκόμα τὸ Μπιζάνι, ὅμως οἱ τελευταῖοι σπασμοὶ του ἤξεραν πὼς ἦταν οἱ πιὸ ἐπικίνδυνοι. Νὰ φύγουν πρὸς τὰ χωριά δὲν μποροῦσαν, τὰ Γιάννινα ἦταν ἀποκλεισμένα ἀπὸ παντοῦ. Ἐπειτα ἡ ὑπαιθρος εἶχε τὰ δικά της βάσανα. Οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἀρβανίτες, ὅσοι εἶχαν μείνει μετὰ τὶς ὁμαδικές λιποταξίες, ρήμαζαν τὸν τόπο, ἔπαιρναν τὴ μπουνιὰ ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἀνθρώπων, βασάνιζαν, τυραννοῦσαν, ἔκαιγαν σπῖτια, χωριά ὁλόκληρα, ὁ θηριώδης Μπεκίρ ἀγὰς ποῦ κυνηγοῦσε τοὺς ἀντάρτες τοῦ Καραγιώργου στὸ Ζαγόρι, δὲν ἄφηνε τίποτε ὀρθιο, τὸ σπῖτι τοῦ Πέτρου στὸ χωριὸ εἶχε γίνει ρημαδιό, ἀπὸ τὴν ἀρπαγὴ καὶ τὴ φωτιά ποῦ τὸ ἀποτελείωσε, τὸ σπῖτι τῆς γυναίκας του ἔμεινε ὀρθιο, ἦταν θαῦμα πὼς γλύτωσε, ὅπως καὶ νάναι τὸ Ζαγόρι εἶχε πληρώσει τότε —τὸ ἴδιο καὶ μὲ τοὺς Γερμανοὺς ἀργότερα— βαρὺ φόρο στὸν ἀγῶνα τῆς λευτεριάς...

Κι ἦρθε ἡ ὥρα ποῦ τὸ Μπιζάνι ἔπεσε. Ὅχι ὅπως ὅλοι φαντάζονταν πὼς θὰ γίνει, ἀλλὰ μὲ στρατηγικὸ ἐλιγμὸ ποῦ ξεγέλασε τοὺς Τοῦρκους. Οἱ Ἑλλήνες χτύπησαν ἐκεῖ ποῦ δὲν τοὺς περίμεναν καὶ νάτος ὁ Βελισσάριος ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ τὸ Μπιζάνι νὰ στέκεται ὁλόρθο καὶ ἀπαρτο. Ὁ Ἐσσάτ πασάς, ἄξιος ἡγέτης, συμμαθητὴς τοῦ Κωνσταντίνου στὴ Στρατιωτικὴ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου, ἀνθρώπος μὲ σύνεση καὶ ἱκανότητες νὰ ἐρμηνεύει σωστὰ τὴν κατάσταση, παραδέχτηκε τὴν ἥττα του καὶ πῆρε μέτρα νὰ μὴ καταστραφεῖ ἀπὸ τὰ λείψανα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἡ πόλη, ἴσως νὰ μίλησε μέσα του τὸ ἑλληνικὸ αἷμα ποῦ ἔτρεχε στὶς φλέβες του, ἀπὸ χωριὸ τοῦ Ζαγοριοῦ ἔλεγαν πὼς καταγόταν. Τὴ νύχτα τῆς 20ῆς

Φεβρουαρίου, με τή μεσολάβηση τῶν προξένων, ὑπογράφηκαν στὸ στρατηγεῖο τοῦ Κωνσταντίνου τὰ χαρτιά τῆς παράδοσης, κι ὅλα τελείωσαν. Τὰ Γιάννινα ἦταν ἐλεύθερα!

Τὶ ἔγινε ὅταν ξημέρωσε ἡ ἀγία καὶ ἀλησμόνητος αὐγὴ τῆς 21ης Φεβρουαρίου... οὔτε καμμία πέννα εἰμπορεῖ νὰ ζωγραφίσῃ, οὔτε κανέναν ἄνθρωπος νὰ διηγηθῇ, οὔτε καμμία μνήμη νὰ συγκρατήσῃ, ἔγραφε ὁ Γ. Χατζῆς στὴν ἐφημερίδα του. Μία οὐρανομήκης κραυγὴ ὑψώθη ὡς τὰ πόδια τῶν οὐρανῶν, πάνδημος καὶ μυριόστομος. Αὐτὸ τὰ λέει ὅλα. Μὲ κέντρο τὴν πλατεία τῆς πόλης, μπροστὰ ἀπὸ τὸ παλιὸ Διοικητήριον, ὅπου σήμερα εἶναι τὸ Δημαρχεῖο, δὲν ἀπόμεινε γωνιά τῆς πόλης ποὺ νὰ μὴ γιορτάσει, μὲ κάθε εἶδους ἐκδηλώσεις τὴν λαμπροφόρον ἡμέραν τῆς ἐγέρσεως. Γιατί, στ' ἀλήθεια, αὐτὴ τὴ χειμωνιάτικη μέρα, ποὺ μοσχοβολοῦσε ἀνοιξή, γιὰ νὰ ταιριάξῃ μὲ τίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων, τὴν Ἀνάστασι γιόρταζαν.

Τὸ πανηγύρι δὲν τέλειωσε μὲ τὸν ἐρχομὸ τῆς νύχτας, συνεχίστηκε ὡς τὸ πρῶτ', μ' ὅλα τὰ σπίτια ἀνοιχτά νὰ καλοδέχονται καὶ νὰ φιλεῦν, μ' ὅ,τι εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὴν πεντάμηνη πολιορκία, τοὺς ἐλευθερωτὲς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιῶτες, χωρὶς διακρίσεις. Ὅταν ξημέρωσε ὅλοι πάλι βρῖσκονταν στὸ πόδι, γιὰ νὰ ὑποδεχτοῦν τὸ νικητὴ Διάδοχο, ἀναταραζόταν ἀπὸ ἀγαλλίαση ὁ Μιχαὴλ Γεωργίου στὸ μνήμα του, ὁ νουνὸς τοῦ Δημήτρη, θὰ τοῦ δώσω καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπέμενε, ἔχω τὴν προαίσθησι πὼς αὐτὸς θὰ μᾶς φέρει τὴ λευτεριά. Κάποιος, τὸ εἶχε τάξει στὸν πατέρα του, πῆγε στὸ νεκροταφεῖο τὴν πρώτη ἐλεύθερη μέρα, γονάτισε στὸν τάφο του, κι ἔρριξε δυὸ τουφεκιές στὸν ἀέρα, Σήκω πατέρα, φώναξε, ἦρθαν οἱ Ἕλληνες. Σίγουρα ὁ θεὸς Δημήτρη, ὁ Μιχαὴλ Γεωργίου, κι ὅσοι εἶχαν κοιμηθεῖ μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς Ἀνάστασις τῶν ψυχῶν καὶ τῆς Πατρίδας, ἄκουσαν τὸ χαρμόσυνο ἄγγελμα κι ἀντάμωσαν ἐκεῖ ψηλὰ στοὺς οὐρανοὺς γιὰ νὰ γιορτάσουν μὲ τὸ δικό τους τρόπο.

Θυμᾶται τὴν ὑποδοχὴ τοῦ Κωνσταντίνου ὁ Πέτρος καὶ τὴ δοξολογία στὴ Μητρόπολη, λίγες μέρες ἐξάλλου εἶχαν περάσει, κι ἀνατριχιάζει. Ἀκόμα δὲν μπορεῖ νὰ πιστέψῃ πὼς τὸ ὄνειρο εἶχε γίνει πραγματικότητα. Γιάννινα ὥραϊα μὲ τὸ αἵματοβαμμένον μέτωπον... εἶστε ἐλεύθερα καὶ γελοῦμενα... Ἐχαμογέλασαν τέλος πάντων καὶ τὰ ἰδικά σας χεῖλη, διάβαζε ὁ Πέτρος τὸ ἄρθρο τοῦ Χατζῆ καὶ δὲ χόρταινε. Δάκρυα χαρᾶς κύλησαν, ἀπὸ τὰ μάτια του. Τέλειωσε τὸ πρωῒνό κι ἐτοιμάστηκε νὰ κατέβῃ στὸ μαγαζί. Πολλές δουλειές τὸν περίμεναν ἐκεῖ καὶ δὲν ἦταν μόνο δικές του...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

Ὁ Πέτρος Κωστίδης ἐνοιῶθε εὐτυχισμένος ἐκεῖνο τὸ πρῶνόν τῆς 3ης Μαρτίου. Ἡ Λευτεριά ἀποκτήθηκε, τὰ λείψανα τῶν Τούρκων, ὧσων δὲν αἰχμαλωτίστηκαν, ἀγωνίζονταν νὰ σωθοῦν πρὸς τὸ μέρος τῆς Βορείου Ἡπείρου, ὁ στρατός μας τοὺς κυνηγοῦσε ἀσταμάτητα, προχωροῦσε νικηφόρα παντοῦ, ὡς τὸ Γενοῦσο σίγουρα θάφτανε ἂν ἡ βουλημία τῶν Ἰταλῶν καὶ Αὐστριακῶν δὲν ἔμπαινε στὴ μέση γιὰ νὰ σταματήσει τὴν προέλαση. Οἱ Ἰταλοὶ ἰδιαίτερα, πολεμοῦσαν μὲ φανατισμὸ τὰ ἐθνικά μας δίκαια, δὲν ἤθελαν τὴν Ἑλλάδα ὄχι μόνο στὴ Βόρειο Ἡπειρο ἀλλ' οὔτε καὶ στὴ Νότιο, οἱ σωβινιστικὲς τάσεις τῆς ἰθύνουσας τάξης τῆς Ἰταλίας ἐκδηλώνονταν φανερά, ἡ Ἡπειρος ἔπρεπε νὰ προσαρτηθεῖ στοῦ νέου ἀλβανικοῦ κράτος, τὸ νεόπλασμα, ὅπως τὸ ἀποκαλοῦσε ἡ Ἡπειρος, καὶ τὰ Γιάννινα μαζί, οἱ ἐργοστασιάρχες τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐξακολουθοῦσαν νὰ ταχυδρομοῦν τὰ γράμματα καὶ νὰ στέλλουν τὰ ἐμπορεύματα μὲ τὴν ἐνδειξη: Ἰωάννινα (Ἀλβανία). Εἶχαν ἄλλες βλέψεις γιὰ τὴν Ἀλβανία οἱ Ἰταλοὶ, τίς φανέρωσαν ἀργότερα, ὅταν σιγὰ σιγὰ ἀρχισαν νὰ τὴν ὑποδουλώνουν οἰκονομικά, νὰ κατευθύνουν τὴν πολιτικὴ της, ὥσπου στοῦ τέλος τὴν προσάρτησαν καὶ τὴν πρόσθεσαν στοῦ στέμματος τοῦ βασιλιᾶ-αὐτοκράτορά τους Βίκτωρα Ἐμμανουήλ.

Ὁ Πέτρος αἰσθανόταν περήφανος γιὰτὶ εἶχε ἀγωνισθεῖ γιὰ τὴν πατρίδα. Τώρα ὅλα αὐτά, ἀγωνίες καὶ κίνδυνοι, ξεχάστηκαν, ἔμεινε ὁμως στοῦ βάθος τῆς καρδιᾶς του κάποια ἀνησυχία γιὰ τὸ τί θα γινόταν στοῦ μέλλον. Οἱ Βούλγαροι, ὑπερόπτες γιὰ τὴ στρατιωτικὴ τους δύναμη, ἐξαλλοὶ σωβινιστές, ζητοῦσαν τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ὅλη τὴ Μακεδονία, δὲν τοὺς ἔφταναν ὅσα εἶχαν καρπωθεῖ· οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Αὐστριακοὶ βυσσοδομοῦσαν γιὰ νὰ ἀρπάξουν τὴν Ἡπειρο, τὰ Νησιά τοῦ Αἰγαίου κινδύνευαν νὰ περάσουν πάλι στοὺς Τούρκους, ὅλα αὐτὰ ἔκαναν τὸν Πέτρο νὰ μὴν γεύεται σ' ὅλη τὴν ἔκταση τὴν εὐτυχία τοῦ παρόντος, νὰ ἀμφιβάλλει γιὰ τὸ μέλλον, νὰ νοιώθει ἀνασφάλεια. Εὐτυχῶς ποὺ ὅλα αὐτὰ δὲν τοῦ εἶχαν γίνει ἔμμονη ἰδέα, μόνο κάποιες νύχτες, σὲ ὥρες περισυλλογῆς, τὰ σκέφτονταν, τὸν ἄλλο καιρὸ μεθοῦσε ἀπὸ ὅσα τοῦ πρόσφερε ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ. Ὁ Δημήτρης δὲν εἶχε ἀκολουθήσει τὸ Στρατὸ στὴν ἐξόρμησή του

πρὸς τὰ βόρεια, οἱ ἀνάγκες τῶν νοσοκομείων ἦταν πολλές, τὸν κράτησαν στὰ Γιάννινα· οἱ τραυματίες καὶ οἱ ἄρρωστοι ἀφθονοῦσαν, ἀκόμα καὶ τοὺς ἐχθροὺς νοσῆλευαν, παρόλα αὐτὰ τοῦ ἔμεινε καιρὸς νὰ βρῖσκεται καὶ στὸ σπῖτι του, προπαντὸς μαζί μὲ τὴν Κατερίνα, οἱ σχέσεις τους εἶχαν πιά ἐπισημοποιηθεῖ, οἱ ἀρραβῶνες ἐγιναν, λίγες μέρες μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἀπόμεινε νὰ ὀρισθεῖ ἡ μέρα τοῦ γάμου. Ὑστερα ὁ Δημήτρης, μαζί μὲ τὴν Κατερίνα, θὰ πήγαιναν στὸ Παρίσι, γιὰ ἐπιμόρφωση, οἱ καλοὶ γιατροὶ τῆς πόλης ἐκεῖ εἶχαν φοιτήσῃ. Ὁ Βασίλης, τριτοετῆς τῆς φιλολογίας τῇ χρονιά αὐτῇ στὸ Πανεπιστήμιο, γύρισε τὶς πρῶτες μέρες τοῦ Μαρτίου στὰ Γιάννινα. Ἡ Χριστίνα εἶχε τελειώσει τὸ Παρθεναγωγεῖο καὶ σταμάτησε, δεκαεξάχρονο κορίτσι πιά, ἔπρεπε νὰ ἐτοιμάζεται γιὰ τὴν ἀποκατάστασή της. Τὸ στερνοπαῖδι, ὁ Νίκος, μεγάλωνε στὴ σκιά τῶν μεγάλων, μὲ τὶς λαχτάρες τῶν τελευταίων χρόνων κι ὕστερα τοῦ πολέμου, εἶχε ὅμως κι αὐτὸς ξύπνιο μυαλό, ἐτοιμαζόταν τώρα γιὰ τὸ γυμνάσιο, θὰ πήγαινε τὸ φθινόπωρο, ὅταν θὰ ξανάρχιζαν τὰ σχολεῖα νὰ λειτουργοῦν.

Στὸ μαγαζί πού κατέβηκε ὁ Πέτρος λίγο ἀργότερα ἐκείνη τὴ μέρα, βρῆκε μιὰ κίνηση ἀσυνήθιστη. Κόσμος πολὺς ψώνιζε μὲ κάποια νευρικότητα, σὰ νὰ βιαζόταν, ρώτησε τὸν πεθερό του, τὸν κρατοῦσε ἀκόμα ἐπικεφαλῆς τοῦ προσωπικοῦ, παρὰ τὰ γηρατειά του, εἶχε γίνει ἓνα μὲ τὸ μαγαζί ὁ γέρος, οὔτε αὐτὸς γνῶριζε τὴν αἰτία τῆς συρροῆς τόσοσιν κόσμου, εἶχε πάρει ὅμως τ' αὐτί του τὴν κουβέντα δυὸ πελατῶν πὼς θ' ἀκριβαῖναν τὰ εἶδη ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα· ὁ Νεοκλῆς, ὁ πιὸ ἐμπιστος ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους, δεξὶ χέρι τοῦ Πέτρου, ἦρθε κοντὰ τους καὶ πρότεινε νὰ μὴν βγάλουν ἄλλες ποσότητες τροφίμων ἀπὸ τὶς ἀποθήκες, ἐξάλλου δὲν εἶχαν ἀπομείνει καὶ πολλὰ, ἐξαιτίας τῆς πολύμηνης πολιορκίας· εὐτυχῶς τὸ μαγαζί, καλὰ ἀσφαλισμένο μὲ σιδερένιες πόρτες, δὲν εἶχε παραβιαστεῖ ἀπὸ τὰ ὑποχωροῦντα κατάλοιπα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὅπως ἄλλα· ὅχι, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, φέρετε ὅλα ὅσα ἔχουμε, νὰ ψωνίσει ὁ κόσμος, ἔχει στερηθεῖ ἀπὸ τὸν πόλεμο τ' ἀγαθὰ, νὰ μὴν τοῦ τὰ στερῇσιν καὶ μεῖς γιὰ νὰ κερδίσιν δυὸ δεκάρες παραπάνω, θὰ φέρουμε ἐμπόρευμα, οἱ δρόμοι κι οἱ θάλασσες εἶναι ἀνοιχτές. Ὁ Πέτρος συχαινόταν τὴν κερδοσκοπία, ἀπὸ τὸ μακαρίτη θεῖο του εἶχε κληρονομήσει τὴν ἀρετὴ αὐτῇ, ἔγνοια εἶχε γιὰ τὰ μαγαζιά του στὶς ἄλλες πόλεις, προπαντὸς σ' ἐκεῖνο τοῦ Ἀργυροκάστρου, οἱ Ἀρβανίτες, πρὶν φτάσει ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς, τὸ εἶχαν ἀδειάσει, ἔπρεπε μιὰ μέρα νὰ πεταχτεῖ ἐκεῖ πάλιν νὰ τὸ φροντίσει.

Ἀναστάτωση εἶχε δημιουργηθεῖ στὴν ἀγορὰ καὶ μὲ τὴ χρῆση τῶν τουρκικῶν νομισμάτων, ὁ καθένας τὰ μετέτρεπε σὲ δραχμὲς κατὰ τὴ δικὴ του ἐκτίμηση. Ὑστερα ἦταν καὶ οἱ χωρικοί, πού ἀσυνήθιστοι ἀπὸ δραχμὲς, ζητοῦσαν μόνον γρόσια γιὰ τὴν πώληση τῶν προϊόντων τους. Μὲ ὅσα εἶχαν ὑποφέρει δὲν ἦταν ἀκόμα σίγουροι ἂν τὸ ρωμέικο εἶχε στεριωθεῖ γιὰ νὰ προτιμήσουν τὶς δραχμὲς, τί θὰ τὶς ἔκαναν ἂν τυχὸν καὶ ξαναγύ-

ριζαν οί Τοῦρκοι; Ὁ Πέτρος ἦταν ἀμετάπειστος στοῦ θέμα τῶν συναλλαγῶν. Εἶχε πεί στοὺς ὑπαλλήλους μόνο δραχμές νὰ παίρνουν ἀπὸ τοὺς πελάτες, ἀν δὲν εἶχαν ἔπρεπε ν' ἀλλάξουν τὰ γρόσια μὲ δραχμές, δὲν ἦταν καὶ τόσο δύσκολο, μόνο σὲ μεγάλη ἀνάγκη θάπαιρναν τουρκικὰ νομίσματα. Τὴν ἴδια μέρα, τὸ βράδυ, ἐγινε συζήτηση, καὶ στὴ συνέλευση τοῦ Ἰσναφιοῦ καὶ πῆραν συλλογικὴ ἀπόφαση, σύμφωνα μὲ τὴν πρόταση τοῦ Πέτρου.

Σὰν κεραυνὸς ἔπεσε στὰ Γιάννινα, ὅπως καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἡ εἶδηση τῆς δολοφονίας, στίς 5 Μαρτίου, τοῦ βασιλιᾶ Γεωργίου στὴ Θεσσαλονίκη, ἀπὸ κάποιον μισότρελλο Ἕλληνα δάσκαλο, ἔλεγαν πῶς ἦταν ὄργανο τῶν Αὐστριακῶν. Ὁ Γεώργιος, ποὺ τὸν περιμέναν νὰ ἔρθει καὶ στὰ Γιάννινα, ἔμενε στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ συμβολίζει τὴν ἐθνικὴ κυριαρχία στὴ Μακεδονικὴ πρωτεύουσα, ποὺ τὴν ἐποφθαλμιοῦσαν οἱ Βούλγαροι, δὲν μποροῦσαν νὰ τὸ χωνέψουν πῶς τὴν εἶχαν χάσει. Ἡ ἀγγελία τῆς δολοφονίας σήμανε συναγερμὸ γιὰ τοὺς Γιαννιώτες. Ἐτρεξαν κατὰ χιλιάδες στοῦ ἀρχοντικοῦ τοῦ Α. Σακελλαρίου, ὅπου βρισκόταν ὁ Διάδοχος, (ὁ Κωνσταντῖνος μὲ τοὺς ἄλλους πρίγκιπες φιλοξενοῦνταν μόνιμα στοῦ ἀρχοντικοῦ τοῦ Λέανδρου Μίσιου, στὴν ὁδὸ Ἀσωπίου, ποὺ σώζεται ὡς τὶς μέρες μας) γιὰ νὰ συμπαρασταθοῦν στοῦ πένθους καὶ νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ἀφοσίωσή τους στοῦ νέο βασιλιά. Ὁ Πέτρος ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ. Δὲν θὰ λησμονήσει ποτὲ τὸ θέαμα ποὺ εἶχε ἀντικρύσει. Ὁ Κωνσταντῖνος στημένος στοῦ κεφαλόσκαλο τοῦ ἀρχοντικοῦ, κάτωχρος, μὲ φανερά τὰ σημάδια τῆς συγκίνησης, παρὰ τὴν προσπάθεια ποὺ κατέβαλε νὰ συγκρατηθεῖ, κοίταζε ἄφωνος τὸ συγκεντρωμένο πλῆθος ποὺ συμμερίζοταν τὸ πένθος τοῦ. Ὑστερὰ ἄρχισε νὰ κατεβαίνει ἀργὰ τὶς σκάλες καὶ τότε ἀκούστηκε ἡ βροντερὴ φωνὴ τοῦ ὑποστράτηγου Π. Δαγκλῆ: Ζήτω ὁ νέος βασιλεὺς μας Κωνσταντῖνος, ποὺ συνοδεύτηκε ἀπὸ μιὰ μυριόστομη φωνὴ τοῦ συγκεντρωμένου πλήθους Ζήτω ὁ βασιλεὺς. Ἦταν οἱ τελευταῖες ὥρες τῆς παραμονῆς τοῦ Κωνσταντίνου στὰ Γιάννινα. Στίς 10 π.μ., περνώντας ἀπὸ τοὺς δρόμους μιᾶς πόλης ποὺ πενθοῦσε, ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀθήνα, νὰ ὀρκιστεῖ. Τὴν ἴδια μέρα, ἀπηύθυνε διάγγελμα, στοῦ στρατοῦ, νὰ τὸν συγχαρεῖ γιὰ τὶς νίκες του καὶ νὰ τὸν καλέσει νὰ σταθεῖ στοῦ πλευροῦ του. Πρὸς τὸν Στρατὸν μου ἄρχισε κι ἐκεῖνο τὸ μου ποὺ ὑποδήλωνε σχέση ιδιοκτησίας, σχολιάστηκε ἀπὸ τοὺς θαυμαστὲς τοῦ Βενιζέλου. Δὲν χτύπησε καλὰ στ' αὐτιά τους.

Ἡ μουσουλμανικὴ κοινότητα τῶν Γιαννίνων, Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοί, καθὼς καὶ Ἑβραῖοι, οἱ πρῶτοι στοῦ τζαμί τοῦ Ναμάζ Γκιόχ, Ἀναματζάι τόλεγαν οἱ Γιαννιώτες, ὅπου ἡ σημερινὴ Νομαρχία, χτισμένο πάνω στὴν παλιὰ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, καὶ οἱ δεῦτεροι στὴ Συναγωγὴ τους στοῦ Κάστρο, ἔσπευσαν νὰ ὀργανώσουν δοξολογίες γιὰ νὰ τιμήσουν τὸ νέο βασιλιά καὶ νὰ εὐχηθοῦν γιὰ μακροήμερευση καὶ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου του. Στίς 7 Μαρτίου, ἔφτασαν καλὰ μηνύματα καὶ ἀπὸ τὴν προέλαση τοῦ Στρατοῦ στὴ Β. Ἠπειρο. Τὸ Τεπελένι εἶχε καταληφθεῖ καὶ οἱ

Ἕλληνες ἔσπευσαν νὰ πανηγυρίσουν τὸ γεγονός. Τὸ ἴδιο θάκαναν εἰκοσι-εφτά χρόνια ἀργότερα, διὰ τὰ ἴδια μέρη, τὰ ποτισμένα μὲ ἀφθονο ἑλληνικὸ αἷμα, οἱ Ἕλληνες κυνηγοῦσαν τοὺς Ἰταλοὺς καὶ χάριζαν γιὰ τρίτη φορά τὴ λευτεριά στὴ Β. Ἡπειρο.

Ἐκεῖνες τὶς μέρες ὁ Ἄγγελος Τυπάλδος Φορέστης ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά, Γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδας στὰ Γιάννινα, ὡς τὴν ἑναρξὴ τοῦ πολέμου, Νομάρχης τώρα, θὰ πῆγαινε μὲ τὸ στρατηγὸ Π. Δαγκλῆ στὸ Ἀργυροκάστρο. Τὸ ἔμαθε ὁ Πέτρος ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Φορέστη, διὰ τὸν ἐπισκέφτηκε στὸ γραφεῖο του. Συνδέονταν πολὺ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ προαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα, τότε ὁ Φορέστης καθοδηγοῦσε τὴν Ἡπειρωτικὴ Ἐταιρεία, σοβαρὸ στέλεχός της ἦταν καὶ ὁ Πέτρος, θέλω ν' ἀνεβῶ καὶ γὰρ στὸ Ἀργυροκάστρο, εἶπε στὸ Φορέστη, μοῦ ρῆμαξαν τὸ μαγαζί οἱ Ἀρβανίτες καὶ πρέπει νὰ τὸ στήσω πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή. —Θάρθεις στὴ συνοδεία μας ἀπάντησε ὁ Φορέστης, τέτοιους πατριῶτες τοὺς θέλουμε κοντὰ μας, θὰ βοηθήσουν στὴν ἀποστολὴ μας. Οἱ Ἕλληνες τοῦ Ἀργυροκάστρου τοὺς ὑποδέχτηκαν μὲ ἐνθουσιασμό καὶ ἀποφασιστικότητά. Φοβοῦνταν τοὺς Ἀλβανούς, φοβοῦνταν τὴ νέα ὑποδούλωση καὶ τὴν ἀλλαγὴ δυνάστη, πίστευαν πῶς θάταν χειρότερος ἀπὸ τὸν προηγούμενο, εἶχαν ὀρκισθεῖ νὰ πολεμήσουν γιὰ νὰ μείνουν ἐλεύθεροι. Τὸ σύνθημα Ἐλευθερία ἢ θάνατος, θὰ ἀκουόταν συχνὰ στὸ Ἀργυροκάστρο καὶ σ' ὅλες τὶς πόλεις καὶ τὰ χριστιανικὰ χωριά, μ' αὐτὸ κέρδισαν πολλὰ νίκες οἱ Βορειοηπειρώτες, γιὰ νὰ σβήσῃ —τρεῖς φορές Θεέ μου!— μὲ σπαραγμὸ καὶ ὀδύνη στὸ ἔρεβος τῆς σκλαβιάς, πού οἱ Μεγάλοι τῆς Γῆς —πόσες ἀδικίες ἔχουν κάνει αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι— ἀποφάσισαν γιὰ τὴ μαρτυρικὴ γῆ στίς ψυχρὰς αἰθούσες τῶν διαβουλεύσεων.

Ὁ Πέτρος, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ νέου συνεταίρου του, ὁ προηγούμενος εἶχε δεινοπαθήσει ἀπὸ τὶς ἀλβανικὰς συμμορίες, δὲν ἦταν σὲ θέσιν νὰ συνεχίσει, ἐπισκεύασε τὸ μαγαζί, τὸ ἐφοδίασε μ' ὅσα τρόφιμα μπόρεσε νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀπὸ τοὺς εἰσαγωγεῖς τῆς πόλης, τ' ἄλλα θὰ τάστελνε ἀπὸ κάτω, καὶ ξαναγύρισε στὰ Γιάννινα. Τὶς μέρες πού ἔλειψε ὁ μέγας γιὸς του, ὁ γιατρός, εἶχε τοποθετηθεῖ στὸ Μικτὸ Νοσοκομεῖο πού εἶχε ἰδρύσει ὁ Ἑλληνικὸς Ἐρυθρὸς Σταυρὸς στὸ σπίτι τοῦ Τζιγαρά. Εἶχε δυὸ τμήματα, παθολογικὸ καὶ χειρουργικὸ, 80 κρεβάτια καὶ διευθυντὲς ἐμπειροὺς ἐπιστήμονες καθηγητὲς. Ὁ Δημήτρης τοποθετήθηκε στὸ παθολογικόν, καὶ μὲ τὴν ἐργατικότητά του καὶ τὶς καλὰς διαγνώσεις πού ἔκανε, πολὺν κόσμον ἔσωσε ἐκεῖνες τὶς μέρες.

Η ἐλευθερία, πού αἰῶνες ὀνειρεύονταν οἱ πρόγονοι ἦρθε, ἀλλὰ οἱ ὧρες ἦταν πραγματικὰ δύσκολες. Ἐκατὸν σαράντα, περίπου, μέρες πόλεμος, ἑκατὸν σαράντα μέρες πολιορκίας, μὲ τοὺς Ἀρβανίτες νὰ ρημάζουν χωριά καὶ πόλεις, μὲ φυλακὰς, κρεμάλες, διωγμούς, ὁ κόσμος ἦταν ἀλαφιασμένος ἀπὸ τὰ δεινὰ πού τὸν ἐξουθένωναν, ἢ πεῖνα εἶχε κάνει

ἀπειλητική τὴν ἐμφάνισή της, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀρρώστεια, μόνο ἡ ἐλπίδα νὰ ἐλευθερωθεῖ ἡ πόλη τοὺς στήλωνε, τοὺς κρατοῦσε ὀρθίους, στήριζε τὴν ὑπομονή τους. Κι' ὅταν ἦρθε ἡ Μεγάλη Μέρα, γιόρτασαν τὴν Ἀνάσταση, μ' ὅλη τὴ δύναμη καὶ τὸ κέφι ποὺ τοὺς εἶχε ἀπομείνει, κάποτε ὁμως προσγειώθηκαν, οἱ ἀνάγκες ἦταν πολλές, πρώτη τὸ ψωμί, ἔπρεπε νὰ καταπιαστοῦν μὲ τὴν ἐπίλυσή τους. Ὑστερα ἦταν καὶ τὰ προβλήματα προσαρμογῆς. Ἀτέλειωτους αἰῶνες σκλαβιάς δὲν τοὺς ξεφορτώνεσαι εὐκολα γιὰ νὰ ντυθεῖς τὴ φορεσιά τῆς ἐλεύθερης ζωῆς. Ἡ σκλαβιά εἶχε διαποτίσει τοὺς ραγιάδες ὥς τὸ μεδούλι τους, δὲν ἐνοιῶθαν τὴ διάβρωση, γιατί τὶς παρενέργειές της ἐξουδετέρωνε ἡ ἀκοίμητη φλόγα τῆς ἐλπίδας, ὁμως στὴ συμπεριφορά, στὴν καθημερινή ζωή τους, ἦταν ἐκδηλῆ ἡ ἐπίδρασή της. Κατάλοιπα αὐτῆς τῆς διάβρωσης σώζονται ὥς τὶς μέρες μας, ἡ νοοτροπία τοῦ ραγιά, σημαδεύει πολλές δραστηριότητές μας, θὰ περάσει καιρὸς γιὰ νὰ γίνει ἡ ἀποτοξίνωση, ὅχι ὀλοκληρωτική, κάτι ἔχει σμίξει μὲ τὰ χρωματοσώματά μας, καὶ θὰ κληρονομεῖται ἀπὸ γενιά σὲ γενιά.

Ὁ πόλεμος ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά εἶχε ἀνοίξει πολλές πληγές, ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐπουλωθοῦν. Ἡ πόλη κινδύνευε ἀπὸ ἐπιδημίες. Τὰ σκουπίδια τὴν εἶχαν κατακλύσει, παλιὰ ροῦχα τούρκων στρατιωτῶν ἦταν σκορπισμένα παντοῦ, μαζί μ' αὐτὰ πτώματα ἐχθρῶν ποὺ σκοτώθηκαν ἢ ὑπέκνυαν στὰ τραύματά τους ἀβοήθητοι, ἀμέτρητα κουφάρια ζώων, ἡ πόλη μύριζε πτωμαῖνη, ἔπρεπε τὸ γρηγορότερο νὰ καθαριστεῖ. Ὁ τύπος ἔκανε ἐκκλήσεις καθημερινά, οἱ ὑγειονομικὲς ἀρχὲς ἔστελναν συνεργεία σ' ὅλη τὴν πόλη, ἐρριχναν ἀσβέστη στὰ πτώματα, ἔκαναν ἐλέγχους στὰ νερά τῶν πηγαδιῶν, τὰ περισσότερα βρέθηκαν ἀκάθαρτα· ὅσοι μποροῦσαν ἀγόραζαν νερὸ ἀπὸ τὴ Ντραμπάτοβα, σὲ μικρὰ βαρελάκια, οἱ ἄλλοι, ἂν δὲν ἦταν σίγουροι τὸ ἔβραζαν, μὲ πολὺ κόπο ἡ πόλη ἀπαλλασσόταν σιγά-σιγά ἀπὸ τὶς ἐστίες κινδύνου. Μπῆκαν ὅλα σὲ κάποιο ἔλεγχο, ἡ προσαρμογὴ τῶν κατοίκων στὶς καινούριες συνθῆκες ἀργοῦσε ἀλλὰ σημείωνε σταθερὴ πρόοδο. Θάταν ἀκόμα πιὸ γρήγορη ἂν βοηθοῦσε περισσότερο κι ὁ ἀπελευθερωτὴς στρατός. Δυστυχῶς, ἓνα μέρος τοῦ πίστευε πὼς εἶχε δικαιώματα πάνω στοὺς πρώην ὑπόδουλους καὶ συμπεριφερόταν κάποτε μὲ τρόπο ἀνάρμοστο, ποὺ δὲν ἀπεῖχε καὶ πολὺ ἀπὸ τὶς μεθόδους τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Μάλιστα μερικοὶ δημιουργοῦσαν καὶ ἐπεισόδια, ποὺ εἶχαν δυσμενὴ ἀντίκτυπο στὴν κοινωνία τῆς πόλης. Κάποια μέρα μιὰ ὁμάδα στρατιωτῶν, μὲ ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικό, μπῆκε στὸ μαγαζί τοῦ Πέτρου καὶ μὲ τρόπο αὐταρχικὸ ἀξίωνε νὰ τοὺς προμηθεύσει τροφίμα ποὺ δὲν ὑπῆρχαν στὸ μαγαζί, δὲν τὰ εἶχαν ἀντικαταστήσει ἀκόμα. Οἱ ἀπελευθερωτὲς σχημάτισαν τὴ γνώμη πὼς σκόπιμα τὰ ἔκρυβαν καὶ ἀναστάτωσαν τὸ μαγαζί προσπαθώντας νὰ ἀνακαλύψουν ποῦ ἦταν τὰ κρυμένα. Δὲν βρῆκαν τίποτα καὶ ἀντὶ νὰ ζητήσουν συγγνώμη καὶ νὰ φύγουν, ἄρχισαν νὰ κορδακίζονται καὶ νὰ αὐτοεπαινοῦνται, ὅτι αὐτοὶ εἶχαν φέρεи τὴ λευτεριά στὰ Γιάννινα κι ἔπρεπε ὅλοι νὰ τὸ καταλάβουν. Ὁ Πέτρος δὲν ἄντεξε. Κατέβηκε ἀπὸ τὸ γραφεῖο του,

στάθηκε μπροστά στὸν ἀξιωματικό, ἄκου, τοῦ λέει, τὸ καλὸ ποὺ σοῦ θέλω, ὅσο βρῖσκεσαι σ' αὐτὴ τὴν πόλη, νὰ μὴν κοκορεύεσαι γιὰ τὸ ὅ,τι ἔκανες. Νὰ μάθεις πρῶτα τὴν ἱστορία της, τὴν προσφορά της στοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνες, στὰ γράμματα, τὴν κοινωνικὴ πρόνοια καὶ τόσα ἄλλα, κι ὕστερα νὰ μιλάς. Μπορεῖ ἐσύ νὰ πολέμησες στὸ Μπιζάνι τέσσερις μῆνες, ἐμεῖς ὅμως οἱ σκλάβοι, ἐδῶ μέσα, ἀγωνιστήκαμε χρόνια καὶ χρόνια, μὲ τὸ κεφάλι στὸ ντρουβά, γιὰ νὰ προετοιμάσουμε τὸ ἔδαφος νάρθετε ἐσεῖς, τ' ἀδέρφια μας. Καὶ τώρα συμπεριφέρεσαι σὲ μᾶς σὰ νὰ ἐξακολουθοῦμε νὰ εἴμαστε δοῦλοι. Ντροπὴ σου!. Ὁ ἄλλος ἔσκυψε τὸ κεφάλι, μάζεψε τοὺς ἄντρες του κι ἔφυγε ἀμίλητος.

Στὸ μεταξὺ τὰ Γιάννινα κι ὅλη ἡ Ἡπειρος βρισκόταν σὲ ἀναβρασμὸ ποὺ ὀλοένα μεγάλωνε, ἐξαιτίας τῶν προσπαθειῶν ποὺ κατέβαλαν ἡ Αὐστρουγγαρία καὶ ἡ Ἰταλία, προπαντὸς ἡ τελευταία, νὰ πείσουν τίς ἄλλες Δυνάμεις γιὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Ἡπείρου, μαζί καὶ τῶν Γιαννίνων, στὸ νεοσύστατο κράτος τῆς Ἀλβανίας. Τότε τὰ ἐθνικὰ θέματα, ἰδιαίτερα στίς περιοχὲς ποὺ γειτόνουναν μὲ ἀλύτρωτους Ἕλληνες, κυριαρχοῦσαν στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τὰ συλλαλητήρια κι οἱ διαμαρτυρίες πρὸς τοὺς Μεγάλους ἦταν καθημερινὴ ὑπόθεση, ὁ λαὸς ἀγανακτοῦσε μὲ τὴ συμπεριφορὰ ἐκείνων ποὺ γιὰ τὰ συμφέροντά τους ὀδηγοῦσαν στὴ δουλεία Ἕλληνες ἐλεύθερους.

Μαχητικὴ θέση γιὰ νὰ καυτηριάσει τὰ σχέδια τῶν Ἰταλῶν κρατοῦσε μὲ κύρια ἄρθρα, σχόλια καὶ ἀνταποκρίσεις, ὁ Γ. Χατζῆς, μὲ τὴν ἐφημερίδα Ἡπειρος. Ἡ γραφὴ του, γλαφυρὴ, παραστατικὴ, γεμάτη νεῦρο, ξεσῆκωνε τὸν κόσμο, τὸν γέμιζε μὲ ἐνθουσιασμὸ καὶ ἀποφασιστικότητα καὶ τὸν προετοίμαζε ν' ἀγωνιστεῖ γιὰ τὸν τόπο του, προπαντὸς γιὰ νὰ μείνει καὶ ἡ Βόρειος Ἡπειρος ἐλεύθερη. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ δεῦτερος γιγιὸς τοῦ Πέτρου, ὁ Βασίλης, ἔγραφε κείμενα γεμάτα νεανικὸ παλμὸ καὶ ἀγωνιστικὴ φλόγα, τάστελνε στὸν πατέρα του, κι αὐτὸς τάδινε στὸ Χατζῆ καὶ τὰ δημοσίευε μὲ ψευδώνυμο. Ἡ ἐξέλιξη τῆς κατάστασης στενοχωροῦσε πολὺ τὸ Δημήτρη, περίμενε νὰ ὑπογραφεῖ ἡ εἰρήνη, νὰ παντρευτεῖ τὴν Κατερίνα καὶ νὰ φύγουν ὕστερα στὸ ἐξωτερικόν. Μὲ τοὺς ἐχθροὺς γύρω, μικροὺς καὶ μεγάλους, νὰ λυσομανοῦν γιὰ νὰ κατασπαράξουν τὴν Ἑλλάδα, ὅλα ἔπαιρναν ἀναβολή, ἡ Κατερίνα ἀναστέναζε κρυφά, ἤξερε ποιά ἦταν ἡ κατάσταση, δὲν εἶχε παράλογες ἀπαιτήσεις οὔτε αὐτὴ, οὔτε ἡ οἰκογένειά της.

Στίς ἀρχὲς Ἀπριλίου εἶχε φτάσει στὰ Γιάννινα ὁ Γάλλος στρατηγὸς Ἐντού, ὁ διοργανωτὴς τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, τὸν προετοίμασε νὰ σταθεῖ ἰσότιμα στὸν πόλεμο μὲ τοὺς ἄλλους συμμάχους, τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Βουλγάρους, καὶ νὰ συμβάλει ἀποτελεσματικὰ, ἀπὸ ξηρὰ καὶ θάλασσα, στὴ νίκη ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ πλατεῖα Ὁμονοίας, ὅπως λεγόταν τότε ἡ κάτω πλατεῖα, γέμισε πάλι ἀπὸ κόσμο ποὺ ἔτρεξε ἀπ' ὅλες τίς συνοικίες νὰ τὸν ὑποδεχτεῖ. Ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Ἡπείρου Γ. Χρηστάκης Ζωγράφος, ὁ Δαγκλῆς, ὁ Φορέστης, κι ὅλες οἱ ἀρχὲς τῆς πόλης ἦταν ἐκεῖ.

Μίλησε ὁ Δαγκλῆς, ὡς στρατιωτικός, καὶ ἀνταπάντησε ὁ Ἐντοῦ εὐχαριστώντας γιὰ τὴν ὑποδοχή. Ἐκεῖνο ποῦ ἔκανε τὸν κόσμον νὰ παραληρεῖ ἀπὸ ἐνθουσιασμό ἦταν ἡ διαβεβαίωση τοῦ Ἐντοῦ, πὼς ἀπὸ τὴν περιοδεία του στὴ Βόρειο Ἡπειρο, εἶχε πειστεῖ γιὰ τὴν ἑλληνικότητά της. Δὲν χρειάζονταν περισσότερα γιὰ νὰ ἀποθεωθεῖ. Ἡ συγκέντρωση ἀποτελοῦσε καὶ μιὰ ἀπάντηση πρὸς τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ Ἰταλοὺς, ποὺ ἀγωνίζονταν νὰ ἐμποδίσουν τὴν προέλαση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πέρα ἀπὸ τὸ Τεπελένι, πρὸς τὴν Αὐλῶνα, τελικὰ τὸ πέτυχαν.

Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα καὶ τὸ Πάσχα χάρισαν, τὸν Ἀπρίλη ἐκεῖνο, στοὺς Γιαννιωτὲς στιγμὲς πρωτόγνωρες. Ἦταν τὸ πρῶτο Πάσχα ποῦ γιορταζόταν ἐλεύθερα, ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ συμβόλιζε καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Γένους, ὅλοι εἶχαν τὴν αἴσθηση πὼς γιὰ δεύτερη φορὰ γιόρταζαν Πάσχα ἐκεῖνη τῇ χρονιά, ἡ πρώτη Ἀνάσταση εἶχε γίνει στὶς 21 Φεβρουαρίου, τότε ποῦ τὸ πλῆθος κατέκλυσε τὴν πλατεῖα γιὰ νὰ χαρεῖ τὴν ἐλευθερία του. Οἱ ἐκκλησίες ἦταν ἀσφυκτικὰ γεμάτες ὅλα τὰ βράδια τῆς Μ. Ἑβδομάδας, ὁ κόσμος προσκυνοῦσε τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, εὐχαριστοῦσε καὶ ἡλπίζε, τάχα κι ὁ ἴδιος πεντακόσια σχεδὸν χρόνια δὲν ἦταν ἓνας Ἐσταυρωμένος, ποῦ περιμένε τὴν Ἀνάσταση; Ἡ περιφορὰ τῶν Ἐπιταφίων ἔγινε μὲ ἀσυνήθιστη μεγαλοπρέπεια, παρόντες ὅλοι οἱ ἐπίσημοι. Κι' ὅταν ἦρθε ἡ μεγάλη μέρα τοῦ Πάσχα, ὅλα γέμισαν φῶς ἀνέσπερο, ὅλα φαίνονταν πὼς εἶχαν ξεκοπεῖ ἀπὸ τὸν Παράδεισο καὶ κατέβηκαν στὴ γῆ, νῦν πάντα πεπλήρωται φωτός, ὅπως λέει καὶ ὁ ὕμνωδός, καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα οἱ καρδιὲς ξεχείλιζαν ἀπὸ ἀγάπη, τὰ παράθυρα κι οἱ πόρτες ὅλες ἀνοιχτές, ἡ ἀνοιξὴ ἔμπαινε παντοῦ, ὁ μόσχος πολὺς, κανένας δὲν ἔμεινε πεινασμένος. Κάποιος ἀθηναῖος δημοσιογράφος ἔγραψε στὴν ἡμερηΐδα του: τὸ πρῶτον ἐλεύθερον ἐν Ἡπείρῳ Πάσχα ὑπῆρξεν ἀληθῆς ἑορτασμός ὀνείρου. Ἔτσι ἦταν, δὲν ὑπερέβαλε. Ἡ φροντίδα γιὰ νὰ γιορτάσουν καὶ ὁ στρατός καὶ προπαντὸς οἱ τραυματίες τὸ Πάσχα, μὲ τὸν καλύτερο τρόπο, ἔγινε κοινὴ ὑπόθεση ὅλων τῶν Γιαννιωτῶν, καὶ κυρίως τῶν γυναικῶν. Ὁ χρονικογράφος τῆς ἐποχῆς σημειώνει ὅτι στὴ συλλογὴ αὐγῶν καὶ κουλουριῶν εἶχαν πρωτοστατήσει οἱ κυρίες Σούτσου, Σακελλαρίου, Στούπη, Ρωμαῖδου καὶ οἱ δεσποινίδες Τζέτζου, Χανδέλη, Σακελλαρίου, Στούπη καὶ Ἀραβαντινοῦ. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέτρου πρόσφερε πολλὰ γιὰ τοὺς φτωχοὺς καὶ τοὺς ἄρρωστους, τὸ στρατὸ καὶ τοὺς τραυματίες κι ἂς μὴν ἔγραφαν οἱ ἡμερηΐδες τίποτα γι' αὐτό. Οὔτε καὶ νοιαζόταν γιὰ τέτοιες ἀναφορὰς καὶ ἐπιδείξεις, ἔφτανε μόνο ποῦ ἔκανε τὸ χρέος της. Ἀκόμα καὶ σὲ φτωχὰς οἰκογένειες Τούρκων πρόσφερε τὴ βοήθειά της, αὐτοὶ δὲν εἶχαν γιορτὲς καὶ πανηγύρια, κλείστηκαν στὰ σπίτια κι ἔκλαιγαν τὴ μοῖρα τους.

Ἀπόπασχα δημιουργήθηκε πρόβλημα μὲ τὸ Δημήτρη, γιατί τὸ νοσοκομεῖο τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ διαλύθηκε. Στὴν ἀρχὴ εἶχαν ἀποφασίσει νὰ τὸν στείλουν στὴ Β. Ἡπειρο, τόθελε κι ὁ Δημήτρης αὐτό, πίστευε πὼς ἡ

θέση του ήταν κοντά στο μαχόμενο στρατό μας, όμως οι ανάγκες των Νοσοκομείων της πόλης ήταν μεγάλες, οι τραυματίες πολλοί, ο Γενικός αρχίατρος τον κράτησε κοντά του, θάρθει ή ώρα του είπε, να πᾶς και στην πρώτη γραμμή, τώρα έχουμε ανάγκες ἐδῶ, ἂν χρειαστεῖ θά σέ στείλω.

Τέλη τοῦ Ἀπρίλη ἡ ἀνοιξη εἶχε ὀργιάσει. Ὁ Χρῆστος Χρηστοβασίλης, πού ἀγωνίστηκε δεκάδες χρόνια γιά τήν ἐλευθερία τῆς Ἡπείρου, ἐνοιωθε μέσα του ν' ἀνθίζει ἕνας διπλὸς κόσμος, πού τόσο εἶχε ἀγαπήσει καὶ μεταφέρει στὸν πεζὸ καὶ ποιητικὸ λόγο του: ὁ κόσμος τῆς φύσης κι ἐκεῖνος πού ἔδινε στὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ σάρκα καὶ ὑπόσταση. Στὸ ποίημά του, δημοσιευμένο τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Ἀπρίλη στὴν *Ἡπειρο*, μὲ τίτλο *Ἡ Ἀνοιξη*, σ' αὐτὰ ἀναφέρεται, μὲ τὸ δικό του παραστατικὸ τρόπο. Ἀργότερα θάβγαζε καὶ δική του ἐφημερίδα καὶ θὰ μετεῖχε ἐνεργὰ στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας καὶ τὴν κοινωνικὴ τῶν Γιαννίνων.

Ἐκεῖνες ὁμως οἱ λαμπρόφωρες μέρες τοῦ Ἀπρίλη ἐκλείσαν μὲ μιὰ ὀδυνηρὴ ἐμπειρία γιά τοὺς Γιαννιώτες. Στὴν πλατεῖα τοῦ Φρουρίου ἐκτελέστηκαν δυὸ στρατιῶτες, μὲ βαρεῖες κατηγορίες σὲ βάρος τους, ἡ κυριότερη ἦταν ἡ προδοσία. Ἦταν στ' ἀλήθεια προδότες, αὐτοὶ οἱ δυὸ φαντάροι-σωφῆρ: στὶς ἀρχὲς τοῦ Γενάρη ὀδηγώντας αὐτοκίνητο μὲ πυρομαχικὰ πρὸς τὸ μέτωπο, στὸ δρόμο τῆς Κανέτας, ἀνέπτυξαν μεγάλη ταχύτητα, ξεγέλασαν τοὺς σκοποὺς, πού τοὺς κοίταζαν νὰ τρέχουν στὴν ἀνηφοριὰ χωρὶς νὰ καταλαβαίνουν, ἔσπασαν τὴ γραμμὴ καὶ μπῆκαν στὰ Γιάννινα. Παρέδωσαν στοὺς Τούρκους τὸ αὐτοκίνητο μὲ τὰ πολεμοφόδια καὶ μαζί μ' αὐτὰ τὰ μυστικὰ τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας πού ἐκεῖνες τὶς μέρες εἰτοίμαζε αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ ἔχθρου. Ὁ Σαπουντζάκης, ἀρχηγὸς τῆς Στρατιᾶς Ἡπείρου, ὅταν μαθεύτηκε τὸ γεγονὸς κατάλαβε ὅτι τὰ σχέδιά του εἶχαν γίνει γνωστὰ στοὺς Τούρκους, ὑποχρεώθηκε νὰ ἑξαπολύσει γρηγορότερα τὴν ἐπίθεση, σημείωσε στὴν ἀρχὴ μερικὲς ἐπιτυχίες, μὲ μεγάλες ὁμως ἀπώλειες, οἱ Τούρκοι, γινώστες τῶν σχεδίων, τὸν ἀντιμετώπισαν εὐστοχα, ἀναγκάστηκε ν' ἀποσυρθεῖ. Ἡ ἀποτυχία, καθὼς καὶ τὸ γεγονὸς τῆς δραπετεύσης τῶν δυὸ στρατιωτῶν, βάραινε πολὺ στὴν ἀπόφαση τῆς ἀντικατάστασής του, ἔγινε ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ, ὅταν τὴ διοίκηση τῆς Στρατιᾶς ἀνέλαβε ὁ Διάδοχος. Οἱ Τούρκοι παρέδωσαν στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς δυὸ προδότες φαντάρους. Πέρασαν Στρατοδικεῖο καὶ καταδικάστηκαν σὲ θάνατο. Ἐκτελέστηκαν στὶς 27 Ἀπριλίου τὸ πρωί. Ἀνάμικτα συναισθήματα κατέκλυσαν τοὺς Γιαννιώτες. Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἡ δίκαιη τιμωρία γιά τὴν ἐπαίσχυντη πράξη τῆς προδοσίας τοὺς ἱκανοποιοῦσε. Ἦταν καὶ ἡ προκλητικὴ στάση τῶν δυὸ προδοτῶν, κυκλοφοροῦσαν στὰ Γιάννινα ἐλεύθεροι κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας, κάτι πού μεγάλωνε τὴν ἀπέχθεια γιά τὴν πράξη τους, ἱκανοποιοῦσε ἔτσι ἡ ἐκτέλεσή τους τὸ ἔθνικὸ αἶσθημα· ὁμως ἡ ἀπώλεια δυὸ ἀνθρώπων ὑπάρξεων ἔθιγε ἄλλο κομμάτι τῆς καρδιάς τους καὶ τὴν πλημμύριζε μὲ οἶκτο. Ἀς τοὺς συγχω-

ρήσει ὁ Θεός γιὰ τὸ ἔγκλημα ποὺ ἔκαναν κι ἄς ἀναπαύσει τὴν ψυχὴ τους, εἶπε ὁ πεθερὸς τοῦ Πέτρου στὸ σπίτι, τὸ μεσημέρι δταν ἔτρωγαν.

Στὶς 29 Ἀπριλίου ἔγιναν στὸν πρῶτο ὁροφο τοῦ Διοικητηρίου, τοῦ ἐπιβλητικοῦ κτιρίου, ὅπου σήμερα τὸ Δημαρχεῖο τῆς πόλης, τὰ ἐγκαίνια τοῦ πρώτου Πρωτοδικείου τῆς Ἡπείρου. Ἡ ἑλληνικὴ διοίκηση ἀποκτοῦσε ἔτσι σταθερὰ θεμέλια στὰ ἀπελευθερωμένα ἐδάφη, ἤλπιζε ἀκόμα πῶς ἡ ἀπόφαση τῶν Μεγάλων θὰ τὴν δικαίωνε καὶ στὸ θέμα τῆς Β. Ἡπείρου. Στὸ Ἀργυρόκαστρο, ἔγιναν κι ἐκεῖ ἐγκαίνια Πρωτοδικείου. Ποιὸς θὰ τὸ πίστευε ὅτι μιὰ μέρα ὁ ἐλευθερωτὴς Στρατὸς θὰ δίπλωνε τὶς σημαίες του καὶ θὰ ὑποχρεωνόταν νὰ ἀφήσει ἑλληνικὰ ἐδάφη ποὺ εἶχε καθαγιάσει μὲ τὸ αἷμα του! Στὰ ἐγκαίνια τῶν Γιαννίνων, ὅπου μαζὶ μὲ τὶς χιλιάδες τοῦ κόσμου εἶχε παρευρεθεῖ καὶ ὅλον τὸ ἄνθος τῆς κοινωνίας τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, τέτοια σκέψη δὲν περνοῦσε ἀπὸ τὸ μυαλὸ κανενός, παρὰ τὶς φῆμες ποὺ ἀκούγονταν.

Στὶς ἀρχές τοῦ Μάη ἦρθε στὴν Ἡπειρο ὁ διάδοχος Γεώργιος. Πρὶν φθάσει στὰ Γιάννινα περιόδευσε στὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα τῆς Β. Ἡπείρου, ὅπου ἀποθεώθηκε ἀπὸ τὸν ἑλληνισμό τῆς περιοχῆς. Στὰ Γιάννινα τοῦ ἐτοίμασαν μεγαλειώδη ὑποδοχὴ. Τὸν Πέτρο, ὡς σύμβουλο τῶν Ἑλεῶν, τὸν εἶχαν καλέσει στὴ Μητρόπολη, γιὰ σύσκεψη κι ἐκεῖ συγκροτήθηκε ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ὁργάνωση τῆς ὑποδοχῆς. Τὴ Λευκὴ, τὴ γυναῖκα του, τὴν καλέσαν σ' ἄλλη σύσκεψη στὴν Ἀδελφότητα Κυριῶν, τὴν διηύθυνε μιὰ ἀξιόλογη Γιαννιώτισσα μὲ πλούσια κοινωνικὴ καὶ ἐθνικὴ δράση, ἡ Ἰουλίττα Ἀράπη. Στὶς ἀρχαιρεσίες, ποὺ ἔγιναν τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Ἀπρίλη, πρότειναν στὴ Λευκὴ νὰ τὴν ἐκλέξουν στὸ Διοικητικὸ συμβούλιο. Δὲν δέχτηκε, μπορῶ νὰ προσφέρω καὶ σὰν ἀπλό μέλος, ἀπάντησε, δὲν θέλω ἀξιώματα. Δὲν ἔδινε ὑποσχέσεις, χωρὶς νὰ τὶς πραγματοποιεῖ. Βοήθησε τὸ ἔργο τῆς Ἀδελφότητος φανερὰ καὶ κρυφά. Ὁ Πέτρος ποτὲ δὲν ἔφερε ἀντίρρηση σὲ ὅ,τι τοῦ ζητοῦσε, χρήματα, τρόφιμα, ὅλα ἦταν στὴ διάθεσή της. Κι' ὅταν νόμιζε πῶς αὐτὰ ποὺ ἔδινε δὲν ἦταν πολλὰ, ἀνοίγε καὶ τὸ δικό της πορτοφόλι, τὶς οἰκονομίες της, καὶ τάδειαζε στὸ ταμεῖο τῆς Ἀδελφότητος.

Ἡ συγκέντρωση γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ Γεωργίου μετατράπηκε σὲ συλλαλητήριο. Ὁ κόσμος, ἀγανακτισμένος γιὰ τὴ στάση τῶν Μεγάλων ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδας, ποὺ δὲν τὴν ἄφηναν νὰ προελάσει γιὰ νὰ ἀπελευθερώσει ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, διατράνωσε τὴν ἀπόφασή του νὰ πολεμήσει γιὰ νὰ κάνει σεβαστὰ τὰ δίκαια τοῦ Γένους. Ἐνθουσιασμός, φωνές, ἰαχές, ἀκούονταν ἀπὸ παντοῦ, ἡ συγκέντρωση ἀναταρασσόταν σὰν τρικυμισμένη θάλασσα, Ὡς τὸ Γενοῦσο, Ὡς τὸ Γενοῦσο κραύγαζε τὸ πλῆθος, καὶ στὴν Αὐλώνα! καὶ στὸ Μπεράτι! συμπλήρωναν ἄλλοι, εἶχαν μεθύσει οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ ἐθνικὴ ἔξαρση. Τὸ βράδυ ὁργανώθηκε στὴ λίμνη, γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὁ Διάδοχος, Ἐνετικὴ γιορτὴ, μὲ δεκάδες βάρκες, φωτισμένες, ποὺ δέχονταν ὅσους ἤθελαν νὰ πάρουν μέρος, τὸ θέαμα ἦταν ἐντυπω-

σιακό. Ἡ ὑποδοχή τοῦ Διαδόχου στή Β. Ἡπειρο καί τὰ Γιάννινα ἐρέθισε τοὺς Ἰταλοὺς πού σκλήραιναν τὸν ἀνθελληνικὸ ἀγώνα τους. Τίς ἀπόψεις τους ἀπηχοῦσε ἡ φιλοκυβερνητικὴ ἐφημερίδα *Tribuna*. Στὸ ἄρθρο της, μὲ τίτλο *Forzoso Hellenismo*, ἀπάντησε μὲ τὸν ἀρμόζοντα τρόπο ὁ Γ. Χατζῆς στὴν ἐφημερίδα του.

Λίγες μέρες πρὶν, τὰ Γιάννινα ἀναστατώθηκαν ἀπὸ μιὰ εἶδηση, πού στίς μέρες μας ἐγίνε δυστυχῶς καθημερινὸ γεγονός. Ἐνα ἀπὸ τὰ αὐτοκίνητα, ἀπὸ τὰ λίγα πού κυκλοφοροῦσαν στὴν πόλη, ἀνατράπηκε στὸ Χάνι Δελβινάκι καί τραυματίστηκε ὁ ἐπιβάτης του, ὁ διάσημος Γάλλος καλλιτέχνης Μπουασονά. Οἱ ἄλλοι συνεπιβάτες, δυὸ ὀνομαστοὶ κι αὐτοὶ καλλιτέχνες, ὁ Ἑλβετὸς Δανιὴλ Μποβύ, διευθυντὴς τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν τῆς Γενεύης, ὁ Ἕλληνας καλλιτέχνης Πάνος Ἀραβαντινὸς καί ὁ διερμηνέας τους γλύτωσαν μὲ ἀσήμαντα τραύματα. Ἡ ἀνατροπὴ ἀποτελέσει γεγονός γιὰ τὴν πόλη κι ἦταν τὸ κεντρικὸ θέμα συζητήσεων στὰ κέντρα καί τίς οἰκογενειακὲς συγκεντρώσεις γιὰ πολλὰς μέρες.

Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς κατάστασης στή Β. Ἡπειρο, πού κινδύνευε ἀπὸ τίς μηχανορραφίες τῶν Μεγάλων, ἀπαιτοῦσε καί τὴν ὑπαρξὴ ἰσχυρῆς στρατιωτικῆς παρουσίας. Τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου εἶχε διαταχθεῖ ἀπὸ τὴ Νομαρχία Ἰωαννίνων ἀπογραφή τῶν ἀρρένων πού γεννήθηκαν στὰ χρόνια ἀπὸ τὸ 1862 ὡς τὸ 1894· διαφαινόμενος σκοπὸς ἡ στρατολόγησις ὀρισμένων ἡλικιῶν. Ὁ Πέτρος, γεννημένος τὸ 1866, γράφτηκε ἀπὸ τοὺς πρῶτους, τὸ ἴδιο ἔκαναν ὅλοι σχεδὸν οἱ Γιαννιωῆτες. Στὰ χωριὰ ὅμως τὰ πράγματα ἦταν δύσκολα. Μαθημένοι οἱ Ἡπειρώτες νὰ μὴ στρατεύονται ὅταν ἦταν ὑπόδουλοι, ἄρχισαν νὰ δυστροποῦν ὅταν οἱ Νεότουρκοι ἀποφάσισαν νὰ τοὺς ἐπιστρατεύσουν, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νὰ πετύχουν τὸν ἐκτουρκισμό τους· ἔκρυβαν, λοιπόν, τὰ χρόνια τους, ὅπως κατὰ παράδοση εἶχαν μάθει νὰ κρύβουν καί τὰ περιουσιακὰ τους στοιχεῖα γιὰ νὰ πληρώνουν λιγότερους φόρους. Παρόμοια ἀντίδραση σημειώθηκε σὲ ἄρκετὰ χωριὰ, κι ὅταν τὸ Ἑλληνικὸ πού τόσο λαχταροῦσαν κι ἀγωνίστηκαν γιὰ νάρθει, ἀποφάσισε νὰ τοὺς ἐπιστρατεύσει γιὰ νὰ γυμναστοῦν καί νὰ γίνουν ἀξιόμαχοι στρατιῶτες, ἐτοιμοὶ νὰ πολεμήσουν, μαζί μὲ τὰ ἀδέρφια τους, ὅταν τοὺς χρειάζοταν ἡ πατρίδα. Δήλωναν μεγαλύτερη ἡλικία ἢ μικρότερη, ὥστε νὰ μὴ συμπεριλαμβάνονται στὴν ἀπογραφή, μὲ μαρτυρίες μάλιστα παπᾶδων καί προέδρων τῶν κοινοτήτων. Ὅταν ἡ ἑλληνικὴ διοίκηση διαπίστωσε τὸ γεγονός ἔκανε αὐστηρὸ ἔλεγχο καί προειδοποίησε τοὺς μάρτυρες ὅτι θὰ ἦταν ὑπεύθυνοι γιὰ τυχόν ψευδεῖς δηλώσεις.

Ἐνα μῆνα ἀργότερα ἀποφασίστηκε ἡ κατάταξις ἐθελοντῶν. Ἐ, τώρα πού δὲν ἦταν ὑποχρεωτικὴ ἡ στράτευσις οἱ Ἡπειρώτες ἄρχισαν ὁμαδικὰ νὰ κατατάσσονται γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸ μαχόμενο στρατό. Ἀνάμεσά τους καί πολλοὶ Βορειοηπειρώτες, ἀκόμα καί μουσουλμάνοι ἀπὸ τὴν Αὐλῶνα καί τὸ Βεράτι πῆγαν ἐθελοντὲς γιὰ νὰ πολεμήσουν μαζί μὲ τοὺς Ἕλληνες,

έναντίον ἐκείνων ποὺ ὑποστήριζαν τὸ νεόπλασμα τῆς Ἀλβανίας. Στις 6 Ἰουνίου, ἐξαιτίας τῶν φημῶν ποὺ εἶχαν ἐνταθεῖ, πῶς ἡ περιοχὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου θὰ προσαρτηθεῖ στὴν Ἀλβανία, λαὸς καὶ ἔνοπλοι ἐθελοντές, συγκρότησαν μαχητικὸ συλλαλητήριο, γιὰ νὰ διατρανώσουν, ἀκόμα μιὰ φορὰ, τὴν ἀπόφασή τους νὰ μείνουν ἐλεύθεροι.

Ὁ Πέτρος, λόγω τῆς μεγάλης ἡλικίας του, δὲν περιλαμβανόταν σ' ἐκείνους ποὺ κάλεσαν ἀμέσως γιὰ κατὰταξη. Ἐξακολουθοῦσε νὰ κινεῖται ἀνάμεσα στὰ Γιάννινα καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια γιὰ νὰ στεριώσῃ τὸ κατὰστημά του ἐκεῖ, ἀπ' ὅ,τι ἔβλεπε ὁμως καὶ ἀπ' ὅ,τι ἄκουε δὲν εἶχε πολλὰς ἐλπίδες ὅτι τὰ πράγματα θὰ πῆγαιναν τόσο καλά, ὅσο τὸ εὐχόταν ὁ Ἑλληνισμός. Τὸ ἄλλο μαγαζί του στὴν Πρέβεζα, ἀναπτυσσόταν μὲ γοργοὺς ρυθμοὺς δὲν εἶχε ἀνάγκη ὁ συνεταῖρος του ἀπὸ ἐπίβλεψη καὶ ὁδηγίες γιὰ νὰ κάνει ὅ,τι χρειαζόταν γιὰ νὰ προκόψῃ ἢ ἐπιχείρησι.

Μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Ἰουνίου, ἄρχισε καὶ τὸ πρῶτο ἐλεύθερο καλοκαίρι γιὰ τοὺς Γιαννιώτες. Οἱ νέες συνθήκες ζωῆς ἐπέτρεψαν στοὺς ἐπιχειρηματίες ν' ἀνοίξουν κέντρα μέσα στὴν πόλιν καὶ ἔξω ἀπ' αὐτή, περισσότερα στοὺς Ἀμπελοκήπους, ἡ τοποθεσία ἦταν καταπράσινη, κατὰφυγτὴ ἀπὸ καλλωπιστικὰ καὶ ὀπωροφόρα δέντρα, ἀποτελοῦσε τὸ ἐλκυστικότερο κέντρο περιπάτου κατὰ τὴν ἀνοιξὴ καὶ τὸ καλοκαίρι, ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν πλημμυρισμένη ἀπὸ τὸ ἄρωμα τῶν λουλουδιῶν τῆς γῆς καὶ τῶν δέντρων καὶ τὸ δροσερὸ ἀεράκι μετρίαζε αἰσθητὰ τὴν κάψα τοῦ καλοκαιριοῦ. Ἡ μεγαλύτερη σύναξη γινόταν ἐκεῖ τὴν Καθαρὴ Δευτέρα. Μαζεύονταν ἀπ' ὅλες τίς συνοικίες τῆς πόλης γιὰ νὰ γιορτάσουν τὰ κοῦλουμα, ἡ παράδοση διατηρήθηκε ὡς τὸ 1940 σχεδόν, ὕστερα ἤρθε ὁ πόλεμος καὶ τὰ ἀνέτρεψε ὅλα ἤθη, ἔθιμα, παραδόσεις, κανόνες ζωῆς, τίποτα δὲν ἔμεινε ὀρθιο. Γιὰ τὴν προσέλκυση πελατείας οἱ ἰδιοκτῆτες ἢ ἐνοικιαστῆς τῶν κέντρων διασκέδασης, πλήρωναν καὶ μουσικούς, μιὰ κιθάρα, ἓνα βιολί, μιὰ μικρὴ ὁμάδα μουσικῶν, ἄλλοι ἔβαζαν ὀργανοπαῖκτες γιὰ δημοτικὰ ἢ λαϊκὰ τραγούδια. Κάποιοι, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1913, σκέφτηκε πῶς ὁ καλύτερος κρᾶχτης θὰ ἦταν νὰ ἐξασφαλίσῃ ὀλόκληρὴ τὴν μπάντα τοῦ στρατοῦ. Διαφήμιζαν, λουτόν, οἱ ἐφημερίδες, πῶς εἰς τὸ ἔξοχικὸν καὶ μαγευτικὸν καφενεῖον «Τὸ Ζάππειον», ἀπὸ 2 Ἰουνίου θὰ παιανίζει καθημερινὰ ἀπὸ 5-8 μ.μ. ἡ Στρατιωτικὴ Μουσικὴ.

Τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἰουνίου ἐγινε γνωστὴ στὰ Γιάννινα μιὰ ἱστορία, ποὺ ξύπνησε τίς μνῆμες, καὶ τίς ξανάφερε στίς σκληρὰς ὥρες τοῦ πολέμου, δημιουργώντας πολλὰς συγκινήσεις. Ὁμοιάζει κεφάλαιον μυθιστορήματος ἔγραφε ἡ *Ἡπειρος*, ἀλλὰ εἶναι γεγονός. Σὲ κάποια συμπλοκὴ στοὺς Κουμτζιάδες, κατὰ τίς μέρες τῆς πολιορκίας, ἓνας τοῦρκος ὑπολοχαγός, κατόρθωσε νὰ μπεῖ στὸ χωριὸ μὲ τοὺς ἄντρες του, ἔπιασε 27 ἄοπλους χωρικούς, τοὺς ἔδεσε ὅλους μ' ἓνα σχοινὶ καὶ τοὺς διέταξε νὰ τὸν ὁδηγήσουν στὰ λημέρια τῶν ἀνταρτῶν. Ὁμως δὲν ἦταν αὐτὸς ὁ σκοπὸς του. Μόλις ἀπομακρύνθηκαν ἀπὸ τὸ χωριό, τοὺς ἔστησε στὴ σειρὰ καὶ ἔδωσε διαταγὴ στοὺς στρατιῶτες νὰ τοὺς σκοτώσουν. Ἐπесαν καὶ οἱ 27 κάτω, τοὺς ἔρριξαν καὶ τὴ χαριστικὴ βολή, καὶ ὅταν βεβαιώθηκαν πῶς κανένας δὲν ζοῦσε, ἔφυγαν. Ὁμως δὲν εἶχαν πεθάνει ὅλοι. Ἡ θεία πρόνοια φύλαξε δυὸ ἀπ' αὐτοὺς, εἶχαν κουλουριαστῇ κάτω ἀπὸ τὰ πτώματα τῶν

ἄλλων, δὲν τοὺς κατάλαβαν, κι ὅταν ἀπομακρύνθηκαν οἱ Τοῦρκοι, μὲ προφύλαξη βάδισαν πρὸς τὰ παλιὰ σύνορα καὶ πέρασαν στὴν Ἑλλάδα. Τὶς τελευταῖες μέρες τῆς ἀνοιξης ἀποφάσισαν νὰ γυρίσουν στὴν ἐλεύθερη Ἡπειρο κι ἦρθαν καὶ στὰ Γιάννινα. Τυχαῖα, ἡ θεία δίκη τοὺς ἔφερε στοὺς νοσοκομεῖο ὅπου νοσηλευόταν ὡς τραυματίας ὁ ἐκτελεστής τους, ὁ Τοῦρκος ὑπολοχαγός, αἰχμάλωτος τώρα. Οἱ χωρικοὶ τὸν ἀναγνώρισαν ἀμέσως, ἀλλὰ κι ὁ ἴδιος ὅταν τοὺς εἶδε, ἄρχισε νὰ τρέμει. Τὸν κατὰγγειλαν στὶς ἑλληνικὲς ἀρχές, ποὺ τὸν συνέλαβαν γιὰ νὰ δικαστεῖ ὡς ἐγκληματίας πολέμου ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα.

Οἱ θηριωδίες τῶν Τούρκων δὲν θὰ τροφοδοτοῦσαν τίς συζητήσεις γιὰ πολὺ. Θὰ τίς ἐπισκίαζαν ἄλλες θηριωδίες, ἐνὸς ἄλλου λαοῦ, σύμμαχου ὡς τότε, τοῦ Βουλγαρικοῦ. Ἡ ἀπληστία τῶν Βουλγάρων, μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, νὰ ἀρπάξουν τὴ μερίδα τοῦ λείοντος ἀπὸ τὰ ἀπελευθερωμένα ἐδάφη, ἀδιαφορώντας γιὰ τὴ σύνθεση τῶν πληθυσμῶν, τοὺς ὁδήγησε σὲ ἔπαρση, ὑπερφίαλη στάση καὶ τέλος σὲ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν πρώην συμμάχων. Πίστευαν πῶς μὲ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ στρατοῦ θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπιβάλουν τίς θελήσεις τους καὶ νὰ ἀναβιώσουν τὴ Βουλγαρίᾳ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ποτὲ δὲν πῆρε ὑπόσταση, γιὰ τοὺς Βουλγάρους, ὅμως ἀποτελοῦσε τὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ, τὴν ὁποία ἐπεχείρησαν καὶ γιὰ δεύτερη φορὰ νὰ ὑλοποιήσουν, συμμαχώντας μὲ τοὺς Γερμανοὺς κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1940. Ἡ Ἑλλάδα, ἐμπειροπόλεμη πιά, ἡ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιο ἀντέδρασαν, ἔκαναν συμμαχία καὶ ἦταν ἐτοιμοὶ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν καινούριο ἐχθρό.

Τὰ σύννεφα τοῦ νέου πολέμου εἶχαν ἀρχίσει νὰ σωρεύονται ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ 1913 στὸν οὐρανὸ τῆς Βαλκανικῆς. Ὁ κίνδυνος ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους διαγραφόταν καθαρά. Πρῶτος στόχος τους ἡ Θεσσαλονίκη, ποὺ πίστευαν πῶς τὴν εἶχαν χάσει μέσα ἀπ' τὰ χέρια τους. Ἔτσι μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Γιαννίνων, οἱ περισσότερες μεραρχίες τῆς Στρατιᾶς Ἡπείρου, μπῆκαν στὰ πλοῖα καὶ κατευθύνθηκαν πρὸς τὴ Μακεδονία. Ἐμείναν μόνο οἱ μονάδες ποὺ πολεμοῦσαν γιὰ νὰ κρατήσουν ἐλεύθερη τὴ Β. Ἡπειρο καὶ νὰ προελάσουν ὡς ἐκεῖ ποὺ τὸ ἐπίσημο ἑλληνικὸ κράτος θεωροῦσε ὡς φυσικὰ του σύνορα. Τὸ Μάιο, καθὼς οἱ ἀνάγκες γιὰ περίθαλψη τραυματιῶν στὰ Γιάννινα λιγότευαν, πολλοὶ ἐφεδρὸι γιατροί, μαζὶ τους κι ὁ Δημήτρης, πῆραν φύλλο πορείας γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Οἱ δυὸ οἰκογένειες τοῦ Δημήτρη καὶ τῆς ἀρραβωνιαστικιάς του, στενοχωρήθηκαν πολὺ, λογάριζαν νὰ τελειώσει ὁ Βαλκανικὸς πόλεμος μὲ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης εἰρήνης, νὰ γίνουν οἱ γάμοι καὶ νὰ φύγουν τὰ παιδιὰ γιὰ τὸ Παρίσι. Ὅλα αὐτὰ, μὲ τοὺς νέους κινδύνους ποὺ διαγράφονταν, ἀπομακρύνονταν πολὺ, κανένας δὲν ἤξερε τί θὰ ξημερώσει μὲ μιὰ νέα σύρραξη, τὸ ἠθικὸ τῶν Ἑλλήνων ἦταν ἀκμαιότατο, μῖσος εἶχε φωλιάσει στὶς καρδιές τους γιὰ τὴν προκλητικότητά τῶν Βουλγάρων καὶ πάθος

ἐκδίκησης. Ἡ εὐφορία ὁμως στρατοῦ καὶ λαοῦ μετριαζόταν ἀπὸ τὸ γεγονός, ἦταν κοινὸ μυστικόν, πῶς οἱ Βούλγαροι εἶχαν στρατὸ πανίσχυρο, ἐξοπλισμένον ὡς τὰ δόντια, φανατισμένον καὶ ἐκδικητικόν· τὸ μίσος ἐναντίον τοῦ ἑλληνισμοῦ τὸ εἶχαν σπείρει οἱ κομιτατζήδες, ποὺ εἶχαν ἐξοντωθεῖ στὴ Μακεδονία ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα· εἶναι σκυλιά, ἔλεγε ὁ γερο-Σωτήρης, ὁ πεθερὸς τοῦ Πέτρου, εἶδατε τοὺς σκοτωμοὺς ποὺ ἔκαναν στὶς Σέρρες, στὴ Δράμα, στὸ Δοξάτο, δὲν ἔχουν μπέσα, κι ἄλλα θὰ κάνουν, ὁ Θεὸς νὰ βοηθήσει τὴν Ἑλλάδα νὰ τὰ βγάλει πέρα.

Ὁ Θεός, ἡ ἀπόφαση καὶ τὸ πείσμα τῶν Ἑλλήνων βοήθησαν. Κι ὅταν οἱ πρῶτες νίκες, ὕστερα ἀπὸ τὶς πολύνεκρες μάχες στὸ Κιλκίς καὶ στὸ Λαχανά, ἔγιναν γνωστὲς στὰ Γιάννινα, ὁ ἐνθουσιασμός τοῦ κόσμου ἐκδηλώθηκε μὲ χίλιους τρόπους. Δοξολογίες, τηλεγραφήματα πρὸς τὸ Βενιζέλο καὶ τὸν Κωνσταντῖνο, προπαντὸς στὸν δεῦτερο, μικρὲς καὶ μεγάλες συγκεντρώσεις στοὺς συνοικισμούς, διαδήλωση στὴν πλατεία γιὰ νὰ ἐκδηλωθοῦν τὰ αἰσθήματα τοῦ κόσμου πρὸς τὸ νικητὴ στρατό, καὶ νὰ ἐκφραστεῖ ἡ ἀγανάκτηση γιὰ τὰ ἐγκλήματα τῶν Βουλγάρων στὰ κατεχόμενα ἀκόμα ἐδάφη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Συγχαρητήρια τηλεγραφήματα στάλθηκαν καὶ πρὸς τοὺς βασιλιάδες τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τὶς κυβερνήσεις τους. Ἀνησυχία καὶ ἀγανάκτηση ἐξέφραζαν καὶ οἱ Τοῦρκοι τῶν Γιαννίνων, γιὰ τὴν τύχη τῶν ὁμοθρήσκων τους καὶ πολλῶν συγγενῶν τους ποὺ ζοῦσαν ἐκεῖ. Εἶχαν ὑποφέρει κι αὐτοὶ ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τῶν Βουλγάρων καὶ προσεύχονταν γιὰ τὴν καταστροφή τους. Ἰνσαλά! Κάχρ ὀλσούν! Κιοπέκ, κιοπόγλου! (Νὰ γίνουν στάχτη Θεέ μου, τὰ σκυλιά, τὰ σκυλογεννήματα!) εἶπε στὸν Πέτρο, στὸ μαγαζί του, ἓνας τοῦρκος προεστὸς, τὶς πρῶτες μέρες ποὺ ἄρχισε ὁ ἑλληνοβουλγαρικὸς πόλεμος. Συλλαλητήρια μεγάλα καὶ ἐνθουσιώδη, ἀλλὰ καὶ γεμάτα ἀγανάκτηση ἔγιναν καὶ στὶς ἄλλες πόλεις τῆς Ἡπείρου, ἀπὸ τὴν Πρέβεζα ὡς τὴ Β. Ἡπειρο. Στὸ Ἀργυροκάστρο τὸ συλλαλητήριον τῆς 1ης Ἰουλίου, ἔγινε ἀπὸ μουσουλμάνους καὶ χριστιανοὺς μαζί, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ μουφτὴ Ἀργυροκάστρου Τζέλια Δερβίς καὶ τὸ δήμαρχο Χιλμή. Κοινὸ ἦταν καὶ τὸ μεγάλο συλλαλητήριον τῶν Γιαννίνων στὶς 5-7-1913, στὸ ὁποῖο μίλησαν ὁ Κ. Σούρλας, ἐξ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων, ὁ Μουζαφέρ Χαϊρὴ ἐφέντης, ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν μουσουλμάνων, κι ὁ Λεβὴ ἐκ μέρους τῆς Ἰσραηλτικῆς κοινότητος. Μετὰ τὶς ὁμιλίες ἀναγνώστηκε τὸ ψήφισμα, ποὺ ἀπεικόνιζε τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ: Ὁ λαὸς τῶν Ἰωαννίνων, πανδήμως συνελθὼν, ψηφίζει: Φρίττει ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῶν σφαγῶν ἱερέων, γερόντων, γυναικῶν, παιδῶν, τῶν δολοφονιῶν, λεηλασιῶν, ἐμπρησμῶν, βιασμῶν, τῶν σατανικῶν βασάνων ὅτινα ὑφίστανται θύματα ἀθῶα ... ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ, ἐν γνώσει καὶ διαταγῇ τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ... Τὸ ψήφισμα στάλθηκε στὸ βασιλιά, τὴν κυβέρνησιν καὶ σ' ὅλους τοὺς πρεσβευτὰς τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Σ' ὅλα τὰ συλλαλητήρια καὶ τὶς συγκεντρώσεις, ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέ-

τρου είχε ενεργό συμμετοχή. Τό ίδιο γινόταν και μέ τήν κοινωνική πρόνοια. Ἡ γυναίκα του ἦταν δραστήριο μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Κυριῶν, ἀκόμα και ἡ Χριστίνα, πού τώρα περνοῦσε τά χρόνια τῆς ἐφηβείας της, ἔδινε βοήθεια σ' ὅσους ἀσχολοῦνταν μέ συλλογές ἐράνων γιά τοὺς φτωχοὺς και τοὺς κατοίκους τῶν κατεστραμμένων και πυρπολημένων χωριῶν. Στόν ἐρανο ἔπαιρναν μέρος και οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου, συναγωνίζονταν μάλιστα ποιοὶ νά προσφέρουν τά περισσότερα, τήν ἀμιλλα μεγάλωνε ἡ δημοσίευση τῶν καταλόγων τῶν ἐράνων στίς ἐφημερίδες· σέ κάποια περίοδο τὸ Πάπιγκο βρισκόταν ἐπικεφαλῆς τῶν συνεισφορῶν. Ὁ Δημήτρης στό μέτωπο ἔκλεβε χρόνο γιά νά κοιμηθεῖ, οἱ τραυματίες ἦταν πολλοί, ὁ πόλεμος εἶχε θύματα κι ἀπό τίς δυὸ πλευρές, οἱ Βούλγαροι, ξαφνιασμένοι ἀπό τήν ὁρμή τῶν Ἑλλήνων και τήν ἀποκοτιά τους, ὑποχρεώθηκαν νά ἀμύνονται σθεναρὰ μέ νύχια και δόντια στίς ὀχυρωμένες θέσεις τους, τελικά δὲν τὰ κατάφεραν· ἡ ἔπαρσή τους καταρρακώθηκε, ὀπισθοχωροῦσαν βῆμα τὸ βῆμα, πρὸς τὰ παλιὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας, ἀφήνοντας πίσω τους αἷμα και στάχτη, ὁ καπνὸς ἀπὸ τὰ πυρπολημένα χωριά τὸ μαρτυροῦσε... Τὸ τελευταῖο παιδί τοῦ Πέτρου, ὁ Νίκος, διάβαζε ἀχόρταγα τίς περιγραφές τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, ἡ ἀγανάκτηση θέρεινε στήν καρδιά του, πολλές φορές, τήν ὥρα τῆς μελέτης —εἶχε τελειώσει τὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο και ἐτοιμαζόταν γιά τίς ἐξετάσεις στή Ζωσιμαία σχολή— ὁ νοῦς του ξέφευγε ἀπὸ τίς σελίδες τῶν βιβλίων και πετοῦσε στὰ πεδία τῶν μαχῶν, ἔβλεπε τίς μάχες ζωντανές μπροστά του και τίς ταῦτιζε μέ τίς λαϊκές λιθογραφίες πού κυκλοφοροῦσαν παντοῦ...

Ὑστερα ἀπὸ σκληρές χαμένες μάχες και τήν εἴσοδο τῆς Ρουμανίας στόν πόλεμο, ἡ Βουλγαρία ὑποχρεώθηκε σέ συνθηκολόγηση. Μὲ τήν ὑπογραφή τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου (28 Ἰουλίου / 10 Αὐγούστου 1913) τέλειωσε ὁ πόλεμος και τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας ἐπεκτάθηκαν ὡς τὴ Δυτικὴ Θράκη. Τὸ τέλος τοῦ νικηφόρου πολέμου γιορτάστηκε μέ δοξολογίες και μ' ἄλλες ἐκδηλώσεις σ' ὅλη τήν Ἑλλάδα, προπαντὸς στίς Νέες Χῶρες, πού μόλις πρόσφατα εἶχαν ἀποκτήσει τήν ἐλευθερία τους. Ἦταν γιορτές γιά τήν *Εἰρήνη*, πού τόσο πολὺ τήν εἶχε ἀνάγκη ἡ πατρίδα μας, δεύτερο μεγάλο ἀγαθὸ μετὰ τήν Ἐλευθερία. Μὲ πάλλοντα ἐνθουσιασμό ὁ χρονικογράφος τῆς *Ἡπείρου* ἔγραφε τότε: *Σπανίως τηλεβόλον ἔθνους διήγγειλεν υπερήφανον πλεον υπερήφανα νικητήρια, ἀπὸ τὰ νικητήρια, τὰ ὅποια διήγγειλον οἱ προχθεσινοὶ κανονιοβολισμοὶ εἰς τήν πόλιν μας, ἀγγέλλοντες τήν τελειωτικὴν ὑπογραφὴν μιᾶς εἰρήνης κατόπιν δύο πολέμων ἀλλεπαλλήλων ἐκ τῶν ὁποίων ἡ Ἑλλάς ἐξέρχεται οὐχὶ μόνον διπλάσια ἐδαφικῶς και ὑπὸ ἔποψιν πληθυσμοῦ, ἀλλὰ κραταιά, σεπτή, τετιμημένη, ἡ Ἑλλάς τῶν ὀνείρων, ἡ Ἑλλάς τῶν παραδόσεων μας, ἡ Ἑλλάς, ἡ δαδοῦχος Ἑλλάς τοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ μεγαλείου και τῆς ἀνδρείας και εὐγενείας, τὰς ὁποίας τὸ ἀφθονον ἡρωϊκὸν αἷμα τιμίων τέκνων της, διεπίστωσεν ἄλλην μίαν φορὰν εἰς ὅλον τὸν αἰσθανό-*

μενον καὶ πεπολιτισμένον κόσμον ὅτι κατέχει εἶπερ τις καὶ ἄλλος ὁ ἑλληνικὸς λαός.

Βέβαια τὸ καλοκαίρι τοῦ 1913 ἡ προσοχὴ τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ ὅλου τοῦ ἑλληνισμοῦ ἦταν στραμμένη στὰ πεδία τῶν μαχῶν τῆς Μακεδονίας, ὅπου κυριολεκτικὰ κρινόταν ἡ τύχη τῆς πατρίδας. Μιὰ νίκη τῶν Βουλγάρων θάχε ἀνυπολόγιστες συνέπειες. Ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ὅλη σχεδὸν ἡ Μακεδονία θὰ χανόταν, ὁ ἑλληνισμὸς θὰ ξερριζωνόταν, τὸ αἷμα ποὺ εἶχε χυθεῖ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν σκλάβων ἀδερφῶν θὰ ἔμεινε ἀδικαίωτο. Στὴν Ἑλλάδα θὰ ἔμεινε ἓνα κομμάτι τῆς Ἑπείρου, ἴσως τὰ Γιάννινα νάταν ἔξω ἀπ' αὐτό, μεγαλύτερη ἐθνικὴ συμφορὰ δὲν θὰ μπορούσε νὰ γίνει. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ κομμένη τὴν ἀνάσα παρακολουθοῦσε ὁ κόσμος τὴν ἐξέλιξη τῆς κατάστασης, χωρὶς νὰ λησμονεῖ καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς Β. Ἑπείρου, γιὰ τὴν τύχη τῆς ἐξακολουθοῦσαν, πιὸ ἔντονα μάλιστα, νὰ βυσσοδομοῦν Ἴταλοι καὶ Αὐστριακοί.

Ὅση ὅμως ἀγωνία καὶ ἂν ὑπῆρχε, ὅσες δυσκολίες καὶ ἂν παρουσιάζονταν ἐξαιτίας τοῦ νέου πολέμου, ἡ ζωὴ συνέχιζε τὴν πορεία της, μὲ τὴ δική της νομοτέλεια, καὶ ἀναμορφωνόταν στοὺς χώρους ποὺ ἀπελευθερώθηκαν μὲ γρήγορους ρυθμούς, ἀλλὰ καὶ παλινδρομήσεις. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὸ ἑλληνικὸ κράτος ποὺ εἶχε διαδεχθεῖ τὴν ὀθωμανικὴ διοίκηση, ἀγωνιζόταν, παρὰ τὰ πενιχρὰ μέσα ποὺ διέθετε, νὰ ἀναπλάσσει τὴ δημόσια ζωὴ, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ πιὸ μικρὰ καὶ φτάνοντας στὰ μεγάλα. Οἱ Τοῦρκοι, κουβαλώντας ἓνα φορτίο κακοδιοίκησης, διαφθορᾶς καὶ ρουσφετιοῦ αἰώνων, ἔφυγαν ἀφήνοντας πίσω τους ἐρείπια, ὕλικά καὶ ἠθικά. Μαζί τους καὶ τὴ διαστροφή τοῦ χαρακτῆρα τῶν ἀνθρώπων, ἀποτέλεσμα τῆς μακροαίωνης θητείας τῶν γενεῶν στὴν ὑπηρεσία ἑνὸς καθεστῶτος τυραννικοῦ, σάπιου ὡς τοὺς τελευταίους ἄρμους του, μὲ χαίνουσες πληγές, κακοφορμισμένες τὶς περισσότερες. Τὸ κακὸ εἶναι, καὶ τονίστηκε στὰ προηγούμενα, πὼς καὶ οἱ ἐλεύθεροι Ἕλληνες, ποὺ πολέμησαν γιὰ τὴν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἔφερναν μαζί τους μερικὰ ἀπὸ τὰ ἴδια ἐλαττώματα τῶν ἀπελευθερωθέντων σκλάβων. Σ' αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ ἔπαρση ποὺ κουβαλοῦσαν κάποιοι ἀπὸ τοὺς μαχητές, δικαιολογημένη ὡς ἓνα βαθμὸ γιὰτὶ εἶχαν πολεμήσει ἡρωϊκὰ γιὰ νὰ διώξουν ἓνα σκληρὸ καὶ πεισματάρη ἀντίπαλο. Εἶχε ζημιογόνες παρενέργειες ἡ ἔπαρση αὐτὴ στὶς περιστάσεις ποὺ ἐπέμεναν νὰ ἐφαρμόσουν ἀτόφιους τοὺς νόμους καὶ τοὺς θεσμούς τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους καὶ στὶς Νέες Χῶρες, χωρὶς τὴν ἀναγκαίαν προσαρμογὴ στὶς τοπικὲς συνθῆκες, ὅπου ὀρισμένοι θεσμοί, ὅπως π.χ. ἡ αὐτοδιοίκηση, λειτουργοῦσαν μὲ ἄριστα ἀποτελέσματα σὲ πολλὰς ἐπαρχίες. Ἄν λοιπὸν ὑπολογισθοῦν ὅλα αὐτά, ἐμπόδια σοβαρὰ γιὰ τὴν ἀνόρθωση, θὰ πρέπει ἡ κρίση νὰ εἶναι ἐπιεικὴς γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασυγκρότησης στὴν Ἑπείρο κατὰ τὰ πρῶτα μεταπελευθερωτικὰ χρόνια. Μποροῦσαν νὰ γίνουν περισσότερα, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἔγιναν δὲν εἶναι κα-

θόλου εύκαταφρόνητα. Τὸ πρῶτο ποὺ σκέφτηκε ν' ἀντιμετωπίσει ἡ Διοίκηση, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἱκανοποίηση ὧν εἶχαν προτεραιότητα καὶ συνδέονταν μὲ τὶς ἐθνικὲς ἀνάγκες καὶ τὸ συνεχιζόμενο πόλεμο, ἦταν ἡ ἀποκατάσταση καὶ ἡ ἐπέκταση τῆς συγκοινωνίας. Ἡ Γενικὴ Διοίκηση τῶν ἀπελευθερωμένων ἐδαφῶν ὀργάνωσε, μὲ τὴν εύκαιρία τῆς ἐναρξῆς κατασκευῆς τοῦ ὁδικοῦ δικτύου τῆς Ἡπείρου, μεγάλη γιορτὴ στὸ Μπισδούνι, ὅπου παρευρέθηκαν χιλιάδες προσκαλεσμένοι. Ἀνάμεσά τους κι ὁ Πέτρος Κωστίδης μὲ τὴ γυναίκα του, ἡ πρόσκληση ἐγινε ὄχι μόνο ἐπειδὴ ἦταν ἐγκριτος πολίτης, ἀλλὰ καὶ γιατί ἀντιπροσώπευε τὴν τάξη τῶν παντοπωλῶν καταστηματαρχῶν ὡς πρόεδρος, ἡ Χριστίνα καὶ ὁ Νίκος προτίμησαν νὰ πάνε στὸν κινηματογράφον Πατέ ποὺ εἶχε ἀνοίξει κι ἐπαιξε βουβὲς ταινίες, μικροῦ καὶ μεγάλου μήκους, συγκέντρωνε τὸν καλλίτερο κόσμον τῆς πόλης, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ἦταν ἡ μεγάλη ἀνακάλυψη τῶν αἰώνων. Στὴ γιορτὴ τοῦ Μπισδουνιοῦ, παρευρέθηκαν καὶ οἱ μισέλληνες πρόξενοι τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ κι ὁ μέγας φιλέλληνας Γάλλος πρόξενος Ντυσάπ, μαζί μὲ τὴν τόσο ἀγαπητὴ στοὺς Γιαννιώτες γυναίκα του, τὴ γνωστὴ μὲ τὸ φιλολογικὸν της ψευδώνυμον ὡς Γκὺ Σαντεπλάιρ, αὐτὴ ἐγραψε ἐκεῖνο τὸ θαυμάσιον βιβλίον γιὰ τὰ Πολιορκημένα Γιάννινα. Τὸν ἀγιασμόν ὑπὸ μίαν ὥραιαν μελιχράν Ἰουλιανὴν δύσιν, ἔκαμε ὁ ἐπίσκοπος Δωδώνης, στὸ ὑπόστεγον ποὺ εἶχε στηθεῖ γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῶν ἐπισήμων, ἀπ' ὅπου μίλησε καὶ ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Γ. Ζωγράφος γιὰ τὴ σημασίαν τῶν μεγάλων ἐργῶν ποὺ ἀρχίζαν ἀπὸ τὴν Πρέβεζα ὡς τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ τὴν Κορυτσά, μὲ διακλαδώσεις πρὸς κάθε ἐπαρχίαν.

Στὰ μέσα Αὐγούστου, ἀποφασίστηκε, χωρὶς νὰ πραγματοποιηθεῖ ἄμεσα, ἡ ἀποστράτευση ὅλων τῶν παλαιῶν κλάσεων τῶν ἐθνοφρουρῶν, ἀφοῦ εἶχε τελειώσει πιά ὁ πόλεμος μὲ τὴ Βουλγαρίαν καὶ δὲν εἶχαν φανεῖ ἀκόμα τὰ σημάδια τοῦ μεγάλου πολέμου. Ὁ Δημήτρης ἐγραψε στὰ Γιάννινα στὸ σπῆτι τοῦ, πῶς μὲ τὴν ἀπόλυση τῶν ἐθνοφρουρῶν θὰ μετακινῶταν στὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖον, ἡ ἀπόλυση καθυστεροῦσε γιατί οἱ ἀνάγκες ἦταν μεγάλες. Πάντως τὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖον ἐγκαταστάθηκε στὸ Φρούριον, καὶ σ' αὐτὸ συγκεντρώθηκαν κι οἱ ἄρρωστοι στρατιῶτες τῶν νοσοκομείων Γ. Σταύρου, Ζωσιμαίας καὶ Παπαζογλείου ποὺ καταργήθηκαν. Οἱ δυὸ οἰκογένειες εἶχαν τὴ γνώμη πῶς εἶχε φτάσει ἡ ὥρα νὰ γίνῃ ὁ γάμος τοῦ Δημήτρη.

Στὶς 10 Αὐγούστου ἀρχισε στὰ Γιάννινα τὸ μεγάλο Γεωργικοεκπαιδευτικὸ Συνέδριον τῶν δασκάλων, στὴν αἴθουσα τῆς τουρκικῆς σχολῆς Ἰδαδιέ, (παλιὸ τουρκικὸ παρθεναγωγεῖον, χτισμένον τὸ 1902 ἀπὸ τὸν Ὀσμάν πασά) δίπλα στὸ ἀναπαλαιωμένον τώρα Ταχυδρομεῖον, μὲ 370 συνέδρους ἀπ' ὅλην τὴν Ἡπειρον. Ἦταν τὸ δεύτερον, τὸ πρῶτον εἶχε γίνῃ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας, ὅταν ἀρχιεγράτενε ὁ Σωφρόνιος. Ἀπ' ὅσα ἐγραφε ὁ τύπος ἦταν ἓνα ἐπιτυχημένον συνέδριον, στὸ ὁποῖον συζητήθηκαν τὰ προβλήματα τῆς ἐκπαίδευσης ἀπὸ κάθε πλευρὰ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς

άνόρθωσης τῆς κατεστραμμένης γεωργίας, ἔργο πού ἔπεσε στοὺς ὤμους τῶν δασκάλων, κυρίως στὸν τομέα τῆς διαφώτισης καὶ τῶν πρακτικῶν ἐφαρμογῶν. Πολλὰ χρήματα διατέθηκαν γιὰ σχολικοὺς κήπους καὶ σημαντικὰ βραβεῖα καθιερώθηκαν γιὰ ὄσους θὰ βοηθοῦσαν ἀποτελεσματικὰ στὴν ἀνόρθωση. Ἡ Γενικὴ Διοίκηση εἶχε δώσει μεγάλη σημασία στὸ συνέδριο καὶ διέθεσε γι' αὐτὸ τὰ καλλίτερα στελέχη τῆς γιὰ τὴν ἐνημέρωση τῶν δασκάλων μὲ διαλέξεις καὶ μαθήματα. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ συνεδρίου συγκροτήθηκε κι ὁ Πανηπειρωτικὸς Διδασκαλικὸς Σύνδεσμος.

Τὸν ἴδιο μήνα καθιερώθηκε ἐπίσημα ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, γιὰ τὶς 24 Αὐγούστου. Ὁ λαὸς τὸν εἶχε ἀγιοποιήσει πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἀντίθετα μὲ τὴν περίπτωση τοῦ νεομάρτυρα Ἁγίου Γεωργίου, πού εἶχε ταυτιστεῖ ἀπόλυτα μὲ τὰ αἰσθήματα τοῦ κόσμου καὶ μέσα σ' ἓνα χρόνο ἀπὸ τὸ μαρτύριό του ἀποφασίστηκε ἡ ἀγιοποίησή του. Καλὰ νέα ἔφταναν καὶ ἀπὸ τὴ σύμμαχο Σερβία· ἐπέτρεψε τὸ ἀνοιγμα τῶν ἑλληνικῶν σχολείων στὸ Μοναστήρι, πού ὡς τότε ἔμειναν κλειστά. Τὸ Μοναστήρι, τὰ ὀνομαστὰ Μπιτώλια, ἦταν ἀπὸ τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔμεινε ὁμως ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, γιατί οἱ ἀνάγκες τοῦ πολέμου ὑποχρέωσαν τὸν Βενιζέλο νὰ διατάξει τὸν Κωνσταντῖνο νὰ στραφεῖ πρὸς τὴ Θεσσαλονίκη πού κινδύνευε ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν προέλαση πρὸς τὰ βόρεια.

Ὁ Πέτρος ὅλο τὸ καλοκαίρι, καὶ προπαντὸς τὸν Αὐγουστο, ἦταν ἀπασχολημένος μὲ ἓνα πολὺ σοβαρὸ γιὰ τὴν Ἠπειρο ζήτημα: τὴν ἰδρυση Ἐφετείου στὰ Γιάννινα. Στὸ θέμα εἶχαν ἀναμιχθεῖ ἐνεργὰ οἱ συντεχνίες, στὴν ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ διεκδίκηση τοῦ Ἐφετείου εἶχε ἐκλεγεῖ κι ὁ Πέτρος, αὐτὸς ἔδινε πνοὴ στὸν ἀγῶνα, θὰ περνοῦσαν πολλὰ χρόνια ἀκόμα ὥσπου τὸ αἶτημα νὰ ἱκανοποιηθεῖ. Ὅταν οἱ δικοὶ του τοῦ ἵπεν-θύμιζαν ὅτι πρέπει νὰ ξεφύγει λίγο ἀπὸ τὸ βάρος τῶν εὐθυνῶν, γιὰ νὰ προετοιμάσουν τὸ γάμο τοῦ Δημήτρη, δυσφοροῦσε, *κανονίστε τα ἐσεῖς*, ἀπαντοῦσε, *ἐγὼ εἶμαι σ' ὅλα σύμφωνος*. Τὶς βραδυνὲς μόνο ὥρες, γιὰ νὰ ξεκουραστεῖ ἀπὸ τὴν κόπωση τῆς ἡμέρας, τὸ μαγαζί καὶ ἡ συμμετοχὴ στὰ κοινὰ δὲν τὸν ἄφηναν νὰ πάρει ἀνάσα, *ἔπαιρνε τὴν οἰκογένειά του καὶ πῆγαινε νὰ ἀπολαύσει τὴ δροσιὰ τοῦ (Κουραμπά), ἔπιναν μπύρα Σπάτεν*, ὁ Ράδος τὴν εἶχε κυκλοφορήσει στὰ Γιάννινα. Ὁ μήνας ἦταν πολὺ ζεστός κι ὁ κόσμος πλημμύριζε τὰ ἐξοχικὰ καὶ τὰ παραλίμνια καφενεῖα. Οἱ μικρότεροι, ὁ Νίκος καὶ ἡ Χριστίνα, προτιμοῦσαν ἓναν ἀπὸ τοὺς δυὸ κληματογράφους πού λειτουργοῦσαν, προπαντὸς τὸν Πατέ μὲ τὸ μεγάλο κήπο, τοὺς καθήλωνε ἡ μαγεία τῆς ὀθόνης, δὲν χόρταιναν νὰ βλέπουν τὰ ἔργα πού πρόβαλαν.

Στὰ μέσα Αὐγούστου οἱ Ἠπειρώτες ἀναστατάθηκαν μὲ τὴ φήμη πού κυκλοφόρησε πὼς στὴ *Διεθνή Ἐπιτροπή*, ἡ ὁποία ἔφθανε στὴν Ἠπειρο τὸ Σεπτέμβριο γιὰ νὰ ἐξετάσει τὴν ἐθνολογικὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ νὰ χαράξει τὰ σύνορα ἀνάμεσα στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ νεοσύστατο

κράτος τῆς Ἀλβανίας, θὰ μετεῖχαν ὡς μέλη δυὸ φανεροὶ ἐχθροὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ: ὁ πρόξενος τῆς Αὐστρουγγαρίας στὰ Γιάννινα Μπιλίνσκι καὶ ὁ πρόξενος τῆς Ἰταλίας στὸ Μοναστήρι Λάμπια. Ὁ Μπιλίνσκι, βασιλικότερος τοῦ βασιλέως, ὅπως ἔγραφαν οἱ ἑφημερίδες, ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ἀπὸ χρόνια διηύθυνε τὴν ἀλβανικὴ προπαγάνδα, γιὰ τὴν ὑπαγωγὴ τῆς Ἠπείρου στὴν Ἀλβανία. Τόσο ἀπροκάλυπτος ἦταν ὁ μισελληνισμὸς του ποὺ εἶχε ἐντυπωσιάσει καὶ τοὺς Τούρκους. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας φωτογραφίζοταν κάτω ἀπὸ τὶς ἀγχόνες ὅπου κρέμονταν τὰ κουφάρια τῶν Ἑλλήνων καὶ δὲν κουραζόταν νὰ διακηρύσσει δημόσια πὼς ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου ἦταν κομιτατζῆδες, ληστές, ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν κρέμασαν πολλοὺς, ὅλους θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς ἐξοντώσουν. Ὁργάνωσε συγκέντρωση Ἀλβανῶν προκρίτων στὸ οἶκημα τοῦ προξενείου, κι ἓνα ἀπὸ τὰ θέματα τῆς συζήτησης ἦταν ἡ πυρπόληση τῶν Γιαννίνων, γιὰ νὰ τὴ βροῦν καταστραμένη οἱ Ἕλληνες. Εὐτυχῶς ἡ σύνεση τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ Ἐσσάτ πασᾶ, ἀπέτρεψε τὸ σχεδιαζόμενο ἐγκλημα. Καὶ γιὰ πολλὲς ἄλλες ἐνέργειες σὲ βάρος τοῦ ἑλληνισμοῦ κατηγοροῦσαν τὸν Μπιλίνσκι οἱ Ἠπειρώτες, γι' αὐτὸ ὅταν πληροφορήθηκαν τὴ συμμετοχὴ του στὴν Ἐπιτροπὴ ἀγανάκτησαν. Τὰ ἴδια συναισθήματα ἐνοιώσαν καὶ μὲ τὴν συμμετοχὴ τοῦ Ἰταλοῦ προξένου, ποὺ συναγωνιζόταν τὸ Μπιλίνσκι σὲ ἀνθελληνικὲς ἐνέργειες. Εἶχαν διαρρεύσει ἀκόμα φήμες, κι αὐτὸ μεγάλωνε τὴν ἀγανάκτηση τῶν Ἠπειρωτῶν, πὼς ἡ *Πρεσβευτικὴ Διάσκεψη* τοῦ Λονδίνου, μὲ τὸ *Πρωτόκολλο* τῆς 29-7-1913, δημιουργοῦσε ἀνεξάρτητο Ἀλβανικὸ κράτος μὲ σύνορα σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδας.

Παρά τὶς ἀντιρρήσεις μερικῶν, πάνδημο συλλαλητήριο ὁργῆς καὶ ἀγανάκτησης συγκροτήθηκε στίς 18 Αὐγούστου στὴν πλατεῖα Κωνσταντίνου τοῦ Ἐλευθερωτοῦ. Ἦθελαν οἱ Γιαννιώτες νὰ διαμαρτυρηθοῦν στίς Μεγάλες Δυνάμεις γιὰ τὶς ἐχθρικὲς προθέσεις τους ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ συμμετοχὴ τῶν Μπιλίνσκι καὶ Λάμπια στὴν Ἐπιτροπὴ. Τὰ συνθήματα ποὺ κυριαρχοῦσαν ἦταν: *Ζήτω ἡ ἀκεραία Ἠπειρος, Κάτω οἱ σκοφάντες, Κάτω οἱ προπαγανδιστές*. Δυστυχῶς οἱ διαμαρτυρίες καὶ τὰ ψηφίσματα δὲν ἀνέτρεψαν τὶς προθέσεις, οὔτε ἀπομάκρυναν τοὺς δυὸ μισέλληνες ἀπὸ τὴν Ἐπιτροπὴ. Συμμετεῖχαν ἐνεργὰ σ' αὐτὴ καὶ τὴν ἐπηρέεσαν ἀποφασιστικὰ στὴ χάραξη τῶν συνόρων μὲ τὰ ὁποῖα ἡ Β. Ἠπειρος ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἦταν οἱ νεκροθάφτες τῆς.

Ἡ συμμετοχὴ τῶν δυὸ προξένων στὴν Ἐπιτροπὴ, τὴν ὁποία εἶχε συγκροτήσει ἡ *Πρεσβευτικὴ Διάσκεψη* τοῦ Λονδίνου, ἀποτελοῦσε τὸ κύριο θέμα τῆς ἀρθογραφίας τῆς Ἠπείρου. Οἱ διαμαρτυρίες τῶν Ἠπειρωτῶν ἐπίαναν σημαντικὸ χῶρο καὶ στίς ἀθηναϊκὲς ἑφημερίδες. Ὁλος ὁ τύπος διαπίστωνε πὼς τὸ *Ἠπειρωτικὸ Ζήτημα*, ἔμπαινε σὲ νέα κρίσιμη φάση· τὸ ἐνοιώθαν αὐτὸ ὄχι μόνο ὅσοι ἀναμιγνύονταν στὰ κοινά, ἀλλὰ κι ὁ ἀπλὸς κόσμος τῶν πόλεων καὶ τῆς υπαίθρου, ποὺ ἀντιδροῦσε μὲ πολλοὺς τρόπους: οἱ κυριότεροι ἦταν ἡ κατάταξη ἐθελοντῶν ἀπ' ὅλη τὴν Ἠπειρο

και από τὸ ἐξωτερικὸ ποὺ κατευθύνονταν στὴ Β. Ἡπειρο, γιὰ νὰ τὴν ὑπερασπιστοῦν καὶ οἱ πολλαπλασιαζόμενοι ἔρανοι, μὲ γενναία συμμετοχὴ ὁλων, γιὰ διάφορους σκοποὺς, προπαντὸς ἐθνικοὺς. Εὐφημη μνεία ἔκανε ἡ Ἡπειρος, γὰ τὴ συνεισφορά 2.000 δρχ. τοῦ πυρπολημένου κατὰ τὸν πόλεμο Τσεπελόβου, νύμφην τοῦ Ζαγορίου τὸ ἀποκαλεῖ. Βέβαια οἱ Ἀλβανοί, ὅπως μετὰδιδαν οἱ ἀνταποκριτὲς ἀπὸ τὴν Αὐλώνα καὶ ἄλλες πόλεις, δὲν ἔκρυβαν τὸν ἐθνουσιασμό τους γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Μπιλίνσκι καὶ Λάμπια στὴν Ἐπιτροπὴ, γιὰτὶ ἀπὸ καιρὸ γνώριζαν ὅτι ἦταν οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς δημοουργίας τῆς Μεγάλης Ἀλβανίας. Ὡστόσο στὸ Βορειοηπειρωτικὸ χῶρο, ἡ ἑλληνικὴ στρατιωτικὴ διοίκηση καὶ οἱ πολιτικοὶ διοικητὲς ἐπιτελοῦσαν σοβαρὸ ἀνορθωτικὸ ἔργο, μὲ κέντρο τὸ Ἀργυρόκαστρο, ρίχνοντας τὸ μεγαλύτερο βάρος στὴν καλὴ λειτουργία τῶν σχολείων. Τὰ προβλήματα τῶν ἐπαρχιῶν πρόβαλε μὲ τὶς ἀνταποκρίσεις τῆς ἡ Ἡπειρος, ἄρχισαν ὅμως νὰ ἐκδίδονται καὶ ἐφημερίδες στὶς ἐπαρχίες ὅπως ὁ Ἀῶς στὴν Κόνιτσα, τοῦ Χαρ. Λαμπρίδη, ποὺ ἔζησε πολλὰ χρόνια καὶ πρόσφερε σημαντικὲς ὑπηρεσίες στὴν πρόοδο τῆς ἐπαρχίας.

Στὶς 27 Αὐγούστου ὁ Πέτρος μὲ τὴν οἰκογένειά του καὶ πολλοὺς φίλους του νοίκιασαν μιὰ μεγάλη βάρκα καὶ πῆγαν στὸ Νησί. Ἦταν προσκαλεσμένοι τῆς συντεχνίας τῶν τσαρουχάδων, ποὺ γιόρταζαν μὲ λειτουργία στὸν Ἅγιο Παντελεήμονα καὶ γλέντι. Ἀνθοῦσε τότε ἡ συντεχνία, τὸ τσαρούχι ἦταν ἡ βασικὴ ὑπόδηση τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἦταν ὕστερα καὶ τὰ εὐζωνικὰ συντάγματα, ποὺ φοροῦσαν τσαρούχια, ἡ ἀρβύλα γι' αὐτοὺς ἦταν ἄγνωστη. Τὸ γλέντι κράτησε ὥς ἀργὰ τὸ βράδυ, ἡ οἰκογένεια ἦταν εὐτυχισμένη, τοὺς ἔλειπε μόνο ὁ Δημήτρης, δὲν εἶχε γυρίσει ἀκόμα ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ὅπου νάταν θὰ ἔφευγε γιὰ τὴν Ἀθήνα κι ὁ Βασίλης, νὰ συνεχίσει τὶς σπουδὲς του στὸ Πανεπιστήμιο. Τρεῖς μέρες νωρίτερα γιόρτασαν τὴ μνήμη τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ.

Τὸ πανηγύρι τοῦ Ἀη-Γιάννη τῆς Μπουνίλας ἦταν τὸ τελευταῖο ποὺ ἔκλεινε τὸν κύκλο τῶν καλοκαιρινῶν πανηγυριῶν. Οὔτε ἀπὸ αὐτὴ τὴ γιορτὴ ἔλειψε ὁ Πέτρος. Σκέφθηκε μάλιστα νὰ προσκαλέσει κι ὅλους τοὺς ὑπαλλήλους του, μετὰ τὸ τέλος τῆς δουλειᾶς, στὸ μεγάλο τραπέζι ποὺ εἶχε κρατήσει, νὰ γλεντήσουν μαζὶ τὶς βραδυνὲς ὥρες. Ὅλα τὰ Γιάννινα βρίσκονταν ἐκεῖ, ὅλοι πανηγύριζαν, ἦταν οἱ πρῶτες ἐλεύθερες γιορτὲς τους μετὰ τὴν ἀτέλειωτη νύχτα τῆς σκλαβιάς.

Τὶς μέρες ἐκεῖνες, τὶς τελευταῖες τοῦ Αὐγούστου, εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὸ ταξίδι του στὴν Εὐρώπη ὁ Ἀβραάμ Λεβῆ, τοῦ τραπεζικοῦ οἴκου τῶν Γιαννίνων Ἀδελφοὶ Γ. Λεβῆ. Ἡ πολυπληθὴς ἑβραϊκὴ παροικία τῆς πόλης εἶχε ἀναπτύξει μεγάλες δραστηριότητες, σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας, τραπεζίτες, καταστηματαρχες, ἐπιστήμονες, ἀκόμα καὶ στὸ φτωχὸ ἐμπόριο τῆς κασέλας, ὅπου ρίχνονταν ἀπὸ μικρὰ παιδιὰ, διέπρεπαν οἱ Ἑβραῖοι. Μὲ τὸ κασελάκι ἄρχισαν πολλοὶ ποὺ ἀναδείχτηκαν ἀργότερα

σὲ μεγάλους οἰκονομικοὺς παράγοντες. Ὁ Ἀβραάμ, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Πέτρος γνωρίζοταν ἀπὸ καιρὸ, εἶχε διαγνώσει πῶς ὁ φίλος του διέθετε ὅλα τὰ προσόντα γιὰ νὰ ἀνεβεῖ πολὺ ψηλότερα ἀπὸ τὴ θέση ποὺ βρισκόταν. Τὸν κάλεσε, λοιπόν, μιὰ μέρα στὸ σπίτι του γιὰ νὰ κουβεντιάσουν. Τὶ νὰ ποῦμε; σκεφτόταν ὁ Πέτρος, ὅταν ἔλαβε τὴν πρόσκληση, αὐτοὶ ἔχουν τὶς δικές τους δουλειές, ἐμεῖς τὶς δικές μας. Περίεργος, ἀνταποκρίθηκε στὴν πρόσκληση κι ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Ἑβραίου ἦταν πολὺ συλλογισμένος. Ὁ Ἀβραάμ δὲν εἶχε πάει στὴν Εὐρώπη μόνο γιὰ τραπεζικὲς δουλειές, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ συγκεντρώσει πληροφορίες ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τῶν μεγάλων ἑβραϊκῶν κοινοτήτων, ποὺ παρακολουθοῦσαν τὰ πολιτικὰ πράγματα μὲ τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον, ὅπως καὶ τὰ οἰκονομικά, γύρω ἀπὸ τὰ σχέδια τῶν Δυνάμεων σχετικὰ μὲ τὸ *Ἑπειρωτικὸ Ζήτημα*. Ἀπὸ ὅσα ἄκουσε σχημάτισε τὴ γνώμη πῶς οἱ Μεγάλοι εἶχαν ἀποφασίσει τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Β. Ἑπείρου στὴν Ἀλβανία· ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Αὐστρουγγαρία διαμόρφωναν τὸ κλίμα σ' αὐτὲς τὶς παρασκηνιακὲς ἀποφάσεις, δὲν πῆγαιναν ὁμῶς πίσω καὶ οἱ ἄλλοι, ποὺ δὲν ἤθελαν, γιὰ τὰ δικά τους συμφέροντα, μεγαλύτερη ἐπέκταση τῆς Ἑλλάδας. Τέλη Ἰουλίου —τοῦ ἀποκάλυψε ὁ Ἀβραάμ— οἱ πρεσβευτὲς τῶν Μεγάλων στὸ Λονδίνο ὑπέγραψαν *Πρωτόκολλο* γιὰ τὴν ἱδρυση τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους, σ' αὐτὸ θὰ παραχωρήσουν τὴ Β. Ἑπείρο. —Γι' αὐτὸ σοῦ λέω, κατέληξε ὁ Ἀβραάμ, μὴ ματαιοπονεῖς μὲ τὸ κατὰστημα στὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ ξοδεύεις χρήματα, θὰ χαθοῦν, τραβήξουν ἀπ' ἐκεῖ, μεγάλωσε τὰ καταστήματά σου στὰ Γιάννινα καὶ τὴν Πρέβεζα, κάνε καὶ κάτι ἄλλο: ἀνοίξε ἓνα μαγαζὶ εὐρωπαϊκῆς ἐμφάνισης, μὲ εἶδη ὑπόδησης καὶ ρουχισμοῦ, θὰ προκόψει, ἂν χρειαστεῖς χρήματα εἶμαι στὴ διάθεσή σου. Ὁ Πέτρος εἶχε μείνει ἄφωνος ἀπ' ὅσα ἄκουε. —Μὰ καλὰ, ἀντέτεινε, ὁ στρατός μας εἶναι ἐκεῖ, ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἐκεῖ, ὅλα μπαίνουν σ' ἓνα δρόμο, διοίκηση, σχολεῖα, δικαστήρια, ἔργα κάθε εἶδους, πῶς θὰ μᾶς διώξουν, πῶς μποροῦμε νὰ φύγουμε; Κι ἔπειτα οἱ χιλιάδες ἐθελοντὲς ποὺ ἔρχονται ἀπὸ παντοῦ, οἱ ἴδιοι οἱ Βορειοηπειρώτες, θ' ἀφήσουν τὸν τόπο νὰ τὸν πάρουν μέσ' ἀπ' τὰ χέρια τους; Χύσαμε αἷμα ἐκεῖ Ἀβραάμ καὶ χύνουμε κάθε μέρα, οἱ Ἀλβανοὶ δὲν μᾶς ἀφήνουν ἡσυχους, δὲν θὰ προδώσουμε τὴν ἱστορία μας... —Ὅλα τὰ ξέρω, κι ὅλα τὰ καταλαβαίνω, ἀπάντησε αὐτός, μόνο ποὺ δὲν ἐνεργῶ μὲ τὸ συναίσθημα, ἀλλὰ μὲ τὴ λογικὴ. Πῆγα, ἔξω, εἶδα πολλοὺς ἀνθρώπους μὲ μεγάλα ἀξιώματα, μίλησα μαζί τους, σχημάτισα γνώμη. Θὰ τὴν προδώσουν τὴν Ἑλλάδα, Πέτρο, καὶ μὴν πιστεύεις σ' αὐτὰ ποὺ ἀκοῦς καὶ διαβάζεις στὶς ἐφημερίδες, θὰ τὴν ὑποχρεώσουν νὰ φύγει ἀπὸ τὴ Β. Ἑπείρο, ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντά τους. Τὰ ἄλλα εἶναι γιὰ νὰ ξεγελιοῦνται οἱ ἄνθρωποι. —Μὰ ποιά συμφέροντα, φώναξε ὀργισμένος ὁ Πέτρος, μόνον οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Αὐστριακοὶ ἐξυπηρετοῦνται, κανένας ἄλλος... —Κάνεις λάθος, εἶναι καὶ ἡ Γερμανία πίσω τους σύμμαχός τους, δὲν θέλει νὰ τοὺς κακοκαρδίσει· ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, Ἀγγλοὶ, Γάλλοι καὶ Ρῶσοι, νομίζουν πῶς ἐξυπηρετοῦν

τὴν εἰρήνην, μὲ τὸ νὰ ὑποχωροῦν στὶς ἀξιώσεις τῶν Κεντρικῶν δυνάμεων. Ἔτσι νομίζουν, γιατί ἐγὼ πιστεύω πὼς θὰ βγοῦν γελασμένοι. Ὅπως καὶ νάναι, θὰ ὑποχρεώσουν τὴν Ἑλλάδα νὰ τραβηχτεῖ ἀπὸ τὸ δρόμο ποὺ διαβαίνουν...

Ὁ Πέτρος εἶχε συγκλονιστεῖ. Ποτὲ δὲν μποροῦσε νὰ φαντασθεῖ πόσο βρώμικο ἦταν τὸ παιγνίδι τῶν Μεγάλων. — Μὰ πὼς εἶναι δυνατό, ἀναρωτιόταν, πὼς θὰ μᾶς διώξουν; Κοίταζε τὸν Ἀβραάμ καὶ προσπαθοῦσε νὰ διακρίνει κάτι στὸ βλέμμα του, στὴν ἐκφρασὴ του, ποὺ νὰ τοῦ δίνει ἐλπίδες. Χαμένος κόπος. Ὁ Ἑβραῖος εἶχε περιχαρακωθεῖ στὸν ἑαυτὸ του, τίποτα δὲν πρόδιδε τίς ἐνδόμυχες σκέψεις του. Ὅλα ἔδειχναν πὼς αὐτὰ ποὺ ἔλεγε τὰ πίστευε, κι αὐτὸ ἦταν μιὰ ὀδυνηρὴ ἀποκάλυψη γιὰ τὸν Πέτρο. Ποτὲ δὲν τοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ πὼς ὁ Ἀβραάμ θέλησε νὰ τὸν παραπλανήσει, τὸν γνώριζε ἀπὸ τὰ παιδικὰ χρόνια, εἶχαν κοινὲς ἐμπειρίες ἀργότερα, ἦταν τίμιος ἄνθρωπος, ἀκόμα καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς πολιτορχίας τῆς πόλης, στάθηκε μὲ σθένος στὸ πλευρὸ τῶν Ἑλλήνων, σ' ἀντίθεση μὲ πολλοὺς ἄλλους ὁμοθρήσκους του ποὺ ἔπαιζαν διπλὸ παιγνίδι. Ἦταν ἡσυχος ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτῆ ὁ Πέτρος, ὁ Ἀβραάμ νὰ τὸν προστατεύσει ἤθελε.

Σηκώθηκε μὲ κόπο ἀπὸ τὴν καρέκλα, δὲν μποροῦσε νὰ κρατηθεῖ στὰ πόδια του, τόση κούραση τοῦ προξένησαν οἱ ἀποκαλύψεις τοῦ Ἀβραάμ. — Σ' εὐχαριστῶ τοῦ εἶπε φεύγοντας, ἂν καὶ πολὺ μὲ πίκρανες. Θὰ σκεφτῶ τὴν πρότασή σου γιὰ νέο μαγαζί. Θέλω πρῶτα νὰ τακτοποιήσω τὴν ὑπόθεσή μὲ τὸ συνεταῖρο μου στὸ Ἀργυρόκαστρο.

Στὸ δρόμο γιὰ τὸ σπίτι χαμογέλασε πικρὰ καθὼς θυμῆθηκε τὴ στάση ἑνὸς ἑβραίου μαγαζάτορα, ὅταν οἱ Νεότουρκοι ἀνακήρυξαν τὸ Σύνταγμα. Σήκωσε τὴν τούρκικη σημαία στὸ μαγαζί του, μὲ τρόπο ὅμως ποὺ νὰ γέρνει πρὸς τὸ ἔδαφος. Πίστευε πὼς ἔτσι ἔκανε τὴν καρδιά Τούρκων καὶ Ἑλλήνων. Οἱ πρῶτοι χαίρονταν ποὺ ἔβλεπαν ὑψωμένη τὴ σημαία τους κι οἱ δεῦτεροι ἱκανοποιοῦνταν μὲ τὴ θέση τῆς σημαίας, ἔμοιαζε σὰ λάφυρο ἑτοιμὸ νὰ παραδοθεῖ στὸν ἐχθρό. Ἔτσι πολιτεύονταν οἱ περισσότεροι Ἑβραῖοι, ὁλόκληρους αἰῶνες ποὺ βρῖσκονταν στὰ Γιάννινα, οἴγουρα ὁ Ἀβραάμ δὲν τοὺς ἔμοιαζε.

Πῆρε, τὴν ἄλλη μέρα κι ὅλας, τὸ αὐτοκίνητο κι ἔφτασε στὸ Ἀργυρόκαστρο. Ὁ συνεταῖρος, ὁ Παῦλος Κάταρης, ντόπιος Ἀργυροκαστρινός, τὸν δέχτηκε μὲ μεγάλη χαρά. Ὅλα πῆγαιναν καλά, οἱ δουλειὲς μεγάλωναν, ὁ κόσμος ἦταν ἀποφασισμένος νὰ πολεμήσει γιὰ τὴν ἐλευθερία του, τὸ ἐλληνικὸ εἶχε ἀρχίσει νὰ ριζώνει. Ὁ Πέτρος δὲν θέλησε νὰ δηλητηριάσει τὸν ἐνθουσιασμό του καὶ δὲν ἀποκάλυψε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν ἐρχομὸ του. Ἐπειτα, ποῦ ξέρεις, σκεφτόταν, μπορεῖ νάκανε λάθος ὁ Ἀβραάμ, μπορεῖ καὶ οἱ μεγάλοι νάλλαζαν γνώμη, ἂν ἔλεγε ὅσα ἔμαθε, ὁλόκληρο οἰκοδόμημα θὰ τινάζοταν στὸν ἀέρα, μὲ συνέπειες ἀπρόβλεπτες. — Ἀκου Παῦλο, ἀπάντησε, ἦρθα νὰ σοῦ κάμω μιὰ πρόταση· ἔχω πολλὲς σκοτοῦρες μὲ τὰ

μαγαζιά τῶν Γιαννίνων καὶ τῆς Πρέβεζας, δὲν μπορῶ νάχω τὸ νοῦ μου καὶ δῶ πάνω. Σκέφτηκα, λοιπόν, νὰ κρατήσεις ἐσὺ τὸ μαγαζὶ μόνος σου, νάναι δικό σου, δίνοντας ὅ,τι μοῦ ἀναλογεῖ. Ἄν δὲν μπορεῖς ὅλα ἀμέσως, θὰ σέ διευκολύνω νὰ τὰ ξεπληρώσεις μὲ δόσεις. Ἄν δὲν τὸ κρατήσεις, πρέπει νὰ πουλήσουμε σ' ἄλλον τὸ μαγαζὶ.

Ὁ Παῦλος λυπήθηκε γιὰ τὶς προτάσεις τοῦ Πέτρου, δὲν τὶς περίμενε. Ποτὲ δὲν τοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ πῶς ὁ Πέτρος ἄφηνε τὸ μαγαζὶ γιὰ λόγους ἄλλους ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τοῦ ἀνέφερε. Ἦξερε τὸν ἄνθρωπο, τοῦ εἶχε ἐμπιστοσύνη, δὲν τὸν γελοῦσε. Θὰ κρατοῦσε τὸ μαγαζὶ, παρόλο ποὺ ἤθελε τὸν Πέτρο νάναι μαζί του, πάντα ἐνοιωθε σιγουριά ἀπὸ τὰ λόγια καὶ τὶς ἀποφάσεις του, τώρα ἔπρεπε νὰ παίρνει μόνος του πρωτοβουλίες, ὥς εἶναι, θὰ τάβγαζε πέρα. Τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὸ μερίδιο τοῦ Πέτρου θὰ τὸ ξεπλήρωνε ἀμέσως, τὰ ὑπόλοιπα μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ νέου χρόνου. Παρακάλεσε τὸν Πέτρο νὰ τὸν ἐπισκέπτεται ποῦ καὶ ποῦ στὸ Ἀργυροκαστρο, ἡ γνώμη του θάταν εὐπρόσδεκτη.

Ὁ Πέτρος ἤθελε νὰ γυρίσει στὰ Γιάννινα τὴν ἄλλη μέρα, τὸν ἐμπόδισε ὅμως τὸ ἔνοπλο συλλαλητήριο ποὺ ἐγινε στὴν πόλη γιὰ νὰ διατρανώσει γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ τὴν ἀπόφαση τῶν κατοίκων τῆς νὰ μείνουν ἐνωμένοι μὲ τὴν Ἑλλάδα. Εἶχε ἐπισκεφτεῖ τὴν περιοχὴ, ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἓνας Γάλλος δημοσιογράφος μὲ κύρος, ἀνταποκριτὴς τῆς Φιγκαρῶ, μελετοῦσε κι αὐτὸς τὸ θέμα τῆς σύνθεσης τῶν πληθυσμῶν, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφιξὴ τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς, φαινόταν πῶς ὑποστήριζε τὶς ἐλληνικὲς θέσεις, οἱ Ἀργυροκαστρίτες θεώρησαν χρέος τους νὰ τὸν εὐχαριστήσουν γιὰ τὴ στάση του μ' ἓνα συλλαλητήριο, πρωτοφανὲς σὲ ὄγκο, ἔνοπλο, γιὰ νὰ στείλουν στὴν Εὐρώπῃ τὸ μήνυμα πῶς ἦταν ἐτοιμοὶ νὰ πεθάνουν γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τους. Οἱ λέξεις Ἐνωσις ἢ θάνατος, κυριαρχοῦσε σ' ὅλα τὰ συλλαλητήρια, τὸ ἴδιο καὶ στὸ τελευταῖο, εἶχε γίνῃ ἓνα εἶδος ἐθνικοῦ ἐμβλήματος, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἦταν ἀποφασισμένοι στ' ἀλήθεια νὰ πεθάνουν, παρὰ νὰ δεχτοῦν νὰ γίνουν δοῦλοι τῶν Ἀλβανῶν. Ἀκόμα καὶ μεγάλος ἀριθμὸς μουσουλμάνων ἤθελαν νὰ μείνουν κάτω ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ διοίκησιν κι ἔστελναν γι' αὐτὸ ὑπομνήματα στὴν κυβέρνησιν καὶ τοὺς πρεσβευτὲς τῶν Δυνάμεων.

Γυρίζοντας στὰ Γιάννινα ὁ Πέτρος ἐνοιωσε πῶς κάτι εἶχε ἀλλάξει στὴν ἀτμόσφαιρα. Ὁ κόσμος ἀγόραζε ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες, συγκεντρωνόταν σὲ μικρὲς ἢ μεγάλες ὁμάδες καὶ σχολίαζε. Τὶ εἶχε γίνῃ; Ὁ Κωνσταντῖνος, γαμπρὸς τοῦ Κάιζερ ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν του Σοφίαν, εἶχε ἐπισκεφθεῖ ἐπίσημα τὸ Βερολίνο, στὴ στρατιωτικὴ σχολὴν τοῦ εἶχε φοιτήσει. Τὸν εἶχαν ὑποδεχτεῖ, ὡς νικητὴν, μὲ ἑκτακτὰς τιμὰς, ὁ ἴδιος ὁ Κάιζερ τὸν περίμενε στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸν κι' ἀργότερα, σὲ τελετὴν, τοῦ ἀπένευμε τὴ στραταρχικὴ ράβδον. Δεύτερος σταθμὸς τοῦ ταξιδιοῦ του ἦταν τὸ Παρίσι, ἀλλὰ πρὶν ἀκόμα φτάσει ἐκεῖ οἱ Γάλλοι εἶχαν ἐξαγριωθεῖ. Καθρέφτης τῶν διαθέσεων τους ἦταν ὁ γαλλικὸς τύπος ποὺ σχολίαζε δριμύτατα τοὺς λόγους

τοῦ Κωνσταντίνου κατὰ τὶς προσφωνήσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες διαφαίνονταν ὅτι οἱ νικηφόρες μάχες ποὺ εἶχε κερδίσει ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὀφείλονταν στὶς στρατιωτικὲς σπουδὲς τοῦ στὴ Γερμανία. Οἱ Γάλλοι δὲν μποροῦσαν νὰ τὸν συγχωρέσουν. Θίχτηκε ἡ ἔθνικὴ τους περηφάνεια ἀφοῦ ἦταν γνωστό, ὅτι ἡ γαλλικὴ στρατιωτικὴ ἀποστολὴ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἐντού, ποὺ εἶχε καλέσει ἡ κυβέρνησις Βενιζέλου, ἦταν ἐκείνη ποὺ διοργάνωσε καὶ ἐκπαίδευσε τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ καὶ τὸν ἔκανε ἱκανὸ νὰ ἀντιπαραταχθεῖ νικηφόρα ἐναντίον Τούρκων καὶ Βουλγάρων. Βέβαια τὸ περιβάλλον τοῦ βασιλιᾶ κατὰ τὴ μετάβασί του στὸ Παρίσι, τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Σεπτεμβρίου, προσπάθησε νὰ ἀποφορτίσει τὴν ἀτμόσφαιρα, πλέκοντας τὸ ἐγκώμιο τῆς γαλλικῆς ἀποστολῆς, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσει νὰ βγάλει τὸ ἀγκάθι ποὺ εἶχε μπεῖ στὶς σχέσεις τῶν δύο χωρῶν. Τὸ ταξίδι τοῦ Κωνσταντίνου εἶχε γεννήσει τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ διχασμοῦ. Στὸν ὀρίζοντα προβάλλαν δειλά-δειλά τὰ σύννεφα τῆς θύελλας ποὺ θὰ ξεσποῦσε σὲ λίγο στὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὶς μέρες ἐκεῖνες κι ὕστερα οἱ Ἕλληνες ἄρχισαν νὰ χωρίζονται ὁ ἓνας ἀπ' τὸν ἄλλο, ὁ καθένας ἀναζητοῦσε τοὺς ὁμοῖδεάτες του, ὁ Κωνσταντῖνος στρατηλάτης καὶ νικητὴς ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ὁ Βενιζέλος ὁ δραματιστὴς πολιτικός, αὐτὸς εἶχε σώσει τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, αὐτὸς θὰ μεγάλωνε τὴν Ἑλλάδα, νὰ οἱ δυὸ ἄξονες γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ περιστρεφόταν στὸ μέλλον ὄχι μόνον ἡ πολιτικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδας· τὸ σαράκι ἄρχισε νὰ ροκανίζει τὸν κορμὸ τοῦ Ἔθνους, τὸ κακὸ θὰ ξαπλωνόταν ὥς τὸ πιὸ μικρὸ χωριὸ τῆς Ἑλλάδας, φίλοι θὰ μισοῦνταν, οἰκογένειες θὰ καταστρέφονταν, παντοῦ θὰ γίνονταν τὰ ἴδια. Τὰ Γιάννινα τὰ ἀποστρέφονταν στὴν ἀρχὴ ὅλα αὐτά, ἤθελαν νὰ ζήσουν σ' ὅλη τῆς τὴν ἔντασι τὴν ἐλεύθερη ζωὴ, ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐνιαίας Ἠπείρου, χρέος ποὺ ἔπρεπε νὰ σηκώσουν μὲ αἷμα καὶ προσφορὰ ὑλικῶν ἀγαθῶν γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς ἀγωνιζόμενους Βορειοηπειρωτὲς. Τὰ Γιάννινα δυσφόρησαν στὴν ἀρχή, δὲν ἄργησαν ὅμως νὰ παρασυρθοῦν ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ νὰ γίνουν μιὰ ἀπὸ τὶς φανατικότερες ἐστίες τοῦ Βενιζελισμοῦ.

Ὁ Πέτρος δὲν συμφωνοῦσε μ' αὐτὴ τὴ διαίρεση. Θαύμαζε τὸν Βενιζέλο, εἶχε ὅμως μέσα στὴν καρδιά του καὶ τὸν Κωνσταντῖνο. Αὐτὸς μπεῖκε νικητὴς στὴν πόλη καὶ ταπεινώσε τὸν Ἑσάτ, ὁ φίλος του, ὁ νουνὸς τοῦ Δημήτρη τοῦ εἶχε χαρίσει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Κωνσταντίνου, πῶς νὰ μισήσει ἓνα βασιλιά ποὺ εἶχε γίνῃ τὸ ἴνδαλμα τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ οἱ θρύλοι, ποὺ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων, τὸν ἤθελαν νὰ μπαίνει καβαλλάρης στὴν Ἀγιά Σοφιά;

Οἱ αὐστριακὲς καὶ ἰταλικὲς ἐφημερίδες, στὸ μεταξύ, ἦταν γεμάτες ἀπὸ ἀναίσχυντα ψεῦδη τῶν ἀνταποκριτῶν τους, μὲ σκοπὸ τὴν παραπλάνηση τῆς διεθνούς καὶ προπαντὸς τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης. Οἱ Αὐστριακοὶ ἔγραφαν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς στὴν Ἠπειρὸ καταπίεζε τοὺς πληθυσμούς, κυρίως τοὺς ἀλβανικοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἑβραίους τῶν Γιαννί-

νων, πού υποχρεώνονταν νά καταφεύγουν στην Ἀλβανία γιά νά σωθοῦν. Τό ψεῦδος ἦταν εὐκόλα νά διακριθῇ, αὐτό ὅμως δέν ἐνδιέφερε τήν ἐφημερίδα πού τό φιλοξενοῦσε. Ὁ σκοπός ἦταν νά δημιουργηθεῖ θόρυβος στήν Εὐρώπη, ἀνάμεσα στό ἐβραϊκό κυρίως στοιχεῖο, πού διαδραμάτιζε σημαντικό ρόλο στήν οἰκονομική ζωὴ τῶν κρατῶν, κι ἂν κάποτε ἀποκαλυπτόταν ἡ ἀλήθεια, κάποιο ἴχνος δυσπιστίας θά ἔμενε. Οἱ Ἑβραῖοι τῶν Γιαννίνων διαμαρτυρήθηκαν ἔντονα γιά τὰ γραφόμενα καί ὁ πρόεδρος τῆς ἐβραϊκῆς κοινότητος Ἰσραήλ Λεβὴ διέψευσε ἔντονα τὴν εἰδηση στοῦ γιαννιώτικο τύπο κατὰ τὰ τέλη Αὐγούστου. Ὅμως ἡ εἰδηση γιά κακομεταχείριση τῶν Ἑβραίων, πού εἶχε μεταδοθεῖ ἀπὸ τὴν Αὐλῶνα στοῦ Λονδίνου, ἄφησε σκιές καχυποψίας καί στὸν ἑλληνικὸ πληθυσμό, γιὰτὶ δέν ἦταν ἀπ' εὐθείας δολοπλοκία τῶν θανάσιμων ἐχθρῶν τῆς Ἑλλάδας, ἀλλὰ ξαφνικὸ χτύπημα μέσω τρίτων. Ὁ Πέτρος πῆγε στοῦ φίλου του τὸν Ἀβραάμ γιά νά μάθει τι ἀκριβῶς συνέβαινε, ἀλλ' οὔτε κι αὐτὸς ἔξερε. — Τὸ σίγουρο εἶναι, εἶπε ὁ Ἀβραάμ, πὼς οἱ Ἑβραῖοι δέν ἔχουν καμιὰ ἀνάμιξη. Οἱ Αὐστριακοὶ ἔστησαν τὴ δουλειά. Ὁ Πέτρος ἔφυγε μὲ τὴν ἐντύπωση πὼς ὁ φίλος του ἔλεγε τὴν ἀλήθεια, δέν πρέπει νά εἶχαν ἀναμειχθεῖ οἱ Ἑβραῖοι σ' αὐτὴ τὴ σκευωρία, ὅμως ἡ προκατάληψη τῆς ἀγορᾶς τῶν Γιαννίνων βάραινε στὴ σκέψη του, κάποια ἴχνη ἀμφιβολίας ἔμειναν.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα, τὴ φορτισμένη ἀπὸ ἄγχος καί δυσπιστία, ἑξαιτίας τῆς αὐστροῦταλικῆς προπαγάνδας, τῶν φημῶν πού κυκλοφοροῦσαν γιά τὴν τύχη τῆς Β. Ἡπείρου καί τῶν ψεύτικων εἰδήσεων, ὡς μεγάλο ἐθνικὸ γεγονός χαρακτηρίστηκε ἡ πληροφορία πού ἡ Ἡπειρος δημοσιοποίησε μὲ ἑκτακτὸ παράρτημα: εἶχε ἀνακληθεῖ ἡ συμμετοχὴ τοῦ Μπιλίνσκι στήν Διεθνή Ἐπιτροπὴ γιά τὴ χάραξη τῶν συνόρων. Ἡ εἰδηση σκόρπισε παντοῦ ἐνθουσιασμό, ἰδιαίτερα στοὺς ἀγωνιζόμενους Βορειοηπειρωτῶτες πού γνώριζαν καλὰ τίς προθέσεις τοῦ Μπιλίνσκι γιά τὴν τύχη τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους. Οἱ ἐφημερίδες σχολίαζαν καθημερινὰ τὸ γεγονός καί τὸ θεωροῦσαν ὡς νίκη τῆς Ἑλλάδας.

Μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Σεπτεμβρίου ὁ Βασίλης, ὁ δεῦτερος γιὸς τοῦ Πέτρου, ἔφυγε γιά τὴν Ἀθήνα νά συνεχίσει τίς φιλολογικὲς του σπουδές. Στὰ Γιάννινα, στὴ Ζωσιμαία σχολὴ καί τὰ ἄλλα σχολεῖα τῆς πόλης ἄρχισαν οἱ ἐγγραφές, πρὸς μεγάλη λύπη τῶν μαθητῶν, πού θά διέκοπταν τὸ ἐτήσιο ραχάτι τους, ἀφοῦ τὰ σχολεῖα, ἑξαιτίας τοῦ πολέμου, παρέμειναν κλειστά. Ἡ ζέστη ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι αἰσθητὴ, οἱ δυὸ κληματογράφοι τῆς πόλης ἔκαναν χρυσὲς δουλειές, ὁ κόσμος κατέφευγε ἐκεῖ γιά δροσιά, ἀλλὰ καί γιά νά παρακολουθήσει τίς προβολές τῶν ταινιῶν πού ἐμφάνιζαν τὰ γεγονότα τῶν μαχῶν στήν Ἡπειρο. Ὁ ἐνθουσιασμός τῶν Γιαννιωτῶν, δταν ἀναγνώριζαν στήν ὁθόνη στρατιωτικὰ καί πολιτικὰ πρόσωπα, πού εἶχαν πρωταγωνιστήσῃ στήν ἀπελευθέρωση τῶν Γιαννίνων ἔφθανε στὰ ὅρια τοῦ παραληρήματος.

Ἡ κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν Ἡπειρο ἐξαιτίας τῆς ἐκκρεμότητος τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ, ὑποχρέωνε τή διοίκηση, πολιτική καί στρατιωτική, ἀλλά καί τὸ λαὸ νὰ βρίσκεται σὲ διαρκή ἐγρήγορση. Ὁ κόσμος κατανοοῦσε πῶς ὁ ἀγῶνας συνεχιζόταν καί προθυμοποιόταν νὰ συνεισφέρει ὅ,τι μπορούσε γιὰ τὴν εὐδωσή του. Ἡ Μητρόπολη εἶχε ἀνοίξει μεγάλο ἔρανο καί συγκέντρωνε προσφορὰς γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ πολέμου, δημοσιεύοντας καθημερινὰ καταλόγους δωρητῶν. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καί ἄλλοι σύλλογοι, ὅπως ἐκεῖνος τῶν *Κυριῶν*. Ἀλλὰ καί τὸ ἑλληνικὸ κράτος ζητοῦσε τὴ συνεισφορὰ τῶν πολιτῶν γιὰ νὰ στηρίξει ἓνα μεγάλο πρόγραμμα, τὸ ὁποῖο διαχειριζόταν ἡ *Ἐπιτροπὴ περιθάλψεως καί καλλιέργειας Ἡπείρου*. Μία ἐκθεση πεπραγμένων της, δημοσιευμένη στίς 4 Σεπτεμβρίου, περιείχε ἓνα πλούσιο ἀπολογισμό. Εἶχαν συγκεντρωθεῖ, κατὰ τὸ τετράμηνο Ἰουλίου-Ἀπριλίου περισσότερες ἀπὸ 500.000 δρχ. ἀπὸ ἐνίσχυση τοῦ κράτους καί ἰδιωτικὲς συνεισφορὰς καὶ ὅλα σχεδὸν εἶχαν διατεθεῖ γιὰ πολὺ σημαντικὰ ἔργα, ὅπως: διατροφή ἀστέγων καί ἀπόρων, κάλυψη καλλιεργητικῶν ἀναγκῶν (ἀγορὲς ἑκατοντάδων βοδιῶν, ἱκανῶν γιὰ ὄργωμα, ἀγορὲς ὀρνίθων, διανομὴ σπόρου καλαμποκιοῦ καί ἐργαλείων), βοηθήματα σὲ πυρποληθέντα χωριά κ.ἄ. Ἡ *Ἐπιτροπὴ* ἦταν αἰσιόδοξη γιὰ τὸ μέλλον καί ὑποδείκνυε τρόπους γιὰ καλλίτερη ἀπόδοση τοῦ ἔργου της.

Τὸ ἐνδιαφέρον ὅλων τῶν Ἡπειρωτῶν ἐντάθηκε αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἐξαιτίας τῶν ἀλληλοσυγκρουόμενων πληροφοριῶν γιὰ τὴ σύνθεση τῆς *Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς*. Ἡ εἰδηση τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Μπιλίνσκι, γιὰ τὴν ὁποία πανηγύρισαν τὰ Γιάννινα καί προπαντὸς τὸ Ἀργυροκάστρο, δὲν ἦταν ἀληθινή. Καί ἡ ἄλλη ἀναγγελία, μὲ βάση εἰδήσεις ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, ὅτι οἱ Δυνάμεις εἶχαν ἀποφασίσει τὴν παραχώρηση τοῦ Ἀργυροκάστρου στήν Ἑλλάδα, δημιούργησε εὐφορία, ἀλλὰ ἡ ἀπογοήτευση δὲν ἄργησε νάρθει. Μάταια ὁ Ἡπειρωτικὸς τύπος διαμαρτυρόταν ἔντονα γιὰ τὰ σφαγιαζόμενα δίκαια τῆς Ἡπείρου, μάταια ὑπογραμμίζοταν ἡ ἀνάγκη πῶς ἡ *Διεθνῆς Ἐπιτροπὴ*, πού εἶχε φτάσει στήν Ἀθήνα στίς 6 Σεπτεμβρίου, ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ δικαστὲς ἀνεπηρέαστους καί ὄχι ἀπὸ ἐχθροὺς ἐπικριτὲς καί προκατειλημμένους, ὅλα εἶχαν κανονισθεῖ ἀπὸ τοὺς Μεγάλους γιὰ νὰ θυσιαστῇ ἡ Β. Ἡπειρος. Μάλιστα ἡ Αὐστρία καί ἡ Ἰταλία δὲν περιορίζονταν στὸ νὰ ἐπιμένουν γιὰ τὴ συμμετοχὴ στήν *Ἐπιτροπὴ* τῶν Μπιλίνσκι καί Λάμπια, ἀλλὰ εἶχαν πείσει καί τοὺς ἄλλους πῶς τὸ μόνον κριτήριον στὸ ὁποῖο θὰ ἔπρεπε νὰ στηριχθεῖ ἡ *Ἐπιτροπὴ* γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν ἐθνότητων καί τὴ χάραξη τῶν συνόρων, ἦταν τὸ γλωσσικὸ ιδίωμα πού μιλοῦσαν οἱ κάτοικοι. Στρατολογοῦσαν ἀκόμα καί Ἀλβανοὺς στήν Ἀμερική καί τοὺς ἔφερναν στήν Ἀλβανία, ὅπου διοχέτευαν καί ἀφθονοὺς ὀπλισμὸ. Ὁ τύπος τῆς Βιέννης, τέλος, καί οἱ ἐφημερίδες τῆς Ἰταλίας δημοσίευαν καθημερινὰ κατασκευασμένους ἀνταποκρίσεις γιὰ δῆθεν καταδιώξεις τῶν Ἀλβανῶν στήν Ἡπειρο.

Ἡ Λευκή, ἡ γυναίκα τοῦ Πέτρου, εἶχε ἐπηρεαστεῖ ἔντονα ἀπὸ τὴν

ἀποπνικτική ζέστη καὶ τὴν ὑγρὴ ἀτμόσφαιρα τῶν Γιαννίνων, ξύπνησαν τὰ ἀρθριτικά της καὶ ὑπόφερε πολὺ. Ὁ γιατρός τῆς συνέστησε μπάνια στὴ θάλασσα. Ὁ Πέτρος λυπόταν ποὺ θ' ἀποχωριζόταν τὴ γυναῖκα του, ἔνοιωθε ἄδειο τὸ σπίτι, ὅταν ἀνέβαινε στὸ χωριό τους γιὰ λίγες μέρες, ἔπρεπε ὁμως νὰ φροντίσει γιὰ τὴν ὑγεία της. Τὰ χρόνια περνοῦσαν κι οἱ ἀρρώστειες κουβαλιόνταν ἀπρόσκλητες, ἢ μιὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη, κι ὁ ἴδιος τελευταῖα εἶχε μερικὲς ἐνοχλήσεις στὸ στήθος, ποὺ τοῦ χαλοῦσαν τὴ διάθεση, καταλάβαινε πὼς ἔπρεπε νὰ τὸν ἐξετάσει γιατρός, ἀλλὰ ὄλο τὸ ἀνέβαλε. Ἡ ἐπιχείρηση, οἱ εὐθύνες ποὺ εἶχε ἀναλάβει στὴ διαχείριση τῶν Ἑλεῶν, ἀλλὰ καὶ σ' ἓνα πλῆθος ἀπὸ ἐπιτροπές, ποὺ ὑποβοηθοῦσαν τὸ ἔργο τοῦ στρατοῦ καὶ ἐνίσχυαν τοὺς ἀγωνιζόμενους, δὲν τὸν ἄφηναν οὔτε τὸ γιατρό του νὰ συμβουλευτεῖ.

Στὸ σπίτι συζήτησαν ὅλοι τὶς ἐνοχλήσεις τῆς Λευκῆς, κι ἀποφασίστηκε πὼς δὲν ἦταν καιρὸς γιὰ μεγάλα ταξίδια σὲ λουτροπόλεις τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδας. Ἡ Πρέβεζα ἦταν κοντὰ τους, ἦταν ἐκεῖ κι ὁ συνεταῖρος τοῦ Πέτρου, ὁ Γιάννης Καλάντης, θὰ χαιρόταν νὰ τοὺς φιλοξενήσει σπίτι του. Τὴν Κυριακὴ, τοῦ πρώτου δεκαήμερου τοῦ Σεπτεμβρίου, μπῆκαν σ' ἓνα ἀπὸ τὰ καινούρια αὐτοκίνητα ποὺ εἶχε φέρει ἡ Γενικὴ Διοίκηση, πολυτελῆ, ἠλεκτροφωτισόμενα, εὐρύχωρα, εἶχαν κάνει μεγάλη ἐντύπωση στὸν κόσμον, ἐξυπηρετοῦσαν καὶ τὶς ἀνάγκες του μὲ τὰ δρομολόγια ποὺ ἔκαναν κι ἔφτασαν στὴν Πρέβεζα. Εἶχαν εἰδοποιήσει τὸ συνεταῖρο καὶ τοὺς περίμενε. Ὁ Πέτρος ἔμεινε στὴν πόλη μόνο τὴν Κυριακὴ, συζήτησαν μὲ τὸ Γιάννη γιὰ τὴ δουλειά τους, τὸ μαγαζὶ πῆγαινε καλὰ, ὁ Γιάννης εἶχε τὴ γνώμη νὰ τὸ μεταφέρουν σὲ κεντρικότερο μέρος, ὁ τζίρος θὰ μεγάλωνε, ὁ Πέτρος συμφώνησε, ἦταν ἀπὸ τὴν ἴδια πάστα φτιασμένοι κι οἱ δύο τους, ἤξεραν τί ἤθελαν καὶ πὼς νὰ τὸ πετύχουν, τὸ κυριότερο ἦταν κι οἱ δύο τίμοι ἀνθρώποι, ποτὲ δὲν ἐμφανίζονταν ὑποψίες μεταξὺ τους γιὰ κακὴ διαχείριση. Ἡ Λευκὴ κράτησε κοντὰ της μόνο τὴ Χριστίνα, ὁ Νίκος, ὁ τρίτος γυιὸς, ποὺ τοὺς συνόδευσε, ξαναγύρισε μαζὶ μὲ τὸν πατέρα του στὰ Γιάννινα, τὰ σχολεῖα θ' ἀνοιγαν σὲ λίγο, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐκεῖ.

Μόνο δέκα μέρες ἔμεινε ἡ Λευκὴ στὴν Πρέβεζα. Ἐκανε τὰ μπάνια σὲ μιὰ ὥραία τοποθεσία, ἀργότερα τὴ βάφτισαν *Κυανὴ ἀκτὴ*, πῆγαιναν ἐκδρομὲς στὴ *Μαργαρώνα*, στὸν *Παντοκράτορα* καὶ σ' ἄλλες ὁμορφες ἀκρογιαλιές τῆς πόλης, χόρτασαν ψάρι θαλασσινό, φρέσκο, στὰ Γιάννινα τὰ ἔφερναν συντηρημένα κι ἔχαναν τὴ φρεσκάδα τους· τὰ βράδια ἔκαναν περίπατο στὴν παραλία, ἀλλὰ μαζεύονταν γρήγορα στὸ σπίτι, ἡ ὑγρασία τῆς Πρέβεζας ἦταν αἰσθητὴ, ἔπρεπε νὰ φυλάγεται γιὰ τὰ ἀρθριτικά της. Δυστυχῶς ὁ καιρὸς ὕστερα ἀπὸ δέκα μέρες χάλασε, ἡ θερμοκρασία ἔπεσε, τὸ κυριότερο ὁμως ἐμπόδιο γιὰ τὰ μπάνια ἦταν οἱ δυνατοὶ ἀέρηδες ποὺ κρατοῦσαν τὴ θάλασσα συνεχῶς ταραγμένη. Περίμεναν δυὸ-τρεῖς μέρες ἀκόμα, μήπως βελτιωθεῖ ὁ καιρὸς, τίποτα δὲν ἔγινε, μπῆκαν στ' αὐτοκίνητο καὶ γύρισαν στὰ Γιάννινα.

Τὸ δεκαήμερο ποὺ ἔλειπαν, στὴν περιοχὴ τῶν Γιαννίνων, ἔξαιτίας τῆς μεγάλης ζέστης, εἶχαν ἐκδηλωθεῖ πολλές πυρκαϊές, τὸ ἴδιο γινόταν καὶ τὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Οἱ ἀρχές τις ἀπέδιδαν κυρίως σὲ βοσκούς, ἔκαιγαν τὰ δάση γιὰ νὰ δημιουργήσουν χορτολίβαδα. Καίονταν ἐκτάσεις γύρω ἀπὸ τὴν ἀμαξιτὴ ὁδὸ πρὸς τὸ Καλπάκι, στὶς περιοχές τῆς Δοβράς, τῶν Κάτω Σουδενῶν, τοῦ Τσερβαριοῦ καὶ τῶν ἀμπελιῶν τῆς Ζέλοβας. Ἀπὸ τότε ὡς τις μέρες μας οἱ πυρκαϊές κάθε χρόνο ἀποφιλῶνουν τὸν τόπο. Ἀπορεῖ κανεὶς πῶς ἀπέμεινε χλωρὸ φύλλο ὕστερα ἀπὸ τόσες καταστροφές...

Ο θόρυβος ποὺ δημιουργοῦσαν Ἴταλοι καὶ Αὐστριακοὶ γιὰ δῆθεν καταδιώξεις μουσουλμάνων στὰ κατεχόμενα ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ ἐδάφη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἐντυπωσιασμὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπέβλεπε καὶ σ' ἄλλο σκοπὸ: νὰ καλύψει τοὺς διωγμοὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ γενικότερα τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, πέραν ἀπὸ τὴν κατεχόμενη ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες ζώνη. Μὲ τὴ γνωστὴ ροπὴ τῶν Ἀλβανῶν πρὸς τις καταστροφές καὶ τὸ πλιάτσικο, δὲν ἔμεινε τίποτε ὀρθιο. Προπαντὸς δεινοπάθησαν τὰ σχολεῖα, τὰ σπίτια, οἱ μαθητὲς καὶ οἱ δάσκαλοι. Ἦξεραν πῶς ἂν χτυποῦσαν τὴν Παιδεία θὰ παρέλυναν ὅλα, αὐτὴ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἦταν ποὺ συντηροῦσαν τὸ ἑλληνικὸ φρόνημα καὶ ὑπεράσπιζαν τὰ προνόμια τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων. Τώρα τὰ προνόμια κουρελιάστηκαν, 78 σχολεῖα μὲ 3000 περίπου μαθητὲς ἔκλεισαν καὶ ἑκατοντάδες δάσκαλοι καταδιώχθηκαν.

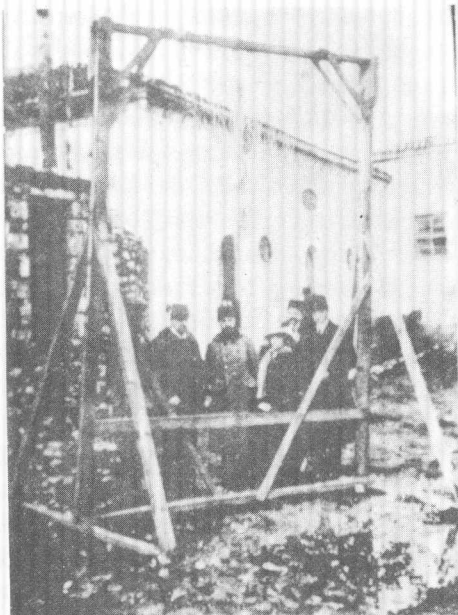
Τὸ ἀντίθετο γινόταν στὴ ζώνη κατοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Τὸ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο προστατευόταν, βέβαια κάποτε συνέβαιναν καὶ ἔκτροπα, αὐτὰ ὅμως ἦταν ἡ ἐξαίρεση, ὄχι ὁ κανόνας· τὰ σχολεῖα ἀνοίγαν, διορίζονταν μουσουλμάνοι δάσκαλοι καὶ μουφτιῆδες στὶς μουσουλμανικὲς κοινότητες, κι ὅλοι πληρώνονταν ἀπὸ τὸ κράτος, σχολεῖα καὶ τζαμιά λειτουργοῦσαν, μάθαιναν γράμματα τὰ Τουρκόπουλα καὶ ἀσκοῦσαν ἐλεύθερα οἱ μουσουλμάνοι τὰ θρησκευτικὰ τους καθήκοντα. Οἱ Τοῦρκοι τῶν Γιαννίνων ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ στρατοῦ κι αὐτὸ τὸ ἐξέφραζαν μὲ πολλοὺς τρόπους, μὲ δημοσιεύματα στὶς ἐφημερίδες, συμμετοχὴ στοὺς ἐράνους, κυρίως ὅμως μὲ τις παραστάσεις τοῦ μουφτιῆ τους, ἐνὸς σοφοῦ ἀνθρώπου, τόσο πολὺ ἀγαποῦσε τὰ Γιάννινα ποὺ δὲν θέλησε νὰ φύγει γιὰ τὴν Τουρκία, διὰν ἔγινε ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Ἐμεινε, ἔζησε ἀρκετὰ χρόνια, πέθανε καὶ θάφτηκε στὴν ἀγαπημένη του πόλιν. Τὸ ἀρχοντικὸ του, ἀριστερὰ καθὼς πάμε στὸ Ἄλσος, ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Παλλάδιο, σωζόταν ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια, ἐκεῖ εἶχαν πρωτοεγκατασταθεῖ τὰ γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ *Ἑπειρωτικὴ Ἑστία*, ὕστερα ἡ γυναῖκα καὶ οἱ κόρες του τὸ παραχώρησαν γιὰ πολυκατοικία.

Ἀδόκιμα ἀντιδρῶσαν Αὐστριακοὶ καὶ Ἴταλοι καὶ στὸ αἷτημα τῶν Ἑπειρωτῶν γιὰ ἀντικατάσταση τῶν Μπιλίνσκι καὶ Λάμπια ἀπὸ τὴν Ἐπι-

τροπή. Ὁ θόρυβος ἔλεγαν ἦταν τεχνητός, τὸν δημιουργοῦσαν οἱ ἐφημερίδες, ὁ λαὸς ἀδιαφοροῦσε. Πόσο αὐτὸ ἦταν ἀληθινὸ φάνηκε ἀπὸ ἓνα περιστατικὸ μὲ τὴ γυναῖκα τοῦ Μπιλίνσκι. Ἦθελε κάπου νὰ πάει, ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα, καὶ δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ οὔτε ἓναν ἀμαξά γιὰ νὰ τὴ μεταφέρει. Ὅλοι ἀρνήθηκαν νὰ τὴν ἐξυπηρετήσουν. Βέβαια σὲ κάποιες ἐξομολογητικὲς στιγμὲς ὁ Μπιλίνσκι, ὅταν βρισκόταν στὴν Ἀθήνα μὲ τὴ Διεθνή Ἐπιτροπή, ὁμολόγησε κάποιες ἀλήθειες ποὺ δικαιολογοῦν ὡς ἓνα σημεῖο τὸν ἀνθελληνισμό του. — Ἐγὼ ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα, εἶπε, τὴν πολιτικὴ ὁμως τῶν κρατῶν δὲν τὴν κανονίζουν τὰ ἄτομα, ἀλλὰ οἱ κυβερνήσεις καὶ

ἐγὼ εἶμαι ὑπάλληλος τῆς κυβερνήσεώς μου. Σωστὰ δλα αὐτά, ὁμως ὁ ὑπέρμετρος καὶ μὲ φανατισμὸ ζῆλος ποὺ δείχνει ἓνας ὑπάλληλος στὴν ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων του, ἀποκαλύπτει καὶ τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμος, τίς μύχιες προθέσεις καὶ τὸ εἶδος τῶν συναισθημάτων του. Ὅταν ὁ Μπιλίνσκι ἀποθανατιζόταν σὲ φωτογραφίες μαζί μὲ τοὺς Τούρκους ἐκτελεστὲς κάτω ἀπὸ τὰ ἱκρίωματα τῶν ἀπαγχονιζόμενων Ἑλλήνων πατριωτῶν, δὲν ὑπάρχει περίπτωση νὰ ἐρμηνευθεῖ ἢ ἐκεῖ παρουσία του ὡς ἐκτέλεση ὑπηρεσιακοῦ καθήκοντος. Ἦταν δική του ἐπιλογή γιὰ τὴν ὁποία εὐθυνόταν μόνον ὁ ἴδιος.

Ὁ ἴδιος πρόξενος, στὴν Κορυτσά, ὅπου εἶχε πάει μὲ τὴν Ἐπιτροπή, πῆρε μαζί καὶ τὴ γυ-

Ὁ πρόξενος τῆς Αὐстроουγγαρίας Μπιλίνσκι, κάτω ἀπὸ τουρκικὴ ἀγχόνη, μαζί μὲ τὴ γυναῖκα του.

ναῖκα του, δῆθεν γιὰ νὰ κάνει τὴ διερμηνέα στοὺς συναδέλφους του, στὴν πραγματικότητα προπαγάνδιζε ὑπὲρ τῆς Ἀλβανίας. Κι ἐνῶ ἓνας μόνον ἀκόλουθος μποροῦσε νὰ τὸν συνοδεύει, αὐτὸς εἶχε μαζί του ἀκολουθία ὁλόκληρη ἀπὸ καβάσηδες τῶν αὐστριακῶν προξενείων τῆς Αὐλῶνας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ Τουρκαλβανούς μὲ ἐπιρροή, σὰ νὰ ἐτοιμαζόταν νὰ ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῆς Ἡπείρου. Στὸ μεταξὺ οἱ Κορυτσαῖοι ἦταν ἀνάστατοι ἀπὸ τίς εἰδήσεις ποὺ κυκλοφοροῦσαν γιὰ ἐνσωμάτωση τῆς πόλης καὶ τῆς περιοχῆς στὴν Ἀλβανία, διαμαρτύρονταν συνεχῶς μὲ παραστάσεις καὶ ὑπομνήματα πρὸς τὴν Ἐπιτροπή καὶ τίς Μ. Δυνάμεις καὶ ἐτοιμάζονταν γιὰ σκληρὸ ἀγῶνα στὴν περίπτωση ποὺ τὰ δίκαιά τους παραγνωρίζονταν.

Στὰ Γιάννινα, ἐκτός ἀπὸ τὸ στρατό, εἶχε συγκεντρωθεῖ καὶ πολλὸς κόσμος ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα, ὑπάλληλοι κυρίως ποὺ εἶχαν στελεχώσει ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς Διοίκησης. Ἀνάμεσά τους ξεχώριζαν καὶ γνωστὰ ὀνόματα ἐπιστημόνων, καθηγητῶν καὶ λογοτεχνῶν, ὅπως τοῦ βουλευτῆ Αἰτωλοακαρνανίας Στέφανου Γρανίτσα, ποὺ ἄφησε ἀγαθὴ μνήμη ὅπου ὑπηρετήσε. Ἀρχισαν τώρα νὰ ἐρχονται καὶ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα θάσοι καὶ κάθε εἶδους καλλιτέχνες, ὁ καιρὸς εἶχε φθινοπωριάσει καὶ στὰ μέσα Σεπτεμβρίου ἔπεσαν καὶ τὰ πρῶτα χιόνια στὶς κορυφές τῶν βουνῶν τοῦ Ζαγορίου. Στὶς 13 Σεπτεμβρίου ὁ Πέτρος μαζί με τὴν οἰκογένειά του παρακολούθησε τὴν καλλιτεχνικὴ βραδυὰ τοῦ ὀνομαστοῦ τότε Ἀθηναίου καλλιτέχνη Μάρκου Σιγάλα. Βρέθηκαν σὲ μιὰ ἄλλη ἀτμόσφαιρα, ποὺ τοὺς ἐπηρέασε βαθειά. Τὸ πρόγραμμα περιλάμβανε κυρίως ἀπαγγελίες ποιημάτων Ἑλλήνων καὶ ξένων ποιητῶν, ποὺ ὁ Σιγάλας μετὰ τὴν ὑποβλητικὴ φωνὴ του ἀπέδινε ἀριστοτεχνικά, καὶ ἀποσποῦσε θερμότητα χειροκροτήματα. Ἀπτήγγειλε τὸ *Ναυαγὸ* τοῦ Κοιπέ, τὸν *Ἀγνωστο ἥρωα* τοῦ Στρατήγη, τὸν *Νικητὴ* τοῦ Πολέμη, καθὼς καὶ ποιήματα τοῦ Κρυστάλλη καὶ τοῦ Βαλαωρίτη, ὅλα ἐπικάια, μέσα σὲ πολεμικὴ ἀτμόσφαιρα ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν τὰ Γιάννινα, ἂν καὶ εἶχαν ἀπελευθερωθεῖ καὶ τὰ μηνύματα ποὺ ἐρχονταν ἀπὸ τὴ Β. Ἡπειρὸ δὲν ἦταν καλὰ. Κυριαρχοῦσε ἐθνικὴ ἔξαρση, πολλὰ μάτια δάκρυζαν, ὁ λόγος τοῦ καλλιτέχνη δονοῦσε τίς καρδιές, ἡ αἰθουσα κατάμεστη, εἶχε ἀνάγκη ὁ κόσμος αὐτὴ τὴν ἐκδήλωση. Στὸ τέλος ὁ Σιγάλας γιὰ νὰ ἐλαφρώσει τὴν ἀτμόσφαιρα, ἔκανε ἀπομιμήσεις τῆς φωνῆς καὶ τῶν λόγων τοῦ Τρικούπη, τοῦ Δελγιάννη καὶ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Τὸ γέλιο ἐρχόταν αὐθόρμητο στὰ χεῖλη ὅλων, ἡ μετάπτωση ἀπὸ τὴ συγκίνηση καὶ τὴν ἔξαρση στὸ γέλιο ἦταν φυσιολογικὴ. Μετὰ τὸν πρόωρο ἐρχομὸ τοῦ φθινοπώρου, ἀραίωσαν καὶ οἱ κοσμικὲς συγκεντρώσεις στὸν *Ἀβέρωφ*, τῆς κεντρικῆς πλατείας, ὁ κόσμος ἔμεινε περισσότερο στὰ σπίτια, ἂν κι ἦταν νωρὶς ἀκόμα νὰ κλειστῇ μέσα. Τὸν Πέτρο ἀπασχολοῦσε ἔντονα αὐτὸ τὸν καιρὸ ὁ γάμος τοῦ Δημήτρη. Ὁ γιατρὸς εἶχε γυρίσει στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ δὲν ἀποστρατεύτηκε, ὑπηρετοῦσε στὸ νοσοκομεῖο, δὲν ἦταν ἀκόμα ἐλεύθερος. Πατέρας καὶ γιὸς ἔβλεπαν —τὴν ἴδια γνώμη εἶχε καὶ ἡ Λευκὴ— πὼς ἡ ἐκκρεμότητα δὲν ἔπρεπε νὰ κρατήσῃ ἄλλο. Θὰ θυσιάσαν τὸ ταξίδι στὸ ἑξωτερικὸ γιὰ τὴ συμπλήρωση τῶν σπουδῶν, θὰ τὸ ἀνέβαλλαν γιὰ πλεονεκτήματα χρόνου. Συζήτησαν τὸ θέμα καὶ μετὰ τὴν οἰκογένεια τῆς νύφης, κι ὅλοι συμφώνησαν, πὼς μετὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ 1914 θὰ γινόταν ὁ γάμος.

Τὰ Ἑλένη λειτουργοῦσαν, καὶ συνέχισαν γιὰ πολλὰ χρόνια νὰ λειτουργοῦν, σύμφωνα μετὰ ὅσα εἶχαν θεσμοθετηθεῖ κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας. Τὸ ἀνοιχτὸ μυαλὸ τοῦ Πέτρου ἔβλεπε πὼς ἦταν ἀνάγκη νὰ προσαρμοσθεῖ καὶ ὁ θεσμὸς τῶν Ἑλεῶν στὶς νέες συνθήκες ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ. Μερικοί, προσκολλημένοι, ὅπως γίνεται πάντα, στὴ βούληση καὶ τίς προθέσεις τοῦ κάθε φορὰ μητροπολίτη, τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ νεωτεριστὴ, —Βενιζελίζει, εἶπε κάποιος, τὸ ταξίδι τοῦ Κωνσταντίνου στὸ Βερολίνο καὶ τὸ Παρίσι ἄρχισε ν' ἀνοίγει τὸ δρόμο τοῦ διχασμοῦ. — Ἄσε τὸ Βενιζέλο, τοῦ ἔλεγε κι ὁ γιὸς τοῦ κουμπάρου ποὺ εἶχε βαφτίσει τὸ Δημήτρη, δὲν βλέπεις πὼς ὁλόκληρος ὑπουργὸς Δικαιοσύνης, νομικὴ κορυφή, ὁ Νικόλαος Δημητρακόπουλος, ἐκεῖνες τίς μέρες βρισκόταν στὰ Γιάννινα διαφώνησε μαζί του κι ἔφυγε; —Μὰ δὲν ἔχω τίποτα μετὰ τὸ Βενιζέλο γιὰ νὰ διαφωνήσω, ἀπαντοῦσε ὁ Πέτρος, οὔτε καὶ μετὰ τὸν Κωνσταντῖνο. Ἀρκεῖ οἱ δύο τους νὰ μείνουν μονιασμένοι γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας. Ἐμένα μ' ἐνδιαφέρουν τὰ «Ἑλένη», νὰ τὰ κάνουμε νὰ λειτουργ-

γούν περισσότερο αποτελεσματικά πρὸς ὄφελος τοῦ κόσμου. Τρεῖς κοπέ-
λες στείλαμε φέτος στὴν Ἀθήνα στὸ Διδασκαλεῖο Νηπιαγωγῶν ἀπὸ τὸ
Φιλίτειο κληροδότημα, τί νὰ κάνουν τρεῖς, ἔπρεπε νὰ στείλουμε περισ-
σότερες, ἔχει ἀνάγκη ὁ τόπος ἀπὸ μορφωμένους δασκάλους καὶ νηπια-
γωγούς. — Αὐτὰ τὰ κανονίζει ὁ Δεσπότης, ἀπάντησε ὁ συνομιλητής του,
ἐμεῖς τὸν βοηθοῦμε στὶς ἀποφάσεις του. — Δὲν εἶναι ἔτσι, παρατήρησε
ἐντονα ὁ Πέτρος, σέβομαι τὸν Γερβάσιο, ἀλλὰ σέβομαι καὶ τὴν δική μου
κρίση. Δὲν εἶμαστε ἄβουλα ὄντα, ὥστε νὰ κάνουμε χωρὶς ἀντίλογο ὅ,τι
μᾶς ζητοῦν. Ἐγὼ τουλάχιστο δὲν εἶμαι διατεθειμένος νὰ συνεχίσω τὴν
παραμονή στὰ «Ἑλέη» μ' αὐτὲς τίς προϋποθέσεις. — Θὰ φύγεις; παρατή-
ρησε ὁ ἄλλος. — Ὅχι δὲν θὰ φύγω, θ' ἀγωνιστῶ μόνο νὰ καλλιερέψουν
τὰ πράγματα.

Γερβάσιος Ὁρολογᾶς,
μητροπολίτης Ἰωαννίνων
(1910—1916)

Ὁ Πέτρος ἤξερε πὼς ὅσα εἰπώθηκαν
θὰ ἔφταναν στ' αὐτιά τοῦ μητροπολίτη,
δὲν τὸν ἐνοιαζε ὅμως. Ἰσα-ἰσα τὰ εἶπε γιὰ
ν' ἀκουστοῦν ψηλότερα. Μητροπολίτης
Ἰωαννίνων τότε ἦταν ὁ Γερβάσιος Ὁρο-
λογᾶς ἀπὸ τὸν Πόντο. Μορφωμένος κλη-
ρικός, ξεχώριζε ἀπὸ πολλοὺς ιεράρχες τῆς
ἐποχῆς, πεισματάρης ὅμως, σὲ σημεῖο πού
δημιούργησε κάποιο διχασμὸ στὸ ποίμνιό
του. Ὁ Γ. Χατζῆς τῆς Ἠπείρου, κατὰ τὴν
περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, στάθηκε
σφοδρὸς πολέμιος τῆς πολιτικῆς του, μὲ
πολὺ καυστικὴ ἀρθρογραφία. Πίσω ἀπὸ
τὸ Χατζῆ βρισκόταν ἓνας ὁλόκληρος κό-
σμος, ὁ ἀγωνιστικός, εἶχε λάβει ἐνεργὸ μέ-
ρος στὸν προαπελευθερωτικὸ ἀγῶνα καὶ
δὲν εἶδε μὲ καλὸ μάτι τὴν ἄρνηση τοῦ Γερ-
βασίου γιὰ ἐγκατάσταση τοῦ ἑλληνικοῦ
κατασκοπευτικοῦ δικτύου στὴ Μητρόπο-

λη. Τὴν κατάσταση ἔσωσε τότε ὁ γραμματέας τοῦ γαλλικοῦ προξενείου
Ἰωάννης Λάμπας, πού διέθεσε τὸ σπίτι του στὰ στελέχη τοῦ δικτύου, μὲ
τίς πολýτιμες πληροφορίες τοῦ ὁποίου ἐφοδιαζόταν τὸ Γενικὸ Στρατηγεῖο
καὶ σχεδίαζε τίς κινήσεις του. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, οἱ ἀνάγκες τῆς
ἐνότητος τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ τῆς ὑποβοήθησης τοῦ ἔργου τοῦ Στρατοῦ
καὶ τῆς Διοίκησης γιὰ τὴν ἀνόρθωση, ἔθεσαν τέρμα στὶς διενέξεις μὲ τὸ
Γερβάσιο κι ἔστρεψαν τὸ δημοσιογραφικὸ κάλαμο τοῦ Χατζῆ στὴν ὑπηρε-
τηση κυρίως τῶν ἐθνικῶν δικαίων. Αὐτὴ ἡ ἀνάπαυλα δὲν κράτησε πολὺ.

Ὁ Γερβάσιος, πρὶν πάει συνοδικὸς στὴν Κωνσταντινούπολη, κάλεσε
μιὰ μέρα τὸν Πέτρο στὸ γραφεῖο του. Καὶ τότε ἀνάλογες σκέψεις τοῦ
Πέτρου τοῦ εἶχαν μεταφέρει, τὸν δυσaráστησαν κάπως, δὲν στάθηκαν

δμως ικανές νά μειώσουν τὴν ἐκτίμηση ποὺ εἶχε γιὰ τὸν Πέτρο καὶ τὴν οἰκογένειά του, πολὺ εἶχε βοηθήσει τὴ Μητρόπολη σὲ δύσκολους καιροὺς. Ἦθελε ν' ἀκούσει ἀπὸ τὸν ἴδιο ποιὰ ἦταν ἐκεῖνα ποὺ τὸν ἐνοχλοῦσαν καὶ ποὺ ἔπρεπε ν' ἀλλάξουν. Ὁ Γερβάσιος τὸν δέχτηκε μὲ πολλὲς φιλοφρονήσεις, δεῖγμα τῆς εὐνοίας μὲ τὴν ὁποία τὸν κάλυπτε. Τοῦ πρόσφερε γλυκὸ τριαντάφυλλο καὶ καφέ, κι ἄρχισαν τὴν κουβέντα ἀπὸ τὰ ἐπικαίρια γεγονότα, αὐτὰ ποὺ ἀποτελοῦσαν τὰ κύρια θέματα τῶν συζητήσεων στὰ σπίτια καὶ τὰ καφενεῖα: Τί θὰ γινόταν μὲ τὰ σύνορα, ποῦ χῶλαινε τὸ ἔργο τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, προπαντὸς ἐκεῖνο τῆς Περιθάλψεως, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔδειχνε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἡ Μητρόπολη. Πέρασε πολλὴ ὥρα μὲ τὴ συζήτηση, ὁ Γερβάσιος ἔδειχνε πῶς εἶχε κουρασθεῖ. Σὲ κάποια στιγμή ἔδειξε τάση πρὸς λιποθυμία, ὁ Πέτρος σηκώθηκε νά τὸν βοηθήσει, μὴν ἀνησυχεῖς, θὰ μοῦ περάσει, τὸν καθυσάχασε ὁ Γερβάσιος, φώναξε μόνο τὸ διάκο νά φέρει τὰ χάπια μου. Μὲ τὸ χάπι ἠρέμησε κάπως, δὲν ἦταν δμως σὲ θέση νά συνεχίσει τὴ συζήτηση. Ὁ Πέτρος τὸ κατὰλαβε καὶ ζήτησε τὴν ἄδεια νά φύγει. —Κάθισε λίγο ἀκόμα, τὸν κράτησε ὁ Γερβάσιος, μοῦ κάνει καλὸ ἡ παρουσία σου. Θὰ σοῦ ἐξομολογηθῶ κάτι ποὺ πρέπει νὰ τὸ κρατήσεις μυστικό. Ὑποφέρω ἀπὸ τὸ σπῆμα, νοιώθω πῶς δὲν θὰ κρατήσω πολὺ. Θέλω νά ξέρεις πῶς τὰ Γιάννινα τ' ἀγάπησα, ἐργάστηκα ὅσο μπόρεσα γιὰ τὸ καλὸ τους. Ἐκανα ἁμαρτίες, ἔκανα καὶ λάθη, πιστεύα, ἀπὸ ἀγαθὴ προαίρεση πῶς ἡ δική μου γνώμη ἦταν σωστή. Τώρα καταλαβαίνω πῶς ὅλα ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὸ πείσμα, τὸ κληρονόμησα ἀπὸ τοὺς προγόνους μου. Ξέρω πῶς πίκρανα πολὺ κόσμον, ἂς μὲ συγχωρήσουν. Εὐχαριστῶ τὸ Θεὸ ποὺ μὲ ἀξίωσε νά γιορτάσω τὰ «Ἐλευθέρια» τῆς πόλης καὶ νά ὑποδεχθῶ τὸν Διάδοχο καὶ τὸν ἐλευθερωτὴ Στρατό. Μ' αὐτὴ τὴ θεσπέσια ἀνάμνηση ἂς μὲ δεχτεῖ κοντά Του. Σώπασε, ἔκλεισε τὰ μάτια, κι ἀκούμπησε τὸ κεφάλι του στὴν πολυθρόνα. Ὁ Πέτρος σηκώθηκε καὶ πατώντας στίς μύτες τῶν ποδιῶν κατευθύνθηκε πρὸς τὴν πόρτα. Τὸν πρόλαβε ἡ φωνὴ τοῦ Γερβάσιου: —Σύρε στὸ καλὸ παιδί μου καὶ μὴ νομίζεις πῶς ξέχασα τὴ συζήτηση ποὺ ἤθελα νά κάνουμε γιὰ τὰ «Ἐλέη». Νὰ ξέρεις πῶς τὴ γνώμη σου τὴν ὑπολογίζω καὶ τὴ σέβομαι. —Εὐχαριστῶ, σεβασμιώτατε, γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη σου, ἀπάντησε ὁ Πέτρος καὶ γύρισε νά τοῦ φιλήσει τὸ χέρι. —Νὰ ἔχεις τὴν εὐχή μου, μουρμούρισε ὁ Γερβάσιος, νὰ ἔχει τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ ὅλη σου ἡ οἰκογένεια.

Στὸ σπίτι περιμέναν μὲ ἀνυπομονησία τὸν ἐρχομὸ τοῦ Πέτρου, ἤθελαν νά μάθουν τί ἐγινε. —Τίποτε, εἶπε ξερὰ ὁ Πέτρος, ὁ δεσπότης πρέπει νά εἶναι ἄρρωστος, νά μὴν βγεῖ κουβέντα ἀπὸ τὸ σπίτι σὲ κανέναν. Γιὰ τὰ «Ἐλέη» θὰ μιλήσουμε ἄλλη φορὰ, ἂν ἔρθει ποτὲ αὐτὴ ἡ ἄλλη φορὰ μουρμούρισε, ἀλλὰ κανένας δὲν τὸν ἀκουσε. Τὸ ἀπόγευμα δὲν πῆγε στὸ μαγαζί, τὸν κράτησε ἡ γυναίκα στὸ σπίτι, θὰ τοὺς ἔκανε ἐπίσκεψη ὁ κοντοχωριανὸς καὶ μακρινὸς συγγενὴς τῆς, ὁ Σπύρος Χασιώτης, τμηματάρχης τοῦ ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, μεγάλος βαθμὸς τότε τοῦ τμηματάρχη. Ὁ Χα-

σιώτης είχε έρθει στην Ήπειρο, έχοντας μαζί του και ένα ειδικό Γάλλο δενδροκόμο, για να μελετήσει τη γεωργική κατάσταση της περιοχής και τη δυνατότητα της ανάπτυξης των πλουτοπαραγωγικών της πηγών. Είχε ξεκινήσει από την Πρέβεζα, έφτασε ως το Άργυρόκαστρο και την άλλη μέρα θάφευγε για το αγαπημένο του Ζαγόρι. Ή Λευκή έμαθε την άφιξή του, τόν επισκέφτηκε στη Γενική Διοίκηση και τόν κάλεσε στο σπίτι της. — *Θαρθώ, της είπε ο Χασιώτης, θέλω να ξανασάνω λίγο από τις τρεχάλες. Κουράστηκα, αλλά πρέπει να κάνουμε πολλά για την Ήπειρο. Ως το θάνατό του ο μεγάλος αυτός Ήπειρώτης δεν έπαψε να βοηθάει τόν τόπο του.*

Την άλλη μέρα πού πήγε στο μαγαζί του, ο Πέτρος βρήκε τούς υπάλληλους άναστατωμένους. — *Το κάθαρμα, μουρμούριζαν, φίδι κρατούσαμε στον κόρφο μας. Τι είχε συμβεί; Το στρατοδικείο καταδίκασε κάποιον Θεμιστοκλή Χασάπη επί άσεβεία κατά του Βασιλέως. Τέτοιες καταδίκες θά σημειώνονταν πολλές κατά τά χρόνια του διχασμού, με το ίδιο δικαιολογητικό, αυτή όμως για την όποία κουβέντιαζαν ήταν δικαιολογημένη. Γινόταν προβολή επίκαιρων σ' έναν κινηματογράφο και κάποια στιγμή εμφανίστηκε στην όθόνη ο Κωνσταντίνος. Οί θεατές σέ ένδειξη σεβασμού, σηκώθηκαν όρθιοι, έβγαλαν τά καπέλλα τους και έπευφημούσαν τó βασιλιά. Ό Θ. Χασάπης αντίθετα καθόταν στην καρέκλα του και με τή στάση του προκαλούσε τούς άλλους. Κάποιος τόν μήνυσε και πέρασε από δίκη. Στο στρατοδικείο άποκαλύφτηκε ότι χρηματοδοτούνταν από τούς Αύστριακούς για να προπαγανδίζει για τή Μεγάλη Άλβανία και ήταν τακτικός πελάτης του αύστριακού προξενείου, με χρήματά του είχε σπουδάσει στη Βιέννη. Άκόμα και στο δικαστήριο ή στάση του ήταν προκλητική. — Δέν θά μās αφήσουν ήσυχους οί ξένοι, μουρμούρισε ο Πέτρος, όταν άκουσε τή διήγηση, θά κάνουν ό,τι μπορούν για να μās καταστρέψουν.*

Τά Γιάννινα, με τήν αϊγλη της ιστορίας και της πνευματικής παράδοσης, αλλά και με τήν αγωνιστική στάση τους κατά τή διάρκεια της πολιορκίας, πού είχε γίνει γνωστή στο πανελλήνιο από τά δημοσιεύματα των αθηναϊκών έφημερίδων, τά *Ήμερολόγια* και τίς κάθε είδους εκδόσεις, συγκέντρωναν πολύ κόσμο τήν εποχή αυτή. Έρχονταν από τήν πρωτεύουσα κι άλλες έλληνικές πόλεις για να δοϋν από κοντά τά όχυρά του Μπιζανιού, ό Γερμανός στρατηγός πού τά είχε φτιάσει διατυμπάνιζε με κομπασμό ότι θά γίνονταν ό τάφος των Έλλήνων, τά Γιάννινα δέν θάπεφταν ποτέ, να όμως πού ό καλός σχεδιασμός και ή όρμη του έλληνικού στρατού τά σάρωσαν όλα και τώρα τά όχυρά είχαν γίνει ένα από τά αξιοθέατα της περιοχής. Άλλά και ή ίδια ή πόλη μαγνήτιζε πολλούς. Ή λίμνη με τούς θρύλους της, τó κάστρο, οί εκκλησιές και τά τζαμά, τó νησί, ό Άλή πασάς με τούς θησαυρούς του, ή ίδια ή πόλη, πανέμορφη, καταπράσινη,

μέ κήπους πού μοσχοβολοῦσαν, πιδ πέρα ἡ Δωδώνη, πίσω ἀπὸ τὸ Μιτσικέλι τὰ Ζαγόρια, με τὸ δικό τους πνευματικὸ καὶ πολιτιστικὸ θησαυρὸ καὶ με μιὰ φύση παρθένα, ὅλα αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα σύνθεταν ἓνα πόλο ἑλξης ἀκαταμάχητο. Ἀνάμεσα στοὺς ἐπισκέπτες οἱ ἐφημερίδες διέκριναν τὸ Μίκη Μελά, γιὸ τοῦ ἥρωα Παύλου Μελά, μαθητὴ τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων. Ἦρθε νὰ προσκυνήσει τὰ ἐλεύθερα πατρικὰ χώματα, στὴ Μακεδονία ὁ πατέρας του ἔδωκε τὴ ζωὴ του γιὰ νὰ γίνεῖ ἑλληνική.

Στὴ Νικόπολη ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας Ἀλέξ. Φιλαδελφεύς, εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ καιρὸ τὶς ἀνασκαφές, ἀνασύροντας πλούσια κειμήλια. Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου ἀνηφόρισε στὰ Γιάννινα καὶ στὸ ξενοδοχεῖο Ἀβέρωφ ὅπου ἔμεινε κάλεσε τοὺς δημοσιογράφους καὶ τοὺς ἔδωσε συνέντευξη γιὰ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν. Τὰ ἱστορικὰ κείμενα, τοὺς εἶπε, καὶ ὅσα ἀνασύρονται ἀπὸ τὴν Ἑπειρωτικὴ γῆ ὄχι μόνο στὴ Νικόπολη, ἀλλὰ πέρα καὶ ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς Β. Ἑπείρου, εἶναι οἱ αἰώνιοι καὶ ἀνεξίτηλοι τίτλοι τοῦ Ἑπειρωτικοῦ λαοῦ. Αὐτὰ πρέπει νὰ λάβει ὑπόψη τῆς ἡ «Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ», τόνισε, κι ὄχι μόνο τὸ γλωσσικὸ ἰδιῶμα πού μιλοῦν οἱ κάτοικοι. Τὰ θρυλλούμενα γιὰ τὶς σκέψεις καὶ τὰ κριτήρια πού θὰ χρησιμοποιοῦσε ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ, ἦταν θέμα καθημερινῶν συζητήσεων, στὰ σπίτια, στὰ καφενεῖα, στίς συναναστροφές, στίς συγκεντρώσεις, παντοῦ· θλιβόταν ὁ κόσμος τότε γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀδελφῶν του, ἀντιμετώπιζαν τὸν κίνδυνο μιᾶς νέας σκλαβιάς, τὸ πόσο δίκιο εἶχαν φάνηκε στὸ μακρὸς τοῦ χρόνου, στίς μέρες μας, 80 περίπου χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ὅταν δεκάδες χιλιάδες Βορειοηπειρώτες, στρατιᾶς πεινασμένων καὶ ἐξαθλιωμένων, φεύγουν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, με κίνδυνο τῆς ζωῆς τους, φεύγουν γιὰ νὰ χορτάσουν ἐλευθερία, κι ἂς μὴν βρίσκουν στὴ μητέρα πατρίδα ὅσα προσδοκοῦσαν.

Τὰ σχολεῖα τῆς πόλης εἶχαν μείνει κλειστὰ ὅλο τὸ σχολικὸ ἔτος 1912-1913, ἐξαιτίας τοῦ πολέμου, ἄργησαν ὅμως καὶ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1913 ν' ἀνοίξουν. Ἀπὸ τὶς 18 Σεπτεμβρίου ἄρχισαν ἐγγραφές, τὰ μαθήματα λίγο πρὶν μπεῖ ὁ Ὀκτώβριος. Εἶχαν πολλὰ προβλήματα ν' ἀντιμετωπίσουν, ὁ πόλεμος κουβαλοῦσε μαζί του καταστροφές καὶ ἀνάγκες, τὰ σχολεῖα πρῶτα πλήρωσαν τὸ βάρος του. Ὁ Πέτρος σκέφτηκε νὰ γράψῃ τὸ γυιό του τὴ χρονιά αὐτή, πού ἦταν καὶ ἡ τελευταία στὸ δημοτικὸ, στὸ καλύτερο σχολεῖο τῆς πόλης· θὰ ἔπαιρνε τὸ Νίκο μαζί του τὸ πρῶτ', ὅταν ξεκινοῦσε γιὰ τὸ μαγαζί, κοντὰ ἦταν τὸ σχολεῖο, τοῦ χρόνου, ὅταν θὰ πήγαινε στὸ Ἑλληνικὸ, θὰ τὸν ἔγραφε στὴ Ζωσιμαία ὕστερα ἀπὸ ἐξετάσεις, ἤθελε ν' ἀκολουθήσει στίς σπουδές τὰ βήματα τοῦ πρώτου γιου, τοῦ Δημήτρη.

Στὸ μεταξὺ ἡ πόλη ἔβγαινε με ἀργοὺς ρυθμοὺς ἀπὸ τὴν ἀποτελμάτωση πού τὴν εἶχε καταδικάσει τὸ ὀθωμανικὸ καθεστῶς. Ἡ δημοτικὴ ἀρχή, τῆς ὁποίας πρῶτος δήμαρχος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ὁ τοῦρκος Γιαγιά μπης, ἀγωνιζόταν, μέσα στὰ ὄρια τῶν οἰκονομικῶν δυνατοτήτων τῆς, νὰ ἐισυγχρονίσει τὴν πόλη. Ὅμως οἱ ἀνάγκες ἦταν πολλές καὶ ἡ Ἑπείρος τὶς πρόβαλε καθημερινά, κατηγορώντας συχνὰ τὸ Δῆμο γιὰ ἀδιαφορία. Τὸ μεγαλύτερο πρόβλημα ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι τὸ καθαρὸ νερό, τὰ πηγάδια ἐκρυσβαν μέσα τους πολλὰς ἀρρώστειες. Γιὰ τοὺς πλοῦσιους τὸ νερὸ τῆς Ντραμπάτοβας ἦταν μιὰ λύση, ὁ φτωχὸς λαὸς ὅμως

ὑπέφερε κι ἔτρεχε νὰ πάρει νερό ἀπὸ πηγάδια ποὺ δὲν ἦταν μολυσμένα. Μεγάλῃ ἀκαθαρσίᾳ εἶχε διαπιστωθεῖ κατὰ τὶς ἀστυϊατρικὲς ἐπιθεωρήσεις καὶ στὰ καλλιτεχνικὰ κέντρα δόθηκαν αὐστηρὲς συστάσεις γιὰ συμμόρφωση, ἀλλοιῶς θὰ ἔκλειναν. Ἡ ἀστυνομία ἀποτελοῦνταν ἀπὸ Κρητικούς χωροφύλακες κι αὐτοὶ δὲν ἀστετεύονταν. Ὁ ἀψὺς χαρακτήρας τοὺς γινόταν συχνὰ αἰτία δημιουργίας παρεξηγήσεων ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς Γιαννιώτες, κάποτε τὴν ἡσυχία τῆς νύχτας τὴ διατάρασσαν καὶ πυροβολισμοί, ἀγνωστῆς προέλευσης. Ἡ νύχτα ἔκρυβε πολλοὺς κινδύνους ἐξαιτίας τῆς ἑλλειψῆς ἐπαρκoῦς φωτισμοῦ. Τὶ νὰ σοῦ κάνει ἓνα φανάρι σὲ ἔκταση ἐνὸς χιλιομέτρου, ὁ Χατζῆς εἰρωνευόταν τὴν κατάσταση, εἶναι εὐτύχημα — ἔγραφε — διότι τὰ Ἰωάννινα δὲν φιλοξενοῦν φροῦτα λωποδυτικά, ἄλλως θὰ εἴχομεν πολλὰ θύματα. Ἦθελα νὰ ξέρω τί θάγραφε σήμερα ποὺ ἐνῶ ἔχουμε φωτισμένους δρόμους, τὰ λωποδυτικά φροῦτα ἔχουν κατακλύσει τὴν πόλιν.

Οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τὴν κυρίως Ἀλβανία μιλοῦσαν γιὰ μεγάλες ταραχές. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ξέσπασε μεταξὺ τῶν φατριῶν, χωρίστηκαν, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες, ὅταν ἀπελευθερώθηκαν τὸ 1821 ἀπὸ τοὺς Τούρκους, σὲ τρία κυρίως κόμματα: τὸ αὐστριακὸ, τὸ ἰταλικὸ καὶ τὸ τουρκικὸ. Δὲν ἐνδιέφεραν τοὺς Ἑπειρώτες οἱ διαιρέσεις τους, ὅσο ἡ κακομεταχείριση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στίς περιοχὲς ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς παρουσίας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ οἱ ἐπιθετικὲς διαθέσεις ἐναντίον τῶν ἀπελευθερωμένων περιοχῶν μὲ τὶς συμμορίες ποὺ ἔμπαιναν στὴν ἐλεύθερη Β. Ἑπειρο, ἄρπαζαν, λεηλατοῦσαν, ἔκαιγαν, σκότωναν. Ἡ Πανηπειρωτικὴ Ἐπιτροπὴ, ποὺ εἶχε συγκροτηθεῖ ἐθελοντικά, διαβλέποντας τὸν κίνδυνο γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ Ἑπειρωτικοῦ Ζητήματος, ἀποφάσισε νὰ ὀργανώσει τοὺς Γιαννιώτες ποὺ ἦταν ἱκανοὶ νὰ φέρουν ὅπλα, μὲ ἐκγύμναση, ἀσκήσεις μάχης, σκοποβολῆς κ.ἄ. γιὰ νὰ βρεθοῦν ἐτοιμοὶ νὰ ἐκπληρώσουν τὸ χρέος τους πρὸς τὴν πατρίδα. Ἀνάλογες προετοιμασίες ἄρχισαν καὶ στὴν Κόνιτσα καὶ βορειότερα, τὴν Πρεμετὴ, τὸ Ἀργυρόκαστρο, τὴ Χιμάρρα, καὶ σ' ὅλα τὰ κέντρα τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴ Β. Ἑπειρο. Ἡ προετοιμασία ὁλοκληρωνόταν μὲ τὴ δημιουργία στρατιωτικῶν σχηματισμῶν, τῶν Ἱερῶν Λόχων ἐτοιμῶν γιὰ πολεμικὴ ἀναμέτρηση. Στὴν Κορυτσά μάλιστα γυμνάζονταν καὶ ὀργανώνονταν καὶ οἱ γυναῖκες. Ξαναζεῖ τὸ Σούλι, ἀναφωνοῦσε σὲ κύριο ἄρθρο του ὁ Γ. Χατζῆς. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ σχηματισμοὶ ἐνισχύονταν καθημερινὰ μὲ τὴν προσέλευση καὶ νέων ἐθελοντῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικόν.

Μιὰ ἀναλαμπὴ αἰσιοδοξίας ἦρθε νὰ φωτίσει τὶς καρδιὲς τῶν Ἑπειρωτῶν, τὶς κλεισμένες ἀπὸ τὴν δυσπιστία καὶ τὶς ὑποψίες, ἐξαιτίας τῶν Αὐστριακῶν καὶ Ἱταλῶν. Σὲ ἀθηναϊκὴ ἡφμεριίδα δημοσιεύτηκε ἡ εἶδηση ὅτι στὴ Διεθνῇ Ἐπιτροπῇ θὰ μετεῖχε ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Γαλλίας ὁ πρόξενος Ντυσάπ. Ἡ συμμετοχὴ του στὴν Ἐπιτροπὴ ἀποτελοῦσε ἐγγύηση, ὅτι θὰ τὴν ἐπηρέαζε θετικὰ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ ἀνέτρεπε τὶς δολοπλοκίες τῶν μισελλήνων. Ἡ ἀπογοήτευση ἦρθε γρήγορα. Δυστυχῶς — ἔγραφε ἡ Ἑπειρος — ἡ εἶδησις, ἥτις ἐπλήρωσε χαρὰς τοὺς Ἑπειρώτας δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀκριβής.

Οἱ πρώιμες βροχές τοῦ Σεπτεμβρίου συνεχίζονταν καί ἡ πτώση τῆς θερμοκρασίας τίς νυχτερινές ὥρες ἦταν αἰσθητή. Στίς 23 ἄρχισαν τὰ μαθήματα τῆς Ζωσιμαίας καί τῶν ἄλλων σχολείων, οἱ δρόμοι ἄδειασαν ἀπό τὸ παιδομάνι, ἄρχισε ἀμέσως ἐντατική δουλειά, ὕστερα ἀπὸ ραστώνη ὁλόκληρης χρονιάς. Τὸν Πέτρο τὸν κάλεσαν πάλι στὴ Μητρόπολη, γιὰ ἄλλη δουλειά αὐτῇ τῇ φορᾷ. Τὸν παρακάλεσαν μὲ τίς γνωριμίες καί τὸ κύρος ποὺ διέθετε νὰ προΐδεάσει τὸν κόσμον νὰ πάρει μέρος στὴ συγκέντρωση ποὺ θὰ γινόταν στίς 22 Σεπτεμβρίου στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ μητροπολιτικοῦ μεγάρου, ὅπου θὰ μιλοῦσε ὁ καθηγητὴς Ἄλ. Φιλαδελφεὺς καί θὰ ἐνημέρωνε γιὰ τὸ τί ἔπρεπε νὰ κάνουν ὅσοι ἐνδιαφέρονταν νὰ σωθοῦν τὰ ἀρχαῖα καί βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἡπείρου. Ὁ Πέτρος δέχτηκε μὲ εὐχαρίστηση καὶ αὐτὴ τὴν ἀποστολή, ἀν καὶ τὴν ἴδια μέρα ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τὴν ὁργάνωση τοῦ μνημοσύνου τῶν ἐθελοντῶν στοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ. Ὁ σκοπὸς τοῦ μνημοσύνου δὲν ἦταν μόνο νὰ τιμηθοῦν οἱ ἐθελοντὲς ποὺ ἔδωσαν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν πατρίδα, ἀλλὰ νὰ τονωθεῖ καί τὸ φρόνημα τῶν Ἡπειρωτῶν, καθὼς οἱ στιγμές ἦταν κρίσιμες. Ἡ Ἡπειρος τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε μετατραπῇ σ' ἓνα ἀπέραντο στρατόπεδο, μὲ τοὺς Ἱεροὺς Λόχους καί τίς ἄλλες ὁργανώσεις. Ἡ κυβέρνηση, γιὰ πολλοὺς λόγους, ἀπέφευγε τὴ στρατολογία, τὸ κενὸ δμως ἔπρεπε νὰ καλυφθεῖ. Κι αὐτὸ ἐγινε μὲ τοὺς ἐθελοντὲς, ὅπως εἶχε γίνει καί παλιότερα κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας.

Ὁ Πέτρος ἔμεινε εὐχαριστημένος καί μὲ τίς δυὸ ἐκδηλώσεις. Ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς κατάμεστος, ἡ συγκίνηση ἦταν διάχυτη στὰ πρόσωπα ὄλων, ἀλλὰ καί ἐμφανὴς ἡ θέληση γιὰ νέους ἀγῶνες. Τὴν ἀπόφαση γιὰ θυσίες ἐνδυνάμωνε νέα πρόκληση τῶν Ἱταλῶν, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἀποφασίσει νὰ στείλουν 100 ἀλπινιστὲς στρατιῶτες γιὰ φρουρὰ τῶν μελῶν τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς, κινδύνευε, δῆθεν, ἡ ζωὴ τους ἀπὸ τοὺς Ἡπειρωτῆς. Ἡ Πανηπειρωτικὴ Ἐπιτροπὴ ζήτησε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση νὰ ἀντιταχθεῖ στὰ σχέδια τῶν Ἱταλῶν, γιὰτὶ μὲ πρόσχημα τὴν ἀσφάλεια τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπιδίωκαν ἄλλους σκοποὺς.

Μὲ πολλὴ χαρὰ χαιρέτισε ἡ Ἡπειρος τὴν ἐκδοση τοῦ πρώτου φύλλου τῆς ἐφημερίδας *Ἡπειρωτικὴ Ἀμύνα* τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ὁ τίτλος τὰ ἔλεγε ὅλα. Οἱ Ἡπειρωτῆς ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ ἀμυνθοῦν καί νὰ ἐξουδετερώσουν ὅποιαδήποτε ἀπόφαση θὰ διχοτομοῦσε τὴν πατρίδα τους.

Εὐνα ἀτύχημα ὑποχρέωσε τὸν Πέτρο νὰ μείνει μιά βδομάδα στοῦ σπίτι, σ' ἐποχὴ ποὺ ἡ παρουσία του στοῦ μαγαζιῦ ἦταν ἀναγκαία. Ἐμπαίνει ὁ χειμῶνας καὶ ἔπρεπε καί τὰ δυὸ μαγαζιά, τῶν Γιαννίνων καί τῆς Πρέβεζας, νὰ κάνουν τίς ἀναγκαῖες προμήθειες γιὰ τὴ χειμερινὴ περίοδο. Ἐνα βράδυ, κατὰ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου, πῆρε τὴ γυναῖκα του καί πῆγαν νὰ συγχαροῦν μιά δασκάλα, οἰκογενειακὴ τους φίλη. Ἡ ἀβρὴ καὶ διὰ πολλῶν *χαρίτων πεπρoικισμένη*, δεσποινίδα εἶχε ἀρραβωνιαστεῖ, μετὰ τοῦ καλλίστου νέου Λ. Οικ., *ἐφίππου χωροφύλακος*. Ὁ κακὸς φωτισμὸς τοῦ Δήμου καί ἡ ἐπίστρωση τῶν δρόμων ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ καιρὸ καί συνεχιζόταν, ἔγιναν αἰτία νὰ παραπατήσῃ ὁ Πέτρος, μπερδεύτηκε τὸ πόδι σ' ἓνα σωρὸ ἀπὸ λιθάρια, ἔπεσε κάτω καί χτύπησε ἄσχημα στοὺν ἀγκῶνα, χωρὶς ν' ἀποφύγει καί τὸ στραμπούλιγμα στοὺν ἀστράγαλο. Γύρισαν σπίτι, φώναξαν

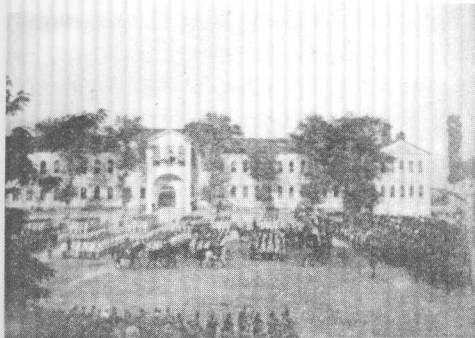
γιατρό κι αὐτὸς διέταξε κρεβάτωμα γιὰ μιὰ ἐβδομάδα, γύψο στὸ πόδι καὶ συνεχὴ περιποίηση τῆς πληγῆς τοῦ ἀγκῶνα. Ἡ εἶδηση κυκλοφόρησε στὰ Γιάννινα, ἔγινε τὸ νέο τῆς ἡμέρας, καὶ κάθε γειτονιά τὸ διαμόρφωνε σύμφωνα μὲ τὰ δικά της μέτρα, ἂν εἶχε κανένας τὴν περιέργεια νὰ φέρει γύρα τὶς συνοικίες, θάκουγε ἕνα σωρὸ ἐκδοχές, κάποιοι εἶχαν μετρήσει καὶ τὰ σπασμένα κόκκαλα τοῦ Πέτρου, ἄλλοι τὸν ἔφεραν τόσο βαρεῖα τραυματισμένο ποὺ τίποτα δὲν τὸν ἔσωζε. Ἡ Μητρόπολη ἀνησύχησε μ' ὅσα μάθαινε κι ὁ Πανάρετος, ὁ ἐπίσκοπος Δωδώνης, τὸν ἐπισκέφτηκε γιὰ νὰ δεῖ πῶς εἶναι καὶ νὰ τοῦ διαβιάσει τὶς εὐχές γιὰ γρήγορη ἀνάρρωση. Σὲ δυὸ τρεῖς μέρες, ὅσα λέγονταν γιὰ τὸν Πέτρο σταμάτησαν, τὸ πραγματικὸ γεγονός δὲν ἄφηνε ἄλλα περιθώρια παραποιήσεων.

Ἐντύπωση προκαλέσε στὴν κοινὴ γνώμη τῆς πόλης ἡ σθεναρὴ στάση τοῦ μουφτῆ Ἰωαννίνων Φουὰτ Μουσταφᾶ, ποὺ δὲν δίστασε νὰ διαψεύσει μὲ δημοσίευσμά του τὶς ἀνακρίβειες ποὺ καθημερινὰ ἔγραφε ὁ Νέος Ἐλευθερος τύπος τῆς Βιέννης γιὰ δῆθεν καταδιώξεις καὶ φόνους μουσουλμάνων καὶ μάλιστα ἱερωμένων. ... Ἀπαντες οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ζῶμεν μὲ τὴν αὐτὴν ἰσότητα καὶ ἀπολαμβάνομεν τὴν αὐτὴν δικαιοσύνην καὶ ἐλευθερίαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ὁ Β. Δενδραμῆς, ἀργότερα ἀνέβηκε σὲ ὑψηλὰ ἀξιώματα, τὸ 1913 ὑπηρετοῦσε ὡς διευθυντὴς τοῦ γραφείου τύπου τῆς Γενικῆς Διοίκησης, ἀπαντώντας στὶς κατηγορίες τῆς Βιεννέζικης ἐφημερίδας γιὰ φυλακίσεις Τουρκαλβανῶν, ἀνακοίνωνε πῶς ναί, ὑπῆρχαν τέτοιοι κρατούμενοι, ὅλοι ὅμως ἦταν κακοποῖα στοιχεῖα ποὺ νόμισαν πῶς βρῆκαν τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀρπάξουν τὰ ζῶα καὶ τὶς περιουσίες τοῦ κόσμου.

Κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου ὁ καιρὸς ἄλλαξε. Ἡ ζέστα ὑποτροπίασε ἔντονα, νόμιζες πῶς εἶναι ἀρχὲς Ἰουλίου. Τὰ ἐξοχικὰ κέντρα ξανάρχισαν τὴ λειτουργία τους, παράλληλα ὅμως οἱ ἐπιχειρηματίες ἐτοιμάζονταν γιὰ τὸ χειμῶνα. Ὁ κινηματογράφος εἶχε πιάσει, οἱ δυὸ δὲν ἐπαρκοῦσαν γιὰ ὅλον τὸν κόσμον, στὸ καφενεῖο τῶν «Ἐλεῶν», ἀρχισαν ἐργασίες γιὰ τὴ λειτουργία καὶ τρίτου κινηματογράφου. Στὰ σχολεῖα, τὰ μαθήματα ἀρχισαν, τὰ βιβλία ὅμως ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦταν ἀκατάλληλα πλέον. Ἡ Παλαιὰ Ἑλλάδα θὰ τὰ ἐφοδίαζε μὲ νέα, οἱ μαθητὲς τὰ περίμεναν πῶς καὶ πῶς.

Γραφικὸ θέαμα γιὰ τοὺς Γιαννιώτες ἀποτελοῦσαν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση οἱ Τοῦρκοι αἰχμάλωτοι ἀξιωματικοί, ποὺ κρατοῦνταν στὰ Γιάννινα. Οἱ ἀρχηγοὶ τους, ὁ Ἑσσάτ, ὁ Βεχίτ καὶ τὰ ἐπιτελεῖα τους μεταφέρθηκαν στὴν Ἀθήνα καὶ ἐγκαταστάθηκαν σὲ πολυτελεῖς ἐπαύλεις μὲ ὅλες τὶς ἀνέσεις. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἔμειναν στὰ Γιάννινα περνοῦσαν καλὰ. Ἡ πόλη, ὅσο ἀπὸ τὶς πικρίες τοῦ πολέμου, τοὺς ἐξασφάλισε μιὰ ζωὴ ἀνέμελη καὶ εὐχάριστη. Μπιλιάρδο, κινηματογράφος, ρομαντικοὶ περὶστατοὶ στὴν πλατεῖα καὶ τὸν Κουραμπά καὶ καθισιό. Τὸ φτωχὸ ἑλληνικὸ κράτος τοὺς χορηγοῦσε ἱκανοποιητικὸ ἐπίδομα γιὰ τὰ γενικότερα ἔξοδά τους, μισθὸ στὴν πραγματικότητα, πολὺ μεγαλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ τοὺς ἔδινε ἡ πατρίδα τους, ὅταν ὑπηρετοῦσαν στὸ στρατό τῆς. Οἱ Γιαννιώτες τοὺς εἶχαν συνηθίσει, τοὺς ἔδειχναν συμπαθεία, καὶ λυπήθηκαν ὅταν κατὰ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς τοὺς πῆραν ἀπὸ τὰ Γιάννινα γιὰ νὰ τοὺς στέλλουν στὰ νησιά, ἴσως γιὰτὶ ἡ κατάστασις στὴν Ἡπειρο ἦταν ἀκόμα ρευστή. Λύπη, μεγαλύτερη ἀκόμα, ἐνοιῶσαν οἱ κάτοικοι τῆς πόλης ὅταν ἀργότερα, ὅσο ἀπὸ χρόνια, ἔφυγαν οἱ συμπολίτες τους Τοῦρκοι, μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴ νέα πατρίδα τους.

Ἡ πλατεία τοῦ Στρατῶνα γέμιζε κάθε μέρα ἀπὸ Ἱερολοχίτες ποὺ γυμνάζονταν τὶς πρωῒνές ὥρες. Στὸν Ἱερὸ Λόχο εἶχαν ἐγγραφεῖ ὥς τότε περισσότεροι ἀπὸ 500, ἡλικίας 19-35 ἐτῶν καὶ ἡ προσέλευση συνεχιζόταν.

Οἱ στρατῶνες, στὰ Λιθαρίτσια,
πρὶν κατεδαφιστοῦν

Σ' ὅλες τὶς πόλεις τῆς ἐνιαίας Ἡπείρου τὸ ἴδιο γινόταν, ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἡ ἀγανάκτηση, γιὰ ὅσα σχεδίαζαν οἱ μισέλληνες, ὀδηγοῦσαν τοὺς Ἡπειρώτες στοὺς στρατῶνες, οἱ εἰσφορὲς δῶν δὲν κατατάσσονταν πολλαπλασιάζονταν, ὅμως οἱ ἀνάγκες ἦταν μεγάλες, κυρίως σὲ ἐνδυση καὶ ὅπλισμό. Στὴν Κόνιτσα ὁ μητροπολίτης τῆς Σπυρίδων, ἀργότερα ὑπουργὸς στὴν Αὐτόνομη Κυβέρνηση τῆς Β. Ἡπείρου, ὀργάνωνε συλλαλητήρια καὶ ὑποχρέωνε

τοὺς συγκεντρωμένους σὲ μεγάλο δρκο: ...πρὸ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὁμνῶμεν ἀναλαμβάνοντες ὥς ἱερώτατον σύμβολον τὸ «Ἐνωσις ἢ θάνατος» καὶ κηρύσσοντες πολιτικὸν ἄτιμον καὶ προδότην ἐκεῖνον ἐκ τῶν ἡμετέρων Ἑλλήνων συμπολιτῶν, ὅστις δι' οἰονδήποτε λόγον θὰ περιφρονῇ τὴν ἀνωτέρω τῆς πατρίδος ἀπόφασιν...

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ὁλοκληρωνόταν καὶ ἡ μετονομασία τῶν δρόμων καὶ τῶν πλατειῶν τῆς πόλης μὲ ὀνόματα ἡρώων, παλαιῶν καὶ νέων, εὐεργετῶν, φιλελλήνων, μεγάλων Ἡπειρωτῶν τῆς ἀρχαιότητος, παρὸς αὐτὰ, γίνονταν καθημερινὰ προτάσεις γιὰ νέες ὀνομασίες δρόμων γιὰ νὰ τιμηθοῦν πολεμιστὲς ποὺ ἔδωσαν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης. Ἀπὸ τὶς γνωστὲς πλατεῖες ἡ Μίρ τὸ Σιάδ, ὅπου ὑψωνόταν τὸ Ἐμιρλέρ τζαμί, τὸ πριγκιπικό, μετονομάστηκε σὲ πλατεία Πάργης καὶ τῶν Μνημάτων σὲ πλατεία Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Ἴσως νὰ εἶχε δώσει τὴ γνώμη του γιὰ τὶς νέες μετονομασίες κι ὁ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σπυρίδων Λάμπρος, ποὺ βρισκόταν ἐκεῖνες τὶς μέρες στὰ Γιάννινα μὲ τὴν κόρη του Λίνα. Ἡ βιβλιοθήκη του, ὕστερα ἀπὸ δωρεὰ τῆς θυγατέρας του, ἀποτελεῖ σήμερα βασικὸ κορμὸ τῆς Ζωσιμαίας Βιβλιοθήκης.

Ὁ Πέτρος, ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι κρεβατωμένος, καλλίτερα πῆγαιναν τὰ τραύματα, ἀλλὰ εἶχε δημιουργηθεῖ μὴ μικρὴ ἐνόχληση μὲ τὰ νεφρά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γιατρὸ τῆς οἰκογένειας βρισκόνταν κοντὰ του, τὶς ὥρες ποὺ δὲν εἶχε ὑπηρεσία στὸ νοσοκομεῖο, κι ὁ Δημήτρης, δὲν ἀνησύχησαν πολὺ οἱ δύο γιατροὶ γιὰ τὶς ἐνοχλήσεις, εἶπαν ὅμως νὰ γίνει ἀνάλυση οὔρων. Τότε δὲν ὑπῆρχαν εἰδικοί μικροβιολόγοι γιὰ ἀναλύσεις κι αὐτὲς γίνονταν στὰ φαρμακεῖα ἀπὸ εἰδικούς χημικούς. Τὸ φαρμακεῖο Γκαραλάνη

διαφήμιζε στις έφημερίδες, ότι έκανε αναλύσεις ούρων, όρνυκτών, ύδάτων, έδωδίων, ποτών κ.ά. Οί εξέτάσεις του Πέτρου δέν έδειξαν τίποτα άνησυχητικό, ύποχρεώθηκε όμως νά συνεχίσει τήν κατάκλιση, κάνοντας βόλτες στο σπίτι, μέ τή βοήθεια τής γυναίκας του. Για νά περνάει ή ώρα διάβαζε βιβλία όλων τών ειδών, ήταν άχόρταγος στο διάβασμα, περιοδικά και έφημερίδες, ντόπιες και άθηναϊκές. Το πρωί άνυπομονούσε πότε θά έρχόταν ή *Ήπειρος*, του άρεσε ή μαχητική άρθρογραφία του Γ. Χατζή, άργότερα, εξαιτίας του διχασμού, θά είχε κάποιους δισταγμούς για τά κείμενά του. Στην άρθρογραφία, αλλά και τή σάτιρα τών έφημερίδων, περνούσαν καθημερινά πλέον ό Μπιλίνσκι και ή γυναίκα του, πού συνοδεύόμενη από *άλκίμους καβάσσηδες* έξυπηρετούσε μέ τό φορητόν μαγειρείον της τά μέλη τής *Έπιτροπής*, στην ούσία προπαγάνδιζε τίς θέσεις του σύζυγου της, τίς φιλοαλβανικές. *Ό Λάμπια*, για τήν ιταλική πλευρά, μοίραζε άφθονα χρήματα σέ εξέχοντες *Άλβανούς*. *Όλα αὐτά δέν τά σχολίαζε μόνο ό γιαννιώτικος τύπος αλλά και ό άθηναϊκός και ό εύρωπαϊκός και τά σχόλια δέν ήταν καθόλου κολακευτικά για τήν κυρία Μπιλίνσκι. Σ' αὐτή και στην Έπιτροπή είχε άφιερώσει μερικούς σατιρικούς στίχους κι ό Γ. Σουρής, δημοσιευμένους στο Ρωμιό:*

Άδικο δέν έχαθήκαν
νειᾶτα και παλληκαριαίς
για νά ξανακάνουν δούλους
δσους είδαν λευτεριαίς.
Μήτε δέχονται, φωνάζουν,
εις τήν ράχην των άπάνω
νέους στυγερούς δυνάστας
τής πλιατσικολόγου πάστας,
για νά γίνη τό χατήρι
του Μαρκέζου Τζουλιάνο.

Γιά κυτᾶτε τά βουνά μας...
όλα γαλανοντυμένα,
και σηκώνει τή γαλάζια
κάθε πόλις και χωριό,
και τής Κορυτσᾶς κορίτσια
καρτεροῦν άρματωμένα
τήν κυρία του Μπιλίνσκι
μ' όλο της τό μαγειρείό.

Ή έχθρική στάση τής Αὐστρίας και Ήταλίας άπέναντι στα έθνικά δίκαια, μεγάλωνε καθημερινά τήν αγανάκτηση τών Ήπειρωτών, πού έκδηλωνόταν μέ πολλούς τρόπους. Ένας άπ' αὐτούς ήταν τό μποῦκοτάζ τών ιταλικών και αὐστριακών προϊόντων, άρχισε ή κίνηση αὐτή από τά Γιάννινα, τοὺς Άγίους Σαράντα κι επεκτάθηκε και σ' άλλες πόλεις. Ό Πέτρος έδωσε έντολή στα καταστήματά του νά συμμορφωθοῦν, σύμφωνα μέ τίς αποφάσεις του έμπορικοῦ κόσμου. Μέ ικανοποίηση διάβασε, κατά τίς ημέρες τής αναγκαστικῆς παραμονῆς του στο σπίτι, δυό ειδήσεις: Ή πρώτη

ἀναφερόταν στην ἑναρξη τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀμαξιτοῦ δρόμου Ἰωαννίνων-Ζαγορίου, ὄνειρο τῶν Ζαγορίσιων, θὰ περνοῦσαν πολλὰ χρόνια ἀκόμα γιὰ νὰ γίνει πραγματικότητα. Ἡ δεύτερη μιλοῦσε γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ ἐργολάβου φωτισμοῦ τοῦ Δήμου Σπ. Μανδέλη. Τὸν κήρυξαν ἐκπτωτο, γιὰτὶ δὲν ἦταν συνεπὴς στὶς ὑποχρεώσεις του. Στὴ δική του ἀδιαφορία ὀφειλόταν κατὰ κύριο λόγο ὁ τραυματισμὸς του.

Παρόλες τὶς προσπάθειες τῆς ἀστυιατρικῆς ὑπηρεσίας, τὰ καταστήματα δὲν κατέβαλλαν σοβαρὰς προσπάθειες γιὰ νὰ εἶναι καθαρὰ. Τὸ κεντρικότερο καὶ μεγαλύτερο καφενεῖο τῆς πόλης ὁ Ἀβέρωφ βρέθηκε ἀκάθαρτο κι ὁ ἰδιοκτῆτης του, θυμωμένος γιὰ τὶς διαπιστώσεις τῆς ὑπηρεσίας, τὸ ἐκλείσε. Νέο Ἡρόστρατο τὸν χαρακτήριζε ὁ τύπος καὶ τὰ καυστικὰ σχόλια τὸν ὑποχρέωσαν ὕστερα ἀπὸ δυὸ-τρὶς μέρες νὰ ξανανοῦξει τὸ καφενεῖο. Τὸ δωπελὰνὸ ζαχαροπλαστεῖο, παρακαλοῦσε νὰ συνεχιστεῖ τὸ κλείσιμο, γιὰτὶ κατὰ τὸ λίγο διάστημα ποὺ ὁ Ἀβέρωφ ἔμεινε κλειστὸς ἔκανε χρυσὲς δουλειές.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ Ὀκτωβρίου ἡ ζέστα ἔσπασε κι ἄρχισαν πάλι οἱ βροχές, ἡ ἀτμόσφαιρα ψύχραινε, ἔμπαινε πιά τὸ φθινόπωρο. Ἀπὸ τὴν σκόνην..., ἔγραφε, ἐκφράζοντας τὴν ἀνακούφιση τοῦ κόσμου ἡ Ἡπειρος, οἱ σημερινὲς ἐφημερίδες γράφουν ἀπαλλαχτήκαμε ἀπὸ τὸ νέφος..., πάντα ἀπὸ κάτι ἀπαλλάσσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ κάτι κακὸ ποὺ ὁ ἴδιος δημιουργεῖ, μὲ τὴν ἐπέμβασή του στὴ λειτουργία τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Ὁ Πέτρος βιαζόταν νὰ βγεῖ ἔξω, οἱ δουλειὲς ἀπαιτοῦσαν τὴν παρουσία του, ἤθελε νὰ συναντήσῃ κι ἓνα σπουδαῖο Ἡπειρώτη, τὸ Στέφανο Στεφάνου, ἐγκαταστημένο στὴ Φιλαδέλφεια τῆς Ἀμερικῆς, ἐκεῖ δημιούργησε ἓναν ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους καπνεμπορικὸς οἴκους· εἶχε ἔρθῃ στὰ ἀπελευθερωμένα Γιάννινα, θὰ ἐπισκεπτόταν καὶ τὸ μητροπολίτη κι εἶχαν εἰδοποιηθεῖ ὅλες οἱ ἐπιτροπὲς τῶν Ἑλεῶν νὰ εἶναι στὴ δεξίωση στοὺς μητροπολιτικὸς μέγαρο. Οἱ ἐντυπώσεις ποὺ ἀποκόμισε ἀπὸ τὴ γνωριμία ἦταν ἄριστες. Ὁ Στεφάνου ἦταν μιὰ προσωπικότητα ξεχωριστή, βέρος Ἀμερικανὸς ἀλλὰ καὶ σωστὸς Ἕλληνας, κρατοῦσε τὶς παραδόσεις τῆς φυλῆς του, ἐνίσχυε τοὺς ὑπόδουλους ἀδελφούς, προπαντὸς τοὺς χωριανούς του, εἶχε πάρῃ τὸ δρόμο ἐκείνων τῶν εὐλογημένων ἀνθρώπων ποὺ ἔμειναν στὴν ἱστορία μὲ τὸ ὄνομα *Εὐεργέτες*. Γύρισε σπίτι ἐνθουσιασμένος, διηγήθηκε μὲ λεπτομέρειες ὅσα εἶχαν γίνει στὴ Μητρόπολη, κι ἀπ' ὅσα ἔλεγε ξεπηδοῦσε διάχυτος ὁ καὶνὸς πῶς τέτοιο δρόμο ἤθελε νὰ περπατήσει κι αὐτὸς ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Μὲ εὐχαρίστηση διάβασε τὶς δυὸ Βορειοηπειρωτικὲς ἐφημερίδες ποὺ τοῦ ἔστειλαν ἀπὸ τὸ μαγαζί, ἡ μία ἦταν ὁ *Πελασγὸς* τῆς Κορυτσᾶς, κυκλοφοροῦσε ἀπὸ καιρό, μὲ ἐκδότῃ τὸν Κ. Σκενδέρη, ἀργότερα βουλευτὴ, ἡ ἄλλη ἦταν νιόφυτο βλαστάρι, τὸ *Δέλβινο* κι ἔβγαζε τὸ πρῶτο φύλλο τῆς. Εἶχαν φτάσει τὶς τρεῖς οἱ ἐφημερίδες τῆς Βορείου Ἡπείρου, καὶ τὸ περιεχόμενό τους, ἦταν ἓνας ἀγωνιστικὸς παλμός, μιὰ μάχη ποὺ ἔδιναν μὲ τὸ δικό τους τρόπο, ἐμψύχωνε ὅλους κι ἐπιβεβαίωνε τὴν ἀπόφασή τους νὰ ζήσουν ἢ νὰ πεθάνουν. Ἐνωσις ἢ θά-

νατος, δὲν χωροῦσε τίποτα ἄλλο ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς δυὸ λέξεις, κοτρώ-
νια θεόρατα ποὺ ὀριοθετοῦσαν ἀποφάσεις δοσμένες μὲ ὄρκο πάνω στὸ
ιερό Εὐαγγέλιο...

Ὁ καιρὸς συνεχῶς χειροτέρευε. Στὰ βουνὰ ἔπесαν χιόνια, στὴν πόλη
χιονόνερο κι οἱ καστανάδες ἔκαναν τὴν ἐμφάνιση στοὺς δρόμους. Ὁ Πέ-
τρος ἄρχισε τὴν κανονικὴ του ζωὴ καὶ τὰ μεσημέρια, ὅταν εἶχε καιρὸ νὰ
ξεκουραστεῖ, ξαναγύριζε στὰ παλιά, στὰ γεγονότα κυρίως, ἀπὸ τὴν ἀπε-
λευθέρωση κι ὕστερα, μ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες. Ὅπως ζοῦσε μ' ὅλες του
τὶς αἰσθήσεις, μὲ τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά, μιὰ μιὰ τὶς μέρες τῆς ἐλευθερίας
του, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὶς κατέγραφε καὶ στὴ μνήμη του καὶ τὶς ἀνάπλαθε,
χωρὶς κανένα κενό. Τὸ περιβάλλον, οἱ ἄνθρωποι, τὰ φυσικὰ φαινόμενα,
οἱ δραστηριότητες τῶν ἀρχῶν, ἡ δική του συμπεριφορὰ ἀπέναντι σ' ὅλα
τὰ θέματα, ἔπαιρναν μιὰ νέα διάσταση, τώρα ποὺ ἦταν ἐλεύθερος, ὅλα
μεγεθύνονταν, τὸ περιεχόμενο τοῦ ἀγῶνα γιὰ νὰ μείνει ἡ Βόρειος Ἡπει-
ρος ἐλεύθερη βάραινε, μὲ φρίκη ἀναλογιζόταν τὴν τύχη τῶν συμπατριωτῶν
του, ἂν ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ ὑπέκυπτε στὶς θελήσεις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς
Αὐστρίας καὶ παρέδινε ἐλεύθερους ἀνθρώπους στοὺς Ἀλβανούς. Ἐκεῖνοι
πάλι, ἀκρίτες τῶν συνόρων τῆς Νέας Ἑλλάδας, ξυπνοῦσαν καὶ νύχτωναν
μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς δὲν θάκαναν οἱ Μεγάλοι τέτοιο ἐγκλημα· ὅμως ὁ φό-
βος τοὺς ἐσφιγγε τὴν καρδιά, ἡ Ἱστορία δίδασκε πὼς πολλές φορές, οἱ
ἰσχυροὶ πρόδωσαν τοὺς ἀδύνατους. Ἐκεῖ στὴν Κορυτσά, ὅπου εἶχε τὴν
ἐδρα τῆς ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπῆς, ἦταν στραμμένη ἡ προσοχὴ τῶν Ἡπειρωτῶν
καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ὅλα τὰ μηνύματα μιλοῦσαν γιὰ ἀντίθεση τῶν
ἄλλων μελῶν στὰ σχέδια τῶν Ἰταλῶν καὶ Αὐστριακῶν, ὁ Ἀγγλος ἀντι-
πρόσωπος, δημόσια τὸ διακήρυξε, οἱ Εὐρωπαῖοι ἀνταποκριτὲς ποὺ πα-
ρακολουθοῦσαν τὴν Ἐπιτροπὴ διαμαρτύρονταν στὶς γαλλικὲς, ἀγγλικὲς
καὶ γερμανικὲς ἐφημερίδες, γιὰ τὰ ψεῦδη, ἀλβανικῆς προέλευσης, ποὺ δη-
μοσίευαν οἱ ἐφημερίδες τῆς Βιέννης, γιὰ ταραχὲς στὰ κατεχόμενα ἀπὸ
τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ ἐδάφη, γιὰ διώξεις τοῦ πληθυσμοῦ καὶ διαβεβαίωναν
τὴν κοινὴ γνώμη ὅτι ἀπὸ περιοδεῖες τριῶν ἐβδομάδων σὲ ἑλληνικὰ καὶ
τουρκικὰ χωριά, διαπίστωναν πὼς οἱ κάτοικοι ἦταν ἐνθουσιασμένοι μὲ
τὴν τάξη, τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν ἀμερόληπτη ἀπονομὴ δικαιοσύνης. Προ-
ξενοῦσαν φρίκη καὶ ἀγανάκτηση —τηλεγραφοῦσαν— οἱ μηχανορραφίες
τῶν προπαγανδῶν ποὺ ξεγελοῦσαν τὴν εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη παρου-
σιάζοντας τὸ ἄσπρο μαῦρο. Τὸ ἑλληνικὸ φρόνημα τῶν κατοίκων μὲ τίποτα
δὲν μποροῦσε νὰ παραχαράχτεῖ κι ὅλοι ἔμειναν κατάπληκτοι μὲ τὴν πα-
ρέλαση τοῦ Ἱεροῦ Λόχου τῶν Κορυτσαίων, ἀποτελούμενου ἀπὸ ἄνδρες
καὶ γυναῖκες.

Τὰ διάβαζε ὅλα αὐτὰ ὁ Πέτρος στὶς ἐφημερίδες καὶ ζοῦσε τὰ ἴδια συ-
ναισθήματα μὲ τοὺς πρωταγωνιστές. Παρόλο ποὺ αἰσθάνονταν λίγους πό-
νους ἀκόμα στὸ χέρι, ἀποφάσισε ν' ἀνεβεῖ στὸ Ζαγόρι, αὐτὴ τὴ φορὰ μὲ
τὴν κακοκαιρία, γιὰ νὰ παρευρεθεῖ στὴν κηδεῖα τοῦ πατέρα ἐνὸς ἀγαπητοῦ

φίλου, είχαν μαζί αγωνιστεί κατά την προαπελευθερωτική περίοδο. Πέθανε, πλήρης ημερών, με την ικανοποίηση πώς είχε δει ελεύθερη την πατρίδα του ο Δημ. Χαντέλης, από τα Κάτω Σουδενά, πατέρας του διερχομένου του ελληνικού προξενείου Νικ. Χαντέλη, ανώτερου υπάλληλου της Γενικής Διοίκησης μετά την απελευθέρωση. Είχαν ανεβεί στα Κάτω Σουδενά και σημαντικά στελέχη της διοίκησης και του στρατού, πολλοί Ζαγορίσιοι και εκλεκτά μέλη της γιαννιώτικης κοινωνίας. Το όνομα του Ν. Χαντέλη είχε γίνει πασίγνωστο όχι μόνο στα Γιάννινα, αλλά και σ' όλη την Ελλάδα από τις πληροφορίες που διαβίβαζε το δίκτυό του κατά την περίοδο πριν από την απελευθέρωση, αλλά και αργότερα κατά τη διάρκεια της πολιορκίας· παρόλο που ήταν σοβαρά άρρωστος, έδινε τις συμβουλές του στο κατασκοπευτικό δίκτυο.

Γυρίζοντας στα Γιάννινα ο Πέτρος έμαθε κι άλλη θλιβερή είδηση. Οι έφημερίδες δημοσίευαν τον θάνατο μιας εξέχουσας φυσιογνωμίας της ελληνικής κοινότητας του Βουκουρεστίου, του Ζαχαρία Σαρδέλλη, Ζαγορίσιου από το Πάπιγγο. Ήταν εκδότης της έφημερίδας Τρις κι ο Σαρδέλλης αγωνιζόταν σθεναρά για τα εθνικά δίκαια, πολεμούσε μ' όλες τις δυνάμεις του τη ρουμανική προπαγάνδα, που προσπαθοῦσε με το χρήμα να εξαγοράσει συνειδήσεις στην Ήπειρο και τη Μακεδονία και να τις θέσει αντίπαλες του ελληνισμού.

Από τις αρχές Οκτωβρίου άρχισαν οι έγγραφες και στο μονοτάξιο Διδασκαλείο που είχε ιδρυθεί στα Γιάννινα. Λειτουργήσε για ένα μόνο χρόνο και στεγάστηκε, με ενοίκιο, στο μεγάλο και ευρύχωρο σπίτι του πρώην καδὲ Ἰωαννίνων. Είναι το κτίριο που σώζεται στην οδό Μιχαήλ Ἀγγέλου (τότε οδό Οὐΐλωνος) και στο οποίο στεγάζεται σήμερα το λαογραφικό μουσείο «Κώστας Φρόντζος» της Εταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν. Στο ίδιο κτίριο εγκαταστάθηκαν αργότερα το τριτάξιο και πεντατάξιο Διδασκαλεία και μετά την κατοχή γυμνάσια της πόλης. Διευθυντής του (πρόεδρος) όρίστηκε ο τμηματάρχης τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τῆς Γ. Διοίκησης Ἀναστάσιος Σακελλάριος, εκπαιδευτικός σύμβουλος απεσπασμένος στη Γ. Διοίκηση. Δικαιώματα έγγραφης είχαν οι απόφοιτοι γυμνασίου ηλικίας μέχρι 23 ετών. Ἀρκετά από τα δωμάτια του κτιρίου χρησιμοποιήθηκαν για τη στέγαση τῶν ἄπορων μαθητῶν. Το σπίτι διέθετε και μεγάλο κήπο από το πίσω μέρος, ἀναγκαῖο για τις πρακτικές ασκήσεις και τη διδασκαλία τῶν μαθημάτων γεωπονικῆς, δένδροκομίας και μελισσοκομίας. Ἀπό τοὺς 32 σπουδαστές που είχαν ἐγγραφεί, πήραν ἀπολυτήριο, ὕστερα ἀπὸ ἐξετάσεις, 28, οἱ μισοὶ ἦταν Ζαγορίσιοι, κι ἀπὸ αὐτοὺς οἱ μισοὶ σχεδόν (5) ἀπὸ τὸ Τσερβάρι. Δίκαια τὸ χωριὸ αὐτό, ὅπως και 2-3 ἀκόμα Ζαγοροχώρια, πήραν τὸν τίτλο τῆς δασκαλομάνας. Τοὺς περισσότερους ἀπὸ τοὺς δασκάλους αὐτοὺς τοὺς θυμᾶμαι, με μερικοὺς συνεργάστηκα, πρὶν και ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο, πόσο μακρινὰ φαντᾶζουν τὰ χρόνια ἐκεῖνα, νομίζω πὼς τὰ ἔζησα σὲ κά-

ποιο άλλον κόσμο, πολύ διαφορετικό από τὸ σημερινό, ἢ ἀνάμνησή τους κάποτε κάνει νὰ ὑγραίνονται τὰ μάτια μου. Οἱ πρῶτοι δάσκαλοι τῆς ἐλευθέρης Ἑπείρου ἦταν: 1) Κ. Ἀποστολίδης, ἀπὸ τὰ Κούρεντα, 2) Ξ. Βλαστός ἀπὸ τὸ Τσερβάρι, 3) Δ. Γκουγιαννόπουλος, ἀπὸ τὴ Βελτισία, 4) Κ. Γκράτζιος, ἀπὸ τὸ Τσερβάρι, 5) Β. Ζωρδούμης, ἀπὸ τὰ Ἄνω Σουδενά, 6) Κ. Κίσκας, ἀπὸ τὴν Κατσικά, 7) Κ. Καρπούζης, ἀπὸ τὸ Τσερβάρι, 8) Σ. Κοντουρατζῆς, ἀπὸ τὰ Γιάννινα, 9) Μ. Κόρδας, ἀπὸ τὴ Ζίτσα, 10) Γ. Λέτσιος, ἀπὸ τὸ Ἀλζότ-τσιφλίκι, 11) Ι. Μίσιος, ἀπὸ τὸ Τσερβάρι, 12) Σ. Μεταλληνός, ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, 13) Α. Παπῆς, ἀπὸ τὰ Κούρεντα, 14) Σ. Παπάζογλου, ἀπὸ τὴ Δοβρά, 15) Χρ. Παπῆς ἀπὸ τὴν Κοσμηρά, 16) Ἡλ. Παρτσάλης, ἀπὸ τὰ Κάτω Σουδενά, 17) Σ. Στεφανίδης, ἀπὸ τὸ Τσερβάρι, 18) Δ. Σιουρᾶς, ἀπὸ τὴν Ἀρτσίστα, 19) Κ. Σιωμάλας, ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, 21) Ν. Σιωμόπουλος, ἀπὸ τὴν Ψίνα, 22) Φ. Τζιμογιάννης, ἀπὸ τὴν Πρωτόπαπα, 23) Α. Τζιόβας, ἀπὸ τὰ Κάτω Σουδενά, 24) Α. Τόλης, ἀπὸ τὰ Μολιανά, 25) Ν. Φῶτος, ἀπὸ τὴν Κοσμηρά, 26) Α. Χατζῆς, ἀπὸ τὰ Κάτω Σουδενά, 27) Ν. Χατζῆς, ἀπὸ τὰ Κάτω Σουδενά, 28) Ε. Εὐαγγελίδης, ἀπὸ τὴ Γότιστα. Ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἀναδείχτηκαν σὲ ἐξαίρετους δασκάλους, ἐνῶ ἄλλοι φοίτησαν στὸ Πανεπιστήμιο καὶ κατέλαβαν ἀνώτατες θέσεις στὴν ἐκπαιδευτικὴ ἱεραρχία.

Τὰ νέα ἀπὸ τὴ Β. Ἑπείρο καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Κορυτσᾶς δὲν ἦταν εὐχάριστα. Εἶχε αποφασισθεῖ ἀπὸ τὴν ἐξαμελὴ Διεθνή Ἐπιτροπὴ, ἡ Κορυτσά καὶ ἡ ἐνδοχώρα της νὰ παραχωρηθοῦν στὴν Ἀλβανία. Θρῆνος καὶ σπαραγμὸς κυριαρχοῦσε στὴν πόλη, οἱ κάτοικοι ἐβλεπαν τὸ ὄνειρο τῆς ἐλευθερίας νὰ χάνεται πάλι, τὰ μέλη τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς δέχονταν καθημερινὰ τὶς ὁμαδικὲς διαμαρτυρίες τῶν Κορυτσαίων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, νέων καὶ γέρον, ποὺ τοὺς ἰκέτευαν νὰ μὴν τοὺς παραδώσουν στοὺς Ἀλβανούς· οἱ 4 ἔδειχναν κατανόηση, ἀλλὰ δὲν μποροῦσαν νὰ ἐπιβάλλουν τὶς ἀπόψεις τους, βάραινε δυστυχῶς ἡ γνώμη τοῦ Μπιλίνσκι καὶ τοῦ Λάμπια, ποὺ συμπεριφέρονταν προκλητικὰ στίς ἐλληνικὲς ἀντιπροσωπεῖες, ὅταν ἀποφάσιζαν νὰ δεχτοῦν μερικές, τὶς εἰρωνεύονταν. Ὁ Λάμπια δὲν ντρεπόταν νὰ διακηρύσσει ὅτι οὔτε οἱ Ζαππαῖοι, οὔτε ὁ Ἀβέρωφ ἦταν Ἕλληνες, ἐνισχύοντας ἔτσι ἅμεσα καὶ τὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα.

Γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν ἀπειλούμενο κίνδυνο οἱ Ἑπειρῶτες, Βόρειοι καὶ Νότιοι, συσπειρώνονταν στοὺς Ἱεροὺς Λόχους, ἀγωνίζονταν γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ὅπλισμό, ρουχισμό καὶ ὑπόδηση, σὲ 1000 περίπου εἶχαν φτάσει οἱ Ἱερολοχίτες τῶν Γιαννίνων, γυμνάζονταν κι ἔκαναν πολεμικὲς ἀσκήσεις καθημερινὰ, παρελάσεις στοὺς κεντρικοὺς δρόμους τῆς πόλης, τραγουδώντας τὸ ἐμβατήριο: *Τοῦ Ἀλβανισμοῦ ἡ ψῶρα Ἑπειρώτας δὲν μολύνει, τὸ ἴδιο γινόταν παντοῦ.* Ἦταν ἡ ἀντίδραση ἐνὸς λαοῦ ποὺ τὸν μεταχειρίζονταν οἱ ξένοι βάνουσα, ποὺ δὲν εἰσακούονταν οὔτε οἱ δια-

μαρτυρίες, ούτε οι ίκεσίες του, που έβλεπε ακόμα και την κυβέρνησή του να αποστασιοποιείται από τα γεγονότα, σά να ήθελε να απομακρύνει από τους ώμους της την ευθύνη για τα όσα θα γίνονταν στο μέλλον, είχε πάρει την απόφαση να θυσιάσει τη Β. Ήπειρο για να σώσει τα νησιά του Αιγαίου, αυτή την άξίωση πρόβαλλαν οι Μεγάλοι. Οι ψίθυροι άρχισαν από καιρό και ήρθε να τους επιβεβαιώσει ο αντιστράτηγος Παν. Δαγκλής, που στις 4 Οκτωβρίου ανέλαβε την άρχηγία του Γ' Στρατιωτικού Σώματος της Ήπειρου, με έδρα τα Γιάννινα. Πέντε μέρες ύστερα, από την άφιξή του με διαταγή του, στηριζόμενη στο νόμο ΔΕΘ περί καταστάσεως πολιορκίας, απαγόρευε τη συγκρότηση επιτροπών που καθοδηγούσαν το μπούκοτάζ έναντίον των Ιταλικών προϊόντων. Οι Ιταλοί το άξιωσαν από την κυβέρνηση κι αυτή υποχρεώθηκε να συμμορφωθεί.

Ο καιρός άρχισε να δείχνει σημεία βελτίωσης ή κοσμική κίνηση, από τον Άβερωφ μετακινήθηκε στα χειμερινά κέντρα, στο νεόδμητο θέατρο Έλευθερία, του Τζών Κώστα, στην οδό Σουλίου, όπου από τις 5 Οκτωβρίου άρχισε τις παραστάσεις του ο μεγάλος αθηναϊκός θίασος Παπαστεφάνου-Κυριακίδου με την κωμωδία του Βαλμτρέκ «Δεσποινίς Σκολάτα», και στους 3 κινηματογράφους της πόλης, στους δυο είχε προστεθεί και ο κινηματογράφος Μοντέρν, εγκαταστημένος στο καφενείο Άθηναιον του Στυλιανού. Στο θέατρο μετά τις πρώτες ξένες κωμωδίες ανέβηκαν και ελληνικά έργα, «Ο χορός του Ζαλόγγου», «Ο άγαπητικός της Βοσκοπούλας», κ.ά. Η αίθουσα γέμιζε κάθε βράδυ, οι Γιαννιώτες διψούσαν να δουν παραστάσεις αθηναϊκού θιάσου, όταν μάλιστα άρχισαν να παίζονται οι επιθεωρήσεις «Παναθήναια» και «Πανόραμα», πρώτη φορά έβλεπαν τέτοιο είδος θεάτρου, ή αίθουσα δέν χωρούσε τους πελάτες. Καμιά από τις παραστάσεις δέν είχε χάσει ο Πέτρος. Ήπαιρνε την οικογένεια, ο Δημήτρης συνοδευόταν πάντα από την άρραβωνιαστικιά του, και παρακολουθούσε όλες τις προμέρες. Προμηθεύοταν εγκαίρως εισιτήρια και έξασφάλιζε θέσεις στην πρώτη σειρά. Τις παραστάσεις παρακολουθούσαν και οι άρχές που συμμετείχαν στον ένθουσιασμό του κόσμου, όταν στις επιθεωρήσεις παίζονταν νούμερα πολεμικά, που έθιγαν και τη δύσκολη κατάσταση στην οποία βρισκόταν ή Ήπειρος. Ο κόσμος σηκωνόταν όρθιος και χειροκροτούσε, ζητωκραύαζε, κι άφηνε συχνά ν' ακούεται και ή κατάρα του για κείνους που εργάζονταν για να ένταφιάσουν τα δίκαια του Έθνους.

Στις άρχές του μήνα ο Πέτρος πήγε να κουβεντιάσει με το μητροπολίτη. Είχε δει κάτι στην έφημερίδα που τον πίκρανε. Ο Ίερός Λόχος των Γιαννίνων, όπως και οι άλλοι λόχοι, ήταν έθελοντικά σώματα, ή κυβέρνηση δέν είχε άναμιχθεί στη συγκρότησή τους, για να μη δώσει λαβή για παρεξηγήσεις στους Μεγάλους. Η κατάταξη όμως των έθελοντών γινόταν με προσκλήσεις, με βάση κατάλογο που είχε καταρτίσει ή Μητρόπολη. Η Ήπειρος, λοιπόν, σ' ένα σχόλιό της κατηγορούσε τη Μητρόπολη διι δέν είχε συντάξει κανονικά τους καταλόγους των έθελοντών (ήλικίας 19-25 έτών), σά να ήθελε να καλύψει πολλούς και να τους δώσει την ευχέρεια να μην καταταγοϋν. Ήταν μιá κατηγορία βαρειά, σέ κρίσιμες στιγμές μάλιστα, κι ο Πέτρος ήθελε να ακούσει τις άπόψεις του ίδιου του μητροπολίτη. Ο Γερβάσιος έλειπε, τον δέχτηκε ο αντικαταστάτης του επίσκοπος Πανάρετος (άργότερα προήχθη σέ μητροπολίτη Βελλας και Κονίτσης

1922—1926). —Λοιπόν, κ. Κωστίδη, τι λέει πάλι ο κόσμος για τη Μητρόπολη; —Δέν άκουσα τόν κόσμο, δεσπότη μου, την «Ήπειρο», διάβασα, πιστεύω να τη διαβάσατε και σεις, αποκρίθηκε ο Πέτρος. —Ναί, ο Χατζής, είπε ο επίσκοπος, δέν λέει να σταματήσει τόν πόλεμο. —Δέν σās κάνει πόλεμο, μίλησε σιγά ο Πέτρος, τό ξέρετε πώς ύστερα από την άπελευθέρωση, λίγες φορές αναφέρθηκε στη Μητρόπολη. Καί τώρα, όχι έσās, τούς ύπαλλήλους κατηγορεί περισσότερο για τόν τρόπο σύνταξης των καταλόγων των έθελοντών. Ο Χατζής είναι αγωνιστής, δεσπότη μου, έπαθε πολλά από τούς Τούρκους, παρολίγο να τόν στείλουν στην κρεμάλα, είναι φυσικό να έχει ιδιαίτερη ευαισθησία, όταν διαπιστώνει πώς γίνεται προσπάθεια να αποφύγουν τη στράτευση, μερικοί που πιστεύουν πώς διαθέτουν χρήμα και μέσα. Μπορεί ή στράτευση να είναι έθελοντική, όταν όμως μαθευτούν τα όνόματα αυτών που δέν γράφτηκαν στίς καταστάσεις, αρκετοί θα βρεθούν σε δύσκολη θέση. Η θεοφιλία σας δέν έχει κανένα λόγο να πάει με τό μέρος τους, με τούς λιποτάκτες, γιατί λιποτάκτες είναι στην πραγματικότητα. Δώστε έντολή στους γραμματικούς σας να συντάξουν σωστούς καταλόγους και τιμωρείστε όσους έχουν ανάμιξη στη βρώμικη αυτή υπόθεση...». —Έχεις δίκιο, απάντησε συλλογισμένος ο Πανάρετος, δέν ήξερα πώς έγινε τέτοιο πράγμα, θα εξετάσω τό θέμα κι αν έχει δίκιο ο Χατζής θα τιμωρήσω αυστηρά τούς υπεύθυνους.

Ο Πέτρος σηκώθηκε, δέν είχε άλλο θέμα για συζήτηση. —Κάθισε, τού είπε ο επίσκοπος, γιατί βιάζεσαι να φύγεις; Πές μου τί γίνεται έξω, τι λέει ή αγορά, ποιές είναι οι διαθέσεις του κόσμου; —Όλοι είναι αναστατωμένοι, δεσπότη μου, ή καρδιά τους ξεχειλίζει από αγανάκτηση, για τό έγκλημα που έτοιμάζονται να κάμουν. Αρχίζουν να μουρμουρίζουν τώρα και έναντίον της κυβέρνησης, να κατηγορούν τό Βενιζέλο πώς πρόδωσε τόν αγώνα της Ήπειρου, είναι αποφασισμένοι να μήν ύποταχτούν στη μοίρα τους θα πολεμήσουν, κι ο Θεός βοηθός. —Οί Μεγάλοι ...οί Μεγάλοι....., μουρμούρισε ο Πανάρετος, οι άπληστοι Ίταλοι και Αυστριακοί, σαρκοβόρα θηρία, ένεδρεύουν για να κατασπαράξουν άθώα θύματα, θα τούς τιμωρήσει ο Θεός για την αλαζονεία τους, κάποτε θα πληρώσουν, ο πόλεμος είναι ο μόνος δρόμος για μās, ή Μητρόπολη θα βοηθήσει μ' όλες τίς δυνάμεις της, να μαθευτεί παντού αυτό, δέν θ' άπουσιάσουμε από τόν αγώνα. Ο Πανάρετος βρισκόταν σε έξαψη, άφησε να φανεϊ πώς ο μητροπολίτης Γερβάσιος ήταν αποφασισμένος να κάνει πολλά για να πετύχει ο αγώνας, ήθελε να εξαλείψει και τη σκιά του παρελθόντος, τότε που δέν δέχτηκε ν' αναλάβει την εγκατάσταση στη Μητρόπολη της κατασκοπευτικής ομάδας. Δέν τόν κατηγορησαν ποτέ φανερά, όμως τα μουρμουρητά δέν έπαψαν, ο Γερβάσιος τα μάθαινε και πικραινόταν πολύ, έκανα τό καθήκον μου όπως έγώ νόμιζα, έλεγε σ' όσους του μετέφεραν τίς κατηγορίες, έχω τη συνείδησή μου ήσυχη.

Υστερα από 4 μέρες βγήκαν και δημοσιεύτηκαν τα αποτελέσματα της

απογραφής του πληθυσμού, που είχε γίνει στις 6 Οκτωβρίου, με βάση αυτά θα γίνονταν οι προσεχείς βουλευτικές εκλογές. Ο πληθυσμός των Γιαννίνων ήταν τότε μόνο 16.528, μικρή πόλη, με τρία σύννοικα στοιχεία: τους χριστιανούς (*Έλληνες), τους μουσουλμάνους (Τούρκους και Άλβανούς) και τους Έβραίους. Οι Έλληνες έφταναν, άντρες και γυναίκες, τους 11.842, οι μουσουλμάνοι τους 2.184 και οι Έβραίοι τους 2.502. Οι Τούρκοι, εκτός από λίγους που δήλωσαν Άλβανοί και έμειναν, ανάμεσά τους κι ο μουφτής, έφυγαν για τη Μ. Άσία με την ανταλλαγή των πληθυσμών· οι χριστιανοί, με την εγκατάσταση και των προσφύγων, αύξηθηκαν, μόνο ή μεγάλη έβραϊκή κοινότητα, που ζούσε αιώνες στα Γιάννινα, ξεκληρίστηκε κατά την κατοχή· τους έσυραν οι Γερμανοί στα κρεματόρια και τους θανάτωσαν άγρια, μαζί μ' όλους τους όμοφύλους τους, ελάχιστοι μόνο σώθηκαν, όσοι είχαν καταφύγει στην Αντίσταση κι ένας μικρός αριθμός άλλων που γλύτωσε από τα γερμανικά στρατόπεδα.

Πριν από την πολιορκία οι κάτοικοι της πόλης ήταν περισσότεροι από 22.000. Ο πόλεμος ανάγκασε πολλούς να την εγκαταλείψουν· ένας άλλος αριθμός Γιαννιωτών είχε καταταγεί στο στρατό, και οι στρατιώτες δέν απογράφονταν, όπως και οι έγκλειστοι των φυλακών. Πάντως τα Γιάννινα, παρά τό λίγο πληθυσμό τους, άρχιζαν ν' αλλάζουν μορφή, μεγάλοι δρόμοι, όπως ή Άνεξαρτησίας, Μπιζανίου και 21ης Φεβρουαρίου στρώνονταν με σκύρα και χώμα, ενώ άλλοι, με απόφαση της Γενικής Διοίκησης μετατρέπονταν σε λεωφόρους, όπως ή Δωδώνης και Γεωργίου του Α', με αύστηρά μέτρα δόμησης. Οι λεωφόροι σύμφωνα με την απόφαση της Γενικής Διοίκησης είχαν πλάτος 22 μέτρα, 10 μ. οδόστρωμα και από 6 μ. για κάθε πεζοδρόμιο, όπου φυτεύτηκαν δενδροστοιχίες. Κάθε καινούρια οικοδομή στις λεωφόρους αυτές, υποχρεωτικά θα είχε προκήπιο πέντε μέτρων. *Όσημέραι τα Γιάννινα έξωραίζονται*, έγραφε ό Γ. Χατζής, *πάνε να μοιάσουν με μεγαλούπολη*, πρόσθετε. Οι όρθές αυτές διατάξεις καταστρατηγήθηκαν άργότερα, μόνο στις δυό λεωφόρους κρατήθηκαν και άφησαν τη σφραγίδα τους στην πόλη.

Και ενώ ό έξωραϊσμός προχωρούσε ή κατάσταση στα κάθε είδους καταστήματα, προπαντός στα ξενοδοχεία και έστιατόρια, εξακολουθούσε να είναι άπελπιστική από άποψη καθαριότητας. Ο άστυάτρος Άρ. Χρηστίδης, από τους πρωταγωνιστές του άπελευθερωτικού άγώνα, δέν σταματούσε να κάνει επιθεωρήσεις και να στέλει στα δικαστήρια, όσους επέμεναν να συμπεριφέρονται όπως στην εποχή της τουρκοκρατίας. Δεκάδες μαγαζιών βρίσκονταν άκάθαρτα, καφενεία, ζαχαροπλαστεία, παντοπωλεία, όπωροπωλεία, κουρεία, πολύ λίγοι τηρούσαν τους κανονισμούς. *Κόπρος Αύγελου, βρώμα και άκαθαρότα*, έγραφαν οι έφημερίδες κι άν σ' αυτά προστεθούν οι κίνδυνοι από τα μολυσμένα νερά των πηγαδιών, πρέπει να ήταν πολύ τυχεροί οι Γιαννιώτες που δέν θρήνησαν θύματα από επιδημίες.

Οι διαμαρτυρίες των Ιταλών για τό μπούκοτάζ συνεχίζονταν. Ο Ιταλός ύπουργός έξωτερικών Σάν Τζουλιάνο, άφριζε έναντίον της Ελλάδας, οι Ιταλικές έφημερίδες με επικεφαλής την *Τριμπούνα*, εξαπέλυσαν μύ-

δρους, ή Ἑλλάδα ἀγωνιζόταν νά δικαιολογήσει τή στάση τοῦ Ἑπειρωτικοῦ λαοῦ, ὁ Γενικός Διοικητής Γ. Ζωγράφος, ὅμως, ὑποχρεώθηκε κι αὐτός, μετὰ τὸν Π. Δαγκλῆ, νά ἀπαγορεύσει τὸ μποῦκοτάζ. Οἱ Ἑπειῶτες ἀντιδροῦσαν στίς ἐπεμβάσεις ποῦ ἀπέβλεπαν νά πνίξουν τή διαμαρτυρία τους, οἱ Ἴταλοί καὶ Αὐστριακοί, ὡς μέλη τῆς Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς, ἐξακολουθοῦσαν νά ὀργιάζουν κατὰ τίς ἐπισκέψεις τους στὰ Βορειοηπειρωτικά χωριά, γιὰ νά βγάλουν τοὺς κατοίκους Ἀλβανούς, δέν δίσταζαν νά διαστρεβλώνουν τὴν ἀλήθεια μπροστὰ στὰ μάτια ὄλων. *Ποῦ εἶναι οἱ γυναῖκες;* ρώτησε ἓνας Ἰταλὸς τῆς συνοδείας τοῦ Λάμπια, τὸ νοικοκύρη τοῦ σπιτιοῦ ποῦ ἐπισκέφτηκαν. *Πῆγαν στὰ χωράφια*, ἀπάντησε ὁ ἄνθρωπος. Κι ὁ Ἰταλὸς κατέγραψε στὰ χαρτιά του ὡς ἐξῆς τὴν ἀπάντηση, παρὰ τίς διαμαρτυρίες τοῦ Ἀγγλου, ποῦ ἦταν παρὼν: *Τίς κρύβουμε, γιατί μόνο ἄλβανικά ξέρουν καὶ μιλοῦν...* Μ' αὐτὰ τὰ ὅπλα μᾶς πολεμοῦσαν τότε οἱ Ἴταλοί, ἤθελαν μεγάλη τὴν Ἀλβανία γιὰ νά τὴν καταβροχθίσουν ἀργότερα.

Οἱ φτωχοὶ Ἑπειῶτες, στὴ διαστρέβλωση τῆς ἀλήθειας, ἦταν φανερό ποῦ ἀπέβλεπε, ἀντιδροῦσαν μὲ τὴν κατάταξή τους στοὺς *Ἱεροὺς Λόχους*, σίγουροι πὼς θὰ ἐρχόταν ἡ ὥρα νά πολεμήσουν μὲ τοὺς Ἀλβανούς. Κάποιος Γιαννιώτης, μόνος του ἢ ἴσως καὶ μὲ τὴ βοήθεια ἄλλων, ἀποφάσισε νά δωρήσει στὸν *Ἱερὸ Λόχο τῶν Γιαννίνων* μιὰ τελευταίου τύπου πυροβολαρχία καὶ ἡ χειρονομία του προβλήθηκε ὡς παράδειγμα πρὸς μίμηση. Ἡ παράσταση τοῦ Πέτρου στὴ Μητρόπολη ἔφερε ἀποτελέσματα. Καὶ ἄλλοι ἐθελοντὲς ἔσπευσαν νά πυκνώσουν τίς τάξεις τοῦ *Ἱεροῦ Λόχου*, λίγοι ἀπόμειναν οἱ *λιποτάκτες*.

Οἱ ἄνθρωποι ποῦ ἐρευνοῦσαν γιὰ νά βροῦν τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, στὰμάτησαν τίς ἀνασκαφές. Ὅχι γιὰτί πίστευαν πὼς δέν ὑπῆρχαν, ἡ αἰτία ἦταν ὅτι ἐξαντλήθηκαν τὰ χρήματα ποῦ διέθεταν. Εἶχαν ἀνακαλύψει μιὰ λίθινη σκάλα, ποῦ βρέθηκε, ἐξερευνήθηκε ὡς ἓνα σημεῖο, ἀλλὰ δέν εἶχε τελειωμό, ὁδηγοῦσε στὰ *τάρταρα τῆς γῆς...*

Ἡ Πανηπειρωτικὴ Ἐπιτροπὴ Ἀμυνας, ἀνήσυχη γιὰ τὴν κατάσταση, ὅπως διαγραφόταν στὴ Β. Ἑπειρο, πῆγε νά συναντήσῃ τὴ Διεθνή Ἐπιτροπὴ· τὰ ἀποτελέσματα ἦταν πενιχρά. Διαπίστωνε, ὅπως καὶ ἡ Ἑπειρος, σημείωνε στὴν ἀρθρογραφία της, τρεῖς τάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς: ἡ μία διατυπωνόταν ἀπὸ τὸ αὐστριακοῦ-ιταλικὸ μέτωπο καὶ ἐπηρέαζε τίς ἀποφάσεις της ὑπὲρ τῶν Ἀλβανῶν. Οἱ ὑπόλοιποι ἐκπρόσωποι, τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας καὶ Ρωσίας, ἂν καὶ ἀποτελοῦσαν τὴν πλειοψηφία καὶ ἔκαναν ἀντικειμενικὲς διαπιστώσεις, ἦταν χωρισμένοι σὲ δυὸ ὁμάδες: ἡ μία γιὰ διπλωματικούς λόγους ἀπρακτοῦσε, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἐβλεπε τὴν ἀλήθεια, ἀναγνώριζε τὰ Ἑπειρωτικά δίκαια, τὰ ὑποστήριζε, δέν μποροῦσε ὅμως νά ἐπιβάλῃ τὴ γνώμη της. Ἐτσι ἔμειναν οἱ Ἴταλοί καὶ Αὐστριακοί, ποῦ εἶχαν ἀναλάβῃ καθήκοντα *δημίου*, ν' ἀλωνίζουν. *Κωμωδία*, φώναζε γεμάτος ὀργή ὁ Χατζῆς στὴν ἀρθρογραφία του, *δέν εἶναι Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ αὐτή, πρέπει νά διαλυθεῖ*, συνέχισε. Ἡ Πανηπειρωτικὴ Ἐπιτροπὴ

Ἄμυνας εἶχε ἐπισκεφθεῖ στά τέλη τοῦ δεύτερου δεκαήμερου τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ τὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ δεῖ τὸ βασιλιά καὶ τὴν κυβέρνησι. Ἄν καὶ δὲν ἀνακοινώθηκε τίποτα ἀπὸ τὴ συνάντησίν της μὲ τὸ βασιλιά, οἱ Ἑπειρώτες πίστευαν πὼς ἦταν μὲ τὸ μέρος τους, ἀντίθετα μὲ τὴν κυβέρνησι, ποὺ τῆς καταλόγιζαν πὼς ὑπάκουε στὶς θελήσεις τῶν Μεγάλων.

Ὅλα αὐτὰ δημοσιεύονταν στὶς ἐφημερίδες, κυκλοφοροῦσαν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, καὶ ἔκαναν τοὺς Ἑπειρώτες σκεπτικoύς. Τὸ φρόνημα βέβαια ἦταν ὑψηλό, πιο περισσότερο στὸ βορά, ὅπου ἀντιμετώπιζαν ἅμεσα τὸν κίνδυνον, οἱ προετοιμασίες συνεχίζονταν, ἦταν σίγουροι πὼς ἀγῶνας τους, δίκαιος καθὼς ἦταν θὰ εἶχε αἴσιο τέλος. Γιὰ μιὰ τέτοια ἀναμέτρηση δὲν προετοιμάζονταν μόνον οἱ Ἕλληνες ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀλβανοί. Πέραν ἀπὸ τὴ γραμμὴ κατοχῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὀργιάζαν. Χτυποῦσαν τὰ χριστιανικὰ χωριά, τὰ κατέστρεφαν, τὰ λεηλατοῦσαν, ἰδίως οἱ στρατιῶτες Λιάπηδες, ποὺ εἶχαν μακρὰ παράδοση σὲ τέτοιον εἶδους ἐπιχειρήσεις. Ἡ Μουζακιά, ἡ Λούσνια κι ἄλλα χωριά γνώρισαν τὴ θηριωδία τῶν Ἀλβανῶν, ἄλλες ὁμάδες τῶν ὁποίων, στὴν πραγματικότητα συμμορίες, περνοῦσαν τὴ γραμμὴ κατοχῆς καὶ χτυποῦσαν τοὺς Βορειοηπειρώτες. Συμπαραστάτες καὶ καθοδηγητὲς εἶχαν καὶ μερικοὺς ἀρνησιπάτριδες Βορειοηπειρώτες, ποτὲ δὲν ἔλειψαν τέτοιοι ἄνθρωποι, μήπως λίγοι ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ ἐγίναν στενοὶ συνεργάτες τοῦ καθεστώτος τοῦ Ἐμβέρ Χότζα;

Ὁ καιρὸς ἔκανε τὰ φθινοπωρινὰ του σκέρτσ, μιὰ βροχὴς καὶ κρύο, μιὰ λιακάδα καὶ ζέστα, κάποτε καὶ πυκνὴ ὁμίχλη· στὸ θέατρο τοῦ Τζῶν Κώστα ὁ ἀθηναϊκὸς θίασος σημείωνε μεγάλες ἐπιτυχίες, τὸ ἔνα ἔργο διαδεχόταν τ' ἄλλο, τί *Ἐσμὲ ἡ Τουρκοπούλα*, τί *Μαρία Πενταγιώτισσα*, τί *Γκόλφω*, δὲν ἔμεινε ἔργο τοῦ Παρεσιάδη νὰ μὴν παιχτεῖ, μαζὶ καὶ ξένες κωμωδίες καὶ δράματα καὶ ἐπιθεωρήσεις, οἱ Γιαννιώτες ἤθελαν νὰ χορτάσουν, θέαμα, ἄσε ποὺ στὸ θέατρο οἱ κυρίες ἐπιδείκνυναν τὰ τελευταῖα μοντέλα καὶ οἱ κύριοι τὸν ἐκμοντερνισμό τους μὲ τοὺς νέους τρόπους ἀμφίεσης. Ἐθεάθησαν καὶ μερικοὶ Ἰωαννῖται μὲ κομμένο μουστάκι καὶ κάποιος μάλιστα μὲ ξυρισμένο ἐντελῶς, σχολίαζε ὁ Χατζῆς καὶ τοὺς ἐλεεινολογοῦσε πιστεύοντας πὼς κατέστρεφαν τὸν ἀνδρισμὸ τους. Ἔπρεπε νὰ περάσει μισὸς αἰῶνας καὶ πλέον γιὰ νὰ ξαναγίνονιν τὰ μουστάκια καὶ τὰ γένια σύμβολο ἀνδρισμοῦ ἢ κάποιας ἄλλης αἰσθησῆς τῆς ζωῆς. Ὅσοι ὁμως τὰ ἀπαρνῆθηκαν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τοῦ πρώτου χρόνου ἐλεύθερου βίου, ἦταν σίγουρα πολὺ τολμηροί.

Ἐνα γράμμα τοῦ Βασίλη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἀναστάτωσε τὴν οἰκογένεια τοῦ Πέτρου. Ὁ γιὸς τους, τελειόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου, συνεπαρμένος ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγῶνα γιὰ ἐλευθερίαν τῆς ἐνιαίας Ἑπείρου, παραινούμενος καὶ ἀπὸ τὸ παράδειγμα ἄλλων, ἔγραψε στοὺς γονεῖς του πὼς εἶχε ἀποφασίσει νὰ ἐγκαταλείψει τὸ Πανεπιστήμιο καὶ νὰ γυρίσει στὰ Γιάννινα γιὰ νὰ καταταγεῖ ἐθελοντῆς στὸν Ἱερό Λόχο. Στὴν ἀρχὴ ὁ Πέτρος, ὅταν διάβασε τὸ γράμμα του, ἐνοιωσε περηφάνεια γιὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ γιου τοῦ, ὕστερα ὁμως, ἐπηρεασμένος καὶ ἀπὸ τὴ στάση τῆς γυναίκας του, ἄλλαξε γνώμη. Πρὸς τὸ παρὸν—ἀπάντησε στὸ γιὸ τοῦ— δὲν νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἐγκαταλείψεις τὸ Πανεπιστήμιο, τώρα ποὺ προετοιμάζεσαι γιὰ τὸ πτυχίό σου. Ὅταν μὲ τὸ καλὸ τελειώσεις, εἶσαι ἐλεύθερος νὰ ὑπη-

ρετήσεις την πατρίδα όπως μπορείς καλλίτερα. Ξέλλου, όλοι έδω, κάνουμε ως οικογένεια ό,τι μπορούμε για να βοηθήσουμε τον άγώνα. Ο Δημήτρης προσφέρει ως γιατρός από καιρό πολύτιμες υπηρεσίες. Ήμεις οί άλλοι, βοηθούμε οικονομικά τις οικογένειες των έθελοντών, ενισχύουμε τους έθνικούς έράνους καθώς και εκείνους της Κοινωνικής πρόνοιας, ράβουμε στολές για τους Τερολοχίτας, και μέσα από τό συμβούλιο των «Έλεών» αγωνίζομαι καθημερινά για μεγαλύτερη συμμετοχή της Μητρόπολης στά βάρη του άγώνα. Είμαι περήφανος για την απόφασή σου, θα χαρώ όμως να την πραγματοποιήσεις, αφού πάρεις τό πτυχίο σου. Νομίζω πως υπάρχει ακόμα πολύς καιρός μπροστά μας για να ικανοποιήσεις όλα σου τά όνειρα.

Δυστυχώς δέν υπήρχε και τόσος καιρός, όπως υπολόγιζε ό Πέτρος. Οί Μεγάλοι βιάζονταν να κλείσουν την υπόθεση του Ήπειρωτικού Ζητήματος, ίσως γιατί έβλεπαν τά σύννεφα να πυκνώνουν στον ευρωπαϊκό όρίζοντα και δέν ήθελαν να υπάρχουν εκκρεμότητες στά Βαλκάνια. Η κατάσταση ήταν τέτοια, που εύνοούσε τά σχέδια των Άλβανών, στηριζόμενων στην αυστροίταλική συμμαχία.

Οί Ήπειρώτες καταλάβαιναν πια τό παιγνίδι των Μεγάλων, του προσκηνίου και του παρασκηνίου, δέν έπαυαν όμως να διατρανώνουν καθημερινά την απόφασή τους ν' αγωνιστούν για ν' ανατρέψουν τά σκοτεινά σχέδια. Ο Ήπειρωτικός πατριωτισμός —έγραφε ό Χατζής— έχει τοιαύτας άμετακλήτους αποφάσεις, ώστε ό,τιδήποτε κρυπτόν ή φανερόν βυσοδομηθή ή αποτολμηθή εναντίον των ώρισμένων και δικαίων αξιώσεών του, θα αποκρουσθή πάσει θυσία...

Γ εγονότα της καθημερινής ζωής υποχρέωναν τον Πέτρο να επισκέπτεται συχνότερα τη Μητρόπολη. Στενοχωριόταν όταν θιγόταν τό κύρος του Γερβασίου, από άστοχες ενέργειες. Στά Γιάννινα είχε ίδρυθεί προαπελευθερωτικά ό Λαϊκός Πολιτικός Σύλλογος, μέλος του όποιου ήταν κι ό Πέτρος. Στο Σύλλογο είχαν έγγραφει οί περισσότεροι από τους αγωνιστές της προαπελευθερωτικής περιόδου· τότε πρόσφερε σημαντικές υπηρεσίες στον κόσμο, βοηθώντας τον να προσαρμοστεί στην κατάσταση που δημιουργήθηκε μετά τη Νεοτουρκική επανάσταση. Η λειτουργία του Συλλόγου σταμάτησε με την έκρηξη του πολέμου και μετά την απελευθέρωση έπεσε σέ άδράνεια, εξαιτίας των νέων συνθηκών που διαμορφώθηκαν. Τά έπιπλα των γραφείων του Συλλόγου είχε αγοράσει ομάδα εύπορων έμπόρων, οί όποιοι, όταν ή Μητρόπολη, άγνωστο από ποιά έλατήρια κινούμενη, τά έβγαλε σέ δημοπρασία για πώληση, διαμαρτυρήθηκαν και με ανακοίνωσή τους στον τύπο, άμφισβήτησαν τό δικαίωμα της πώλησης από τη Μητρόπολη και υπέδειξαν τη χρησιμοποίησή τους για σκοπούς καλλιτεχνικούς, φιλολογικούς ή άλλους, με την ίδρυση ανάλογων συλλόγων. Ο Γ. Χατζής, γραμματέας του Συλλόγου, καυτηρίασε έντονα την ενέργεια

καὶ γιὰ δεύτερη φορὰ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἐπιτέθηκε προσωπικὰ ἐναντίον τοῦ Γερβασίου. Ὁ Πέτρος ἔβλεπε πῶς τὸ δίκιο ἦταν μὲ τὸ μέρος τῆς Ἡπείρου, βιάστηκε λοιπὸν νὰ πάει στὴ Μητρόπολη νὰ δεῖ τί συνέβαινε. Τοῦ φάνηκε πῶς ὁ Πανάρετος δὲν τὸν δέχτηκε μὲ ἐγκαρδιότητα, ὅπως τὶς ἄλλες φορές. Ὁ κυριότερος λόγος ἦταν ἡ ἀναστάτωση ποὺ τοῦ προξένησε ὁ τσουχτερός λόγος τοῦ Χατζῆ. —Γιατί τὸ κάνουν αὐτό; ρώτησε, χρησι-

Γεώργιος Χατζῆς - Πελλερέν,
διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδας «Ἡπειρος»

μοποιώντας τὸν πληθυντικό, ἤξερε πῶς πίσω ἀπὸ τὸν Χατζῆ κρυβόταν ὁ κόσμος τῆς ἀντίστασης, ποὺ δὲν ἀνεχόταν ἀδικαιολόγητες ἀποφάσεις καὶ καλογερίκὰ πείσματα. —Ἐχουν δίκιο, θεοφιλέστατε, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, πρέπει νὰ καταλάβετε ὅτι τοὺς προκαλεῖτε. Τὰ ἐπιπλα ποὺ βγάλατε στὴ δημοπρασία εἶναι δικά τους, οἱ ἔμποροι τ' ἀγόρασαν, μὲ ποιὸ δικαίωμα ἐρχεστε σεῖς νὰ πάρετε μόνος σας ἀπόφαση πῶς ὁ Σύλλογος διαλύθηκε καὶ πῶς ἡ περιουσία του σᾶς ἀνήκει; Εἶναι πρόκληση γιὰ πολὺ κόσμον κάτι τέτοιο... —Μὰ ἐγὼ πουλάω τὰ ἐπιπλα γιὰ νὰ ἐνισχύσω τὸ «Ὁρφανοτροφεῖο τοῦ Γεωργίου Σταύρου», δὲν τὰ θέλω γιὰ τὴ Μητρόπολη,

ἀντέτεινε ὁ Πανάρετος. —Δεν κατηγοροῦν τὸ σκοπὸ, εἶπε ὁ Πέτρος, τὸν τρόπο ποὺ χρησιμοποίησατε κακίζουν καὶ τὸ πείσμα νὰ μὴν ἀλλάξετε τὴν ἀπόφασή σας ὅταν ἀντέδρασαν... —Ἴσως νάχουν δίκιο, μουρμούρισε κάποια στιγμή ὁ Πανάρετος, θὰ τὸ σκεφτῶ, πές τους ὅμως ὅτι πολὺ μὲ πίκραναν...

Ἀπὸ τὴ Μητρόπολη ὁ Πέτρος κατηφόρισε πρὸς τὴ λίμνη, ἤθελε ν' ἀναπνεύσει καθαρὸ ἀέρα, τὸν ἔπιανε ἀσφυξία τὸν τελευταῖο καιρὸ ὅταν πῆγαινε νὰ κουβεντιάσει εἴτε μὲ τὸ Γερβάσιο, εἴτε μὲ τὸν Πανάρετο. Μὲ τὴν ἀρρώστεια τοῦ πρώτου εἶχαν βγεῖ στὸ προσκήνιο κι ἔγιναν φανερὲς πολ-λὲς ἰδιοτροπίες, ποὺ τὸν ἔφεραν σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ κοινὸ αἶσθημα, μὰ τέτοια ἐξέλιξη δὲν τὴν ἤθελε ὁ Πέτρος. Σφιγγόταν ἡ καρδιά του ὅταν

ἄκουε τὸ Γερβάσιο νὰ ἐπιμένει σὲ πράγματα ποὺ δὲν εἶχαν μεγάλη σχέση μετὰ τῇ λογικῇ καὶ ἀπελπιζόταν δταν δὲν μποροῦσε νὰ τὸν πείσει. Τὰ βήματά του ἀκολουθοῦσε κι ὁ Πανάρετος. Ἡ ἴδια ἐπιμονή, τὸ ἴδιο πείσμα. Ἐφτασε περπατώντας ὡς τὴν Κυρὰ Φροσύνη κι ὕστερα πῆρε τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ ὡδηγοῦσε στὸν Πλάτανο, κοντὰ στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἀη-Γιώργη τοῦ φουστανελά. Ὁ πλάτανος ποὺ εἶχε δεῖ καὶ ἀκούσει πολλὰ κατὰ τὸν καιρὸ τῆς τουρκοκρατίας, σ' αὐτὸν κρεμοῦσαν τοὺς Ἕλληνες πατριῶτες, εἶχε πάψει ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ λευτερώθηκαν τὰ Γιάννινα νὰ προκαλεῖ ἀνατριχίλα στοὺς πολίτες. Τώρα κάτω ἀπὸ τὸν παχὺ ἴσκιο του εἶχαν ἀπλωθεῖ καρέκλες καφενεῖου κι ἐκεῖ ἔδιναν τὶς συναντήσεις τοὺς οἱ φαντάροι, ἢ ρέμβαζαν πίνοντας καφέ καὶ γράφοντας ραβασάκια στὶς κοπέλες τοὺς. Τώρα ὁ πλάτανος δὲν ἐνέπνεε πλέον φρίκη, ἀλλὰ στίχους ἐρώτων καὶ εὐγενῶν ρεμβασμῶν...

Κόντευε μεσημέρι, ὁ Πέτρος ἀποφάσισε νὰ γυρίσει στὸ σπίτι, χωρὶς νὰ περάσει ἀπὸ τὸ μαγαζί. Τὸ βρῆκε ἀνάστατο. Ὁ πεθερὸς του, ὁ Σωτήρης, ἀναδευόταν στὸ κρεβάτι ἀπὸ πόνους στὴν κοιλιά, τὸν εἶχαν πιᾶσει λίγη ὥρα ἀφότου ὁ Πέτρος ἔφυγε γιὰ τὴ Μητρόπολη. — Ἐφαγε τίποτα καὶ τὸν πείραξε; ρώτησε τὴ γυναῖκα του, — Ποῦ νὰ ξέρω, ἀπάντησε ἐκείνη φοβισμένη, φωνάξαμε ἓνα νέο γιατρό ποὺ ἦρθε τώρα τελευταῖα στὰ Γιάννινα, ἀπὸ τὴν Ἀλβανία, τὸν Μ. Κοφινά, ἔχει σπουδάσει, λένε, πολλὰ χρόνια καὶ στὴν Εὐρώπη, τὸν περιμένουμε ὅπου νάναί. — Τὸ δικό μας τὸ Δημήτρη, δὲν τὸν εἰδοποιήσατε; ἀπόρησε ὁ Πέτρος. Στὸ παιδί ἔστειλα εἶδηση ἀμέσως, ὅπου νάναί ἔρχεται, θάναί καλλίτερα νὰ ἐξετάσουν τὸν πατέρα μαζί μετὰ τὸν Κοφινά, ἦταν ἡ ἀπάντηση τῆς Λευκῆς. Ὁ Πέτρος μπῆκε στὸ δωμάτιο τοῦ πεθεροῦ του, πονοῦσε πολὺ ὁ ἄνθρωπος, ἦταν σοβαρὰ ἄρρωστος. Κάνε κουράγιο — τοῦ εἶπε — ἔρχεται ὁ γιατρός, ἔρχεται κι ὁ Δημήτρης. Ὁ Κοφινὰς ποὺ ἔφτασε σὲ λίγο, δὲν ἄργησε νὰ κάνει τὴ διάγνωση. — Ὁξεῖα σκωληκοειδίτιδα, εἶπε, χρειάζεται νὰ γίνῃ ἐγχείρηση. Ὁ Δημήτρης ποὺ ἦρθε ἀργότερα συμφώνησε μαζί του, ἔβαλαν τὸ γέρο σ' ἓνα ἀμάξι, αὐτοκίνητο ἦταν δύσκολο νὰ βροῦν, καὶ τὸν πῆγαν στὸ νοσοκομεῖο Χατζηκώστα. Ἦταν σίγουροι πὼς ἄφηναν τὸν ἄνθρωπό τους σὲ καλὰ χέρια, γιατί ἐκεῖ ἔκανε τὶς ἐγχειρήσεις ὁ διαπρεπὴς χειρουργὸς Γ. Σταυρίδης, τὶς ἐπιτυχίες τοῦ ὁποίου διαφήμιζαν καὶ οἱ ἐφημερίδες: Τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα, ἔγραφε τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Ὀκτωβρίου ἡ «Ἡπειρος», ἐξετελέσθησαν, μεταξὺ ἄλλων, ὑπὸ τοῦ Γ. Σταυρίδου, καὶ αἱ ἐξῆς σπουδαῖαι ἐγχειρήσεις μετ' ἀξιοθαυμάστου ἐπιτυχίας: Βουβωνοκὴλη περιεσφιγμένη, ἀκρωτηριασμός μαστοῦ διὰ καρκίνον, δυσχερὴς ἀναπλαστικὴ ἐγχείρησις ἐπὶ πεπαλαιωμένης ρήξεως τοῦ περιτοναίου.

Ἡ ἐγχείρηση ἦταν δύσκολη, τὸ περιτόναιο ἦταν ἑτοιμο νὰ σπάσῃ καὶ νὰ δημιουργήσῃ μόλυνση. Ἡ προσοχὴ καὶ ἡ ἱκανότητά τοῦ Γ. Σταυρίδη καὶ τῶν βοηθῶν του ἀπέτρεψαν τὸν κίνδυνο. Ἐξάλλου γι' αὐτὸ προτίμησαν νὰ γίνῃ ἡ ἐγχείρησις στὸ νοσοκομεῖο καὶ ὄχι σὲ ἰδιωτικὴ κλινικὴ,

ὅπως πρότεινε ἡ γυναῖκα τοῦ Πέτρου. Σὲ δέκα μέρες ὁ μπάρμπα Βασίλης ἦταν στὸ πόδι. Ἡ Παναγιά τὸν βοήθησε, εἶπε ἡ κόρη του, νὰ κάνουμε μιὰ λειτουργία στὸ χωριὸ στὴ χάρη της, φρόντισε νὰ εἶναι καὶ οἱ παπάδες τῶν γύρω χωριῶν, παρακάλεσε τὸν ἄντρα της.

Μεγάλη αἰσθηση ἔκανε στὰ Γιάννινα ἡ ἑναρξη τῆς δημοσίευσης, σὲ συνέχειες, τοῦ ὠραίου βιβλίου τῆς εὐγενοῦς Γαλάτιδος *Guy Chantepleure* Ἡ πολιορκημένη πόλις (*La ville assiégée*), ποὺ εἶχε κυκλοφορήσει στὸ Παρίσι, στὰ Γαλλικά, πρὶν λίγους μῆνες. Ἡ συγγραφέας, γνωστὴ λογοτέχνιδα στὴν πατρίδα της ὅπου εἶχε ἐκδόσει μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἀξιολογώτατα κείμενα, ἦταν ἰδιαίτερα ἀγαπητὴ στοὺς Γιαννιωτὲς, γιατί τόσο αὐτὴ, ὅσο καὶ ὁ ἄντρας της *Edgar Dussap*, πρόξενος τῆς Γαλλίας, ἦταν, ὅπως ἔχει σημειωθεῖ, θερμοὶ φιλέλληνες καὶ συμπαραστάθηκαν μὲ πολλοὺς τρόπους τοὺς κατοίκους τῆς πόλης, σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς δοκιμασίας της. Τὸ ὄνομα Γκὺ Σαντεπλαιρ ἦταν ψευδώνυμο τῆς συγγραφέως καὶ τὴ μετάφραση τοῦ βιβλίου της τὴν ἔκανε ὁ Κ.Δ.Μ. (πρόκειται σίγουρα γιὰ τὸν Κ. Δ. Μέρτζιο), ὁ ὁποῖος καὶ προλόγιζε τὸ ἔργο. Τὸ ἴδιο βιβλίο, μὲ τίτλο *Τὰ Ἰωάννινα πολιορκημένα* ἐκδόθηκε τὸ 1914 καὶ στὴν Ἀθήνα, σὲ μετάφραση τοῦ Γ. Τσοκοπούλου. Ὁ Πέτρος ἔκοβε ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα τὰ κομμάτια τῆς δημοσιευόμενης μετάφρασης καὶ τὰ κολλοῦσε σ' ἓνα ντοσιέ, εἶχε ζήσει ἔντονα ὅλα τὰ γεγονότα καὶ ἡ συγγραφέας ἀπέδιδε πιστὰ καὶ μὲ ἐκδηλὴ συμπάθεια τὰ συναισθήματα καὶ τὴν ἀγωνιώδη ἀναμονὴ τῶν Γιαννιωτῶν καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας, ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ Ὀκτωβρίου 1912 ὡς τίς 21 Φεβρουαρίου 1913· κάθε μέρα τὰ διάβαζε, σπάνια οἱ ἄνθρωποι ζοῦν τέτοιες στιγμὲς στὴ ζωὴ τους. Αὐτὴ τὴν πρώτη μετάφραση δὲν ἔπανε νὰ τὴ φυλλομετρεῖ, ἀκόμα κι ὅταν τὸ ἔργο μεταφράστηκε καὶ κυκλοφόρησε σὲ βιβλίο.

Τὴν ἄλλη μέρα, στὶς 23 Ὀκτωβρίου, δίπλα στὴ μετάφραση τῆς δεύτερης συνέχειας τῆς Γκὺ Σαντεπλαιρ, δημοσιεύονταν καὶ μιὰ ἐπιστολὴ κάποιου ποὺ ἀκολουθοῦσε τὴ νέα μόδα καὶ ξύριζε τὸ μουστάκι του. —Καλὰ σὰς τὰ λέει, πείραξε ἡ Λευκὴ τὸν Πέτρο, ἔχετε φαγωθεῖ ποιὸς θὰ κάνει τὸ καλλίτερο μουστάκι, οὔτε σὲ διαγωνισμό νὰ πηγαίνατε... —Καὶ τί γράφει ὁ φίλος, ρώτησε ὁ Πέτρος, ποὺ δὲν εἶχε διαβάσει ἀκόμα τὸ κείμενο. —Ὅσα γράφει εἶναι σωστά, ἀπάντησε ἡ γυναῖκα του, μὴ νομίσῃς πὼς θέλω νὰ σ' ἐπηρεάσω γιὰ νὰ σὲ δῶ καὶ σένα ξυρισμένο, ὅμως τὰ ἐπιχειρήματα εἶναι σοβαρά. Ὁ Πέτρος διάβαζε τὸ κείμενο κι ὅταν τελείωσε ἔμεινε σκεπτικός: ἔχει δίκιο ἡ γυναῖκα, μουρμούρισε, ἀλλὰ πὼς νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ τὴν παράδοση; Ὁ μοντέρνος ἐπιστολογράφος λοιπὸν ἀποδείκνυε μὲ ἐπιχειρήματα ὅτι τὸ μουστάκι σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν ἦταν δείγμα ἀνδρισμοῦ, ἐνῶ τὸ ξύρισμα ὑπαγορευόταν ἀπὸ ἀνάγκες εὐπρέπειας, πρακτικότητος καὶ καλαισθησίας. Σημείωνε ἀκόμα, πὼς ἂν θέλαμε νὰ συνεχίσουμε τὴν παράδοση ἔπρεπε νὰ γυρίσουμε πίσω στὴν ἀρχαιότητα, τότε ποὺ κανένας δὲν ἔτρεφε μύστακα. —Εἶδατε μουστάκι, σὲ ἀρχαῖο ἀγαλμα; ρωτοῦσε. Ἐπειτα καὶ ἡ ὑγιεινὴ ἐπέβαλλε τὸ κόψιμο. Καὶ κατέληγε: Ἄλλοῦ βρίσκεται ὁ ἀνδρισμὸς κι ὄχι στὸ μουστάκι. —Ἐχει δίκιο, ἐπανελάβε πάλι ὁ Πέτρος, ποῦ νάξερε πὼς σὲ λίγα χρόνια ὄχι μόνο τὸ ξύρισμα τοῦ μουστακινοῦ θὰ εἰσέβαλε ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, ἀλλὰ καὶ κάθε παράξενο στὴν ἀνδρική καὶ γυναικεία ἀμφίεση. Ἦρθε ὁ πόλεμος τοῦ

‘40 και ή κατοχή και ξανάφεραν πάλι στις δόξες του τὸ μουστάκι και τὴ γενειάδα, τὶς φαβορίτες και τὰ μούσια, εξακολουθοῦν ὡς τὶς μέρες μας νὰ κυριαρχοῦν, γυρίζοντάς μας ἕναν αἰῶνα πίσω.

Τὸ μουστάκι ἀποτελοῦσε τὴν εὐθυμὴ παρένθεση στὴν κρισιμότητα τῶν στιγμῶν. Τὰ δημοσιεύματα τοῦ τύπου κάθε ἐποχῆς ἀποτελοῦν τὸν καθρέφτη τῆς κοινωνίας, ἀντικατοπτρίζουν τὴν πραγματικότητα, μεταφέρουν τοὺς πόθους και τὶς αγωνίες τοῦ λαοῦ, μπορεῖ πολλές φορὲς νὰ ὑπερβάλλουν, στηρίζονται ὅμως σὲ γεγονότα, τῶν ὁποίων ὁ πυρήνας κρύβει ἀλήθειες. Καὶ ὁ Ἑπειρωτικὸς τύπος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅλες οἱ ἐφημερίδες ποὺ ἐκδίδονταν στὰ ἀπελευθερωμένα μέρη, προπαντὸς ἡ *Ἑπειρος*, ἀποτύπωναν σὲ καθημερινή βάση τὴν ἀνησυχία τῶν Ἑπειρωτῶν γιὰ τὴν τύχη τῆς πατρίδας τους, τῆς ἐνιαίας Ἑπείρου, ποὺ τὴν ἐπιβουλεύονταν ἰσχυροὶ ἐχθροί, αὐτοὶ ἐπηρεάζαν ἀποφασιστικὰ τὶς διαθέσεις τῶν Μεγάλων τῆς Εὐρώπης. Ὁ *Νέος Ἐλεύθερος Τύπος* τῆς Βιέννης συνέχιζε τὴν πολεμικὴ του ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας και τῶν Ἑπειρωτῶν, ἔφτασε στὸ σημεῖο νὰ γράφει ὅτι οἱ ἐπιστήμονες, οἱ κτηματίες οἱ βιομήχανοι, οἱ ἔμποροι και οἱ κάθε εἶδους ἐπαγγελματίες τῆς Ἑπείρου, δὲν ἦταν τίποτα ἄλλο, παρὰ συμμορίες ταραξιῶν, ποὺ εἶχαν ἐρθεὶ ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα, αὐτοὶ ἀποφάσισαν τὸ μποῦκοτάζ και ἔφεραν ἐμπόδια στὸ ἔργο τῆς Διεθνοῦς *Ἐπιτροπῆς*. Οἱ Ἱταλοὶ και Αὐστριακοί, ποὺ ἐνέπνεαν τὴν ἀρθογραφία, ἔσπευσαν νὰ κάνουν και διάβημα πρὸς τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησις γιὰ δῆθεν παρακώλυση τοῦ ἔργου τῆς *Ἐπιτροπῆς* ἀπὸ μέρους της.

Κάποιες διαπιστώσεις ποὺ ἔκανε ἡ *Ἑπειρος* γιὰ τὴ ζωὴ τῶν κατοίκων τῆς πόλης και τῆς περιοχῆς ὀδηγοῦσαν σὲ εὐτράπελα, κατὰ βάθος ὅμως ἀνησυχητικὰ, συμπεράσματα. ὁ ἀστυίατρος Ἀρ. Χρησιδης, θέλοντας νὰ διασφαλίσῃ τὴν ὑγεία τῶν κατοίκων και τὴν καθαριότητα τῆς πόλης, ἔκανε κάθε μέρα ἐπιθεωρήσεις σ’ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ μαγαζιά. Ἡ κατάστασις ἦταν ἀπογοητευτικὴ. Τὰ ἀκάθαρτα, τὰ βρωμερά, τὰ ρυπαρά ἦταν πολλά, σωστὴ Λερναία ὕδρα, ἕνα κεφάλι ἔκοβες, δέκα φύτρωναν, οἱ ποινὲς δὲν ἔπιαναν τόπο, ἡ παράδοσις ποὺ κληρονομήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἦταν τόσο ἰσχυρὴ, ποὺ δὲν ἔλεγε νὰ ὑποχωρήσῃ. Δυστυχῶς τὴν παράδοσις τὴν ἐνίσχυαν οἱ ἴδιοι οἱ Γιαννιώτες κι ὅσοι ἀπὸ τὰ χωριά ἔρχονταν στὴν πόλιν γιὰ ψώνια ἢ δουλειές, σὲ σημεῖο ποὺ νὰ τραβᾷ τὰ μαλλιά τοῦ κεφαλιοῦ του ὁ συντάκτης τῆς ἐφημερίδας ποὺ δημοσίευε τὴν ἀστυιατρικὴ ἔκθεσις γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀκάθαρτων και γιὰ τὴ διαπίστωσις ὅτι κατὰ κανόνα τὰ χαρακτηριζόμενα ὡς ἀκάθαρτα καταστήματα, τὰ ἐστιατόρια π.χ., συγκέντρωναν τὸν περισσότερον κόσμον, παρόλο ποὺ εἶχε γνωστοποιηθεῖ ὁ χαρακτηρισμὸς τους ὡς ἀκάθαρτων!

Τὸ μαγαζὶ τοῦ Πέτρου ἦταν ὑπόδειγμα καθαριότητος, δὲν φοβόταν τὸν ἔλεγχον. Ἀκρὰ καθαριότητος διαπίστωνε ὁ Χρησιδης, φίλος ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν κοινῶν ἀγῶνων μὲ τὴν *Ἑπειρωτικὴ Ἐταιρεία* και πάντα ἔμενε γιὰ λίγο νὰ κουβεντιάσῃ μὲ τὸν Πέτρο γιὰ τὴν κατάστασις. — *Ἀγῶνα, ἀγῶνα*, φώναζε ὁ Χρησιδης, *τίποτε δὲν γίνεται χωρὶς αὐτόν, καλὲς εἶναι οἱ προετοιμασίες ποὺ κάνουμε, μὰ εἶναι λίγες, πρέπει νὰ καταταγοῦν περισσότεροι ἄντρες, χρειάζονται περισσότερα ὄπλα και μποροῦμε νὰ τὰ βροῦμε.* Κάτι ἤξερε ὁ γιατρός, αὐτὸς ἦταν ποὺ εἶχε γεμίσει μὲ ὄπλα τὰ Γιάννινα

κατὰ τὴν προαπελευθεωτική περίοδο, ξεγελώντας τοὺς Τούρκους. —*Στὴν καρδιά σου βρίσκομαι, γιατρέ, τοῦ ἀπαντοῦσε ὁ Πέτρος, γιὰ ὅ,τι χρειαστεῖ ἐδῶ εἶμαι, ἄς μὴ διστάσουν ὅσοι διευθύνουν τὸν ἀγῶνα νὰ ζητήσουν τὴ βοήθειά μου.* —*Μακάρι νάταν κι ἄλλοι πατριῶτες σὰν ἐσένα, μουρμούρισε ὁ γιατρὸς φεύγοντας ἀπὸ τὸ κατάστημα, ξαναγύρισε ὁμως γιὰτὶ τὸν φῶ-*

Ὁ ἀστυίατρος Ἀρ. Χρησιτίδης

ναξε ὁ Πέτρος. —Θάμαθες, γιατρέ, πῶς τὰ Γιάννινα ἄρχισαν ἕναν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἰδρυση Ἐφετείου, δὲν εἶναι ἄδικο ὁλόκληρη περιοχὴ νὰ πάει στὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ δικάζεται; Ὑποβλήθηκε μιὰ αἴτηση στὸν πρωθυπουργὸ καὶ πρέπει νὰ τὴν στηρίξουν ὅλοι. Οἱ συντεχνίες ἔχουν συνέλευση σήμερα καὶ θὰ ὑπογράψουν τὴν αἴτηση. Δὲν φτάνει ὁμως αὐτό, χρειάζεται ἡ συμπαράσταση καὶ ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ξέρω τὴν ἐπιρροή πού διαθέτεις στοὺς γιατρούς, εἶμαι σίγουρος πῶς μπορεῖς νὰ τοὺς πείσεις νὰ σταθοῦν στὸ πλευρό μας. Τὴν Ἥπειρο θέλουμε νὰ βοηθήσουμε... —Καὶ τοὺς ἀνθρώπους της, πρόσθεσε ὁ Χρησιτίδης, τὸ ἀξίζουν ἄλλωστε καὶ τὸ δικαιοῦνται. Μείνε ἥσυχος, οἱ γιατροὶ βρίσκονται στὸ πλευρό σας, φυσικὰ καὶ οἱ

δικηγόροι ἀφοῦ τὸ ζήτημα τοὺς ἐνδιαφέρει ἄμεσα. Θὰ γίνῃ τὸ Ἐφετεῖο... Κι ὁμως δὲν ἔγινε. Χρειάστηκαν ἀγῶνες σκληροί, ὑπομνήματα, παραστάσεις συλλαλητήρια, ἔκδοση βιβλίων γιὰ νὰ πεισθοῦν οἱ ἀρμόδιοι, ὕστερα ἀπὸ χρόνια, νὰ ἀποφασίσουν τὴν ἰδρυσή του καὶ νὰ πάψει ἡ ταλαιπωρία τῶν Ἡπειρωτῶν.

Στὸ μεταξὺ ἡ διένεξη μεταξὺ μερίδας ἐμπόρων, πού εἶχαν προσφέρει τὰ χρήματα γιὰ τὴν ἀγορὰ τῶν ἐπίπλων τοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου ἐπὶ τουρκοκρατίας, καὶ τῆς Μητροπόλεως πού τὰ ἐκποιοῦσε πῆρε διαστάσεις. Ὁ Πανάρετος, πρόεδρος τῆς ἐφορείας τοῦ Ὁρφανοτροφείου Γεωργίου Σταύρου, ὅπου καὶ θὰ πῆγαιναν οἱ εἰσπράξεις ἀπὸ τὴν ἐκποίηση, ἐπέμενε στὴν ἀπόφασή του. Ἡ διάσταση ἔγινε ὀξύτερη ὅταν ὁ Πανάρετος, ἀπαντώντας στὴν ἐπιστολὴ τῶν ἐμπόρων, χρησιμοποίησε ὑποτιμητικὲς ἐκφράσεις γιὰ τοὺς ἀγωνιστὲς τοῦ προαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα, ὑποστηρίζοντας πῶς ὁ Σύλλογος δὲν ἀνέστειλε τὴ λειτουργία του ἀλλὰ διαλύθηκε καὶ συνεπῶς ἡ Μητρόπολη, πού φρόντισε νὰ συγκεντρώσει τὰ ἐπιπλά, εἶχε δικαίωμα ἐκποίησης. Ὁ Πανάρετος ὄχι μόνον δὲν ἀναγνώριζε ἐθνικὸ ἔργο στὸν Πολιτικὸ Σύλλογο, ἀλλὰ, ρίχνοντας λάδι στὴ φωτιά σημείωνε: ...ἐναυλοὶ εἶναι αἱ ἀραί, τὰς ὁποίας ὁ Σύλλογος ἐπέσυρε. Ποιὸς εἶδε τὸ

Χατζή και δὲν τὸν φοβήθηκε!.. Ὡστε, —ἔγραφε σχολιάζοντας τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Πανάρετου— ἐμᾶς ποὺ ἀγωνιζόμαστε μέσῳ τοῦ Συλλόγου, φυλακίζόμαστε, περνούσαμε στρατοδικεῖα καὶ καταδικαζόμαστε σὲ θάνατο, ἐμᾶς καταριόταν ὁ κόσμος, ἐπειδὴ ὑπῆρξαν καὶ ἓνα δυὸ θύματα; Δηλαδή συμπεράνε, πρέπει νὰ καταριέται ὁ κόσμος τοὺς ἡγήτορες γιὰ ὅσους εἶχαν σκοτωθεῖ πολεμώντας στὸ Μπιζάνι; Ἡ ὅλοι νὰ ζήσωμεν ἢ ὅλοι νὰ πεθάνετε, εἶναι ἐπάνω κάτω ἡ ἀντίληψις, ἡ ὁποία ἐμπνέει τὴν φρικαλέαν αὐτὴν εἰς ἔννοιαν ἠθικὴν καὶ ἔκφρασιν περικοπὴν, κατέληγε ὁ Χατζῆς. Θὰ δοκίμαζε μεγαλύτερες ἀπογοητεύσεις στὸ μέλλον.

Ὁ Πέτρος δὲν ξαναπῆγε στὴ Μητρόπολη. Καταλάβαινε πῶς τὸ καλογερικὸ πείσμα ἦταν ἀδύνατο νὰ καμφθεῖ. Ἐξάλλου ὁ Γερβάσιος ἔλειπε καὶ στὸν Πανάρετο, μετὰ τὴν ἀθέτησι τῆς ὑπόσχεσός του, δὲν εἶχε μεγάλη ἐμπιστοσύνη. Ἔτσι στίς 26 Ὀκτωβρίου ποὺ ἐγίνε πανηγυρικὴ δοξολογία στὴ Μητρόπολη γιὰ νὰ γιορτασθεῖ ἡ πρώτη ἐπέτειος τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου χοροστάτησε ὁ Πανάρετος καὶ παρευρίσκονταν ὅλες οἱ ἀρχές, ἀνάμεσά τους καὶ ὁ ἡρωϊκὸς ἀρχηγὸς καὶ ἐλευθερωτὴς τῆς πατρίδας του Χιμάρης Σπύρος Σπυρομήλιος, ὁ Πέτρος δὲν πῆγε νὰ χαιρετήσῃ καὶ νὰ φιλήσῃ τὸ χέρι τοῦ Πανάρετου.

Ἡ πόλη ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχει δήμαρχο τὸν Τοῦρκο Γιαγιά μπη. Ἡ αἰσθησις πῶς ἦταν προσωρινὸς ἐπιδροῦσε ἀνασταλτικὰ στὴν ἐκδήλωσι ἐνδιαφέροντος γιὰ τὰ δημοτικὰ πράγματα. Τὰ παράπονα ἦταν πολλὰ, σὲ δυὸ σημεία ὅμως συγκεντρώνονταν οἱ βολές τοῦ τύπου, στὴν καθαριότητα καὶ τὸ φωτισμό. Τὰ Γιάννινα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη βρισκόταν στὴν ἴδια κατάστασι τῆς σημερινῆς Ἀθήνας μὲ τὸ νέφος. Ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι παρακαλοῦν νὰ φυσήξῃ βορειοδάραι γιὰ νὰ διαλυθεῖ τὸ νέφος, οἱ Γιαννιώτες εὐχονταν νὰ βρέξει, γιὰ νὰ κατακαθλοῖ ἡ σκόνη. Σαχάρα ἐγιναν τὰ Γιάννινα ἔλεγαν, καὶ εὐχονταν νὰ ἔχει συχνότερα πανσέληνο γιὰ νὰ φωτίζονται οἱ δρόμοι. Ὁ οὐρανός, παρατηροῦσαν, κάμνει δημαρχιακὰ χρέη, πότε μὲ τὴν βροχὴ καὶ ἄλλοτε μὲ τὸ φεγγάρι.

Πλησίαζε νὰ βγῇ ὁ Ὀκτώβριος καὶ τὰ σχολεῖα ἀντιμετώπιζαν ἀκόμα δυσκολίες στὴ λειτουργία τους. Ὑστερα ἀπὸ διακοπὲς ἐνὸς χρόνου ἦταν φυσικὸ νὰ παρουσιάζονται προβλήματα ποὺ ἀπαιτοῦσαν λύσεις. Ὁξὺ ἐμφανιζόταν τὸ πρόβλημα τῆς στέγασις γιὰ τοὺς μαθητὲς τῶν ἐπαρχιῶν, ἰδίως τῶν κοριτσιῶν. Τὸ καλὸ σωματεῖο Ἡ Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τίς ἀπορὲς μαθήτριες ἀποφάσισε τὴν ἰδρυσι Οἰκοτροφείου Θηλέων. Ὁ Πέτρος ἦταν ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ παῖνεσαν τὴν ἀπόφασιν, καὶ ἔκανε γενναία δωρεὰ στὴν Ἀδελφότητα. Τέτοιες πρωτοβουλίες ἦταν ἀξίες ὑποστήριξις καὶ ἀγανακτοῦσε ὅταν διαπίστωνε ἀδιαφορία ἢ ἀμέλεια σὲ θέματα ποὺ ὑπῆρχαν λύσεις, ἀλλὰ οἱ ἐγωῖσμοι καὶ τὰ πείσματα δὲν ἄφηναν νὰ δοθοῦν. Τὰ εἶχε πάλι μὲ τὴν Μητρόπολη, ποὺ ἀντὶ νὰ ἐνισχύσῃ ἔκλεινε τὸ Δημοτικὸ Νοσοκομεῖο τοῦ Κουραμπᾶ, μὲ διάφορα προσχήματα. Σὲ μελέτῃ του ὁ χειρουργὸς Γ. Σταυρίδης ἀποδείκνυε ὅτι τὸ Νοσοκομεῖο ἦταν χτισμένο σὲ ἰδεώδη τοποθεσία, ὅπως ἀπαιτοῦσαν οἱ ὁροὶ ὑγιεινῆς, καὶ οἱ ὁρισμένες ἐλλείψεις δὲν δικαιολογοῦσαν τὸ κλείσιμό του. Ὁ Πανάρετος, πρόεδρος καὶ ἐδῶ τῆς σχετικῆς ἐπιτροπῆς, ὑποχρεώθη

κε από τὸ θόρυβο ποὺ δημιουργήθηκε νὰ δηλώσει πὼς τὸ Νοσοκομεῖο θὰ ξαναλειτουργοῦσε ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1914, μὲ λίγες ὁμῶς κλίνες, 10-12. Ὅλα αὐτὰ στέριωναν τὴν πεποίθησιν στὸν Πέτρο πὼς πολλὰ δὲν πῆγαιναν καλὰ στὴ Μητρόπολη. Διαισθανόταν πὼς πίσω ἀπὸ ἀρκετὲς ἄστοχες ἐνέργειες, στίς ὁποῖες ἐμφανιζόταν νὰ πρωταγωνιστεῖ ὁ Πανάρετος, βρισκόταν ὁ Γερβάσιος. Σκέφθηκε νὰ παραιτηθεῖ, γιατί ὅσα γίνονταν, εἶχαν δυσμενὴ ἀντίκτυπο καὶ σ' ὅλα τὰ μέλη τῶν ἐνοριακῶν ἐπιτροπῶν καὶ τῶν ἐφορειῶν, ὑποχρεώνονταν νὰ συμφωνοῦν μὲ τὶς ἀποφάσεις τῆς Μητρόπολης, γιὰ νὰ μὴ συγκρουστοῦν μὲ τὴν ἡγεσίᾳ της. Εἶχε συντάξει τὴν ἐπιστολὴ τῆς παραίτησης, τὴν κράτησε ὁμῶς κλεισμένη στὸ γραφεῖο του, ἥξερε ὅτι θὰ εἶχε ἐπιπτώσεις καὶ δὲν ἤθελε στοὺς δύσκολους καιροὺς ποὺ περνοῦσε ἡ Ἑπειρος νὰ δημιουργήσῃ προβλήματα.

Σ τὶς συνεχιζόμενες κρίσεις ποὺ περνοῦσε τὸ *Ἑπειρωτικὸ Ζήτημα*, ἔρχονταν στιγμές, ποὺ ἀπὸ ἀδυναμία, νευρικότητα, δίψα γιὰ πληροφόρηση καὶ ἄλλα αἷτια, δημιουργοῦνταν προστριβὲς ἀνάμεσα στοὺς διαχειριζόμενους τὰ θέματα. Τέτοιες καταστάσεις δοκίμασαν καὶ οἱ Ἑπειρώτες ποὺ ἀνέλαβαν τὴν εὐθύνη νὰ φέρουν σὲ πέρας τὴν ἐνσωμάτωση τῆς ἐνιαίας Ἑπείρου στὴν Ἑλλάδα, ἀντίθετα μὲ τὶς θέσεις καὶ τὶς ἀποφάσεις τῆς ἐπίσημης κυβέρνησης. Τοὺς κοινούς πόθους τῶν Ἑπειρωτῶν ἐξέφραζε ἡ *Πανεπειρωτικὴ ἐπιτροπὴ*. Εἶχε ἐκλεγεῖ στὴ Μητρόπολη ἀπὸ *Πανεπειρωτικὴ συνέλευση*, σ' αὐτὴ μετεῖχαν κι ὅλοι οἱ ἱεράρχες τῆς Ἑπείρου. Ἡ *Ἐπιτροπὴ*, ὅπως ἀναφέρθηκε, μὲ ἐντολὴ τῆς συνέλευσης, πῆγε στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ θέσει ὑπόψιν τοῦ βασιλεῖ καὶ τῆς κυβέρνησης τὸ θέμα τῆς τύχης τῶν Βορειοηπειρωτῶν. Κατὰ τὶς συναντήσεις, φαίνεται, πὼς συζητήθηκαν καὶ ζητήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ *Ἐπιτροπὴ* εἶχε δεσμευθεῖ νὰ μὴν κάνει ἀνακοινώσεις. Ὅμως ὁ Χατζῆς, μόλις αὐτὴ γύρισε στὰ Γιάννινα, τῆς ζήτησε νὰ ἐνημερώσῃ τὸν Ἑπειρωτικὸ λαό, γιὰ ὅλα ὅσα συζητήθηκαν. Αὐτὸ δὲν ἔγινε, μὲ συνέπεια ἡ *Ἑπειρος*, ν' ἀρχίσει ἓνα σκληρὸ πόλεμο ἐναντίον της, ἄδικο αὐτὴ τὴ φορὰ. Κατηγοροῦσε τὰ μέλη της ὅτι εἶχαν κάνει ἐκδρομὴ στὴν Ἀθήνα, σπατάλησαν χρήματα, ὅτι δὲν ἐκπροσωποῦσαν τὸν Ἑπειρωτικὸ λαό, ἀκόμα καὶ τοὺς πέντε ἱεράρχες, μέλη της, χαρακτηρίζε *μανδραρινίζοντες*. Ἡ ἀπάντηση δόθηκε ἀπὸ τὸ μέλος τῆς *Ἐπιτροπῆς* δικηγόρο Γ. Βλαχλείδη. Δὲν πῆγαν γιὰ ἐκδρομὴ στὴν Ἀθήνα, ἔγραφε, ἀλλὰ μὲ εἰδικὴ ἀποστολὴ ὑψίστης ἐθνικῆς σημασίας, σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ ποὺ εἶχαν πάρει. Τὰ ἔξοδα τὰ πλήρωσαν οἱ ἴδιοι καὶ δὲν ἐπιβάρυναν κανέναν. Καὶ ἦταν ἀπαράδεκτο —τελείωνε— νὰ δέχονται χαρακτηρισμοὺς βαρεῖς πέντε διαπρεπεῖς ἱεράρχες, τῶν ὁποίων τὴ συμμετοχὴ στὴν *Ἐπιτροπὴ* ἡ ἐφημερίδα εἶχε ἐκθειάσει. Τέτοιος ἦταν ὁ Χατζῆς. Ἀγωνιστὴς ἀπὸ τοὺς λίγους, δημοσιογράφος μὲ σπάνια προσόντα, λογοτέχνης, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔντονα πάθη ποὺ κάποτε θόλωναν τὴν ὀρθὴ κρίση του. Συγκινεῖ ἡ ἀνάγνωση τῶν σελίδων τῆς *Ἑπείρου*, ποὺ δίνει τὴν εὐχέρεια νὰ διακρίνεις πολλὰς πλευ-

ρές τοῦ ψυχικοῦ του κόσμου. Στὴν ἴδια σελίδα, τὸ κύριο ἄρθρο, μὲ ἀποδέκτη τὴ διεθνή κοινότητα γιὰ τὴν ἀδιαφορία ποὺ ἔδειχνε ἀπέναντι στὶς μηχανορραφίες τῶν Ἰταλοαυστριακῶν νὰ ζημιώσουν τὴν Ἑλλάδα, σὲ ἄλλο σημεῖο σχόλια γιὰ τὶς ἀποφάσεις τῆς Μητροπόλεως κι ἄλλων ποὺ κατεῖχαν δημόσιες θέσεις, σὲ στήλη, ὄχι μόνιμη, τὸ χρονογράφημα, καὶ σὲ μιὰ γωνιὰ στιγμιότυπα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς πόλης μὲ τόση τρυφερότητα γραμμένα, εἶναι ἀδύνατο νὰ πιστέψεις πὼς ὁ ἴδιος ἄνθρωπος τὰ εἶχε γράψει ὅλα αὐτά. Περνοῦσε ἀπὸ τὸν ὁδὸ Μανωλιάσσης ὁ Χατζῆς κι ἀντίκρυσσε ἓνα θέαμα ποὺ τὸν συγκίνησε καὶ τὸ μετέφερε ἔπειτα στὰ στιγμιότυπα. Ἑλληνόπουλα καὶ Τουρκόπουλα ἔπαιζαν μαζὶ ἀδελφωμένα, ζητωκραύγαζαν καὶ κάποτε σταματοῦσαν γιὰ νὰ ψάλλουν τοὺς στίχους τοῦ Σολωμοῦ *ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη ... Τὰ κόκκινα φεσάκια* —ἔγραφε— *ἐφαίνοντο ὡς παπαροῦνες μιᾶς νέας ἀνθρωπίνης ἀνοιξέως. Μήπως ἡ ἀδελφότης θὰ κατασυντρίψῃ τὸν φανατισμόν; Εἴθε ἀθῶα μου παιδιά...* Λόγια καὶ σήμερα ἐπικάιρα.

Οἱ ἐπικρίσεις ποὺ δέχτηκε ἡ *Ἥπειρος* γιὰ τὰ καυστικά σχόλιά της ἐναντίον τῆς *Πανηπειρωτικῆς Ἐπιτροπῆς*, τὴν ὑποχρέωσαν, ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες, νὰ δικαιολογήσῃ μὲ ἔκτενές ἄρθρο τὴ στάση της. Δὲν εἶχε πρόθεση, σημείωνε, νὰ θίξῃ κανένα ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς *Ἐπιτροπῆς*. Τὰ σχόλιά της ξεκινοῦσαν μόνο ἀπὸ ἐθνικοὺς λόγους καὶ ἀπέβλεπαν στὸ συμφέρον τῆς πατρίδας. *Ἡ ἐφημερίς αὕτη* —ὑπογράμμισε— *μοναδικὸν ἡμερήσιον ἐν Ἡπείρῳ φύλλον καὶ πρωτοστατήσαν διαφοροτρόπως εἰς τὸν ἐθνικὸν ἐν Ἡπείρῳ ἀγῶνα, ρυθμίζουσα, καὶ τολμῶσα νὰ τὸ πράττῃ καὶ εἰς μαύρους καιροὺς, τὴν Κοινὴν Γνώμην διὰ καταγγελιῶν καὶ χρωματισμῶν τοιούτων, ὅσαι ἐξωγράφιζον ἐν ὅλῃ τῇ ἀπαισιότητί του τὸν μυσαρὸν καὶ ὑπουλον τύραννον, ἡ ἐφημερίς αὕτη εἰς τὰς παροῦσας περιστάσεις, ἀφοῦ ἀποτελεῖ καὶ αὕτη ρυθμιστῆρα τῆς Κοινῆς Γνώμης, πρέπει νὰ εἶναι ΑΠΟΛΥΤΩΣ ΕΝΗΜΕΡΟΣ* μερικῶν πραγμάτων, ἵνα κανονίξῃ καὶ αὕτη τὴν πορείαν της καὶ στηρίζῃ τὰ βήματά της ἐπάνω εἰς ὅ,τι πρέπει νὰ στηριχθῇ καὶ εἰς ὅ,τι ἡδύνατο νὰ τὴν διαφωτίσῃ ἐξυπηρετικὸν τοῦ κοινοῦ. Ὡς ἓνα σημεῖο εἶχε δίκιο, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνημερωμένος γιὰ νὰ ἀρθρογραφεῖ σωστά. Κινδύνευε ὅμως νὰ τὸ χάσῃ μὲ τὶς ὑπερβολές καὶ τὴ σκληρότητα τῆς γραφίδας του. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἐχθροὶ πλήθαιναν...

Πολλὰ μέλη τῆς *Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς* ἔρχονταν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ στὰ Γιάννινα, ἴσως γιὰ νὰ ἐκτιμήσουν τὴν κατάσταση νηφαλιότερα καὶ ἀνεπηρέαστα, μακριὰ ἀπὸ τὴν προπαγάνδα τῶν ἐχθρῶν τῆς Ἑλλάδας. Ὅρισμένοι Ἀγγλοὶ δημοσιογράφοι ποὺ συνόδευαν τὰ μέλη τῆς *Ἐπιτροπῆς*, μὲ διαλέξεις τους στὰ Γιάννινα καὶ τὴν ἐπαρχία τάσσονταν μὲ πειστικότητα ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς Ἑλλάδας καὶ παντοῦ ὅπου πῆγαιναν γίνονταν δεκτοὶ μὲ συγκίνηση καὶ ἐγκαρδιότητα. Δυὸ δημοσιογράφοι εἶχαν κερδίσει τὶς καρδιές τῶν Ἡπειρωτῶν: οἱ Ἀγγλοὶ *Τράμπμαν* καὶ *Μουράυ*. Ἡ συρροὴ μελῶν τῆς *Ἐπιτροπῆς* στὰ Γιάννινα ὀφειλόταν καὶ σ' ἓνα ἄλλο γεγονός. Ἀρρώστησε σοβαρά, ὁ Αὐστριακὸς πρόξενος Μπιλίνσκι καὶ μεταφέρθηκε

στά Γιάννινα. Ὑπέφερε ἀπὸ δύσπνοια, καὶ ἀπὸ παραληρήματα, πρόσθετε ὁ Χατζῆς, κατὰ τὰ ὁποῖα τὰ ἔχει μὲ διαφόρους. Τὸν συνόδευε ἡ γυναῖκα του, ποὺ βοηθοῦσε τὸν ἄντρα της στὸ νὰ πεισθεῖ ἡ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὰ δίκαια τῆς Ἀλβανίας. Ἔκαμε τὴν ἐμφάνισή της στοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων καὶ σκόρπιζε παντοῦ παγωνιά.

Ἡ ἀρρώστεια τοῦ Μπιλίνσκι ἦταν βαρειά, ὁ πρόξενος δὲν ἄντεξε, σὲ μιά βδομάδα πέθανε. Ἡ εἶδηση τοῦ θανάτου χαροποίησε τοὺς Ἕλληνες, ἦταν ἡ πιὸ μισητὴ ξένη προσωπικότητα. Ὅταν ἔμαθαν τὰ τελευταῖα λόγια του, εἰπωμένα στὸ κρεβάτι τοῦ πόνου καὶ σὲ στιγμὲς ποὺ ἡ ζωὴ του κρεμόταν ἀπὸ μιά κλωστή, ἄλλαξαν γνώμη. Βέβαια ὁ Μπιλίνσκι δὲν ἔγινε συμπαθὴς, γιατί τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς του θὰ βάραιναν ἀποφασιστικὰ στὴν τύχη τῶν Βορειοηπειρωτῶν, ὅμως τὸ δράμα του, ὁ ἐσωτερικὸς διχασμὸς, κατανοήθηκε καὶ ἐκτιμήθηκε. Εἶπε χαροπαλεύοντας: Δὲν τὴν ἔβλαψα τὴν Ἡπειρο ὡς ἄνθρωπος. Δὲν ἐστάθηκα ἐχθρὸς εἰς τὰ συμφέροντά της ὡς ἄνθρωπος. Νοιώθω πόσον ἐπειράχθησαν οἱ Ἕλληνες Ἡπειρώται, νοιώθω πόσο δίκαιον ἔχουν. Ἀλλὰ σὰς ὀρκίζομαι ὅτι ὡς ἄνθρωπος τὸ ὁμολογῶ καὶ ἐγὼ τὸ δίκαιόν των. Μὴ μοῦ καταλογίζετε τί ὡς πρόξενος ἠναγκαζόμην νὰ κάνω. Εἶναι τρομερὰ σύγκρουσις συνειδήσεως καὶ ἀνάγκης αὐτό... Ἡ σορὸς τοῦ Μπιλίνσκι ταριχεύθηκε ἀπὸ τὸ γιατρό Ἐπ. Λέκκα καὶ μεταφέρθηκε στὸ ναῖσκο τῶν Καθολικῶν, ὅπου ἐψάλη ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία, στὴν ὁποία παρευρέθηκαν ὅλα τὰ μέλη τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς, τὸ προξενικὸ σῶμα, ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Γ. Ζωγράφος, ὁ διοικητὴς τοῦ Στρατοῦ Π. Δαγκλῆς, ὁ νομάρχης Α. Φορέστης καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι. Ἡ ταφὴ θὰ γινόταν στὴν πατρίδα του τὴν Πολωνία, τμῆμα τῆς ὁποίας ἦταν ὑπόδουλο στὴν Αὐστρουγγαρία. Περίμεναν πολυτελὲς δρῦνιο φέρετρο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ γίνει ἡ μεταφορὰ. Ἐτσι ἔκλεισε τὸ κεφάλαιο Μπιλίνσκι, χωρὶς νὰ ἐξαλειφθοῦν καὶ οἱ συνέπειες τῆς πολιτικῆς του.

Τὴν ἐνοχὴ τοῦ Μπιλίνσκι, γιὰ τὴν τροπὴ ποὺ πῆρε τὸ Βορειοηπειρωτικὸ ἀποκαλύπτουν καὶ τὰ *Μυστικὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης* ποὺ ἔφερε σὲ φῶς ὁ καθηγητὴς Π. Ἐνεπεκίδης. Ἀπὸ τὰ ἴδια ἀρχεῖα γίνεται γνωστὸ πὼς ἡ Β. Ἡπειρος χάθηκε ἀπὸ τὴν ἐπιμονὴ τῆς Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας, καὶ τῆς Ἀγγλίας τελικά, καθὼς καὶ τὸ ὅτι ὁ βασιλιάς Κωνσταντῖνος ἦταν ἀποφασισμένος καὶ νὰ παραιτηθεῖ ἀκόμα ἀφήνοντας στὸ θρόνο τὸ γιὸ του, γιατί δὲν ἤθελε νὰ δώσει διαταγὴ στὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὴ Β. Ἡπειρο. Μετὰ τὴν παραίτησή του θὰ πῆγαινε στὴν Ἡπειρο γιὰ νὰ τεθεῖ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀνταρτῶν, ὑπερασπίζοντας τὴ χώρα ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ δουλεία. Ὁ Βενιζέλος δὲν συμφώνησε καὶ ἀπέιλησε παραιτήση. Ἐτσι ὑποχρεώθηκε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ὑποχωρήσει καὶ νὰ ἐγκρίνει τὴν πολιτικὴ τοῦ πρωθυπουργοῦ του. Ὅλα αὐτὰ γίνονταν στίς ἀρχὲς Δεκεμβρίου τοῦ 1913, μυστικὰ βέβαια, κάτι ὅμως θὰ διέρρευσε γιὰ νὰ σχηματιστεῖ στοὺς Ἡπειρώτες ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ βασιλιάς ἀγωνιζόταν

για τη Β. Ήπειρο, ενώ ο Βενιζέλος, ακολουθώντας τις υποδείξεις των Μεγάλων, τη θυσίαζε.

Στο σπίτι του Πέτρου άρχισαν να βάζουν τα χειμωνιάτικα. Ο καιρός με την είσοδο του Νοεμβρίου ψύχραινε περισσότερο, το χιόνι εγκαταστάθηκε μόνιμα στα γύρω βουνά, άσπρισε το Μιτσικέλι, εμφανίστηκαν κι οι πρώτοι πάγοι. Ο χειμώνας έκανε πιο έντονο και το οικονομικό πρόβλημα, ο κόσμος παραπονιόταν για τη μεγάλη άκρεια, οι φτωχές τάξεις δοκιμάζονταν περισσότερο. Για την ανακούφιση των φτωχών μαθητών της επαρχίας κυρίως συστήθηκε *Οικονομικό Σύστημα* υπό την προεδρία της πριγκίπισσας Άλίκης. Με μικρό τίμημα μαθητές και μαθήτριες, ανεξάρτητα από φυλή και θρήσκευμα είχαν δικαίωμα συμμετοχής, ήταν ένα σημαντικό μέτρο ανακούφισης των άπόρων. Η μικρή Χριστίνα, είχε καταγοητευθεί από το θιασο που συνέχιζε τις παραστάσεις του, δεν άφηνε έργο να μην το δει, έστω κι αν μερικά απ' αυτά ήταν πρόχειρα κατασκευάσματα, που συνέβαλαν στην άρραίωση της πελατείας. Οι εισπράξεις έπεσαν κι ο θιασος, καταφεύγοντας σ' ότι γινόταν στην Άθήνα, άρχισε το ανέβασμα έργων «σόκιν», οι τίτλοι τους και μόνο έδιναν μια πρόγευση του τί θα έβλεπε ο θεατής: *Το ξυνό φρούτο*, *Η χωριστή κρεβατοκάμαρα*, κ.ά. Οι τίτλοι, μαζί με την απαγορευτική ταμπέλιτσα: *το έργο είναι ακατάλληλον διά δεσποινίδας*, δημιούργησαν συνωστισμό στα ταμεία, ή στενοχώρια της Χριστίνας που υποχρεώθηκε να διακόψει την παρακολούθηση των παραστάσεων ήταν μεγάλη, παρηγοριόταν κάπως από το γεγονός πως και οι γονείς της δεν θέλησαν να παρακολουθήσουν τα σκανδαλιστικά έργα του θιάσου.

Τόν Πέτρο άνησυχούσε πολύ μια τάση που άρχισε να διαφαίνεται άμέσως μετά την άπελευθέρωση, εκείνη του εύκολου πλουτισμού. Στο δημόσιο τομέα ή κακή παράδοση υπήρχε από την εποχή της τουρκοκρατίας, τότε που ή διεφθαρμένη κρατική μηχανή, κινούσε τα γρανάζια της για τη διεκπεραίωση υποθέσεων, μόνο ύστερα από χρηματισμό των υπαλλήλων, που δε δίσταζαν να απλώνουν το χέρι τους και στο δημόσιο ταμείο για να πλουτίσουν. Η παράδοση πέρασε ως ένα βαθμό και στο νέο μηχανισμό της διοίκησης, έτσι έλεγαν οι φήμες που κυκλοφορούσαν την εποχή αυτή του φθινοπώρου, και αναφέρονταν σε διασπάθιση του δημοσίου χρήματος, καταχρήσεις, κ.ά., γίνονται ακόμα και στίς μέρες μας τέτοια. Η Γενική Διοίκηση διέταξε άμέσως την εισαγγελική άρχή να επέμβει με άνακρίσεις και να ένημερώσει την κοινή γνώμη. Το ίδιο ζητούσε και ή Ήπειρος, ή όποια κατακλυζόταν από άνώνυμα γράμματα, γνώριμη αντίδραση και των καιρών μας.

Στην άγχώδη ατμόσφαιρα, που όλο και γινόταν βαρύτερη τους τελευταίους μήνες, ήρθε μια είδηση για να φαιδρύνει τις καρδιές, να σκορπίσει αισιοδοξία. Η Τουρκία, ύστερα από κωλυσιεργία μηνών, αποφάσισε, πιεζόμενη και από τους Μεγάλους, να υπογράψει τη συνθήκη ειρήνης. Το γεγονός γιορτάστηκε με πανηγυρικές εκδηλώσεις και δημιούργησε κάποιες έλπίδες, για την αΐσια κατάληξη και του *Ήπειρωτικού Ζητήματος*. Τα μέλη της Διεθνούς Επιτροπής, μετά την κηδεία του Μπιλίνσκι, γύρισαν στο Λεσκοβίκι, για να συνεχίσουν το έργο τους. Από τις αποφάσεις τους θα κρίνονταν ή τύχη εκατοντάδων χιλιάδων Έλλήνων, που κάθε μέρα ζούσαν με την άγωνία του αύριο.

Σὰ νὰ μὴν ἔφτανε ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ ἀκαθαρότητα ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑπάρχει, ἤρθε νὰ ἐπιδεινώσει τὴν κατάσταση καὶ νὰ ἐπισύρει τὴν κατακραυγὴ τοῦ κόσμου καὶ ἡ νοθεὶα τῶν τροφίμων. Ἡ ἀστυϊατρικὴ ὑπηρεσία διαπίστωνε μεγάλῃς ἔκτασης νοθεὶα στὸ βούτυρο, ἐπέβαλε κυρώσεις καὶ ἔδωσε γιὰ δημοσίευση τὰ ὀνόματα τῶν δραστῶν στὸν τύπο. Ἡ ἀγανάκτηση τῶν Γιαννιωτῶν ἀντικατοπτριζόταν στὰ σχόλια τῆς *Ἡπείρου*, ὅπου τονιζόταν ὅτι τὸ βούτυρο ἦταν βασικὴ τροφή καὶ δὲ μπορούσαν οἱ ἀσυνεῖδοι νὰ παίζουν μὲ τὴν ὑγεία καὶ τὸ πορτοφόλι τοῦ κόσμου, ἔπρεπε νὰ ἐπιβληθοῦν ἐξοντωτικὲς ποινές.

Τὸ μαγαζὶ τοῦ Πέτρου, ὅπως ἀναφέρθηκε, δὲν εἶχε πρόβλημα μὲ τὶς ἐπιθεωρήσεις ἦταν πάντα καθαρὸ καὶ τὰ τρόφιμα ἀγνά καὶ ὑγιεινά. Αἰσθανόταν ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση γιὰ τὰ συγχαρητήρια ποὺ τοῦδινε ὁ γιατρὸς Α. Χρησιδῆς. Ἐξακολουθοῦσε πάντα νὰ κουβεντιάζει μὲ τὸν Πέτρο, ἰδιαίτερο λόγο ἔκαναν τελευταῖα γιὰ τὰ *Μητροπολιτικά*. Ὁ γιατρός, ἀνήκοντας στὴν ὁμάδα τῶν ἀγωνιστῶν, ἀποδοκίμαζε, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμα τῆς τουρκοκρατίας, τὴ στάση τῆς Μητρόπολης, τοὺς ὁπαδοὺς ποὺ τὴν ἀκολουθοῦσαν, *Μητροπολιτικούς* τοὺς ὀνόμαζαν, τοὺς χαρακτηρίζαν ἡττοπαθεῖς, συντηρητικούς, ὁμφαλοσκοποὺς καὶ πεισματάρηδες. — *Τὶ ἤθελαν ν' ἀνακατεντοῦν μὲ τὴν περιουσία τοῦ «Πολιτικοῦ Συλλόγου»;* διαμαρτυροῦν ὁ Χρησιδῆς. *Ἐπειδὴ φρόντισαν νὰ περιμαζέψουν τὰ ἐπιπλα, τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐμᾶς μᾶς κυνηγοῦσαν οἱ Τοῦρκοι, ἔγιναν καὶ νοικοκυραῖοι; Μὲ ποιὸ δικαίωμα;* — *Λάθος, λάθος...* ἀπαντοῦσε ὁ Πέτρος, *λάθος ποὺ δὲν θέλουν νὰ τὸ καταλάβουν καὶ διχάζουν τὸν κόσμο, σὲ καιροὺς δύσκολους, τώρα χρειάζεται νὰ εἴμαστε ἐνωμένοι γιὰ νὰ τὰ βγάλουμε πέρα μὲ τὰ θηρία ποὺ μᾶς πολεμοῦν.*

Τὰ ἀγνά προϊόντα καὶ ἡ καθαριότητα τοῦ μαγαζιοῦ, αὔξησαν τὴν πελατεία τοῦ Πέτρου, ποὺ δὲν εἶχε χέρια γιὰ νὰ τὴν ἐξυπηρετεῖ. Πῆρε κι ἄλλους ὑπαλλήλους καὶ στὸ μυαλό του ἄρχισε νὰ ὠριμάζει ἡ ἰδέα ν' ἀνοίξει καὶ νέο μαγαζὶ στὴν Καλούτσιανη. Ἐψαχνε νὰ βρεῖ ἱκανὸ καὶ τίμο συνétaιρο, σὰν τὸν Πρεβεζιάνο, καὶ κεῖ τὸ μαγαζὶ δούλευε ἱκανοποιητικά, ὁ συνεταῖρος τοῦ εἶχε μὴνύσει πὼς ἔπρεπε ν' ἀγοράσουν κι ἓνα διπλανὸ κατάστημα, γιὰ νὰ μεγαλώσουν τὸ χῶρο. Ὁ Πέτρος συμφώνησε καὶ κατέβηκε στὴν Πρέβεζα γιὰ νὰ σχηματίσει προσωπικὴ ἀντίληψη. Γύρισε στὰ Γιάννινα ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες, κουβαλώντας μαζί του ψάρια λογιῆς λογίων, ἀπὸ τὸ θησαυρὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ.

Τόση ἦταν ἡ εὐαισθησία τοῦ κόσμου γιὰ κάθε τι ποὺ εἶχε σχέση μὲ τὰ ἐθνικά μας θέματα, ποὺ δὲν ἄφηνε ἀσχολίαστη καμιά ἐκδήλωση. Ὁ *Τερός Λόχος*, ἡ αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἡ καλὴ ἐκγύμνασή τους, ἀποτελοῦσε καθημερινὸ θέμα τοῦ τύπου. Ὅταν ἡ ἐκγύμναση εἶχε ὀλοκληρωθεῖ μὲ τὴν προαγωγή, ὅσων ξεχώρισαν, σὲ ὑποδεκανεῖς καὶ δεκανεῖς, ἔφτασε ἡ ὥρα ν' ἀποκτήσουν οἱ *Τερολοχῖτες* καὶ τὴ σημαία τους. Ἡ εἰδηση πὼς κάποιος δώρησε μιὰ ὠραιότατη σημαία δημιούργησε ἀναταραχὴ. Δὲν μπορεῖ, ἔγραφε ὁ Χατζῆς, νὰ ἔρχεται ἓνας ἰδιώτης καὶ νὰ καλύπτει μὲ τὴ δωρεά του μιὰ ὑποχρέωση ποὺ εἶχε ὀλόκληρη ἡ Γιαννιώτικη κοινωνία.

Αὐτὴ ἔπρεπε, καὶ ἦταν πρόθυμη, νὰ εἰσφέρει τὸν ὀβολό της, σὲ μιὰ χειρονομία συμβολικὴ τῆς ἐκτίμησης τῆς ἀποστολῆς τῶν Ἱερολοχιτῶν. Στὴ γνώμη του, ποὺ εἶχε εὐρύτατο ἀντίκτυπο, ἀντιτάχθηκε ὁ Χρῆστος Χρηστοβασίλης μὲ ἐπιστολὴ του στὴν ἐφημερίδα. Στὴν ἀρχὴ συμφώνησα κι ἐγὼ μαζί σας —σημείωνε— πὼς ἡ σημαία τῶν Ἱερολοχιτῶν ἔπρεπε νὰ κατασκευασθεῖ μὲ Πανηπειρωτικὸ ἔρανο. Ἀλλάξα ὁμως γνώμη δταν ἔμαθα πὼς τὴ σημαία δώρησε στὸ Λόχο ὁ ἀντισυνταγματάρχης Ἀθαν. Δ. Μ. Μπότσαρης, ἐγγονὸς τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Νομίζω πὼς ἡ προσφορὰ τῆς οἰκογένειας Μπότσαρη στὸ Ἔθνος καλύπτει ὅλους τοὺς Ἡπειρώτες καὶ συνεπῶς ἡ δωρεὰ τῆς σημαίας ἀπὸ τὴν οἰκογένεια αὐτὴ δὲν εἶναι ἀτομικὴ ἀλλὰ, συμβολικὰ, συλλογικὴ. Ὁ Χατζῆς γκρίνιαξε ἀκόμα λίγο, παραδέχτηκε ὁμως στὸ τέλος τὴ συλλογιστικὴ τοῦ φίλου καὶ ὁμοτέχνου του.

Ἡ ἔλλειψη καθαριότητος, ἡ ἀνακάλυψη ἐκτεταμένης νοθείας σὲ βασικὰ εἶδη τροφίμων καὶ οἱ καταγγελίες γιὰ καταχρήσεις στὸ Δημόσιο δημιούργησαν ἀνησυχίες στοὺς ἐργαζόμενους, ποὺ ἐκφράστηκαν ἔντονα στὴν σύσκεψη ποὺ ἔκαναν τὰ συμβούλια τῶν συντεχνιῶν. Κατὰ τὴ συζήτηση ὁ Πέτρος καυτηρίασε δριμύτατα τὴν κατάσταση ποὺ ἐμφάνιζαν τὰ Γιάννινα, ἕνα χρόνο σχεδὸν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, χαρακτήρισε ἀσυνείδητους ὅσους θεληματικὰ ἢ ἀθέλητα δημιουργοῦσαν κινδύνους γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ ἢ τὸν δηλητηρίαζαν μὲ νοθευμένα τρόφιμα. Ζήτησε νὰ ἀναληφθεῖ σταυροφορία ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν Πολιτεία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐργαζόμενους γιὰ τὴν αὐστηρὴ τιμωρία τῶν ἐνόχων καὶ τὸν ἀποκλεισμό τῶν καταστημάτων τους ἀπὸ τὶς συναλλαγές. Ὁ Πέτρος χαιρέτησε καὶ τὴν ἀπόφαση τῆς Γενικῆς Διοίκησης νὰ προκηρύξει διαγωνισμό γιὰ τὴ σύσταση ἐταιρείας, ἡ ὁποία θὰ ἀναλάμβανε τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἡλεκτροφωτισμοῦ καὶ τῆς ὕδρευσης τῆς πόλης, μὲ ἐτήσια ἀποζημίωση καταβαλλόμενη ἀπὸ τὸ Δῆμο. Γυρνώντας σπίτι ἐνοιωθε ἱκανοποίηση γιατί οἱ εἰσηγήσεις του ἔγιναν δεκτές, ὄνειρευόταν καλλίτερες μέρες γιὰ τὰ Γιάννινα. Πίστευε πὼς σιγά-σιγά ὅλα θὰ καλλιτέρευαν, τὸ πρῶτ' ἀκόμα εἶχε διαβάσει στὴν ἐφημερίδα μιὰ εἶδηση ποὺ τὸν χαροποίησε: ἡ ἐγκληματικότητα τὸ 1913 εἶχε περιοριστεῖ πολὺ καὶ ἔτεινε νὰ ἐξαλειφθεῖ. Πολὺ λίγα ἦταν τὰ κρούσματα, ἐνῶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας σημειώνονταν τὴν ἐβδομάδα 50-60 φόντοι, τραυματισμοὶ καὶ ληστείες. Ἀφοῦ στίς δύσκολες αὐτὲς περιπτώσεις ὁ νόμος ἐφαρμόστηκε καὶ ἀπέδωσε, μὲ μεγαλύτερη εὐκολία μποροῦσε νὰ γίνῃ κάτι ἀνάλογο καὶ σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις ποὺ συζητήθηκαν στὴ σύσκεψη.

Δὺο γεγονότα ἀπόχτησαν ἰδιαίτερη σημασία, τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Νοεμβρίου, ἐξαιτίας τῆς ἀτμόσφαιρας ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν πόλη καὶ τὴν ὑπαιθρο καὶ τῶν μεταπελευθερικῶν συνθηκῶν. Μὲ ἀσυνήθιστη συρροὴ λαοῦ ἔγινε στὸ Μητροπολιτικὸ ναὸ τὸ ἐτήσιο μνημόσυνο τῶν

ἀδελφῶν Ζωσιμάδων, στίς 8 τοῦ μήνα. Οἱ εὐεργεσίες καί τὰ κληροδοτήματα πού ἄφησαν ἀποτελοῦσαν ἀνεκτίμητη προσφορά πρὸς τὰ σκλαβωμένα ἀδέρφια τους. Τὸ ἔργο τους ἀναλύθηκε σ' ὅλη του τὴν ἔκταση, προπαντὸς τονίστηκε ἡ ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ προσφορά τους, δὲν μετροῦσε τώρα τὰ λόγια του ὁ ὁμιλητής, ὅπως γινόταν ἐπὶ τουρκοκρατίας, τότε φοβόταν μήπως πεῖ κάτι πού οἱ Τοῦρκοι θὰ παρεξηγοῦσαν καὶ θὰ δημιουργοῦσε προβλήματα· τὰ Γιάννινα τώρα ἦταν ἐλεύθερα, ἐλεύθεροι κι οἱ ἄνθρωποι, μποροῦσαν νὰ ποῦν τὴν ἀλήθεια, χωρὶς νὰ τὴ φτιασιδώνουν. Μὲ τὴν ἴδια μεγαλοπρέπεια γιορτάστηκε τὴν ἴδια μέρα καὶ ἡ γιορτὴ τῆς Σημαίας στὴν κατάμεστη ἀπὸ κόσμο καὶ τοὺς μαθητὲς τῶν σχολείων πλατεία τῶν Στρατῶνων. Ὅλα, ὅσα εἰπώθηκαν, κατέτειναν στὸ νὰ ἐμψυχώσουν τὸ φρόνημα, μικρῶν καὶ μεγάλων, ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἀγῶνα πού ἄρχιζε.

Στὴν Ἑπείρο συνεχίζόταν ἡ ἐπιστράτευση τῶν Ἑπαιρωτῶν (4 κλάσεις) καὶ προχωροῦσε ἡ ἀποστράτευση τῶν ἐφέδρων ἀπὸ τὴν Παλιὰ Ἑλλάδα. Ἡ ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης εἰρήνης μὲ τὴν Τουρκία δημοῦργησε τὶς προϋποθέσεις μείωσης τοῦ στρατοῦ, ἡ χαρὰ τῶν ἐφέδρων πού γύριζαν στὰ σπίτια τους ἦταν ἔκδηλη σ' ὅλες τὶς μονάδες, ὁ βασιλιάς εἶχε ἀπευθύνει νέο διάγγελμα πρὸς τοὺς ἀπολυόμενους, τοὺς εὐχαριστοῦσε γιὰ τὶς νίκες καὶ τὶς θυσίες, τόνιζε ὅμως ὅτι ἔπρεπε νά ναι σὲ ἐργήγορση γιὰ νὰ δώσουν τὸ παρῶν, ὅταν τοὺς ξαναχρειάζοταν. Ὁ γιὸς τοῦ Πέτρου ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τὸν πῆξε πάλι νὰ τοῦ δώσει τὴν ἄδεια νὰ καταταγεῖ *Τερολοχίτης, ὅχι, ἀπαντοῦσε ὁ πατέρας, κι αὐτοῦ πού βρῖσκεσαι γιὰ τὴν πατρίδα πολεμᾷς, θὰ τελειώσεις πρῶτα τὸ Πανεπιστήμιο, κι ὕστερα, μὲ τὴν εὐχή μου, ἔλα στὴ Βόρειο Ἑπείρο πού σέ χρειάζεται.*

Θέμα συζήτησης, γιὰ τοὺς κοσμικοὺς κύκλους, εἶχε γίνει ἐκείνες τὶς μέρες στὰ Γιάννινα, ἡ ἴδρυση τῆς λέσχης *Ἑλευθερία*, ἀπὸ τὸν ἐπιχειρηματία Τζῶν Κῶστα, διπλα ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο θέατρο. Στὰ ἐγκαίνια παρευρέθηκε πολὺς κόσμος πού ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὶς ὥραϊες αἰθουσες, τὶς πλούσιες διακοσμημένες. Μοναδικὸ ἴδρυμα, τὸ εἶχε ἀνάγκη ἡ πόλη, ἔλεγαν ὅλοι. Οἱ ἐγγραφὲς μελῶν ἀρχισαν ἀθρόες, μὲ τριδραχμὴ μηνιαία συνδρομὴ. Κοσμικὸ κέντρο στὴν οὐσία ἦταν, χωρὶς καμμιά πνευματικὴ ἐπένδυση, μπορεῖ ἀραιὰ καὶ πού νὰ γινόταν καμμιά διάλεξη, τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῆς ζωῆς τῆς λέσχης ἦταν τὸ χαρτοπαίγνιο καὶ ἡ ἐπίδειξη. Γιὰ πολλοὺς, τοὺς μορφωμένους προπαντὸς, πού εἶχαν ἀγωνιστεῖ ἐπὶ τουρκοκρατίας γιὰ νάρθει τὸ Ἑλληνικόν, οἱ λέσχες καὶ τὰ θέατρα ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ κλίμα τους. Αὐτοὶ νοσταλγοῦσαν τὰ φαρμακεῖα καὶ τὰ καπνοπωλεῖα, εἶχαν μεταβληθεῖ τότε σὲ χώρους συγκέντρωσης τῶν ἐπιστημόνων, κι ὅπου, μὲ λεξιλόγιο πολλὲς φορὲς ἰδιότυπο, ἐνημερώνονταν οἱ εὐρισκόμενοι γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐθνικῶν μας πραγμάτων καὶ γιὰ τὴν πορεία τοῦ προαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα. Ὀνομαστὸ ἐγινε, γιὰ τὶς ὑπηρεσίες πού πρόσφερε στὸ ἔθνος, τὸ φαρμακεῖο τοῦ Ζῶη Παπανικολάου, ἀπὸ τὴν Ἀρτσιστα, στὴν ὁδὸ Ἀνεξαρχτοῦ, εἶχε γίνει κέντρο πατριωτῶν, ἰδιαίτερα τῶν μελῶν τῆς *Ἑπαιρωτικῆς Ἐταιρείας*, στὴν ὁποία ἀνῆκε κι ὁ ἴδιος. Ἀρχετὰ εἶχε γράψει γιὰ τὸν Ζῶη Παπανικολάου ὁ καθηγητὴς Γ. Α. Οἰκονόμου στὴν «Ἑπαιρωτικὴ Ἑστία» τοῦ 1957. Ὁ Ζῶης, σημείωνε, ποτὲ δὲν πῆγε νὰ δεῖ τὶς φιέστες τῶν Τούρκων, οὔτε στὴ δοξολογία τοῦ Ἀν Νικόλα τῆς ἀγορᾶς, στὴν ὀνομαστικὴ γιορτὴ τοῦ τσάρου Νικολάου, ὅπου πῆγαιναν

πλήθος χριστιανοί αναμένοντας την ἐλευθερίαν ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Ρωσίδα. Ὅταν ἐμπαινε στὸ φαρμακεῖο του κανένας τουρκὸς πελάτης, τὸν προσφωνοῦσε μὲ τό: «ἔτσ' πού λές Μουσταφᾶ ἐφέντη», γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ χριστιανοὶ καὶ νὰ προσέχουν τὰ λόγια τους. Αὐτὲς τὶς συγκεντρώσεις νοσταλγοῦσαν πολλοὶ καὶ δὲν πατοῦσαν τὸ πόδι τους στὶς λέσχεις καὶ τὰ θέατρα.

Ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ συνέχιζε τὸ ἔργο της, εἶχαν ὁμῶς διαρρεῦσει καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικὸ οἱ σκέψεις πού ἐπικρατοῦσαν, σχετικὰ μὲ τὸν καθορισμὸ τῶν συνόρων. Ὅσα μαθεύονταν δὲν προμήνυαν τίποτε καλὸ γιὰ τὴν Βόρειον Ἡπειρὸν, τὴν εἶχαν καταδικάσει σὲ νέα σκλαβιά. Ὁ Χατζῆς θεώρησε χρέος του νὰ προῖδεάσει τοὺς Ἡπειρώτες γιὰ τὴ δυσμενὴ ἐκβαση τοῦ Ἡπειρωτικοῦ Ζητήματος. Τοὺς πρότεινε ταυτόχρονα νὰ ὀπλισθοῦν μὲ θάρρος καὶ νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ προτάξουν τὰ στήθη τους ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, γιὰ νὰ διασφαλίσουν τὴν ἐλευθερίαν τους. Οἱ Ἡπειρώτες δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπολογίζοντι τί στάση θὰ κρατοῦσε ἡ κυβέρνησις καὶ τί διαταγὰς θὰ ἔπαιρνε ὁ ἑλληνικὸς στρατός. Τὸ μόνον πού χρειάζονταν ἦταν ἀξιοὶ ἡγήτορες, γιὰ ν' ἀναλάβουν τὴν προετοιμασίαν τοῦ ἀγῶνα. Τὴν κοινὴ γνώμην προετοίμαζε καὶ ὁ Βενιζέλος μὲ τὶς ἀγορεύσεις του στὴ Βουλὴ, γιὰ νὰ καταπιεῖ εὐκολώτερα τὸ πικρὸ ποτήρι, ὁ μόνος δρόμος πού εἶχε ἀπομείνει γιὰ τοὺς Ἡπειρώτες ἦταν ἡ αὐτοάμυνά τους.

Ὁ Γ. Χατζῆς, ὅσο περνοῦσαν οἱ μέρες καὶ οἱ δυσμενεῖς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων γιὰ τὴν τύχην τῆς Βορείου Ἡπείρου θεωροῦνταν ὡς τετελεσμένο γεγονός, εἶχε ἀπομονωθεῖ ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐνασχόλησις, ἔφυγε γιὰ τὴν ἔρημον καὶ ἀπὸ κεῖ, ὅπως ὁ Ἰωάννης ὁ Προδρόμος, κήρυττε τὸ Μετανοεῖτε γιὰ τοὺς Ἡπειρώτες, τοὺς πρότρεπε νὰ γίνουν σκληροὶ, νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ πεθάνουν, ἀλλὰ νὰ μὴν αὐτοκτονήσουν. Ἡ ἀρθρογραφία του θύμιζε προφητικὰ κείμενα πού προμήνυαν τὸν ὄλεθρον: — Ἡπειρώται! κραύγαζε, ὁ ἔσχατος κίνδυνος ἐπέρχεται, ἡ ἀγρία καταιγὶς πλησιάζει. Ὁ ὀρίζων ζοφοῦται καὶ σκότῃ κολάσεως θὰ σᾶς καταθάψουν εἰς τὰ τάρταρα τῆς ἀπωλείας, εἰς μαρτύρια πρωτακούστου δουλείας, εἰς ὁμοίαν τῆς ὁποίας οὐδαμοῦ, οὐδέποτε, οὐδεὶς ὑπέκλυψε λαὸς ἀμαχητεῖ, μοιρολατρῶν μετ' ἀπιστεῦτον καὶ ἀνάνδρον ἀτιμίας. Μὴ σᾶς καταλάβῃ ὁ κατακλυσμὸς τοῦ ὀλέθρου, τοῦ αἰωνίου ὀλέθρου, κοιμωμένους ἢ δεομένους καὶ ἄλλοθεν ἐπιζητοῦντας ἀντίληψιν. Μὴ σᾶς εὖρῃ ἡ ἀδικία ἐκπεπληγμένους πρὸ αὐτῆς μέχρις ἀπραγμοσύνης. Σώσατε ἑαυτούς. Ἀνάστητε, ἴδατε καὶ κατανοήσατε τὰ περὶ ἡμᾶς. Σώσατε μόνοι τὴν ἐλευθερίαν σας καὶ τὴν ὑπαρξίν σας καὶ μὴν ἐμπιστεύεσθε εἰς οὐδένα, ἀπολύτως εἰς οὐδένα ἄλλον. Μὴν αὐτοκτονεῖτε. Δὲν ἦταν ἀπλὰ λόγια δημοσιογράφου αὐτὰ, ἦταν πύρινες ρομφαῖες πού ἐκτοξεύονταν ἀπὸ χεῖλη ἀσκητῆ, μαστίγωναν, πλήγωναν τὴν καρδιά, ἦταν ἀνάγκη νὰ πραγματοποιηθῇ συναγερμὸς ψυχῶν καὶ σωμάτων γιὰ νὰ σταθοῦν ὀρθοὶ οἱ Ἡπειρώτες καὶ νὰ ἐπιτελέσουν τὸ χρέος τους. Ἦταν λόγια πού ὁ ἀπόηχός τους φθάνει ὡς τὶς μέρες μας, τὶς ἀποκαλυπτικὰς τοῦ μαρτυρίου ἐνὸς λαοῦ, καταδικάστηκε ἀπὸ τοὺς Με-

γάλους νὰ μείνει σκλάβος γιὰ ὀγδόντα περίπου χρόνια, ἕναν αἰῶνα πές, κι ὁ κάθε χρόνος νάναι χειρότερος ἀπὸ τὸν ἄλλο. Στὴν ἀρθρογραφία τοῦ Χατζῆ, ἀνιχνεύονται καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς διάστασής του μὲ τὸν Βενιζέλο, μὲ τὸν ὁποῖο δὲν θ' ἀργοῦσε νάρθει σὲ πλήρη ρήξη, πίστευε πὼς εἶχε προδώσει τὴν Ἥπειρο.

Ἡ κυβέρνηση δὲν εἶχε ἐκδηλώσει ἀκόμα φανερά τις προθέσεις της, δὲν εἶχε γνωστοποιηθεῖ ἐπίσημα ἡ ἀπόφαση τῶν Μεγάλων. Γι' αὐτὸ οἱ Ἥπει-

ρῶτες στρατεύσιμοι κατευθύνονταν ὅλοι πρὸς τὴ Β. Ἥπειρο, κυρίως στὴν περιοχὴ Ἀργυροκάστρου. Ἡ πλατεία Κωνσταντίνου τοῦ Ἐλευθερωτοῦ καὶ ἐκεῖνη τῶν Στρατῶνων γέμιζαν καθημερινὰ ἀπὸ κόσμο, ἄλλοτε ἀπὸ τοὺς νεοσύλλεκτους ποὺ κατατάσσονταν, κι ἄλλοτε γιὰ διοργάνωση ἐορτῶν καὶ συλλαλητηρίων. Στις

Ἡ πλατεία Κωνσταντίνου Ἐλευθερωτοῦ, μὲ τὸ παλιὸ Διοικητήριο τῶν Γιαννίνων, κατὰ τὸν ἐορτασμὸ τῆς πρώτης ἐπετείου τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς πόλης.

15 Νοεμβρίου ἔγινε πάλι ἡ γιορτὴ τῆς Σημαίας γιὰ τὰ σχολεῖα. Ἐκεῖνη τὴν μέρα ρίχτηκε καὶ ἡ ἰδέα νὰ ἔχουν ὁμοιόμορφες στολές οἱ μαθητὲς καὶ οἱ μαθήτριες τῶν γυμνασίων γιὰ νὰ μὴ παρουσιάζεται κατὰ τις παρελάσεις μωσαϊκὸ στολῶν.

Καὶ ἐνῶ οἱ τιμές τῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης εἶχαν πετάξει στὰ ὕψη, ἡ κερδοσκοπία καὶ ἡ νοθεία δὲν ἔλεγαν νὰ σταματήσουν. Ὁ κόσμος ἔμεινε κατάπληκτος ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῆς Ἀστυνομίας ὅτι ἀπὸ 273 σακιὰ ἀλεύρι ἐνὸς ἔμπορου Ἑβραίου μόνο 28 περιείχαν ἀλεύρι, μόλις ἀνεκτὸ ποὺ θὰ χαλοῦσε σὲ λίγο χρόνο, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα 245 σακιὰ περιείχαν ἄλευρα ἄχρηστα καὶ ἐπικίνδυνα γιὰ τὴν ὑγεία. Οἱ συντεχνίες συζήτησαν πάλι τὸ θέμα, ἔκαναν διαμαρτυρίες παντοῦ, κι ἔστειλαν κι ἕνα ὑπόμνημα πρὸς τὸν πρωθυπουργό, ἀφοῦ ἀντάλλαξαν γνώμες γιὰ τις φήμες ποὺ κυκλοφοροῦσαν πὼς ἡ κυβέρνηση δὲν ἦταν ἀποφασισμένη γιὰ τὴν ἴδρυση τοῦ Ἐφετείου.

Στὰ Γιάννινα πέρασε τις διακοπές του τὸ καλοκαίρι κι ἔμεινε ὡς τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ Νοεμβρίου ὁ σκηνοθέτης καὶ ζωγράφος Πάνος Ἀραβαντινός. Δὲν ἦταν μόνο αὐτὸς ποὺ ἐπισκέφτηκε τὴν πόλη ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση. Ὅπως σημειώθηκε, λόγιοι, συγγραφεῖς, καλλιτέχνες, καθηγητὲς Πανεπιστημίου, ντόπιοι καὶ ξένοι, ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἐκπρόσωπων τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦταν καὶ δημοσιογράφοι, ἤρθαν στὰ Γιάννινα, γιὰ νὰ γνωρίσουν τὴ θρυλικὴ πόλη, ποὺ μῆνες ὁλόκληρους βρισκόταν στὰ στόματα ὄλων τῶν Ἑλλήνων, πῆ-

γαιναν στο Μπιζάνι και στά άλλα ὄχυρά, βγήκαν στην ὑπαιθρο, τὸ Ζαγόρι, τὸ Πωγώνι, τὴν Κόνιτσα, τὴ Δρόπολη, δὲν ἄφησαν γωνιά ἀπὸ τὶς περιοχὲς ποὺ ἀπελευθερώθηκαν νὰ μὴ δοῦν, μελέτησαν τὴν ἱστορία τῶν Γιαννίνων τὴν παλιὰ καὶ τὴν πρόσφατη, ἔγραψαν βιβλία γιὰ τὸν πόλεμο, ἔστειλαν καθημερινὰ ἀνταποκρίσεις στὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες, οἱ ξένοι δημοσιογράφοι στὶς δικές τους, ἄλλη ὁμάδα δημοσιογράφων παρακολουθοῦσε τὶς ἐργασίες τῆς Διεθνοῦς Ἐπιτροπῆς, οἱ καλλιτέχνες ἀποθανάτιζαν σὲ ζωγραφικὸν πίνακες τὰ Γιάννινα καὶ τὴν περιοχὴ τους, τὸ τοπίο, τὰ κτίσματα, τὰ γεφύρια, τὶς ἐκκλησίες, τὰ μοναστήρια, ὅ,τι εἶχε δημιουργήσει αὐτὸς ὁ τόπος στὴ μακραίωνη ἱστορία του. Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς εἶχε ζωγραφίσει θαυμάσιους πίνακες κατὰ τὴν ἐδῶ διαμονή του, γιὰ τὸν Πέτρο, μὲ τὸν ὁποῖο γνωρίστηκε, καὶ τὴν οἰκογένειά του, ἦταν ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔδωσε μιὰ ἄλλη διάσταση στὴ ζωὴ τους. Τὸν φιλοξένησαν πολλὲς φορές, πῆγαν μαζί του ἐκδρομὴ στὰ χωριά, τὸ δικό του καὶ τῆς γυναίκας του, χάρηκαν τὴ συντροφιά του καὶ τὸ σπινθηροβόλο πνεῦμα του, θαύμασαν τὴν τέχνη του, τοὺς ἄφησε φεύγοντας δυὸ πίνακες, πολῦτιμο ἀπόκτημα γιὰ τὴ συλλογὴ τῆς οἰκογένειας. Ἐγγονὸς τοῦ φωτισμένου δασκάλου, λόγιου καὶ ἱστοριοδίφη Παναγιώτη Ἀραβαντινοῦ, ὁ Πάνος εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν παπποῦ του τὸ πάθος τῆς ἔρευνας ποὺ συνδυάστηκε μὲ τὴν καλλιτεχνικὴ του ἔφεση, τὴν ὁποία καλλιέργησε μὲ συστηματικὲς σπουδὲς στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ Μόναχο, ἔτσι πλάστηκε μιὰ προσωπικότητα ἐκφραστικὴ τῶν τάσεων τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Πρὶν ἔρθῃ στὰ Γιάννινα γιὰ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὶς καλλιτεχνικὲς ἐνασχολήσεις του εἶχε προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του στὴν πατρίδα, μὲ τὴ συμμετοχὴ του στὸν πόλεμο ὡς ἑφεδρος ἀξιωματικός. Ὁ Πέτρος λυπήθηκε ποὺ ἀποχωριζόταν ἕναν πολῦτιμο φίλο κι ἕναν σπάνιο καλλιτέχνη, αὐτὸ τὸ αἶσθημα κατεῖχε ὅλους, ὅσοι τὸν γνώριζαν.

Τ ὁ φθινόπωρο μὲ τὰ κρύα, τὶς βροχὲς καὶ τὰ χιόνια —μὲ κάποια διαλείμματα ξεκομμένων ἀλκυονίδων ἡμερῶν— θύμιζε χειμῶνα κι ὅλα τὰ γιαννιώτικα σπίτια, εἶχαν προσαρμοσθεῖ ἀνάλογα. Στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου εἶχαν ἀρχίσει καὶ οἱ προετοιμασίες γιὰ τὸ γάμο τοῦ Δημήτρη. Ἡ παρατεινόμενη ἐπιστράτευση τοῦ γιατροῦ δημιουργοῦσε ἀρκετὰ προβλήματα στὸν προγραμματισμὸ τῆς ζωῆς τῶν δυὸ νέων, ἔτσι ὅπως τὸν εἶχαν σχεδιάσει, πρὶν ἐκραγεῖ ὁ πόλεμος· ὅλα αὐτά, μαζί μὲ τὴν πίεση ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀσκεῖ ὁ δεῦτερος γιὸς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἐπιμένοντας νὰ καταταγεῖ ἐθελοντῆς, δημιούργησαν μιὰ ὄχι εὐχάριστη ἀτμόσφαιρα στὴν οἰκογένεια, νεῦρα, μικροπαρεξηγήσεις καὶ πείσματα, κυρίως ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Χριστίνας, ποὺ ἔδειχνε μιὰ πρώιμη ἀνεξαρτησία καὶ κατέληγε σὲ σύγκρουση κάποτε, ὅπως στὴν περίπτωσή ποὺ εἶχε διαβάσει στὴν *Ἡπειρο*, τὰ συγχαρητήρια πρὸς τὴν Κωνσταντίνα Χ. πτυχιούχο τῆς ἱατρικῆς. —Ἐμένα μοῦ φράξατε τὸ μέλλον, παραπονιόταν ἔντονα, δὲν μὲ

ἀφήσατε νὰ συνεχίσω τίς σπουδές μου, ἄς μὴ γινόμενουν γιατρός, θὰ γινόμενουν καλὴ δικηγόρος, ὅπως ἤθελα. —Δικηγόρος; φώναξε ἀναστατωμένη ἡ μάνα της, εἶδες καμιά δικηγόρο στὰ Γιάννινα; Ἐμεῖς θὰ κάναμε τὴν ἀρχή, γιὰ νὰ μὴν μπορούμε νὰ κλείσουμε τὰ στόματα τοῦ κόσμου; —Κάποιος πρέπει νὰ κάνει τὴν ἀρχή σὲ κάθε ζήτημα, ἄλλοιὼς δὲν θὰ ἐξελισσόταν ἡ ζωὴ, ἀντέτεινε μὲ πείσμα ἡ Χριστίνα. Ὁ πατέρας της συμφωνοῦσε κατὰ βάθος μαζί της, δὲν μίλησε ὁμως γιὰ νὰ μὴν ὀξύνει περισσότερο τὴ συζήτηση μάνας καὶ κόρης.

Ἰδιαίτερη χαρὰ ἔνοιωσε ὁ Πέτρος, ὅταν ἄρχισε, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου, νὰ λειτουργεῖ στὰ Γιάννινα τὸ ὑποκατάστημα τῆς Ἑθνικῆς Τράπεζας. Ἐβλεπε στὴ λειτουργία του, καθὼς καὶ στὸ γενικότερο ἔργο ποὺ ἐπιτελοῦσε ἡ Γενικὴ Διοίκηση, νὰ πραγματώνεται οὐσιαστικὰ ἡ ἐνσωμάτωση τῆς Ἑπείρου στὸν κορμὸ τῆς Ἑλλάδας, δὲν ἦταν πιά ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δύναμη κατοχῆς, ἀλλὰ ὄργανο ποὺ ὑπηρετοῦσε τὴ βαθμιαία ἔνταξη τῶν ἀπελευθερωμένων ἐδαφῶν στὸ ἑλληνικὸ κράτος, ἡ μόνη ἀνησυχία ἦταν τί θὰ γινόταν μὲ τὰ βόρεια ἐδάφη. Γιὰ νὰ σταματήσῃ ἡ ἔνταξη ποὺ δημιουργήθηκε σπίτι του, ἐξαιτίας τῆς μικρῆς ἐπανάστασης τῆς Χριστίνας, ὁ Πέτρος κατάφερε νὰ τὴν πείσῃ νὰ προσφέρει τίς ὑπηρεσίες της στὸ Οἰκονομικὸ συσσίτιο, εἶχε ἀρχίσει τὴ λειτουργία του μὲ ἑκατοντάδες τροφίμους, στηριζόμενο μόνο στὶς εἰσφορὰς τῶν κατοίκων καὶ στὴν ἐθελοντικὴ προσφορὰ ὑπηρεσιῶν.

Τὸ βιβλίο τῆς Γκὺ Σαντεπλαίρ, ποὺ ἡ μετάφρασή του δημοσιευόταν σὲ συνέχειες στὴν Ἑπειρο, ἐξακολουθοῦσε νὰ διαβάζεται ἀπληστα ἀπὸ τοὺς Γιαννιωτὲς· εἶχαν ζήσει τὰ γεγονότα καὶ τὸ λογοτεχνικὸ ταλέντο τῆς συγγραφέα ἀνάπλαθε συναισθήματα λησμονημένα, ἢ βιωμένα ἀπὸ πολλούς, κατὰ τρόπο διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ βιβλίου. Τὴ μετάφραση δὲν ἔκανε πιά ὁ Κ. Μέρτζιος, ἀλλὰ κάποιος ἄλλος, ἐξίσου ἱκανός, ποὺ ὑπογραφόταν μὲ τὰ ἀρχικὰ Ν.Α.Δ.

Τὸ μονοτάξιο Διδασκαλεῖο συνέχιζε ὁμαλὰ τὴ λειτουργία του καὶ ἡ Γενικὴ Διοίκηση γιὰ νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάσταση τῆς παιδείας στὴν Ἑπειρο, ἐπέτρεψε νὰ φοιτήσουν σ' αὐτό, γιὰ ἓνα χρόνον, κι ἓνας ἀριθμὸς δασκάλων ποὺ ὑπηρετοῦσε στὰ σχολεῖα, γιὰ καλλίτερο καταρτισμὸ τους. Ἀρχισε δηλαδὴ νὰ καθιερώνεται στὴν Ἑπειρο ὁ θεσμὸς τῆς μετεκπαίδευσης.

Στὴ δύναμη τοῦ Ἱεροῦ Λόχου προστέθηκε τίς μέρες ἐκεῖνες κι ἓνας ἀριθμὸς 200 ἐθελοντῶν Ἑπειρωτῶν ἀπὸ τὸ Ἅγιο Ὄρος, τὴ σημαία τους εἶχε εὐλογήσει ὁ ἐκεῖ εὐρισκόμενος Κύπριος μητροπολίτης Κιτίου. Ἄλλοι ἐθελοντὲς ξεκινοῦσαν νὰ ῥθοῦν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀμερική. Οἱ Ἑπειρῶτες, σ' ὅποιο σημεῖο τῆς γῆς κι ἂν βρίσκονταν μάθαιναν γιὰ τὰ ὅσα συνέβαιναν στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τους κι ἀγανακτοῦσαν μὲ τὴ στάση τῶν Μεγάλων. Μὲ ἄριστο ἠθικὸ, ὕστερα ἀπὸ τίς νίκες τοῦ στρατοῦ μας, πολλοὶ ἄφηναν τὴ δουλειά τους κι ἔφταναν στὴν Ἑπειρο γιὰ νὰ πολεμήσουν. Καταλά-

βαιναν ὅλοι πῶς μόνο με τίς δικές τους δυνάμεις θὰ μπορούσαν ν' ἀποτρέψουν τὸν κίνδυνο.

Σὰ νὰ μὴν ἔφταναν οἱ Αὐστριακοὶ καὶ Ἰταλοὶ ποὺ πολεμοῦσαν τὰ ἔθνηκά μας δίκαια, ἀγωνιζόταν κι ὁ Πάπας, με τὰ δικά του μέσα, ν' ἀποσπάσει ὁρθόδοξους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τους καὶ νὰ τοὺς ἐντάξει, με τὴν οὐνία, στὸν Καθολικισμό, στὴν οὐσία νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ ἄλβανικὸ κράτος, μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ του ἦταν καθολικοί. Οἱ ἀθηναῖκὲς ἐφημερίδες, παραπλανημένες ἀπὸ τὴν καθολικὴ προπαγάνδα, ἔγραψαν τὴν εἰδηση πῶς οἱ ὁρθόδοξοι τοῦ Ἑλμπασάν προσχώρησαν στὸν παπισμό. — *Ψέμματα*, φώναζε ὁ Χατζῆς ἀπὸ τὴν «*Ἡπειρο*», οἱ κάτοικοι τοῦ Ἑλμπασάν, πρόσθετε, διακρίνονται γιὰ τὴ σταθερότητα τῆς πίστεως τους, ἰδιαίτερα ἐκεῖνοι τῆς περιοχῆς τῆς Σπαθίας, ποὺ ἐπὶ αἰῶνες εἶχαν διατηρήσει τὴν ὁρθοδοξίαν ὡς κρυπτοχριστιανοί.

Στις 21 Νοεμβρίου δημοσιεύθηκε στὸν ἀθηναῖκὸ τύπο μιὰ εἰδηση ποὺ χαροποίησε πολλοὺς. Στὸ παρεκκλήσι τῶν Ἀνακτόρων στὴν Ἀθήνα, με τὴν παρουσία ὅλης τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων, ἔγιναν οἱ γάμοι τοῦ νομάρχου Ἀγγελου Φορέστη καὶ τῆς δεσποινίδας Μαρίας Ἀργυροπούλου. Ὅταν οἱ νεόνυμφοι γύρισαν στὰ Γιάννινα ἡ δεξίωση ποὺ ἔδωσαν ἀποτελέσῃ κοσμικὸ γεγονός. Ὁ Πέτρος καὶ ἡ γυναίκα του ἦταν ἀπὸ τοὺς πρῶτους προσκεκλημένους. Με τὸ Φορέστη, ὅπως σημειώθηκε, εἶχαν συνεργαστεῖ στενὰ στὰ χρόνια τῆς δουλειᾶς, δοκίμασαν μαζὶ χαρὲς καὶ λύπες, ἔτσι ἀναπτύχθηκε μιὰ φιλία με βαθεῖς ρίζες. Ὅταν ὁ Φορέστης διορίστηκε νομάρχης, ὁ Πέτρος τὸν ἐπισκεπτόταν συχνὰ στὸ γραφεῖο του, ὅχι γιὰ νὰ ζητήσῃ ρουσφέτια, δὲν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ τέτοια, ἀλλὰ γιὰ νὰ τοῦ μεταφέρει τὴν ἀντίδραση τοῦ κόσμου καὶ τῶν συντεχνιῶν στὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὴν πόλη, ἡ ἐπίλυση πολλῶν καθυστεροῦσε ἀδίκαιολόγητα.

Στὰ Γιάννινα ἀνθοῦσε μιὰ πολυπληθὴς ἐβραϊκὴ κοινότητα, μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ μουσουλμανικὴ, ποὺ διαδραμάτιζε σημαντικὸ ρόλο στὴν κίνηση τῆς ἀγορᾶς. Οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν τὸ ἐμπόριο στὸ αἷμα τους. Μόλις στέκονταν στὰ πόδια τους γέμιζαν μιὰ τάβλα με μικρὰ εἶδη χρήσιμα γιὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ καὶ ὄργωναν τοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων διαλαλώντας τὴν πρᾶμάτιά τους. Προπαντὸς κυνηγοῦσαν τὸν κόσμον τῆς ὑπαίθρου, τοῦστηναν καρτέρι στίς ἀφειτηρίες καὶ τοὺς σταθμοὺς τῶν μέσων διακίνησης. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς μικροὺς ἐμπόρους, με τὴν ἐργατικότητα, τὴν ἐπιμονή, τὴν ὑπομονή καὶ τὴν ἐξυπνάδα τους, ἀναδείχτηκαν σιγὰ-σιγὰ σὲ οἰκονομικοὺς παράγοντες τῆς πόλης, πλούτισαν, σπούδασαν παιδιά, ἀπόκτησαν κύρος στὴν κοινωνία. Οἱ ρωμοὶ πολλὰς φορὲς τοὺς εἰρωνεύονταν, κατὰ βάθος τοὺς ζήλευαν, καὶ τοὺς θαύμαζαν γιὰ τὴς ἱκανότητές τους στὰ παζάρια. Οἱ περισσότεροι ἦταν τίμιοι καὶ κέρδιζαν τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν πελατῶν τους. (Ἡ μάνα μου με τίποτα δὲν ἄλλαζε τὸ μικρὸ μαγαζί ὑφασμάτων τοῦ Ἀβραάμ, δίπλα στὸ φοῦρνο, ἀπέναντι ἀπὸ

του «Γεωργίου Σταύρου»). Όταν καταχτιέται ο πλούτος, δύσκολα να χαθεί σέ έβραϊκή οικογένεια. Οί διάδοχοι τόν αὔξαιναν καί τόν κληρονομοῦσαν στοὺς απογόνους, γιά νά κάνουν κι αὐτοί τὸ ἴδιο. Ὅσοι συνδύαζαν πλοῦτο καί κύρος αποτελοῦσαν καί τὴν ἡγεσία τῆς κοινότητος, πολιτεύονταν πάντα μέ σύνεση, γιά νά μποροῦν νά σώζουν τὸ λαό τους, σέ δύσκολες στιγμές. Τὸ πέτυχαν στὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, ἀστόχησαν ὅμως στὴν περίοδο τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, κι αὐτὸ ὀδήγησε στὴν ἐξόντωση τῆς φυλῆς τους. Στὸ ὁμώνυμο διήγημά του ὁ Δημήτρης Χατζῆς, γυιὸς τοῦ Γ. Χατζῆ, τὴν εὐθύνη γιά τὴν καταστροφὴ τὴ ρίχνει στὸν ἡγέτη τῆς κοινότητος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατοχῆς, τὸν Σαμπεθάϊ Καμπελή.

Τέτοιες παλιές ἱστορίες, ξεκινήματος καί ἀνόδου πολλῶν Ἑβραίων, σκέφτονταν ὅσοι παρακολοῦθσαν τὴν κηδεία τοῦ Δαβιτῶν Μ. Λεβῆ, ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων μελῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς κοινότητος. Τὸν ἐκτιμοῦσαν ὅλοι οἱ συμπολίτες του Ἑβραῖοι, Ἕλληνες καί Τοῦρκοι, γι' αὐτὸ καί ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία στὴ Συναγωγή, στὸ Κάστρο, ἦταν πάνδημη. Παρευρέθησαν καί ἀνώτατοι ἐκπρόσωποι τῆς Πολιτείας. Εἶχε προσφέρει καί ἐθνικὲς ὑπηρεσίες, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις τὸν παρασημοφόρησε μέ τὸν Ἀργυρὸ Σταυρὸ τοῦ Σωτήρος. Τὰ εὐχαριστήρια τῆς οικογένειας, ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα, φανέρωναν καί τὴν κοινωνικὴ θέσι ποὺ εἶχε κατακτήσει.

Κ αθὼς περνοῦσαν οἱ μέρες τοῦ τελευταίου δεκαήμερου τοῦ Νοεμβρίου, οἱ μῆνες ἔφερναν στὸ νοῦ τίς φονικὲς μάχες τοῦ Δρίσκου, τῆς προηγούμενης χρονιάς, ὅταν ἐγινε προσπάθεια νά ὑπερκερασθεῖ ἡ ἄμυνα τῶν Τοῦρκων καί νά ἀχρηστευθεῖ τὸ Μπιζάνι. Ἡ θυσία τοῦ Μαβίλη καί τῶν ἄλλων Γαριβαλδινῶν, ἀποτελοῦσε πηγὴ θάρρους γιά τοὺς Ἑπειρώτες, ἦταν καί πάλι ἔτοιμοι νά ριχτοῦν στὸν πόλεμο, γιά νά ὑπερασπίσουν τὰ ἐδάφη ποὺ ἀπειλοῦσε ὁ ἐχθρός. Στίς ἐπαρχίες γιορτάζονταν οἱ πρῶτοι ἐπέτειοι τῆς ἀπελευθέρωσης, γιορτὲς καί ὄρκοι μαζί, τὸ σύνθημα *Ἐνωσις ἢ θάνατος*, εἶχε κυριαρχήσει καί στὴ Νότια Ἑπειρο. Τὴν Κυριακὴ, στίς 26, ἐγιναν παντοῦ συλλαλητήρια, ἀκούστηκε ἀκόμα μιὰ φορὰ ἡ διαμαρτυρία τῶν Ἑπειρωτῶν, ἔφτασε ὡς τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἡ ἀδικία ἦταν φανερὴ καί προκλητικὴ, μέσα ὅμως ἀπὸ τὴν ἀπόγνωσι περνοῦσαν κάποια αἰσιόδοξα μηνύματα, πὼς δὲν μπορεῖ, θὰ νικήσει στὸ τέλος ἡ ἀλήθεια. Τὰ συλλαλητήρια ἦταν ὀγκώδη παντοῦ, στίς πόλεις καί τίς κωμοπόλεις τῆς Ἑπείρου, ἀκόμα καί στὰ χωριά. Στὴ Βόρειο Ἑπειρο ἄρχισαν ἀπὸ μέρες, στὸ Λεσκοβίκι καί τὸ Ἀργυρόκαστρο, ὅπου εἶχε μετακινηθεῖ ἡ *Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ*, γυναῖκες κι ἄντρες, ἔφηβοι καί νέες κοπέλλες, μέ τὰ ὄπλα τους, δὲν ἄφηναν σὲ ἡσυχία τὰ μέλη τῆς *Ἐπιτροπῆς*, διαμαρτύρονταν, χειροκροτοῦσαν καί ἐπευφημοῦσαν ὅταν ἀκούγαν κάποιο καλὸ λόγο, γελοῦσαν κι ἐκλαιγαν, *Ἐνωσις ἢ θάνατος* βροντοφωνοῦσαν σὲ κάθε περὶπτωση, εἶναι ἀδύνατο νά ἀναπλασθοῦν ἐκεῖνες οἱ στιγμές, ὕστερα ἀπὸ ὀγδόντα χρόνια, μόνο ἂν ἀνατρέξεις στὴν *Ἑπειρο* τοῦ Χατζῆ, θὰ μπο-

ρέσεις να συλλάβεις κάπως τὸν παλμὸ τοῦ λαοῦ, νὰ κατανοήσεις τὸ βαθύτερο νόημα ἐκείνης τῆς φοβερῆς κραυγῆς, *Ἐνωσις ἢ θάνατος*, ἀπελπισία κι ἀπόφαση θυσίας ταυτόχρονα. Ψηφίσματα διαμαρτυρίας στέλλονταν στὸ βασιλιά, στὴν κυβέρνησι, στὸν πρόεδρο τῆς Βουλῆς, στοὺς ὑπουργοὺς τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, σ' ἄλλους ἐπιφανεῖς πολιτικούς τῆς Εὐρώπης, ὅπου νόμιζαν πὼς κάποια κατανόηση θάβρισκαν. Στὰ Γιάννινα τὸ ψήφισμα ὑπέγραψαν ὁ Κ. Σούρλας, ποὺ ἦταν καὶ ὁμιλητὴς στὸ συλλαλητήριο, καὶ οἱ Δ. Κίγκος, Κ. Δόνος, Δ. Κούτσικος καὶ Ι. Βαδολούκας, ἀντιπροσωπεύονταν ὅλες οἱ παρατάξεις, οἱ συντηρητικές, ἡ μητροπολιτικὴ καὶ τῶν ἀγωνιστῶν.

Ἡ ἀτμόσφαιρα βάραινε κάθε μέρα καὶ περισσότερο. Ὁ Νέστορας Γεωργίτσος ἀρθρογραφώντας στὴν *Ἡπειρο* τόνιζε πὼς οἱ *Ἡπειρώτες* προτιμοῦν τὸ θάνατο παρὰ νὰ γίνουν δοῦλοι τῶν Ἀλβανῶν. Στὶς βόρειες περιοχὲς οἱ μητροπολίτες Κορυτσᾶς καὶ Δρυϊνουπόλεως κάλεσαν τὸν κόσμον νὰ κοινωνήσῃ τὰ ἀχραντα μυστήρια, ἴσως καὶ νάταν ἡ τελευταία φορὰ. Κάποιο φῶς ἄρχισε νὰ φαίνεται ὅταν ἐγινε γνωστὸ πὼς τὰ μέλη τῆς Διεθνοῦς *Ἐπιτροπῆς*, ἐξαιτίας τῶν διαφωνιῶν ποὺ εἶχαν μεταξὺ τους, βρισκόνταν σὲ διάσταση, ἔδιναν εἰκόνα διάλυσης· χαμένες ἐλπίδες, τὴν κατάστασι ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐπηρεάζουν οἱ Ἱταλοὶ καὶ Αὐστριακοὶ, μόνον τὰ συμφέροντά τους κυνηγοῦσαν, τοὺς Ἀλβανοὺς τοὺς χρησιμοποιοῦσαν σὰν πιόνια, γιὰ νὰ παίξουν τὸ παιγνίδι τους.

Ἡ ζωὴ στὴν πόλιν τῶν Γιαννίνων κυλοῦσε στὶς κοίτες τῶν δικῶν τῆς ἀπαιτήσεων. Ὁ ἀθηναϊκὸς θίασος συνέχιζε τὶς παραστάσεις του στὴν *Ἐλευθερία* μὲ ποικίλα ἔργα, κατάλληλα καὶ ἀκατάλληλα, φυσικὰ ὁρισμένες δεσποινίδες ἀψήφισαν τὴν ἀπαγόρευσι καὶ πῆγαν, ἀδιαφορώντας γιὰ τὰ σχόλια ποὺ θάκουγαν. Φαίνεται ὅμως πὼς ὁ θίασος εἶχε παρατραβήξῃ τὸ σχοινί. Τὸ ἔργο *Παράδεισος*, ποὺ σκεπτόταν ν' ἀνεβάσῃ ἦταν τόσο τολμηρὸ, ποὺ ἡ Ἀστυνομία τὸ ἀπαγόρευσε. Στὶς χαρτοπαιχτικὲς λέσχες ἄρχισε νὰ κυριαρχεῖ τὸ νέο παιγνίδι *πόκερ*, σὲ βάρος τοῦ *μάους* ποὺ εἶχε τὴν ἀποκλειστικότητα ὥς τότε. Ὁ θερινὸς κινηματογράφος *Πατέ* μετατράπηκε σὲ ὠραιότατη χειμερινὴ αἴθουσα καὶ τὸ Δεκέμβριον θάρχιζε τὶς παραστάσεις του μὲ πλουσιότατο πρόγραμμα, στὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς πάντοτε, γιὰτὶ ἀπὸ τὶς προβολὰς ποὺ διαφήμιζε, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς *Τρεῖς σωματοφύλακες*, οἱ ἄλλες ἦταν ἐπίκαιρα, περασμένων μάλιστα μηνῶν, ὅπως τὸ ταξίδι τοῦ Κωνσταντίνου στὴ Γερμανία, τοῦ Ἰωνέσκο στὴν Ἀθήνα, τοῦ Βενιζέλου στὸ Γαλάζι κ.ἄ. Τὰ ἐπίκαιρα τότε ἀποτελοῦσαν τὴ βασικὴ ὕλη τοῦ κινηματογράφου, τὰ ἔργα ἔρχονταν σὲ δεύτερη μοῖρα. Ἐνας νέος τρόπος ἐμβολιασμοῦ ἄρχισε νὰ κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν κτηνοτρόφων· ὥς τότε γινόταν μὲ νυστέρι καὶ ἡ ἐπιτυχία ἦταν ἀμφίβολη. Ὁ Καλαρρυτινὸς γιατρὸς Γεώργιος Χρ. Σταμάτης ἢ Ζάγκλης πρῶτος χρησιμοποίησε τὴ σύριγγα καὶ ἐμβολίασε τὸ κοπάδι τοῦ Γούλα Στέφου Ρώϊμπα, ποὺ μὲ δῆλωσὴ του στὶς ἐφημερίδες βεβαίωνε πὼς ἡ ἐπιτυχία μὲ τὴ νέα μέθοδο ἔφτανε τὰ 100%. Στὴν πόλιν καὶ τὰ περὶχωρα ἐπικρατοῦσε ἀπόλυτη ἡσυχία, οἱ καυγάδες καὶ τὰ ξυλοκοπήματα ἔπαψαν καὶ οἱ δημοσιογράφοι εἰρωνεύονταν τοὺς δικηγόρους πὼς θὰ προέβαιναν σὲ διαμαρτυρίες πρὸς τὶς ἀρχὲς γιὰ νὰ ἀνατραπεῖ αὕτὴ ἡ κατάστασι. Κάποιοι, ἕνα χρόνον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι, ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν μὲ τὸ *τούρκικο*, ἀπόδειξη πὼς δὲν εἶχαν ἀλλάξῃ τὰ ρολόγια τους...

Ἡ εἶδηση γιὰ τὴν ἐπίσημη ἐνσωμάτωση τῆς Κρήτης στὴν Ἑλλάδα, ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς Ἑπειῶτες νὰ γιορτάσουν τὸ μεγάλο ἐθνικὸ γεγονός. Τὶς ἐπόμενες μέρες, ἀρχὲς Δεκεμβρίου, νέα διένεξη ἄρχισε ἀνάμεσα στὴν Ἑπειρο καὶ τὴ Μητρόπολη, μὲ τὸν ἐπίσκοπο Περιστερᾶς Πανάρετο, ἔξαιτίας τῆς πρωτοβουλίας ποὺ εἶχε ἀναλάβει ἡ ἑφημερίδα, γιὰ διενέργεια ἐράνου πρὸς ἀνακούφιση 12 Ἑλλήνων καταδικασμένων ἀπὸ τὸ Α΄ τουρκικὸ στρατοδικεῖο Ἰωαννίνων, πέθαιναν στὰ κάτεργα τῆς Ἀλικαρνασσοῦ. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Χατζῆ ἔθιξε τὴ Μητρόπολη. Ὁ Πανάρετος εἶχε στείλει ἀπὸ καιρὸ ἐπιστολὲς σὲ διάφορους νὰ προσφέρουν βοήθεια γιὰ τοὺς φυλακισμένους, καὶ ὁ ἔρανος τῆς ἑφημερίδας, δημιούργησε στὴ Μητρόπολη τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶχε γίνεи ἀπὸ πρόθεση, γιὰ νὰ ἀποδυναμωθεῖ ὁ δικὸς της, μάλιστα ὁ γραμματέας της Ι. Λιάσκος, διαμαρτυρήθηκε μὲ ἐπιστολὴ του. Ὁ Χατζῆς, σχολιάζοντας, χαρακτήριζε ὡς ἀλλόκοτο, μεσαιωνικὸ καὶ μοναρχικὸ φαινόμενο τὴν ἀπαίτηση τῆς Μητροπόλεως νάχει μόνον αὐτὴ τὸ προνόμιο νὰ διενεργεῖ ἐράνους. Ἐ, αὐτὸ μᾶς κάθεται στὸ στομάχι, διαμαρτυρόταν, σχεδὸν μᾶς ὑβρίζουν μὲ τὴν ἐπιστολὴ τους. Καμιὰ σύγχυση δὲν δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ δικὸ μας ἔρανο, πρόσθετε. Σύγχυση, κατέληγε, ἀφήνοντας πολλὰ ὑπονοούμενα— γίνεται μόνον στίς περιπτώσεις ποὺ ὑπάρχουν πολλὲς διαχειρίσεις μαζὶ καὶ ἐκκρεμεῖς λογαριασμοὶ καὶ ἐκεῖ μποροῦν νὰ πηδήσουν ὁλόκληρα κονδύλια ἀπὸ τὸ ἓνα χαρτί στὸ ἄλλο...

Ὁ κίνδυνος ἐγίνε πιά ὁρατὸς γιὰ τὴν Ἑπειρο μὲ τὴν ἀπόφαση τῶν Μεγάλων, τὴ γνωστὴ ὡς Πρωτόκολλο τῆς Φλωρεντίας (4/17 Δεκεμβρίου 1913) μὲ τὸ ὁποῖο οἱ καζάδες Χιμάρας, Δελβίνου, Ἀργυροκάστρου, Τεπελενίου, Πρεμετῆς, Λεσκοβικίου, Κολωνίας, Κορυτσᾶς καὶ τμήμα ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Πωγωνίου, 300.000 Ἕλληνες, παραχωροῦνταν στὴν Ἀλβανία. Πρωταγωνιστὲς τῆς θυσίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰταλία. Ἡ Ἰταλία εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, ἔγραφε ἡ «Ἑπειρος», ἓναν ἀκήρυκτο καὶ βρώμικο πόλεμο. Ἀποδοκίμαζαν τὴ στάση της ὅλοι οἱ ἐντιμοὶ ξένοι δημοσιογράφοι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἐπιφανὴ Γάλλο συγγραφέα καὶ δημοσιογράφου Ρενὲ Πυῶ (René Puaux), ἀνταποκριτὴ τοῦ Χρόνου· τὸ 1913 κάθε μέρα ἔστελνε στὴν ἑφημερίδα του ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἑπειρο, ὑποστηρίζοντας τὴν ἐλληνικότητά της καὶ ἀγανακτοῦσε γιὰ τὴν ἐπεκτατικὴ καὶ ἀτιμωτικὴ πολιτικὴ τῆς Ἰταλίας, ὅπως τὴ διαμόρφωνε ὁ ὑπουργὸς τους τῶν ἐξωτερικῶν Σάν Τζουλιάνο. Ὅλες τὶς ἀνταποκρίσεις του ὁ Πυῶ τίς ἐξέδωκε σὲ βιβλίον στὸ Παρίσι μὲ τὸν τίτλον Ἡ δυστυχισμένη Ἑπειρος (La malheureuse Epire). Στίς ἀνταποκρίσεις τοῦ Πυῶ, ζωγραφίζεται μὲ ἐντονα χρώματα ἡ ἐλληνικότητα τῆς περιοχῆς, ἀναβλύζει ζεστὸς ὁ ἱερὸς πόθος τῶν κατοίκων της νὰ μείνουν ἐλεύθεροι, καὶ ἐντυπωσιάζει ἡ φοβερὴ τους ἀπόφαση νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν Ἑλλάδα ἢ νὰ πεθάνουν. Ἐνωσις ἢ θάνατος, αὐτὴ ἡ ἀπεγνωσμένη κραυγὴ, ποὺ μερικοὶ τὴν ἀντιμετωπίζουν μὲ καχυποψία καὶ εἰρωνεία, ἀκόμα καὶ σήμερα

πού έχουν επαληθευτεί όλα τὰ δεινά, ὅσα φοβοῦνταν οἱ Βορειοηπειρώτες, συγκινοῦσε τότε τὶς ψυχὲς τῶν ξένων ἀνταποκριτῶν, στὴ μεγάλη πλειοψηφία τους στάθηκαν στὸ πλευρὸ τῶν Βορειοηπειρωτῶν· ἀκόμα κι ἓνας Ἰταλός, ὁ Luciano Magrini, ἀπεσταλμένος τῆς ἐφημερίδας *Aiōnas* (*Seclo*), τολμηρὸς καὶ εὐσυνείδητος δημοσιογράφος, ἀποκάλυψε τὸ παιγνίδι ποὺ ἐπαιξε ἡ πατρίδα του στὴ Β. Ἥπειρο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κατηγορηθεῖ ὡς πράκτορας τῆς ἐλληνικῆς προπαγάνδας, νὰ μηνύσει τοὺς συκοφάντες του καὶ νὰ ὑπερασπίσει τὴν τιμὴ του στὴν πολύκροτη δίκη ποὺ ἐγινε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1914. Οἱ Αὐστριακοὶ καὶ Ἰταλοὶ δημοσιογράφοι, ἔχυναν δηλητήριο μὲ τὴν πένα τους, δημιουργοῦσαν δυσμενὴ ἀτμόσφαιρα σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδας, ἔγραφαν ψέμματα, ἐνῶ γνῶριζαν τὴν ἀλήθεια, τὴν ἐβλεπαν κάθε μέρα νὰ σέρνεται στοὺς δρόμους τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν τῆς Β. Ἡπείρου, καθὼς τὰ πλήθη διαδήλωναν, ἰκέτευαν, ἐνθουσιάζονταν, χειροκροτοῦσαν ἢ ἐπεφταν στὴν ἐσχατὴ ἀπελπισία, ἔτοιμα νὰ πεθάνουν, γιατί τίποτα ἄλλο δὲν τοὺς εἶχε μείνει, *Ἐνωσις ἢ θάνατος*, δὲν εἶχαν καρδιά ὅσοι ἀκουγαν τὸ σπαραγμὸ καὶ τηλεγραφοῦσαν στὶς ἐφημερίδες τους τὰ ἀντίθετα ἢ ὡς *Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ* ἔσκυβαν τὰ κεφάλια τους μπροστὰ στὶς ἀξιώσεις τῶν ἐχθρῶν τῆς Ἑλλάδας; Πόσο ἀφελὴς στάθηκε κι ὁ ἴδιος ὁ Ρενέ Πυὼ δταν διατύπωνε τὴν ἀκράδαντὴ πεποίθησι, πὼς οἱ Μεγάλοι δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ παραγνωρίσουν τὴν πραγματικότητα, καὶ πὼς θὰ ἀπέδιδαν δικαιοσύνη!

Ὅμως ὁ Χατζῆς, ὁ δημοσιογράφος τῆς μικρῆς ἐφημερίδας τῶν Γιαννίνων, ἐβλεπε μακρύτερα ἀπ' ὅλους, ἔκρουε ἀπὸ μῆνες τὸν κώδωνα τοῦ κιν-

Ἡ κεντρικὴ πλατεία μὲ τὸ παλιὸ Διοικητήριον,
ἀπὸ ἄλλη σκοπιά.

δύνου, κανένας δὲν θὰ μᾶς βοηθήσει ἔγραφε, θὰ μᾶς προδώσουν, σταθῆτε ὀρθοί, μόνο μὲ τὶς δικές μας δυνάμεις θὰ χτυπήσουμε τὸ κακὸ, ἡ Ἰταλία μᾶς ἔχει κηρύξει τὸν πόλεμον. Ὅποιος δὲν τὸ βλέπει ἀπατᾷ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους. Τὸν πόλεμον ἀναλαμβάνει ἤδη ἡ ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ κινδυνεύουσα Ἥπειρος.

Κι ἔτσι ἐγινε. Ὁ Σπυρομήλιος βρισκόταν καὶ πάλι στὰ Γιάννινα, προετοιμάζοντας τὴν ἀμυνα. Οἱ δεσποινίδες τῆς πόλης πῆραν πρωτοβουλία νὰ φροντίσουν γιὰ τὸν ἐφοδιασμὸ τῶν νεαρῶν Ἥπειρωτῶν στρατιωτῶν τῶν βορείων συνόρων μὲ μάλλινα. Ἡ Γενικὴ Διοίκηση καὶ ἡ Μητρόπολις, καθὼς καὶ τὰ σωματεῖα ἔκαναν ἐκκλήσεις σ' ὅλους νὰ βοηθήσουν τὶς

οικογένειες τῶν ἐθελοντῶν. Οἱ γιατροί, ὕστερα ἀπὸ γενικὴ συνέλευση, ἀποφάσισαν νὰ συγκροτήσουν τὸ γρηγορότερο χειρουργεῖα καὶ νὰ προμηθευτοῦν χρήσιμο νοσοκομειακὸ ὑλικό. Προχώρησαν ἀκόμα καὶ στὴν ἐκλογὴ ἐπιτροπῆς ἀπὸ τοὺς Γ. Βοῦλα, Β. Ρέκκα καὶ Π. Πουτέτση καὶ τὴν ἐξουσιοδότησαν νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὴν *Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης* (Μητροπολίτης Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Σπυρίδων, Σπ. Σπυρομήλιος, ἀρχηγὸς τῆς Χιμάρας καὶ τῆς Παραμυθιάς, Γ. Δούμας, Ἰω. Παρμενίδης καὶ Καραπάνος) γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ πρόσφεραν τὶς ὑπηρεσίαις τους. Δημοσίευσαν, τέλος, ἐκκλήση καὶ στὸν τύπο, ἀπευθυνόμενη πρὸς τὶς κυρίες καὶ δεσποινίδες τῆς πόλης γιὰ τὴν παρακολούθηση μαθημάτων νοσοκόμων, στίς ἄπορες θὰ ἔδιναν καὶ βοήθημα γιὰ τὴ συντήρησή τους.

Στίς 6 Δεκεμβρίου, ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐγινε στὴ Μητρόπολη πανηγυρικὴ δοξολογία πρὸς τιμὴν τοῦ τσάρου Νικολάου. Πάντοτε οἱ Ἑπειῶτες τιμοῦσαν τὸ ὄνομα τοῦ ὁρθόδοξου ἡγεμόνα τῆς Ἁγίας Ρωσίας, τοῦ προστάτη τῆς Ὀρθοδοξίας, καὶ ἦταν φυσικὸ, στίς δύσκολες μέρες ποὺ περνοῦσαν, νὰ θυμηθοῦν τὴν ὁμόδοξο Μεγάλῃ Δύναμει καὶ νὰ στηρίζουν ἐλπίδες στὴ βοήθειά της. Τέτοιο ἦταν καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ πανηγυρικοῦ ποὺ ἐκφώνησε, στὴν κατάμεστη ἀπὸ κόσμον ἐκκλησία, μὲ παροῦσες ὅλες τὶς ἀρχές, ὁ Πανάρετος, καθὼς καὶ τοῦ τηλεγραφήματος ποὺ ἔστειλε στὴν Πετρούπολη. Ἦταν καὶ ἐπικαιρὰ ὅλα αὐτά, γιὰτὶ σύμφωνα μὲ τὶς εἰδήσεις ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴ Ρωσία, ἡ κυβέρνησή της καταφερόταν ἐναντίον τῆς ἰταλικῆς πολιτικῆς, ποὺ ἀπέρριπτε, χωρὶς ντροπὴ τὸ δόγμα τῶν ἐθνότητων, ἀντικαθιστώντας το, γιὰ ἰδιοτελεῖς σκοποὺς, μὲ τὸ δίκαιο τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἡ Ρωσία συντασσόταν μὲ τὴ στάση τῆς φιλελληνικῆς Γαλλίας καὶ αὐτὸ δημιουργοῦσε στοὺς Ἑπειῶτες κάποιες, ἐλάχιστες, ἐλπίδες αἰσιοδοξίας. Μὲ τοὺς Ἀγγλοὺς εἶχαν πιά ἀτελείωται, γιὰτὶ φαινόταν καθαρὰ ἡ στροφὴ τους νὰ ὑποστηρίξουν τὴν Ἰταλία, ἐπιμένοντας στὴν παραχώρηση τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου στὴν Ἑλλάδα, μετὰ τὴν ἀπόσυρσή της ἀπὸ τὴ Β. Ἑπειρο.

Τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Δεκεμβρίου ἄρχισαν νὰ διαγράφονται ἐνκρινέστερα τὰ περιγράμματα τῆς διάστασης ἀνάμεσα στὸ βασιλιά καὶ τὴν κυβέρνηση, σχετικὰ μὲ τὸ *Ἑπειρωτικὸ Ζήτημα*. Ὁ βασιλιάς, κατὰ τὸ ταξίδι του στὴν ἐλεύθερη Κρήτη, στίς συζητήσεις του μὲ τοὺς δημοσιογράφους, τόνισε πὼς οἱ Κρητὲς πρέπει νὰ χρησιμεύσουν ὡς παράδειγμα γιὰ τοὺς Ἑπειῶτες· ἂν κάνουν ὅσα ἔκαναν οἱ πρῶτοι σίγουρα θὰ κερδίσουν τὴν ὑπόθεσή τους. Τὰ λόγια ἔρχονταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ διαγραφόμενη θέληση τοῦ Βενιζέλου, νὰ ὑποκύψει στίς ἀξιώσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅπως αὐτὲς ἀποτυπώνονταν στὴν ἐκθεσὶ τῆς Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενο ἀνεπίσημα εἶχε γίνει γνωστό. Ἡ Ἑπειρος, πρόβαλε τοὺς βασιλικoὺς λόγους, δὲν ἦταν μακριὰ ὁ καιρὸς ποὺ θὰ στεκόταν στὸ πλευρὸ τοῦ βασιλιά καὶ θὰ πολεμοῦσε μ' ὅλες τὶς δυνάμεις της τὸ Βενιζέλο. Φυσικὰ δὲν ἔπαυε κάθε μέρα μὲ τὴν ἀρθρογραφία της νὰ ὑπενθυμίζει στοὺς Ἑπειῶτες νὰ ποῦν τὸ μεγάλο *ναὶ* ἢ τὸ μεγάλο *ὄχι*. Ὁ κύβος, ἔγραφε, αὐριον μεθαύριον θὰ ριφθῇ. Θὰ διαβῶμεν

τὸν Ρουβίκωνα Πανηπειρώται! Ἄς διαβῶμεν τουλάχιστον αὐτόν, πρὶν μᾶς καταστραφοῦν αἱ γέφυραι!

Ἡ διαφαινόμενη διάσταση Κωνσταντίνου-Βενιζέλου δημιούργησε προβλήματα καὶ στὴν οἰκογένεια τοῦ Πέτρου. Ὁ γιὸς του, ὁ Βασίλης, ποὺ ὑπηρετοῦσε ἀκόμα ὡς γιατρός, ἦταν ἀπροκάλυπτα μὲ τὸ μέρος τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ κουμπάρος του, ὁ φανατικὸς βασιλικὸς Μιχαὴλ Γεωργίου, μαζί μὲ τὸ λάδι, καὶ τὸ δεύτερο ὄνομα ποὺ τοῦ χάρισε (Κωνσταντῖνος) τοῦ μετέδωσε καὶ τὴν ἰδεολογία του. — Ἐχει δίκιο πατέρα ὁ βασιλιάς. Ὁ Βενιζέλος θὰ μᾶς προδώσει. Μόνο μὲ ἀγῶνα θὰ κρατήσουμε τὴν ἐλευθερία μας. Ὁ Πέτρος, χωρὶς ν' ἀπορρίπτει τὴ βάση τῶν συλλογισμῶν του, δὲν ἀνεχόταν ν' ἀκούει πῶς ὁ Βενιζέλος θὰ γινόταν γιὰ τὴν Ἠπειρο ὁ δῆμῶς της. — Δὲν εἶναι τόσο ἀπλὰ τὰ πράγματα γιέ μου. Ὁ Βενιζέλος ἔχει νὰ παλαίψει μὲ θηρία, ποὺ παραδοκοῦν νὰ μᾶς κατασπαράξουν, νὰ μᾶς ἀρπάξουν ὅ,τι κερδίσαμε γιὰ νὰ τὰ δώσουν πίσω στοὺς Τούρκους ἢ νὰ τὰ κρατήσουν γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Ἄν πάρει τὴν ἀπόφαση νὰ θυσιάσει τὴ Β. Ἠπειρο, γιὰ νὰ κρατήσει τὰ νησιά, θὰ πει πῶς δὲν γίνεται ἄλλοιῳ. Δὲν βλέπεις πῶς τοῦ ἔχουν βάλει τὸ μαχαίρι στὸ λαιμό; Δὲν εἶναι προδότης ὁ Βενιζέλος, μὴ σὲ παρασύρουν οἱ συναισθηματισμοί... Ὁ Βασίλης ἦταν ἀδύνατο νὰ πεισθεῖ: — Δὲν μπορεῖς νὰ καταδικάσεις ἓνα λαὸ ποὺ μόλις ἀπόχτησε τὴν ἐλευθερία του σὲ νέα χειρότερη σκλαβιά μὲ ὅποιο-δήποτε ἀντάλλαγμα. Δὲν ἀλλάζω γνώμη πατέρα... Δὲν θὰ τὴν ἄλλαξε οὔτε στὸ μέλλον. Θὰ ἔμενε πιστὸς στὸν ὄρκο ποὺ εἶχε δώσει στὸ βασιλιά καὶ στὴν ὁρθότητα τῆς πολιτικῆς του, χωρὶς ποτὲ νὰ μάθει τί κρυβόταν πίσω ἀπ' αὐτή, θὰ προχωροῦσε ὡς τὰ ἄκρα...

Σὰ νὰ μὴν ἔφταναν ὅλα τ' ἄλλα, ἡ κοινὴ γνώμη τῶν Γιαννίνων ἔμεινε κατάπληκτη ἀπὸ τίς ἀποκαλύψεις τῆς Ἠλείρου, παρόλο ποῦ, λίγο πολὺ, ὅσα ἤρθαν σὲ φῶς ἦταν γνωστά· ὁ λόγος ἦταν γιὰ τὸ σιχαμερὸ ρόλο τοῦ κατασκόπου ποὺ ἔπαιζαν μιά ἢ δυὸ γιαννιώτικες οἰκογένειες, διαβιβάζοντας ὅσα μάθαιναν ἀπὸ ἐπίσημες καὶ ἀνεπίσημες συζητήσεις στὴ Ρώμη. Σιχαμεροὺς καὶ λοβόλους ἀσπάλακας χαρακτήριζε τοὺς κατασκόπους ὁ Χατζῆς καὶ ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τὸ διευθυντὴ τῆς λέσχης Ἐλευθερία, σύμφωνα καὶ μὲ τὴν ἀξίωση τῶν μελῶν της, νὰ μὴν ἐπιτρέψει τὴν εἴσοδο τῶν κατασκόπων, ἄλλοιῳ ὁ Τερὸς Λόχος θὰ ἐκλείνε τὴ λέσχη. Τὸ ἴδιο συνιστοῦσε καὶ στοὺς διευθυντὲς τῶν κινηματογράφων καὶ ὅλων τῶν κέντρων, τὸ ἴδιο φυσικὰ ἔπρεπε νὰ κάνει κάθε γιαννιώτικο σπῆτι. Οἱ κατάσκοποι ἔπρεπε νὰ ἀποκοποῦν ἀπὸ τὰ κέντρα πληροφοριῶν τους καὶ νὰ στιγματισθοῦν. Ἦταν φυσικὸ νὰ θορυβηθοῦν ὅσοι κατηγοροῦνταν πῶς ἔπαιζαν τέτοιο ρόλο καὶ ἓνας τους διαμαρτυρήθηκε στὸν Ἰταλὸ πρόξενο, ζητώντας τὴν προστασία του. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ συνεχισθεῖ ὁ θόρυβος, μὲ τὰ σχόλια ποὺ δημοσιεύτηκαν καὶ νὰ ἀποκαλυφθεῖ τὸ ὄνομα ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ὑποπτους, κάποιου Μετσοβίτη.

Ἡ ἐπίσημη ἀπόφαση τῶν Μ. Δυνάμεων γιὰ τὴν Ἠπειρο, προκάλεσε

457
ἐπιταγή

συναγερμὸ τῶν ἀπόδημων Ἑπειρωτῶν· ἔσπευδαν νὰ βοηθήσουν τοὺς συμπατριῶτες τους, εἴτε μὲ τὴν ἐθελοντικὴ κατὰταξη, εἴτε μὲ τὴν ἀποστολὴ χρηματικῶν ποσῶν ἀπὸ ἐράνους γιὰ τὴν ἀγορὰ πολεμικοῦ ὕλικου. Τὰ μεγαλύτερα ποσὰ ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴ Ρουμανία, ὅπου τότε ἀνθίζαν πλούσιες ἑλληνικὲς παροικίες, ξερριζώθηκαν, ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ '40, διώχθηκαν ἀπὸ τὸ καθεστῶς ποὺ ἐπεκράτησε κι ἦρθαν πρόσφυγες στὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸς ὁ ξερριζωμὸς ἀποτελεῖ τὴν πιὸ δραματικὴ πτυχὴ τῆς νεώτερης ἱστορίας μας, ἓνα δράμα μὲ φοβερὲς προεκτάσεις καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους καὶ γιὰ τὴ φτωχὴ Ἑλλάδα ποὺ τοὺς δέχεται, πότε θὰ τελειώσει αὐτὴ ἡ συρρίκνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ποὺ συνεχίζεται ὡς τὶς μέρες μας;

Ἡ Ἑπειρος ἐνθουσιασμένη ἀπὸ τὶς προσφορὲς τῶν ὁμογενῶν ἔκανε ἐκκλήση στοὺς Ἑπειρῶτες νὰ τοὺς μιμηθοῦν. *Πρέπει, τόνιζε, νὰ προσφέρουν ὅλοι, ἀκόμα καὶ οἱ γυναῖκες τὰ χρυσᾶ βραχιόλια καὶ οἱ ἀρραβωνιασμένες τὰ δαχτυλίδια τους. Ἔτσι, μὲ τὸ χρυσάφι αὐτό, ποὺ ἔχει συνδεθεῖ μὲ τὶς πιὸ ἀγαπημένες ἀναμνήσεις μας, τὰ δῖπλα καὶ τὰ φυσιγγία ποὺ θ' ἀγοραστοῦν θάχουν μέσα τους φωτιά, αἷμα, φίλτρο καὶ λάβα, ἀπὸ τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά μας, καὶ θὰ ἐξοντώσουν κάθε ἀρπαγα ποὺ θάρθει νὰ μᾶς πάρει τὸν τόπο μας. Ἡ σκέψη ὅλων, κατέληγε, πρέπει νὰ στρέφεται μόνο γύρω ἀπὸ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Ἑπείρου, γι' αὐτὸ ἀποτελοῦν παραφωνία ἂν ὄχι ὑποπιτες κραυγές, ὁ θόρυβος γιὰ ζητήματα ἄσχετα μὲ τὸ μέγα θέμα.*

Ἡ Ἰταλία εἶχε ἐγκαταλείψει καὶ τὰ τελευταῖα προσχήματα καὶ μὲ κυνικότητα ὁ Σάν Τζουλιάνο, διακήρυξε στὴν ἰταλικὴ βουλὴ, πὼς οἱ ἀξιώσεις τῆς Ἰταλίας στὴ Βόρειο Ἑπείρο ἦταν νόμιμες καὶ δίκαιες. Ἀφοῦ ἄρπαξαν τὶς ἀκτὲς τῆς Β. Ἀφρικῆς, ἀφοῦ ὑποδούλωσαν τὰ ἑλληνικὰ Δωδεκάνησα, ὀρέγονταν τώρα τὴ Β. Ἑπείρο, ὑποστηρίζοντας δὴθεν τὸ νεοσύστατο κράτος τῆς Ἀλβανίας, στὴν πραγματικότητα, ὅμως, ὑπηρετώντας μιὰ ἐπεκτατικὴ ἱμπεριαλιστικὴ πολιτικὴ, ποὺ ὁδηγήθηκε ὡς τὰ ἄκρα μὲ τὸν ἑλληνοῖταλικὸ πόλεμο τοῦ 1940-41, τότε ποὺ οἱ Ἕλληνες ἄφησαν τὴ συσσωρευμένη γιὰ δεκαετίες ἀγανάκτησή τους νὰ ξεσπάσει ἐναντίον τῆς Ἰταλίας, νὰ πετύχουν λαμπρὴ νίκη καὶ νὰ ἐξευτελίσουν τὴν Ἰταλικὴ αὐτοκρατορία. Ἀπελευθέρωσαν γιὰ τρίτη φορὰ καὶ τὴ Β. Ἑπείρο, ἦρθαν ὅμως οἱ ἄλλοι Μεγάλοι τῆς ἐποχῆς νὰ παίξουν σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδας τὸ ἴδιο παιγνίδι ποὺ εἶχαν σκηνοθετήσει κατὰ τὴν περίοδο τοῦ 1913-1918.

Ἡ προαγωγὴ τοῦ νομάρχου Ἰωαννίνων Ἀγγελου Φορέστη σὲ γενικὸ πρόξενο τῆς Ἑλλάδας στὴ Σμύρνη, λύπησε τοὺς Ἑπειρῶτες, εἶχε συνδεθεῖ μαζί τους μὲ ἄρρηκτους δεσμοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ προσφορά του ἦταν γνωστὴ σ' ὅλους, ὁργανωμένους καὶ μὴ, γι' αὐτὸ καὶ δεκάδες τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας, ἀπὸ τὶς πόλεις καὶ τὶς κωμοπόλεις ὅλης τῆς Ἑπείρου, στάλθηκαν στὴν κυβέρνησι καὶ τὸν ἀθηναϊκὸ τύπο, μὲ αἶτημα νὰ παραμείνει ὁ Φορέστης στὴν Ἑπείρο. Στὰ Γιάννινα κινη-

τοποιήθηκαν οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ἔμποροι, οἱ συντεχνίες, ὅλος ὁ κόσμος καὶ τὸ τηλεγράφημα περιλάμβανε ἑκατοντάδες ὀνόματα ἀπ' ὅλες τὶς κοινωνικὰς τάξεις. Ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων, ὧν ὑπόγραψαν τὸ τηλεγράφημα, γίνεται γιατί ἀποτελεῖ μαρτυρία γιὰ ἓνα μεγάλο τμῆμα τοῦ κοινωνικοῦ ἱστοῦ τῆς πόλης· πολλὰ ἀπὸ τὰ δημοσιευόμενα ὀνόματα ἔγραψαν ἱστορία τὰ κατοπινὰ χρόνια καὶ ἀποτύπωσαν τὴ σφραγίδα τοὺς στὴ ζωὴ τῆς. Ἀλλὰ πάλι ἔξαφανίστηκαν στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Τὸ τηλεγράφημα, ὑπέγραψαν οἱ:

Γεώργιος Γκάνιος, τραπεζίτης
Γεώργιος Τζαβέλλας, δικηγόρος, πρό-
εδρος συντεχνίας κρεοπωλῶν
Σπύρος Γκάνιος, δικηγόρος-τραπεζίτης,
πρόεδρος συντεχνίας ἀρτοποιῶν
Γεώργιος Βοῦλας, ἱατρός
Παῦλος Πουτέτης, ἱατρός
Βασίλειος Βοῦλας, ἱατρός
Εὐάγγελος Παπᾶς, ἱατρός
Γεώργιος Γκιούνης, φαρμακοποιός
Γεώργιος Δαρίτης, ἱατρός
Αριστείδης Παπαγεωργίου, ἔμπορος
ὑφασμάτων
Βασίλειος Κούρεντας, ἱατρός
Σ. Χαρισιάδης, ἱατρός,
Σταῦρος Βέλλης, κτηματίας ξυλέμπο-
ρος
Ἀθανάσιος Σαγιάνος, ἱατρός
Β. Ρέκας, ἱατρός
Στέφανος Ἀράτης, ἔμπορος γουναρι-
κῶν
Σ. Τρικαλινός, ἱατρός
Μιχαὴλ Σπανός, ἱατρός
Ἐλευθέριος Πανταζῆς, ἐργοστασιάρ-
χης
Ἀριστείδης Χρηστίδης, ἱατρός
Δ. Κούτζικος, τραπεζίτῃς-ἔμπορος
Δ. Μέρτζιος, ἔμπορος
Γεώργιος Θεοχάρης, ἔμπορος
Ἰωάννης Βαδαλούκας, ἱατρός
Ἀθανάσιος Κοντοφῶτης, δημοσιογρά-
φος, πρόεδρος συντεχνίας κηπου-
ρῶν,
Ἀθαν. Γκιούνης, παντοπώλης, πρόε-
δρος συντεχνίας παντοπωλῶν
Δημ. Τσοπάνος, πρόεδρος τῆς συντε-
χνίας ξυλουργῶν
Δημ. Πέτσκος, πρόεδρος τῆς συντε-
χνίας ξενοδόχων

Γεώργιος Χατζῆς, δημοσιογράφος,
πρόεδρος τῆς συντεχνίας ὑποδημα-
τοποιῶν
Κ. Μέρτζιος, δημοσιογράφος
Ἀπόστολος Ἐξαρχος, φαρμακέμπο-
ρος
Κ. Χανδέλης, ἔμπορος
Α. Κράτζιος, τυρέμπορος,
Μ. Κιούρης, ἔμπορος ὑφασμάτων
Ι. Βραναλῆς, ἔμπορος
Ἀθανάσιος Παπλωματᾶς, ἔμπορος
ἀποικιακῶν-ἑδωδίων
Γ. Ράδος, ἔμπορος ἀποικιακῶν-
ἑδωδίων
Μ. Μάνθος, φαρμακέμπορος
Α. Μάνθος, ἔμπορος
Ι. Ἰωαννίδης, βιβλιοπώλης
Λ. Ἀλιεύς, κτηματίας
Ἀθαν. Μιλέτσας, παντοπώλης
Θ. Μ. Ζαφειρόπουλος, ἔμπορος
Β. Ντάφλος, ἔμπορος
Ν. Κατρινιώτης, ζαχαροπλάστης
Πέτρος Βίκας, ἔμπορος
Ι. Καφτάνης, ἐμπορορράτης
Θ. Ματσόπουλος, παντοπώλης
Κ. Καζαντζῆς, λεβητοποιός
Δ. Γιαννόπουλος, οἰνοπνευματοπώλης
Χαρ. Σούρλας, ὑποδηματοποιός
Γ. Καζαντζῆς, κτηματίας
Σπύρος Μανδέλης, ἔμπορος
Ἀλκιβιάδης Πελλένης, ἔμπορος
Κ. Παπαδόπουλος, ἔμπορος
Λεωνίδας Παγκράτιος, ἐμπορορράτης
Ξεν. Τριγκόπουλος, σιδηρέμπορος
Β. Χανδέλης, ἔμπορος
Θ. Παπαδόπουλος, σιδηρέμπορος
Στέφ. Βανακλιώτης, ὑφασματέμπορος
Δ. Δούβλης, ἔμπορος
Μ. Ἀναστασιάδης, ἔμπορος

Όρέστης Καλόγηρος, έμπορος
Κοσμάς Πατάς, διευθυντής ξενοδοχείου
Σπύρος Μπίτσας, διευθυντής ξενοδοχείου
Βασίλης Γκανιάτσας, παντοπώλης
Α. Παπαναστασίου, διευθυντής ξενοδοχείου
Νικόλαος Σάτρας, σαγματοποιός
Ν. Άθανασίου, έμπορος
Σ. Παπαδόπουλος, κουρεύς
Εύαγγελος Δεληγιάννης, σαγματοποιός
Γ. Κυριακίδης, ζαχαροπλάστης
Γ. Δημητριάδης, άλευρέμπορος
Σάββας Παπαζώης, παντοπώλης
Ίωάννης Νικολάου Ντίνος, καφεπώλης
Θ. Άλεξίου, κτηματίας
Χ. Νούλης, κτηματίας
Κ. Κατρής, κτηματίας
Ν. Σταυρίδης, ζαχαροπλάστης
Ν. Γκρέμος, παντοπώλης
Σ. Πάνος, ύποδηματοποιός
Άθανάσιος Παπαΐωάννου, οίνοπνευματέμπορος
Ίωάννης Κασσής, έμπορος
Κ. Λιώτος, διευθυντής ξενοδοχείου
Γόγολας Σάρκας, κτηματίας
Γεώργιος Τσιγκέλης έμπορος
Γεώργιος Μάντζιος, παντοπώλης
Κ. Παπαδημητρίου, παντοπώλης
Κ. Πορφύρης, άλευρέμπορος
Ζήκος Παπαδημητρίου, διευθυντής ξενοδοχείου
Κ. Λώλης, άρτοποιός
Β. Μέκαλης, κρεοπώλης
Νίκος Ζαφείρης, κρεοπώλης
Κ. Χαντζαρόπουλος, ζαχαροπλάστης
Γρηγόριος Σιώζος, παντοπώλης
Γεώργιος Χρήστου, παντοπώλης
Άλεξ. Βρόσος διευθυντής ξενοδοχείου
Γεώργιος Γκανιάτσας
Δημ. Δήμας, παντοπώλης
Βασίλειος Ξυνός, έμπορος
Άλέξιος Βενέτης, έμπορος
Ι. Π. Δημητρίου, διευθυντής ξενοδοχείου
Ι. Παπαναστασίου, άρτοποιός

Π. Καζαντζής, οίνοπνευματοπώλης
Δ. Δημητριάδης, έμπορος
Δημ. Σάρκας, έργολάβος
Α. Μοσχέτας, διευθυντής «Άβέρωφ»
Σωτ. Σπανός, έργολάβος
Ι. Σπανός, έργολάβος
Κ. Τσαμπαλίκας, άρτοποιός
Α. Φώτος, ξενοδόχος
Π. Κογιάννος, διευθυντής ξενοδοχείου
Αλεξ. Μπουκουβάλας
Βασίλειος Μπετράνης, διευθυντής «Βασιλικού»,
Α. Ρωμάδης, χρηματιστής
Β. Ζαφείρης
Γεώργιος Νάσης, χρυσοχός
Ίωάννης Κότσικας
Χρήστος Λάμπρος, διευθυντής καφε-
νείου
Νικόλαος Ντάλγκος, διευθυντής σιδη-
ρουργείου
Βασίλειος Πέχος, ξυλουργός
Βασίλειος Γεωργόπουλος, διευθυντής
ξενοδοχείου
Σωτ. Χρηστίδης, άρτοποιός
Αναστάσιος Νικολάου, παντοπώλης
Βασίλειος Χριστοδούλου, παντοπώλης
Θωμάς Θέμελης, έργοστασιάρχης
Δημήτριος Δημητρίου, διευθυντής κα-
φενείου
Χρήστος Μπακούλης, κηπουρός
Γεώργιος Βούλγαρης, κηπουρός
Παναγιώτης Παπτάς, στατηροποιός
Ίωάννης Θεοδωρής, στατηροποιός
Σταύρος Μπαρούτας, έμπορος
Άναστάσιος Δήμος, καφεπώλης
Δημήτριος Μπέτζος, άρτοποιός
Θεόδωρος Πατπαγιάννης, παντοπώ-
λης
Ίωάννης Παπτάς, ξενοδόχος
Γεώργιος Τούσης, ξενοδόχος
Σπυρ. Νάκας, παντοπώλης
Φίλιππος Ζώτος, άρτοποιός
Δημ. Σίκλας, σελοποιός
Κων. Μαντζίλας, έμπορος
Νικόλαος Καρίτσος, ξενοδόχος
Θεόδωρος Σαράτσης, παντοπώλης
Ίωάννης Πατασπύρος, έμπορος
Νικόλαος Μαλάμος, λεβητοποιός

Χρ. Παπαθανασίου, άρτοποιός
Άνδρέας Λαζάνης, άρτοποιός
Άδαμ. Γοργόλης, άρτοπώλης
Χρ. Ζωνίδης, παντοπώλης
Χρ. Ζιούνγκατας, τσαρουχάς
Γεώργ. Κόκκορης, παντοπώλης
Άριστοτέλης Κόκκορης, παντοπώλης
Χρ. Μαλάμος, λεβητοποιός,
Δημ. Νάτσος, ζαχαροπλάστης
Ζήκος Νάγκας, άρτοποιός
Στεφ. Τσέντσος, παντοπώλης
Παναγιώτης Ματσιός, παντοπώλης
Θεόδ. Κολοβός, άρτοποιός
Βασίλειος Κασσιούμης, παντοπώλης
Ίωάννης Παπακώστας, παντοπώλης
Βασίλ. Πορφύρης, έμπορος
Παναγ. Μπέτζος, άρτοποιός
Κώνστας Βλάχος, έμπορος,
Ευθ. Κατσαρός, άλευρέμπορος
Βασ. Ζίκος, παντοπώλης
Παναγιώτης Τσινάγος, διεθυντής ξε-
νοδοχείων
Νικόλαος Τσιλίκης, κτηματίας
Νικ. Μάτσικας, διεθυντής ξενοδοχεί-
ου
Άριστ. Πανούσης, κτηματίας, έμπορος
Δημ. Λάμπρου, λογιστής
Ίωάννης Άγγέλης, έμπορος
Κων. Φίλιος, έμπορος
Γεώργ. Τσόδουλος, γαλακτοπώλης
Νικόλαος Ίωάννου, σιδηρουργός
Λεωνίδας Γιαννόπουλος
Ευάγγελος Φώτος, οίνοπνευματοπώ-
λης
Παύλος Μέτσιος, διεθυντής έστιατο-
ρίου
Σωτ. Γοργόλης, διεθυντής έστιατο-
ρίου
Γεώργιος Λαδοτσάνης, καπνοπώλης
Πέτρος Κουρμέκης, παντοπώλης
Μιχαήλ Καπās, καφεπώλης
Βασίλειος Κατσαρός, παντοπώλης
Ευάγγελος Κουλέμας, παντοπώλης
Στέφ. Ζώης, γαλακτοπώλης
Χρ. Καραγιαννόπουλος, παντοπώλης
Κων. Χριστοδούλου, διεθυντής άμα-
ξοστασίου
Ίωάννης Σιαράβας, έμπορος

Ίωάν. Βασιλείου, παντοπώλης
Δημ. Λώλης, άρτοποιός
Παύλος Ρέμμος, παντοπώλης
Παν. Μετσιόπουλος, παντοπώλης
Νικ. Μάτσικας, μάγειρος
Άνδρ. Άναστασιάδης, παντοπώλης
Κων. Τσάλλας, ζαχαροπλάστης
Άπόστολος Μπαρατσούλης, παντοπώ-
λης
Γεώργιος Χρήστου, λαχανοπώλης
Ν. Ταμβακόπουλος, έμπορος
Ίωάννης Χ. Ζέρβας, έμπορος
Χαρ. Κ. Παπās, έμπορος
Δημ. Γιάννης, έμπορομεσίτης
Σταυρινός Ζαραβέλης, έμπορομεσίτης
Κων. Παπαγεωργίου, δικηγόρος
Ι. Δημητριάδης, όδοντοϊατρός
Ν. Δ. Γάκης
Μιχαήλ Γάκης, ύποδηματοποιός
Θ. Παχαλής, εργολάβος
Άθ. Δημητρίου, ξενοδόχος
Α. Θεόπιστος, έμπορος
Χρ. Σηκόπουλος, μάγειρος
Δ. Ν. Γκανιάτσας, παντοπώλης
Ν. Παπαγεωργίου, παντοπώλης
Μιχ. Κόρδας, παντοπώλης
Β. Λεόντιος, ξενοδόχος
Στυλιανός Χριστίδης, ξενοδόχος
Ίωάν. Βασιλείου, παντοπώλης
Σπυρ. Παπακώστας, παντοπώλης
Μιχαήλ Παπαγιώτης, παντοπώλης
Σωτ. Φιλίππου, έμπορος
Πανταζής Δάλλας, παντοπώλης
Ίωάννης Κοντογιάννης
Βασίλ. Γεωργόπουλος, έμπορος
Ήλίας Καζαντζής, οίνοπνευματέμ-
πορος
Π. Βενέτης, σιδηρουργός
Άλεξ. Βέκας, εργολάβος
Γεώργιος Λάμπρος, έμπορος
Κων. Τασιούλας, όπλαρχηγός
Σπυρ. Βράνος, όπλαρχηγός
Ευγένιος Πλακίδας
Ι. Τζάτζος
Άλκιβ. Φορτουνόπουλος
Ίωάν. Κούρεντας, έμπορος
Πέτρος Πουτέσης, έμπορος
Άλκιβ. Βερτόδουλος

Νικόλαος Βαλαούρας, κτηματίας
 Στέφανος Παπαγεωργίου, υπάλληλος
 Ευστάθιος Ρέσος, κτηματίας
 Θεοδόσιος Ἀδαμαντίδης, παντοπώλης
 Παναγ. Ρόϊμπας, παντοπώλης
 Κων. Θ. Παππᾶς, παντοπώλης
 Γεώργιος Ἀποστολίδης, παντοπώλης
 Κ. Σιατήρας, βιβλιοπώλης
 Βασίλειος Τσήμας, βιβλιοδέτης
 Δημ. Κωλέττης, ὥρολογοποιός
 Παναγ. Βρέλλης, ὥρολογοποιός
 Πέτρος Τζουριάδης, κτηματίας
 Δημ. Ζούλας, ὑποδηματοποιός
 Νικ. Γούδας, οἰνοπνευματέμπορος
 Γ. Κυριακόπουλος, ταμίης Ὁθωμανικῆς Τραπεζῆς
 Δ. Νιάρος, ἔμπορος
 Δημοσθ. Γοργόλης, διευθυντῆς ζαχαροπλαστείου
 Μιχαὴλ Ζουρνᾶς, ἔμπορος
 Θωμᾶς Ἀλεξίου, ἔμπορος

Μ. Αὐδῆς, ἔμπορος
 Γ. Ἀγγελίδης, διευθυντῆς ξενοδοχείου
 Μιχαὴλ Θεοχάρης, ἀρτοποιός
 Περικλῆς Βαρδάκας, ἔμπορος
 Ἀριστ. Χατζηαλεξίου, ἔμπορος
 Θωμᾶς Λούκας, ἐπιτολοποιός
 Γεώργιος Στρουγγάρης, ἔμπορορράπτης
 Νικόλαος Σαράφης, ξενοδόχος
 Δ. Τσιάντης, διευθυντῆς ἐστιατορείου
 Παναγ. Στρουγγάρης, ἔμπορορράπτης
 Μιχαὴλ Χρήστου, ἀρτοποιός
 Χαρ. Τσοῦκαλης, ἐπιτολοποιός
 Ἀνδρ. Βιτολιανός, σιδηρουργός
 Μ. Σαράφας, διευθυντῆς ξενοδοχείου
 Ι. Μπακαλᾶς, σιδηρουργός
 Ι. Δράκος, σιδηρουργός
 Τριαντάφ. Κατσιάμπας, μάγειρος
 Ι. Μπαῖρης, ἔμπορος
 Κ. Λάμπρου, ξενοδόχος
 Ι. Βελογιάννης, ἔμπορος.

Ὁ κατάλογος τῶν ὑπογραφῶν σταμάτησε, παρόλο ποὺ ἡ Ἡπειρος ἔλεγε πὼς θὰ συνεχιζόταν. Φαίνεται πὼς δὲν χρειάστηκε, ἀφοῦ μετὰ τὴν ἀπόφαση ποὺ εἶχε πάρει ὁ Γενικὸς Διοικητῆς Γ. Ζωγράφος νὰ παραιτηθεῖ, γιὰ νὰ ἀναλάβει τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἡπειρωτικοῦ ἀγῶνα, ἡ κυβέρνησις ἀνέθεσε τὰ καθήκοντα τοῦ Γενικοῦ Διοικητῆς στὸν Ἀγγελο Φορέστη. Στὰ Γιάννινα, στὸ μεταξύ, μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς συνθήκης εἰρήνης μὲ τὴν Τουρκίαν, διορίστηκε ὡς τοῦρκος πρόξενος ὁ Γιαννιώτης Ἀβδουλάχ Ἀχμέτ Χουλιασῆ ἐφέντης, γυναικάδελφος τοῦ Ταλαάτ βέη, ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας, χωρὶς ποτὲ νὰ ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του.

Ὁ Πέτρος δὲν εἶχε ὑπογράψει τὴν ἀναφορὰ γιὰ τὸ Φορέστη. Ἦταν τόσο γνωστὸς ὁ σύνδεσμός τους, ποὺ δὲν χρειαζόταν νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ καὶ μὲ μιὰ ὑπογραφή. Ὅταν μαθεύτηκε ἡ ἀπόφασις τῆς μετάθεσής του, ἔτρεξε ἀπὸ τοὺς πρώτους στὸ σπῆτι τοῦ φίλου γιὰ νὰ ἐκφράσει τὰ συναισθήματά του. Ἐμείναν ὥρα οἱ δυὸ παλιοὶ συνεργάτες, μόλις ἓνας χρόνος εἶχε περάσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ τὴν πόλιν κρατοῦσε ὁ Τοῦρκος, ἀλλὰ τοὺς φαινόταν πὼς αἰῶνες εἶχαν κυλήσει ἀπὸ τότε, τόσο ἡ ζωογόνα πνοὴ τῆς ἐλευθερίας, εἶχε ἀπαλείψει ἀπὸ τὶς καρδιὰς τῶν πρώτων σκλάβων τὶς τυραννικὰς μνῆμες τοῦ παρελθόντος. Πολλὰ θὰ ξεχνιοῦνταν μὲ γοργὸ ρυθμό, ἂν δὲν ξαναγύριζε γιὰ τὴν Ἡπειρο ὁ κίνδυνος τοῦ διαμελισμοῦ της καὶ ἡ ἀπειλὴ τῆς ὑποδούλωσης στοὺς Ἀλβανούς. Ἡ ἀνάληψη τῶν νέων εὐθυνῶν τοῦ Α. Φορέστη ἔφερε πάλι τὸν Πέτρο κοντὰ του, καὶ οἱ δυὸ ἦσαν γεμάτοι χαρὰ, οὔτε ὁ Φορέστης ἤθελε νὰ φύγει ἀπὸ τὰ Γιάννινα.

—Πέτρο, τοῦ εἶπε σὲ κάποια στιγμή ὁ Ἄγγελος, ἐγὼ θὰ στεφανώσω τὸ Δημήτρη, ἀφοῦ δὲν φεύγω θὰ εἶμαι ὁ κουμπάρος του.

Ἡ τέλεση στίς 17 Δεκεμβρίου μνημόσυνου γιὰ τὸν Σουλιώτη ἥρωα ἱερωμένο Σαμουήλ καὶ τὸ Κούγκι του, ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκδηλώσουν γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ οἱ Γιαννιώτες τὰ πατριωτικά τους αἰσθήματα καὶ τὴν ἀπόφασή τους ν' ἀγωνιστοῦν. Δὲν ἦταν λόγια ἢ ἀπλὲς συναισθηματικές ἐκφράσεις οἱ ἐκδηλώσεις, συνοδεύονταν μὲ ἔργα, ποὺ κάλυπταν ὅλους τοὺς τομεῖς ἐνὸς ἐθνικοῦ ἀγῶνα. Οἱ ἐθελοντές, κατανεμημένοι στίς μονάδες τοῦ Ἱεροῦ λόχου, ἔφτασαν τοὺς 50.000. Σ' ὅλη τὴν Ἠπειρο, ὁ ἕνας ἔρανος διαδεχόταν τὸν ἄλλο, τὰ γιαννιώτικα σπίτια ἐπλεκαν μάλλινα γιὰ τὸ στρατὸ καὶ τοὺς ἐθελοντές, ὑπῆρχε παντοῦ ἐνθουσιασμός καὶ ἀπόφαση, ἀπόφαση μελλοθανάτων, Ἐνωσις ἢ θάνατος, τὸ φώναζαν ἀπὸ τὸ πρωῒ ὡς τὸ βράδυ, τὸ ἔγραφαν παντοῦ ἐλληνικά καὶ γαλλικά, ὁ Χρόνος τοῦ Παρισιοῦ, ποὺ δημοσίευε τίς ἀνταποκρίσεις τοῦ Ρενὲ Πυώ, ἐπαναλάβαινε καθημερινὰ αὐτὴν τὴν ἀπόφαση, οἱ ἄνθρωποι μεταλάβαιναν κι ὀρκίζονταν, γυμνάζονταν στὰ ὄπλα, ἄντρες καὶ γυναῖκες, ἦταν ἐτοιμοὶ γιὰ τὴ θυσία, ἑκατὸ φορὲς χειρότερος ὁ ἀλβανικὸς ζυγὸς ἀπὸ τὸν τουρκικὸ, πῶς νὰ σκύψουν τὸ κεφάλι, ἀφοῦ ἡ ζωὴ τους μὲ τὸ νέο ἀφέντη δὲν θάχε κανένα νόημα;

Ἦταν φυσικὸ, κάτω ἀπὸ αὐτὲς τίς προϋποθέσεις, νὰ αἰσθάνονται πικρία καὶ μίσος ἀπέναντι τῶν λαῶν ποὺ ἤθελαν νὰ τοὺς βλάψουν — βέβαια οἱ λαοὶ δὲν ἔφταιγαν, οἱ κυβερνήσεις τους ἦταν ἐνοχες, πῶς νὰ ξεχωρίστούν ὅμως αὐτὰ μέσα σὲ κείνη τὴ συναισθηματικὴ φόρτιση, ποὺ δὲν ἐπέτρεπε διαφοροποιήσεις; — καὶ νὰ λατρεύουν ὅσους θεωροῦσαν συμπαραστάτες τους, προπαντὸς τοὺς Γάλλους, ποτὲ ἡ Γαλλία δὲν εἶχε στὴν Ἑλλάδα, κυρίως στὴν Ἠπειρο, τόση μεγάλη ἐκτίμηση ὅσα τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση.

Ἡ αὐξημένη εὐαισθησία τοῦ λαοῦ ὡδηγοῦσε σὲ κρίσεις, αὐστηρότατες πολλὲς φορὲς γιὰ τὴ στάση ἀνθρώπων, ἀπέναντι στὸν ἐθνικὸ ἀγῶνα, ποὺ βρισκόταν στὸ στάδιο τῆς προετοιμασίας, κρίσεις κάποτε ὑπερβολικές, ὅλα δικαιολογοῦνταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀκόμα καὶ οἱ παρεξηγήσεις, ὅπως ἐκείνη τῆς Ἠλείρου, ποὺ μὲ τὰ σχόλιά της κάκιζε τὴ στάση τῶν ἐπιστημόνων, γιατρῶν, δικηγόρων καὶ λογίων, οἱ περισσότεροὶ ἔλειπαν ἀπὸ τὸ μνημόσυνο τοῦ Σαμουήλ.

Τὰ Χριστούγεννα πλησίαζαν καὶ ἡ εἶδηση ποὺ εἶχε ἐπισκιάσει τίς ἄλλες ἦταν ἡ γιορτὴ τοῦ δέντρου τῶν Χριστουγέννων, ἔθιμο ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ εἰσαγόταν στὰ Γιάννινα. Τὴν προετοιμασία καὶ τὴν ὀργάνωση εἶχαν ἀναλάβει δεσποινίδες τῶν καλλίτερων οἰκογενειῶν τῆς πόλης, μὲ ζῆλο πρωτόγνωρο ἀλώνιζαν τὴν ἀγορὰ γιὰ νὰ διαθέσουν εἰσιτήρια, νὰ ἐξασφαλίσουν δῶρα γιὰ τὸ λαχεῖο, νὰ διακοσμήσουν ἐντυπωσιακὰ τὴν αἴθουσα τοῦ κινηματογράφου Πατέ ὅπου θὰ γινόταν ἡ γιορτὴ. Πάντως οἱ χρι-

στουγεννιάτικες προετοιμασίες δὲν μείωναν τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν προετοιμασία τοῦ ἀγῶνα. Ὁ Χατζῆς πρότρεπε τοὺς ταγοὺς τῆς Ἡπείρου νὰ συγκεντρωθοῦν, ν' ἀποφασίσουν, νὰ διατάξουν, νὰ σκεφθοῦν. Δὲν ὑπῆρχαν περιθώρια χρονοτριβῶν, ἡ χρυσὴ στιγμή γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Ἡπείρου εἶχε φτάσει. Παρουσίες παλιῶν ἀγωνιστῶν στὰ Γιάννινα, ὅπως τοῦ ταγματάρχη τοῦ πυροβολικοῦ Γ. Τσόντου-Βάρδα, γνωστοῦ στὸ πανελλήνιο, —αὐτὸς κι ὁ ἀρχίατρος Σπ. Λέκκας μὲ σημείωμά τους εἶχαν ὑποδείξει τὸ περιεχόμενο τοῦ ἀρθροῦ τοῦ Γ. Χατζῆ—ἐκάναν αἴσθηση, τὸ ἴδιο καὶ οἱ ὀρκωμοσίες τῶν *Ἱερῶν Λόχων*, στίς διάφορες πόλεις τῆς Ἡπείρου· 2.000 ἔδωσαν ὄρκο στὴν Κορυτσά, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἐντυπωσίασε ἡ ἐπιβλητικὴ παρουσία τους, *Ἐνωσις ἢ θάνατος*, ἀντηχοῦσε παντοῦ. Ὁ Χατζῆς διαπίστωνε πῶς τὸ σύνθημα μποροῦσε νὰ συμπληρωθεῖ μὲ κάποιον ἄλλο, γιὰ νὰ καλύπτει σὲ βάθος τὴν ἀπόφαση καὶ τὸ πάθος τῶν Ἡπειρωτῶν, μὲ προεκτάσεις στὸ μέλλον, καὶ νὰ εἶναι *χαρμόσυνον καὶ παιάνειον*· Ἐμπρὸς στὸ Βεράτι μποροῦσε νὰ εἶναι τὸ νέο σύνθημα.

Ἡ ἀντίδραση τῆς Μητρόπολης στὸν ἔρανο τῆς Ἡπείρου γιὰ τοὺς φυλακισμένους προκάλεσε κι ἄλλες παρενέργειες. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ μητροπολίτη, συνέχιζαν νὰ προβάλλουν τὸ αἷτημα νὰ γίνῃ γενικὸς ἔλεγχος στὰ οἰκονομικά τῆς Μητρόπολης καὶ νὰ μὴν περιοριστεῖ μόνο στοὺς ἐράνους, ὅπως στὴν ἀρχὴ εἶχε ζητηθεῖ. Ὅλα ἔπρεπε νὰ ῥθοῦν στὴ δημοσιότητα· Ἑλένη, ἔσοδα ἐνοριῶν, ἄλλες διαχειρίσεις, προπαντὸς τοῦ νοσοκομείου Χατζηκώστα, τὸ ὁποῖο ὑπαγόταν στὴ Μητρόπολη, αὐτὴ διόριζε τοὺς γιατροὺς, τοὺς νοσοκόμους, τοὺς ὑπαλλήλους· τίς τελευταῖες μέρες τοῦ Δεκεμβρίου εἶχε προκηρύξει τὴν πλήρωση τῶν θέσεων χειρουργοῦ καὶ παθολόγου. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, τὸ νοσοκομεῖο τοῦ *Κουραμπᾶ* κι αὐτὸ τῆς Μητρόπολης, συγχωνεύτηκε μὲ τὸ *Νοσοκομεῖον Μεταδοτικῶν Νοσημάτων* καὶ μετονομάστηκε σὲ Δημοτικὸ νοσοκομεῖο Ἰωαννίνων *Ἡ Ἀγάπη*. Ἡ λειτουργία του συνεχίστηκε μὲ γενναία ἐπιχορήγηση τῆς Γενικῆς Διοίκησης.

Οἱ εἰδήσεις γιὰ κατασκοπεῖα πρὸς ὄφελος τῆς Ἰταλίας στηρίζονταν σὲ πραγματικὰ γεγονότα κι αὐτὸ ὑποχρέωσε τὴν Ἀστυνομία νὰ δημοσιεύσει ἀνακοίνωση μὲ τὴν ὁποία ἀπαγορεύονταν, σὲ δημόσια μέρη, οἱ συζητήσεις καὶ ἀνακοινώσεις, οἱ σχετικὲς μὲ στρατιωτικὲς μετακινήσεις, μὲ ἔργα ὀχύρωσης καὶ ἄμυνας, μὲ μεταφορὰ πολεμοφοδίων κλπ. καὶ ἐπισημαινόταν ὅτι οἱ πολῖτες εἶχαν ὑποχρέωση νὰ καταγγέλουν στὴν Ἀστυνομία τέτοιες συζητήσεις. Ἡ συμπτωματικὴ δημοσίευση, ἐκεῖνες τίς μέρες, ἐπιστολῆς τοῦ φιλέλληνα Ριτσιώτη Γαριβάλδη, ποὺ περιεῖχε τὴ φράση πῶς: *στὸ μέλλον θὰ ὑπῆρχαν ἀγαθὲς σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς δυὸ λαοὺς*, θεωρήθηκε ὡς εἰρωνεία, μὲ τὴν ἐξέλιξη ποὺ εἶχε πάρει τὸ θέμα τῆς Β. Ἡπείρου.

Ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Ἡπείρου ἀπαιτοῦσε θυσίες. Καὶ παρὰ τὴ συναίνεση τῆς πλειοψηφίας τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ, ὑπῆρχαν καὶ ἀρκετοί, ποὺ δυσπιστοῦσαν στὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν ἐνεργειῶν καὶ ἔσπειραν τὸν σκεπτικισμό, ἴσως πίσω τους νὰ κρυβόταν κι ὁ κομματισμός.

Τῇ στάσει τους ὑποβοηθοῦσαν καὶ οἱ κυκλοφοροῦσες φῆμες πῶς οἱ Μεγάλες Δυνάμεις θὰ θεωροῦσαν ὑπεύθνη τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴν τυχόν ὀργάνωση ἀμυνας τῶν Ἑπειρωτῶν. Τῇ σύγκλιση μεγάλων καὶ κάποιες ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες, ἀπηχώντας προφανῶς προθέσεις τῆς κυβέρνησης, ποὺ καταδίκαιζαν τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ἀγῶνα. Μάλιστα ἓνα ἄρθρο τῆς *Νέας Ἡμέρας* προκάλεσε τὴ σφοδρὴ ἀντίδραση τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ τὴν ἀποστολὴ σωρείας τηλεγραφημάτων διαμαρτυρίας. Ἡ ἐφημερίδα ἔγραφε πῶς ἡ ἐνοπλὴ ἀντίσταση ἦταν ἔργο παραφροσύνης, γιὰ τὸ μόνο ἀποτέλεσμά της, θὰ ἦταν ἡ ἀπώλεια χιλιάδων μαχητῶν Ἑπειρωτῶν. *Κατάπτυστο* ἄρθρο τὸ χαρακτήριζε ἡ *Ἡπειρος* καὶ δὲν εἶχε ἄδικο, τὴ στιγμὴ ποὺ ἓνας ὁλόκληρος κόσμος βρισκόταν ἐπὶ ποδὸς πολέμου καὶ ἦταν ἐτοιμος νὰ θυσιάσει τὴ ζωὴ του, ὄχι μάταια, ὅπως τὸ πνεῦμα τοῦ ἁρθροῦ ἀφῆνε νὰ διαφαίνεται. Ἡ ἴδια ἐφημερίδα θὰ κατηγορηθεῖ ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνον, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Βενιζέλο, πῶς ἄλλαξε πολιτικὴ ἀπέναντί του γιὰτὶ εἶχε χρηματιστεῖ ἀπὸ τοὺς Γερμανούς.

Ἡ ζωὴ στὸ μεταξὺ συνεχιζόταν. Τὰ Χριστούγεννα ἔφταναν καὶ ἡ περιέργεια τοῦ κόσμου, ἐξαιτίας τῶν δημοσιευμάτων τοῦ τύπου, στρεφόταν γύρω ἀπὸ τὴ γιορτὴ τοῦ Χριστουγεννιάτικου δέντρου. Οἱ ἔμποροι τῆς πόλης ἀποφάσισαν σὲ γενικὴ συνέλευση τὴν ἰδρυση *Ἐμπορικοῦ Συλλόγου* καὶ ἀνέθεσαν σὲ ἐπιτροπὴ τὴν κατάρτιση τοῦ καταστατικοῦ. Ἡ ἐκδόση τοῦ *Ἑπειρωτικοῦ Ἡμερολογίου*, τοῦ Μιλιτιάδη Οἰκονομίδη, ἀργοποροῦσε γιὰτὶ ἀντιμετώπιζε οἰκονομικὰ καὶ ἄλλα ἐμπόδια. Ἐκδόθηκε τελικὰ τὸ 1914.

Τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1913 ἦταν τὰ πρῶτα ἐλεύθερα Χριστούγεννα. Οἱ Παννιῶτες πλημμύρισαν τὶς ἐκκλησιές, δοξολόγησαν τὸ Θεὸ γιὰ τὸ μεγάλο δῶρο ποὺ τοὺς χάρισε καὶ ὕστερα γύρισαν στὴ θαλπωρὴ τοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ προετοιμαστοῦν γιὰ τὸ μεσημεριάτικο τραπέζι, μὲ τὰ πατροπαράδοτα φαγητά· τὸ βασικότερο ἦταν οἱ λαχωνοτολμάδες, τὰ *γιαπράκια*. *Χριστὸς γεννᾶται, γιαπράκια φάτε*, ἔμεινε ἱστορικὸ τὸ δίστιχο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας ἀκόμα, κατὰλοιπὰ του σώζονται ὡς τὶς μέρες μας. Ἡ *Ἡπειρος* ἐκδόθηκε πανηγυρικῇ, μὲ τὸ ποίημα τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη *Χριστούγεννα τοῦ 1913*, μὲ ἀναμνήσεις τοῦ Γ. Χατζῆ, ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1912, τότε ποὺ βρισκόταν στὶς τούρκικες φυλακές, καὶ ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ὕλη· οἱ ἐφημερίδες ἐκεῖνες τῆς ἐποχῆς ἦταν πλούσιες σὲ περιεχόμενο, στὶς στήλες τους ἔπαλλε ἡ ζωὴ τῆς πόλης καὶ τῆς ἐπαρχίας, αὐτὰ ἔχουν χαθεῖ στὸν τύπο τῶν ἡμερῶν μας, ἡ τεχνολογία τὰ ἀνέτρεψε ὅλα.

Γιὰ τὴ γιορτὴ τοῦ δέντρου τῶν Χριστουγέννων ἡ *Ἡπειρος* ἐπαινοῦσε τὴν πρόθεση τῆς ὁμάδας τῶν δεσποινίδων ποὺ ἀνέλαβαν τὴν πρωτοβουλία, ὑπογράμμισε ὅμως καὶ κάτι ἄλλο. *Ὅταν εἰσάγεται, ἔγραφε, ἓνα νέον, ἓνα πρωτοφανές, ἓνα ἄγνωστον ἔως χθὲς ἔθιμον εἰς ἓνα τόπον, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον προπαντὸς ἔχει νὰ μελετήσῃ κανεὶς εἶναι οὐχὶ τὸ ἔθιμον αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις, ἡ σκοπιμότης — ὁ νέος παράγων, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ προστεθῇ εἰς τὴν ζωὴν μιᾶς πόλεως ἢ μιᾶς κοινωνίας.* Τὸ ἔθιμο πάντως μπῆκε στὴ ζωὴ τῶν Παννιωτῶν, ρίζωσε καὶ ἀπὸ τότε ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο τῶν ἐορταστικῶν ἐκδηλώσεων τῶν Χριστουγέννων. Στὰ χαμένα ἀγωνίζονται ὅσοι προσπαθοῦν νὰ τὸ καταπολεμήσουν, νὰ τὸ ἀντικαταστήσουν μὲ τὴν κατασκευή καὶ τὸ στολισμὸ καραβιῶν, τὸ δέντρο ἀπόχτησε πιά τὴν ἑλληνικὴ ἰθαγένεια.

Ἀπὸ τὶς 1 τὸ μεσημέρι ἄρχισε ἡ ἀθρόα προσέλευση τοῦ κόσμου στὸν κινηματογράφον *Πατέ*, ποὺ εἶχε διακοσμηθεῖ μὲ γοῦστο ἀπὸ τὶς δεσποινίδες. Οἱ θύρες ἀρῆσαν

ν' ανοίξουν κι ὁ συνωστισμὸς ἦταν μεγάλος· ὁ κόσμος τσαλαβουτοῦσε στὶς λάσπες καὶ τὰ νερά, ὅλο καὶ περισσότεροι δμῶς μαζεύονταν, ποιοὺς νὰ πρωτομπεῖ στὴν αἰθουσα. Μὲ τὸ ἀνοιγμα τῆς θύρας, ἓνα πλῆθος ἀνυπόμονο κατέκλυσε τὰ πάντα καθίσματα, διαδρόμους, δὲν ἔμεινε χῶρος ἀκάλυπτος. Καλλιτεχνικὲς εἰκόνες καὶ ἐπιγραφὲς κοσμοῦσαν τὴν αἰθουσα, στὴν ἀριστερὰ πλευρὰ τῆς ὁποίας ὑψωνόταν *πλωρίον καὶ φαντασμαγορικὸν* τὸ Χριστουγεννιάτικον δέντρο, καταυγαζόμενο ἀπὸ ἀπλετο ἡλεκτρικὸ φῶς. Ἡ μουσικὴ παιάνιζε ἔθνικὰ ἐμβατήρια, ἐνῶ στὴν ὁθόνη προβάλλονταν παλιὰ ἐπικαιρά, ποὺ τόσες φορὲς τὰ εἶχε δεῖ ὁ κόσμος, χωρὶς ποτὲ νὰ τὰ χορταίνει, ὅπως τὸ ταξίδι τοῦ Κωνσταντίνου στὴ Γερμανία καὶ τὰ γυμνάσια ποὺ ὀργανώθηκαν πρὸς τιμὴ τοῦ ἀπὸ τὸ γερμανικὸ στρατό. Τὸ κύρος τοῦ Κωνσταντίνου, ἀγγιζε τότε τὸ ψηλότερο σημεῖο κοινῆς ἀποδοχῆς, περισσότερο στὴν Ἡπειρο, ὅπου οἱ θυσιαζόμενοι γιὰ χάρη τῶν ἐχθρῶν τῆς Ἑλλάδας Βορειοηπειρώτες, ἔβλεπαν στὸ πρόσωπό του τὴ μόνη ἐλπίδα διάσωσής τους· φρουρὴ ἐλπίδα, ἀφοῦ ὁ Βενιζέλος ἦταν ἀποφασισμένος νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τίς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων καὶ νὰ θυσιάσει τὴ Β. Ἡπειρο γιὰ νὰ σώσει τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου.

Ἡ γιορτὴ δὲν ἦταν μόνο γιὰ τοὺς μεγάλους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς μικροὺς, αὐτοὶ ἀπολάμβαναν περισσότερο ἀπὸ τοὺς πρώτους τὸ καινούργιο ἔθιμο· ἀκόμα καὶ τὰ παιδιά τοῦ Ἑθνικοῦ Ὁρφανοτροφείου εἶχαν φέρεи γιὰ νὰ τὸ χαροῦν. Οἱ δεσποινίδες τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς ἀγωνίζονταν μὲ κάθε τρόπο νὰ δελεάσουν τοὺς ἐπισκέπτες γιὰ νὰ εἰσπράξουν ὅσο τὸ δυνατό περισσότερα χρήματα. Ἄλλες μοίραζαν τριαντάφυλλα, ἄλλες πρόσφεραν τσιγάρα, ἄλλες πουλοῦσαν λαχνούς γιὰ τὰ δῶρα, δὲν ἀφηνόταν καμμιά εὐκαιρία ἀνεκμετάλλευτη. Τὰ δῶρα τῶν λαχείων εἶχαν συγκεντρωθεῖ σὲ τρία τραπέζια, τὰ ὁποῖα ἐπέβλεπαν ὁμάδες κοριτσιῶν. Στὸ πρῶτο τραπέζι τὴν εὐθύνη εἶχαν οἱ δεσποινίδες: Ἀντ. Τζαβέλλα, Ἀν. Μόσχου, Ἀθ. Ζώη, Εὐανθία Μολυβάδα, Βαγενᾶ. Στὸ δεύτερο τραπέζι ἦταν οἱ δεσποινίδες: Κωνσταντινίδη, Νιτσιδὴ, Πουτέτση, Τσοπολάκου, Εὐαν. Κασιούμη. Στὸ 3ο τρίτο ἡ Ἀμαλία Ξανθοπούλου, Μαρ. Χατζαλέξη, Μηλιώνη, Γκαρράλη, Στούπη, Γεωργίτση, Βηλαρά, Χανδέλη, Πολυχρονιάδου, Ἀν. Πατασπύρου, Αἰκ. Καραμπίνα, Μερόπη Βλαδίκα, Ἀρ. Βαζακίδου, Ἰφ. Ἀσβεστά. Πόσα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐπώνυμα ἔχουν ἐπιβιώσει κι ἔφτασαν ὡς τίς μέρες μας; Πέντε ὥρες κράτησε ἡ προσέλευση τοῦ κόσμου, τελικὰ ἔφυγε εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴ γιορτὴ· ὅταν ὀλοκληρώθηκε, οἱ δεσποινίδες μὲ δικὰ τους ἔξοδα πρόσφεραν ἀναψυκτικὰ σ' ὅλους. Οἱ εἰσπράξεις ἦταν ικανοποιητικὲς, ἔφταναν τίς 3.000 δρχ., θὰ πῆγαιναν ὅλες γιὰ τὴν ἀγορὰ ἐσώρρουχων γιὰ τὸ στρατό.

Λίγες μέρες ἔμειναν ἀπὸ τὸ χρόνο ποὺ ἔφευγε. Ἐνα χρόνον φορτωμένο γεγονότα ἱστορικὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Γκρεμίστηκαν τὰ ἀσφυκτικὰ σύνορα τῆς Μελοῦνας κι ἀνοιξαν διάπλατα οἱ πόρτες γιὰ τίς μεγάλες ἐστίες τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ στρατός μας εἶχε φτάσει κοντὰ στὴν Αὐλῶνα, θὰ εἶχε προχωρήσει πὺρ πέρα, ἀν δὲν ἐπέμβαιναν οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Αὐστριακοί· εἶχε ἀπελευθερώσει τὴν Καβάλα, ἀφοῦ σύντριψε τὴν ἀπληστία τῶν Βουλγάρων, ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα γινόταν πραγματικότητα, ἡ μόνη πικρὴ γεύση ἦταν ἡ διχοτόμηση τῆς Ἡπείρου, ἡ μισὴ ἐλεύθερη καὶ ἡ μισὴ καταδικασμένη νὰ μείνει ὑπόδουλη.

Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου συγκεντρώθηκε ὅλη ἡ οἰκογένεια. Ὁ Βασίλης εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ τίς διακοπές, ἀποφασισμένος πάντοτε νὰ πάει ἐθελοντής, τίς μέρες ποὺ μεσολαβοῦσαν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα ὡς τὴν Πρωτοχρονιά ἔφευγε πρῶτ' ἀπὸ τὸ σπίτι,

πήγαινε στους στρατώνες να δει τους *Ιερολοχίτες* που γυμνάζονταν, έβγαιναν ύστερα για παρέλαση στους κεντρικούς δρόμους της πόλης, από κοντά τους κι ο Βασίλης. Ο Δημήτρης με τη μνηστή του και την οικογένειά της, ήρθαν και τα πεθερικά του Πέτρου, άλλοι συγγενείς και γείτονες, γέμισε το σπίτι. Γιώρταζαν την πρώτη ελεύθερη πρωτοχρονιά, κι όσο κι αν ή τύχη της Β. Ήπειρου έρριχνε σκιά στα γεγονότα, έμειναν αρκετά περιθώρια σ' όλους για να γιορτάσουν και να χαρούν. Οί νέοι στήθηκαν στο τραπέζι για να παίξουν τα τυχερά παιγνίδια της εποχής, το μάους και το πόκερ, οί γέροι σχημάτισαν τη δική τους συντροφιά, ξαναζούσαν τα παλιά με τις διηγήσεις τους, κάποτε και τα νοσταλγούσαν, ή ζωή τους είχε συνυφανθεί με χρόνια γεμάτα όδύνη, αλλά κι έλπίδα και προσμονή, ή μόνη εύχή τους ήταν να ζήσουν να δούν το *Έλληνικό*, νάτο που ήρθε, μπορεί να μην έφερε όλα τα καλά που προσδοκούσαν, τους χάρισε όμως ένα δώρο ανεκτίμητο: την *Έλευθερία*. Αυτήν χαίρονταν τώρα, έτσι καθώς περίμεναν τον καινούριο χρόνο, κουτσοπίνοντας, αυτήν χαίρονταν όλοι, μικροί και μεγάλοι, κάτι βέβαια τους κεντούσε την καρδιά, φόβος για τα μελλούμενα πρέπει να ήταν, πέρσι τέτοιοι καιρό περνούσαν χειρότερες στιγμές, όμως τίποτα δεν μπορούσε να ξεριζώσει την πίστη τους πως τα Γιάννινα θα γινόταν ελεύθερα. Τα πράγματα ήταν πιο ξεκαθαρισμένα με τους Τούρκους, τώρα είχαν αναμικτεί στίς ελπίδες και τα όνειρά τους οί Μεγάλοι της Εύρώπης, σκοτεινά πράγματα, τίποτα δεν γινόταν φανερά, δεν είχες να πολεμήσεις τον Τούρκο πρόσωπο με πρόσωπο, έπρεπε να βρείς άλλα μονοπάτια για να εξουδετερώσεις τον έχθρό και τα μονοπάτια αυτά τα είχαν κλείσει οί *Πρεσβευτικές διασκέψεις*, οί *Διεθνείς επιτροπές* κι ένα σωρό άλλα όργανα για να έμποδίσουν τη φτωχή *Έλλάδα*, να ξαπλώσει τις φτερούγες της, ως εκεί που το επέτρεπε ή πραγματικότητα και ή ιστορία, κι όχι τα τεχνητά κατασκευάσματα των Μεγάλων. Οί νέοι είχαν απορροφηθεί από τις χαρτοπαιχτικές ένασχολήσεις τους, οί γέροι όμως όλα τα μετρούσαν, τα λογάριαζαν και κατέληγαν σέ συμπεράσματα...

Ήρθαν τά μεσάνυχτα, χαιρέτησαν τον καινούριο χρόνο, κρέμασαν σ' αυτόν, όπως γίνεται πάντοτε, τους καύμους και τις προσδοκίες τους, κι έπεσαν ύστερα να κοιμηθούν άγκαλιά με τα όνειρά τους. Το πρωί έπρεπε να πάνε στο *Άρχιμανδρειό*, να παρακολουθήσουν τη μεγάλη λειτουργία του *Άγίου Βασιλείου* κι ύστερα στη Μητρόπολη για την επίσημη δοξολογία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΤΗ ΒΟΡΕΙΟ ΗΠΕΙΡΟ

Ἡ πρώτη ἐλεύθερη πρωτοχρονιά γιορτάστηκε, μὲ πάνδημον χαρὰν καὶ μὲ τὴν ἐπισημότητα ποὺ τῆς ταίριαζε. Στὴ δοξολογία τῆς Μητροπόλεως παρευρέθηκαν ὅλες οἱ ἀρχές, οἱ ἐκπρόσωποι τῶν κοινοτήτων, τῶν σωματείων, τῶν συλλόγων καὶ τῶν συντεχνιῶν, τοῦ στρατοῦ, τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, ἀγωνιστὲς τοῦ Μπιζανιοῦ καὶ τῆς προαπελευθερωτικῆς περιόδου, ὅλα τὰ Γιάννινα. Χοροστάτησε ὁ Πανάρετος. Ἡ Ἥπειρος, σ' ἓνα σύντομο ἄρθρο της, ἐπεσήμαινε τὰ μεγάλα γιὰ τὸ Ἔθνος ἐπιτεύγματα τοῦ 1913, ἀνέλυε τοὺς διαγραφόμενους γιὰ τὴν Ἥπειρο κινδύνους, ἦταν ὁμως αἰσιόδοξη γιὰ τὸ μέλλον. *Τὸ μέλλον εἶναι ἡ σταδιοδρομία μας, ὑπογράμμιζε, ἡ ὁποία δὲν πρέπει, οὔτε εἶναι δυνατόν ν' ἀνακοπῇ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν. Νὰ θυμάστε τοὺς βασιλικοὺς λόγους πρόσθετε: Θὰ καταστήσωμεν τὴν Ἑλλάδα σεβαστὴν εἰς τοὺς φίλους καὶ τρομερὰν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης δημοσίευσεν τὸ καινούριον τοῦ ποίημα ὁ Χρόνος, κάποτε τὰ ποιήματα ποὺ ἐκφωνοῦσε ὁ Χρηστοβασίλης σὲ πανηγυρικοὺς ἐπετείους καὶ δημοσιεύονταν στὴ δική του ἐφημερίδα, τὴν Ἑλευθερία, ἀποτελοῦσαν τὴν καλλίτερη διαφήμιση γιὰ τὴν πώλησίν της. Θυμᾶμαι ἓναν ἐφημεριδοπώλῃ νὰ ἀλωνίζει τοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων διαλαλώντας: *Τὸ ποίημα τοῦ κ. Χρηστοβασίλη εἰς τὸ Ζάλογγον. Μόνον αὐτό, τίποτ' ἄλλο. Ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ ἀγορασθεῖ ἡ ἐφημερίδα.**

Οἱ μέρες ποὺ ἀκολούθησαν τὴν πρωτοχρονιά ἦταν μέρες ἐντατικῆς προετοιμασίας γιὰ τὸ γάμον τοῦ Δημήτρη. Θὰ γινόταν τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὰ Φῶτα, κι ὅλα πρέπει νὰ ἦσαν ἔτοιμα. Ὁ Δημήτρης, μὲ ἄδεια τοῦ διευθυντῆ τοῦ νοσοκομείου, ἀποδεσμεύτηκε κάπως ἀπὸ τὸ ἐξαντλητικὸ ὥραιο, γιὰ νὰ βοηθήσει κι αὐτὸς τίς προετοιμασίες. Τὸν εἶχε ζητήσῃ ὁ γιατρὸς Β. Βοῖλας νὰ βοηθήσῃ στὴν καταπολέμηση ἐπιδημικῶν νόσων σὲ ἐπαρχίες· στὸ Παγώνι εἶχε ἐμφανιστεῖ εὐλογιά, κατηφόρισε ἀπὸ τὸ Λεσκοβίκι, στὴ Βήσσανη εἶχαν πεθάνει κι ὅλας δυό, δὲν μπόρεσε ὁμως νὰ πάει, ἂν καὶ πολὺ τὸ ἤθελε. Οἱ γιατροὶ συνιστοῦσαν δαμαλισμό, γιατί ὑπῆρχε κίνδυνος ἐξάπλωσης.

Οἱ ἐλπίδες ὅλων εἶχαν, σχεδὸν, ἐξανεμιστεῖ, μὲ τίς ἀποφάσεις τῶν Με-

γάλων, ἡ Βόρειος Ἡπειρος χανόταν, ἡ κυβέρνηση ὑποχρεώθηκε νὰ συμμορφωθεῖ στίς θελήσεις τους γιὰ νὰ σώσει τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ ἡ ἀπόσυρση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὰ παραχωρούμενα στὴν Ἀλβανία ἐδάφη ἦταν ζήτημα χρόνου. Δὲν εἶχαν καθοριστεῖ ἀκόμα ἡμερομηνίες, ἀλλὰ ὅλοι διαισθάνονταν πὼς ἡ ἀποφράδα μέρα ἦταν κοντά. Τὰ σύννεφα πύκνωναν, ἡ ἄλβανικὴ ἡγεσία, βαθεῖα χωρισμένη καὶ ἀλληλοσπαρασσόμενη, ἦταν ἐνωμένη παρ' ὅλα αὐτά, στὸν κοινὸ πόθο ν' ἀρπάξει, μὲ τὴ βοήθεια τῶν φίλων της, ὅσα μποροῦσε περισσότερα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, συνεχίζοντας τίς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς στὰ ἀπελευθερωμένα ἐδάφη, καὶ ἀπειλώντας μὲ σφαγὰς τοὺς πληθυσμούς, μόλις θ' ἀποσύρονταν οἱ Ἕλληνες· οἱ ἐπικεφαλῆς τῶν συμμοριῶν εἶχαν ἀνακηρυχθεῖ ἀπὸ καιρὸ σὲ ἔθνικοὺς ἥρωες, πρῶτος καὶ καλλίτερος ὁ γνωστὸς ἀπὸ τὴν πολιορκία

Ὁ λογοτέχνης, δημοσιογράφος καὶ πολιτικὸς Χρῆστος Χρηστοβασίλης

τῶν Γιαννίνων, τρομοκράτης καὶ καταστροφέας τοῦ Ζαγοριοῦ, Μπεκίρ ἀγάς· μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, ποῖος δρόμος ἀπόμεινε στοὺς Ἡπειρώτες ν' ἀκολουθήσουν; Ἕνας, μοναδικός· νὰ πάρουν μόνοι στὰ χέρια τους τὴν τύχη τῆς πατρίδας τους καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους. Ὁ Γ. Χατζῆς προτρέχει, ὅπως πάντα, τῶν γεγονότων καὶ βροντοφωνάζει: — Ἐξυπνήσατε Ἡπειρωτικοὶ παράγοντες τοὺς Ἡπειρώτας δι' ὅλων τῶν τυραννικῶν σαλπίγγων τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ψυχῆς σας. Ἀποστρέψατε πᾶσαν προσοχὴν τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Κυβέρνησιν! Συγκεντρώσατέ τον εἰς τὸν ἑαυτὸν του, εἰς

τὰς δυνάμεις του, εἰς τὴν ὀργάνωσίν του. Ὁργανώσατε τὸν λαόν! Πρὸ παντὸς συγκαλέσατέ τον εἰς Ἡπειρωτικὴν συνέλευσιν. Ἡ Πανεπειρωτικὴ συνέλευσις δύναται νὰ δώσῃ τὸν τόνον εἰς πᾶσαν ἐργασίαν καὶ ὀργάνωσιν. Παρὰ τίς διαφωνίες ποὺ σημειώθηκαν, ἡ Πανεπειρωτικὴ συνέλευσις δὲν θ' ἀργοῦσε νὰ συγκροτηθεῖ γιὰ ν' ἀποφασίσῃ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴ μορφή τοῦ ἀγῶνα.

Ἡ ἐπιμονὴ τῆς Μητροπόλεως νὰ παίρνῃ μόνη της ἀποφάσεις, γιὰ ζωτικὰ θέματα τῆς πόλεως, ὅπως γινόταν καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὑποχρέωνε ἀρκετὰς ομάδες ἐργαζομένων, ἐπιστημόνων καὶ ἄλλων, ποὺ δὲ μποροῦσαν ν' ἀνεχθοῦν τὴ συνέχιση μιᾶς κατάστασης, ἀναγκαίας στὸ παρελθόν, καταθλιπτικῆς ὅμως γιὰ πολλοὺς, ὕστερα ἀπὸ τίς συνθῆκες ποὺ εἶχε δημιουργήσει ὁ ἐλεύθερος βίος, νὰ ἀντιδροῦν ἔντονα πολλὰς φορὲς, ὅπως ση-

μειώθηκε ήδη. Τή φορά αυτή, λίγο πριν τὰ Φῶτα, ἦταν οἱ γιατροὶ ποὺ διαμαρτύρονταν γιὰ τὸ περιεχόμενο μιᾶς προκήρυξης τοῦ δημοτικοῦ νοσοκομείου Ἡ Ἀγάπη, ἐποπτευόμενου ἀπὸ τὴ Μητρόπολη, ποὺ ἀναφερόταν στὶς προσλήψεις δυὸ γιατρῶν. Ἐκφράζοντας τὸ κοινὸ αἶσθημα τοῦ ἱατρικοῦ κόσμου ὁ γιατρός Β. Βλαχλείδης ἐξέφραζε τὴν ἀντίθεσή του γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο χειριζόταν τὸ θέμα ἡ Μητρόπολη, καὶ ὑπογράμμιζε τὴν ἀνάγκη ἀμεσης ἰδρύσεως Ἱατρικοῦ συλλόγου ποὺ θὰ βοηθοῦσε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐργάζεται κοινωφελῶς τὸ ἱατρικὸν σῶμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπερασπίζη δεόντως τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀξιοπρέπειαν. Ἡ διαμαρτυρία τοῦ Βλαχλείδη δὲν σήμαινε πῶς δὲν ὑπῆρχαν γιατροὶ - ὑποστηρικτὲς ὅλων τῶν ἀποφάσεων τῆς Μητροπόλεως, ἀκόμα καὶ τῶν σφαλμάτων της. Ἦταν ὅσοι ἐξακολουθοῦσαν, ὅπως καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας, νὰ ἐπονομάζονται *Μητροπολίκοι* καὶ ποὺ, μαζὶ μὲ ἄλλους, ἀποτελοῦσαν τὴν αὐλὴ τοῦ Γερβασίου, καὶ τῶρα τοῦ ἀντικαταστάτη του Πανάρετου. Πάντα ἔτσι γινόταν. Γιὰ τὴ στάση τους ἔπαιζαν καὶ τὰ συμφέροντα τὸ ρόλο τους. Ὁ Πέτρος, ἀπὸ τὴ συναναστροφή του μὲ τὰ μητροπολιτικὰ πράγματα ὅ,τι μισοῦσε περισσότερο ἦταν ἡ αὐλή, ποὺ ὁδηγοῦσε συχνὰ στὴ λήψη ἀντικοινωνικῶν ἀποφάσεων καὶ ἐξέθετε τὸ μητροπολίτη. Ἀγωνιζόταν ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα ποὺ τιμήθηκε μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτρόπου καὶ ἀνέλαβε εὐθύνες στὴ διοίκηση τῶν Ἑλεῶν, νὰ πείσει τὸ Γερβάσιο γιὰ μιὰ φιλολαϊκὴ πολιτικὴ, χωρὶς παρασκήνια καὶ βυζαντινὲς διαβουλεύσεις, ποὺ δὲν ἀφηναν νὰ περνάει τίποτα ἔξω, ἔβλεπε τὰ μάτια τοῦ δεσπότη νὰ φωτίζονται, ἐνδόμυχα κι αὐτὸς τὸ ἴδιο ἐπιθυμοῦσε, ἔρχονταν ὁμως ἄλλα καὶ τὸν ξεστράτιζαν ἀπὸ τὸ σωστὸ δρόμο, προπαντὸς ἐκεῖνο τὸ καλογερικὸ πείσμα ποὺ δὲν ἔλεγε νὰ ὑποχωρήσει.

Ὁ Γενάρης εἶναι ἡ καρδιά τοῦ χειμῶνα καὶ ἡ κακοκαιρία ὥς τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων δὲν ἔλεγε νὰ σταματήσει. Οἱ ἐθελοντὲς τῶν *Ἱερῶν Λόχων*, καθὼς καὶ οἱ στρατιῶτες, ποὺ βρίσκονταν στὰ βόρεια σύνορα εἶχαν μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ μάλλινα καὶ ἡ *Ἐπιτροπὴ Ἐθνικῆς Ἀμύνης* Ἀργυροκάστρου-Τεπελενίου ἔκανε ἐκκλήση στοὺς Γιαννιώτες νὰ βοηθήσουν. Μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἔφευγε γιὰ τὸ Ἀργυροκάστρο, γιὰ νὰ ντυθεῖ ἐκεῖ φαντάρος, κι ἕνας γνωστὸς στὴν κοινωνία τῆς πόλεως στὰ κατοπινὰ χρόνια, γιὰ τὶς λαμπρὲς ἐπιδόσεις του στὴ Ζωσιμαία σχολή, ὁ καθηγητὴς Χαρίλαος Μαστορίδης.

Τὰ Φῶτα γιορτάστηκαν μὲ ἐπισημότητα, ὅπως καὶ ἡ πρωτοχρονιά. Κάθε γιορτὴ τοῦ πρώτου ἐλεύθερου χρόνου, εἶχε τὴ δική της σημασία γιὰ τὸν χριστιανικὸ κόσμο. Ἡ κακοκαιρία ὁμως βρισκόταν στὴ μεγαλύτερη ἐξαρσὴ της. Τὰ στοιχεῖα τῆς φύσης εἶχαν ἐξαγριωθεῖ, σὰ νὰ ἤθελαν νὰ σαρώσουν ὅλα στὸ διάβα τους. Βροχὴ ἀσταμάτητη, κατακλυσμός, ἀέρας ποὺ δὲν ἀφηνε τίποτα ὀρθιο, μὲ μανία ἀγωνιζόταν νὰ ξεθεμελιώσῃ τὴν ἐξέδρα ποὺ εἶχαν στήσει μέσα στὴ λίμνη, κοντὰ στὴν *Κυρὰ Φροσύνη*, γιὰ νὰ ρίξει τὸ Σταυρὸ ὁ δεσπότης καὶ ν' ἀγιάσει τὰ νερά, χιόνια στὸ Μιτισιέλι, κρῦο

δυνατό. Θά πίστευε κανείς πώς ή παραλία θά ήταν έρημη από κόσμο, έγινε όμως τό αντίθετο. Όλα τὰ Γιάννινα είχαν κατέβει στη λίμνη, κανέναν δέν εμπόδισε ό καιρός, οί άνθρωποι ένοιωθαν τήν ατμόσφαιρα ζεστή, ήταν ή θερμή τής καρδιάς τους, πρώτα ελεύθερα Φῶτα γιόρταζαν· ό καιρός ήταν έξω από τίς έσωτερικές διεργασίες, αυτοί ήθελαν νά ζήσουν μ' όλη τή δύναμη τής ψυχής τους κάθε στιγμή τοῦ θρησκευτικοῦ γεγονότος, ένοιωθαν βαθειά πώς ήταν επιτέλους ελεύθεροι νά εκφραστοῦν καί νά συμπεριφεροῦν ὅπως ήθελαν, ό Τοῦρκος είχε φύγει, δέν τοὺς φόβιζε τίποτα, ή κακοκαιρία ὅς έκανε τὰ δικά της, δέν ήταν ξεκομμένη από τή ζωή τους. Μερικοί στη μανία τῶν ανέμων καί στὰ τεράστια κύματα πού ὑψώνονταν γιά νά γκρεμίσουν τήν εξέδρα, τή στολισμένη μέ έλληνικές σημαίες, τή μιὰ ανέβαιναν στόν οὐρανό καί τήν ἄλλη κατέβαιναν στὰ τάρατα τής γῆς, μαζί μέ τήν εξέδρα έβλεπαν καί συμβολισμούς ιστορικών γεγονότων, έβλεπαν τόν ἴδιο τόν Κανάρη νά θαλασσομάχεται, νά χάνεται στήν ἄβυσσο τῶν κυμάτων καί τήν ἄλλη νά στέκεται θριαμβευτής στόν ἄφρό τους, έτσι νικητής έβγαίνει πάντα ό Σταυρός καί ή Σημαία μας. Τίποτα δέν πτόησε τοὺς Γιαννιώτες εκείνη τή μέρα τῶν Φῶτων καί τής κοσμοχαλασιάς, περίμεναν εκεί άνεμοδαρμένοι, βρεγμένοι, πουντιασμένοι, ὥσπου ήρθε ό δεσπότης, έρριξε τό Σταυρό στη λίμνη, έψαλλαν μαζί του τό *Έν Ἰορδάνη βαπτιζομένου σου Κύριε...* κι ὕστερα γύρισαν στὰ σπίτια τους μέ τήν καρδιά γεμάτη θρησκεία καί πατρίδα. Καί νά δεῖς πού έγινε τό θάμα! Σέ λίγες ὥρες, τὰ στοιχεῖα τής φύσης τιθασεύτηκαν ή ἀναταραγμένη λίμνη, ἴδιο φουρτουνιασμένο πέλαγος, ήρέμισε, ή *Φωνή Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων* έκανε τό ἄγριο θηρίο νά κουλουριαστεῖ ήσυχο στὰ πόδια του, περιστέρια σπάθισαν τόν οὐρανό, ήταν μιὰ μέρα γιομάτη θάματα...

Ό γάμος τοῦ Δημήτρη ὀρίστηκε γιά τήν Κυριακή στίς 12 Ἰανουαρίου στη Μητρόπολη, τό ἀξίωσε ό Πανάρετος, θά εὐλογοῦσε ό ἴδιος τό μυστήριό, τό ήθελε κι ό κουμπάρος ό Ἄγγελος Φορέστης. Θεωροῦσαν τό γάμο σπουδαῖο γεγονός γιά τήν πόλη, κάτι σά γιορτή, συνδεμένη μ' ὅλα ὅσα είχαν συμβάλλει στόν ἐρχομό τής Λευτεριάς, έπρεπε νά τιμηθεῖ ή οἰκογένεια πού τόσα είχε προσφέρει στόν ἀγώνα καί τήν ἀνοικοδόμηση καί τέτοιες τιμές μόνο στη Μητρόπολη μπορούσαν ν' ἀποδοθοῦν.

Οί Μεγάλοι στήν προσπάθεια νά δικαιολογήσουν τήν εὐθύνη τους γιά τό σφαγιασμό τῶν δικαίων τής Ἡπείρου, μιλοῦσαν, μέσω τῶν δημοσιογραφικῶν ὀργάνων τῶν χωρῶν τους, γιά *στρογγυλοποίηση* τῶν Ἡπειρωτικῶν συνόρων. Εὔστοχα ό Χατζῆς παρατηροῦσε πώς δέν ἐπρόκειτο γιά *στρογγυλοποίηση* ἀλλά γιά *στραγγαλισμό*, πρὸς ὄφελος τῶν Ἀλβανῶν. Οἱ τελευταῖοι συνέχιζαν τίς διενέξεις τους στήν κυρίως Ἀλβανία, στήν πραγματικότητα ἐπρόκειτο γιά ἐμφύλιο σπαραγμό μεταξύ φυλάρχων, πού ἔδινε πρὸς τὰ έξω τήν ἐντύπωση πώς τό νεοσύστατο κράτος ήταν ἀδύνατο νά ἐπιζήσει. Αὐτή ή ἀντίληψη, κοινή γιά τοὺς Ἕλληνες καί τοὺς Εὐρωπαίους, εκφράστηκε τήν προηγούμενη μέρα τοῦ γάμου τοῦ Δημήτρη, μέ τή δημο-

σίευση ἀγγελτήριου κηδείας, ἐντὸς πλαισίου, ποὺ σατίριζε τὴν κατάσταση στὴν Ἀλβανία κι ἐπεσήμανε, μὲ τὸν τρόπο του, τοὺς πρωταγωνιστὲς ὅλης αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης. Τὸ νεκρώσιμο ἀγγελτήριο ἔγραφε:

ΚΗΔΕΙΑ

Μετὰ βαθυτάτης λύπης ἀγγέλομεν ὑμῖν τὸν θάνατον τῆς φιλότατης ἡμῶν μητρὸς, ἀδελφῆς, θυγατρὸς καὶ ἐξαδέλφης

ΑΛΒΑΝΙΑΣ

ἐπισυμβάντα ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς ἐκ Μαρασμοῦ καὶ Ἀναρχίας ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔπασχεν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς της.

Ἡ ἐκφορὰ τῆς πολυκλαύστου νεκρᾶς γενήσεται μετὰ τὴν ταρίχευσίν της ὑπὸ τῶν ἐπίτηδες μετακαλουμένων διασήμων χειρουργῶν κ.κ. Μπέρτχολδ Σάν Τζουλιάνιο καὶ Ἑπειρωτικοῦ Ἱεροῦ Λόχου, ἐκ τῆς οἰκίας της, ἡ δὲ νεκρώσιμος ἀκολουθία θέλει ψαλῆ εἰς τὸν Καθεδρικὸν Ναὸν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἐν Αὐλῶνι, Ἰανουάριος 1914

Τὰ τέκνα

Ἰσμαήλ Κεμάλ βέης

Ἑσάτ πασσᾶς

Ἀκὴφ πασσᾶς

Ἀζίζ πασσᾶς Βρυώνης

Μεχμέτ βέης Κόνιτσας

Μουφῆτ βέης

Σουρεγιά βέης

Οἱ ἐξάδελφοι

Ἰτζέτ πασσᾶς

Μτεκὴρ ἀγάς

Οἱ ἀδελφοί

Ἰσᾶ Μπολετινάτς

Τσερκῆς Τοπόλης

Μεχαρέμ Ρουσὶτ

Σαλὴ Μποῦτκας

Τὰς ταινίας τοῦ φερέτρου θὰ ἀνεχθῇ ὁ πρίγκιψ Βῆδ, ὁ Διεθνὴς Ἐλεγχος, ἡ Ὁλλανδικὴ ἀποστολὴ καὶ οἱ Ἑπειρῶται.

Ὁ ἀγωνιστικὸς κόσμος τῆς Ἑπείρου, εἶχε ἐπιλέξει ὡς μοναδικὸ δρόμο γιὰ τὴ σωτηρίᾳ τῆς Β. Ἑπείρου τὴν ἄμυνα ὅλων τῶν ἐδαφῶν ποὺ βρισκόνταν ὑπὸ τὴν κατοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ἐξουδετέρωση κάθε προσπάθειας τῶν Μεγάλων νὰ ἐπιβάλουν τίς θελήσεις τους. Μία τέτοια στάση ἀπαιτοῦσε ὀργάνωση, ἐξοπλισμό, ἐφόδια, αὐξηση τῶν ἐθελοντικῶν δυνάμεων, στελέχη. Πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἐργάζονταν, ὅσοι ἀκολουθοῦσαν τίς ἀπόψεις τῶν ἀγωνιστῶν, καὶ τὰ ἀποτελέσματα φαίνεται πὼς ἦταν ικανοποιητικά. Συνειδητοποιήθηκε ὅμως ἔγκαιρα πὼς πρὶν ἀπ' ὅλα προεῖχε ἡ Ἑπειρωτικὴ ὁμοψυχία, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ ἐκφραστεῖ, μέσα ἀπὸ μιὰ ἀντιπροσωπευτικὴ *Πανηπειρωτικὴ συνέλευση*. *Γρήγορα γιὰ Πανηπειρωτικὴ Συνέλευση*, ἐπέμενε ὁ Χατζῆς· πρῶτος ἔστειλε μῆνυμα ἀποδοχῆς, ἀναλαμβάνοντας καὶ τὴν πρωτοβουλία, ὁ μητροπολίτης Ἀργυροκάστρου Βασίλειος. Μὲ τηλεγραφικὴ του ἐκκλήση πρὸς τοὺς προέδρους τῶν *Ἐπιτροπῶν Ἐθνικῆς Ἀμύνης* Ἰωαννίνων, Φιλιππιάδας, Πρέβεζας, Παραμυθιάς, Φιλιατῶν, Κόνιτσας, Μετσόβου, Λεσκοβικίου, Κολώνιας, Κορυτσᾶς, Πρεμετῆς, Πωγωνίου, Χιμάρας καὶ Δελβίνου, ζήτησε τὴ σύγκληση συνελεύσεων γιὰ τὴν ἐκλογὴ ἀντιπροσώπων, ποὺ θὰ συγκροτοῦσαν τὴν *Πανηπειρωτικὴν συνέλευση* στὸ Ἀργυροκάστρο. Ἡ ἐκκλήση βρῆκε ἀπήχηση καὶ οἱ *Ἐπιτροπὲς Ἀμύνης*, ἡ μιὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἄρχισαν νὰ στέλλουν τηλεγραφήματα ἀποδοχῆς. Ἡ μητρόπολη τῶν Ἰω-

αννίνων, προσκάλεσε, για τὸν ἴδιο σκοπό, τοὺς Γιαννιώτες, στίς 15 Ἰανουαρίου, στὴν αἴθουσα τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς *ἵνα ἀποφασίσωσι περὶ ζητημάτων σπουδαιοτάτου ἀφορῶντος τὴν Ἑπειρον.*

Τὴν Κυριακή, στίς 12, ἐγίνε ὁ γάμος τοῦ Δημήτρη. Ἦταν ἓνας γάμος γιὰ τὸν ὁποῖο κουβέντιαζαν καιρὸ στὰ Γιάννινα. Ἡ Μητρόπολη εἶχε γεμίσει ἀσφυκτικά, τὸ ἴδιο καὶ τὸ προαύλιο, ὡς ἔξω στὸ δρόμο ἔφτανε ὁ κόσμος. Συγγενεῖς, φίλοι, γνωστοί, πελάτες, Ζαγορίσιοι ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ Πέτρου καὶ τῆς γυναίκας του, ὅλη ἡ Καραβατιά, γιατροί, δικηγόροι, ἐπιστήμονες, συντεχνίες, ἀκόμα καὶ ἀλλόθρησκοι, Ἑβραῖοι καὶ Τοῦρκοι, εἶχε μεγάλες συμπάθειες ἡ οἰκογένεια σ' ὅλη τὴν κοινωνία τῶν Γιαννίνων, τίς εἶχε κατακτήσει μὲ τὴν ἐργατικότητα, τὴν τιμότητα, τὸν καθαρὸ λόγο, τὴν ἀπλοχεριά γιὰ τοὺς οἰκονομικὰ ἀδύνατους καὶ γιὰ τίς ἀνάγκες τῆς πατρίδας. Κάποιοι μπορεῖ νὰ τὴ ζήλευαν, γιὰ τὴν προκοπὴ καὶ τὴν οἰκονομικὴ εὐρωστία της, ἐχθροὶ της ὅμως δὲν γίνονταν, ἀφόπλιζε ὅλους ἡ καλοσύνη καὶ τὸ χαμόγελο τοῦ θείου Δημήτρη, παλιότερα, τοῦ Πέτρου τώρα, ἀλλὰ καὶ ἡ γυναίκα του καὶ τὰ παιδιά τους τὴν ἴδια παράδοση ἀκολουθοῦσαν. Μαζὶ μὲ τὸν κόσμο, στὸ γάμο παρευρέθηκαν κι ὅλες οἱ ἀρχές, κουμπάρος ἦταν ὁ Ἄγγελος Φορέστης, πῶς μποροῦσαν νὰ λείψουν οἱ ἄλλοι; Ὁ Πανάρετος, γεμάτος ἱκανοποίηση, εὐλόγησε τοὺς γάμους, δημιουργώντας ἀτμόσφαιρα μεγάλων στιγμῶν, μὲ τίς ὁποῖες ἦταν συνυφασμένη ἡ ζωὴ τῆς Μητρόπολης.

Ὅταν τελείωσε τὸ μυστήριο, ὅλο ἐκεῖνο τὸ πλῆθος πέρασε ἀπὸ τὰ νιόγαμπρα νὰ εὐχηθεῖ. Ὑστερα ἡ οἰκογένεια καὶ οἱ ἐπίσημοι καλεσμένοι μπῆκαν στὰ λίγα αὐτοκίνητα καὶ τὰ πολλὰ ἀμάξια ποὺ περίμεναν ἔξω ἀπὸ τὴ Μητρόπολη κι ἔφυγαν γιὰ τὸ σπίτι τοῦ Πέτρου. Ἐκεῖ θὰ δινόταν τὸ γαμήλιο τραπέζι, ὁ Πέτρος καὶ ὁ γιὸς του ἤθελαν ὅλα νὰ γίνουν στὴ θαλπωρὴ τοῦ σπιτιοῦ, τὰ μεγάλα κέντρα, μὲ τὴν ψυχρὴ τους ἀτμόσφαιρα, δὲν ἦταν κατάλληλα νὰ ἐνώσουν τοὺς ἀνθρώπους, νὰ κάνουν τίς καρδιές νὰ μιλήσουν, μόνο ἡ παράδοση μποροῦσε νὰ χαρίσει στιγμὲς ἀλησμόνητες. Τὴν ἴδια γνώμη εἶχε καὶ ὁ κουμπάρος, κι ὅταν πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο κάποιος πρότεινε τὸ τραπέζι νὰ γίνε στὸ κέντρο Ἀβέρωφ, ὄχι —εἶπε— *ἐδῶ στὸ σπίτι σας νὰ γίνουν ὅλα, ἀπόψε ἀρχίζει τὴ ζωὴ του τὸ νέο ζευγάρι, ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ ἐστία θὰ γίνε τὸ ξεκίνημα.* Τὸ σπίτι τοῦ Πέτρου ἔφτανε γιὰ τοὺς προσκαλεσμένους καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας. Ἦταν βέβαιον ὅμως πῶς θὰ συγκεντρωνόταν κι ἄλλος κόσμος, ἀπὸ τὴ γειτονιά κι ὅλα τὰ Γιάννινα, ἔπρεπε κι αὐτοὶ νὰ ἐξυπηρετηθοῦν· ἔτσι τὰ γύρω φιλικὰ σπίντια ἀνοιξαν πρόθυμα τίς πόρτες τους στὴν παράκληση τοῦ Πέτρου. Ὁ κόσμος, ποὺ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴ Μητρόπολη, χωρισμένος σὲ συντροφίες, εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ κινεῖται πρὸς τὴν Καραβατιά, μπροστὰ πηγαιναν τὰ ὄργανα παίζοντας Ζαγορίσια γαμήλια ἐμβατήρια, καθὼς προχωροῦσαν πρὸς τὴ συνοικίαν ἀραιώναν, ἦταν ὅμως ἀρκετοὶ ὅσοι κατέληξαν στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου. Ἔστησαν τὸ χορὸ, ἀναψαν φωτιὲς γιὰ νὰ μὴ κρυώνουν, τὰ

κορίτσια πού ὑπηρετοῦσαν τὸ γάμο ἔφερναν φαγητὸ καὶ κρασί, κανέναν δὲν ἔμεινε παραπονεμένος. Μέσα στὸ σπίτι, ὅπου εἶχε στηθεῖ τὸ γαμήλιο τραπέζι, ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν ζεστή, φιλική, χαρούμενη, ὅλοι καμάρωναν δυὸ ὁμορφα βλαστάρια πού εἶχαν ἐνώσει τίς τύχες τους, ὁ κόσμος ξαπλωνόταν μπροστά τους, ἡ ζωὴ τοὺς χαμογελοῦσε, ἡ εὐτυχία φτερούγιζε γύρω τους, κάποια σύννεφα πού ὑπῆρχαν θὰ διαλύονταν. Πρὶν καθήσουν στὸ τραπέζι, στίς σάλες καὶ στὰ δωμάτια τῶν δυὸ ὁρόφων, οἱ καλεσμένοι εἶχαν χωριστεῖ σὲ συντροφιές, πολλὰ συζητοῦσαν ἀπὸ τὴν καθαριότητα τῆς πόλης ὡς τίς τελευταῖες παραστάσεις τοῦ θιάσου, εἶχε ἐξαντλήσει τὸ ρεπερτορίό του, ἄλλος θὰ ἐρχόταν, τὸ κυριότερο ὅμως θέμα ἦταν ἡ κατάσταση στὴ Β. Ἡπειρο. Δὲν ὑπῆρχε ὁμοφωνία ἀνάμεσα στοὺς συνδυατημῶνες γιὰ τὴ διαφαινόμενη πρόθεση τῶν Ἡπειρωτῶν νὰ ἀμυνθοῦν, οἱ περισσότεροι ὅμως πίστευαν πὼς ἔπρεπε νὰ πολεμήσουν γιὰ νὰ σώσουν τὴν πατρίδα τους. Κάποια στιγμή ἓνας ψίθυρος πέρασε ἀπ' ὅλες τίς συντροφιές, ἀνησυχία ἄρχισε νὰ δημιουργεῖται, οἱ παρέες διαλύονταν καὶ νὰ ἀνασυγκροτοῦνταν, ὅλοι ἤθελαν νὰ μάθουν τί εἶχε συμβεῖ. Ὁ κουμπάρος, ὁ Ἀγγελος Φορέστης, κουβεντιάζοντας στὸν κύκλο του, ἄφησε νὰ ἐννοηθεῖ πὼς τυχὸν ἄμυνα τῶν Ἡπειρωτῶν θὰ ἦταν ἀσύμφορη γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὑπαινικτικὰ εἰπώθηκε ἡ κρίση, δὲν φαινόταν νὰ ἀπτηχεῖ τίς μύχιες σκέψεις τοῦ Φορέστη, ἔτσι τὸ ἐρμήνευσαν ὅλοι, τὸ συνδύασαν ὅμως μὲ τὴ στάση πού κρατοῦσε ἡ κυβέρνησις τῶν Ἀθηνῶν, στήν ὁποία ὁ Φορέστης ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ πειθαρχεῖ. Ἡ ὥς τότε πολιτεία του, ἔντονα ἀγωνιστική, ἐπαναστατική πολλές φορές, δὲν ταίριαζε μὲ τὸ νόημα τῶν ὑπαινιγμῶν του· ὅμως ὅλα αὐτὰ πέρασαν στὸν τύπο, πού χωρὶς νὰ κατηγορεῖ τὸ Φορέστη, τὸν ταύτιζε μὲ τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου.

Τὴν ἀνάγκη τῆς σύγκλισης τῆς *Πανηπειρωτικῆς συνέλευσης* ἐνστερνίζονταν ὅλες οἱ *Ἐπιτροπές Ἐθνικῆς Ἀμύνης*· κάποιοι δισταγμοὶ ἢ κομματικὲς ἐριδές ἐμπόδισαν νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ συνέλευσις τῶν Γιαννίνων, πού εἶχε συγκαλέσει ἡ Μητρόπολις. Ἀπὸ τοὺς κύκλους τῆς διέρρευσε ἡ πληροφορία ὅτι ἡ συνέλευσις ματαιώθηκε ἐξαιτίας κυβερνητικῆς παρέμβασης, ταίριαζε μὲ τὴν ἐρμηνεία πού δόθηκε στοὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ Φορέστη. Ἡ ἀρθρογραφία στὴν *Ἡπειρο* φούντωσε, ὁ *Ἱερός Λόχος* τῶν Γιαννίνων, ἐν ὀνόματι τῆς *Ἡπειρωτικῆς τιμῆς καὶ ἱστορίας*, δημοσίευσε ἐκκλήσιον πρὸς τοὺς *Ἱεροὺς Λόχους* ὅλης τῆς Ἡπείρου προτρέποντας τοὺς ἐθελοντὰς νὰ ἀγωνιστοῦν μὲ ὅλες τίς δυνάμεις τους καὶ ὁ Γ. Κατζίης ρωτοῦσε τὸν πρωθυπουργό: *Εἶναι λοιπὸν τόσον βέβαιος ὁ κ. Βενιζέλος, ὅτι οἱ Ἡπειρώται θὰ ὑπακούσουν καὶ δὲν θὰ ἀντιτάξουν καμμίαν ἀντίστασιν σφαγιαζόμενοι, ἢ οἱ δημοσιογράφοι οἱ τηλεγραφοῦντες τὰς συνεντεύξεις του ἐκ Παρισίων διαστρέφουν τὰ λεγόμενά του; Ἐν πάσει περιπτώσει εἴτε ὁ μὲν, εἴτε οἱ δὲ εὐρίσκονται ἐν οἰκτρᾷ πλάνῃ. Λίαν προσεχῶς δὲ τὰ γεγονότα θὰ ἐνθυμίσωσιν εἰς τὸν ἥρωα τοῦ Θερίσου ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ εἶναι ἡ ἰδία — ἔστω καὶ ἂν τὰ γυαλιά, πού τὴν βλέπει κανεὶς ὡς ἐπανα-*

στάτης τὰ θολώσει ὁ ψυχραῖμος καὶ νηφάλιος σκεπτικισμὸς τῆς διπλωματίας. Διατὶ τάχα ἡ Ἑπειρος εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Κρητὸς Κυβερνήτου δὲν δικαιούται νὰ ἔχη ἐπὶ τοῦ Πανελληνίου τοὺς ἰδίους τίτλους τιμῆς μὲ τὴν ἡρωϊκὴν Κρήτην, ἔστω καὶ ἂν ἀφελεστέρα κάπως εἰς πίστεις νεοελευθερωθείσης χώρας, ὑπνωτίσθῃ ἀρκετὸν διάστημα, ἕως οὗτο ἀφυπνισθῇ;;

Ἡ συνέλευση πραγματοποιήθηκε τελικὰ στίς 19, 3 τὸ μεσημέρι, στὴν Περίβλεπτο. Στὴν πραγματικότητα μετατράπηκε σὲ συλλαλητήριο, μὲ τὸ γνωστὸ σύνθημα Ἑνωσις ἢ θάνατος. Ἱστορικὴ μέρα γιὰ τὴν πόλιν καὶ γιὰ ὅλη τὴν Ἑπειρο, ἔγραφε ὁ Γ. Χατζῆς καὶ συμπλήρωνε: Ἑνωσις ἢ τῆς ὅλης Ἑπείρου ἢ κοινὸς θάνατος, ὅπως κοινὴ καὶ ἡ Ἐλευθερία καὶ ὁ ἀγών. Ὅμως στὸν ἐνθουσιασμό, στὴν αγωνιστικὴ καὶ στὴν ἀπόφαση τοῦ κόσμου ἔρριξε σκιὰς ἡ ἀνάμιξη τοῦ κομματισμοῦ, ἡ μεγάλη ἀρρώστεια τοῦ Ἑλλήνα, λὲς καὶ δὲν ὑπῆρχαν ἄλλα πεδία γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ ἡ κομματικὴ διαπάλη. Κατακρίθηκε ἡ διαγωγὴ ὀρισμένων δασκάλων, μὲ τὴν σκανδαλώδη καὶ ἀπρεπῆ ἀνάμιξίν των, ἔρριξαν χαμηλὰ τὸ ἐπίπεδο τῆς συγκέντρωσης καὶ τὴν μετέτρεψαν σὲ ἀγώνα ἐπικράτησης ὀρισμένων ὑποψηφίων. Δὲν δίστασαν νὰ χρησιμοποιήσουν ἀκόμα καὶ τοὺς μαθητές, τοὺς ἔβαλαν νὰ μοιράζουν ψηφοδέλτια, γιὰ νὰ πετύχουν τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἐκλεκτῶν τους. Ἀλλὰ καὶ γιὰ καλπονοθεία κατηγορήσαν μερικοὶ τοὺς διαλογεῖς τῶν ψηφοδελτίων, μὲ σαφεῖς ὑπαινιγμοὺς πῶς πίσω ἀπ' ὅλα αὐτὰ βρισκόταν ἡ Μητρόπολις, κατηγορία μᾶλλον ἀσύστατη. Παρὰ τὴν ἀμφισβήτηση τοῦ ἀποτελέσματος γιὰ ὀρισμένους ὑποψηφίους, ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀντιπροσώπων γιὰ τὴν Πανεπειρωτικὴν συνέλευσιν τοῦ Ἀργυροκάστρου θεωρήθηκε ἕνα μεγάλο βῆμα, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ὀργάνωσης τοῦ ἀγώνα γιὰ τὴν ἄμυνα. Ἐκλέχτηκαν πολλοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ πρῶτοι ἔξι θὰ ἐκπροσωποῦσαν τὴν πόλιν, οἱ τρεῖς θὰ πῆγαιναν στὸ Ἀργυροκάστρο καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς θὰ ἔμειναν στὰ Γιάννινα, ὡς ἐκπρόσωποι τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐθνικῆς Ἀμύντης. Οἱ ἐκλεγέντες ἐκπρόσωποι ἦταν: Δ. Κίγκος, Κ. Σούρλας, Σ. Μέκκιος, Ν. Βλαχλείδης, Ε. Χατζῆς, Γ. Τζέτζος. Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς αγωνιστικῆς παράταξης, ἀπὸ τὴν προαπελευθερωτικὴν περίοδο, ὅπως οἱ Γ. Τζαβέλλας, Γ. Χατζῆς, Ἀθ. Κοντοφώτης, Χρ. Χρηστοβασίλης κ.ἄ. δὲ μπόρεσαν νὰ ἐκλεγοῦν. Κι ὁμως ὀρισμένοι ἀπ' αὐτοὺς διαδραμάτισαν πρωταρχικὸ ρόλο, ὅταν ἐκδηλώθηκε ὁ Ἀὐτονομιακὸς ἀγώνας. Οἱ ἐκλεγέντες, ἐκτὸς τοῦ Κ. Σούρλα, ἦταν ὑποψήφιοι βουλευτὲς στὸ Βενιζελικὸ ψηφοδέλτιο τοῦ Π. Δαγκλῆ, στίς ἐκλογὰς τῆς 31 Μαΐου 1915.

Στοὺς Παννιῶτες δόθηκε αὐτὸ τὸ μῆνα μὰ ἀκόμα εὐκαιρία ἐλεύθερου πανηγυρισμοῦ. Στίς 17 Γενάρη, γιόρταζε ὁ προστάτης ἅγιος τῆς πόλεως, ὁ Ἀη-Γιώργης. Ἦταν θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ γιορτὴ μαζί, γιὰτὶ ὁ ἅγιος, ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς νεομάρτυρες, μὲ τὸ θάνατό του ἀναχαίτισε τὸν ἐξισλαμισμό μεγάλων χριστιανικῶν μαζῶν. Ἡ μέρα ἦταν ζεστὴ καὶ αὐτὸ ἐπέτρεψε σ' ὅλους νὰ τιμῇσιν τὸν ἅγιό τους. Τὸ σπῆτι του, κοντὰ στοὺς Ἀμπελοκήπους, ἦταν ἀνοιχτό, ζοῦσαν ἀκόμα ἀπόγονοί του, καὶ ἡ θρησκευτικὴ τελετὴ ὁλοκληρωνόταν μὲ τὴν λιτανεὶα τῆς εἰκόνας, ποὺ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸν τάφο, δίπλα στὴ Μητρόπολιν, καὶ κατέληγε στὸ σπῆτι του. (Χρόνια, δεκαετίες

όλόκληρες, έπαιρνα μέρος στη λιτανεία αυτή, όντας μαθητής γυμνασίου, Διδασκαλείου κι αργότερα δάσκαλος τών προτύπων τής Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής 'Ακαδημίας, συνοδεύοντας τούς μαθητές μου· ήταν μια διαδρομή που άφησε έντονα βιώματα, κάθε μορφής, και καλά κι άσχημα, τὰ τελευταία όταν ό καιρός ήταν χειμωνιάτικος και μουσικούσαμε από τη βροχή ή τουρτουρίζαμε από τó κρύο).

Η μετονομασία τών οδών τής πόλης συνεχιζόταν από τó δημοτικό συμβούλιο. Πολλοί δέν ήταν ικανοποιημένοι από τó ρυθμό τής αλλαγής, αλλά κι από τίς παραλείψεις όνομάτων που έπρεπε νά δοθούν στους δρόμους. Όνόματα αρματολών και κλεφτών που τόσα είχαν προσφέρει για τήν άπελευθέρωση τής 'Ηπείρου, όπως του Κατσαντώνη, του Βλαχάβα κι άλλων, άπουσίαζαν. Τό ίδιο γινόταν και στις περιπτώσεις τών μεγάλων δασκάλων τής πόλης, όπως τών Μπαλάνων, του Ψαλίδα, του 'Ασωπίου, του Φιλητᾶ, καθώς και τών εϋεργετών, του Μαρούτση, του Γκιόνμα, του Ζάπτα, του Χρηστάκη Ζωγράφου, του 'Αρσάκη, ακόμα και τών ποιητών Βηλαρά, Ζαλοκώστα, ούτε και τήν κυρά Φροσύνη και τή κυρά Βασιλική, έλεγαν, δέν έπρεπε νά παραλείψουν. Φαίνεται πώς τó δημοτικό συμβούλιο, έχοντας ζωντανές μνήμες από τήν πολιορκία και τήν άπελευθέρωση, είχε γεμίσει τούς δρόμους και τίς πλατείες με όνόματα ήγητόρων, πρωταγωνιστών τών μαχών, άλλων που έπесαν κι αρκετών που ζούσαν ακόμα, κι είχε λησμονήσει τήν Ιστορία και τήν παράδοση τής πόλης. Κάποιος δημοσίευσε μια έπιστολή, συνιστώντας νά μη λησμονηθεί ό 'Αναστάσιος Σακελλάριος, που τόσα είχε προσφέρει στην ανάπτυξη τής παιδείας στα Γιάννινα.

Ό Δημήτρης, μετά τó γάμο, έφυγε με τή γυναίκα του, για τήν 'Αθήνα, με άδεια μικρής διάρκειας. Οί μέρες ήταν δύσκολες, έκρυβαν κινδύνους, κι όλοι περίμεναν εξέλιξεις, προς τó καλύτερο, προς τó χειρότερο, κανένας δέν ήξερε, τó δεύτερο ήταν τó πιθανότερο. Μαζί τους έφυγε κι ό Βασίλης, λίγους μήνες ακόμα και θά έπαιρνε τó πτυχίο του. Τό σπίτι φαινόταν στόν Πέτρο άδειο, ένιωθε ανήσυχος κι είχε χάσει τó κέφι του. Σ' αυτό συνέβαλαν και δυό γεγονότα: πρώτα οί φήμες που κυκλοφορούσαν για ανάμιξη τής Μητρόπολης στις κομματικές διαμάχες, τέτοιο ρόλο ποτέ δέν μπορούσε νά έγκρίνει ό Πέτρος, γιατί όλα κατέληγαν σέ φατριασμούς και διαιρέσεις, ασύμφορες για τίς κρίσιμες στιγμές που περνούσε ό τόπος. Ό Γερβάσιος, άν και μακριά, καθοδηγούσε τόν έπίτροπό του, ήθελε σ' όλα νά έχει λόγο, του ήταν δύσκολο νά προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες. Ό Πέτρος λυπήθηκε πολύ και για τó θάνατο του γιατρού Κων. Βηλαρά, πεθερού του Κ. Στεφάνου, που είχε γίνει μέγας και πολύς στην 'Αμερική· είχαν συνδεθεί στενά με τó γιατρό, άκουε τή γνώμη του, πολλές φορές και τίς συμβουλές του, όπως τó παιδί τόν πατέρα, ό θάνατός του, λίγο ύστερα από τή γιορτή του 'Αη-Γιώργη, χειροτέρεψε τήν ψυχολογική του κατάσταση. Από τή μέρα του γάμου του γιου του είχε αρχίσει νά φορτώνεται με άγχος, δέν συμφωνούσε με τίς δηλώσεις του κουμπάρου, του 'Αγγελου Φορέστη, φαινόταν σά νά εκφράζει τίς απόψεις τής κυβέρνησης τών 'Αθηνών, δέν ύπηρετούσαν τόν άγώνα. Και πριν τήν άπελευθέρωση είχε διαφωνήσει μαζί του, όταν διατύπωνε προς τó ύπουργείο 'Εξωτερικών τή γνώμη πώς οί 'Ηπειρώτες πριν από τήν ίδρυση τής 'Ηπειρωτικής 'Εταιρείας είχαν πεσμένο έθνικό φρόνημα. Στην 'Αθήνα βρισκόταν κι ό Φορέ-

στης, πήγε νά συνεννοηθεῖ μὲ τὴν κυβέρνησις γιὰ τοὺς παραπέρα χειρισμούς, ὁ Πέτρος ἦταν σίγουρος πὼς ὁ Βενιζέλος δὲν θὰ ὑποχωροῦσε. Τὸ *Ἑπειρωτικὸ Ζήτημα* ἀποτελοῦσε κύριο θέμα καὶ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων. Ἡ *Νέα Ἡμέρα*, ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι προκλητικὰ ἐχθρική ἀπέναντι στοὺς Ἑπειρώτες, οἱ Γιαννιώτες τὶς διάβαζαν ὅλες, οἱ ἐφημεριδοπῶλες ξελαρυγγίζονταν νὰ διαλαλοῦνε χτυπητοὺς τίτλους, τὸ περιεργό ἦταν πὼς οἱ καλλίτεροι ἐφημεριδοπῶλες ἦταν τὰ τουρκόπουλα, ποὺ ἔβαζαν ὅλη τὴ δύναμη τῆς φωνῆς τους, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἀναγγεῖλουν εὐχάριστα ἑλληνικὰ νέα.

Τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἰανουαρίου τὰ Γιάννινα ἔζησαν μὴν ἀνήσυχη νύχτα. Μεγάλη πυρκαϊὰ εἶχε ἐκραγεῖ στὴ συνοικία Μεϊντάνι, ἡ φωτιά πῆρε διαστάσεις καὶ ἀπειλοῦσε ὁλόκληρη τὴ συνοικία. Στοὺς παλιότερους Γιαννιώτες οἱ πυρκαϊῆς ξυπνοῦσαν ὀδυνηρὰς ἀναμνήσεις, προπαντὸς θυμόταν τὴ μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ 1869 ποὺ κατέστρεψε ὅλη τὴν ἀγορά, καὶ ἔκανε στάχτη τὶς περιουσίες τους, μαζί καὶ τὶς τούρκικες· λέγανε τότε πὼς τὴ φωτιά τὴν εἶχε βάλει ἐπίτηδες ὁ βαλής, ὁ Ρασὴμ πασάς, τὴ νύχτα τῆς 28 Ἰουλίου τοῦ 1869, γιὰτὶ ὅλοι οἱ δρόμοι τῆς ἀγορᾶς εἶχαν τὸ κακὸ τους χάλι καὶ χριστιανοὶ καὶ τούρκοι μαγαζάτορες δὲν συμφωνοῦσαν σὲ καμμιά ἀλλαγὴ, μὲ ρυμοτομίες. Ἐβαλε, λοιπόν, τοὺς ἀνθρώπους του καὶ ἀναψαν φωτιά σ' ὅλους τοὺς δρόμους τῆς ἀγορᾶς, καὶ ὁ ἴδιος ἔφυγε γιὰ περιοδεῖα στὴ Θεσσαλία μιά δυὸ μέρες νωρίτερα, γιὰ νάχει ἄλλοθι. Αὐτὰ ἔλεγαν, ἄλλοι τὰ πίστεψαν, ἄλλοι ὄχι. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς στοὺς γεροντότερους ἀποτελοῦσαν μιά κακὴ ἀνάμνηση. Ἔτσι ὅταν ἀκούστηκε πὼς στίς 21 τοῦ μῆνα καιγόταν τὸ Μεϊντάνι, ἔτρεξαν, παρακινούμενοι ἀπὸ τοὺς μεγάλους, ὅλα τὰ Γιάννινα γιὰ νὰ τὴ σβήσουν. Τὸ θέαμα ἦτο ἀπαίσιον ἐν τῇ μεγαλοπρεπείᾳ του, ἡ θέλησις ὅμως τοῦ κόσμου ποὺ εἶχε συγκεντρωθεῖ κατόρθωσε νὰ δαμάσει τὸ θηρίο. Ἀκόμα καὶ ἄνδρες τοῦ *Ἱεροῦ Λόχου* βρέθηκαν ἐκεῖ γιὰ νὰ βοηθήσουν, ἐκτελώντας διαταγὰς τοῦ διοικητῆ τους, τοῦ Ἑπειρώτη δικηγόρου ἐφεδρου ἀξιωματικοῦ Διον. Λεοντίου.

Ἡ δημοσίευσίς τῆς μετάφρασης τῆς Γκὺ Σαντεπλάιρ στὴν *Ἑπειρο* τελείωσε καὶ τὴ θέση τῆς πῆρε ἓνα νέο ξένο μυθιστόρημα *Οἱ μάρτυρες*, τοῦ διάσημου Γάλλου μυθιστοριογράφου Σατωμπριάν, σὲ μετάφραση τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη. Εἶχε προαναγγελεῖ ἀπὸ καιρὸ ἡ δημοσίευσίς καὶ ἡ ἐπιλογὴ δὲν ἦταν τυχαία. Ἡ δράσις, κατὰ μεγάλο μέρος, ἐκτυλισσόταν στὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ χριστιανισμοῦ, οἱ ἥρωές του ἦταν Ἕλληνες, ἦταν ἔργο χριστιανικὸ καὶ ἔθνικὸ καὶ τὸ περιεχόμενό του ἐπίκαιρο γιὰ τὴ δοκιμασία ποὺ περνοῦσε τότε ἡ Ἑπειρος. Μὲ τὴν ὁλοκλήρωσι τῆς δημοσίευσίς τῆς *Πολιορκημένης πόλης*, γινόταν σύστασις στὸ Δημοτικὸ Συμβούλιον νὰ τιμῇσι τὸ ζεῦγος Ντυσσάπ μὲ τὴν ἀφιέρωσι δυὸ δρόμων στὰ ὀνόματά τους. Στὴν τόνωσιν τοῦ ἔθνικοῦ φρονήματος συνέβαλε σημαντικὰ καὶ ἡ προβολὴ σὲ συνέχειες, ἀπὸ τὴν ὁθόνη τοῦ κινηματογράφου Πατέ, τῆς ἱστορίας τοῦ Βαλκανοτουρκικοῦ πολέμου. Ἡ κοσμοσυρροή ἦταν μεγάλη, τὸ θέμα ἐνδιέφερε, ἔπειτα εἶχαν σταματήσει καὶ οἱ παραστάσεις τοῦ θιάσου, ἔφυγε ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ κατέβηκε στὴν Ἀρτα γιὰ νὰ συνεχίσει ἐκεῖ, ἀποδεκατισμένης ὅμως ἀπὸ τὴν πρωταγωνιστριά του, τὴν κυρία Ἰακωβίδου, ἡ ὁποία κουρασμένη καὶ ἀπογοητευμένη ἀπὸ τὶς πικρίας τοῦ ἐπαγγέλματος ἐγκατέλειπε τὸ θίασο καὶ ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀθήνα.

Ἦταν ἀνάγκη νὰ τονωθεῖ τὸ ἔθνικὸ φρόνημα τῶν Ἑπειρωτῶν στοὺς κρίσιμους πρῶτους μῆνες τοῦ 1914, ἡ ἀρθρογραφία τῆς *Ἑπείρου* τὸ μαρτυρεῖ. Καθημερινὰ ἀπευθυνόταν πρὸς κάθε πλευρά, καυτηριάζοντας κάθε ἐνέργεια ποὺ ἀποσκοποῦσε στὴ διάσπασι τῆς ἐνότητος τῶν Ἑπειρωτῶν, στὸν κλονισμό τοῦ ἠθικοῦ τους στὴ δημιουργία ἀτμόσφαιρας ἀποδοχῆς

τῶν αποφάσεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς κυβερνητικῆς γραμμῆς. Κατηγοροῦσε ἔντονα τὴν στάση τοῦ ἀθηναϊκοῦ κυβερνητικοῦ τύπου, γιατί με τὰ δημοσιεύματά του δηλητηρίαζε τὴν κοινὴ γνώμη, σὲ πανελλήνια κλίμακα, τὴν ἀδρανοποιοῦσε, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ἀντιδρᾷ ὅπως ἔπρεπε στὸ θέμα τῆς Β. Ἡπείρου. Ὑπῆρχαν ἔπειτα στὴν Ἡπειρο κάποιοι πού, εἴτε ἀπὸ ἰδιοτέλεια πού ἔφτανε ὡς τὰ ὅρια τῆς συνεργασίας με τοὺς πράκτορες τῶν Αὐστροῦιταλῶν, εἴτε ἀπὸ φανατικὴ προσήλωση στὴν κυβερνητικὴ γραμμὴ, εἴτε, τέλος, ἀπὸ ὑπολογισμοὺς συναρτημένους με τὴν ἀποφυγὴ στράτευσής τους, θὰ γινόταν ἀναπόφευκτη, σὲ περίπτωσι ἐνεργοποίησης τῆς ἀμυνας τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ, ὅλοι αὐτοὶ ὄργανον τὰ Γιάννινα, ἔμπαιναν στὰ καφενεῖα, διέδιδαν φήμες, ἄλλες ἀληθινές, ἄλλες ψευτικές, σκορποῦσαν σίγουρα τὴν ἡττοπάθεια καὶ δημιουργοῦσαν βαθεῖες ρωγμὲς στὸ μέτωπο τῆς ἀμυνας. Ὁ Γ. Χατζῆς στάθηκε ἀμείλικτος ἀπέναντί τους: *Εἰς στιγμὰς καθ' ἃς μία ἐνιαία, ἀδιάσπαστος Ἡπειρος, μέλλει νὰ ἀποδυθεῖ εἰς τὸν ἱερόν, τὸν ἐπιβεβλημένον ὑπὸ τῆς τιμῆς ἀκόμα, ἀγῶνα ὑπάρξεως ἢ θανάτου, εἰς στιγμὰς καθ' ἃς τὸ ἀμφισβητούμενον Ἡπειρωτικὸν χῶμα... βάφεται με τὸ πρῶτον αἷμα τῶν ἀνδρείων προμάχων τῆς Ἡπειρωτικῆς γῆς... μερικοὶ συχαμεροί, συχαμένοι φωνασκοὶ τῶν καφενεύων καὶ συγκεντρώσεων, μερικοὶ κουραμπιέδες τὰ αἰσθήματα, μονοπωλιακῶς πατριδοκάπηλοι, κοπανίζοντες δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ αὐτόχρομα προδοτικὰ λόγια σχετικῶς με τὸν ἀγῶνα, θὰ ἔκαμναν καλλίτερα νὰ βουβαίνωνται, νὰ λουφάζουν, νὰ βουλώνουν τὰ στόματά των ἀντὶ νὰ παγώνουν τῶν ἄλλων τὰ αἰσθήματα με τὰς σοφὰς γνώμας των, τῶν ὁποίων κανένας δὲν ἔχει ἀνάγκην... Ὁ λαὸς συχαίνεται ν' ἀκούῃ τίς μουχλες αὐτὲς τῶν σοφῶν σκέψεων διαφόρων κουραμπιέδων... οἱ διάφοροι αὐτοὶ ὀλίγοι φωνασκοὶ μᾶς ἐξεφύτρωσαν τώρα ἐσχάτως, ἔπειτα ἀπὸ μακρινὰς ἀποδημίας εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου καλὰ ἔκαμαν τίς δουλίτσες των καὶ ἐπωλοῦσαν λόγια παχειὰ, εἴτε εἰς τὰ Ἠνωμένα Βουστάσια τῶν Ἀθηνῶν, εἴτε εἰς ἄλλας πόλεις... Καὶ ἀφοῦ τέλος πάντων εἶναι ἀνίκανοι καὶ εὐνοῦχοι καὶ ἐρμαφρόδιτοι διὰ κάτι ἐνθουσιαστικὸν καὶ γενναῖον... ἃς βουβαίνονται προτοῦ ἢ ἄλλη κοινωνία μ' ἓνα φτύσιμον τοὺς φωνάξῃ: Ἐ, κουραμπιέδες, σκασμός...*

Τὸ πάθος, ἀπὸ τὸ ὁποῖο διακατεχόταν ὁ Χατζῆς γιὰ τὸ θέμα τῆς Βορείου Ἡπείρου ἦταν τόσο μεγάλο, πού τὸν ὀδηγοῦσε σὲ ἐπικρίσεις κάθε ἐκδήλωσης ἀνάρμοστης, κατὰ τὴν γνώμη του, πρὸς τὴν κρισιμότητα τῶν στιγμῶν πού περνοῦσε ἡ πολύπαθη χώρα. *Μὰ εἶναι καιρὸς γιὰ καρναβάλια αὐτὴ τὴν ἐποχὴ; διαμαρτυροῦταν. Θὰ μποροῦσαν νὰ λείψουν οἱ προσωπίδες, οἱ χοροὶ καὶ τὰ βιολιά, χωρὶς νὰ ζημιωθεῖ τὸ καλὸ ὄνομα τῶν Γιαννιωτῶν ὡς γλεντζέδων. Μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ὀδύνης καὶ τῆς μέριμνας, καρναβαλικοὶ ἦχοι νταουλιῶν καὶ ζουρνάδων εἶναι ὀγκανισμὸς ὄνων. —Τί κάνει ὁ δεσπότης; ρωτοῦσε τίς ἐπόμενες μέρες, δὲν βγάζει ἓνα ἀφορισμὸ νὰ σταματήσουν οἱ μασκαράδες;*

Γιὰ πολλοὺς αὐτὰ φαίνονταν παράξενα, ἀκατάληπτα. Δὲν μποροῦσαν νὰ καταλάβουν πὼς ὁ Χατζῆς ἦταν ἓνας ἀφιερωμένος στὴν Ἰδέα, σὲ μεγαλύτερο ἴσως βαθμὸ ἀπ' ὅτι οἱ μοναχοὶ ποὺ ἐγκαταλείπουν τὰ ἐγκόσμια κι ἀποτραβιοῦνται στὶς σκῆτες τους. Ἡ ἐφημερίδα του ἦταν τέκνο τοῦ Ἑπειρωτικοῦ ἀγῶνα ἀπὸ τὴν προαπελευθερωτικὴ ἀκόμα περίοδο, γεννημένο ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ ὁράματα καὶ τὶς ἐθνικὲς νοσταλγίες, ἦταν δικό του ἀνάστημα, ὁ δημιουργὸς εἶχε ταυτιστεῖ μὲ τὸ δημιούργημά του, ἔγιναν ἓνα, ἦταν ἀδύνατο νὰ ξεχωρίσεις τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὶς ιδέες, ὅλες συνυφαίνονταν γύρω ἀπὸ τὴν Ἑπειρωτικὴ ὑπόθεση· μέσα σ' αὐτὲς ἀναγνώριζε τὸν ἑαυτό του, δικαίωne τὴν ὑπαρξή του, τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ διανοηθεῖ ἔστω καὶ τὴ μικρότερη παρέκκλιση. Οἱ ἄλλοι ποὺ δὲν τὸν καταλάβαιναν γιόρταζαν τὶς ἀποκριὲς καὶ τὰ καρναβάλια σὰ νὰ μὴ συνέβαινε τίποτε, δημοσίευαν μάλιστα στὴν ἐφημερίδα του εἰδοποιήσεις γιὰ τοὺς νέους ποὺ ἤθελαν νὰ λάβουν μέρος στὸ γαῖτανάκι νὰ συγκεντρωθοῦν σὲ κάποιο κατὰστημα γιὰ νὰ συζητήσουν τὶς προετοιμασίες.

Οἱ φῆμες ποὺ κυκλοφοροῦσαν, οἱ ἥττοπαθεῖς συζητήσεις τῶν κουραμπιέδων, ἡ δράση τῶν πρακτόρων, ἔφεραν ρήγματα στὸ ἐθνικὸ μέτωπο. Στὸν Ἱερό Λόχο τῶν Γιαννίνων εἶχαν ἀρχίσει νὰ παρατηροῦνται κρούσματα ἀπειθαρχίας, κάτι ποὺ ἀνάγκασε τὸ διοικητὴ του Δ. Λεόντιο νὰ δημοσιεύσει στὸν τύπο δήλωση, μὲ τὴν ὁποία ἔκανε γνωστὸ πὼς εἶχαν ἀρχίσει ἀνακρίσεις γιὰ ἀπόκρυψη εἰδῶν τοῦ δημοσίου· εἶχαν παρατηρηθεῖ κι ἀπουσίες ὀρισμένων. Οἱ τελευταῖοι ἔπρεπε νὰ λάβουν ὑπόψη τους ὅτι ὅσοι ἀπουσίαζαν ἀδικαιολόγητα, ὕστερα ἀπὸ τρία συνεχῆ προσκλητήρια, θὰ διαγράφονταν ἀπὸ τὸ Λόχο ὡς λιποτάκτες καὶ θὰ παραπέμπονταν ἀρμοδίως διὰ τὰ περαιτέρω. Σὲ λίγες μέρες οἱ Γιαννιώτες διάβαζαν τὸ ἀπόσπασμα ἡμερήσιας διαταγῆς τοῦ Ἱεροῦ Λόχου: *Τοὺς ἀναξίους διὰ τὸν τετιμημένον τίτλον τοῦ «Ἱεροῦ Λόχου», 1) Δημ. Ἰωαν. 2) Νικ. Σακ. 3) Δημ. Παν. 4) Παν. Γκοτσ. καὶ 5) Εὐ. Ζ.* (στὴν ἀνακοίνωση τὰ ὀνοματεπώνυμα εἶναι πλήρη), *παραδόσαντας τὰ δπλα των, τὰ ὁποῖα ἀνέλαβον πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δικαίων καὶ διατήρησιν τῆς πολυτίμου ἐλευθερίας τῆς ἰδιαίτερας αὐτῶν πατρίδος Ἑπείρου, διαγράφω τῆς δυνάμεως τοῦ Λόχου καὶ παραδίδω ἐστιγματισμένους εἰς τὴν κοινὴν περιφρόνησιν καὶ τὴν Ἱστορίαν. Ἡ Διοίκησις τοῦ «Ἱεροῦ Λόχου» Ἰωαννίνων - Δ. Κ. Λεόντιος.*

Τὸ θέμα συζητήθηκε γιὰ πολλὰς μέρες καὶ πῆρε σοβαρὰς διαστάσεις, καθὼς τὰ γεγονότα, ἐπέτειναν τὴν ἔνταση, οἱ ἐχθροπραξίες εἶχαν ἀρχίσει ἀνάμεσα στὶς ἄλβανικὲς συμμορίες, (ἀπὸ τὶς ὁποῖες πολλὲς μεταμφιέστηκαν σὲ μονάδες τοῦ ἄλβανικοῦ στρατοῦ) καὶ στοὺς ἐθελοντὲς τῶν συνόρων, ὡς ἐκεῖ δηλαδὴ ποὺ ἔφτανε ἡ κατοχὴ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Γιὰ τὴ λιποταξία ἐγινε λόγος καὶ στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου. Ὁ Δημήτρης ἦταν ἔντονα καταδικαστικὸς γιὰ τοὺς λιποτάκτες, δὲν ἔβρισκε δικαιολογία ποὺ θὰ μποροῦσε πειστικὰ νὰ προβληθεῖ. Μόνοι τους εἶχαν ἀποφασίσει νὰ κατατα-

γούν στον Ίερό Λόχο καί ἡ ἐθελοντική κατάταξη ἀποτελοῦσε ἀνώτερης μορφῆς δέσμευση ἀπὸ ἐκείνη πού ἀναλάμβανε ὁ κληρωτὸς μὲ τὴ στρατολογία του. Στὸν Ίερό Λόχο κατατάσσονταν κι ἔδιναν τὸν ὄρκο μὲ τὴ θέλησή τους, γιὰ τὸν ἐπιστρατευόμενο δὲν ἦταν καθόλου ἀρεστή μιὰ τέτοια δέσμευση, οἱ πρόεδροι κι οἱ παπάδες τῶν χωριῶν, μαθημένοι ἀπὸ τὰ δσα γίνονταν ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐκδίδουν ψεύτικα πιστοποιητικά, γιὰ νὰ ἀπαλλάξουν ὀρισμένους ἀπὸ τὴ στράτευση, στὰ δικαστήρια ἔφταναν πολλὲς τέτοιες ὑποθέσεις· γιὰ τὸ Δημήτρη αὐτὴ ἡ λι-

Γυναῖκες τῆς Ἡπείρου, ἱερολοχίσσες

ποταξία ἦταν βαρύτερη ἀπὸ κείνες τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ὁ Πέτρος, ἐξακολουθώντας νὰ ἔχει ἐμπιστοσύνη στὶς διπλωματικές ικανότητες τοῦ Βενιζέλου, κάτι πού καθόλου δὲν συμμεριζόταν ὁ γυιὸς του, πίστευε πὼς οἱ λόγοι πού ἀνάγκασαν τοὺς λιποτάκτες νὰ φύγουν ἀπὸ τὸν Ίερό Λόχο, εἶχαν σχέση μὲ οἰκογενειακὲς ἀνάγκες, ἀρρώστειες, τέτοια, δὲν ἀ-

πέκλειε καί τὴν περίπτωση νὰ εἶχαν ὑποκινηθεῖ ἀπὸ πολιτικά πρόσωπα, ἀπὸ ἀνθρώπους δηλαδὴ προσκείμενους στὴν κυβέρνηση· αὐτὸ τὸ τελευταῖο δὲν τὸ εἶπε στὸ γυιό του, ἔνοιωθε πὼς ἡ ἀντίδρασή του θὰ ἦταν ἔντονη. Σὰν νὰ εἶχε διαβάσει τὴ σκέψη του ὁ Δημήτρης, ἐκεῖ γύρισε τὴν κουβέντα: — Ἄκου πατέρα, ἂς μὴ γελιόμαστε. Ἄν ἔφευγε ἓνας, δὲν θὰ εἶχε δημιουργηθεῖ πρόβλημα, νὰ ἐγκαταλείψουν ὅμως τὴ μονάδα τοὺς πέντε μαζί, αὐτὸ φανερῶνει ὀργανωμένη προσπάθεια. Δὲν ἔφυγαν μόνοι τοὺς οἱ ἄνθρωποι, κάποιοι τοὺς εἶπαν νὰ λιποτακτῇσουν. Κι αὐτοὶ πού κρύβονται πίσω τοὺς ἔχουν μεγαλύτερη εὐθύνη. Πάνε νὰ διαλύσουν χιλιάδες ἐθελοντικό στρατὸ πού μπῆκε κι ὅλας στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ σωτηρία τῆς πατρίδας. Ποιοὶ εἶναι αὐτοί, δὲν χρειάζεται νὰ σοῦ τοὺς ἀναφέρω, τοὺς ξέρεις. Καί τὸ λέω μὲ λύπη μου, πατέρα, ἰδεολογικά βρίσκεσαι στὸ πλευρὸ τους... Ὁ Πέτρος δὲν θέλησε νὰ δώσει συνέχεια στὴ συζήτηση γιὰ νὰ μὴν ὀξύνει τὰ πράγματα. Γέμισε ὅμως μὲ ἀνησυχία ἡ καρδιά του, καθὼς διαπίστωνε πὼς ὁ γυιὸς του εἶχε περάσει ἤδη στὴν ἄλλη ὁχθὴ, τὸ χάσμα εἶχε ἀνοιχτεῖ στὴν οἰκογένειά του, κι ἓνας Θεὸς ἤξερε πὼς θάκλεινε.

Παρά τις ιδεολογικές του συμπάθειες πρὸς τὸ Βενιζέλο, ὁ Πέτρος ἦταν ἔνθερμος ὑποστηρικτῆς τῆς Ἑπειρωτικῆς ἄμυνας, συμφωνοῦσε μὲ τις ἀπόψεις τοῦ Γ. Ζωγράφου, κι αὐτὸ φαινόταν ἀπὸ τις οἰκονομικὲς ἐνισχύσεις ποὺ χορηγοῦσε στὸν Ἱερό Λόχο. Ὁ Ζωγράφος, βρισκόταν πάντα στὴν Ἀθήνα καὶ προσπαθοῦσε νὰ πείσει τοὺς κυβερνητικοὺς παράγοντες, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε καθημερινὲς ἐπαφές, πὼς ὁ Ἑπειρωτικὸς λαὸς ἔπρεπε ν' ἀμυνθεῖ γιὰ νὰ μὴ ξαναγυρίσει στὴ σκλαβιά ἓνα τμῆμα τῆς Ἑπείρου· οἱ ὑπουργοί, ἀντίθετα, ἀκολουθώντας τὴ γραμμὴ τοῦ Βενιζέλου, τὸν πίεζαν νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν προσπάθεια, ὁ ἀμυντικὸς ἀγὼνας θὰ εἶχε ὀδυνηρὰς συνέπειες γιὰ τὴν Ἑπειρο, ἔλεγαν. Ὁ Πέτρος κατανοοῦσε τὴ θέση τοῦ Ζωγράφου, στηριζόταν καὶ στὸ πολιτικὸ κριτήριό τοῦ Βενιζέλου, καταλάβαινε ὅμως πὼς οἱ ἀντιφάσεις του ὀδηγοῦσαν σὲ ἐσωτερικὸ διχασμὸ, αἰσθάνθηκε γι' αὐτὸ ἔντονη τὴν ἀνάγκη μὲ κάποιον νὰ κουβεντιάσει, νὰ ξεκαθαρίσει τις σκέψεις του, νὰ προσανατολισθεῖ.

Στις 30 Ἰανουαρίου γιορτάσθηκε μὲ μεγαλοπρέπεια στὴν αἴθουσα τελετῶν τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς ἡ μνήμη τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Ὁ κόσμος, ἀπ' ὅλες τις συνοικίες τῶν Γιαννίνων, γέμισε τὴν αἴθουσα, ὅσοι δὲν χωροῦσαν κατέλαβαν τὸ δρόμο μπροστὰ ἀπὸ τὴ σχολή. Στὴ γιορτὴ μετεῖχαν οἱ μαθητὲς τοῦ γυμνασίου, τῶν δημοτικῶν καὶ τοῦ μονοταξίου Διδασκαλείου. Ἐνας διδασκαλιστὴς ἀπάγγειλε καὶ τὸ ἀνέκδοτο ποίημα τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη *Ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῶν Ἰωαννίνων*, αὐτὸ τὸ ποίημα δὲν ἔπαψε νὰ ἀπαγγέλλεται σ' ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδας, κατὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐπετείου τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν Γιαννίνων, ὥς τις μέρες μας. Στὸ Χατζῆ, βέβαια, ποὺ γιὰ ὅλα γκρίνιαζε αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, δὲν ἄρесе καθόλου ἡ γιορτὴ: *τελετὴ κοινὴ καὶ τετριμμένη*, ἀποφάνθηκε. Στὴν αἴθουσα τῆς Ζωσιμαίας ὁ Πέτρος εἶχε μιὰ σύντομη συνάντηση μὲ τὸν Πανάρετο, τὸν συγχάρηκε γιὰ τὸ λόγο ποὺ εἶχε ἐκφωνήσει καὶ ζήτησε νὰ ἐπικοινωνήσει μαζί του τις ἐπόμενες μέρες. *Κι ἐγὼ σὲ ἤθελα*, ἀπάντησε ὁ Πανάρετος, *ἐλα ὅποτε θέλεις, ξέρεις πὼς εἶσαι πάντα εὐπρόσδεκτος*.

Τῆς Ὑπαπαντῆς, μετὰ τὴ Θεία λειτουργία, ὁ Πέτρος κατέβηκε ἀπὸ τὸ Ἀρχιεπισκοπεῖο στὴ Μητρόπολη. Ὁ Πανάρετος τὸν ὀδήγησε σ' ἓνα μικρὸ δωμάτιο κι ἔδωσε ἐντολὴ στὸν κλητῆρα νὰ μὴν ἐπιτρέψει σὲ κανένα νὰ τοὺς ἐνοχλήσει. Στὴν ἀρχὴ ὁ Πέτρος ρώτησε γιὰ τὸ Γερβάσιο, ἦταν ἀκόμα συνοδικὸς στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸν ἐνοχλεῖ τὸ σηκῶτι, ἀπάντησε ὁ Πανάρετος, *πολλὲς φορὲς ὑποφέρει, κι αὐτὸ ἔχει ἐπιπτώσεις στὴ συμπεριφορὰ του. Γίνεται δύσθυμος, κάποτε ιδιότροπος, τὰ βάζει μὲ πολλοὺς καὶ γιὰ πολλὰ. Μὲ τὴ θεραπεία ποὺ ἀκολουθεῖ καλλιτερεῖται ἡ κατάστασή του, ἀλλὰ γιὰ μικρὸ διάστημα*. Ἡ ἀρρώστεια ὑποτροπιάζει, ὅπως καὶ τὰ φαινόμενα ποὺ τὴν συνοδεύουν. Προσεύχομαι νὰ βοηθήσει ὁ ἅγιος νὰ γίνῃ καλά... — Ὅλοι προσευχόμαστε, εἶπε ὁ Πέτρος, *κι ἀκόμα νάρθει γρήγορα κοντὰ μας*. Τὸ ξέρεις καλλίτερα ἀπὸ μένα, θεοφιλέστατε, πὼς οἱ στιγμὲς ποὺ περνᾶμε εἶναι κρίσιμες. Πλησιάζει ἡ μέρα ποὺ θὰ γίνῃ ἡ

«Πανηπειρωτική συνέλευση» στο Ἀργυρόκαστρο, ἐκεῖ θὰ παρθοῦν ἀποφάσεις μεγάλης σημασίας γιὰ τὴν τύχη τοῦ τόπου μας, ἔπρεπε νὰ βρισκεται ἐδῶ ὁ μητροπολίτης, ἡ γνώμη του θὰ εἶχε βάρος... — Σωστά, παρατήρησε ὁ Πανάρετος, θὰ γυρίσει τὸν ἄλλο μῆνα, θὰ τὸν ἔχουμε κοντά μας. Κουράστηκε στὸ Φανάρι, ἔχουν καὶ κεῖ μεγάλα προβλήματα νὰ λύσουν, ἀντιμετωπίζουν δυσκολίες μὲ τοὺς Τούρκους... καὶ κινδύνους, συμπλήρωσε, κι ἐγὼ μ' ὄλες μου τίς δυνάμεις θὰ βοηθήσω τὴν προσπάθεια... — Ἐδῶ εἶναι τὸ κρίσιμο σημεῖο, παρατήρησε ὁ Πέτρος· εἶναι σωστή ἡ ἀπόφαση γιὰ τὸν ἀγῶνα ἢ θ' ἀποδειχτεῖ τραγικὸ λάθος γιὰ τὸν τόπο μας; Ἐγὼ δίνω τὴν ψυχὴ μου, ὅλο τὸ βίός μου γι' αὐτόν, μὲ τρώει ὅμως τὸ σαρὰκι τῆς ἀμφιβολίας ἂν κάνω καλὰ, ἂν ὅλοι μας κάνουμε καλὰ. Ὑστερα, εἶναι κι αὐτὸς ὁ Βενιζέλος, ὅλο ἀπογοήτευση σκορπάει μὲ τὰ λόγια του. Ποῦ πᾶμε; — Ὁ Βενιζέλος μιλάει μὲ τὴ λογικὴ τῆς διπλωματίας, ἐμεῖς μὲ τοὺς χτύπους τῆς καρδιᾶς μας, δυὸ στάσεις ἀντίθετες, ἀδύνατο νάρθουν σὲ συνεννόηση. Ἡ Ἡπειρος ξεκίνησε τὸν ἀγῶνα, εἶναι ἀδύνατο πιά νὰ σταματήσει. Ἄς παρακαλοῦμε τὸ Θεὸ νὰ εἶναι νικηφόρος, ἄλλοιως πολλὰ κακὰ θὰ πέσουν στὸν τόπο μας. Τὸ ἓνα ἔκανε κι ὅλας αἰσθητὴ τὴν παρούσα του, ὁ διχασμός. Ἄλλοι θέλουν τὴν ἀντίσταση κι ἀγωνίζονται μὲ πάθος γι' αὐτὴ κι ἄλλοι εἶναι ἀντίθετοι καὶ χρησιμοποιοῦν διάφορα μέσα γιὰ νὰ τὴν ὑπονομεύσουν. Μόνο ποὺ δὲν ἔχουν τὸ πάθος τῶν πρώτων καὶ θ' ἀποτύχουν. Ἐμαθα πὼς ὁ "φίλος" μας ὁ Χατζῆς, ἐτοιμάζεται νὰ μεταφέρει τὴν ἐφημερίδα του στὸ Ἀργυρόκαστρο, νάναι στὸ κέντρο τῶν γεγονότων. Τί νὰ σοῦ πῶ: ὅσο κι ἂν χτυπάει τὴ Μητρόπολη, δίκαια μερικὲς φορές γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, δὲν θεωρῶ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο ἀντίπαλό μου, ἀντίθετα τὸν θαυμάζω καὶ τὸν σέβομαι. Εἶναι πραγματικὸς ἀγωνιστὴς κι ὄχι σὰν μερικοὺς ἄλλους τοῦ γλυκοῦ νεροῦ. Τὸ ποτάμι ξεκίνησε Πέτρο, πολλὰ νερά χύθηκαν στὴν κοίτη του, ποιὸς θὰ τὸ σταματήσει; Ἄς βοηθήσουμε κι ἐμεῖς ὅσο μπορούμε κι ἂς εὐχόμαστε νὰ δικαιωθεῖ ὁ ἀγῶνας ποὺ ἄρχισε...

Ὁ Πέτρος ἔφυγε ἀπὸ τὴ Μητρόπολη γεμάτος ἀμφιβολίες. Ἐνοιωθε πὼς μὲ τὰ λόγια τοῦ Πανάρετου μιλοῦσε ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα. Ναί, ἔτσι ἦταν, ὅπως τὰ εἶπε. Ἀνατρίχιασε μὲ τὴ σκέψη γιὰ τὸ τί θ' ἀκολουθοῦσε ἂν ἀποτύχαινε ὁ ἀγῶνας· ἓνας κόμπος στάθηκε στὸ λαιμό του, ὅταν ἔφερε στὸ νοῦ τὸ γυιὸ τοῦ Δημήτρη, μιλοῦσε παθιασμένα ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου, τί θὰ γινόταν ἂν ἡ ὀξύτητα μεταξὺ Βενιζέλου καὶ Κωνσταντίνου, ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἀμυδρὰ νὰ διαγράφεται, ἔπαιρνε μεγαλύτερες διαστάσεις; Στὸ σπίτι, ὅταν ἔφτασε, βρῆκε μιὰ ἀτμόσφαιρα βαρειά, τὰ αἶτια ἦταν διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ χαλοῦσαν τὴ δικὴ του διάθεση. Ὁ γερο-Σωτήρης, ὁ πεθερός του, σφάδαζε στὸ κρεβάτι ἀπὸ ἀβάσταχτους πόνους ρευματισμῶν καὶ ἀρθριτικῶν. Ὁ Πέτρος, εἶχε ἀπὸ καιρὸ πάρει κοντά του τὰ πεθερικά, νὰ βοηθοῦν τὴν κόρη τους, ὅσο μπορούσαν, καὶ νάχουν τὴν περιποίησι ποὺ χρειάζονταν. Προπαντὸς ὁ γερο-Σωτήρης, τσακισμένος κα-

θώς ήταν από τὰ βάσανα τῆς ξενητειᾶς κι ἀπὸ τὰ χρόνια ποὺ εἶχαν κυρτώσει τοὺς ὤμους του, εἶχε ἀνάγκη μιᾶς ζεστῆς οἰκογενειακῆς ἀτμόσφαιρας, γιὰ νὰ περάσει μὲ κάποια ἄνεση τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ του. Ἐπειτα κουραζόταν καὶ στὸ μαγαζί τοῦ Πέτρου, καθὼς εἶχε τὴ γενικὴ ἐπίβλεψη τοῦ προσωπικοῦ, στεκόταν ὀρθὸς ὅλη τὴ μέρα, τί νὰ σοῦ κάνουν τὰ ἔρμα τὰ κόκκαλα, κουράστηκαν κι αὐτά, τὰ χτύπησαν κι ἀρρώστειες, ἓνα κουβάρι εἶχε γίνει ὁ Σωτήρης στὸ κρεβάτι του, ἰκέτευε νὰ τοῦ δώσουν λίγη ἀνακούφιση. Καιρὸς γιὰ μπάνια δὲν ἦταν, Φεβρουάριος μῆνας ἀκόμα, ποὺ νὰ πήγαινε ὁ γέρος, δὲν μποροῦσε οὔτε στὰ πόδια του νὰ σταθεῖ. Φώναξαν τὸ Δημήτρη ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, ἐξέτασε τὸν παππού, ἡ διάγνωση δὲν ἦταν δύσκολη, θὰ τοῦ κάνανε μπάνια ἐκεῖ στὸ σπíti μὲ τὰ μεταλλικὰ νερὰ τοῦ γιατροῦ Gustin, τὰ διαφήμιζαν τότε ὅλες οἱ ἐφημερίδες, ἀθηναϊκὲς καὶ γιαννιώτικες, τὰ φαρμακεῖα ἦταν γεμάτα ἀπ' αὐτά. Ἐξάλλου τὰ ἴδια νερὰ ὡς πόσιμα, θεράπευαν, ὅπως ἔλεγαν οἱ παρασκευαστές τους, τοῦ κόσμου τίς ἀρρώστειες: ποδάγρα, διαβήτη, ἀρθρίτιδα, ρευματισμούς, ἀσθένειες στομαχοῦ, κύστεις, δέρματος καὶ νεφρῶν. Πανάκεια λοιπόν. Ἐκανε ἀρκετὰ μπάνια ὁ γερο-Σωτήρης, ἤπιε πολλὲς μέρες νερὸ «μὲ λιθινοῦχα», ξαλάφρωσε ἀπὸ τοὺς πόνους, χωρὶς καὶ ν' ἀπαλλαγεῖ ἐντελῶς ἀπ' αὐτοὺς, στήθηκε στὰ πόδια του. Ξαναπῆγε στὸ μαγαζί, κυρτωμένος τώρα περισσότερο ἀπὸ πρῶτα, καταλάβαινε κι αὐτὸς πὼς τὸ σκoiνὶ μάζευε, *χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά...*, ἔλεγε πάντα στὴν προσευχή του, θὰ ζοῦσε λίγα χρόνια ἀκόμα, δὲν εἶχε ἔρθει ἡ ὥρα του.

Τοὺς τελευταίους μῆνες πολλοὶ ταξιδεμένοι γύρισαν στὴν πόλη καὶ στὰ χωριά. Κλειστὰ σπίτια ἀνοιξαν, στὴν ὑπαιθρο παρατηρήθηκε στενότητα στέγης ἐξαιτίας τῶν καμμένων χωριῶν. Ὁ Πέτρος καὶ τὰ πεθερικά του ἔδωσαν τὰ σπίτια τους σὲ οἰκογένειες νὰ στεγαστοῦν, μὲ μόνη ὑποχρέωση νὰ τὰ φροντίζουν γιὰ νὰ στέκονται ὀρθὰ. Σιγὰ-σιγὰ τὸ ὀδικὸ δίκτυο ἐπεκτεινόταν σὲ περισσότερα χωριά, γιὰ τὸ Ζαγόρι κάτι τέτοιο δὲν ἦταν εὐκόλα κατορθωτό. Τὸ αὐτοκίνητο εἶχε γίνει πιά συνηθισμένο φαινόμενο, μόνο ποὺ οἱ χωρικοὶ τὰ εἶχαν βάλει μαζί του κι ὅταν περνοῦσε τὸ μούντζωναν. Αἰτία ἦταν τὰ ζῶα τους, ποὺ, ὅταν ἀκουαν καὶ ἔβλεπαν αὐτοκίνητο νὰ περνάει, ἐξαγριώνονταν, ἔρριχναν κάτω τὸ φορτίο καὶ πηλαλοῦσαν, πίσω τους ἔτρεχαν οἱ κάτοχοί τους γιὰ νὰ τὰ πιάσουν, ἤθελε ἢ δὲν ἤθελε μούντζωμα μιὰ τέτοια πρόοδος; Μὲ τὸν καιρὸ βέβαια ὅλα ἄλλαξαν, τὰ ζῶα ἐξοικειώθηκαν μὲ τ' αὐτοκίνητα, κι οὔτε τὰ ἐνδιέφερε τὸ πέρασμά τους.

Οἱ μέρες γιὰ τὴ μεγάλη ἀπόφαση πλησίαζαν. Ὁ οὐρανὸς εἶχε γεμίσει μαῦρα σύννεφα, ἡ ἀτμόσφαιρα βαρεῖα πίεζε τὰ στήθη, οἱ φῆμες ὀργίαζαν, ὁ Ζωγράφος στὴν Ἀθήνα ἀγωνιζόταν καθημερινὰ νὰ πείσει τὴν κυβέρνησι ν' ἀλλάξει στάση, ὁ Στρέϊτ, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τότε, ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐμπιστους τοῦ βασιλιᾶ ἀργότερα, ἐπέμενε στὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου, *ἐμεῖς πήραμε τὴν ἀπόφαση ν' ἀγωνιστοῦμε καὶ θ' ἀγωνιστοῦμε*, ἀπαντοῦσε ἀπὸ τὰ Γιάννινα ὁ Χατζῆς, *ἂς ἔρθει ἡ μητέρα Ἑλλάδα νὰ δέσει τὰ χέρια μας, ὅπως ἀπέδειξε ἡ Ἱστορία, ξέρουν νὰ στολίζουν*

τὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ ξέρουν νὰ χειρίζονται καὶ τὸ ντουφέκι. —Θὰ ἐπιτρέψουν λοιπὸν ἡ κυβέρνησις καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἑπειῶτες, —ἔγραφε ὁ Ι. Μπούσιος, πρῶν βουλευτὴς στὸ ὀθωμανικὸ κοινοβούλιο— νὰ ὀνομασθῇ ἄνανδρος ἡ κατ' ἐξοχὴν εὐάνδρος ἑλληνικὴ χώρα;

Ἡ Πανηπειρωτικὴ συνέλευσις ποὺ ἔπρεπε ν' ἀρχίσει τίς ἐργασίες της στὰ τέλη Ἰανουαρίου στὸ Ἀργυρόκαστρο, ἀναβλήθηκε, γιὰτὶ δὲν εἶχαν πάει οἱ ἀντιπρόσωποι ἀπ' ὅλη τὴν Ἑπειρο. Στὸ Παρίσι ποὺ βρισκόταν ὁ Βενιζέλος ἔδωσε συνέντευξη στὸν πολιτικὸ ἀρθρογράφου τοῦ Χρόνου, δηλώνοντας ἐπίσημα ὅτι ἡ κυβέρνησή του ἦταν ἀρκετὰ ἰσχυρὴ ὥστε νὰ ἐπιβάλλει τίς θελήσεις της καὶ νὰ ματαιώσει τυχόν ἐξέγερση τῶν Ἑπειρωτῶν. Ἐπλανήθη πλάνην οἰκτρὰν ὁ πρωθυπουργός, ἐπέμεινε ὁ Χατζῆς, πιστεύοντας ὅτι μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει σιγὴν εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ Ἑπειρωτικοῦ λαοῦ ποὺ κινδυνεύει ἀπὸ νέαν δουλείαν. Τὰ γεγονότα θὰ τὸν δικαίωναν. Στὸ μεταξὺ ὁ ἴδιος, ὅπως σωστὰ εἶχε πληροφορηθεῖ ὁ Πανάρετος, ἀνακοίνωνε στὴν Ἑπειρο τῆς 9ης Φεβρουαρίου, πὼς ἡ ἐφημερίδα του, γέννημα ἐθνικῶν νοσταλγιῶν καὶ εὐγενῶν προθέσεων ἐξυπηρέτησις τῶν Ἑπειρωτικῶν συμφερόντων, αἰσθανόταν τὴν ὑποχρέωσις νὰ ταυτίσει τὴν τύχη της καὶ τοὺς ἀγῶνες της μὲ τὴν τύχη καὶ τοὺς ἀγῶνες τῆς Ἑπείρου. Αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη νὰ παρακολουθήσει τὸν ἀγῶνα ἀπὸ κοντὰ καὶ νὰ τὸν βοηθήσει. Γι' αὐτὸ θὰ ἀνέστειλε τὴν ἐκδόσή της στὰ Γιάννινα καὶ θὰ μεταφερόταν στὸ Ἀργυρόκαστρο. Τῇ δήλωσις συνόδευε φλογερὸ ἀρθρο μὲ τίτλο Ἐμπρὸς Ἑπειῶται, μὲ παρότρυνσις ὅλων νὰ πάρουν μέρος στὸν ἀγῶνα, ποὺ κατέληγε: Ἐμπρὸς νὰ σώσωμεν τὴν Ἑπειρωτικὴν πατρίδα. Θὰ νικήσωμεν. Θὰ νικήσωμεν, ἓνα ἄνανδρον πτώμα ἔχομεν ἀπέναντί μας. Ἐμπρὸς Ἑθνικαὶ Ἀμυναι, ὁ ἀγὼν ἤρχισε. Ἀπὸ τοὺς Ἑπειρώτας ἐξαρτᾶται νὰ τὸν τερματίσωσι περίλαμπρον, δοξασμένον, νικηφόρον. Ἀπὸ τίς 3 ὡς τίς 8 Φεβρουαρίου ἡ Ἑπειρος δὲν ἐκδόθηκε. Εἶχε ἐφαρμοστῇ λογοκρισία καὶ ἡ ἐφημερίδα προτίμησε νὰ σιωπήσει, παρὰ νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τίς διαταγές.

Τὰ γεγονότα ἀπὸ τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Φεβρουαρίου ἀρχισαν νὰ ἐξελίσσονται ραγδαῖα. Οἱ φήμες ἔγιναν βεβαιότητα καὶ ἡ Ἑπειρος στὸ πρῶτο φύλλο της ποὺ ἐκδίδει στὸ Ἀργυρόκαστρο χαρακτηρίζεται ὡς ἐγκλημα τὴν ἀπόφασιν τῆς κυβέρνησις νὰ παραδώσει στοὺς Ἀλβανοὺς τὰ ἀπελευθερωμένα ἐδάφη. Ἡ Βόρειος Ἑπειρος —ἔγραφε— παραδίδεται, παραδίδεται χειροδεμένη εἰς τὴν ἀλβανικὴν χωροφυλακὴν. Παραδίδεται τμηματικῶς καὶ ἄοπλος, παραδίδεται οἰμώζουσα, ὀλοφυρομένη καὶ δὲν ἐκκενοῦται. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν φεύγει ἀπὸ τὰ καταδικασθέντα μέρη καὶ δὲν ἀφήνει ὀπίσω του τὸν σφαδάζοντα πληθυσμὸν νὰ πνίξῃ εἰς τὸ αἷμα τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς του. Τὸν παραδίδει ὅχι μόνον ἀπείργων τὴν ἀμυνάν του, ἀλλὰ καὶ κηρύσσων προδότην πάντα τὸν ἐναντιωθισόμενον εἰς τὴν τοιαύτην οἰκτρὰν τραγωδίαν. Ἔτσι, καταλήγει, ὅπως ἔχει ἐξελιχθεῖ ἡ κατάστασις, τὸ πρῶτον μέλημα ὅλων εἶναι ἡ φροντίδα γιὰ

τὴν ἐκκένωση ἀπὸ τὰ γυναικόπαιδα καὶ τοὺς γέροντες τῆς ζώνης πού θά παραδιδόταν στοὺς Ἀλβανούς. Μόνη ἐλπίδα, κατὰ τὴν Ἑπειρο, ἀπέμεινε ὁ βασιλιάς Κωνσταντῖνος, ποτέ δὲν θά ἐπέτρεπε ν' ἀτιμασθοῦν Ἕλληνίδες ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς. Στὸ μεταξὺ τὰ κυβερνητικὰ δημοσιογραφικὰ ὄργανα στὴν Ἀθήνα ἐπιχειροῦσαν καθημερινὴ πλύση ἐγκεφάλου, προσπαθώντας νὰ πείσουν τοὺς Ἑπειρώτες καὶ τὸ Πανελλήνιο πὼς ἡ ἀντίσταση θά ἀποβεῖ καταστροφικὴ καὶ πὼς ἡ κυβέρνησις τὴν ἀποδοκίμαζε. Ἄς λένε ὅ,τι θέλουν, σημείωνε ἡ Ἑπειρος, ἡμεῖς θέλουμε νὰ ζήσουμε καὶ θά ζήσουμε, αὐτὸ κανένας δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ τὸ ἀπαγορεύσει. Καὶ γιὰ νὰ ζήσουμε θά ἀγωνιστοῦμε ἐναντίον τῶν νέων τυράννων «μέχρις ἐσχάτων».

Ἡ ἄρνησις τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀγῶνα τῶν Ἑπειρωτῶν εἶχε τὸν ἀντίκτυπό της καὶ στὴ συμπεριφορὰ πολλῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων ἀπέναντι στοὺς πολίτες. Στὰ Γιάννινα ἐγινε σοβαρὸ ἐπεισόδιο, μ' ἓνα ἀνθυπολοχαγὸ τοῦ μηχανικοῦ, στὸ ξενοδοχεῖο τὸ Στέμμα. Τὸ ἐπεισόδιο θάπαιρνε μεγάλες διαστάσεις, ἂν δὲν ἐπενέβαιναν ψυχραῖμοι Γιαννιώτες νὰ συγκρατήσουν τὴν κατάστασι. Ὁ νεαρὸς ἀνθυπολοχαγός, ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα σίγουρα, πιστεύοντας προφανῶς ὅτι αὐτὸς εἶχε ἀπελευθερώσει τὴν Ἑπειρο, νόμιζε πὼς εἶχε καὶ τὸ δικαίωμα νὰ βαθμολογεῖ τὸν πατριωτισμὸ τῶν Ἑπειρωτῶν. Μὲ ἀφορμὴ, λοιπόν, τὸν ἐπικείμενο ἀγῶνα, ἄρχισε νὰ ὑβρίζει τοὺς Ἑπειρώτες, τολμώντας νὰ λέει πὼς κανένας Ἑπειρώτης δὲν εἶναι Ἕλληνας! Ἡ διχόνοια εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀποκαλύπτει τὸ ἀποκρουστικὸ της πρόσωπο.

Τὶς ἐπόμενες μέρες τὰ Γιάννινα γέμισαν πρόσφυγες ἀπὸ τὴ Β. Ἑπειρο, προπαντὸς γυναικόπαιδα καὶ ἡλικιωμένους. Οἱ νέοι ἔμειναν ἐκεῖ γιὰ νὰ πολεμήσουν, νὰ ὑπερασπιστοῦν τὸν τόπο τους. Κοινὴ διαπίστωση ἦταν πὼς ἡ χώρα θά περνοῦσε δύσκολες μέρες. Ἡ περίθαλψις ἄρχισε, μὲ ὅλες τὶς ἀδυναμίες πού περικλείει μιὰ τέτοια κατάστασι, σὲ περιπτώσεις μάλιστα, ὅπως αὐτὴ τῆς Ἑπείρου, πού δὲν εἶχε προκάνει στοιχειωδῶς νὰ ἐπουλώσει τὶς πληγές της, ἀπὸ τὶς καταστροφές τοῦ πολέμου. Οἱ διηγήσεις τῶν προσφύγων σκορποῦσαν ρίγη συγκίνησης καὶ ἔφερναν δάκρυα στὰ μάτια. Σκηνὲς ἀσύλληπτα τραγικές, εἶχαν ἐκτυλιχθεῖ ἐκεῖ πάνω τὶς ὥρες πού τὰ γυναικόπαιδα ἔφευγαν ἀπὸ τὰ σπίτια τους. Τέτοιες στιγμὲς ἦταν πεπρωμένο νὰ ζήσει στὸ μέλλον καὶ ἄλλες φορὲς ὁ λαὸς αὐτὸς μὲ τὴν τραγικὴ μοῖρα, ὡς τὶς μέρες μας δυστυχῶς...

Ἡ ἀπόφασις γιὰ ἀγῶνα εἶχε γίνῃ συνείδησις τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν Ἑπειρωτῶν, ὅπου καὶ ἂν βρίσκονταν. Στὴν Ἀθήνα, πάνω ἀπὸ χίλιοι Ἑπειρώτες καθαίρεσαν τὴν Πανεπειρωτικὴ ἐπιτροπὴ, τὴν προσκεῖμενη φαίνεται στὴν κυβέρνησι, καὶ τάχθηκαν στὸ πλευρὸ τοῦ Ζωγράφου. Στὰ Γιάννινα οἱ διαφοροποιήσεις γίνονταν πιά φανερά, καὶ αὐτὸ ὤξυνε περισσότερο τὴν κατάστασι, ὥστε μάλιστα ἀπὸ τὴν εἰδησιὰ πού κυκλοφόρησε, πὼς ἡ πολιτικὴ διοίκησις τῶν Γιαννίνων δὲν εἶχε πάρει ἀκόμα ἀποφάσεις γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς πρόσφυγες. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ κόσμου κορυφώθηκε,

δταν ἐμφανίστηκαν φαινόμενα ἄγριας ἐκμετάλλευσης τῶν προσφύγων ἀπὸ ὀρισμένους. Τὰ ἐνοίκια εἶχαν ἐκτιναχθεῖ στὰ ὕψη. Σπίτια ποὺ ἐπὶ τουρκοκρατίας νοικιάζονταν μὲ 15 λίρες τὸ χρόνο, τώρα οἱ ἰδιοκτῆτες τους ζητοῦσαν ἐνοίκιο 100 μέχρι 120 δραχμὲς τὸ μῆνα.

Καθὼς προχωροῦσε ὁ Φεβρουάριος, τὰ σύννεφα ὄλο καὶ περισσότερο πύκνωναν, μαῦρα, βαρεῖα σύννεφα, ἄγγιζαν κι ὄλας τῇ γῇ, μνηοῦσαν χαλασμό καὶ καταστροφή. Ὁ κεραυνὸς δὲν ἄργησε νὰ πέσει, τὸν περίμεναν ἐξῆλλον οἱ Ἑπειρῶτες μῆνες τώρα· οἱ Μεγάλοι ἄφηναν νὰ διαρρεῦσουν οἱ προθέσεις τους, ἡ Ἀλβανία ἔπρεπε νὰ γίνεῖ κράτος καὶ γιὰ νὰ γίνεῖ ἔπρεπε νὰ θυσιάσῃ ἡ Β. Ἑπειρος γιὰ τὸ χατήρι της. Στὶς 13 Φεβρουαρίου 1914 ἀνακοινώθηκε στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἡ ἀπόφασις τῶν ἑξὶ Μεγάλων Δυνάμεων, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία παραχωροῦνταν στὴν Ἀλβανίαν ἡ Βόρειος Ἑπειρος καὶ τὸ νησι Σάσσω, ἑλληνικὸ νησι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐνσωμάτωσις τῶν Ἰόνιων νησιῶν στὴν Ἑλλάδα. Ἦθελαν νὰ τὸ ἔχουν στὰ χέρια τους οἱ Ἰταλοὶ γιὰ νὰ ἐλέγχουν τὴν Ἀδριατικὴν. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν κατοίκων τῶν παραχωρούμενων ἐδαφῶν ἦταν Ἕλληνες, ἀπὸ τὸ καλλίτερο κομμάτι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μόνον τοὺς μεγάλους εὐεργέτες της νὰ θυμηθεῖ κανεὶς, φτάνει γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ποιότητα τοῦ ἐθνισμοῦ τους. Στὸ ἴδιο κείμενο τῆς διακοίνωσις διατυπωνόταν ἡ ἀπειλή, πὼς σὲ περίπτωσι ποὺ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα δὲν παρέδιναν στὴν Ἀλβανίαν τὰ παραχωρούμενα ἐδάφη, ἡ ἐνσωμάτωσις τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου στὴν Ἑλλάδα δὲν θὰ γινόταν δυνατὴ. Ὅλα αὐτὰ σήμαιναν περιφανὴ νίκη τῶν κεντρικῶν δυνάμεων, Αὐστροουγγαρίας, Ἰταλίας καὶ Γερμανίας, ἀπέναντι στὰ κράτη τῆς Entente, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας, ὑπέκνυσαν στὶς θελήσεις τῶν πρώτων, γιὰ νὰ διαφυλάξουν, ἔλεγον, τὴν παγκόσμιαν εἰρήνην. Μάταια ἐλπίδα, ἀφοῦ σὲ λίγους μῆνες ἄρχισε ὁ πόλεμος. Καὶ ἡ Ἰταλία, αὐτὴ ποὺ τόσο ταλαιπώρησε τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν πολιτικὴ της, τὰ πρῶτα πενήντα χρόνια τοῦ αἰῶνα μας, ἄλλαξε σὲ λίγο στρατόπεδο, πῆγε μὲ τοὺς ἄλλους, γιὰ νὰ βρεθεῖ μὲ τὸ μέρος τῶν νικητῶν, καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ γιὰ δευτέρη φορὰ τὴν ὑποδούλωσι τῆς Β. Ἑπείρου ποὺ εἶχε καὶ πάλι ἀπελευθερωθεῖ.

Ἡ ἀπόφασις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἶχε ἐκφραστῇ ἐπίσημα μὲ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας στὶς 4/17 Δεκεμβρίου 1913· ἦταν τὸ κείμενο ποὺ ἔκανε τοὺς Ἑπειρῶτες νὰ καταλάβουν πὼς οἱ ψευδαισθήσεις καὶ οἱ ἐλπίδες τελείωσαν καὶ πὼς μόνον στὶς δικὰς τους δυνάμεις ἔπρεπε νὰ στηριχθοῦν, ἂν ἤθελαν νὰ σώσουν τὸν τόπο τους. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις βέβαια, γιὰ νὰ τηρηθοῦν τὰ προσχήματα, διαμαρτυρήθηκε ἔντονα γιὰ τὴν ἀπόφασις, ἀλλὰ δήλωσε πὼς θὰ συμμορφωθεῖ. Στὴν οὐσία ἦταν μιὰ στάσις ὄχι ἠθικὴ, ἀφοῦ ἀπὸ τοὺς πληθυσμοὺς ποὺ εἶχαν ἐλευθερωθεῖ κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους ἄλλους κρατοῦσε ἐλευθέρους κι ἄλλους ἔρριχνε σὲ τρισεχιρότερη σκλαβιά. Θὰ σημείωνε στὸ Ἡμερολόγιό του ὁ Ἰωάννης Δραγούμης: *Πάει καὶ ἡ μισὴ Ἑπειρος ἀπὸ τὰ λάθη*

του κ. Βενιζέλου. Τέλος και τῷ Θεῷ δόξα! Μπορεῖ και νὰ ἦταν ὑπερβολικὴ ἡ ἐκτίμησις, τὰ γεγονότα ὁμως δικαίωσαν τὸν Δραγούμη.

Η συλλογικὴ νότα (διακοίνωση) τῶν Μεγάλων τῆς 31 Ἰαν. / 13 Φεβρουαρίου, ὑποχρέωσε τοὺς Βορειοηπειρωτῶτες νὰ πάρουν τὶς ὀριστικὰς τοὺς ἀποφάσεις. Στὶς 17 συγκροτήθηκε στὸ Ἀργυρόκαστρο ἡ Πανηπειρωτικὴ Συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἑπειρωτικοῦ λαοῦ, αὐτοανακηρύχθηκε σὲ Συντακτικὴ καὶ ἰδρύσε τὴν Αὐτόνομη Πολιτεία τῆς Βορείου Ἑπείρου, στὴν ὁποία θὰ ὑπάγονταν ὅλες οἱ περιοχές, ποὺ θὰ ἐγκατέλειπε ἀπὸ τὴν 1η Μαρτίου ὁ ἑλληνικὸς στρατός, γιὰ νὰ προσαρτηθοῦν στὴν Ἀλβανία. Στὴν προκήρυξιν τῆς Προσωρινῆς κυβέρνησις ποὺ σχηματίστηκε, τὴν ἀπευθυνόμενὴ στοὺς Ἑπειρωτῶτες, τοὺς Πανέλληνες καὶ τὴν παγκόσμιαν κοινὴ γνώμην, ἐξηγοῦνταν οἱ λόγοι ποὺ ὑποχρέωσαν τοὺς Βορειοηπειρωτῶτες νὰ ἰδρῦσουν τὴν Αὐτόνομη Πολιτεία τους. Ἡ πατρίδα μας κινδυνεύει, ἡ φωνὴ ἐβγαίνει ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς τους, οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς μᾶς καταδίκασαν. Ὅλες οἱ ἐλπίδες χάθηκαν. Μᾶς ἀποσποῦν ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας πατρίδας, μᾶς ἀρνοῦνται ἔστω καὶ τὴν αὐτοδιοίκησιν τῶν περιοχῶν μας στὸ πλαίσιο τοῦ Ἀλβανικοῦ κράτους. Μᾶς ἀρνοῦνται τὶς ἐγγυήσεις ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ περιφρουρήσουν τὴ ζωὴ, τὴ θρησκείαν, τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν μᾶς ὑπαρξιν. Μᾶς ἔφεραν σὲ τέλεια ἀπόγνωσιν. Τὸ πατριὸν ἔδαφος ἐγινε λείαν ἀδικίαν καὶ ἄκυρην βούλησιν τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς. Ὅμως τὸ δικὸν μᾶς δίκιον ἔμεινε ἀκλόνητον, τὸ δίκιον ποὺ ἔχει ὁ Ἑπειρωτικὸς λαὸς νὰ ρυθμίζει τὶς τύχας του. Ἀπέναντι σ' αὐτὸ τὸ δικαίωμα ἡ θέλησις τῶν Μ. Δυνάμεων νὰ δημιουργήσῃ ἐγκυρον καὶ σεβαστὸν τίτλον κυριαρχίας γιὰ τὴ χώραν μᾶς εἶναι ἀνίσχυρον. Οὔτε καὶ ἡ Ἑλλάδα ἔχει τῶρα δικαίωμα νὰ κατέχει τὰ ἐδάφη μᾶς, μὲ μόνον σκοπὸν νὰ τὰ παραδώσῃ στὸν ξένον δυνάστη. Ἔτσι, ἐλεύθερον πιά ἀπὸ κάθε δεσμόν, ἡ Βόρειος Ἑπείρος κηρύσσει τὴν ἀνεξαρτησίαν της καὶ προσκαλεῖ τοὺς πολῖτες της νὰ ὑποβληθοῦν σὲ κάθε θυσίαν γιὰ νὰ προασπίσουν τὴν ἀκεραιότητά τοῦ ἐδάφους καὶ τὶς ἐλευθερίας της ἀπὸ κάθε προσβολήν. Τὴν προκήρυξιν ὑπέγραψαν οἱ πρωτοστατήσαντες στὴν ἀνακήρυξιν τῆς Αὐτονομίας: Γεώργιος Χρ. Ζωγράφος, πρόεδρος καὶ οἱ μητροπολίτες Δρυϊνουπόλεως Βασίλειος, Κορυτσᾶς Γερμανὸς καὶ Βελλᾶς καὶ Κονίτις Σπυρίδων, ὡς μέλη.

Ἀπὸ τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1914 ὡς τὰ σήμερα πέρασαν 80 περίπου χρόνια. Κι ὁμως ἡ προκήρυξις ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐπικαίρη, ἀφοῦ ὅλα ὅσα φοβοῦνταν οἱ πρωταγωνιστῆς τοῦ ἀγῶνα, ἐγιναν σκληρὴν πραγματικότητά, μέσα στὴν ὁποία ἔζησαν μαρτυρικὰ πολλὰς γενεὰς Βορειοηπειρωτῶν, σέρνοντας στοὺς ὤμους τοὺς βαρὺν Σταυρόν, χωρὶς ἐλπίδα Ἀνάστασις. Τὶ ζητοῦσαν τότε ἀπὸ τοὺς Μεγάλους οἱ Βορειοηπειρωτῶτες καὶ δὲν τοὺς τὰ ἔδωσαν; Ἐγγυήσεις γιὰ τὴ ζωὴν τους, τὴ θρησκείαν, τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν τους συνείδησιν. Ὅλα τοὺς τὰ ἀρνήθηκαν οἱ Μεγάλοι, κι ἀπὸ τὴν

αδιαφορία τους πήραν θάρρος οί νέοι δυνάστες για να τους εξουθενώσουν, τους οδήγησαν στα έσχατα όρια της απελπισίας, έτσι όπως τη βλέπουμε να αποτυπώνεται στις φρικαλέες σκηνές εξόδου προς την Ελλάδα, την Ιταλία κι άλλου...

Οί αντιδράσεις από την ανακήρυξη της Αύτονομίας ήταν πολλές και έντονες, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό. Φωτισμένοι πολιτικοί, όπως ο Κλεμανσώ, κατηγορούσαν τους Μεγάλους γιατί παρέδωσαν 350.000 αληθινούς Έλληνες στους Άλβανούς, χωρίς καμιά έγγυηση. Η κυβέρνηση των Αθηνών με τα δημοσιογραφικά της όργανα, με επικεφαλής τώρα την Πατρίδα του Ήπειρώτη Σίμου, αγωνίζονταν να υποβάλλουν στο Πανελλήνιο την άποψη ότι ο Ήπειρωτικός άγώνας δεν ήταν εύγενής φωνή λαού σκλαβωμένου, αλλά τάση για αντιπολίτευση και εκμετάλλευση.

Η ανακήρυξη της Αύτονομίας της Β. Ήπειρου στο Άργυρόκαστρο. Τη σημαία της Αύτόνομης Ήπειρου, με τó δικέφαλο άετό, κρατάει ó Γ. Χατζής

Τήν απάντηση έδωσε από τó Άργυρόκαστρο ó Γ. Χατζής, τόν όποιο ó στρατηγός Α. Παπούλας, δυσφορώντας κατά βάθος, είχε φυλακίσει, ως ανατρεπτικό στοιχείο, για να τόν απελευθερώσει με την ανακήρυξη της Αύτονομίας. Η σύλληψη έγινε γιατί ó Χατζής ήταν ιδιαίτερος γραμματέας του προέδρου της Προσωρινής κυβέρνησης Γ. Ζωγράφου. Φραγ-

κολεβαντινίζει ένα μέρος της Παλαιάς Ελλάδος κατά τρόπον επικίνδυνον και δηλητηριώδη, έγραφε, παίρνοντας άφορμή από τις δηλώσεις ενός ύπουργού που διακήρυσε ότι αυτό που γινόταν στην Ήπειρο αποτελούσε έθνικόν έγκλημα!

Η ανακήρυξη της Αύτονομίας έγινε δεκτή με απερίγραπτο ένθουσιασμό σ' όλες τις πόλεις και τα χωριά της Βορείου Ήπειρου. Παντού ύψωνόταν ή σημαία της Αύτόνομης Πολιτείας, μόνο στην Κορυτσά ή ύπακοή του στρατιωτικού διοικητή στις διαταγές της ελληνικής κυβέρνησης, δεν επέτρεψε να κυματίσει ή σημαία της Έλευθερίας. Στην ιστορική φωτογραφία, που πάρθηκε στο Άργυρόκαστρο την ήμέρα της ανακήρυξης της Αύτονομίας, τη σημαία κρατούσε ύψωμένη ó Γ. Χατζής.

Ταυτόχρονα με την προκήρυξη ó πρόεδρος της Προσωρινής κυβέρνησης Γ. Ζωγράφος, απέυθυνε έντονη διαμαρτυρία προς τις Μεγάλες Δυνάμεις, που είχαν ύπογράψει τó Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας, με τó όποιο καταδικάζονταν οί Βορειοηπειρωτικοί πληθυσμοί σε νέα δουλεία. Η ανακήρυξη της Αύτονομίας, όσο κι αν αναμενόταν από καιρό, δημιουρ-

γοῦσε γιὰ τὴν Ἑλλάδα δύσκολες καταστάσεις, οἱ περισσότερες μόνις τώρα ἄρχισαν νὰ συνειδητοποιοῦνται ἀπὸ τὶς ἀρχές, τοὺς Ἑπειρώτες καὶ τὸ Πανελλήνιο. Ἡ κυβέρνησις πίστευε πὺς ἀκολουθοῦσε τὸ σωστὸ δρόμο μὲ τὸ νὰ θυσιάζει τοὺς Βορειοηπειρώτες γιὰ νὰ ἐξασφαλίσαι τὴν ἐλευθερίαν τῶν νησιῶν. Ὁ κόσμος ἄρχισε νὰ συλλογίζεται καὶ ν' ἀμφιβάλλει. Τὸ πολιτικὸν δαιμόνιον τοῦ Βενιζέλου ἐξακολουθοῦσε νὰ παραμένει πίστη μεγάλων ὁμάδων πληθυσμοῦ, ὅταν ὁμως ἡ σκέψις γύριζε εἰς τὴν μοῖραν ἐκείνων ποὺ εἶχαν καταδικαστεῖ νὰ γίνωνται δοῦλοι τῶν Ἀλβανῶν, ὅλα ἀνατρέπονταν. Ἐπειτα τοὺς μπερδεύει καὶ ὁ βασιλιάς. Οἱ Ἑπειρώτες τῆς ἀγωνιστικῆς περιόδου στηρίζονταν σ' αὐτόν, πίστευαν πὺς ὁ Κωνσταντῖνος δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν παραχώρησιν οὔτε μιᾶς σπιθαμῆς ἐδάφους ποὺ εἶχε κατακτήσει μὲ τὸ σπαθὶ του, τώρα τὸν ἐβλεπαν νὰ δείχνει συμπάθειαν, χωρὶς ὁμως πρακτικὸν ἀποτέλεσμα, εἰς τὶς δύσκολες στιγμὰς ποὺ περνοῦσαν οἱ Βορειοηπειρώτες, αὐτὸ μετροῦσε. Ἀνάλογος σκεπτικισμὸς εἶχε καταλάβει καὶ τοὺς Γιαννιῶτες, μερικοὶ ἀρχεῖοι μάλιστα δὲ δίστασαν νὰ ἐκμεταλλεῖν τὴν προσφυγίαν, τὰ ἐβλεπε αὐτὰ ὁ Χατζῆς ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, ὅπου εἶχε κουρνιαξοῖ, καὶ ἐλέγχει μὲ λόγια δριμύτατα τὴν ἀναποφασιστικότητά του. Ἡ πόλις τῶν Γιαννίνων, ἔγραφε, μὲ τὴν λαμπρότητα καὶ ἐνδοξὴν ἱστορίαν της —δὲν ἄφησε προσφορά της ποὺ νὰ μὴν τὴν ἀναφέρει — ἡ πόλις αὐτὴ δὲν συμπονεῖ τοὺς ἀδελφούς της ποὺ ὑποφέρουν, δὲν συμπάσχει, δὲν ἀλγεῖ, δὲν θέλει νὰ πάρει μερίδιον ἀπὸ τὴν δόξαν; Ρωτᾶμε τὴν Μητρόπολιν τῶν Γιαννίνων, τοὺς πρόκριτους, τοὺς ἐπιτρόπους τῶν ἐκκλησιῶν, ὅλους τοὺς Γιαννιῶτες, τί κάνετε, τί σκέπτεσθε; Ὑποσχέθηκατε πὺς θὰ μᾶς βοηθήσετε, γιατί ἀργεῖτε; Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις μᾶς παρέδωκε ἄσπλαχνα στὸ θάνατον, δὲν διαμαρτύρεσθε, δὲν ἀποδοκιμάζετε τὶς ἐνέργειάς της, μὲ διαδηλώσεις καὶ συλλαλητήρια; Ἦρθε ἡ ὥρα τὰ Γιάννινα νὰ διαλέξουν ἀνάμεσα εἰς τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀτίμωσιν, εἰς τὸν ἥρωϊσμόν καὶ τὴν δειλίαν, εἰς τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν δυστυχίαν. Ἐδωκαν μιὰ ἱερὴ ὑπόσχεσιν πρὸς τὴν Ἑπειρωτικὴν πατρίδα εἰς τὸ σύνολόν της, πρὸς τὴν ἱστορίαν. Θὰ τὴν ἀθετήσουν;

Λόγια, ἴδιο φραγγέλιον, ποὺ χτυπάει ἀλύπητα τὸ κορμὶ καὶ τὸ ματώνει. Τὰ Γιάννινα ἐνοιῶσαν τὸ μαστίγιον καὶ ἄρχισαν νὰ συντονίζοντες τὶς ἐνέργειαι γιὰ πῶς ἀποτελεσματικὴ βοήθεια εἰς τοὺς ἀγωνιζόμενους. Ὅχι πὺς εἶχαν σταματήσει ποτὲ νὰ στέλλουν ἐνισχύσεις, ἡ χαλάρωσις ποὺ παρατηρήθηκε ὀφειλόταν εἰς τὰ σκληρὰ μέτρα τῆς κυβερνήσεως νὰ ἐμποδιστεῖ ἡ ἀποστολὴ βοήθειας πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας. Ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Ἑπείρου, ὁ Παπούλας, πῆγε εἰς 17 Φεβρουαρίου εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρο, εἰς μιὰ προσπάθειαν νὰ πείσει τὸ Γ. Ζωγράφον καὶ τοὺς μητροπολίτας, ποὺ μετεῖχαν εἰς τὴν κυβέρνησίν του, νὰ σταματήσουν τὸν ἀγῶνα. Ἄν θέλετε νὰ χτυπήσετε, κάντε το, ἀπάντησε ὁ Ζωγράφος, κάντε ὅ,τι θέλετε. Ἐγὼ ἀνακήρυξα ἤδη τὴν Ἀὐτονομίαν τῆς Β. Ἑπείρου, εἰμὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ διαβίβασα σ' ὅλους τὴν προκήρυξιν τῆς Ἀνε-

ξαρτησίας, ἐξ ὀνόματος τῆς Συντακτικῆς συνέλευσης τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἑπαιρωτικοῦ λαοῦ, ἡ Αὐτονομία ἀποτελεῖ πιά διεθνή πράξη. Ὁ Βελᾶς καὶ Κονίτης Σπυρίδων, ποὺ βρισκόταν στὴ συνάντηση, μὲ τὰ μάτια φλογισμένα ἀπὸ τὴν ἀγρύπνια καὶ τὴν ἀπόφαση τῆς θυσίας, πρόσθεσε: *Θέλουν νὰ μᾶς σκοτώσουν; Μᾶς ἐσκοτώσαν ἤδη. Καὶ θὰ σκοτωθοῦμε Στρατηγέ. Ἀλλὰ δὲν ὑποχωροῦμε. Ὁ Παπούλας δὲ μίλησε. Ἐφυγε σιωπηλὰ γιὰ νὰ ζητήσει ὁδηγίες ἀπὸ τὴν κυβέρνηση.*

Σ' ὅλες τὶς πόλεις καὶ στὰ χωριά τῆς Βορείου Ἠπείρου ὑψωνόταν ἡ σημαία τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*, κάτω ἀπὸ τὶς ἐνθουσιώδεις ἐκδηλώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Στὸ Ἀργυρόκαστρο, τὴν ἔδρα τῆς κυβέρνησης, ἡ σημαία ὑψώθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Ζωγράφο, λίγο πιὸ ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, στὴ θέση *Σφάκα*, δίπλα στὸ Δρίνο ποταμό. Ἐκτὸς τοῦ κόσμου ποὺ εἶχε συγκεντρωθεῖ, παρατάχθηκαν γιὰ ν' ἀποδώσουν τιμὲς καὶ 2000 ἐθελοντές. Οἱ Ἀλβανοὶ τῆς πόλης, ποὺ εἶχαν ἀποθρασυνθεῖ τὶς τελευταῖες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τῆς *Αὐτονομίας*, δήλωσαν ἀμέσως ὑποταγὴ καὶ παρουσιάζονταν πιὸ νομοταγεῖς καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς Ἑλληνες. Γενικότερα τὸ μουσουλμανικὸ στοιχεῖο σ' ὅλα τὰ ἀπελευθερωμένα ἐδάφη ἐδειχνε ὑπάκουο, ὑποτασσόταν στὴ μοῖρα του, ἔτσι τὸ ἤθελε ὁ Ἀλλάχ. Ἐλεγαν καὶ συμβιβαζόταν μὲ τὴ συνείδησή τους, δὲν δημιουργοῦσαν προβλήματα στὴν ἑλληνικὴ διοίκηση, ποὺ τοὺς συμπεριφερόταν ὅσο μποροῦσε καλλίτερα· ἄνοιγε τὰ σχολεῖα τους, ἄνοιγε τὰ τζαμιά τους, διόριζε δασκάλους καὶ μουφτιῆδες, πολλοὶ προσλαμβάνονταν καὶ σὲ διάφορους τομεῖς τῆς διοίκησης, δὲν εἶχαν παρᾶπονα. Ὁ μουφτιῆς τῶν Γιαννίνων, ποὺ ἐξέφραζε τὴ θέλησή τους, πάντοτε ἔλεγε καλὰ λόγια γιὰ τὴν ἑλληνικὴ διοίκηση. Ἀνάλογες ἀπόψεις διατύπωνε καὶ ὁ γενικὸς πρόξενος τῆς Τουρκίας, *Μεχμέτ Σαλίμ Βέης*, ποὺ εἶχε φτάσει στὰ Γιάννινα στὰ μέσα Φεβρουαρίου. Δήλωνε πὼς ἦταν ἐπιφορτισμένος ἀπὸ τὴν κυβέρνησή του νὰ καταβάλλει προσπάθειες γιὰ τὴν καλλιέργεια ἀριστων σχέσεων μεταξὺ τῶν μουσουλμάνων καὶ τῶν ἄλλων κατοίκων τῶν Γιαννίνων καὶ πρόσθετε πὼς κανένας ἀπὸ τοὺς ὁμοφύλους του δὲν εἶχε διατυπώσει παρᾶπονα ἐναντίον τῆς ἑλληνικῆς διοίκησης, ἀπὸ τὴν ὁποία ὅλοι ἦταν εὐχαριστημένοι. Μπορεῖ ὅλα αὐτὰ νὰ ἀποτελοῦσαν τὴν ἐπιφάνεια τοῦ πράγματος, πίσω ἀπὸ τὴν ὁποία κρύβονταν ἄλλες προθέσεις, ὅπως καὶ νάταν, τέτοιες δηλώσεις συνέβαλαν στὴν ὁμαλότητα τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν σύννοικων στοιχείων τῆς πόλης. Βέβαια κάπου-κάπου ἢ κρούστα ἔσπαζε καὶ ἀπὸ τὶς ρωγμὲς ξεπηδοῦσαν κομμάτια λάβας, ὅλο μῖσος καὶ χολή. Αὐτὸ συνέβαινε κυρίως στὴ Θεσπρωτία, μὲ τοὺς Τσάμηδες, ἐνῶ στὴν ἀρχὴ ἐμφανίζονταν νὰ προσανατολίζονται πρὸς τὴν Τουρκία καὶ νὰ θέλουν ἐκεῖ νὰ μετακινήθουν, σιγά-σιγά, καὶ φρόντισε γι' αὐτὸ ἡ μεγάλη τους προστάτιδα ἡ Ἰταλία, γιὰ κακὴ μοῖρα τῆς Ἑλλάδας, ἀποχτήσαν ἀλβανικὴ συνείδηση καὶ ἀγωνίζονταν νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὴν Ἀλβανία,

τούς τὸ εἶχαν ὑποσχεθεῖ ἄλλωστε. Ἀτίθασσοι, προκλητικοί, μερικοὶ μὲ ἐγκληματικὴ σκέψη καὶ συμπεριφορὰ, δημιουργοῦσαν προβλήματα στὴ διοίκηση, πολλὰς φορές ἐπενέβαινε ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος γιὰ νὰ δώσει λύση σὲ δύσκολες καταστάσεις. Πόσο ὀλέθρια γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς, τελικὰ καὶ γιὰ τοὺς ἰδίους, στάθηκε ἡ συμπεριφορὰ τῶν Τσάμηδων, τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου τοῦ 1940-41 καὶ τῆς κατοχῆς τὸ ἐπιβεβαίωσαν.

Στὶς τελετὲς ποὺ ἔγιναν γιὰ τὴν ἀνύψωση τῆς σημαίας τῆς *Αὐτόνομης πολιτείας* στὴ Β. Ἡπειρο σημειώθηκε μιὰ παραφωνία, ποὺ προκάλεσε τὴν ἀγανάκτηση τῶν κατοίκων. Ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς Κορυτσᾶς, δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἀνύψωση τῆς σημαίας, ὑπάκουε στὶς ἐντολὲς τῆς κυβέρνησης. Στὸ μεταξὺ ἡ αὐστηρὴ κριτικὴ ποὺ εἶχε κάνει τὶς προηγούμενες μέρες ὁ Γ. Χατζῆς γιὰ τὴν στάση τῶν Γιαννιωτῶν ἀπέναντι στὸν ἀγῶνα, ἀπέφερε καρπούς. Οἱ συνειδήσεις ἄρχισαν ν' ἀναταράσσονται, οἱ ἀμφιβολίες ποὺ τὶς ἀδρανοποιοῦσαν, ἐξαιτίας τῆς τακτικῆς τῆς κυβέρνησης, σταμάτησαν μπροστὰ στὴν ὑπόμνηση τοῦ χρέους, ξεκίνησε ἡ διενέργεια μεγάλου ἐράνου καὶ οἱ συνεισφορὲς ἦταν συγκινητικὲς· παράδειγμα πρὸς μίμηση ἀναφερόταν ὁ φτωχὸς βυρσοδέψης βιοπαλαιστῆς Εὐάγγελος Φρίγκας, 1000 φράγκα εἶχε τὰ πρόσφερε στὸν ἀγῶνα· οἱ ἐπιστήμονες τῶν Γιαννίνων, μὲ πρωτοπορία τοὺς γιατροὺς, τοὺς δικηγόρους καὶ τοὺς φαρμακοποιούς, ἔστειλαν τηλεγραφήματα στὸ Ζωγράφο, δηλώνοντάς του, ὅτι βρίσκονται στὸ πλευρὸ του, τὰ ὀνόματά τους δημοσιεύονταν στὸν τύπο: *Γιατροί*: Ι. Βαδαλούκας, Γ. Σταυρίδης, Ἰωάν. Πισπιρῆς, Δημ. Βλαχλείδης, Εὐάγ. Παππᾶς, Δημοσθ. Χατζῆς, Μιχ. Σπανός, Βασίλ. Βοῦλας, Περ. Μολυβάδας, Δημοσθ. Δάνος, Α. Χρηστίδης, Χ. Ρώσσης, Παυλ. Πουτέτσης, Γεώργ. Βοῦλας, Β. Μιχαηλίδης, Βασ. Ρέκκας, Γεώργ. Δαρίτσης, Βασίλ. Κούρεντας. *Δικηγόροι*: Γεώργ. Τζαβέλλας, Ἰωάν. Μελάς, Ἀθ. Στιούπης, Δημ. Κίγκος, Β. Καραπάνος, Εὐάγ. Χατζῆς, Ν. Βλαχλείδης, Α. Γιαννόπουλος, Σπυρ. Γκάνιος, Ἰωάν. Κυπριώτης, Γ. Βλαχλείδης, Κ. Παπαγεωργίου, Λ. Μίσιος, Περ. Γεωργίτσης, Δημ. Δασουκίδης, Ἰωάν. Λαμπρίδης, Ὁρ. Βάλλας, Γ. Κιαγιᾶς, Βασ. Πουτέτσης, Κ. Κατσαδήμας Δ. Ἀναγνωστόπουλος, Νέστωρ Γεωργίτσης, Γ. Σακκάς, Ἀναστ. Ἀλιεύς, Κ. Ρώϊμπας, Σ. Συρμακέσης, Χαρ. Λιούμας, Κ. Λιούμας, Βασ. Δόνος, Χρ. Ἀναγνωστόπουλος. *Φαρμακοποιοί*: Σπ. Τσιάντης, Γ. Γιούνης, Ἀν. Μπαμπασίκας, Κ. Ἰωαννίδης, Ἰωάν. Τζαβέλλας, Δ. Γκαραλάνης, Ἐπ. Οἰκονομίδης, Στ. Χαρισιάδης.

Στις 21 Φεβρουαρίου 1914 συμπληρωνόταν ἕνας χρόνος ἐλεύθερης ζωῆς. Ἦταν φυσικὸ ἡ ἐπέτειος νὰ πανηγυριστεῖ μὲ τὴ συμμετοχὴ ὅλου τοῦ λαοῦ, μὲ δοξολογίες, παρελάσεις κι ἄλλες ἐκδηλώσεις. Ὁ κόσμος γέμισε τὴ Μητρόπολη, τὴν αὐλὴ, τοὺς γύρω δρόμους, ἔφτανε ὡς πάνω στὴν πλατεῖα, ζητωκραύγαζε τοὺς ἐπίσημους, ἀποθέωνε τὰ στρατιωτικὰ τμήματα ποὺ πῆγαιναν νὰ παραταχθοῦν στὴν εἴσοδο τῆς Μητρόπολης, ἡ χαρὰ κι ὁ ἐνθουσιασμός ἦταν ἀποτυπωμένα στὰ πρόσωπα ὄλων. Ἡ παρέλαση γέμισε μὲ ὑπερηφάνεια τὰ στήθη τοῦ λαοῦ, ἕνας στρατός, στεφανωμένος

μέ δόξα, νικητής δυὸ μεγάλων πολέμων περνοῦσε μπροστά τους, ἔδιωξε Τούρκους καὶ Βούλγαρους, πῶς νὰ μὴ δακρῦζουν τὰ μάτια καὶ νὰ μὴ πάλλουν οἱ καρδιές;

Ἀπὸ τὴν ἀκριτικὴ ἐπαλξὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου ὁ Γ. Χατζῆς συνέχιζε νὰ ὑπενθυμίζει τὸ χρέος τῶν Γιαννιωτῶν γιὰ ἐνίσχυση τοῦ ἀγῶνα. Ἦταν ἀνάγκη νὰ συνειδητοποιήσουν πῶς ἡ κυβέρνησις τοὺς εἶχε ἐγκαταλείψει πῶς ὁ Βενιζέλος τοὺς εἶχε προδώσει. Ὁ Χατζῆς τὰ ἤθελε ἢ ὅλα ἢ τίποτα. Ὁ Ζωγράφος ἀπὸ τὴ μεριά του διαμαρτυρόταν πρὸς τὸν Ἕλληνα πρωθυπουργό: Ἡ δυστυχισμένη Ἡπειρος γνωρίζει πῶς ἡ Ἑλλάδα θὰ παραμείνει ἀμέτοχη στὸ δράμα της, ποτὲ ὅμως δὲν πίστευε ὅτι θὰ τὴν εἶχε καὶ ἀντίπαλο. Γιατί τί ἄλλο ἀπὸ ἐχθρικὴ στάση ἀποτελοῦν τὰ προβαλλόμενα ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς δυνάμεις ἐμπόδια, γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἐθελοντῶν πρὸς ἐνίσχυση τῶν δυνάμεων τῆς "Αὐτόνομης Πολιτείας", παρεμπόδιση τῆς προώθησις πολεμικοῦ ὕλικου καὶ ἐφοδίων, ἡ διακοπὴ τῶν ἐπικοινωνιῶν, ἡ παρακώλυση τῆς ὁργάνωσις τῆς ἀμυνας; Σὲ λίγες μέρες ἔγινε τὸ χειρότερο: χύθηκε ἀδελφικὸ αἷμα.

Τὰ αἵματῖρά γεγονότα ἐξελίχτηκαν στοὺς Γεωργουτσάτες. Δύναμη 200 περίπου ἐθελοντῶν πῆγε στὴν κωμόπολιν καὶ στάθμευσε ἐκεῖ. Ὁ ἐπικεφαλῆς παρουσιάστηκε στὸν ἀξιωματικὸ τῆς φρουρᾶς, ἕναν ἀνθυπασπιστὴ πού εἶχε ὑπὸ τὶς διαταγές του 30-40 ἄνδρες, καὶ τὸν παρακάλεσε, τὸν ἐξόρκισε πὲς, στὸ ὄνομα τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης, νὰ τοῦ παραχωρήσει ἀριθμὸ ὅπλων καὶ κιβώτια φυσιγγίων, γιὰ νὰ ἐξοπλιστοῦν χριστιανικὰ διαμερίσματα πού οἱ κάτοικοί τους εἶχαν ἀφοπλιστεῖ καὶ δὲ μποροῦσαν νὰ ἀμυνθοῦν κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ ἀξιωματικὸς δὲν λύγισε ἀπὸ τὶς παρακλήσεις, ἀρνήθηκε τὸ αἶτημα. Οἱ ἐθελοντὲς συνέχισαν τὶς ἱκεσίες, ἐνῶ ὁ ἀξιωματικὸς τοὺς διέτασσε νὰ ἀπομακρυνθοῦν. Ἡ μεσολάβηση ἱερωμένου πού πέρασε ἀπ' ἐκεῖ γιὰ ν' ἀποφευχθεῖ ἡ σύρραξις ἀπέτυχε. Στὸ μεταξὺ ὁ Ζωγράφος εἰδοποιήθηκε στὸ Ἀργυροκάστρο γιὰ τὰ συμβαίνοντα καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἀποσυρθοῦν οἱ ἐθελοντὲς. Φαίνεται ὅμως πῶς ἀδέξια καὶ σφαλερὴ ἐκτίμηση τῶν γεγονότων ἔκανε ἀναπόφευκτη τὴ σύγκρουση. Οἱ ἐθελοντὲς διατάχτηκαν καὶ πάλι νὰ ἀποχωρήσουν, αὐτοὶ ἐπέμειναν, καὶ τὴ στιγμὴ πού ἔφτασε νέον στρατιωτικὸ ἀποσπασμα στοὺς Γεωργουτσάτες, ἄρχισαν τὰ πυρὰ, ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ. Οἱ ἐθελοντὲς δὲν ἔρριξαν οὔτε ἕνα πυροβολισμὸ. Τὸ δραματικὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἕνας νεκρὸς ἐθελοντὴς, δυὸ βαρεῖα τραυματισμένοι, καὶ ἄλλοι ἐλαφρότερα, ἀνάμεσά τους καὶ πολλὲς γυναῖκες, ἐναντίον τῶν ὁποίων οἱ στρατιῶτες ἐπετέθηκαν μὲ ξιφολόγχες.

Ἡ εἶδησις ὁδήγησε σὲ ἀτελπισίαν τὸν πρόεδρο Ζωγράφο πού δήλωσε: Δὲν θὰ ἐπίστευα ποτὲ τοιαύτην ἀγρίαν ἐκδήλωσιν στραγγαλισμοῦ μιᾶς ἀμύνης καὶ ἐνὸς ἀγῶνος ἱεροῦ. Ἐξήντησαν πάντα τὰ μέσα, πάσας τὰς ἐνεργείας, ἵνα μᾶς καταπνίξωσιν ἐν τῇ ἀμύνῃ μας καὶ μᾶς παραλύσουν ἐν τῇ ὁργανώσει μας. Ἀλλ' ὅτι θὰ ἔβαφον καὶ δι' αἵματος Ἡπειρωτικοῦ

τὴν Ἑπειρον, ἣν χειροδεσμίαν ἠθέλησαν νὰ παραδώσουν εἰς τοὺς δημίους τῆς, τοῦτο δὲν τὸ ἐπίστευα ποτέ. Ἡ ἀγανάκτηση τοῦ Χατζῆ δὲν συγκρατεῖται πλέον, τὰ βάζει μὲ δλους: Τίς ὁ ὑπεύθυνος τῆς δολοφονίας; Ὁ Βασιλεὺς ἢ ἡ Κυβέρνησις; Ἡ Ἑλλάς χτυπάει τὴν θυγατέρα τῆς. Χτυπήσατέ μας. Δὲν θὰ ὑποκύψωμεν. Δὲν μᾶς θέλετε, ἀλλὰ διατὶ μᾶς χτυπᾶτε; ...τὸ αἷμα τῶν δικαίων θὰ πέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν δημιουργῶν τῆς φοβερᾶς τραγωδίας. Στήσατε τοὺς θρόνους σας ἐπὶ τοῦ αἵματος. Σᾶς τὸ προσφέρωμεν, ἀλλὰ δὲν ὑποκύπτωμεν. Παρατασσόμεθα εἰς τὴν γραμμὴν καὶ αὐτοκτονοῦμεν, ἀλλὰ δὲν ὑποχωροῦμεν. Χορεύομεν τὸν χορὸν τοῦ Ζαλόγγου, ἀλλὰ δὲν ὑποδουλώμεθα.

Ὁ ἀντίκυπος στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ καὶ στὶς ἄλλες πόλεις καὶ τὰ χωριά τῆς Ἑπείρου ἀπὸ τὰ αἱματηρὰ γεγονότα ἦταν συγκλονιστικός. Στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου, ὁ Δημήτρης, ὅταν τὸ βράδυ γύρισε ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, ὅπου εἶχαν κυκλοφορήσει τὰ θλιβερὰ νέα, ἦταν ἑξαλλος, δὲν εἶχε ποῦ νὰ ξεσπάσῃ τὴν ἀγανάκτησίν του. Ὁ Πέτρος συμμεριζόταν τὴν ταραχὴ καὶ τὴν συναισθηματικὴ του ἐκρηξή, σκεφτόταν ὅμως πῶς τέτοιες ἀκραεῖς ἐκδηλώσεις μποροῦσαν, συσσωρευόμενες, νὰ δημιουργήσουν ἐπικίνδυνες καταστάσεις. —Δὲν μιλᾷς πατέρα; τὸν ρώτησε σὲ ἔντονο ὕφος ὁ γυιὸς του, δὲν ἀποδοκιμάζεις αὐτὰ τὰ αἵσχη πού γίνονται ἐκεῖ πάνω, δὲν σὲ καίει τὸ αἷμα πού χύθηκε; Γιατὶ δὲν τοὺς ἀφήνουν νὰ ὀργανώσουν τὴν ἀμυνὰ τους, νὰ πολεμήσουν, νὰ πεθάνουν στὸ τέλος-τέλος μὲ τὸν τρόπο πού διάλεξαν; Εἶναι συμπεριφορὰ αὐτὴ ἀδελφῶν πρὸς ἀδελφούς, ὅταν τὰ κυβερνητικὰ ὄργανα ἀφοπλίζουν καθημερινὰ τοὺς ἐθελοντές, ἀφήνοντάς τους ἔτσι ἔρμαια τῶν ἀλβανικῶν συμμοριῶν, ὅταν ἀπελαύνουν τὸ Σπυρίδωνα ἀπὸ τὴν Κολώνια γιὰ νὰ μὴν κηρύξῃ τὴν Ἀὐτονομία, ὅταν κατακρατοῦν καὶ δὲν παραδίδουν τὴν ἀλληλογραφία τους, δὲν ἔχουν τέλος πάντων τὸ δικαίωμα αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι νὰ προτιμοῦν τὸ θάνατο ἀπὸ τὴν ἀλβανικὴ τυραννία; Πές μου πατέρα, μήπως δὲν εἶναι λογικὲς οἱ κρίσεις μου; Ὁ Πέτρος δὲν ἀπάντησε ἀμέσως, ἔκλεισε τὰ μάτια, ἀκούμπησε τὸ κεφάλι στὴν πολυθρόνα, κι ὕστερα σηκώθηκε ὀρθίος, ἀγκάλιασε τὸ Δημήτρη, σ' ἔχω μέσα στὴν καρδιά μου, τοῦ εἶπε, κι ἐγὼ ἔτσι θὰ μιλοῦσα, ἴσως καὶ πιὸ ἐντονότερα, ἂν ἦμουν στὴν ἡλικία σου. Τώρα, μὲ τόσα χρόνια πού βαραίνουν τίς πλάτες μου, σκέφτομαι τὸ ἓνα, σκέφτομαι καὶ τ' ἄλλο κι ἀγωνίζομαι νὰ ξεδιαλύνω τὰ πράγματα, πολὺ μᾶς ἐμπλέξαν αὐτοὶ οἱ καταραμένοι τῆς Εὐρώπης, πρῶτα ὁ ἀχόρταγος γείτονάς μας ἡ Ἰταλία, ἀναλογίζομαι καὶ τίς εὐθύνες τῆς κυβέρνησης, δὲν τῆς βρίσκω ὅμως κανένα ἐλαφρυντικὸ γιὰ τὸ αἷμα πού χύθηκε καὶ τὰ ἐμπόδια πού προβάλλει στὸν ἀγῶνα. Νοιώθω ἀπέραντο σεβασμὸ γι' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, μιὰ χούφτα ὅλοι κι ὅλοι πού βάλθηκαν νὰ πολεμήσουν καὶ νὰ πεθάνουν γιὰ τὸν τόπο τους, ἀψηφώντας ἀποφάσεις, πρωτόκολλα καὶ ἀπειλὲς τῶν ἰσχυρῶν. Πρέπει καὶ μεῖς νὰ τοὺς βοηθήσουμε μὲ γρηγορότερους ρυθμούς, πρέπει ν' ἀντιδράσουμε.

Καὶ τὰ Γιάννινα ἀντέδρασαν. Στὶς 19 Φεβρουαρίου ἔφτασε στὸ Ἀργυροκάστρο ὁ διοικητὴς τοῦ Ἱεροῦ Λόχου τῆς πόλης Δ. Κ. Λεόντιος κι ἀπὸ τὴν ἀγωνιζόμενη πόλη ἀπηύθυνε προσκλητήριο σ' ὅλους τοὺς Ἱερολοχίτες νὰ πᾶνε ἐκεῖ γιὰ νὰ πολεμήσουν μαζί μὲ τοὺς ἀδελφούς τους ποὺ κινδύνευαν. Τὸ προσκλητήριο βρῆκε ἀνταπόκριση. Ἑκατοντάδες ἔτρεξαν στὴ Β. Ἡπειρο, μαζί καὶ πολλοὶ μαθητὲς τοῦ Διδασκαλείου Ἰωαννίνων ποὺ ἐγκατέλειψαν τὰ θρανία κι ἄρπαξαν τὸ ὄπλο. Ἀνάμεσά τους ξεχώριζε ἓνα νεαρὸ παλληκάρι ἀπὸ τὸ Τσερβάρι τοῦ Ζαγοριοῦ, ὁ Κώστας Γκράτζιος, ἀπὸ τοὺς καλλίτερους ἐκπαιδευτικούς τοῦ τόπου, μόλις εἶχε τελειώσει τὸ μονοτάξιο Διδασκαλεῖο, ποὺ τὸ διηύθυνε ὁ συγχωριανὸς του Ἀναστάσιος Σακελλαρίου, ἔφτασε στὸ Ἀργυροκάστρο, κατατάχθηκε στὸν Ἱερὸ Λόχο, ἔδωσε σκληρὲς μάχες μὲ τοὺς Ἀλβανούς κι ὅταν οἱ ἐχθροπραξίες τελείωσαν γύρισε στὰ Γιάννινα. Ἐκανε τὸ χρέος του πρὸς τὴν πατρίδα, ἔτσι, μὲ ἐθελοντισμὸ κι αὐταπάρνηση θὰ τὸ ἔκανε σ' ὅλη του τὴ ζωὴ, ὡς δάσκαλος, ὡς καθηγητὴς, ὡς γυμνασιάρχης. Εἶναι αὐτὸς ποὺ ὀργάνωσε τὴ Σχολὴ Βελλᾶς καὶ τὴν ἀνέδειξε σὲ ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα περὶωπῆς, ἐκεῖ μάθαιναν οἱ Βορειοηπειρώτες γράμματα, γίνονταν δάσκαλοι, κι ἔφευγαν ὕστερα, ὡς τὸ 1940, γιὰ τὴ σκλαβωμένη πατρίδα τους, εἶχαν φορτωθεῖ μεγάλη ἀποστολὴ στοὺς ὤμους τους.

Ἀλλὰ καὶ στὴν ἴδια τὴν πόλη, τὰ Γιάννινα, ἡ ἀντίδραση ἦταν σφοδρὴ. Ὅγκωδέστατο συλλαλητήριο συγκροτήθηκε, ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, στὸν Ἅγιον Νικόλαο Κοπάνων, ἴσως γιὰτὶ οἱ ἀρχὲς φοβοῦνταν ταραχές, ἀν' ἐπέτρεπαν νὰ γίνῃ στὴν κεντρικὴ πλατεία, τὰ προξενεῖα Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας κινδύνευαν, γι' αὐτὸ οἱ φρουρὲς τους ἐνισχύθηκαν. Ἄλλη ἐκδοχὴ ἀνέφερε πὼς προτιμήθηκε ὁ Ἅγιος Νικόλαος, γιὰ νὰ συγκεντρωθεῖ κόσμος καὶ ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, ὅπως καὶ νάναι, ἡ ἐπιτυχία ἦταν σημαντικὴ. Κατὰ τὴν ἐκφώνηση τῶν λόγων ὁ κόσμος καταριόταν τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ Ἰταλοὺς γιὰ τὸ ἐγκλημά τους καὶ διαμαρτυρόταν γιὰ τὴ στάση τῆς κυβέρνησης. Στὸ τέλος ἐγκρίθηκε ψήφισμα, ποὺ στάλθηκε πρὸς κάθε κατεύθυνση, μὲ τὸ ὁποῖο: *Λαὸς πόλεως Ἰωαννίνων καὶ περιχώρων ἐν πανδήμῳ συλλαλητηρίῳ διαδηλοῖ τὴν σκληροτέραν ἀποδοκιμασίαν κατὰ παντοίων κυβερνητικῶν μέτρων πρὸς ματαίωσιν καὶ στραγγαλισμὸν τῆς ἱερᾶς ὑπὲρ πάντων Ἡπειρωτικῆς ἀμύνης καὶ διακηρύττει ὅτι ἀναποτρέπτως θὰ συμμετάσχη ταύτης μέχρι ὀλοκαυτώματος. Τὸ ψήφισμα ὑπέγραφαν τὰ μέλη τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς: Σπ. Μέκιος, Κ. Σούρλας, Δημ. Κούτσικος, Δημ. Κίγκος, Γ. Τζαβέλλας, Ι. Τζέτζος, Εὐάγ. Χατζῆς, Νικ. Βλαχλείδης. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀνῆκαν στοὺς Μητροπολιτικούς κι ἀργότερα, οἱ περισσότεροι, ἐκλέχτηκαν βουλευτὲς τοῦ Βενιζέλου.*

Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὴν ἐλληνικὴ καὶ στὴν Προσωρινὴ κυβέρνησις τῆς Αὐτόνομης Ἡπείρου χειροτέρευαν μέρα μὲ τὴ μέρα. Ἡ πρώτη προσπαθοῦσε μὲ κάθε μέσο νὰ φανεῖ συνεπὴς πρὸς τὶς διαβεβαιώσεις ποὺ

είχε δώσει στις Μεγάλες Δυνάμεις, ή δεύτερη αγωνιζόταν με χίλιους τρόπους νά συγκεντρώσει έθελοντές και έφόδια για ν' αντιμετώπισει τούς 'Αλβανούς. Κοινή αίσθηση ήταν πώς ό Βενιζέλος τούς είχε προδώσει και για νά καλύψει τό όλίσθημά του, αποκαλοῦσε τούς 'Ηπειρώτες προδότες, έπειδή δέν συμμορφώνονταν με την πολιτική του. 'Η άγανάκτηση κορυφώθηκε όταν έγινε γνωστό πώς ό Παπούλας είχε διατάξει τή σύλληψη του Σπυρομήλιου στη Χιμάρα και ό συνταγματάρχης Κοντούλης είχε συμπεριφερθεί κατά τρόπο ανάρμοστο πρὸς τό μητροπολίτη Σπυρίδωνα πού είχε πάει στην Έρσέκα Κολώνιας για νά ύψώσει τή σημαία τής Αυτόνομίας, συνοδευόμενος από τό διοικητή του Έροῦ Λόχου 'Ιωαννίνων Λεόντιο. 'Ο Κοντούλης με δυνάμεις του εμπόδισε τήν είσοδο των Έερολοχιτών στην πόλη, συνέλαβε τό Λεόντιο και τό γραμματέα του Σπυρίδωνα Βετσόπουλο και διέταξε τόν περιορισμό του μητροπολίτη *ύπό τά όμματα των σαρκασμόνων μουσουλμάνων*, στο τέλος τόν απήλασε με συνοδεία και κατά τρόπο έξευτελιστικό για τό άξίωμά του. 'Η διαμαρτυρία του Σπυρίδωνα αποτέλεσε έναυσμα νέων αντιδράσεων για τή στάση τής κυβέρνησης. 'Η όργή στράφηκε και έναντίον τής Μητρόπολης 'Ιωαννίνων, ή όποία, δέν βοήθησε τόν άγώνα τής Αυτόνομίας, όπως ισχυρίζονταν οί επικριτές. Κατακρατούσε, έλεγαν 22.000 φρ. από εισφορές προοριζόμενες για τίς ανάγκες του στρατού τής Β. 'Ηπείρου. 'Η σύγκριση τής στάσης του μητροπολίτη 'Ιωαννίνων, με την αγωνιστική προσφορά των άλλων 'Ηπειρωτών μητροπολιτών —ό μητροπολίτης Παραμυθιάς είχε δηλώσει πώς θ' άφορίσει όλους, όσοι δέν θά έδιναν τή συνδρομή τους για τήν ευόδωση του άγώνα— δέν ήταν σωστή. 'Η Μητρόπολη 'Ιωαννίνων συμπαραστάθηκε στον άγώνα, όχι όμως στο βαθμό πού έπρεπε. 'Ο άφορισμός για πλήρη άδράνεια δέν άναποκρινόταν στην πραγματικότητα.

'Ο πρώτος πυρήνας τής *Αυτόνομης κυβέρνησης* συμπληρώθηκε σύντομα με νέα πρόσωπα. 'Ο αντισυνταγματάρχης Δ. Ν. Δούλης, ανέλαβε τό ύπουργείο Στρατιωτικών, ό 'Αλ. Καραπάνος, διπλωμάτης, άνεψιός του Ζωγράφου, έγινε ύπουργός Έξωτερικών, ό 'Ιω. Παρμενίδης άσχολήθηκε με τά οικονομικά, ό γιατρός Μπαμίχας ήρθε από τήν Αίγυπτο για νά διευθύνει τίς ύπηρεσίες υγείας, κι άλλοι πολλοί, έπιστήμονες και αποφασισμένοι άνθρωποι, ανέλαβαν καιρίους τομείς στον κρατικό μηχανισμό πού άρχισε νά οργανώνεται. Ψυχή τής αντίστασης, ήταν ό Γ. Χατζής, ό γραμματέας κι από τούς κυριότερους συμβούλους του Ζωγράφου, αυτός έγραφε τούς λόγους του, διεκπεραίωνε τήν αλληλογραφία του, κινούσε τά νήματα πρὸς όλες τίς κατευθύνσεις, ήταν ό άνθρωπος του προέδρου.

Τό άρχηγείο του στρατού είχε εγκατασταθεί στη Δερβιτσάνη, ή έδρα τής κυβέρνησης ήταν στο 'Αργυρόκαστρο, μετακινόταν όμως κι άλλου, ανάλογα με τίς περιστάσεις. Στίς αρχές Μαρτίου ή έλληνική κυβέρνηση, εκτελώντας τίς συμφωνίες με τούς Μεγάλους, προχώρησε στην εκκένωση των κατεχόμενων έδαφών, άρχίζοντας από τήν Κορυτσά. 'Όταν ό

στρατηγὸς Παπούλας ἀνακοίνωσε στὸν κόσμον πὼς ὁ στρατὸς θὰ παρέδινε τὴν πόλιν στοὺς Ἀλβανούς, ἕνα οὐρλιαχτὸ ἀγωνίας κι ἀπόγνωσης ξαπλώθηκε παντοῦ κι ἄρχισε θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολὺς. Στὰ Γιάννινα, ὅταν μαθεύτηκαν τὰ νέα γιὰ τὴν παράδοση τῆς Κορυτσᾶς καὶ τὰ ὅσα ἐπακολούθησαν ἐκεῖ, μὲ τοὺς βανδαλισμοὺς τῶν Ἀλβανῶν, τὶς ἐμφύλιες διαμάχες μεταξὺ τους, ποὺ τελικὰ κατέληγαν σὲ βάρος τῶν χριστιανῶν, ἡ ἀναταραχὴ ἦταν ἐκδηλῆ, στὰ καφενεῖα, στοὺς δρόμους, στὰ σπίτια, στὰ σχολεῖα, παντοῦ. Ὁ κόσμος συγκεντρώνονταν σὲ ὁμάδες, ἡ νεολαία τῶν σχολείων, μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς μαθητὲς τῆς Ζωσιμαίας, ὁργάνωναν μικρὲς καὶ μεγάλες διαδηλώσεις, τραγουδώντας ἐθνικὰ ἐμβατήρια, πῶς πρόσφατο ἦταν ἐκεῖνο ποὺ εἶχε συντεθεῖ πάνω στὴ μουσικὴ τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου καὶ ψαλλόνταν κυρίως ἀπὸ τοὺς ἐθελοντὲς τῶν Ἱερῶν Λόχων. Εἶχε ὀνομαστῆ Ἑπειρωτικὸς ὕμνος καὶ εἶχε 4 στροφές:

Πεντακόσια χρόνια σκλάβοι
σ' ἄγριο σκληρὸ ζυγό.
Ζήσαμε μὲ τὴν ἐλπίδα
πὼς θὰ γίνῃ Ἑλληνικό.

Μιὰν ἡμέρα τοῦ Μαρτίου
σπᾶνε ξάφνου τὰ δεσμά
μὲ λαχτάρα χαιρετᾶμε
τὴν πανώρια ἐλευθεριά.

Τὴ χαρήκαμε ἕνα χρόνον
μ' ὅλα τῆς τὰ ἀγαθὰ
φεύγουν τώρα μᾶς ἀφήνουν
σὲ μὰ μαύρη ἀπελπισιά.

Μ' ἀποκάτω ἀπὸ τὴ σκιά τῆς
ὁποῖος ἔμαθε νὰ ζῇ
ξέρει καὶ νὰ ἀποθάνῃ
πρὶν τὴν ἀποχωριστῇ.

Οἱ ἐξελίξεις στὶς βόρειες περιοχὲς εἶχαν ἐπιπτώσεις καὶ στὶς σχέσεις μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ καὶ μουσουλμανικοῦ στοιχείου τῆς πόλης. Κάποια δυσπιστία ἄρχισε νὰ φαίνεται στὴ συμπεριφορὰ τῶν χριστιανῶν, ἐξαιτίας τοῦ ὁμόθρησκου μεταξὺ μουσουλμάνων κι Ἀλβανῶν. Στὸ στόχαστρο βρέθηκε κι ὁ δήμαρχος τῶν Γιαννίνων Γιαγιά μπηης, ἀναδρομικὰ μάλιστα, μὲ τὴν κατηγορία πὼς δὲν παρευρέθηκε στὴ δοξολογία τῆς 21ης Φεβρουαρίου καὶ δὲν ὑπέγραψε τὸ τηλεγράφημα πρὸς τὸ βασιλιά. Ὁ Γιαγιά μπηης δικαιολογήθηκε ὅτι ἀπουσίαζε, ἦταν ἄρρωστος, εἶχε ὑπογράψει ὁμως τὸ τηλεγράφημα. Ὅλα αὐτὰ ἐδειχναν τὴν ἀναταραχὴ στοὺς κόλπους τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας, θὰ μεγάλωνε μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων.

Ἡ Ἑπειρος, ποὺ δὲν ἐκδιόταν πιά καθημερινά, ἴσως ἀπὸ ἔλλειψη χαρτιοῦ, συνέχιζε τὶς ἐκκλήσεις τῆς πρὸς τοὺς Γιαννιώτες, γιὰ βοήθεια

χρησιμοποιώντας άλλοτε ήπια κι άλλοτε σκληρή γλώσσα. Ξεχωριστή έκκληση έκανε στον επίσκοπο Δωδώνης Πανάρετο, προτρέποντάς τον να ήγηθεί τής σταυροφορίας για άμεση ενίσχυση τής *Αυτόνομης Πολιτείας*. *Ήπειρώται*, έγραφε, *όσοι έχετε αίσθημα, ψυχήν, νοῦν, ένθουσιασμόν, Ήπειρώται όσοι έχετε όπλα και δέν έρχεσθε οί ίδιοι πολεμισταί, δότε τά όπλα σας διά τήν Ήπειρον. Τι τά θέλετε; Τι τά κρύβετε; Τι τά φυλάττετε; Άνταπόκριση από τά Γιάννινα, δημοσιευμένη στην Ήπειρο, στίς 12 Μαρτίου, ανέφερε πώς όταν ή κατάσταση έγινε γνωστή στον κόσμο, πού μεσαιωνική και χαμιτική λογοκρισία τον κρατούσε σέ διαρκή ύπνωση, σημειώθηκε εξέγερση και κινητοποίηση. Η παραπληροφόρηση όργιαζε. Τά κυβερνητικά όργανα, θέλοντας νά στρέψουν άλλοῦ τήν προσοχή τοῦ λαοῦ, διέδιδαν ψεύτικες ειδήσεις, έφτασαν στό σημείο νά ισχυριστοῦν πώς ό Ζωγράφος είχε κηρύξει τήν *Αυτόνομία* μέ τήν έγκριση τοῦ Βενιζέλου, καθαρή συμπαιγνία δηλαδή. Όταν όμως έφτασαν οί ειδήσεις για συμπλοκές και μάχες μέ τούς Άλβανούς, μέ νεκρούς και τραυματίες, ό κόσμος κατάλαβε πώς εκεί πάνω γινόταν πραγματικός πόλεμος. Οί λαϊκοί έρανοι από όμίλους κυριών και δεσποινίδων συνεχίστηκαν μέ γοργότερο ρυθμό, οί ιερείς στίς εκκλησίες μέ προτροπή τής Μητρόπολης μιλούσαν για τό χρέος πρὸς τούς μαχόμενους αδελφούς, κλιμάκιο γιατρῶν (Μιχαηλίδης, Πουτέτης και Βαδαλούκας) έφτασε στό Λεσκοβίκι για τήν περίθαλψη τῶν τραυματιῶν, ό *Ιερός Λόχος* μέ τό σύνολο τής δύναμής του κινήθηκε πρὸς τά βόρεια, οί μαθητές πρόσκοποι τής πόλης έδωσαν κι αὐτοί τό παρών τους στό *Άργυρόκαστρο*, ό Ζωγράφος συγκινημένος τούς προσφώνησε συγχαίροντάς τους για τή στάση τους, μακάρι κι όλα τά Γιάννινα νά ακολουθοῦσαν τό παράδειγμα, σώζοντας έτσι τήν τιμή τους.*

Οί συμπλοκές άρχισαν τήν 1 Μαρτίου από τή Χιμάρα. Στην άδούλωτη αὐτή γωνιά τής *Ήπείρου* ό Σπυρομήλιος είχε ὑψώσει τή σημαία τής *Αυτόνομης Πολιτείας* κι έστεκε βράχος ακλόνητος, φρουρός ακοίμητος τής τιμής και τής ένδοξης παράδοσης τής πατρίδας του. Πεντακόσιοι και περισσότεροι Άλβανοί έκαναν απόπειρα νά μποῦν στή Χιμάρα, αναγκάστηκαν ὕστερα από μάχες τριῶν ἡμερῶν νά τραποῦν σέ φυγή, μέ μεγάλες απώλειες. Οί ανάγκες τοῦ αγῶνα ἦταν πολλές γι' αὐτό και ό Ζωγράφος μέ διάγγελμά του, στίς 27 Φεβρουαρίου κήρυξε έπιστράτευση τῶν άνδρῶν ἡλικίας από 18-40 ετών. Οί πρώτες επιτυχίες στή Χιμάρα, έδωσαν φτερά στό ὑψηλό φρόνημα τῶν αγωνιζόμενων, πού μέ τό ίδιο σθένος αντιμετώπισαν τούς Άλβανούς κατά τίς επιθέσεις τους στην περιοχή τοῦ Λεσκοβικίου, κι αργότερα στίς μάχες πού έγιναν στην περιοχή τής Πρεμετῆς. Όταν μάλιστα έφτασαν στό *Άργυρόκαστρο* και οί πρώτοι Άλβανοί αιχμάλωτοι από τίς μάχες τοῦ Λεσκοβικίου, ή πίστη ἡγεσίας και λαοῦ, πώς θά μποροῦσαν ν' αντιμετωπίσουν όποτελεσματικά τούς Άλβανούς, έγινε ισχυρότερη.

Ένθουσιασμός προκάλεσε στους αγωνιζόμενους και ή δημοσίευση στην

Ἡπειρο μετάφρασης ἄρθρου τοῦ μεγάλου Γάλλου πολιτικοῦ Γεωργίου Κλεμανσώ, ἀπὸ τὸν Ἐλεύθερο ἄνθρωπο. Ὑποστήριξε θερμὰ τὸν Αὐτονομιακὸ ἀγῶνα καὶ κατηγοροῦσε τὸ Βενιζέλο γιὰ τὴν πολιτικὴ του, τὴ σχετικὴ μὲ τὴ Βόρειο Ἡπειρο. Τὰ Γιάννινα θέλησαν νὰ διαμαρτυρηθοῦν ἀκόμα μιὰ φορά, τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου, γιὰ τὴν πολιτικὴ αὐτὴ, μὲ τὴν ὀργάνωση συλλαλητηρίου —τὴν πρωτοβουλία εἶχαν πάρει οἱ συντεχνίες— ἡ ἀστυνομία ὅμως τὸ ἀπαγόρευσε.

Στὸν ἐθελοντικὸ στρατὸ τῆς Αὐτόνομης Πολιτείας, εἶχε καταταγεῖ κι ἓνας ἀριθμὸς μόνιμων ἀξιωματικῶν, ἀφοῦ παραιτήθηκαν. Ὑπῆρχαν ὅμως πολλοὶ Ἡπειρώτες, ἀξιωματικοὶ ὅλων τῶν βαθμίδων, ποὺ δὲν τόλμησαν νὰ κάνουν τὸ μεγάλο βῆμα. Ἡ Προσωρινὴ κυβέρνησις τοὺς κάλεσε νὰ παρουσιαστοῦν στὸ Ἡπειρωτικὸ στρατηγεῖο στὴ Δερβιτσάνη, ἀλλοιῶς θὰ τοὺς θεωροῦσε λιποτάκτες. Βέβαια, σὲ καμιὰ περίπτωση οἱ ἄνθρωποι δὲν ἦταν λιποτάκτες, ἀφοῦ ὑπηρετοῦσαν στὸ στρατὸ ποὺ ὑπάκουε στὴ νόμιμη κυβέρνησις τῆς χώρας. Ὅμως στὴ συνείδηση τῶν ἐπαναστατῶν, κάθε Ἡπειρώτης ἀξιωματικὸς ποὺ δὲν ἔσπευδε νὰ προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς μικρῆς πατρίδας, ποὺ ἐφάρμοζε πιά στὴν πράξη τὸ σύνθημα Ἐνωσις ἢ θάνατος, τῆς πατρίδας ποὺ ἡ προστασία της εἶχε ὑπερκαλύψει κάθε ἐννοια ἐθνικοῦ χρέους, ἦταν λιποτάκτες. Ἀνάμεσα στοὺς ἀξιωματικοὺς ποὺ καλοῦνταν νὰ παρουσιαστοῦν στὴ Δερβιτσάνη, ἦταν ὁ ἀντιστρατήγος Π. Δαγκλῆς, ὁ συνταγματάρχης μηχανικοῦ Λιόλιος, ὁ συνταγματάρχης μηχανικοῦ Μαλάμος, ὁ ἀντισυνταγματάρχης πυροβολικοῦ Πετρίδης, ὁ ταγματάρχης Καρυστινός, ὁ λοχαγὸς Χατζημιχάλης κι ἄλλοι κατώτεροι ἀξιωματικοί, ὅλοι ἄξιοι ἡγήτορες τοῦ στρατοῦ στοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους.

Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, τῆς ἄρνησης δηλαδὴ τῶν Ἡπειρωτῶν ἀξιωματικῶν νὰ ἀνταποκριθοῦν στὴν ἐκκλήσι τῆς Προσωρινῆς κυβέρνησις γιὰ νὰ στελεχώσουν τὸ στρατὸ τῆς Αὐτόνομης Πολιτείας, καθὼς καὶ γιὰ τὴ γενικότερη στάση τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησις ἀπέναντι στὸ Βορειοηπειρωτικὸ Ζήτημα, ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα ἀποκαλύπτει ἡ ἀλληλογραφία τοῦ ἀντιστρατήγου Δαγκλῆ καὶ τὰ παρατιθέμενα ἔγγραφα (Στρατηγοῦ Π. Γ. Δαγκλῆ, Ἀναμνήσεις-ἔγγραφα-ἀλληλογραφία, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1965). Μέσα ἀπὸ ἀναμνήσεις, κρυπτογραφήματα, μυστικὲς ἐπικοινωνίες κ.ἄ., βγαίνει μιὰ ἄλλη εἰκόνα, διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ κυκλοφοροῦσε στὸ φῶς, καὶ πάνω στὴν ὁποία στηρίζονταν οἱ δημοσιογράφοι γιὰ νὰ σχηματίσουν κρίση καὶ ν' ἀσκήσουν ἔλεγχο. Ἀπὸ τὴ μελέτη διαπιστώνεται ὅτι προθέσεις καὶ πραγματικότητες ἀντιστρατεύονταν κι ἀναιροῦνταν, ἡ κυβέρνησις ἄλλα σκεπτόταν κι ἄλλη εἰκόνα πρόβαλε πρὸς τὰ ἔξω γιὰ διπλωματικούς λόγους, τὴ μιὰ συναινοῦσε καὶ τὴν ἄλλη ἀρνιόταν, πολλὰ παράξενα γίνονταν καὶ κάποιες ἐκπλήξεις περιμένουν τὸν ἐρευνητὴ γιὰ τὴ στάση τῶν Γιαννιωτῶν, μερικῶν ἐπώνυμων· ὅς πάροουμε ὅμως τὰ πράγματα μὲ τὴ σειρά,

ἔτσι θὰ ἀποκαλυφθοῦν τὰ ἐλατήρια τῆς κάθε πλευρᾶς καὶ θὰ ἀξιολογηθεῖ ἡ συμπεριφορὰ τους.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1913, ποὺ ἄρχισε νὰ γίνονται φανερὲς οἱ προθέσεις τῶν Μεγάλων γιὰ τὴν τύχη τῆς Β. Ἡπείρου, ὁ ἀντιστράτηγος Π. Δαγκλῆς ἀναλάμβανε τὴ διοίκηση τῆς Στρατιᾶς Ἡπείρου (τὸ Γ' σῶμα στρατοῦ ποὺ μετονομάστηκε ἀργότερο σὲ Ε'). Ἀφοῦ κατατοπίστηκε γιὰ τὰ θέματα ποὺ τὸν ἀφοροῦσαν ἔστειλε στὸ βασιλιά ἐκθεση γιὰ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τῆς Ἡπείρου (19-10-1913). Κατὰ τὴ γνώμη του ὁ στρατὸς τῆς Ἡπείρου (ΙΧ μεραρχία, μὲ ποιοτικὸ ἐπίπεδο ὄχι ικανοποιητικὸ, 3ο τάγμα τοῦ 14ου συντάγματος τῆς VIII μεραρχίας, ἡ ἄλλη δύναμή της, μὲ διοικητὴ τὸ συνταγματάρχην Δ. Ματθαίουπουλο, βρισκόταν στὴν Κορυτσά), συνολικῆς δύναμης 12.800 ἀνδρῶν, δὲν ἐπαρκοῦσε γιὰ ν' ἀντικρούσει σοβαρὴ ἄλβανικὴ ἐπίθεση. Ζητοῦσε, λοιπόν, νὰ τοῦ σταλοῦν νέες δυνάμεις, προπαντὸς ἀξιωματικοί, καθὼς καὶ πολεμικὸ ὕλικὸ κάθε εἶδους γιὰ νὰ καλυφθοῦν οἱ ἀνάγκες. Ἡ στελέχωση τοῦ στρατοῦ μὲ νέους ἀξιωματικούς γινόταν περισσότερο ἀναγκαῖα, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ἀποσπασμένοι στοὺς Ἱεροὺς Λόχους, τοὺς ἀνδρες τῶν ὁποίων (6.500) ἐκγύμναζαν. Ὁ Δαγκλῆς, λοιπόν, νοιάζεται γιὰ τοὺς Ἱεροὺς λόχους, ποὺ ὀργάνωναν οἱ κατὰ τόπους Ἐπιτροπὲς Ἐθνικῆς Ἀμύνης, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν στὴν προάσπιση τῆς Β. Ἡπείρου, σύντομα ὅμως θὰ ἀποστασιοποιηθεῖ ἀπ' ὅλα αὐτά, ὑπακούοντας στὶς ἐντολὲς τῆς κυβέρνησης, ποὺ τὸ ἴδιο διάστημα ἐτοίμαζε καὶ ἡ ἴδια τὴν ἄμυνα τῆς Β. Ἡπείρου, μὲ ἀνταρτικὰ σώματα, σὲ περίπτωσι ἐγκατάλειψης τοῦ ἐδάφους ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατό.

Στὴν Κορυτσά στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς διοικητὴς ἦταν ὁ συνταγματάρχης Αλ. Κοντούλης. Στὴν ἴδια πόλιν εἶχε τὴν ἔδρα της καὶ ἡ VIII μεραρχία, μὲ διοικητὴ τὸν Δ. Ματθαίουπουλο. Οἱ δυὸ ἡγέτορες βρίσκονταν σὲ διάσταση, γιὰ πολλοὺς λόγους, ὁ κυριότερος ἦταν ὁ ἐγωϊσμός, ἡ ἐπαρση καὶ ἡ συμπεριφορὰ «πασᾶ» τοῦ Κοντούλη, ἀπέναντι ὧν, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Ματθαίουπουλος, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ μπορεῖ ὁ Δαγκλῆς νὰ σχηματίσει σαφὴ εἰκόνα γιὰ τὸ τί γινόταν στὴν Κορυτσά. Ὁ Δαγκλῆς ζητοῦσε νὰ μάθει ἂν οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ θὰ μπορούσαν ν' ἀντιταχθοῦν ἀποτελεσματικὰ ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν, στὴν περίπτωσι ποὺ ἡ Εὐρώπη —«ὃ μὴ γένοιτο», σημείωνε— ἀνάγκαζε τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησι νὰ διατάξει τὴν ἀπομάκρυνσι τοῦ στρατοῦ της ἀπὸ τὴν Κορυτσά, ἀφοῦ ἡ περιοχὴ θὰ ἐνσωματωνόταν στὴν Ἀλβανία. Ὁ Δ. Ματθαίουπουλος ἦταν κατηγορηματικὸς: ἐδῶ δὲν βλέπω καμμίαν σοβαρὰν ἐνέργειαν διὰ τὴν τοπικὴν ἄμυναν καὶ φρονῶ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔλθῃ κάποιος ἐδῶ νὰ δώσῃ ὁδηγίαν. Δὲν περίμενε τίποτα ἀπὸ τοὺς κατοίκους ὁ μέραρχος, παρόλο ποὺ καὶ Ἱεροὶ Λόχοι σχηματίζονταν, ἄντρες καὶ γυναῖκες ἐκγυμνάζονταν καὶ ἦταν ἐτοιμοὶ νὰ δράσουν, ἡ διάθεσι τῶν κατοίκων ἦταν ἀποφασιστικὴ: νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τόπου τους.

Τὰ παράξενα συνεχίζονταν. Γιὰ νὰ εἶναι σὲ θέσι ἡ κυβέρνησι ν' ἀντι-

μετωπίσει τοὺς Ἀλβανούς, ἀποφάσισε νὰ ἐπιστρατεύσει 4 ἡλικίες Ἡπειρωτῶν, μὲ τὴν ἐξῆς προϋπόθεση: ὁ Βενιζέλος ἤθελε ἡ ἐπιστράτευση αὐτὴ νὰ φέρει τὸ χαρακτῆρα τῆς ἐθελούσιας κατὰταξης, γιὰ νὰ μὴ παρεξηγηθεῖ, δύσκολη ὁμῶς ὑπόθεση, ἐξαιτίας τῆς ἀντίδρασης τῶν ἐπιστρατευόμενων. Ταυτόχρονα βασιλιᾶς καὶ Βενιζέλος ἔστειλαν στὸ Δαγκλῆ, στὰ Γιάννινα, τὸν ταγματάρχη Ἀθ. Ἐξαδάκτυλο νὰ τὸν ἐνημερώσει γιὰ τὸν τρόπο ὁργάνωσης τῆς ἄμυνας τῆς Β. Ἡπείρου. Τὰ κύρια στοιχεῖα τοῦ κυβερνητικοῦ σχεδίου, ἦταν τὰ ἐξῆς: Ἡ ἄμυνα τοῦ χώρου χωριζόταν σὲ τρεῖς τομεῖς, τοὺς ὁποίους θὰ ἀναλάβαιναν ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ ὕστερα ἀπὸ παραίτησή τους. α) περιοχὴ Χιμάρας, ὑπεύθυνος ὁ Σπ. Σπυρομήλιος, β) Ἀργυροκάστρου - Πρεμετῆς, ὑπεύθυνος ὁ συνταγματάρχης Δ. Ἰωάννου, γ) Κορυτσᾶς-Κολώνιας, ὑπεύθυνος ὁ συνταγματάρχης Κοντούλης. Στους διοικητὲς τῶν τομέων θὰ παρέχονταν ὅλα τὰ μέσα καὶ πλήρης ἐλευθερία κινήσεων ὑπὸ τὸν ὅρον πάντοτε τῆς συγκαλύψεως τῆς συμμετοχῆς τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος εἰς τὴν ὁργάνωσιν καὶ διεξαγωγὴν τῆς ἀμύνης τοῦ τομέως των. Τέλη Νοεμβρίου ὁ Δαγκλῆς ἐνημέρωσε τοὺς ἐνδιαφερόμενους γιὰ τὸ κυβερνητικὸ σχέδιο τῆς συγκρότησης ταγμάτων στους τρεῖς τομεῖς, τὰ ὁποῖα θὰ παρέμειναν ὡς ἀνταρτικὰ σώματα, σὲ περίπτωσι ἀποχώρησης τοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία διαπιστώνεται ὅτι στὸν τομέα Κορυτσᾶς οἱ προσωπικὲς ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στους συνταγματάρχες Κοντούλη καὶ Ματθαίουπουλο δημιουργοῦσαν σοβαρότατες δυσχέρειες γιὰ τὴν συγκρότηση τῶν ταγμάτων. Ἀλλὰ καὶ ὁ τομέας Ἀργυροκάστρου, ὑπὸ τὸν Ἰωάννου, παρουσίαζε σοβαρὰ προβλήματα, ἀπὸ ἔλλειψη κυρίως ἐφοδίων. Τὸ σχέδιο, ἐξαιτίας καὶ τῶν γραφειοκρατικῶν διατυπώσεων, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο, δὲν προχωροῦσε, καὶ αὐτὸ ὑποχρέωσε τὸ Δαγκλῆ νὰ διαμαρτυρηθεῖ στὸν Ἐξαδάκτυλο, γιατί δὲν εἶχε φροντίσει γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἀναγκαίου ὑλικοῦ· τοῦ δόθηκε ἀπάντησις ὅτι ὅλα θὰ στέλλονταν γρήγορα. Τὰ πράγματα μπερδεύτηκαν περισσότερο, ὅταν οἱ Ἡπειρώτες ποὺ εἶχαν καταταγεῖ τὸ καλοκαίρι ὡς ἐθελοντές, μὲ τὴν πρόσκλησι τῶν 4 ἡλικιῶν, στρατεύονταν κανονικὰ καὶ μὲ ἄοριστο περίοδο θητείας. Πίσω τους ὁμῶς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχαν ἀφήσει οἰκογένειες ἀπροστάτευτες καὶ διαμαρτύρονταν γιὰ τὴν τύχη τους. Ὁ Δαγκλῆς ζήτησε ἀπὸ τὴν Γενικὴ Διοίκησι νὰ ἐνισχύσει τίς οἰκογένειές τους μὲ βοηθήματα, ἐγίνε ὁμῶς σκληρὸς, ὅταν οἱ ἐπιστρατευμένοι ζήτησαν ν' ἀπολυθοῦν ἀπὸ τίς τάξεις τοῦ στρατοῦ, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἡ ἐθελοντικὴ στράτευσί τους, κάλυπτε τίς ὑποχρεώσεις τῆς κανονικῆς ἐπιστράτευσης. Ὁ Δαγκλῆς ἔμεινε ἐκπληκτος διαπιστώνοντας πὼς ἄνδρες Ἡπειρώται ἀναλαμβάνοντες ἐκουσίαν ὑποχρέωσιν διὰ τὴν ἄμυναν τῆς πατρίδος των, ζητοῦσι ν' ἀπολυθῶσι τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν τὸ Ἡπειρωτικὸν ζήτημα εὐρίσκεται εἰς τὸ κρίσιμώτερον σημεῖον, καθ' ἣν στιγμὴν οἱ κινδυνεύοντες νὰ ὑποδουλωθῶσιν Ἡπειρωτικοὶ πληθυσμοὶ ἐπικαλοῦνται τὴν ἀρωγὴν πάντων τῶν Ἡπειρωτῶν... Στὴν πραγματικότητι δὲν ἔφταιγαν οἱ

ἐθελοντές Ἡπειρώτες, ἀλλὰ ἡ ἡγεσία τους. Ὄταν τοὺς δίδονταν ὑποσχέσεις, στὴν περιοχὴ Ἀργυροκάστρου π.χ., ἀπὸ τὸ μητροπολίτη καὶ τὸ διοικητικὸ ἐπίτροπο, ὅτι ὡς ἐθελοντές θὰ ὑπηρετοῦσαν μόνο 45 μέρες, τὸ πολὺ δυὸ μῆνες, ἦταν φυσικὸ νὰ διαμαρτύρονται, ὅταν ὕστερα ἀπὸ ἐξάμηνη ἐθελοντικὴ ὑπηρεσία, ἐπιστρατεύονταν πάλι, ἐνῶ οἱ οἰκογένειές τους πεινοῦσαν. Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ στὰ Γιάννινα, ὅπου οἱ οἰκογένειες τῶν ἐθελοντῶν παραπονοῦνταν πρὸς τὸν Πανάρετο καὶ αὐτὸς διαβίβαζε τὰ παράπονά τους πρὸς τὸ Δαγκλῆ, παρακαλώντας τον νὰ δώσει λύση.

Ἀπὸ ὅσα ἀναφέρθηκαν ἀποδεικνύεται ὅτι, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τῆς Αὐτονομίας τῆς Β. Ἡπείρου, καταρτίζονταν σχέδια γιὰ τὴν ὀργάνωση ἀνταρτικῶν σωμάτων γιὰ νὰ ὑπερασπισθοῦν τὶς περιοχές τους ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, μὲ παράλληλη προετοιμασία τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ γιὰ ἄμυνα. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία Δαγκλῆ πιστοποιεῖται πὼς ὁ στρατηγὸς δέχτηκε νὰ ἐνισχύσει τὸ ἔργο τῶν ἐπιτροπῶν, ποὺ φρόντιζαν γιὰ τὴν ἄμυνα τῶν Ἡπειρωτικῶν περιοχῶν, οἱ ὁποῖες κινδύνευαν νὰ ὑποδουλωθοῦν στοὺς Ἀλβανούς, ὅταν ὁμως τὸ *Πανηπειρωτικὸ συνέδριο* Ἀργυροκάστρου ἀποφάσισε τὴν ἀντίσταση γιὰ νὰ ἀποτρέψει τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ *Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας*, μὲ τὸ ὁποῖο παραχωροῦνταν ἡ Β. Ἡπειρος στὴν Ἀλβανία καὶ ἐμπιστεύτηκε τὴν ἡγεσία της στὸ στρατηγὸ Δαγκλῆ, μὲ τὴ βεβαίωσις τῆς ἀποδοχῆς, ἀφοῦ ὁ ἴδιος εἶχε ἀρχίσει τὴν προετοιμασίαν τῆς ἄμυνας, καὶ ἐπιπλέον ἦταν Ἡπειρώτης, ὁ Δαγκλῆς ἀρνήθηκε, ὑπακούοντας στίς ἐντολὰς τῆς κυβέρνησης. *Βασιλεὺς καὶ Κυβέρνησις* —ἀπαντοῦσε στὸ μητροπολίτη Βελλᾶς καὶ Κονίτσης Σπυρίδωνα στίς 3-2-1914 — *θεωροῦσιν ἐπιζημίαν εἰς συμφέροντα Ἑλληνισμοῦ ἄμυναν Ἡπειρωτῶν καὶ οὐ μόνον οὐδεμίαν δύνανται παρασχεῖν ἐπικουρίαν, ἀλλὰ καὶ ῥητῶς ἀπαγορεύουσιν ἀνάμειν εἰς πάντα ἀξιωματικὸν καὶ στρατιώτην.* Ὄταν τέτοια ἦταν ἡ ἀπόφασις τοῦ ἡγήτορα τοῦ Ε' σώματος στρατοῦ, ἦταν φυσικὸ ν' ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμά του καὶ οἱ ἄλλοι Ἡπειρώτες ἀξιωματικοὶ καὶ νὰ μὴν ἀνταποκριθοῦν στὴν πρόσκλησις *Προσωρινῆς κυβέρνησης* γιὰ κατὰταξὴ τους στὸ στρατὸ τῆς Ἀμυνας. Ὁ Δαγκλῆς ἰσχυρίζεται πὼς παρουσιάστηκε στὸ βασιλεῖα καὶ τὸ Βενιζέλο καὶ ζήτησε τὴν ἄδειά τους γιὰ νὰ δεχθεῖ τὴν ἐκλογὴ καὶ ν' ἀναλάβει τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ οἱ δυὸ τοῦ τὸ ἀρνήθηκαν. Ἦταν φυσικὴ ἡ ἀρνήσις τους γιατί ἡ κυβέρνησις ἀκολουθοῦσε καθορισμένη πολιτικὴ καὶ δὲν ἤθελε νὰ δυσαρεστήσει τοὺς Μεγάλους. Τιμητικὴ γιὰ τὸ Δαγκλῆ ἡ πρόθεσις, ὅταν ὁμως κάποιος θέλει νὰ βγεῖ ἀντάρτης, δὲν ζητάει ἄδεια ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους του, τὴν παίρνει μόνος του. Ὁ Δαγκλῆς πάντως ἐσωτερικὰ ὑπέφερε, γιατί δὲν μποροῦσε ν' ἀποδεσμευθεῖ ἀπὸ τὰ καθήκοντά του καὶ νὰ τρέξει νὰ βοηθήσει τοὺς ἀγωνιζόμενους ἀδελφούς του· στὸν καθορισμὸ τῆς στάσεως του συνέβαλε ἀποφασιστικὰ ἡ κυβερνητικὴ ἀπόφασις νὰ μὴ βοηθήσει τὴν ἀντίστασιν τῶν Βορειοηπειρωτῶν.

Δυὸ γράμματα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Δαγκλῆ, ἀποκαλύπτουν τὶς ἐσωτερικὰς

διενέξεις τῶν Ἑπειρωτῶν, πού κατέτρωγαν, ἴδιο σαράκι τὸν ἐνθουσιασμό τους, λύγιζαν τὴν ὁμόθυμη ἀρχικά θέλησή τους γιὰ ἀγώνα, καὶ δίνουν ἐρμηνεῖς γιὰ πολλές ἀπὸ τίς κατοπινές ἐξελίξεις. Τὸ πιὸ ἀπρόσμενο περιεχόμενο ἀπαντᾶται στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη (28-2-1914) πρὸς τὸ Δαγκλῆ, μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τῆς *Αὐτονομίας*. Εἶναι γνωστὸ τὸ ἀγωνιστικὸ παρελθὸν τοῦ Χρηστοβασίλη, καθὼς καὶ οἱ δεσμοὶ του μὲ τὸν Γ. Χατζῆ, βασικὸ πρωταγωνιστὴ τοῦ *Αὐτονομιακοῦ κινήματος*. Εἶχε διαθέσει νὰ λάβει μέρος στὸν ἀγώνα, συγκρότησε μάλιστα καὶ σῶμα 400-500 ἀνδρῶν γιὰ νὰ τοὺς στείλει στὴ Β. Ἑπειρο, φαίνεται ὅμως πὼς συνάντησε τὴν ἀρνηση τοῦ προέδρου Γ. Ζωγράφου, πού δὲν τὸν θεωροῦσε φίλο του. Γράφοντας πρὸς τὸ Δαγκλῆ ἀδικεῖ τὸν ἀγώνα, γιατί δὲν καταφέρεται μόνον κατὰ τοῦ Γ. Ζωγράφου, ὁ ὁποῖος *πρὸ πολλοῦ ἀπώλεσε τὴν πολιτικὴν του θέσιν ἐν Θεσσαλίᾳ, καθὼς καὶ τὴν ἐν Ἀττικῇ, λόγῳ τοῦ Πανβενιζελισμοῦ*, δὲν καταφέρεται μόνον καὶ ἐναντίον τοῦ συνεργάτη του Γ. Καραπάνου, μεγαλοτσιφλικὰ κι αὐτοῦ στὴν Ἄρτα, πού ζητοῦσε ν' ἀποκτήσει πολιτικὸ κύρος στὶς ἐπαρχίες Φιλιππιάδας καὶ Πρεβέζης, μετὰ τὴν ἔνωσή τους μὲ τὴν Ἄρτα, ὅπου μόνον ἐχθροὺς εἶχε, ἀλλὰ στὴν οὐσία καταδικάζει τὸν ἴδιο τὸν ἀγώνα τῶν Βορειοηπειρωτῶν γράφοντας: ...*Ὁ ψευδοπατριωτισμὸς ἐδῶ μαίνεται. Ὁ λεγόμενος «Ἑπειρωτικὸς ἀγὼν» δὲν εἶναι ἄλλο ἢ προεκλογικὸν τέχνασμα Ζωγράφου-Καραπάνου, προπαρασκευαζόντων πολιτικὴν θέσιν ἐν Ἰωαννίνοις...* Ὁ Χρηστοβασίλης ἐπεφτε ἔξω στὶς ἐκτιμήσεις του. Ἀγωνιστὴς αὐτός, παρασύρθηκε ἀπὸ προσωπικὰς ἀντιθέσεις καὶ χρησιμοποίησε ἀστοχοὺς χαρακτηρισμοὺς γιὰ ἓναν ἀγώνα πού παρὰ τίς ἀδυναμίες καὶ τίς ὑποτιθέμενες προθέσεις ὧν εἶχαν ἀναλάβει τὴν ἡγεσία του, δημιούργησε τίς προϋποθέσεις γιὰ τὴ συνέχιση τῆς ζωῆς τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ λαοῦ.

Πολλές ἀποκαλύψεις καὶ παρασκηνιακὲς ἐνέργειες περιέχει καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ δικηγόρου Π. Α. Γεωργίτη, πρὸς τὸ στρατηγὸ (5-4-1914): Τὰ Γιάννινα, ἔγραφε, δὲν βοήθησαν τὸν ἀγώνα μὲ τὴν προθυμία καὶ τὴ σοβαρότητα πού ἐπέβαλλαν οἱ περιστάσεις. Λίγα χρήματα καὶ ἐφόδια προσφεραν, στρατιωτικὰ δὲν ἀντιπροσωπεύτηκαν καθόλου, καὶ μόνον λίγοι ἐθελοντὲς προσκολλήθηκαν στὰ καταρτιζόμενα σώματα. Τὰ ἴδια ὑποστήριξε καθημερινὰ κι ὁ Χατζῆς μὲ τὴν ἐφημερίδα του ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, οἱ περισσότεροι ὅμως τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ ὑπερβολὰς καὶ διαστρέβλωση τῆς ἀλήθειας. Κατὰ τὸν Π. Γεωργίτη, πολλὰ αἷτια συνέβαλαν γιὰ τὴν μικρὴ συμβολὴ τῶν Γιαννιωτῶν στὸν ἀγώνα. Πρῶτο ἦταν ἡ ἐχθρικὴ στάση πού κράτησε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέναντι στοῦ κινήματος, μὴ κυβέρνησις, *ἥτις ἀπῆλθε μεγίστης δημοτικότητος*, στὴν πόλη, ὕστερα ἡ πείνα πού μάστιζε τὸν τόπο καὶ τέλος ἡ κομματικὴ χροιά πού εἶχε ἀποδοθεῖ στοῦ κινήματος ἀπὸ πολλοὺς, κάτι πού ἔκανε τὸν κόσμον νὰ πιστεύει ὅτι ὀρισμένοι θὰ προσπαθοῦσαν νὰ ἐκμεταλλευσθῶν τὸν ἱερὸ ἀγώνα γιὰ ἀνάδειξή τους. Ἀφορμὴ, κατὰ τὸν ἴδιο, γιὰ τέτοιες σκέψεις εἶχε δώσει κι ὁ Γ. Ζωγράφος,

πού ἄφησε, ἐν τῇ ἀγαθότητί του, νὰ περιστοιχίζεται στήν ἀρχή ἀπὸ δσους φαίνονταν νὰ αὐτορεκλαμαρίζονται ὡς στυλοβάτες τοῦ ἀγῶνα, ἐνῶ παρὰ ἄλλα εἶχε πολιτευθεῖ ἀδέξια ἀπέναντι στοὺς Γιαννιώτες καὶ τὸ μητροπολίτη Γερβάσιο, τῶν ὁποίων ψυχράθηκε ὁ ζῆλος τους, ὁ τόσο χλιαρὸς ἄλλωστε. Κύριο αἷτιο θεωρεῖ καὶ τὸν ὑπόκωφο πόλεμο μεταξὺ τοῦ μητροπολίτη Βελλᾶς Σπυρίδωνα καὶ τῶν Γιαννιωτῶν. Ὅλα αὐτὰ μείωσαν τὸν ἐνθουσιασμό τῶν Γιαννιωτῶν γιὰ τὸν ἀγῶνα, ὅπωςδῆποτε ὁμοῦς ὑπεύθυνοι ἦταν ἡ Ἐπιτροπὴ Ἀμύνης τῆς πόλης καὶ ὁ μητροπολίτης Γερβάσιος, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπολογίζουν τίς μικρολογίες, ἀλλὰ ὀφείλαν νὰ δείξουν μεγαλύτερο ἐνθουσιασμό γιὰ τὸν ἀγῶνα, κάτι πού θὰ τοὺς ἐπέτρεπε νὰ ἐκτοπίσουν δσους κατηγοροῦσαν ἀπὸ τὴν ἡγεσία του καὶ ν' ἀναλάβουν οἱ ἴδιοι τὰ ἥνια. Καὶ κατέληγε σὲ μιὰ φράση-καταδίκη: ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τοὺς λείπει κυρίως εἶναι ἡ ζωὴ. Τέλος ὁ Π. Γεωργίτης ἀναγνώριζε τὰ ἐπιτεύγματα τῆς Ἀυτόνομης πολιτείας, εἶχε ἐλπίδες γιὰ τὴν νίκη καὶ διατύπωνε τὴν ἀπορία στὸ στρατηγὸ, πῶς αὐτός, πού τὸ ὄνομά του ἠλέκτριζε ὁλόκληρη τὴν Ἠπειρο, δὲν ἀνέλαβε τὴν ἡγεσία τοῦ ἀγῶνα, μὲ ἀπόφαση τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης, ὅποτε τὰ πράγματα θὰ εἶχαν ἐξελιχθεῖ πολὺ εὐνοϊότερα γιὰ τὴν τύχη τῆς Β. Ἠπείρου. Πῶς ὁμοῦς ν' ἀναλάβει ὁ Δαγκλῆς, ὅταν ἡ κυβέρνησις τοῦ τὸ ἀπαγόρευσε καὶ πῶς, Ἀπρίλιο μῆνα, ἀγνοοῦσε κάτι τέτοιο ὁ ἐπιστολογράφος του; Πάντως ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη αὐτῶν τῶν λεπτομερειῶν δικαιωμένος βγαίνει ὁ Γ. Χατζῆς, πού, παρὰ τίς ὑπερβολὰς του καὶ τὴν καυστικότητα τῶν σχολίων του, ἄγγιζε τὸν πυρῆνα τῆς ἀλήθειας.

Ἀπὸ τοὺς Ἠπειρώτες, λοιπόν, ἀξιωματικούς, μετὰ τὴν ἄρνησι τοῦ Δαγκλῆ ν' ἀναλάβει τὴν ἡγεσία τοῦ ἀγῶνα, δὲν παρουσιάστηκε κανένας. Ἐτρεξαν νὰ βοηθήσουν τὴν προσπάθεια ἄλλοι, Κρητικοὶ καὶ Παλαιοελλαδίτες, ἔκριναν πῶς ἐκεῖ ἦταν ἡ θέση τους. Οἱ πληροφορίες γιὰ τίς μάχας καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Ἠπειρωτῶν ἀξιωματικῶν ὡς λιποτακτῶν, ὀδήγησαν τὸ Δημήτρη στὴν ἀπόφασιν νὰ φύγει, κρυφὰ ἀπὸ τοὺς προϊστάμενους του, γιὰ τὴ Βόρειο Ἠπειρο, δὲν τὸ κράτησε ὁμοῦς μυστικὸ ἀπὸ τῆς γυναῖκα καὶ τοὺς γονεῖς του. Ἔτσι, ἕνα μεσημέρι, στὰ μέσα Μαρτίου, ὅταν γύρισε ὁ Πέτρος ἀπὸ τὸ μαγαζί, βρῆκε τὴν οἰκογένειαν ἀνάστατη. Ὁ Δημήτρης εἶχε φύγει νωρίτερα ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο καὶ τὰ εἶχε περὶ μὲ τοὺς ἄλλους. Τὶ συμβαίνει, ρώτησε μὲ ἀγωνία ὁ Πέτρος, διαβάζοντας τὴν ἀνησυχία στὰ πρόσωπα ὄλων, ἔγινε κάτι κακὸ στὴν οἰκογένειά μας; — Ὁχι πατέρα, τὸν καθησύχασε ὁ Δημήτρης, ἔχω κάτι σοβαρὸ νὰ σοῦ ἀνακοινώσω, τὸ εἶπα σιτοὺς ἄλλους καὶ γι' αὐτὸ τοὺς βλέπεις ἀνήσυχους. Εἶναι προσωπικὸ μου θέμα καὶ θὰ λυτόμουν πολὺ ἂν δὲν εἶχα τὴ συγκατάθεσίν σου. Ὁ Πέτρος δὲν ἡσύχασε μ' ὅ,τι ἄκουσε, ἀντίθετα ἡ ἀγωνία του μεγάλωσε. Δὲν μποροῦσε νὰ φανταστεῖ τί ἦταν αὐτὸ πού θὰ τοῦ ζητοῦσε ὁ Δημήτρης, καὶ δὲν ἤξερε ὡς ποιοῦ σημείου ἔπρεπε νὰ φτάσει ἡ κατάφασιν ἢ ἡ ἄρνησίν του. — Τὶ εἶναι παιδί μου, ρώτησε κοιτάζοντάς τον στὰ μάτια,

μέ φοβίζεις, πίστεψέ με δέν μέ κρατοῦν τά πόδια μου. Ὁ Πέτρος ἔπεσε σέ μιὰ πολυθρόνα κι ὁ Δημήτρης στάθηκε ὀρθός μπροστά του. — Ἄκουσε πατέρα, ἀπό τὸ φθινόπωρο ὁ ἀδελφός μου ὁ Βασίλης, σέ παρακάλεσε νά τὸν ἀφήσεις νά πάει ἐθελοντής στὴ Β. Ἡπειρο. Τὸ ἀρνήθηκες, ἐκτιμώντας πὼς ἔπρεπε νά τελειώσει πρῶτα τίς σπουδές του. Σήμερα ἐγώ, γιατρός, ἔφεδρος ἀξιωματικός, διαβάζοντας στὴν ἐφημερίδα τί τεράστιες ἀνάγκες ἔχουν, ἐκεῖ πάνω ποὺ πολεμοῦν, στὴν περίθαλψη τῶν τραυματιῶν, διαβάζοντας ἀκόμα καὶ τὴν πρόσκληση γιὰ τὴν κατάταξη τῶν Ἡπειρωτῶν ἀξιωματικῶν στοῦ στρατοῦ τῆς «Αὐτόνομης Πολιτείας», συγκλονίστηκα. Ἐκεῖ πατέρα δέν κάνουν πόλεμο μέ τὰ χαρτιά, μέ τίς φῆμες καὶ τίς διαδόσεις, πολεμοῦν σκληρὰ τὸν Ἀλβανὸ ποὺ θέλει νά καταπατήσει τὰ ἐλεύθερα ἐδάφη τους, πολεμοῦν ὅλη τὴν Εὐρώπη, ποὺ τοὺς καταδίκασε νά ξαναγίνουν σκλάβοι. Ποιοὶ εἶναι πατριῶτες; Αὐτοὶ ποὺ χύνουν τὸ αἷμα τους καὶ μᾶς ζητοῦν ἀπελπισμένα βοήθεια, ἡ ἐμεῖς ἐδῶ στὰ Γιάννινα ποὺ λύνουμε ὅλα τὰ προβλήματα στὰ καφενεῖα, σχολιάζουμε τίς πράξεις τους κι ἀρνούμαστε νά τοὺς προσφέρουμε τὴ βοήθεια ποὺ χρειάζονται; Αὐτοὶ εἶναι οἱ πατριῶτες, πατέρα, ὄχι ἐμεῖς. Γι' αὐτὸ πῆρα τὴν ἀπόφαση νά πάω κοντά τους. Τίποτα δέν θά μέ σταματήσει, οὔτε ἡ δική σου ἀρνηση. Θάθελα ὅμως τὴ συγκατάθεσή του γιὰ ὅ,τι κάνω, γιὰ νάχω ἡρεμὴ συνείδηση, ἡ γυναίκα καὶ ἡ μάνα θά μέ καταλάβουν. Σταμάτησε κι ἀκούμπησε κι αὐτὸς σέ μιὰ πολυθρόνα, σκουπίζοντας μέ τὸ μαντήλι τὸν ἰδρώτα ποὺ τὸν εἶχε περιλούσει. Κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια γιὰ νά δικαιολογήσει τὴν ἀπόφασή του, ἤξερε πὼς ἡ γυναίκα καὶ ἡ μάνα θά στέκονταν στοῦ πλευροῦ του, ὅποια στάση κι ἂν κρατοῦσε, ἡ καρδιά τους ὅμως σίγουρα θά μάτωνε ἂν τὸν ἔχαναν. Αὐτό, καθὼς καὶ ἡ ἀναμενόμενη κρίση τοῦ πατέρα, τοῦ δημιούργησαν ἐσωτερικὴ ἀναστάτωση, βρῆκε διέξοδο στὸν ἰδρώτα. Ὁ Πέτρος δέν ἀπάντησε ἀμέσως, ἔφερε γύρω τὰ μάτια του, σέ μιὰ γωνιὰ εἶχαν μαζευτεῖ οἱ γυναῖκες, ὁ μικρὸς Νικόλας ἔδειχνε πὼς δέ νοιαζόταν γιὰ τὴ συζήτηση, ὅμως δέν ἄφηνε τίποτα νά μὴν τὸ παρακολουθεῖ, οἱ γέροι κουλουριάστηκαν περισσότερο στὸν ἑαυτό τους, τρόμαξαν δταν εἶδαν τὸν Πέτρο νά πετάγεται ὀρθός, γιατί μέ βάζεις σέ δίλημμα Δημήτρη, ἄντρας εἶσαι, πῆρες μιὰ ἀπόφαση πραγματοποιοῦσέ την. Ἔτσι κι ἄλλοιως, εἴτε σοῦ πῶ «ναί», εἴτε «ὄχι» ἐσύ θά κάνεις τὸ δικό σου, ἀπάλλαξέ με λοιπὸν ἀπ' αὐτὴ τὴ δοκιμασία. Ὁ ἔντονος τόνος στὴ φωνὴ τοῦ Πέτρου ξάφνιασε ὅλους, περισσότερο τὸ γυιό του, ὄχι ὅμως γιὰ πολὺ. — Πατέρα, αὐτὰ ποὺ λές, μοιάζουν μέ ὑπεκφυγές. Σοῦ ἔθεσα ἕνα καθαρὸ ἐρώτημα: ἐγκρίνεις ἢ ὄχι τὴν ἀπόφασή μου. Θέλω σαφὴ ἀπάντηση. Ὁ Πέτρος καταλάβαινε πὼς δέν εἶχε πιά δρόμο ὑπεκφυγῆς. Ἐφερε καὶ πάλι γύρω τὰ μάτια του, τίποτα δέν τοῦ ἔλεγαν τὰ κλειστὰ στόματα καὶ τὰ συλλογισμένα πρόσωπα τῶν ἄλλων, — Παιδί μου, ἀπάντησε, σέβομαι τὴν ἀπόφασή σου καὶ τὴν ἐγκρίνω, εἶναι ἕνα χρέος τιμῆς ἀπέναντι στοὺς ἀγωνιζόμενους ἀδελφούς μας, μόνο ποὺ ἔχεις καὶ οἰκογενειακές ὑπο-

χρεώσεις, δυό μῆνες νιόπαντρος εἶσαι, πρέπει νά συμφωνήσῃ καί ἡ γυναίκα σου σ' αὐτό. Ἀφοῦ ἔτσι ἔκρινες πῶς πρέπει νά συμπεριφερθεῖς, ἀπό μᾶς ἔχεις τίς καλλίτερες εὐχές. Ἄν συμφωνήσῃ καί ἡ Κατερίνα, ἄλλο ἐμπόδιο δέν ὑπάρχει. Ἡ Κατερίνα δέ μίλησε. Ἐτρεξε μόνο καί ρίχτηκε στό λαιμό τοῦ ἀντρα της, τόν ἀγκάλιασε σφιχτά καί τόν φιλοῦσε, ἀπό τὰ μάτια τους ἔτρεχαν ποτάμι τὰ δάκρυα, ὅλα ὁμως ἔδειχναν πῶς κι αὐτή δέν εἶχε ἀντίρρηση. Ξαφνικά ὅλα χαλάρωσαν, ἡ φορτισμένη ἀτμόσφαιρα ξεκαθάρισε, οἱ καρδιές τους γέμισαν περηφάνεια, τὰ πρῶτα χαμόγελα δέν ἄργησαν ν' ἀνθίσουν. Ὑστερα κάθησαν ὅλοι κι ἄρχισαν σοβαρά νά συζητοῦν μέ ποιόν τρόπο θάφτανε μέ ἀσφάλεια ὁ Δημήτρης στό Ἀργυρόκαστρο. Ἀποκλείστηκαν οἱ δημόσιοι δρόμοι, ὅπου θά ἦταν δυνατή ἡ ἀναγνώριση καί σύλληψή του καί προτιμήθηκαν τὰ μονοπάτια τῶν βουνῶν, πού εἶχαν ἐξυπηρετήσει καί τοὺς ἀντάρτες κατὰ τὴν προαπελευθερωτικὴ περίοδο. Ὁ Πέτρος κουβέντιασε τὸ θέμα μέ ἐμπιστά στελέχη τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης τῶν Γιαννίνων, σὲ λίγες μέρες ὁ Δημήτρης εἶχε φτάσει στό Ἀργυρόκαστρο, στέλνοντάς τους καί τὰ πρῶτα μηνύματα ἀπὸ τὴν ἐκεῖ κατάσταση.

Ἡ σθεναρὴ ὑποστήριξη τοῦ Ἀὐτονομικοῦ ἀγῶνα ἀπὸ τὴν Ἠπειρο, ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοῦ συμπολιτευόμενου τύπου τῆς Ἀθήνας, νά τὴ χαρακτηρίσῃ ὡς ἐπίσημο ἢ ἡμιεπίσημο ὄργανο τῆς κυβέρνησης τῆς Ἀὐτόνομης Ἠπείρου, γιὰ νά μειώσει τὴν ἀπήχηση πού εἶχε. Ἐξάλλος ὁ Χατζῆς, δημοσίευσε μιὰ ἐντονη διάψευση, ὑπογραμμίζοντας πῶς ἡ ἐφημερίδα του εἶχε τὴ δική της ἄποψη γιὰ τὴ διεξαγωγὴ τοῦ ἀγῶνα καί γι' αὐτὸ δέν εἶχε καμμιά εὐθύνη ἢ Προσωρινὴ κυβέρνησις καί προπαντὸς ὁ πρόεδρος τῆς Γ. Ζωγράφος. Πόσο ἐχθρική στάση τήρησε ἡ κυβέρνησις ἀπέναντι στὴν Ἠπειρο φάνηκε κι ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὰ Γιάννινα κατάσχεσαν ὅλα τὰ φύλλα τῆς ἐκδόσεως, στὴν ὁποία ἦταν δημοσιευμένη ἡ διαμαρτυρία τοῦ μητροπολίτη Σπυρίδωνα ἐναντίον τοῦ συνταγματάρχου Κοντούλη, γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ τελευταίου ἀπέναντί του. Παρὰ τὴν ἀποστελλόμενη ἀπὸ τοὺς Γιαννιώτες βοήθεια, ἡ πολεμικὴ τῆς ἐφημερίδας ἐναντίον τους συνεχιζόταν, οἱ προσφορὲς θεωροῦνταν ἀνεπαρκεῖς. Τὴ φορὰ αὐτὴ ὁ Χατζῆς ἀνοίξε παλιὰ δεφτέρια καί τάβαλε ἀνοιχτά μέ τὸ Γερβάσιο, πού εἶχε ξαναγυρίσει στὰ Γιάννινα. Ὁ λαὸς τῆς πόλης, ἔγραφε, εἶχε προσφέρει ἐπὶ τουρκοκρατίας 1500 λίρες γιὰ τὸν τότε ἀγῶνα, τίς ὁποῖες συγκέντρωσε ἡ Μητρόπολις. Τὶ εἶχαν ἀπογίνει αὐτὲς οἱ 1500 λίρες; Δέν ἦταν καλὰ πληροφορημένος γιὰ τὸ θέμα, γι' αὐτὸ καί ὁ Γερβάσιος μέ συνέντευξή του σὲ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα, τὸν ἀντέκρουσε πειστικά. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ Χατζῆς ἐπλεκε τὸ ἐγκώμιο τῶν κυριῶν καί τῶν δεσποινίδων πού διενεργοῦσαν τοὺς ἐράνους.

Ἀπὸ τὴ Ρώμη καί τὴ Βιέννη ἔρχονταν φήμες, πού κυκλοφοροῦσαν καί μεγεθύνονταν ἀπὸ τὰ ὄργανα τῶν προπαγανδῶν τους στὰ Γιάννινα, πῶς

τάχα ή Εὐρώπη σκεφτόταν νά αφήσουν ἐλεύθερες τήν Ἰταλία καί τήν Αὐστρία νά δράσουν ἐναντίον τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας* καί νά καταπνίξουν τὸ κίνημα. Ὁ Χατζῆς μὲ πικρὸ χιοῦμορ τὸ σχολίαζε: Ὅλα, ἔγραφε, *μποροῦμε νά τὰ πιστέψουμε γιατί συνηθίσαμε νά βλέπουμε τήν πυγμὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας νά στρέφεται ἐναντίον ἐκείνων πού ἀγωνίζονται γιὰ τὸ δίκιο καί τήν ἐλευθερία. Ἡ Εὐρώπη, βλέπετε, νομίζει πὼς εἴμαστε ἀγέλη κτηνῶν, πού μπορεῖ νά τὰ πουλάει καί νά τὰ διαθέτει, ὅπως θέλει. Ἡ ζωοπωλησία, βέβαια, ἐπιτρέπεται. Ἡμεῖς ὅμως γνωρίζουμε τί εἴμαστε καλλίτερα ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους πράκτορες. Ἐχουμε τὸ δικαίωμα νά ζήσουμε ὡς ἄνθρωποι καί ὡς Ἕλληνες ἐλεύθεροι. Στὴ βάση αὐτῆς τῆς ἠθικῆς δημιουργήσαμε τὴν Αὐτονομία μας, τὴν ὁποία καί θὰ διατηρήσουμε μὲ κάθε θυσιά. Δὲν μᾶς φοβίζουν οἱ πιέσεις πού ἀσκεῖ στὴν «Αὐτόνομη Πολιτεία» μας ἡ Ἑλλάδα, ὅπως δὲν μᾶς φοβίζει καί ἡ βία τῆς Εὐρώπης. Τότε μόνο θὰ χάσουμε τὴν ἐλευθερία μας ὅταν θὰ μπορέσουν νά περάσουν πάνω ἀπὸ τὰ πτώματά μας οἱ Ἀλβανικὲς ὀρδὲς καί οἱ Ρωμαϊκὲς λεγεῶνες. Προφητικὸς ἦταν καί πάλι. Δὲν πέρασαν τότε οἱ Ρωμαϊκὲς λεγεῶνες, προσπάθησαν νά τὸ κάνουν τὸ 1940, πατήσαμε ὅμως ἐμεῖς στὰ δικά τους πτώματα γιὰ ν' ἀπελευθερώσουμε γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ τὴ Β. Ἡπειρο...*

Παρὰ τοὺς ἐράνους καί τίς εἰσφορὲς τῶν Γιαννιωτῶν, ἡ Ἡπειρος, δὲν ἔπαυε νά ἐκφράζει τὴ δυσαρέσκεια τῶν ἀγωνιζόμενων γιὰ χαλαρὴ συμπαράσταση. *Εἶναι ἐλάχιστα αὐτὰ πού προσφέρονται, σημείωνε, οὔτε τὸ 1/10 τῶν ὧσων μποροῦσαν νά γίνουν. Οἱ ἐπαῖοντες φταῖνε γιὰ τὴν ἀδιαφορία καί προπαντὸς οἱ μητροπολίτες, πού ἀρκοῦνται σὲ ἐνθουσιώδεις ἐγκυκλίους καί δὲν ἀντιμετωπίζουν πρακτικὰ τὸ θέμα: νά συγκροτήσουν ἐπιτροπὲς πού νά ἀλωνίσουν τὴν Ἡπειρο συγκεντρώνοντας χρήματα, καί κάθε τί πού εἶναι ἀναγκαῖο στὸ κίνημα. Εἶχαν ἤδη σημειωθεῖ ἐνθαρρυντικὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τέτοιες ἐξορμήσεις. Ἐπιτροπὲς πού συγκροτήθηκαν στὴν Κόνιτσα καί τὸ Ζαγόρι συγκέντρωσαν σημαντικὰ ποσά. Βέβαια ὅλη αὐτὴ ἡ ὑπόθεση ἦταν κύρια ἀποστολὴ τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης τῶν Ἰωαννίνων πού φαίνεται πὼς ἀδρανοῦσε. Γι' αὐτὸ ζητήθηκε ἡ παραίτησή της, ἀφοῦ πρῶτα λογοδοτοῦσε γιὰ τὰ πεπραγμένα της.*

Ὁ Πέτρος, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Γερβασίου, αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη νά κουβεντιάσει μαζί του. Βιαζόταν ἐξάλλου νά τὸν δεῖ, ν' ἀκούσει τίς ἀπόψεις του, ὕστερα ἀπὸ ἀπουσία τόσο χρόνου, πάνω στὰ μεγάλα προβλήματα τῆς Ἡπείρου. Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ἐρχόταν, κάτι περισσότερο θὰ ἤξεραν οἱ κύκλοι τοῦ Φαναρίου.

Πῆγε χωρὶς προειδοποίηση στὴ Μητρόπολη. Ἡθελε νά δεῖ τὸ δεσπότη στίς καθημερινὲς ἀσχολίες του, ἔξω ἀπὸ κάθε προετοιμασία συμβατικῆς ὑποδοχῆς, πού κάποτε δημιουργεῖ προσποιήσεις καί κλείνει τίς καρδιές. Ξαφνιάστηκε ὁ Γερβάσιος ὅταν μπῆκε νά τοῦ φιλήσει τὸ χέρι. — *Γιατί δὲν εἰδοποιήσεις; τὸν μάλλωσε, ξέρεις πὼς πάντοτε χαίρομαι ὅταν σέ βλέπω.*

—Δέν είχα τέτοιο πρόγραμμα γιά σήμερα, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, περνοῦσα γιά κάποια δουλειά κι ἀνέβηκα νά ζητήσω τήν εὐχή σας. —Πάντοτε σᾶς μνημονεύω στίς παρακλήσεις μου, εἶπε αὐτός, καί σένα καί τήν οἰκογένειά σου. Κάθισε τώρα, θέλω νά μάθω ἀλήθειες ἀπό σένα, ξέρω ὅτι δέν θά μοῦ κρύψεις τίποτα. —Κι ἐγώ γι' αὐτό ἦρθα δεσπότη μου, νά μάθω, ν' ἀκούσω καί νά φωτιστῶ. Πολλά πράγματα ἔχουν σκοτίσει τὸ μυαλό καί τήν κρίση, θά ξηράνουν καί τήν καρδιά μας. Ὁ Πέτρος κάθισε ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Γερβάσιο καί γιά λίγο κανένas τους δέ μιλοῦσε. Ἡ καταβολή δυνάμεων ἦταν ἐκδηλῆ στό πρόσωπο τοῦ δεσπότη, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ. Ἡ ἀρρώστεια διάβρωνε τὸν ὄργανισμό του, ἀργά, χωρὶς μεγάλα ἄλματα, μὲ σπάνιες ἐξάρσεις, κρατοῦσε στά γαμπὰ νύχια τὸ θῦμα της, ἦταν ἀδύνατο νά τῆς ξεφύγει. Δέν ὑπῆρχαν ἐξάλλον καί τὰ κατάλληλα φάρμακα γιά νά καταπολεμήσουν τὸ κακὸ ἢ ἔστω νά ἐπιβραδύνουν τήν ἐξέλιξή του.

Μίλησε πρῶτος ὁ Γερβάσιος: — Ξέρω τί περιμένεις ἀπὸ μένα Πέτρο, φοβοῦμαι πὼς δέν θά ἱκανοποιηθεῖς μὲ ὅσα ἀκούσεις. Οἱ Μεγάλοι θέλουν νά κρατήσουν τήν Τουρκία στὴ ζωὴ, αὐτὰ τὰ ράκη μιᾶς μεγάλης αὐτοκρατορίας, ἀπὸ ἐκεῖ ξεκινάει τὸ κακὸ. Πιὸ ἐπικίνδunami εἶναι οἱ πολιτικοὶ τῶν κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν, ἡ Γερμανία καί ἡ Αὐστρία, μαζί τους καί ἡ Ἰταλία, κράτος πού ντροπιάζει τήν ἔννοια τῆς ἠθικῆς καί τοῦ δικαίου, πάει μαζί τους γιά ν' ἀρπάξει ὅ,τι μπορεῖ, ὅταν νομίζει πὼς δέν τήν συμφέρει θά σπάσει τὴν συμμαχία. —Μὲ τήν Ἀλβανία τί σχέση ἔχουν ὅλα αὐτά, ἀπόρρησε ὁ Πέτρος. —Ἔχουν, ἀπάντησε ὁ Γερβάσιος, καί μάλιστα μεγάλη. Ἔχεις διαβάσει, πιστεύω, πὼς μιὰ ἀπὸ τίς ἰσχυρότερες πολιτικὲς παρατάξεις πού ἀλληλοτρῶγονται στὴν Ἀλβανία, μὲ πιθανότητες νά ἐπικρατήσῃ, εἶναι ἡ φιλοτουρκικὴ, ἐνισχύεται ἀπὸ τήν Τουρκία καί ἀποβλέπει νά συνδεθεῖ μαζί της ὡς μουσουλμανικό, κατὰ βάση, κράτος. Ἀλλῇ ἀπόδειξη τοῦ ρόλου πού θέλει νά διαδραματίσῃ ἡ Τουρκία στὴν Ἀλβανία εἶναι ἡ ἐκλογή τοῦ πρίγκηπα πού θά τήν κυβερνήσῃ, Βῆδ τὸν λένε. Εἶναι πρωσικῆς καταγωγῆς κι ὅπως ξέρεις ἡ Γερμανία εἶναι ὁ σταθερὸς φίλος τῆς Τουρκίας, τὴν ἐξοπλίζει γιά νά τὴ χρησιμοποιήσῃ σὲ περίπτωση ἀνάγκης. Μὲ τὸν Βῆδ θάχουμε κι ἄλλα μπλεξίματα. Συγγενεὺι μὲ τὴ βασίλισσα τῆς Ρουμανίας πού ὑποστήριξε τὴν ἐκλογή του, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νά βοηθήσῃ τὴ Ρουμανία στίς προσπάθειες γιά ἐκρουματισμὸ τῶν κουτσοβλάχων τῆς Β. Ἡπείρου. Βλέπεις πόσοι παράγοντες μπαίνουν στὴ μέση καί διαμορφώνουν καταστάσεις;

Ὁ Πέτρος ἔμεινε κατάπληκτος ἀπὸ τίς ἀποκαλύψεις. — Καλά, ρώτησε, καί ἡ Entente τί κάνει; Δέν ἀντιδράει; Τοῦς συμφέρει, ὅσα πετυχαίνουν οἱ ἄλλοι; —Νομίζουν πὼς τοῦς συμφέρουν, ἔτσι τουλάχιστον ἰσχυρίζονται, εἶπε ὁ Γερβάσιος, ἐξάλλον καί οἱ ἴδιοι δέν θέλουν νά ἀδυνατίσῃ ἡ Τουρκία περισσότερο. Ἔχουν τὴ γνώμη πὼς ἔτσι ἐνεργώντας, ἐξουδετερώνουν πολλές αἰτίες πολέμου, πού οἱ κεντρικὲς αὐτοκρατορίες ἀπειλοῦν πὼς θά

τόν κάνονν. Γνώμη μου είναι πώς ματαιοπονοῦν. Οἱ Γερμανοὶ θὰ κάνοῦν τὸν πόλεμο καὶ θάχουν στὸ πλευρό τους καὶ τὴν Τουρκία, νάσαι σίγουρος. Ὅταν οἱ ἄλλοι ξυπνήσουν θάναί ἀργά. Ὡς τότε θὰ ὑποχωροῦν πάντοτε στὶς ἀπαιτήσεις τῶν πρώτων, αὐτοὶ θέλουν τὴν Ἀλβανία, ὅπως τὴ σχεδίασαν πρὶν γίνει κράτος, δὲν βλέπω ἐλπίδες γιὰ τὴ Βόρειο Ἡπειρο. Ὁ Πέτρος σηκώθηκε τρομαγμένος: —Δέσποτα, πρὸς Θεοῦ, μὴν πεῖς πουθενὰ τίς σκέψεις σου, θὰ γκρεμίσεις τίς ἐλπίδες ἑκατοντάδων χιλιάδων ἀνθρώπων, σκοτώνονται γιὰ νὰ μείνουν ἐλεύθεροι, εἶναι σὰ νὰ ἐτοιμάξεις ἀπὸ τώρα τὰ δεσμά τους. Σὲ ἱκετεύω, μὴν γίνεις ἐσὺ ἡ αἰτία νὰ σωριαστοῦν σὲ ἐρείπια οἱ προσδοκίαι τῶν ἀγωνιστῶν, χρειάζονται τὴν ἀγάπη, τὴ συμπαράσταση, τὸν καλὸ λόγον μας, ὅχι τίς ἀμφιβολίες καὶ τὸ σκεπτικισμό μας. Γιὰ νὰ ποῦμε καὶ τὴν ἀλήθεια ἢ βοήθεια πρὸς τοὺς στέλνουμε εἶναι μικρὴ, δυσανάλογη μὲ τίς δυνατότητες τῆς πόλης καὶ τοῦ χρέους πρὸς τοὺς ἔχουμε ἀπέναντί τους. —Μοῦ θυμίζει τὸ Χατζῆ, τὸν διέκοψε ὁ Γερβάσιος, ἔγινα πάλι στόχος του, ὑπερβάλλει. Αὐτὸς ζητάει τὰ ἀκατόρθωτα, ἐμεῖς προσπαθοῦμε νὰ κινηθοῦμε στὰ πλαίσια τῶν δυνατοτήτων μας. Βέβαια, κι ἐγὼ τὸ ἀναγνωρίζω, δὲν εἶναι πολλὰ ὅσα προσφέρουμε, μὴ ξεχνᾷς ὅμως ὅτι ἔχουμε νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὴ δυσπιστία καὶ πολλές φορές τὴν ἐχθρότητα τῶν ἀξιωματῶν τῆς κυβέρνησης, ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν ἀκολουθεῖ. Ὅλοι αὐτοί, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν κυβερνητικὴ φιλοσοφία, εἶναι ἀντίθετοι πρὸς τὸν ἀγῶνα, γιατί πιστεύουν πὼς ζημιώνει τὸ ἔθνος. Χρειάζεται κόπος νὰ τοὺς πείσεις γιὰ τὸ ἀντίθετο. Θὰ κάνοῦμε ὅ,τι μποροῦμε, Πέτρο, γιὰ νὰ σταθοῦμε στὸ πλευρὸ τῶν ἀδελφῶν μας, κι ἂς φωνάζει ὁ Χατζῆς. Σήμερα κι ὅλας θὰ συγκαλέσω τὰ «Ἐλέη» καὶ θὰ εἰσηγηθῶ τὴ διάθεση ἑνὸς σημαντικοῦ ποσοῦ 20.000 δρχ. ἴσως καὶ περισσότερα, γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς «Αὐτόνομης Πολιτείας». Πρέπει νὰ ξέρεις πὼς εἶμαι σταθερὰ στὸ πλευρὸ τους, πονῶ γι' αὐτούς, ἀνατριχιάζω ὅταν σκέφτομαι πὼς μπορεῖ νὰ πέσουν στὸ ζυγὸ τῶν Ἀλβανῶν, θὰ σταθῶ στὸ πλάϊ τῶν ἀδελφῶν μου μητροπολιτῶν, πρὸς καθοδηγοῦν τὸν ἀγῶνα. —Μὲ γεμίζουν χαρὰ οἱ σκέψεις σας, δέσποτα, γιατί ὅμως δὲν συμμετέχετε ἐνεργότερα στὴν ὅλη προσπάθεια, ἀφοπλίζοντας τοὺς ἀντιπάλους σας; Ἡ καθαρὴ εἰκόνα δὲν δημιουργεῖ ποτὲ ἀμφιβολίες κι ἀμφισβητήσεις. Ὁ Γερβάσιος σηκώθηκε ἀπὸ τὴν πολυθρόνα του, ἔκανε λίγα βήματα γιὰ νὰ ξεμονιάσει, μὴν ξεχνᾷς, ἀπάντησε, πὼς ἔλειπα πολὺ καιρὸ κι ἀκόμα πὼς τὸ ποίμνιό μου βρίσκεται στὰ πρόθυρα διχασμοῦ. Πρέπει νὰ συμβιβάσω τὰ διεστῶτα, νὰ σταματήσω τὴ διεύρυνση τοῦ χάσματος, εἶναι μεγάλη ἀνάγκη νὰ γίνει αὐτό, βλέπω νὰ ἔρχονται δύσκολες μέρες, ὁ τόπος θὰ δοκιμαστῇ, κι ἀλλοίμονο ἂν ὁ λαὸς εἶναι διχασμένος. Κατὰ βάθος αὐτὸ νομίζω προσπαθεῖ νὰ κάνει κι ὁ Βενιζέλος. —Δὲν συμφωνῶ μὲ τὸ Βενιζέλο, δέσποτα, γιὰ τὴ στάση του ἀπέναντι στὴ Β. Ἡπειρο. Ξέρεις εἶμαι θερμὸς ὁπαδὸς καὶ θαυμαστής του, μὰ δὲν μπορῶ νὰ τοῦ συγχωρήσω τὴν ἀναληγσία πρὸς τοὺς δείχνει ἀπέναντι στὸ δράμα τῶν ἀδελφῶν μας. Ἐπρεπε νὰ κρατήσῃ σθε-

ναρότερη στάση απέναντι στους Μεγάλους. — Ο Βενιζέλος ζει μεγάλο δράμα παιδί μου. Έχει διχαστεί ή προσωπικότητά του, ή μιὰ πλευρά αντιπαλεύει τὴν ἄλλη, δὲ βρίσκει διέξοδο. Στὸ διπλωμάτη πολιτικὸ πού ἀναγκάζεται νὰ κάνει συμβιβασμούς, στὴν προσπάθειά του νὰ κερδίσει τὸ μεγαλύτερο, θυσιάζοντας τὸ μικρότερο, ὀρθώνεται ὁ ἐπαναστάτης τοῦ Θερίσου, πού δὲν δίστασε νὰ τὰ βάλει μὲ τοὺς Μεγάλους, ἀδιαφορώντας γιὰ τίς συνέπειες, οἱ δυὸ ἄνθρωποι παλεύουν μὲ νύχια καὶ μὲ δόντια νὰ νικήσει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, κανένας δὲν βγαίνει νικητής, ὁ ἐπαναστάτης λυγίζει κάποια στιγμή, δὲν πέφτει, ὅμως ἀποσύρεται σιγά-σιγά στὴ σκιά καὶ μένει μόνο ὁ διπλωμάτης νὰ ξεφυλλίζει τίς συμφωνίες πού ἔχει ὑπογράψει, τὸ πρόσωπό του δὲν δείχνει τίποτα, ἡ καρδιά του ὅμως αἰμορραγεῖ. Αὐτὸς εἶναι ὁ Βενιζέλος, βρίσκεται σὲ πολὺ δύσκολη θέση, ἃς μὴν τὴν κάνουμε καὶ μεῖς δυσκολώτερη... Δὲν ἤθελε ν' ἀκούσει ἄλλα ὁ Πέτρος, μὲ ὅσα τοῦ εἶπε ὁ Γερβάσιος, λύθηκαν πολλὲς ἀπορίες πού τὸν βασάνιζαν. Πολλὴ χαρὰ τοῦ ἔδωσε ἡ στάση τοῦ Γερβασίου απέναντι στὸ κίνημα, ἂν καὶ τὸν ἤθελε πιὸ ἐνεργητικὸ καὶ δραστήριο. Ἴσως μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου νὰ ἐκδηλωνόταν περισσότερο μαχητικὸς, φτάνει νὰ τὸν ἄφηνε ἡ ἀρρώστεια του.

Σ τὰ Γιάννινα ἡ πέμπτη φάλαγγα δὲν ἄφηνε ἡσυχο τὸν κόσμον νὰ ἐκτιμήσει τὰ πολεμικὰ πλέον γεγονότα πού εἶχαν ἀρχίσει στὴ Β. Ἡπειρο καὶ νὰ τοποθετηθεῖ σωστὰ απέναντί τους. Στὸ Λεσκοβίκι εἶχαν γίνεи σκληρὲς μάχες, οἱ Ἀλβανοὶ εἶχαν ἀποκρουστεῖ, οἱ πεμπτοφαλαγγίτες ὅμως διέδιδαν πῶς τὸ κατεῖχαν οἱ Ἀλβανοί. Ὅσοι δὲν πιστεύουν, ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς, ἀπὸ τὴν ἀκριτική του ἐπαλξη, ἃς ἔρθουν νὰ δοῦν τὴ σημαία τῆς Αὐτονομίας πού κυματίζει στὸ Λεσκοβίκι. Ὁ γιορτασμὸς τῆς 25ης Μαρτίου ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς Γιαννιώτες νὰ ἐκδηλώσουν τὰ πραγματικά τους αἰσθήματα απέναντι στὸν ἀγῶνα, τὴν ἴδια ἀφορμὴ ἔδωκε καὶ τὸ μνημόσυνο πού ὀργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ τράπεζα στὴ μνήμη τοῦ ποιητῆ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη, γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ ἀγῶνες τῆς Ἡπείρου εἶχαν ἀποτελέσει πηγὴ ἐμπνευσης πολλῶν ἀπὸ τὰ καλλίτερα ποιήματά του. Στὸ μνημόσυνο ὁ Γερβάσιος ἐκφώνησε λόγο πού χαρακτηρίστηκε θαυμάσιος.

Οἱ μάχες στὰ ἐδάφη τῆς Αὐτόνομης Πολιτείας συνεχίζονταν σὲ πολλὰ μέτωπα, μὲ νίκες τῶν Ἑλλήνων. Ἡ μοίρα τῆς Κορυτσᾶς συγκλόνισε τοὺς Γιαννιώτες. Εἶχε παραδοθεῖ στοὺς Ἀλβανοὺς ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ καὶ ὑπέφερε τὰ πάνδεινα. Γιὰ νὰ ἀπαλλάξουν τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὸ μαρτύριο οἱ γύρω ἀπὸ τὴν πόλη ἐθελοντικὲς δυνάμεις, ἀποφάσισαν νὰ ἐπιτεθοῦν. Τὸ βάρος τῆς ἐπιθετικῆς ἐνέργειας ἀνέλαβε ὁ Ἱερὸς Λόχος. Γιὰ πολλοὺς λόγους, ἀνεπάρκεια δυνάμεων, ὀπλισμοῦ, ἐφοδίων, σχεδίων κ.ἄ., ἡ ὅλη ἐπιχείρηση κατέληξε σὲ ἀποτυχία. Οἱ ἐθελοντὲς μπῆκαν στὴν πόλη, δὲν μπόρεσαν ὅμως νὰ τὴν κρατήσουν. Τὸ μένος τῶν Ἀλβανῶν

στράφηκε πάλι ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, πού δοκίμασε αὐτὴ τὴ φορὰ τὶς πιὸ βάρβαρες μεθόδους τῆς ἀλβανικῆς τυραννίας: ἐκτελέσεις, λεηλασίες, καταστροφές σπιτιῶν κι ὅ,τι ἄλλο μπορεῖ νὰ φανταστεῖ κανεῖς.

Οἱ μάχες γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Κορυτσᾶς, ἐξ αἰτίας τῶν ἐλάχιστων πληροφοριῶν πού ἔφταναν ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*, ἔδωσαν τροφή στὶς φήμες πού ὀργιάζαν. Οἱ ἡμερηίδες τῶν Ἀθηνῶν, σπληνίζόμενες σὲ στοιχεῖα πού ἀπεῖχαν πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, δημοσίευσαν ἀνταποκρίσεις πλαστές, καὶ δημιουργοῦσαν ἀναταραχὴ σ' ὅλοκληρη τὴν Ἑλλάδα. Τὴ μιὰ μέρα ἔγραφαν πὼς καταλήφθηκε ἡ Κορυτσά, τὴν ἄλλη πὼς συνεχίζονταν οἱ ἐπιθέσεις, κι ὅταν κατόρθωσαν νὰ πάρουν ἔγκυρες πληροφορίες γιὰ τὸ τι ἀκριβῶς εἶχε γίνει, βρῆκαν τὸν ἀποδιοπο-

Γενικὴ ἀποψη τῆς κεντρικῆς πλατείας τῶν Γιαννίνων τὸ 1914.

μπαῖο τράγο γιὰ νὰ τοῦ φορτώσουν τὶς εὐθύνες τῆς ἀποτυχίας. Ἡ Κορυτσά ἔμεινε στὰ χέρια τῶν Ἀλβανῶν ὡς τὶς 24 Ἰουνίου 1914, κι ἀπελευθερώθηκε ἀπὸ τὰ ἐθελοντικὰ στρατεύματα τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*, τὰ ὁποῖα διοικοῦσε ὁ λαμπρὸς ἀξιωματικὸς τοῦ Πυροβολικοῦ Γεώργιος Τσόντος-Βάρδας ἀπὸ τὴν Κρήτη, ὁπλαρχηγὸς στὸ Μακεδονικὸ

ἀγῶνα καὶ μαχητὴς στοὺς ἀπελευθερωτικὸς πολέμους τοῦ 1912-13. Ὑποστήριζε θερμὰ τὴν *Αὐτόνομη Πολιτεία*, γι' αὐτὸ καὶ ἡ κυβέρνησις τὸν εἶχε ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν Ἠπειρο. Τὸ ὄνομά του εἶχε γίνει θρύλος γιὰ τοὺς Βορειοηπειρωτῶτες, τοῦ ἔκαναν συνεχεῖς ἐκκλήσεις νὰ σταθεῖ στὸ πλευρό τους. Ὁ πόνος γιὰ τοὺς ἀγωνιζόμενους, ἡ ἀναγνώρισις τοῦ δίκιου τους καὶ τὸ Κρητικὸ ἐπαναστατικὸ αἷμα πού ἔβραζε στὶς φλέβες του, τὸν ὁδήγησαν σὲ παραίτηση ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ καὶ στὴν ἔνταξή του στὸ Βορειοηπειρωτικὸ ἀγῶνα. Ἀπὸ καιρὸ πολλὰ στρατιωτικὰ στελέχη γινώριζαν τὶς προθέσεις του κι ἀλληλογραφοῦσαν μαζί του, ὄντας ἑτοιμοὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Πρῶτοι καὶ καλλίτεροι ὁ Γεώργιος Κονδύλης καὶ ὁ Νικόλαος Πλαστήρας, πού τὸν παρακαλοῦσαν (στὶς 17-12-1913) ἀπὸ τὶς Σέρρες, πὼς ὅταν ἀναλάβει τὴ διοίκησις τῶν ἐθελοντικῶν δυνάμεων τῶν Βορειοηπειρωτῶν νὰ τοὺς καλέσει νὰ πᾶνε μαζί του. Δὲν πῆγαν τελικὰ, προτίμησαν νὰ μείνουν πιστοὶ στὴν κυβέρνησις, ἀδιαφορώντας ἂν ἔτσι παρέβαιναν τὸ λόγο τους κι ἄφηναν ἔκθετο τὸν ἀρχηγό τους, ἔτσι τὸν ἀποκαλοῦσαν στὰ γράμματά τους. Γιὰ τὴν Ἠπειρὸ ἡ ἀδιαφορία τῶν Γιαννιωτῶν εἶχε γίνει ψύχωση, γι' αὐτὸ καὶ δὲ σταματοῦσε νὰ τὴν σπλητεύει. Ξεχώριζε μάλιστα τοὺς Γιαννιώτες ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἠπειρωτῶτες, ἔχοντας τὴ γνώμη πὼς οἱ ὑπόλοιποις περιοχές, σὲ σύγκρισιν μὲ τὰ Γιάννινα,

πολλά πρόσφεραν. Τί ἦταν ἐκεῖνο πού ἔκανε τὴν πένα τοῦ Χατζῆ νὰ στάζει φαρμάκι, ὅταν ἀναφερόταν στοὺς συμπολίτες του; Ὁ Παννιώτης δημοσιογράφος, μὲ τὴν ποιητικὴ εὐαισθησία, εἶχε πλάσει στὴ φαντασία του μιὰ ἰδανικὴ πολιτεία, στηριγμένη στοὺς θρύλους καὶ τὶς παραδόσεις τῆς, μιὰ πολιτεία ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὶς μικρότητες τῆς καθημερινῆς ζωῆς, τὰ κομματικά καὶ τὰ ἐφήμερα, εἶχε αὐτὴ τὴν ἀξίωση ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του, ἀφοῦ ζοῦσαν σὲ μιὰ πόλη-θρύλο, πού ἡ φήμη τῆς εἶχε ἀπλωθεῖ σ' ὅλο τὸν κόσμο, γιὰ τὴν πόλη αὐτὴ ὁ ἴδιος εἶχε διαθέσει τὴ ζωὴ του, ἔτοιμοι ἦταν οἱ Τοῦρκοι νὰ τὸν κρεμάσουν στὸν πλάτανο, ἔ, αὐτὴ ἡ πόλη δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν προδώσει. Βέβαια ἡ φαντασία του ἔπλεκε τὰ δικά τῆς ὁράματα, δύσκολα νὰ προσγειωθεῖ στὴν πραγματικότητα, κι αὐτὸ ὁδηγοῦσε στὴν ὑπερβολή. Ὅχι πὼς τὰ Γιάννινα, ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐνιαίας Ἡπείρου, ἀνταποκρίθηκαν στὶς ὑποχρεώσεις τους, στὸ βαθμὸ πού ἔπρεπε, ἀσφαλῶς ὁμως δὲν ἀπουσίασαν ἀπὸ τὸν ἀγώνα. Ὁ Ἱερὸς Λόχος τῆς πόλης πρῶτα, ἀλλὰ καὶ δεκάδες ἄλλοι ἐπώνυμοι ἐθελοντές, πῆραν ἐνεργὸ μέρος στὸν ἀγώνα, πολέμησαν τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ συνέβαλαν σημαντικὰ στὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασή του. Ἐπειτα ἡ Ἐπιμελητεία τῆς Αὐτονόμου Ἡπείρου τῶν Γιαννίνων, γιὰ τὴν ὁποία πολλὰ ἔχουν γραφεῖ, ἦταν τὸ σπουδαιότερο κέντρο ἐφοδιασμοῦ τῶν μαχόμενων μὲ κάθε εἶδους ὑλικά, προπαντὸς μὲ ὄπλισμό, πολεμοφόδια, τροφίμα, ρουχισμό, ὑπόδηση, φάρμακα. Ὅλα αὐτὰ ἀγοράζονταν μὲ συνεισφορὰς τῶν κατοίκων τῆς πόλης ἢ ἐξασφαλίζονταν μὲ τρόπους, τοὺς ὁποίους χρησιμοποιοῦσαν οἱ Παννιώτες ἀποτελεσματικά. Οἱ ἔρανοι τέλος τῶν κυριῶν καὶ δεσποινίδων τῆς πόλης, οἱ προσφορὰς τῶν χωριῶν καὶ οἱ ἐνισχύσεις τῆς Μητροπόλεως, ἀποδείκνυαν ὅτι ἡ προσφορὰ τῆς πόλης δὲν ἦταν εὐκαταφρόνητη. — Ὅχι, ἀντέτεινε ὁ Χατζῆς, εἶναι ψυχία αὐτὰ πού στέλνονται. Τὰ Γιάννινα ἔχουν πολλὰς δυνατότητες, δὲν τὶς ἀξιοποιοῦν, ἀδρανοῦν. Δὲν παίρνουν παράδειγμα, πρόσθετε, ἀπὸ τὴ χειρονομία μιᾶς ξένης εὐγενοῦς, τῆς Γαλλίδας μαρκησίας Ριανκούρ πού πρόσφερε 20.000 δρχ. γιὰ τὰ πεινασμένα, τὰ γυμνὰ καὶ καταδιωγμένα γυναικόπαιδα τῆς Β. Ἡπείρου; Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὶς λίγες ἐφημερίδες πού ὑποστήριζαν σθεναρὰ τὸν ἀγώνα τῆς Αὐτόνομης Πολιτείας, τὸ θέμα τῆς προσφορᾶς αὐτῆς τὸ εἶχε κάνει κύριο ἄρθρο γιὰ νὰ κατακεραυνώσει τοὺς ἀντίπαλους καὶ τοὺς ἀδιάφορους. Αὐτὴ ἡ χειρονομία — ἔγραφε — εἶναι ἓνα μεγάλο φτύσιμο στὰ μοῦτρα τῶν πολυταλάντων μας, τῶν μεγαλοβιομηχάνων μας. Δὲν αἰσθάνονται τὴν ἀγωνία τῶν Ἱερολοχιτῶν πού ψυχορραγοῦν, οἱ γλεντζέδες τῶν σαλονιῶν; Δὲν συγκινοῦνται ἀπὸ τὶς οἰμωγὰς τῶν σφαζόμενων Κορυτσαίων οἱ μαμόθρεπτοι τοῦ «Γιαννάκη» καὶ τοῦ «Ντορέ»; Δὲν κοκκινίζουν ἀπὸ ντροπὴ γιὰ τὴν ἀτίμωση ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς τῶν παρθένων τῆς Βίγλιτσας; Κανένας δὲν συμπάσχει, κανένας δὲν ἀνατριχιάζει καὶ δὲν λυπᾶται γιὰ τοὺς μάρτυρες ἀδελφούς τῆς Ἡπείρου; Ἄν ἡ κυβέρνησις ὑποσχέθηκε νὰ μείνει κουφή στὶς κραυγὰς τῆς ὁδύνης τῶν Ἑλλήνων πού καταδικάστηκαν σὲ

έξανδραποδισμό, θά μείνει καί ἡ κοινωνία ἀπαθής, ἀσυγκίνητη, ἀκαρδη στά δεινοπαθήματα τῶν ἀδελφῶν μας; Ἡ Ἡπειρος ποῦ ἀναδημοσίευνε τὸ ἄρθρο, συμφωνοῦσε μὲ τὸ περιεχόμενό του καί στήν εἰσαγωγή της στρέφονταν πρὸς τοὺς Γιαννιωῆτες, γιὰ νὰ τοὺς ὑπομνήσει, γιὰ πολλοστή φορὰ, τὸ χρέος τους. Ἡ χειρονομία τῆς μαρκησίας Ριανκούρ, ἃς γινόταν μάθημα.

Ὁ Γερβάσιος, ὅπως εἶχε πεί στὸν Πέτρο, πρόσφερε ἀπὸ τὰ Ἑλέη 20.000 δρχ. Ἄλλη ἐκρηξὴ τοῦ Χατζῆ, δταν τὸ πληροφορήθηκε. Οἱ 20.000 δρχ. ποῦ ἔδωσε ὁ μητροπολίτης προέρχονται —ἐγραφε— ἀπὸ τὸ ποσὸ τῶν 1.000 λιρῶν, τὸ ὁποῖο εἶχε συγκεντρωθεῖ πρὶν ἀπὸ καιρὸ, χωρὶς εὐθύνη καί πρωτοβουλία τοῦ Γερβασίου, δὲν ἀποτελοῦσε, λοιπόν, προσφορά τῶν «Ἑλεῶν». Ἡ Μητρόπολη, ἐπίσης, δὲ μποροῦσε νὰ οἰκιοποιηθεῖ τῇ δράσῃ τοῦ ὁμίλου κυριῶν καί δεσποινίδων τῶν Γιαννίνων, ποῦ συγκέντρωναν ἐράνους. Τὸ χρέος τῆς Μητρόπολης ἀπέμεινε ἀκέραιο ἀπέναντι στὴ Β. Ἡπειρο, ἔτσι πίστευε ὁ Χατζῆς.

Δραματικὴ ἐκκλιση ἀπηύθυνε ἡ Ἡπειρος πρὸς τὶς ἑλληνικὲς οἰκογένειες τῶν Γιαννίνων νὰ διαλύσουν κάθε σχέση, φιλία, ἢ συγγενικὸ δεσμὸ μὲ ἓνα, μὴ κατανομαζόμενο, ἀρνησίπατρη ποῦ συκοφαντοῦσε καί μόλυνε τὴν ἱστορία τῆς πόλης. Ἐπρεπε νὰ τὸν ἀποδοκιμάσουν, νὰ τὸν περιφρονήσουν, νὰ τὸν φτύσουν στὸ πρόσωπο, νὰ τὸν μουντζώσουν. Σίγουρα θὰ ἐπρόκειτο γιὰ κάποιον ποῦ εἶχε γίνει ὄργανο τῶν Ἰταλῶν κι Αὐστριακῶν, ἢ προπαγάνδα τῶν ὁποίων ἀλίευε τέτοιους ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῶν ρουμανιζόντων κουτσόβλαχων, ἄσπονδων ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου οἱ Γιαννιωῆτες προετοιμάζονταν γιὰ νὰ γιορτάσουν τὸ Πάσχα. Ὁ δήμαρχος κι ὁ νομαρχεὺς, κατὰ τὶς μέρες τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας, ἔφεραν γύρω τὰ μαγαζιά τῆς ἀγορᾶς, ρωτώντας τοὺς ἰδιοκτῆτες τους γιὰ τὶς ἀνάγκες καί γιὰ τὰ παράπονά τους. Ἦταν ἓνα ἔθιμο παλιό, ποῦ εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ. Πολλὰ παράπονα διατυπώθηκαν. Στὴ συνοικία Πλάτανος, τοὺς εἶπαν, πῶς τὰ αὐτοκίνητα, κυρίως τὰ στρατιωτικά, ἔτρεχαν μὲ ἱλιγγιώδη ταχύτητα, σκορπώντας τὸν πανικὸ στοὺς κατοίκους. Ἡ κεντρικὴ ἀγορὰ εἶχε σοβαρότερα παράπονα. Οἱ σκουπιδιάρηδες καθάριζαν τὸ μεσημέρι τὸν κατάξερο δρόμο μὲ ἀποτέλεσμα ἡ σκόνη καί τὰ σκουπίδια νὰ γεμίζουν τὰ μαγαζιά, τὶς προθήκες, τὰ πάντα, σκορπώντας παντοῦ μικρόβια. Ἡ ἀγορὰ διαμαρτυρόταν, ἀκόμα γιὰτὶ οἱ ἀρχεὲς διέταξαν ἀπογραφὰς ἀνθρώπων καί καταμέτρηση ζώων κατὰ τὴ Μ. Ἑβδομάδα, στερώντας τὴν ἔτσι ἀπὸ πελάτες.

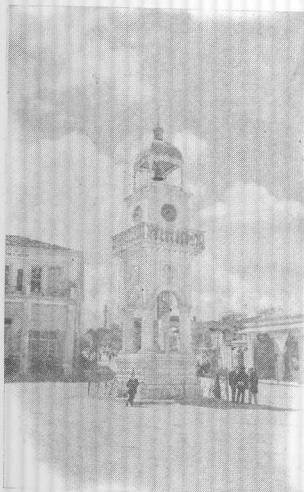
Τὸ Πάσχα γιορτάστηκε μὲ λαμπρότητα, δεύτερο ἐλεύθερο Πάσχα ἦταν. Κάτι, ὅμως, πλανιόταν στὴν ἀτμόσφαιρα, ποῦ μετρίαζε τὴ χαρὰ τοῦ κόσμου, ἦταν καί ὁλλὲς οἰκογένειες ποῦ ἄνδρες καί παιδιὰ τοὺς πολεμοῦσαν στὴ Β. Ἡπειρο, ἡ μοῖρα τους γινόταν κοινὴ μοῖρα ὄλων, ἦταν φυσικὸ νὰ διαφοροποιοῦνται τὰ συναισθήματα στὶς γιορταστικὲς ἐκδηλώσεις. Ἡ ἀνοιξὴ πάντως εἶχε προχωρήσει ἀρκετά, τὰ ἐξοχικὰ κέντρα ἀρχίζαν νὰ λειτουργοῦν, τὸ Ζάλογγον παράδειγμα κάτω ἀπὸ τὸν Ἰσκιό τοῦ ἱστορικοῦ πλάτανου, διαφῆμιζε τὴν παρουσία καί τὴν ποιότητα τῶν ὑπηρεσιῶν του μὲ λογοτεχνικὰ κείμενα, ποῦ σταματοῦσαν τὴν προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστη. Μὴ λησμονεῖτε —δημοσίευνε— τὸ πρῶτ' μὲ τὴ δροσιά, τὸν καφέ σας καί τὸ μυρωδάτο γάλα σας ἀνόθευτο, σὲ μαγευτικὴ ἀνάμεσα φύση, μὲ τὸ τραγούδι τῶν πουλιῶν καί τὸ ἀπόγευμα καί βράδυ μὲ τὸ δροσερὸ ἀράκι ποῦ ζαρώνει ἀπέναντί σας μὲ ἀνέκφραστη ἡδυπάθεια τὴ λίμνη, τὸν καφέ σας, τὸ λουκούμι σας, τὸ ὠραιότατο καί γευστικὸ γλύκισμά σας, τὸ κονιάκ, τὴ μαστίχα σας,

τὴ μύρα σας, τὸ φαγητό σας, τὸ λικέρ, κάθε ποτὸν ἑλληνικῆς καὶ ξένης βιομηχανίας, μὲ κρύα φαγητὰ καὶ σαλατικά, δυνάμενα καὶ Λούκουλλον νὰ εὐχαριστήσωσι, μὴ λησμονεῖτε νὰ παίρνετε μόνον εἰς τὸ ἐξοχικὸ κέντρο...

Τὸ δράμα τῆς Κορυτσᾶς συνέχιζε νὰ ἀποτελεῖ κύριον θέμα ὄχι μόνον τῆς Ἑπείρου καὶ τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου, ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων ἐφημερίδων εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀμερικανικῶν. Ἡ ὀπτική γωνία ποὺ κάθε μία ἐβλεπε τὰ γεγονότα ἦταν διαφορετικὴ. Οἱ κυβερνητικὲς ἐφημερίδες, θέλοντας νὰ ὑποστηρίξουν τὴν πολιτικὴν τοῦ Βενιζέλου, ἔψαχναν νὰ βροῦν ὑποκινητὲς τῆς ἐξέγερσης τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, γιὰ νὰ φορτώσουν σ' αὐτοὺς τὸ αἷμα, τὰ θύματα καὶ τὶς καταστροφές. Οἱ ἀντικυβερνητικὲς ἐρριχναν φανερὰ τὶς εὐθύνες στὴν κυβέρνησιν ποὺ εἶχε ἀφοπλίσει τὸν πληθυσμό, κατὰ τὴν ἐκκένωσιν τῆς πόλης, καὶ ἔτσι ὁ λίγος ὀπλισμὸς ποὺ ἔμεινε ἀφαίρεσε ἀπὸ τοὺς ἐξεγερθέντες τὴν πιθανότητα τῆς νίκης. Ἡ ἴδια διαφοροποίηση σημειωνόταν καὶ στὶς ἐφημερίδες τοῦ ἐξωτερικοῦ μὲ τὶς αὐστροῦγκαικὲς καὶ συντηρητικὲς ἄλλων χωρῶν νὰ ὑποστηρίζουν τοὺς Ἀλβανούς καὶ τὶς φιλελεύθερες τοὺς ἐπαναστάτες, καυτηριάζοντας τὶς θηριωδίες τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ εἰδησεογραφία, μὲ τὴν παρεμβολὴν φημῶν, διαδόσεων, προπαγανδιστικῶν συνθημάτων καὶ ψιθύρων, δὲ δημιουργοῦσε δυνατότητες σχηματισμοῦ ἀντικειμενικῆς κρίσεως, ἦρθε ὁμως ἡ ἐπίσημη ἀνακοίνωσις τῶν Εὐρωπαϊκῶν προξένων στὸ Μοναστήρι, δημοσιευμένη στὸν Παρισινὸ Χρόνον, ποὺ ἔδωσε τὶς πραγματικὰ διαστάσεις τῶν γεγονότων. Ἡ ἀνακοίνωσις ἀνέφερε πῶς ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Κορυτσᾶς, ὑποφέροντας ἀπὸ τὶς ὑπερβασίεις τῶν Ἀλβανῶν, πῆρε τὰ δῦλα. Ὅταν τελείωσε ἡ προθεσμία ποὺ εἶχαν δώσει οἱ Ἀλβανοὶ γιὰ τὸν ἀφοπλισμὸν, οἱ ἄλβανικὲς ἀρχὲς ἀποφάσισαν νὰ χρησιμοποιήσουν βία, οἱ χριστιανοὶ ὁμως, μὲ τὴ βοήθειαν τῶν ντόπιων ἐθελοντῶν, ἀντιστάθηκαν. Οἱ Ἀλβανοὶ λεηλάτησαν τότε τὴν πόλιν καὶ ἔσφαξαν μὲγάλον ἀριθμὸν κατοίκων (ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδιῶν). Ὁ μητροπολίτης καὶ μερικοὶ πρόκριτοι ὁδηγήθηκαν στὸ Δυρράχιο. Οἱ Ἀλβανοὶ λεηλάτησαν πέντε χριστιανικά χωριά γύρω ἀπὸ τὴν Κορυτσά καὶ ἔσφαξαν τοὺς κατοίκους τους.

Αὕτῃ ἦταν ἡ ἀλήθεια γιὰ τὸ δράμα τῆς Κορυτσᾶς, ποὺ συντάραιε τὸν ἑλληνισμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ. Ἡ Ἑπειρος πρότεινε νὰ δοθεῖ τὸ ἐθνικὸν γέρας στὴ μαρτυρικὴ πόλιν, γιὰ τὴν ποὺ τὸ δράμα τῆς ἀποτελοῦσε συνέχεια τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Στὸ μεταξὺ τὸ πρῶτον δεκαπενθήμερον τοῦ Ἀπριλίου, ὕστερον καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίδοσιν νέας νότας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἐκ μέρους τῆς Πρεσβευτικῆς διασκέψεως, ὁλοκληρώθηκε ἡ ἐκκένωσις τῶν ἐδαφῶν τῆς Ἀυτόνομης Πολιτείας, καὶ αὐτὸ ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν στὸν πρόεδρον Γ. Ζωγράφον νὰ ἀπευθύνῃ διάγγελμα (12 Ἀπριλίου) πρὸς τὸ στρατὸν τῆς Ἀυτόνομης Ἑπείρου, στὸ ὁποῖον ὑπογραμμίζοταν πῶς, μετὰ τὴν ἐκκένωσιν, σ' αὐτὸν ἔπεφτε τὸ καθήκον νὰ περιφρουρήσῃ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδας.

Τὰ Γιάννινα συνέχιζαν νὰ ζοῦν κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν γεγονότων, ἐνῶ ταυτόχρονα καλοῦνταν νὰ συνεισφέρουν περισσότερα γιὰ τὴν εὐδωση τοῦ ἀγῶνα. Πολλοὶ αἰσθάνονταν τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐπιτελέσουν τὸ ἐθνικὸ χρέος τους, τὸ ἤθελαν κι ἄλλοι, οἱ παρορμήσεις τους ὅμως ἀνακόπτονταν ἀπὸ κυβερνητικὲς παρεμβάσεις, ποὺ ἔφταναν κάποτε σὲ χρῆση βίας. Κάποια ὄργανα τῆς χωροφυλακῆς, μὲ τὸ πρόσχημα πὼς ἤθελαν νὰ διαφυλάξουν τὸ καλὸ ὄνομα τοῦ πρωθυπουργοῦ, δημιούργησαν ἐπεισόδια στὴν ἀγορὰ καὶ ξυλοκόπησαν Γιαννιώτες. —Τὶ κάθεστε; φώναζε ἀγανακτισμένος ὁ Χατζῆς ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο. *Βαρᾶτε τους, μὴν τοὺς ἀφήνετε νὰ σᾶς ἐξευτελίζουν. Κι ὅταν θέλετε νὰ καταγγείλετε κάτι κάντε το ἀντρίκια, ὄχι μὲ ψιθύρους, ὄχι μὲ «εἰλωτίαν», ὄχι μὲ μουρμουρίσματα, ἀλλὰ μὲ ἀνδρικές διαμαρτυρίες, φανερές, ὀγκώδεις. Καὶ καλὸ θὰ ἦταν, πρόσθετε, ἡ Γενικὴ Διοίκηση νὰ μὴ φέρει προσκόμματα στὸν ἀγῶνα τῆς Αὐτονομίας, ὑπερασπίζοντας τὴν κυβερνητικὴ πολιτικὴ. Γιὰ νὰ φανεῖ μάλιστα ἀντικειμενικὸς ὁ Χατζῆς, δὲ δίστασε νὰ ἀπονεύει ἐπαινο στὸν Πανάρετο, γιὰ τὴν ἀποδοτικὴ πρωτοβουλία του στὴν συλλογὴ ἐράνων.*

Τὸ Ὁρολόγιον τῶν Ἰωαννίνων, στὴν παλιὰ του θέση. Στὰ δεξιὰ ἦταν τὸ σπῖτι τοῦ Δημάρχου Γιαγιά μπεη.

Τὸ τούρκικο ρολόγι τῆς κεντρικῆς πλατείας, δὲ βρισκόταν τότε στὴν τωρινὴ θέση του. Ὑψωνόταν ἀπέναντι σχεδὸν ἀπὸ τὸ σημερινὸ κέντρο Βυζάντιο. Πολλοὶ ζητοῦσαν ὄχι μόνον νὰ μετακινηθεῖ ἀπ' ἐκεῖ, ἀλλὰ νὰ καταστραφεῖ, γιὰτὶ, κατὰ τὴ γνώμη τους, ἦταν ἀνισον, ἀσύμμετρον εἰς ὄγκον καὶ εἰς γραμμὰς, ὡς βάνανσος πρωτογόνου γλυπτικῆς λαϊμὸς τερατώδους καμηλοπαρδάλεως, ἀποτελώντας ἔτσι σκάνδαλο γιὰ τὰ κοινότερα αἰσθητικὰ μάτια. —Ὁχι, διαμαρτυροῦνταν ὁ Χατζῆς, ἀν τὸ περίφημο ρολόγι κατεδαφιζόταν ἴσως νὰ κέρδιζε ἡ αἰσθητικὴ γραμμὴ τῆς πλατείας, ἡ ἱστορία ὅμως καὶ ἡ χρονογραφία τῆς πόλης, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, θὰ ἔχανε τὸ περιλάλητο βάθος, τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ τουρκικοῦ συντάγματος ὡς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀποτελοῦσε ἓνα εἶδος ἀρχαῖου βήματος γιὰ ἀγορεύσεις καὶ προσλαλιές.

Στὸ σπῖτι τοῦ Πέτρου τὸ Πάσχα γιορτάστηκε μὲ συγκρατημένη χαρὰ. Ἐλεγε ὁ Δημήτρης, ἦταν ὅλοι περήφανοι γιὰ τὴν προσφορά του στὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ ἡ ἀπουσία του, χρονιάρες μέρες, γινόταν αἰσθητὴ. Ὁ Βασίλης εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἐνθουσιασμένος γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ ἀδερφοῦ του, ὅμως κάθε παιδί πιάνει τὸ δικό του τόπο στὸ σπῖτι, τίποτα δὲ μπορεῖ ν' ἀναπληρώσει τὴν κενὴ θέση. Ἐπειτα ἦταν καὶ τὰ ὅσα συνέβαιναν στὴ Β. Ἦπειρο, ποὺ μετρίαζαν τὴ λαμπρότητα τῆς γιορτῆς. Οἱ σφαγὲς τῆς Κορυτσᾶς, οἱ μάχες σ' ὅλα τὰ μέτωπα, οἱ νεκροί, οἱ τραυματίες, οἱ καταστροφές, στένευαν τὰ περιθώρια τῆς αἰσιοδοξίας, στιγμές-στιγμές, ὅταν ἡ σκέψη ἔτρεχε σ' ὅσα ὑπέφεραν, ὅσοι ἔχυναν τὸ αἷμα τους γιὰ νὰ μείνουν ἐλεύθεροι, ὅλα φαίνονταν ὅτι

ἀποτελοῦσαν συνέχεια τῶν ἡμερῶν τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδας, ὄχι Πάσχα. Ὅλους εἶχε ἐπηρεάσει ἡ κατάσταση, ἡ Κατερίνα, πράγμα παράξενο, ἔμοιαζε νὰ ζεῖ σ' ἓνα δικό της κόσμον, ἔξω ἀπὸ τὰ τραγικά γεγονότα τῶν ἡμερῶν, ἓνα ἀχνό χαμόγελο ἀνθίζε στὰ χεῖλη της ποῦ καὶ ποῦ, ὁ Πέτρος ποῦ παρακολουθοῦσε τὴ συμπεριφορὰ της, διαπίστωνε ὁρισμένες στιγμὲς ἐντονη διαφοροποίηση ἀπὸ τὸ γενικὸ κλίμα καὶ ἀποροῦσε. Τὶς δυὸ πρῶτες μέρες τοῦ Πάσχα δὲν τὴν ἐνόχλησε, τὴν τρίτῃ ἀποφάσισε νὰ κουβεντιάσει μαζί της, κάτι ἔπρεπε νὰ συμβαίνει. Δὲν πρόκανε. Κοντὰ στὸ μεσημέρι ἀνοῖξε ὀρμητικὰ ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ νάτος μπροστὰ τοὺς ὁ Δημήτρης, λεβέντης, μ' ἓνα μουστάκι ὁμοιο μ' ἐκεῖνο ποῦ ἔτρεφαν οἱ μπαρουτοκαπνισμένοι ἀγωνιστὲς τῶν πολέμων, ἔτσι ὅπως τὸ βλέπουμε στίς φωτογραφίες, μὲ στολὴ τσαλακωμένη ἀλλὰ καθαρή, μόλις τὸ πῆραν εἶδηση, ἔτρεξαν μικροὶ καὶ μεγάλοι νὰ τὸν σφίξουν στὴν ἀγκαλιά τους, νὰ τὸν χορτάσουν. —*Δημήτρη, ψιθύρισε ἡ Κατερίνα, τὸ πρόσωπό της ἔλαμπε σὰν τὴν ἀνατολὴ ἀνοιξιάτικου ἡλιου, Δημήτρη, σὲ περιμένα.* Κόλλησε ὕστερα τὸ στόμα της στ' αὐτὸ του, φωτίστηκε τὸ πρόσωπο τοῦ Δημήτρη, φωτίστηκαν καὶ τὰ πρόσωπα ὄλων καὶ ἄς μὴν ἤξεραν τί συνέβαινε. Δὲν ἄργησαν νὰ τὸ μάθουν. Ἡ Κατερίνα ἦταν ἐγγυος, εἶχε προαίσθησι πὼς θαρχόταν ὁ Δημήτρης, γι' αὐτὸ δὲν ἀποκάλυπτε σὲ κανένα τὸ μυστικόν, οὔτε στὴν πεθερὰ της ποῦ πολὺ ἀγαποῦσε καὶ σεβόταν. Στὴ στιγμὴ ὅλα ἄλλαξαν στὸ σπίτι. Ὁ Πέτρος αἰσθανόταν κάτι ν' ἀνθίζει στὴν καρδιά του, θὰ γινόταν παππούς, ὕψιστη καταξίωσις ἑνὸς πατέρα ποῦ τόσο μόχθησε γιὰ νὰ στήσῃ μιὰ σωστὴ οἰκογένεια, ἡ Λευκὴ τὸ ἴδιο, θὰ γινόταν γιὰγιά, ζηλευτὸ ἐπαθλοῦ ἄξιας μάνας, οἱ γέροι ἐβλεπαν καὶ ὅλας τὸ μωρὸ νὰ μπερδεύεται στὰ πόδια τους, τ' ἀδελφία τοῦ Δημήτρη ἦταν ἔτοιμα νὰ ἀναλάβουν τὸ ρόλο τους στὸ νέο σκηνικὸ ποῦ σὲ λίγο θὰ σπινόταν, οἱ γυναῖκες ἔτρεχαν δῶθε κεῖθε νὰ διαλέξουν τὸ δωμάτιο τοῦ μωροῦ, μετακινοῦσαν ἐπιπλα, τὸ μικρὸ ἀνθρωπάκι ποῦ μόλις ἔπαιρνε ὑπόστασις στὴν κοιλία τῆς μάνας του, ἄλλαξε ἐντυπωσιακὰ τὴ ζωὴ τῆς οἰκογένειας.

Ὅταν ὁ θόρυβος καταλάγιασε, ὁ Πέτρος πῆρε παράμερα τὸ Δημήτρη νὰ μάθει λεπτομέρειες καὶ ἀλήθειες γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*. —*Δύσκολα τὰ πράγματα πατέρα,* ἀπάντησε σκεπτικὸς ὁ Δημήτρης. *Οἱ Ἀρβανίτες εἶναι θεριά, δὲν ἀφήνουν τίποτα ὀρθιὸ ἀπ' ὅπου περάσουν.* Ὁ τόπος πλημμύρισε αἷμα καὶ ἀποκαΐδια. *Μᾶς βοηθᾶνε, δὲ λέω, ἔρχονται ἐνισχύσεις ἀπὸ παντοῦ, σὲ πολεμοφόδια καὶ ἄντρες, ἡ Κρήτη ἔστειλε πάλι ἐκεῖ ψηλὰ τὰ παλληκάρια της, μὰ εἶναι λίγα, θέλουμε πολλὰ.* Γιὰ νὰ καταλάβεις, τὸν περισσότερο ὄπλισμό τὸν ἐξασφαλίζουμε ἀπὸ τίς μάχες ποῦ κερδίζουμε πολεμώντας τοὺς Ἀλβανούς. *Παντοῦ σπάζουν τὰ μοῦτρα τους, καὶ ἄς ἔχουν πίσω τους ὁλόκληρη Ἰταλία καὶ Αὐστρία. Κι ἔρχεται ἡ δική μας κυβέρνησις καὶ βάζει θηλιὰ στὸ λαιμό μας, οὔτε βοήθεια στέλνει καὶ οὔτε ἐπιτρέπει τὴν ὁργάνωσι τοῦ ἀγῶνα, μᾶς κρατᾶει δεμένα τὰ χέρια.* Ἐφτάσε στὸ σημεῖο νὰ ἀναγκάσῃ τὸ Ζωγράφο νὰ πεῖ πὼς ἡ «*Αὐτόνομη*

Πολιτεία» νοιώθει χαρά για την εκκένωση της Β. Ήπειρου από τον ελληνικό στρατό, καταλαβαίνεις τι πάει να πεί αυτό πατέρα; Ο Πέτρος, δση ώρα μιλούσε ο Δημήτρης, κρατούσε το κεφάλι μέσα στα χέρια του, ή καρδιά του χτυπούσε έντονα, στο μυαλό του στριφογύριζαν σκέψεις και ιδέες, που έφεραν τα πάνω κάτω, γκρεμίζονταν πεπειθήσεις κι άλλες έπαιρναν τη θέση τους, γιατί όλα αυτά αναρωτιόταν, ποιά βάσκανη μοίρα κυνηγούσε τους δυστυχισμένους που δεν πρόκαναν να γευτούν την ελεύθερη ζωή και τώρα τους υποχρέωναν να πετσοκόβονται με τους Άρβανίτες για να μη γονατίσουν πάλι, να μη γκρεμιστούν από το φως στα τάρταρα της γής, εκεί τους οδηγούσαν οι πολιτισμένοι της Ευρώπης, μικροί και μεγάλοι, ακόμα και ή δική τους κυβέρνηση. —Θά μείνεις μέρες Δημήτρη, ρώτησε ο Πέτρος για να δώσει διέξοδο στις μαύρες σκέψεις του. —Όχι πατέρα, δεν είναι καιρός για γιορτές, δυο μέρες μου επέτρεψαν ν' απουσιάσω, θά φύγω μεθαύριο, έχουν μεγάλες ανάγκες εκεί.

Ο Δημήτρης είχε δίκιο, δεν ήταν καιρός για διακοπές. Ο πόλεμος στα καίρια σημεία των συνόρων είχε αρχίσει αίματηρός, πολύνεκρος, με τους Άλβανούς έπιτιθέμενους. Σ' όλη τη γραμμή μαίνονταν οι μάχες. Σε δυο μέρες ο Δημήτρης είχε γυρίσει στο Άργυρόκαστρο, οι τραυματίες περίσσευαν, ρίχτηκε στη δουλειά με την όρμη του αποφασισμένου, σφίγγοντας τα δόντια μπροστά σ' εκείνα που αντίκρυζε, στο δράμα των τραυματιών, που δεν είχαν έπαρκή περίθαλψη, παρά τα ψηφίσματα και τις διαμαρτυρίες, λίγοι μόνο από τους γιατρούς των Γιαννίνων έτρεξαν να βοηθήσουν. Το συλλογιζόταν ο Δημήτρης και του ανέβαινε το αίμα στο κεφάλι. Όμως καταλάγιαζε, περνούσε από τα μάτια του ή εικόνα κάποιου δμορφου παιδιού —άγόρι ή κορίτσι ήταν, δεν το ξεχώριζε— το κρατούσε σφιχτά ή Κατερίνα στην άγκαλιά της, το πρόσωπο χαλάρωνε, το νευρικό σύστημα ξανάβρισκε το φυσιολογικό του ρυθμό, το χέρι γινόταν μαλακό και τρυφερό, καθώς περιποιόταν τα τραύματα των στρατιωτών, ή αίσθηση πώς θά γινόταν πατέρας άλλαζε τη συμπεριφορά του.

Οι ειδήσεις από τις μάχες ήταν καλές. Σ' όλα τα μέτωπα οι Άλβανοί κατατροπώνονταν κι όμως ή πέμπτη φάλαγγα που λειτουργούσε στα Γιάννινα κυκλοφορούσε φήμες για θριάμβους των Άλβανών και πανωλεθρία του στρατού της Αυτόνομου. Σίγουρα, όσοι τα διέδιδαν, ήταν πράκτορες των Αυστριακών και Ίταλών, που συνέχιζαν να έξοπλίζουν την Άλβανία κι έστελναν κι αξιωματικούς τους να πολεμήσουν εκεί. Ανάμεσα στους νεκρούς είχαν ανακαλυφθεί και πτώματα Ίταλών, Αυστριακών, Βουλγάρων και Τούρκων. Οι κάτοικοι των περιοχών, όπου γίνονταν οι μάχες, κυρίως τα γυναικόπαιδα, υποχρεώνονταν να τις εγκαταλείπουν. Μιά θλιβερή γραμμή-πομπή ξεκινούσε από τους Γεωργουτσάτες κι έφτανε ως το Δελβινάκι και πιο κάτω. Ήταν οι νέοι πρόσφυγες, γυναίκες και παιδιά, και οι έφημερίδες έκαναν έκκληση προς τους φιλανθρωπούς να

φροντίσουν για την τύχη τους. Ένα μήνα πριν αρχίσουν οι μάχες ο Γ. Χατζής, για να ξεχάσει το βάρος των ευθυνών που είχε αναλάβει, ανέβηκε σ' ένα μικρό όρεινό καταπράσινο χωριό ν' αναπνεύσει καθαρό αέρα, είχαν μεγάλη ανάγκη από όξυγόνο τα πλεμόνια του, δηλητηριασμένα καθώς ήταν από το αντιμόνιο, άρχισαν κι όλας να δείχνουν σημάδια κάμψης, κάτι που τα έκανε εὐπρόσβλητα στην καταραμένη αρρώστεια της εποχής, τη φυματίωση, αυτή στο τέλος τόν έστειλε στον τάφο. Όταν μπήκε στην εκκλησία ο παπὰς είχε αρχίσει τις δεήσεις, και σὲ κάποια στιγμή, αφού εὐχήθηκε για άρχιερείς και βασιλιάδες, ὕψωσε τὴ φωνή του και δεήθηκε: *Και ὑπὲρ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου και τῶν συνυπουργῶν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν!* Σὲ παρατήρηση τοῦ Χατζή, μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας, γι' αὐτὴ του τὴν πρωτοβουλία, που δὲν συμπεριλαμβανόταν στὰ κείμενα τῶν *Εἰρηνικῶν*, ὁ παπὰς ἀπάντησε: *Παρακαλῶ τὸ Θεὸ γιὰ τὸ Βενιζέλο, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ που ἐλευθερώθηκε ἡ Ἡπειρος.* — Ἀλλὰ παπὰ μου — ἀντέτεινε ὁ Χατζής — *ξέχασες πὼς ἡ μισὴ Ἡπειρος δόθηκε στοὺς Ἀλβανούς, ξέρεις πὼς ἐγινε Αὐτονομία, πὼς ὁ στρατὸς θὰ φύγει;* — Τὰ ξέρω, εἶπε ὁ παπὰς, *δὺα αὐτὰ ὅμως εἶναι παιγνίδια τοῦ Βενιζέλου. Ξέρεις τί μάγκας εἶναι αὐτός; Θὰ τὰ σιάξει δὺα. Οὔτε ὁ στρατὸς θὰ φύγει, οὔτε τίποτα, ἄκου και μένα. Δέκα ἔξη μέρες ἀργότερα, δταν τὸ χωριὸ ἐρήμωσε ἀπὸ τὰ γυναικόπαιδα, ὁ παπὰς ἔπαψε νὰ μνημονεύει τὸ Βενιζέλο.* Όταν ρωτήθηκε γιὰ τὴν αἰτία ἀπάντησε: — *Ἄς τα, δίκιο εἶχαν ὅλοι. Δὲν τὸν μνημονεύω πιά. Ρόιδο και θάλασσα τάκαμε.*

Στὸ μεταξὺ ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι τῶν Γιαννίνων κι ὅλης τῆς Ἡπείρου ἀπολάμβαναν τὰ ἴδια μὲ τοὺς Ἕλληνες δικαιώματα ἀπέναντι τοῦ νόμου, στὴ Σμύρνη και σ' ἄλλες περιοχὲς τῆς Τουρκίας εἶχαν ἀρχίσει οἱ διωγμοὶ ὁμογενῶν. Ἦταν φυσικὸ ἡ κατάσταση νὰ ἐπηρεάζει και τὴ συμπεριφορὰ τῶν χριστιανῶν Γιαννιωτῶν και νὰ ἐπιτείνει τὴ δυσπιστία τους ἀπέναντι στοὺς μουσουλμανικοὺς πληθυσμούς. Οἱ Τοῦρκοι ἦταν δυσαρεστημένοι και μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς νομαρχίας Ἰωαννίνων, μὲ τὴν ὁποία ἀπὸ τὶς 21 Ἀπριλίου οἱ νεκροὶ θὰ ἐνταφιάζονταν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, γιὰ τοὺς χριστιανοὺς εἶχε ὀριστεῖ τὸ νεκροταφεῖο τῆς *Περιβλέπτου*. Οἱ Τοῦρκοι ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τους στὶς αὐλές, γύρω ἀπὸ τὰ τζαμιά, δυσφοροῦσαν τώρα γιὰ τὶς ἀποφάσεις τῆς νομαρχίας.

Οἱ νίκες τῶν δυνάμεων τῆς Αὐτονόμου ἔδωσαν φτερὰ στὸ ἠθικὸ ὄχι μόνον τῶν πολεμιστῶν, ἀλλὰ και τοῦ ἄμαχου πληθυσμοῦ. Ὁ ἐνθουσιασμός τους ἐκδηλωνόταν μὲ πολλοὺς τρόπους και ἡ ἰαχὴ που ἀκουγόταν στὶς φάλαγγες τῶν ἀγωνιστῶν: *Πρὸς τὴν Αὐλῶνα και τὴν Κορυτσά*, χαρακτήριζε τὴν κατάσταση που εἶχε δημιουργηθεῖ. Οἱ Ἀλβανοί, και οἱ δυνάμεις που τοὺς ὑποστήριζαν, ἄρχισαν νὰ ἀντιμετωπίζουν σοβαρὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων, τὰ ὁποία, μὲ τὴ δυναμικὴ που ἀποκτοῦσαν, συγκλόνιζαν τὰ θεμέλια τοῦ νέου κράτους. Τοὺς συνέστησαν λοιπόν, οἱ πάτριες, ν' ἀρχίσουν διαπραγματεύσεις μὲ τὴν *Αὐτόνομη Πολιτεία*, γιὰ νὰ βρεθεῖ

λύση ικανοποιητική τῶν βασικῶν αἰτημάτων τῶν ἐπαναστατῶν, χωρίς νά θίγεται ἡ ἀκεραιότητα τῆς Ἀλβανίας. Πρόσκαιρες ἐπιτυχίες τῶν Ἀλβανῶν σέ ὁρισμένα σημεία τοῦ μετώπου, πού γρήγορα ἐξουδετερώθηκαν, τοὺς δημιούργησαν ψευδαισθήσεις καὶ σταμάτησαν τίς διαπραγματεύσεις.

Τὰ νέα στοιχεῖα πού ἔρχονταν σέ φῶς γιὰ τίς ἀλβανικὲς ὁμότητες καὶ τὰ δημοσιεύματα ἐγκυρῶν ἐφημερίδων τοῦ ἐξωτερικοῦ γι' αὐτά, ἐνίσχυαν τὴ θέση τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας* καὶ δημιουργοῦσαν εὐνοϊκὴ ἀτμόσφαιρα γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς. Οἱ εἰσφορὲς συνεχίζονταν μὲ γοργότερους ρυθμούς, ἄρχισε καὶ ἡ δημοσίευση στίς ἐφημερίδες καταλόγων εἰσφορῶν χωριῶν καὶ σωματείων, μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, τὰ μηνύματα ἦταν αἰσιόδοξα. Ἐνταση προσπαθειῶν κατέβαλαν κι οἱ Γιαννιώτες, ὅμως τὰ *χαλκεῖα ψευδῶν εἰδήσεων* πού ἀναπτύσσονταν στὴν Ἡπειρωτικὴ πρωτεύουσα, ἐξακολουθοῦσαν νά νοθεύουν τὴν κρίση τοῦ κόσμου, ἐξαιτίας τῆς παραποίησης τῶν γεγονότων. Στὸ κατάστημα τοῦ Πέτρου δημιουργήθηκε μιὰ μέρα σοβαρὸ ἐπεισόδιο. Ρουμανόβλαχος, πράκτορας τῆς ἰταλικῆς προπαγάνδας, κάτι ψώνισε στὸ μαγαζὶ κι ὕστερα πῆγε στὸ γραφεῖο τοῦ Πέτρου, νά τὸν ἐνημερώσει, δῆθεν, γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν μαχῶν. Ὁ Πέτρος τὸν ἤξερε, στὸ βάθος τὸν συχαινόταν, ἔκανε ὅμως ὑπομονὴ καὶ τὸν ἄκουσε. — *Ξέρεις, τοῦ λέει, τὴν ἔχουμε ἄσχημα μὲ τοὺς Ἀλβανούς, στὴ Μονὴ Τσέπου μᾶς πετσόκοψαν, κινδυνεύει τὸ Ἀργυρόκαστρο.* Ὁ Πέτρος δὲν κρατήθηκε. Ἐβале τίς φωνές, οἱ πελάτες μὲ τὰ ψώνια στὰ χέρια στάθηκαν νά τὸν ἀκοῦνε, *φύγε τοῦ φώναξε, καὶ μὴν ξαναπατήσεις στὸ μαγαζὶ μου, ντροπιάζεις τὰ Γιάννινα, εἶσαι προδότης.* Οἱ φωνὲς ἀκούονταν ὡς ἔξω στὸ δρόμο, μαζεύτηκαν περίεργοι, σιγὰ-σιγὰ πολὺς κόσμος, ἔτοιμος ἦταν νά χτυπήσει τὸν πράκτορα, ἔτρεξαν οἱ ὑπάλληλοι τοῦ μαγαζιοῦ καὶ τὸν φυγάδευσαν ἀπὸ τὴν πίσω πόρτα. — *Τὶ κάθεστε;* φώναζε ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο ὁ Χατζῆς, ἀπευθυνόμενος στοὺς Γιαννιώτες, μὲ ταυτόχρονη ἀποκάλυψη στοιχείων γιὰ τὴ δράση τῆς ἰταλικῆς προπαγάνδας, *κατεβεῖτε τοὺς δρόμους, ὀργανῶστε συλλαλητήρια, διαμαρτυρηθεῖτε, κάντε ἄγριο μποῦκοτάζ στὰ ἰταλικά προϊόντα, ἡ χώρα αὐτὴ εἶναι πίσω ἀπ' ὅλα τὰ δεινά μας, ἀντισταθεῖτε.* Ἡ ἄρθρογραφία κατὰ τῆς Ἰταλίας συνεχίστηκε καὶ τίς ἐπόμενες μέρες: *Διακόψτε κάθε ἐμπορικὴ συναλλαγὴ μὲ τὴν Ἰταλία, ἀποκηρύξτε τίς ἰταλικὲς ἀγορές, σβῆστε κάθε λέξη πού εἶναι γραμμένη στὰ ἰταλικά, εἶναι ἔγκλημα κατὰ τῆς πατρίδας, ἔγκλημα καθοσίωσης, ἔσχατης προδοσίας, κάθε σχέση μὲ τὸ λαὸ αὐτό. Ἡ ἰταλικὴ σημαία εἶναι γιὰ μᾶς τὸ ἀπαίσιον σύμβολο, πού ἀπεικονίζει ὅλο τὸ πάθος, ὅλα τὰ κακοῦργα ἔνστικτα τῶν Ἰταλῶν κατὰ τῆς φυλῆς μας.*

Οἱ φήμες τῶν πρακτόρων δημιούργησαν τεταμένη ἀτμόσφαιρα τόσο στὴν πόλη, ὅσο καὶ στὴν ὑπαιθρο. Δὲν ἦταν μόνο τὸ ἐπεισόδιο στὸ κατάστημα τοῦ Πέτρου, πού φανέρωνε τὴν ἀναταραχὴ. Λίγο ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα, στὸ Μπισδούνι, τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, χύθηκε αἷμα ἐξαιτίας τέτοιων φημῶν. Παλαιοελλαδίτες ἐργάτες, πού δού-

λευαν στο δημόσιο δρόμο, καταφέρονταν έναντίον των Ἑπειρωτῶν γιὰ τὸν ἀγῶνα τους καὶ ἔδειχναν νὰ χαίρονται γιὰ τὶς ἥττες τοῦ Ἀὐτονομικοῦ στρατοῦ. Ἀκούοντας τέτοιες βρισιές, ὁ γύφτος Γεωργαλᾶς, ἄναψε καὶ κόρωσε, γίνηκε θεριὸ κι ὤρμησε ἐναντίον τους. Ἐγίναν μαλλιά κουβάρια, κάπου βρέθηκε κι ἓνα ὄπλο, τὸ χρησιμοποίησαν, 4 τραυματίες βρέθηκαν στὸ χῶμα, βαριά χτυπημένοι...

Στὶς ἐκκλήσεις γιὰ περίθαλψη τῶν προσφύγων ἡ ἀνταπόκριση τοῦ Γενικοῦ Διοικητῆ Α. Φορέστη ἦταν ἄμεση κι ἀποτελεσματική. Παραμερίζοντας κάθε ὀπισθόβουλη σκέψη —κυβερνητικὸς ὑπάλληλος ἦταν— ἔκανε τὸ χρέος του, ὅπως τὸ ἐπέβαλαν ὁ πατριωτισμός, ἡ συνείδηση καὶ τὸ ἀγωνιστικὸ παρελθόν του. Ἀποτίναξε τὶς σκοπιμότητες, ἀπὸ τὶς κομματικὲς-κυβερνητικὲς ταμπέλες, ξανάγινε πάλι ὁ μαχητὴς τῆς προαπελευθερωτικῆς περιόδου. Ἐστείλε τὸ γυναικάδελφὸ του Ἰωάν. Ἀργυρόπουλο νὰ πολεμήσει στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ πυρὸς καὶ δραστηριοποίησε τὴ γυναίκα του σὲ σκοποὺς κοινωνικοὺς καὶ φιλανθρωπικοὺς, μὲ πρῶτο στόχο τὴν περίθαλψη τῶν προσφύγων.

Αὐτοὶ οἱ πρόσφυγες! Δυστυχισμένες ὑπάρξεις, παιδιά, γυναῖκες, γέροντες, ξεριζωμένοι ἀπὸ τὶς πατρογονικὲς ἐστίες, ἔχοντας δεῖ τὰ σπίτια τους νὰ γίνονται στάχτη, τὸ βιὸς τους ν' ἀρπάζεται καὶ τὸ μαχαίρι τοῦ Ἀρβανίτη νὰ ξαπλώνει κάτω τ' ἀνθρώπινα κορμιά, νὰ τοὺς γυρίζει τὸ κεφάλι κι ὕστερα νὰ μπήγει τὸ λεπίδι στὴν τεντωμένη σάρκα, ἴδια ὅπως τὰ σφαγμένα ζῶα, πίδακας τὸ αἷμα νὰ τινάζεται ψηλά, ὁ ἀνθρώπος νὰ σπαρταράει κι ὁ Ἀρβανίτης ἐκεῖ, πάνω του, μὲ τὸ γόνα νὰ τοῦ πατάει τὸ στῆθος, ἴδιος χάρος, μόνο ὅταν σιγουρευόταν πὼς τὸ θῦμα εἶχε ἀφήσει τὴν τελευταία πνοή, τότε ξεγαντζωνόταν ἀπὸ πάνω του, γιὰ νὰ τρέξει, μεθυσμένος ἀπὸ αἷμα, νὰ προλάβει ἄλλο σφαχτάρι, αὐτοὺς εἶχαν ὀρίσει οἱ Μεγάλοι τῆς Εὐρώπης, διαφεντευτὲς τῆς τύχης ἑκατοντάδων χιλιάδων Ἑλλήνων. Κι ὅταν τὸ κοπάδι τῶν προσφύγων κατέβαινε πρὸς τὴν ἐλεύθερη Ἑπειρὸ νὰ βρεῖ σωτηρία, μὲ τὰ μάτια πελώρια ἀνοιγμένα ἀπὸ τὸ φόβο, τοὺς ἦταν ἀδύνατο νὰ χωρέσουν τὴν τραγωδία ποὺ πέρασαν, ἔβγαιναν οἱ ὕαινες στὰ κρυφὰ νὰ σκυλεύσουν τοὺς ζωντανοὺς νεκροὺς, νὰ τοὺς ἀρπᾶξουν ὅ,τι τοὺς ἀπόμεινε. Κάποιοι ἄθλιοι *καρᾶγωγεῖς καὶ ἀμαξηλάται* ζητοῦσαν γιὰ νὰ μεταφέρουν τοὺς πρόσφυγες ἀπὸ τοὺς Γεωργουτσάτες καὶ τὴν Κακαβιά ὡς τὰ Γιάννινα, ὁλόκληρη περιουσία, 10-12 χρυσὰ ναπολεόνια, ποῦ νὰ τὰ βροῦν οἱ δυστυχισμένοι, οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς, πέρα ἀπὸ τὰ ράκη τους, δὲν εἶχαν τίποτα ἄλλο περισώσει...

Ἡ 23 Ἀπριλίου, ἡμέρα τ' Ἀη-Γιώργη τοῦ καβαλλάρη, τοῦ τροπαιοφόρου, τοῦ ἐλευθερωτῆ τῶν αἰχμαλώτων καὶ ὑπερασπιστῆ τῶν φτωχῶν, ξημέρωσε μὲ πολλὰς ἐλπίδες καὶ προσδοκίες. Ἡ Διεθνὴς Ἐπιτροπὴ Ἐλέγχου τῆς Ἀλβανίας μὲ τηλεγράφημά της πρὸς τὸν πρόεδρο τῆς Ἀὐτόνομης Πολιτείας Γ. Ζωγράφου, ἔκανε γνωστὸ πὼς εἶναι ἑτοιμὴ, κατεβαίνοντας στοὺς Ἀγίους Σαράντα, νὰ ὑποβάλει κείμενο τῶν παραχωρήσεων πρὸς τοὺς

ἀγωνιζόμενους Ἡπειρώτες, μὲ τὸν ὄρο νὰ διαταχθεῖ ἡ ἄμεση ἀναβολὴ προέλασης τοῦ Αὐτονομιακοῦ στρατοῦ. Ὁ Ζωγράφος δῆλωσε πὼς δέχεται τὴν προτεινόμενη συνάντηση. Ἔτσι ἀπὸ τὸ μεσημέρι τῆς 23 Ἀπριλίου οἱ ἐχθροπραξίες διακόπηκαν ἐπ' ἀόριστον. Ὁ πόλεμος σταμάτησε, ἀνακαυχῆ ἦταν ἡ λέξη ποὺ πέρασε σὰν ἀστραπὴ ἀπὸ τὰ χωριά καὶ τὶς πολιτείες τῆς Β. Ἡπείρου, πέταξε στὰ Γιάννινα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Ἀθήνα καὶ τοὺς ἔβαλε ὅλους σὲ σκέψη. Τὶ ἦταν ἐκεῖνο ποὺ ἔκανε τοὺς Εὐρωπαίους νὰ ζητήσουν νὰ σταματήσει ὁ πόλεμος; Τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὶς λαμπρὲς νίκες τοῦ Αὐτονομιακοῦ στρατοῦ, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις τίς ἀγνοοῦσε, οἱ ξένοι ὁμως, καὶ προπαντὸς οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδας, οἱ Ἱταλοὶ καὶ Αὐστριακοὶ, πολὺ τίς ὑπολόγιζαν. Γιὰ νὰ μειώσουν τὴν ἀξία τῆς μαχητικότητος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, διέδιδαν πὼς ἂν δὲν στελεχώνονταν ἀπὸ Ἕλληνες ἀξιωματικούς θὰ εἶχε διαλυθεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα. Ποιοὶ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ βρέθηκαν ἐκεῖ; Λίγοι, ὅχι γιατί δὲν ἤθελαν καὶ ἄλλοι πολλοὶ νὰ προσχωρήσουν, μὰ δὲν τοὺς ἄφηνε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις. Ἀντίθετα οἱ Ἀλβανοί, χωρὶς τὸ πλῆθος τῶν εὐρωπαίων καὶ τούρκων ἀξιωματικῶν θ' ἀποτελοῦσαν ὁμάδες συμμοριῶν, ἀνίκανες νὰ στηρίξουν τὴν ὑπαρξὴ κράτους. Πόση σημασίᾳ ἔδιναν οἱ ἀντίπαλοι τῆς Αὐτόνομης Πολιτείας στὸ στρατό της φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ σκέψη ποὺ ἔκαναν οἱ Αὐστροῦργοι νὰ ζητήσουν τὴ συγκατάθεσις τῶν ἄλλων Δυνάμεων γιὰ νὰ στείλουν δικά τους στρατεύματα στὴν Ἀλβανία, νὰ καταπνίξουν τὸ Αὐτονομιακὸ κίνημα. Ἡ Ἡπειρος σχολίασε τὴν εἶδησι: Ἄν ἔρθουν, ξέρουμε πὼς θὰ ἐπικρατήσουν καὶ θὰ ἐπιβάλουν τὴν ἀνίερη θέλησίν τους, αὐτὸ ὁμως θὰ γίνῃ ἀφοῦ περάσουν πρῶτα πάνω ἀπὸ τὰ πτώματά μας. Καὶ μόνο στάχτη καὶ ἐρείπια θὰ βροῦν. Μπροστὰ στὰ μάτια τῆς ἀνθρωπότητος θὰ παρουσιαστῇ ἡ Βόρειος Ἡπειρος σὰν ἓνα ἀπέραντο, σκοτεινὸ καὶ ἀπαίσιον νεκροταφεῖο, στὴ μέση του θὰ ὑψώνεται ἓνας μαῦρος, σκοτεινιασμένος καὶ μὲ αἱματηρὲς κηλίδες Σταυρός, πάνω στὸν ὁποῖο ἡ Ποίησις καὶ ἡ Τέχνη θὰ χαράξουν μὲ μεγάλα μαῦρα γράμματα τὴν ἐπιγραφὴν: Ἡ καταδίκη ἐνὸς ἀγωνιζόμενου χριστιανικοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ Εὐρώπη...

Ἡ ἀνακαυχῆ δημιούργησε συγκρατημένους προσδοκίους σ' ὅλους. Συνειδητοποιοῦσαν πὼς ἦταν ἀποτελέσμα τῶν πληγμάτων ποὺ εἶχαν ἐπιφέρει στοὺς Ἀλβανοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ τῶν νικῶν ποὺ κέρδισαν. Δὲν ἔκαναν παρχωρήσεις χωρὶς λόγο οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδας, ὑποχρεώθηκαν νὰ σταματήσουν τὸν πόλεμον. Ὁ Δημήτρης, στὸ νοσοκομεῖο Ἀργυροκάστρου, πετοῦσε ἀπὸ τὴ χαρὰ του· ἔβλεπε τὸν πόλεμον νὰ τελειώνει, τοὺς ἀγῶνες νὰ δικαιώνονται, ὅπου νάταν θὰ βρισκόταν πάλι κοντὰ στοὺς δικούς του, ἡ Κατερίνα διαφέντενε τώρα τὴ σκέψη του, ἡ Κατερίνα καὶ τὸ μικρὸ ποὺ εἶχε ἀνθίσει στὴ μήτρα της, τῆς εἶχε ὑποσχεθεῖ γαμήλιο ταξίδι, καιρὸς πιά νὰ τὸ πραγματοποιήσουν, ἡ ἐγκυμοσύνη ἦταν ἀκόμα στὴν ἀρχή, δὲν θὰ τοὺς ἐμπόδιζε. Ὅσο σκέφτονταν αὐτά, μὲ περισσότερο ζῆλον ριχνόταν

στη δουλειά, είχε να παλαίψει με τὸ θάνατο, πού καρδοκοῦσε ν' ἀρπάξει τὰ τραυματισμένα παλληκάρια, τὰ μέσα νοσηλείας ἦταν ἀνεπαρκῆ, εὐτυχῶς τὶς τελευταῖες μέρες, λίγο ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνακωχή, τοὺς ἔστειλε ὁ Ἐρυθρὸς Σταυρὸς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἓνα αὐτοκίνητο-χειρουργεῖο με 4 γιατροὺς καὶ πλήρη ἐξοπλισμό.

Ἀνακωχή, λοιπόν, καὶ διαπραγματεύσεις, ἀλλὰ ὄχι τοῦ εἶδους πού εἶχαν γίνει πρὶν ἀπὸ καιρὸ, με βάση τὶς προτάσεις τοῦ Ὁλλανδοῦ συνταγματάρχη L. Thomson, ἀρμολογῆς τῆς Ν. Ἀλβανίας· τότε ὁ Ζωγράφος τὶς εἶχε ἀπορρίψει, παρὰ τὴν ἀποψη τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης νὰ γίνουν ἀποδεκτές, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τὶς διέκοψαν πρὶν ἀρχίσουν, ὕστερα ἀπὸ πρόσκαιρες ἐπιτυχίες τους στὶς μάχες. Διαπραγματεύσεις σοβαρὲς αὐτὴ τὴ φορά, πού ἔπρεπε νὰ καταλήξουν σὲ ἱκανοποιητικὰ γιὰ τὴ Βόρειο Ἠπειρο ἀποτελέσματα, ἀνατρεπτικὰ τοῦ ἀπαράδεκτου *Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας*. Διαπραγματεύσεις ἀλλὰ καὶ φρόνηση, συνιστοῦσε ὁ Χατζῆς: *Διαπραγματευόμεθα ἐν ἐπιφυλακῇ* ἦταν ὁ τίτλος τοῦ ἀρθρου τοῦ τῆς 27 Ἀπριλίου καὶ ἐξηγοῦσε τοὺς λόγους: Ἄν, ἔγραφε, *δὲν ἐξασφαλιστεῖ ἡ Αὐτοδιοίκηση πού ζήτησε ὁ Ζωγράφος, ἂν διαψευστοῦν καὶ αὐτὴ τὴ φορά οἱ προσδοκίες μας, ἀσυγκράτητες πιά θὰ προχωρήσουν οἱ δυνάμεις τῆς «Αὐτόνομης Πολιτείας» γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ νίκη. Ἡ θὰ νικήσουμε ἢ θὰ πεθάνουμε, ὡς τὸν ἓνα. Κι ἂς ἔχουμε τὸ νοῦ μας, πρόσθετε. Ὁ καλλίτερος δρόμος γιὰ τὴν εἰρήνη, εἶναι ἡ προετοιμασία γιὰ πόλεμο. Ἄς ἐνισχύσουμε, λοιπόν, μ' ὅλες τὶς δυνάμεις μας τὶς πολεμικὲς προετοιμασίες.*

Στὰ Γιάννινα, στὸ μεταξὺ, τὸ προσφυγικὸ εἶχε γίνει ἓνα ἀπὸ τὰ σοβαρότερα προβλήματα. Πολλὲς ἐπιτροπὲς ἐράνων εἶχαν συσταθεῖ, ἡ Γενικὴ Διοίκηση βοηθοῦσε, ἡ Μητρόπολη ἐπίσης, ὅμως οἱ ἀνάγκες ἦταν μεγάλες, ἔπρεπε νὰ καλυφθοῦν. Στὸν ἀγῶνα πῆρε μέρος καὶ ἡ γυναίκα τοῦ Γενικοῦ Διοικητῆ Φορέστη, ἡ Μαρία, καὶ συγκρότησε, ὑπὸ τὴν προεδρεία της, *Ἐπιτροπεία Ἠπειρωτῶν Κυριῶν* πού με ἐκκλησίᾳ της πρὸς τὸ πανελλήνιο ζητοῦσε τὴν ἐνίσχυση ὅλων γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν προσφύγων. Τὴν ἐπιτροπὴ ἀποτελοῦσαν οἱ κυρίες: Μαρία Φορέστη (πρόεδρος), Κατίνα Ρωμανοῦ, Βικτωρία Σακελλαρίδου, Ἰουλία Ἀράπη, Καλλιόπη Μελά, Ἑλένη Μέκκιου, Ἀργυρὴ Χαντέλη, Χαριτίνη Τζαβέλλα, Φερηνίκη Ρέκκα, Κατίνα Στεφάνου, Ἐλευθερία Γκάνιου, Ὀλυμπιάς Μίνου, Εὐθαλία Φορτονοπούλου, Βιργινία Ἀλιέως, Ἀγγελικὴ Γ. Λάππα, Περσεφὼνη Φάντη, Κούλα Δημητριάδου, Αἰκατερίνη Σεγκούνη, Εὐφροσύνη Ι. Λάππα, Ἑλένη Γεωργίτση, Ναταλία Καζαντζῆ. Στὴν ἐπιτροπὴ συμμετεῖχαν καὶ οἱ δεσποινίδες: Φιόρα Μίσιου, Εὐανθία Βανακλιώτου, Καλλιρρόη Τζέτζου, Νίνα Χαντέλη, Ξανθίππη Βηλαρά, Μαργαρίτα Πολυχρονιάδου, Ἑλένη Κεφάλα, Νίνα Σακελλαρίδου. Γραμματέας τῆς ἐπιτροπῆς εἶχε ὀριστεῖ ὁ καθηγητὴς Ἀλέξανδρος Βορνάκης. Μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες εἰσφορὲς πρὸς τὴν ἐπιτροπὴ ἦταν ἐκείνη τῆς βασίλισσας Σοφίας, ἐνίσχυσε τὸν ἔρανο με 20.000 δρχ., καὶ τῆς πριγκίπισσας Ἀλίκης, 3.000 δρχ. Ἡ Ἠπειρος, σὲ συνεχῆ φύλλα της

ἐξυμνοῦσε τίς ἀρετὲς τῶν δυὸ γυναικῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας, κάτι ποὺ προοιῶνιζε τὴ στάση της, στὰ ἐπόμενα χρόνια, ἀπέναντι στοῦ βασιλικοῦ θεσμοῦ.

Ἡ δράση τῆς *Ἐπιτροπῆς Κυριῶν* ἦταν ἡ σοβαρότερη ἀπὸ ἄλλες παρόμοιες τοῦ παρελθόντος. Ἀπὸ ἐπώνυμους κ ἀνώνυμους συγκεντρώνονταν σημαντικὰ ποσὰ γιὰ τὴν περιθαλψὴ τῶν προσφύγων, ἀπὸ συντεχνίες καὶ σωματεῖα, μαθητὲς καὶ χωριά, μέσα στὴν Ἡπειρο καὶ ἔξω ἀπ' αὐτήν. Ἀπὸ τοὺς καταλόγους ποὺ δημοσιεύονταν, τὰ χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ ἦταν πρῶτα καὶ πάλι σὲ ὕψος προσφορῶν. Στὶς 4 Μαΐου διοργανώθηκε στὸν περίβολο τοῦ νοσοκομείου *Κουραμπᾶ*, ἀπὸ τὴν *Ἐπιτροπὴ Κυριῶν*, μεγάλη φιλανθρωπικὴ γιορτὴ, γιὰ τοὺς πρόσφυγες, ποὺ ἀπέφερε σημαντικὰ ποσὰ. Ἡ κοσμοσυρροή ἦταν μεγάλη, μόνο οἱ ἐπιστήμονες τῆς πόλης (γιατροί, δικηγόροι κλπ.) ἀπουσίαζαν, μὲ ἐξαίρεση ἐλάχιστους, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς δὲν παρευρέθηκε κανένας. Ἡ ἀπουσία τῶν ἐπιστημόνων καὶ καθηγητῶν ἔδωσε ἀφορμὴ στὴν *Ἡπειρο* νὰ δημοσιεύσει δυὸ ἔντονα ἐπικριτικὰ σχόλια γιὰ τὴ γενικότερη στάση τους ἀπέναντι στὸν ἀγῶνα.

Οἱ διαβουλεύσεις στὴν Κέρκυρα συνεχίζονταν καὶ ἐνῶ τίποτα δὲν γινόταν γνωστὸ ἦταν διάχυτη πιά ἡ αἰσιοδοξία γιὰ ἓνα εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα. Παρὰ τίς ὁποιες ἐπιφυλάξεις του, στὸ κλίμα τῶν ἡμερῶν προσαρμόστηκε κι ὁ πάντα δύσπιστος Χατζῆς ποὺ ἐξεθείαζε στὴν ἀρθρογραφία του τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀγῶνα καὶ τὰ ἀποτελέσματά του. *Τὰ γεγονότα*, ἔγραφε, *ἀποτελοῦν μεγαλειώδη μαρτυρία ὅτι ἡ Ἡπειρος στάθηκε ἀντρίκια καὶ στὰ λόγια καὶ στὰ ἔργα. Ὁ ἀγὼν της ἐστεφανώθη πλήρως. Οἱ μάχες, παρὰ τὴν ἀνακωχή, σποραδικὰ συνεχίζονταν, κυρίως γύρω ἀπὸ τὴν Κορυτσά, ὅπου οἱ Ἀλβανοί, μετὰ τὴν κατάληψη τῆς περιοχῆς, φοβήθηκαν ἐπίθεση ἐναντίον τους, ἔκαναν ἐξόρμηση καὶ κατατροπώθηκαν. Ἐκεῖ τραυματίστηκε καὶ ὁ Ἰλαρχος Β. Μελάς, ἀδελφὸς τοῦ Παύλου Μελά, ποὺ εἶχε προσχωρήσει στὸ στρατὸ τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*. Ἀπὸ αἰχμάλωτους ἀποκαλύφθηκε ὅτι στὴν Κορυτσά βοηθοῦσαν τοὺς Ἀλβανούς 35 περίπου Αὐστριακοὶ καὶ Ἰταλοὶ ἀξιωματικοί.*

Ἀναφέρθηκε στὰ προηγούμενα, περιστατικὸ ἐκμετάλλευσης προσφύγων κατὰ τὴ μεταφορὰ τους στὰ Γιάννινα. Ἀλλὰ κι ὅταν ἐγκαταστάθηκαν στὴν πόλη κινδύνευσαν νὰ δηλητηριαστοῦν ἀπὸ τὴν ἀσυνειδησία ἐμπόρων τροφίμων, ὅπως τῶν ἀδελφῶν Γαβριήλ Λεβῆ. Σὲ ἐλέγχους ποὺ εἶχαν γίνει τοὺς προηγούμενους μῆνες βρέθηκαν στίς ἀποθήκες τους 200 σακιά χαλασμένα ἄλευρα, ἄχρηστα καὶ ἐπικίνδυνα γιὰ ἀρτοποιίηση. Οἱ ἔβραῖοι παρὰ τὴν ἀστυνομία νὰ μὴν τὰ καταστρέψει, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἐπιτρέψει νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν γιὰ βιομηχανικὲς ἀνάγκες. Κι ὅμως, χωρὶς ἴχνος συνείδησης, ἔδωκαν τὰ ἄλευρα αὐτὰ στοὺς πρόσφυγες, ἂν καὶ γνώριζαν ὅτι μποροῦσαν νὰ προξενήσουν δηλητηριάσεις. Ἡ πράξη τους ἀποκαλύφθηκε, ἡ δικαιοσύνη ἀρχισε ἀνακρίσεις κι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς ὁδηγήθηκε στίς φυλακές.

Δυστυχῶς οἱ πρόσφυγες, ἀντὶ νὰ ἐπισύρουν τὴ στοργὴ καὶ τὴ φροντίδα ὅλων, μπῆκαν, χωρὶς τὴ θέλησὶ τους, καὶ στὸ πολιτικὸ παιγνίδι. Κάποιος, ποὺ εἶχε καταπολεμήσει τὸν *Αὐτονομιακὸ ἀγῶνα*, καὶ ἐποφθαλμοῦσε τὸ δημαρχιακὸ θῶκο, δημοσίευε ἄρθρα στὴν *Ἀκρόπολη* τῶν Ἀθηνῶν, στὰ ὁποῖα κατηγοροῦσε τοὺς διοργανωτὲς τοῦ ἀγῶνα, ὅτι ἔγιναν αἰτία νὰ δημιουργηθεῖ πρόσφυγικὸ πρόβλημα! Ἡ στάση του ἀποτελοῦσε πρόκληση ἀπέναντι ἐκείνων ποὺ εἶχαν ἀγωνιστεῖ γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν μιὰ καλλίτερη τύχη γιὰ τὴ Β. Ἑπειρο. Πάντως οἱ ἔρανοι συνεχίζονταν ἀποδοτικά, δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ οἱ ὑπαινιγμοὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς Μητροπόλης. Ἕνας, ἀφελῶς, τάχα, ἀποροῦσε: Οἱ διάφορες ἐπιτροπές, ἀπὸ κυρίες καὶ δεσποινίδες, ποὺ διενεργοῦν ἐράνους, δημοσιεύουν τακτικὰ τοὺς καταλόγους προσφορῶν στὶς ἐφημερίδες. Ἐπιτροπές ἀπὸ κυρίους τῆς Μητροπόλης ποὺ ἔκαναν κατὰ καιροὺς ἐράνους, στοὺς ὁποίους πολλοὶ πρόσφεραν, δὲν δημοσίευσαν ποτὲ ἀπολογισμό. Γιατί;

Ἡ πολυπόθητη δικαίωση τοῦ *Αὐτονομιακοῦ ἀγῶνα*, μαζί μὲ τὴν εἰρήνη, δὲν ἄργησε νὰ φτάσει. Στις 2 Μαΐου τελείωσαν οἱ διαπραγματεύσεις στὴν Κέρκυρα, στίς 3 ὁ Ζωγράφος πέρασε στοὺς Ἀγίους Σαράντα, ὅπου ἐνημέρωσε τοὺς ὑπουργοὺς τῆς κυβέρνησός του γιὰ τὰ ἀποτελέσματα καὶ στίς 4/17 Μαΐου 1914 ὑπογράφηκε στὴν Κέρκυρα τὸ *Πρωτόκολλο*, μεταξὺ τοῦ Ζωγράφου καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Μ. Δυνάμεων, ποὺ τροποποιοῦσε ἐκεῖνο τῆς *Φλωρεντίας*. Οἱ βασικοὶ ὅροι τοῦ *Πρωτοκόλλου*, ἦταν: α) Ἡ Β. Ἑπειρος (μαζί μὲ τὰ διαμερίσματα Κολώνιας καὶ Κορυτσᾶς) γινόταν αὐτόνομη. β) Ἀναγνωρίζοταν ὡς νόμιμος βασιλιάς τῆς Ἀλβανίας ὁ Γουλιέλμος Β΄, γ) Ἡ Β. Ἑπειρος θὰ ἀντιπροσωπευόταν στὴ βουλὴ, μὲ δικούς της βουλευτές, δ) Ἐπίσημη γλῶσσα τῆς Β. Ἑπείρου θὰ ἦταν ἡ ἑλληνικὴ. ε) Γλῶσσα τῶν σχολείων ὑποχρεωτικὴ θὰ ἦταν ἡ ἑλληνικὴ, ἡ ἄλβανικὴ θὰ διδασκόταν προαιρετικά. στ) Οἱ Ἑπειρῶτες εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ διατηροῦν δική τους στρατιωτικὴ δύναμη, μὲ δικούς τους ἀξιωματικούς, καὶ τὴ δύναμη αὐτὴ δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα ἡ Ἀλβανία νὰ χρησιμοποιοῦσε ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Β. Ἑπείρου.

Στὸ μεταξὺ, στὴν Ἀλβανία, κατὰ τὶς κρίσιμες αὐτὲς στιγμές, ξέσπασαν γεγονότα, ποὺ ἡ ἔκβασή τους μποροῦσε νὰ ὀδηγήσει καὶ στὴν ἀνατροπὴ τῶν συμφωνηθέντων στὴν Κέρκυρα. Στὸ Δυρράχιο, ὁ Ἑσσάτ πασάς, ὄργανο τῶν Νεότουρκων, ποὺ ἐπεδίωκαν τὴν ἔνωση τῆς Ἀλβανίας μὲ τὴν Τουρκία, ἐπαναστάτησε κατὰ τοῦ Βῆδ καὶ τῆς κυβέρνησός του, καὶ μὲ δύναμη 6.000 ἀνδρῶν κατέλαβε τὴν πόλη, πυρπόλησε τὰ ἀνάκτορα, προχώρησε σὲ συλλήψεις καὶ ἐκτελέσεις, καὶ σίγουρα θὰ ἐπικρατοῦσε ἂν δὲν ἐπενέβαιναν ἀγῆματα ἀπὸ τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῶν Αὐστριακῶν καὶ τῶν Ἰταλῶν, ποὺ κατέστειλαν τὸ κίνημα καὶ συνέλαβαν τὸν Ἑσσάτ. Ἄν τὸ κίνημά του πετύχαινε, τὸ *Πρωτόκολλο* τῆς *Κερκύρας* κινδύνευε. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ πρόεδρος τῆς *Διεθνoῦς ἐπιτροπῆς*, βιάστηκε νὰ πάρει τὴ συγκατάθεση τοῦ Βῆδ καὶ τῆς κυβέρνησός του, γιὰ ἀποδοχὴ, χωρὶς ὁρους, τοῦ

Πρωτοκόλλου. Τὴν ἀνακήρυξη τῆς *Αὐτονομίας* τῆς Β. Ἡπείρου ἀνακοίνωσαν οἱ Μ. Δυνάμεις καὶ στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση, ἡ ὁποία ἐκφράστηκε μὲ ἱκανοποίηση γιὰ τὸ περιεχόμενό της, ξεχνώντας ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ εἶχε ἐπιτευχθεῖ ἦταν ἀντίθετο μὲ τὴ δική της πολιτικὴ, ποὺ δὲν εὐνοοῦσε τὸν ἀγῶνα τῆς *Αὐτονομίας*, τὸν εἶχε μάλιστα καταπολεμήσει. Οἱ δυσκολίες γιὰ τὴν ἐπισημοποίηση τοῦ *Πρωτοκόλλου* δὲν προέρχονταν μόνο ἀπὸ τὶς διαμάχες τῶν Ἀλβανῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἀστοχες καὶ ἀφελεῖς ἐκτιμήσεις μερικῶν ἐκπροσώπων τῶν Βορειοηπειρωτῶν στὴ Συντακτικὴ Συνέλευση ποὺ συνῆλθε στίς 4/17 Μαΐου στὸ Δέλβινο γιὰ νὰ ἐγκρίνει τὸ περιεχόμενό του. Κάποιοι, λοιπόν, πίστεψαν πὼς τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῆς Ἀλβανίας θὰ ὀδηγοῦσαν τὴ χώρα στὴν κατάρρευση καὶ ἔτσι θὰ ἦταν δυνατὴ ἡ ἔνωση τῆς Β. Ἡπείρου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ξεχνοῦσαν πὼς πίσω ἀπὸ τὴν διαιρημένη Ἀλβανία, στέκονταν ἀκοίμητοι φρουροὶ τῆς κρατικῆς τῆς ὑπόστασης δυὸ Μεγάλαις Δυνάμεις, ποτὲ δὲν θὰ ἐπέτρεπαν τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ νέου κράτους. Εὐτυχῶς τὴ φορὰ αὐτὴ ἡ ἐπέμβαση τοῦ Βενιζέλου ἦταν εὐεργετικὴ. Κατόρθωσε νὰ πείσει τοὺς ἀντιτιθέμενους νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ ἀποδεχθοῦν τὴ συμφωνία. Μόνο ἡ ἡρωϊκὴ Χιμάρρα δὲν ἐγίνε δυνατὴ νὰ πειστεῖ νὰ ὑποστείλῃ τὴ σημαία τῆς Ἑνώσεως. Οἱ ἀντιπρόσωποί της ἔφυγαν ἀπὸ τὴ Συνέλευση ζητωκραυγάζοντας τὸ σύνθημα ποὺ εἶχε συνυφανθεῖ μὲ τοὺς ἀγῶνες καὶ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τους: *Ἑνωσις ἢ θάνατος*.

Γιὰ τὰ διαδραματισθέντα στὸ Δυρράχιο κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Ἑσάτ, πολλὰ ἔγραψε ἡ *Ἡπειρος*. Ἀκόμα καὶ στὴ στήλη τοῦ χρονογραφήματος πέρασαν τὰ γεγονότα. Στὴν Ἀλβανία, σημείωνε, *δυὸ γυναῖκες πάλευναν γιὰ τὸ στέμμα καὶ οἱ δυὸ ξένες: ἡ γυναῖκα τοῦ πρίγκηπα Βῆδ ποὺ ἀπὸ τοὺς ἐξῶστες τῶν πυρπολούμενων ἀνακτόρων, ἡμίγυμνη παρακαλοῦσε τοὺς ἐπαναστάτες νὰ λυπηθοῦν αὐτὴ καὶ τὸν τραυματισμένον ἄνδρα της, καὶ ἡ γυναῖκα τοῦ Ἑσάτ, ἡ γαλλίδα Ὑβόνη ντὲ Μουσσού* Ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαριτωμένα χρονογραφήματά της.

Τὰ γεγονότα τῆς Ἀλβανίας προβληματίζαν σοβαρὰ τοὺς πολιτικούς καὶ δημοσιογραφικούς κύκλους τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας. Τοὺς προβληματισμοὺς τῶν τελευταίων ἐξέφραζε ἡ *Ἡπειρος* ἡ ὁποία σημείωνε: *Περιμένουμε ὄντας σὲ ἐπιφυλακὴ. Μὲ μιὰ ὑπέρτατη θέληση τῶν Ἡπειρωτῶν ἀνατράπηκαν ὁλόκληρα βουνὰ εὐρωπαϊκῶν ἀποφάσεων. Ἐξουδετερώθηκαν κίνδυνοι ποὺ πλησίασαν πολὺ κοντὰ μας καὶ τὸ σπουδαιότερο: οἱ κίνδυνοι αὐτοὶ ἀπομακρύνθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἀλβανίας, ἐνῶ ἡ Ἡπειρος ἔχει κερδίσει τὸ δικαίωμα νὰ ἔρχεται σὶ ἀπ' εὐθείας συνεννόηση μὲ τὴ διεθνή κοινότητα.*

Απὸ τὶς 11 Μαΐου ἡ *Ἡπειρος* ἐπανεκδίδεται στὰ Γιάννινα. Σὲ εἰδικὸ ἄρθρο της ἐξηγεῖ τοὺς λόγους τῆς μεταφορᾶς καὶ ἐπιστροφῆς της, λόγους ποὺ ἐπιβάλλονταν ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ συμφέρον, χωρὶς κανένα οἰκονομικὸ ὄφελος, ἀφοῦ οἱ ζημιὲς τῆς ἐφημερίδας ἦταν μεγάλες. Μὲ τὴν ἐπανεκδόσιν

της στά Γιάννινα καταπιάνεται πιό άμεσα μέ τά προβλήματα τής πόλης, μέ τή ζωή, τήν πολιτική καί πνευματική ήγεσία, έπαινώντας όσα πίστευε πώς έπρεπε νά έξαρθοῦν καί καυτηριάζοντας τά σαθρά κατά τή γνώμη της. Έτσι, μέ τή συνεχιζόμενη δημοσίευση καταλόγων είσφορῶν διάφορων έπιτροπῶν, έπετέθηκε καί πάλι μέ σφοδρότητα κατά τῶν κύκλων τής Μητροπόλης, τοὺς όποίους επί μήνες κατηγοροῦσε διι έδειχναν άδράνεια γιά τήν ένίσχυση τοῦ άγῶνα. Συγκρίνατε! πρότρεπε τοὺς Γιαννιώτες... Για τόν άγώνα τῶν Ήπειρωτῶν τά Γιάννινα, κουτσά-στραβά καί μέ χίλια σπρωξιματα κατόρθωσαν νά συγκεντρώσουν 50.000 δρχ. κι αὐτές από κοινοτικά έτοιμα χρήματα, πού δέν εἶναι άκόμα γνωστό άν έχουν σταλεῖ στόν προορισμό τους. Ή ίδια πόλη, στόν έρανο τής Έπιτροπῆς Κυριῶν γιά τοὺς πρόσφυγες Ήπειρώτες πρόσφερε 100.000 δρχ. Άποδεικνύεται έτσι περίτρανα εκείνο πού κατ' έπανάληψη έχει τονιστεῖ από τίς στήλες τής έφημερίδας. Ή μομφή άνήκει όχι στόν εύγενή καί πατριώτη λαό τής πόλης, αλλά στά «ανάξια κούτσουρα», τά όποια ήθέλησαν νά τόν αντιπροσωπεύσουν «κατά τήν τιμιωτέραν στιγμήν διά νά τόν έξευτελίσουν ιστορικῶς, ένῶ δέν τό ήξιζεν». Ταυτόχρονα άπειλοῦσε διι θα προχωροῦσε σέ άποκαλύψεις γιά νά τεκμηριώσει τοὺς ισχυρισμούς του. Γιατί, συνέχιζε, υπήρξε σύστασις καί πρόθεσις καί εισήγησις διά τό άποτέλεσμα αὐτό. Ποτέ δέν θα ξεχάσουμε, κατέληγε, πώς ό ίδιος ό μητροπολίτης Ίωαννίνων εἶχε δηλώσει πολλές φορές διι «αὐτός επαναστάτης δέν γίνεται».

Πάλι ό Γερβάσιος! Για τόν Πέτρο ή νέα επίθεση κατά τοῦ μητροπολίτη δημιούργησε μιá κατάσταση άντικρουόμενων συναισθημάτων. Δέν πίστευε πώς ό Γερβάσιος ήθελημένα δημιούργησε τά σφάλματα πού τοῦ καταλόγιζε ό Χατζής, εἶχε όμως καί έμπιστοσύνη στήν άρθρογραφία τοῦ τελευταίου. Φίλος του ήταν, από τοὺς πρώτους ύποστηρικτές τής έφημερίδας του, θα πήγαινε νά τόν δεῖ. Κατά κάποιο τρόπο εκπροσωποῦσε καί τά άλλα μέλη τής Έφοροεπιτροπείας τής Μητροπόλης, στήν όποια μετείχαν κι όνόματα μέ κύρος, έπιρροή καί πολιτικές διασυνδέσεις, στήν πόλη καί στήν επαρχία, όπως οἱ Π. Κίγκος, Άν. Άλιεύς, Φίλ. Περάτης, Παν. Παπαζήσης, Γ. Γκάνιος, Π. Χρυσοβιτισινός, Ι. Μηλιώνης, Νικ. Ζαμπίρας, Άν. Ξιούρας, Δ. Μήτσου, Κων. Γκλίναβος, Γ. Καρακάσης κ.ά. Όλοι τους δέν αίσθάνονταν καλά, βλέποντας νά διαιωνίζεται ή διένεξη, άνάμεσα στοὺς δυό άντρες, πού εἶχε άμεσες έπιπτώσεις καί σ' αὐτοὺς τοὺς ίδιους, μέ τοὺς χαρακτηρισμούς πού τοὺς απέδιδε ό Χατζής. Άνάξια κούτσουρα τοὺς άποκαλοῦσε κι αὐτό ήταν ένας βαρὺς χαρακτηρισμός.

Ό Χατζής δέχτηκε τόν Πέτρο στό τυπογραφείο τής έφημερίδας, μιá μέρα πού δέν εἶχε έκδοση, έξακολουθοῦσε νά κυκλοφορεῖ 3 φορές τήν έβδομάδα. Όταν εἶχε μετακινηθεῖ στό Άργυροκάστρο ό τίτλος τής έφημερίδας ήταν Ήπειρος τοῦ Άργυροκάστρου, τώρα γύρισε στήν παλιό τίτλο της ως όργανον τῶν άπανταχοῦ Ήπειρωτῶν. Ό Χατζής εἶχε ένα γραφεῖο στήν άκρη τοῦ μαγαζιοῦ, κι εκεί έγραφε άρθρα, σχόλια, χρονογραφήματα,

πεννιές, ποιήματα, ιστορικά αφηγήματα κι ὅ,τι μπορεῖ νὰ φανταστεῖς, ἦταν ἓνα ταλέντο πολυσύνθετο ποὺ ἂν δὲν μπερδευόταν στὶς ἄχαρες πολιτικὲς διαμάχες, ὅπου ἐφθειρε καὶ τὴν ὑγεία του, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἀντοχὴ τῆς ἐφημερίδας του, θὰ μποροῦσε νὰ ἀναδειχθεῖ σὲ κορυφαία πνευματικὴ προσωπικότητα πανελλήνιας ἀκτινοβολίας, μεγαλύτερης ἐκείνης ποὺ ἀπέκτησε, μὲ ἔργο πλούσιο καὶ σημαντικό· ὁ Χατζῆς, λοιπόν, ποὺ τὴ μιὰ ἔγραφε καὶ τὴν ἄλλη καταπιανόταν μὲ τὴ στοιχειοθεσία τῶν κειμένων του καὶ τὴ σελιδοποίηση τῆς ἐφημερίδας, δέχτηκε μὲ χαρὰ τὸν Πέτρο. Ἔλα, τοῦ εἶπε ὅταν μπῆκε, ξέρω γιατί ἦρθες, κάθισε νὰ τὰ ποῦμε. Τὸν τράβηξε στὸ τραπέζι, παρήγγειλε καφέδες, αὐτὸς ἄναψε τσιγάρο, δὲν ἔλειπε ἀπὸ τὰ χεῖλη του νύχτα-μέρα, στενοχωρήθηκαν οἱ Μητροπολιτικοί, γιὰ ὅσα τοὺς καταμαρτυρῶ, ξέρεις ἐσένα δὲν σὲ λογαριάζω μὲ τὴ «φάρα» τους· μὰ εἶναι κατάσταση αὐτὴ ποὺ δημιουργοῦν χρόνια τώρα μὲ τίς ἐνέργειές τους; Ὁ φταίχτης εἶναι ὁ Γερβάσιος, ἔχουν ὅμως κι αὐτοί, ἔχετε ὅλοι σας, μεγάλο μερίδιο εὐθύνης. Ὁ Χατζῆς εἶχε ἐκνευριστεῖ μὲ τὰ ἴδια του τὰ λόγια, σηκώθηκε ὀρθιος, χειρονομοῦσε, τὸ πρόσωπό του εἶχε γίνει κατακκόκκινο, τὸν πείραζε ἡ ἀπάθεια τῶν Μητροπολιτικῶν, εἶναι ἀναίσθητοι φώναξε καὶ κάθισε πάλι στὴν καρέκλα του.

—Κυρ-Γιώργη μὴ συγχίζεσαι, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, ἔχεις τόσες σκοτοῦρες στὸ κεφάλι σου, πρέπει νὰ ἡρεμήσεις. Ξέρεις πόσο ἐκτιμῶ τὰ κείμενά σου, γι' αὐτὸ ἦρθα νὰ μὲ πείσεις γιὰ ὅσα ὑποστηρίζεις. Δὲν ἀμφιβάλλω γιὰ τὴ βάση τῶν συλλογισμῶν σου, γιὰ πολλὰ ἔχω προσωπικὴ ἀντίληψη καὶ συμφωνῶ μὲ τίς ἐπικρίσεις σου, μήπως ὅμως σὲ μερικὰ ὑπερβάλλεις καὶ ἀδικεῖς τὸ Γερβάσιο; —Ὁχι, πετάχτηκε ὀρθιος πάλι ὁ Χατζῆς, λέω λιγότερα ἀπ' ὅσα ξέρω, ἔχω τρανταχτὲς ἀποδείξεις γιὰ ὅλα, μὴ μὲ ἀναγκάσουν νὰ τίς δημοσιεύσω. Ὁ Γερβάσιος εἶναι ἔξυπνος, γερὸ μυαλό, τὸν χαλᾶνε ὅμως δυὸ ἐλαττώματα, θανάσιμα ἁμαρτήματα θάλεγα: ὁ ἐγωῖσμός, ποὺ ἔχει συνεπακόλουθο τὸ πείσμα, καὶ ἡ κάποια ἔμφυτη δειλία του, αὐτὴ τοῦ δημιουργεῖ δισταγμοὺς καὶ ἀναστολές καὶ —τὸ χειρότερο— τὸν ὀδηγεῖ, ἡθελήμενα ἢ ἀθέλητα, στὴν ἀγκαλιὰ τῶν συμβούλων, ποὺ τοῦ ὑποβάλλουν τίς ἀποφάσεις τους. Τὰ ἴδια γίνονταν τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας, τὰ ἴδια καὶ τώρα. Μὰ δὲν ἔχουν καταλάβει πῶς γίναμε ἐλεύθεροι ἄνθρωποι, δὲν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ σκύβουμε τὸ κεφάλι στοὺς ἀγάδες, τοὺς πασάδες καὶ τοὺς δεσποτάδες, δὲν ἔχουν συνειδητοποιήσει πῶς ὅλα αὐτὰ ἔχουν πεθάνει, ἐσεῖς ποὺ περιστοιχίζετε τὸ Γερβάσιο, γιατί δὲν καταβάλλετε προσπάθειες νὰ συνειδητοποιήσει πῶς τὰ πράγματα ἄλλαξαν, ἡ θέληση τοῦ ἐνὸς δὲν γίνεται πιά ἀποδεκτὴ ἄκριτα ἀπὸ τοὺς πολλούς, τόσο δύσκολο εἶναι νὰ προσαρμοστεῖ στὶς νέες συνθῆκες ποὺ δημιούργησε ἡ ἀπελευθέρωσή μας; —Δύσκολο εἶναι, κύρ-Γιώργη, παρατήρησε ὁ Πέτρος, γι' αὐτὸ χρειάζεται προσοχή. Ὁ Γερβάσιος, καὶ πολλοὶ ἄλλοι δεσποτάδες, δὲν μποροῦν εὐκόλα νὰ ξεκοποῦν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν κοσμικῶν ἐξουσιῶν, ποὺ εἶχε ἐξασφαλίσει ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ Τουρκοκρατίας,

δλα αὐτά, πέρα ἀπὸ τὶς ἐκκλησιαστικὲς δικαιοδοσίες, τοὺς ἔδιναν δύναμη καὶ κύρος, εἶναι δυνατό ἀπὸ τῆ μιᾷ μέρα στὴν ἄλλη νὰ τὰ ἀφήσουν ὅλα αὐτά, νὰ προσαρμοστοῦν στοὺς θεσμοὺς ἐνὸς δημοκρατικοῦ καθεστῶτος, χωρὶς ἀντιδράσεις; Θὰ περάσει καιρὸς γιὰ νὰ γίνῃ κάτι τέτοιο. Καὶ νὰ ξέρεις πὼς ὅταν δέχονται ἐπιθέσεις, σὰν τὶς δικές σου, πεισματοῶνουν, κλείνονται πιὸ πολὺ στὸν ἑαυτό τους, ἀναπολοῦν τὶς παλιές ἐποχές, ὅταν ὅλα τὰ κανόνιζε ἡ δεσποτικὴ θέληση, μὴν εἶσαι τόσο ἀψὺς κύρ-Γιώργη, δὲν προσαρμόζεται ἔτσι ὁ Γερβάσιος. —Ξέρεις τί μοῦ λὲς Πέτρο, τινάχτηκε πάλι ὁ Χατζῆς, νὰ βλέπω αὐθαιρεσίες, ἐτσιθελισμοὺς, αὐλοκόλακες, πού ἔμαθαν μόνο νὰ κυρτώνουν τὴ σπονδυλική τους στήλη καὶ ποτὲ νὰ μὴ στέκονται ὀρθιοὶ γιὰ νὰ κοιτάξουν κατὰματα τὸ Γερβάσιο, νὰ τοῦ δώσουν νὰ καταλάβει πὼς κατρακυλάει, νὰ τὰ βλέπω ὅλα αὐτά, νὰ σηκώνονται οἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μου κι ὕστερα νὰ παίρνω τὴν πέννα καὶ μὲ τὸ μαλακό, μὲ τὸ χάϊδεμα, μὲ τὰ ἀπ' ἔξω-ἀπ' ἔξω, μὲ τὸ βαμπάκι, ἓνα μπατσάκι στὸ μάγουλο, σὰν τὰ παιδιὰ, νὰ συνετίσω τὸ δεσπότη καὶ τὴν αὐλή του, τότε εἶναι πού θὰ ἐκτροχιαστοῦν ὁλότελα, θὰ τὸ πάρουν ὡς ἀδυναμία καὶ θὰ ὀργιάσουν. Ὅχι Πέτρο, αὐτὴ ἡ κατάσταση, θέλει φωτιά καὶ σίδερο, νὰ καυτηριαστεῖ ἡ πληγὴ γιὰ νὰ γιάνει. Κοίταξε μόνο, ἂν δὲν μπορεῖς νὰ ἀποδεσμευτεῖς, κρατήσου μακριὰ ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις τους, μειοψήφισε, μὴν πᾶς στίς συνεδριάσεις, κάνε ὅ,τι μπορεῖς νὰ μὴ συνδεθεῖς μὲ εὐθύνες. Ἐγώ, ὅταν εἶμαι σίγουρος, ὅτι παρανομοῦν δὲν θὰ τοὺς ἀφήνω σὲ χλωρὸ κλαδί... —Σύμφωνοι κύρ-Γιώργη, πρόσεχε ὅμως γιατί κάποτε στηρίζεις τὴν κριτικὴ σου σὲ πληροφορίες πού δὲν εἶναι ἀκριβεῖς. Νάχεις τὸ νοῦ σου πὼς καὶ «οἱ αὐλικοὶ» θὰ κάνουν τὸ πᾶν γιὰ νὰ σὲ ἐκθέσουν καὶ νὰ σὲ ζημιώσουν. Ἀκόμα καὶ ψεύτικες εἰδήσεις εἶναι πιθανὸ νὰ σοῦ διαβιάσουν μὲ δικούς σου ἀνθρώπους, ὀρισμένοι εἶναι ἀδίστακτοι.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Πέτρος εἶδε τὸ Γερβάσιο. Ἐμαθα πὼς κουβέντιασες μὲ τὸ «φίλο» μου, τοῦ εἶπε, τί καινούριο μηχανεύεται λοιπὸν γιὰ νὰ μᾶς χτυπήσει; —Θὰ σοῦ πῶ τὴν ἀλήθεια, δεσπότη μου, εἶπε ὁ Πέτρος, ὁ Χατζῆς δὲν εἶναι αὐτός πού θέλουν νὰ τὸν ἐμφανίσουν οἱ δικοί μας. Ναί, εἶναι ὀξύς, καυστικός, εἰρωνας, ὑπερβολικὸς συχνά, ἀπὸ κακὴ πληροφόρηση καὶ ὄχι ἀπὸ πρόθεση, κατὰ βάση ὅμως εἶναι δίκαιος. Ἡ καρδιά του εἶναι μιὰ φλόγα ὁλόκληρη, ἀγωνίζεται χρόνια τώρα γιὰ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, δὲν λογαριάζει τίποτα, ζωὴ, οἰκογενειακὲς ὑποχρεώσεις, χρήματα, εἶναι δοσμένος σ' ἓνα μόνο σκοπὸ: στὸν ἀγῶνα. Ἀγῶνα πρὸς κάθε κατεῦθυνση. Δὲν εἶδες πὼς στὴν ἐφημερίδα του ἀραδιάζει ἓνα σωρὸ ἐπικρίσεις γιὰ πολλὰς τάξεις τῆς κοινωνίας μας, ἐπιστήμονες, ἐκπαιδευτικούς, ἐμπόρους κ.ἄ., ὅταν πιστεύει καὶ βεβαιώνεται πὼς δὲν κάνουν τὸ καθήκον τους; Γιατί θὰ χαριζόταν σὲ μᾶς, ἂν ἀνακάλυπτε πὼς ὀρισμένες ἐνέργειές μας ἐπισύρουν τὴν κατακραυγὴ τῆς κοινωνίας; Κι ἔχει δίκιο, ἀρκετὲς φορὲς, πρέπει νὰ συμφωνήσεις δεσπότη μου, πὼς κάποιες ἀποφάσεις δὲν στέκουν στὴν κοινὴ συνείδηση. Εἶναι ἀνάγκη, πιστεύω πὼς

κι ἐσεῖς τὸ θέλετε, νὰ ἀντιμετωπίζουμε τὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦν τὴν πόλη, μὲ εὐρύτερη ἀντίληψη κι ὄχι μὲ τὰ κριτήρια τοῦ κύκλου μας, ποὺ ἔρχονται πολλές φορές σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ αἶσθημα τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας. Πρέπει νὰ δοῦμε τὴν ἀλήθεια κατὰματα, ἂν θέλουμε νὰ σταθοῦμε στὰ πόδια μας. — Αὐτὸ θέλω κι ἐγώ, ὕψωσε τὴ φωνή του ὁ Γερβάσιος, δὲν μὲ ἀφήνετε ὅμως νὰ κινηθῶ ἐλεύθερα. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιτρόπους μοῦ λένε διάφορα, περνάει καιρὸς ὥσπου ἀντιληφθῶ πὼς δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα, οἱ ἀποφάσεις ὅμως ἔχουν παρθεῖ, καὶ τὸ καταλαβαίνω, μᾶς ζημιώνουν. Ἀφήστε με νὰ ἔρθω μόνος μου σ' ἐπαφὴ μὲ τὰ αἰτήματα τοῦ κόσμου, καὶ θὰ δεῖτε πὼς ὅλα θὰ πᾶνε καλά. Τὸ πρόσωπο τοῦ Γερβάσιου ἔδειχνε κουρασμένο, εἶχε καταβάλει μεγάλη προσπάθεια γιὰ νὰ ἐκφράσει τὶς σκέψεις του, μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τους μποροῦσαν νὰ ἀνατρέψουν τὸ σκηνικό. Ὁ Πέτρος, σεβάστηκε τὴν κόπωσή του καὶ σηκώθηκε νὰ φύγει. Φιλώντας τὸ χέρι του πρόσθεσε ἀκόμα: Τὰ λόγια σας εἶναι σωστά, δεσπότη μου, δὲν φτάνουν ὅμως μόνο αὐτά. Μοῦ τάχετε πεῖ κι ἄλλες φορές καὶ δὲν εἶδα ν' ἀλλάζει ἡ κατάσταση. Ἐκεῖ ποὺ ἐτοιμάζεστε νὰ κάνετε τὸ μεγάλο βῆμα γυρνᾶτε πίσω. Ξέρω, ἐμεῖς σᾶς ὑποχρεώνουμε τὶς περισσότερες φορές, μιὰ μόνο λύση ὑπάρχει, νὰ ἀπαλλαγεῖτε ἀπὸ μᾶς· διώξτε μας ὅλους, καλέστε κοντὰ σας νέους μὲ ὀρεξὴ γιὰ δουλειὰ καὶ προπαντὸς ἀποφασισμένους νὰ σᾶς λένε τὴν ἀλήθεια. Ἐμεῖς χαλάσαμε, πρέπει νὰ φύγουμε. — Μὰ πὼς θὰ γίνῃ αὐτό; ἀντέτεινε ὁ Γερβάσιος, εἰστε ἐκλεγμένοι, δὲν μπορῶ νὰ σᾶς καταργήσω. — Ἄν θέλῃς δεσπότη μου, ὅλα μποροῦν νὰ γίνουν. Καὶ δὲν εἶναι τολμηρὸ αὐτὸ ποὺ θὰ πῶ. Βάλε καὶ τὸ Χατζῆ στὴν Ἐφοροεπιτροπεία, νὰ βλέπει ἀπὸ μέσα τὰ πράγματα καὶ νάσαι βέβαιος πὼς ἡ κρίση του θάναι ἀντικειμενική. — Τὸν Χατζῆ; ρώτησε ξαφνιασμένος ὁ Γερβάσιος, αὐτὸς εἶναι ἐπαναστάτης, θὰ τὰ κάνει ὅλα γυαλιά καρφιά. — Τοὺς ἐπαναστάτες δημιουργεῖ ἡ ἀδικία, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, ὁ Χατζῆς θὰ πάψει νάναι τέτοιος ὅταν διαπιστώσει πὼς ἡ Ἐφοροεπιτροπεία, στὴν ὁποία θὰ μετέχει καὶ ὁ ἴδιος, παίρνει ἀποφάσεις δίκαιες. Σκεφτεῖτε τὴν πρόταση, σὲ καλὸ θὰ βγεῖ. Ὁ Γερβάσιος δὲ μίλησε, ἔπεσε στὴν πολυθρόνα του καὶ βυθίστηκε σὲ συλλογισμούς...

Στὴν Ἀθήνα γίνονταν ἐπαναληπτικὲς ἐκλογές καὶ ἡ Πανηπειρωτικὴ Ἀδελφότητα Ἀθηνῶν γιὰ νὰ τιμήσῃ τὸν Γ. Ζωγράφο πρότεινε τὴν ὑποψηφιότητά του, χωρὶς καμμιά κομματικὴ δέσμευση. Στὶς ἐκλογές, ποὺ ἔγιναν τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Μαΐου, ὁ Ζωγράφος κέρδισε τὴν ἔδρα, παρότι εἶχε ἱκανότατο ἀντίπαλο, τὸν Γ. Πάπ. Ἡ ἐκλογή του ἀποτελοῦσε τὴ δικαίωση τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ ἔργου ποὺ εἶχε ἐπιτελέσει.

Τὰ Γιάννινα σὲ μεταξὺ περνοῦσαν ἐποχὴ αἰσθητῆς οικονομικῆς κρίσης, διαμαρτυριῶν, συλλαλητηρίων, συνεχοῦς γκρίνιας γιὰ τὴν κατάσταση τῶν δημοτικῶν πραγμάτων καὶ ἔντονης προσπάθειας γιὰ τὴ βοήθεια τῶν χιλιάδων προσφύγων. Στὴν Ἠπειρὸ δημοσιεύονταν συνεχῶς κατάλογοι νέων εἰσφορῶν, κατάλογοι Ἑλλήνων ποὺ

είχαν άπαχθει από τούς Άλβανούς κατά τις μάχες, και κυρίως από την Έρσέκα, μεγάλες διαφημίσεις τών έργων που παίζονταν στους κινηματογράφους, ό καθένας πρόβαλε δυό έργα και επίκαιρα, μάλιστα του βασικού έργου δημοσιευόταν και έκτεταμένη περίληψη. Ό κινηματογράφος *Μέγας Κωνσταντίνος* για παράδειγμα (πλατεία Κωνσταντίνου του Έλευθερωτοϋ) έπαιζε: α) *Τήν κηδεία του Πατριάρχου Ίωαν- κείμ*, β) *Τό μυστήριο τής όδοϋ Νικαίας* (μέγα άστυνομικόν δράμα), γ) *Τό Μικρογιάν- νη και τόν άλήτη* (κωμωδία), Μεγάλη διαφήμιση γινόταν ακόμα και για τή *βαρικίνα*, τό σωτήριο προϊόν του πλυσίματος τών άσπρορρούχων, είχαν άρχίσει οι πωλήσεις και στά Γιάννινα κι από τότε, για δεκάδες χρόνια, χρησιμοποιόταν από τις νοικο- κυρές, ώσπου ήρθαν τά άπορρυπαντικά και σάρωσαν όλα τά παλιά, βαρικίνες, λου- λάκι, κι ό,τι άλλο.

Τό σκάνδαλο τών χαλασμένων αλεύρων κυριαρχούσε για καιρό στίς συζητήσεις και τά δημοσιεύματα τών έφημερίδων, τών Γιαννίνων, τής Άθήνας και τής Θεσσα- λονίκης, γιατί οι κατηγορούμενοι άδελφοί Λεβή είχαν κατακλύσει με τηλεγραφήματά τους τήν κυβέρνηση και πολλούς παράγοντες του δημόσιου βίου, και με τά δημοσι- εύματα προσπαθοϋσαν, για νά καλύψουν τήν ένοχή τους, νά προσδώσουν στο σκάν- δαλο φυλετικές διαστάσεις. Μιλοϋσαν, δηλαδή, για σκευωρία, τήν όποία είχε ξεφυάνει ή *Ήπειρος* εναντίον τους, έπειδή ήταν έβραίοι. Ψύχραιμος ό Χατζής δημοσίευε τις διαμαρτυρίες τους, αλλά αποκάλυπτε και τις πηγές τών πληροφοριών του. Τά στοι- χεία ήταν έπίσημα, δοσμένα από τήν άστυϊατρική ύπηρεσία και τήν άστυνομία. Οι *έκμεταλλευτές τής δυστυχίας τών προσφύγων*, έπρεπε νά τιμωρηθοϋν, φώναζε.

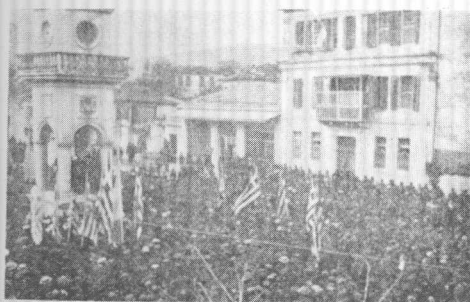
Μιά νέα έστία άναταραχής άνάμεσα σέ Τούρκους και χριστιανούς δημιουργήθηκε με τήν κλοπή, στά μέσα Μαΐου, από τό τζαμί τής συνοικίας Σεμσεδίν (Μεϊντάνι) πο- λύτιμων ταπήτων· τούς είχαν συγκεντρώσει εκεί οι Τούρκοι για ασφάλεια. Κάποιοι χριστιανοί, άετονύχηδες, τούς ανακάλυψαν, έκαναν διάρρηξη στο τζαμί και τούς έκλεψαν. Οι διαμαρτυρίες του μουφτή Ίωαννίνων και του χότζα του τζαμιού κινη- τοποίησαν τήν άστυνομία, έπιασε τούς κλέφτες, βρήκε τά χαλιά και τά παρέδωσε στους Τούρκους. Οι εύχαριστίες του μουφτή ήταν θερμότατες.

Οι Τούρκοι είχαν δυσφορήσει για τή μεταφορά τών νεκροταφείων έξω από τήν πόλη, άρχισαν όμως και οι χριστιανοί νά διαμαρτύρονται, για άλλους λόγους. Καλή ή απόφαση, έλεγαν, πώς όμως θά μεταφέρουμε τούς νεκρούς στην *Περίβλεπτο*; Νε- κροφόρα άμάξια δέν ύπήρχαν κι ήταν χρέος του Δήμου νά φροντίσει γι' αυτό, άλλωδς οι αποφάσεις θά όδηγοϋσαν σέ άδικαιολόγητη ταλαιπωρία του κοινού. Ή κριτική για τήν πολιτεία τών δημοτικών αρχών συνεχιζόταν και σέ τομείς που δέν έφταιγε ό Δήμος. Οι άστυνομικές άρχές είχαν εκδόσει διαταγές νά καταβρέχονται οι δρόμοι μπροστά από τά καταστήματα τής άγοράς, για νά σταματήσουν τά σύννεφα τής σκόνης. Έλάχιστοι από τούς καταστηματαρχες συμμορφώθηκαν. Οι άλλοι έρριχναν τις εύθύνες στο δήμαρχο, που ήταν βέβαια ύπεύθυνος για τήν έλλειψη επαρκούς φω- τισμού στην άγορά, και σ' όλη τήν πόλη, όχι όμως και για τή σκόνη τών δρόμων. Τόν ίδιο μήνα, τό Μάη, δυό ακόμα γεγονότα κράτησαν σέ άναστάτωση τά Γιάννινα: ή μεγάλη πυρκαϊά στη συνοικία *Σιαράβα*, που άποτέφρωσε ένα σπίτι και δημιούργησε κίνδυνο επέκτασής της, και ή άγρια δολοφονία τηλεγραφητή από τήν Κεφαλλονία κι ό τραυματισμός συναδέλφου του, τή νύχτα τής 15 Μαΐου, όταν πήγαιναν στο τηλε- γραφείο για ν' αναλάβουν ύπηρεσία. Οι δυό φονιάδες, πρώην εγκλειστοί τών φυλακών, με βαρύ ποινικό μητρώο, πιάστηκαν. Δέν τούς κόστισε και πολύ ή σύλληψη...

Ό Χατζής, εύαίσθητος δέκτης τών μηνυμάτων τής έποχής του και προσεκτικός παρατηρητής τών ραγδαίων αλλαγών που συντελοϋνταν στον κοινωνικό ιστό τής πό- λης κατέγραφε κάθε αλλαγή της. Ένα φαινόμενο του έκανε έντύπωση. Ένώ πριν

ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῶν Γιαννίνων διακινόταν γύρω ἀπὸ τὴ λίμνη, στὰ κέντρα τοῦ χώρου ποὺ ὀνομαζόταν ὅπως καὶ σήμερα *Μῶλος* καὶ στοὺς δρόμους τοὺς παραλίμνιους, σιγὰ-σιγὰ μετατοπίστηκε πρὸς τὴν *κεντρικὴ πλατεία* καὶ τὸν *Κουραμπά*. Γιὰ τὶς ἀλλαγές αὐτές μὲ κάποια μελαγχολία καὶ νοσταλγικὴ ἀναπόληση σημείωνε: *Δὲν ἐπανευρίσκει ὁ ἄνθρωπος τὴ νεότητά του, οὔτε καὶ τὰ παλιὰ μέρη ποὺ ἐπέθαναν πλέον ξαναγυρίζουν μὲ τὴν ἀρχαίαν ζωὴν των. Καὶ αὐτῶν ἡ ζωὴ —ὅπως καὶ τοῦ ἀνθρώπου— εἶναι κάτι ποὺ κυλῆται μαζὶ μὲ τὰ ὀλόγυρα πράγματα. Νᾶσαι βέβαιος ὅτι τὸ «Μῶλο» δὲν θὰ τὸν ξαναδῇς πλέον ἴδιον ὅπως τὸν εἰξεύραμεν.*

Ἀπὸ τὰ μέσα Μαΐου ἄρχισαν νὰ δημοσιεύονται στὴν *Ἑπειρο* σχόλια, μελέτες, ὑπομνήματα σχετικὰ μὲ τὴν ἵδρυση ἐφετείου στὰ Γιάννινα. Ἦταν ἓνα αἶτημα δίκαιο, θὰ ἀπάλλασσε τοὺς Ἑπειρωτὲς ἀπὸ κόπους καὶ ἔξοδα νὰ φθάνουν, μὲ ὅποιεσδήποτε καιρικὲς συνθήκες, στὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ ἐκδικάζονται οἱ ὑποθέσεις τους στὸ ἐκεῖ ἐφετεῖο. Οἱ Κερκυραῖοι πάσχιζαν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους νὰ σώσουν τὰ *κεκτημένα*, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, γιὰ νὰ μὴν ἀποδυναμωθεῖ τὸ δικαστήριό τους. Ἡ κυβέρνησις ἔδειχνε πὼς δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ἱκανοποιήσει τὸ Ἑπειρωτικὸ αἶτημα, γι' αὐτὸ καὶ ἡ δυσαρέσκεια ἔπαιρνε ὀλοένα καὶ μεγαλύτερες διαστάσεις. Στις 21 Μαΐου ἄρχισε, σὲ συνέχειες, ἡ δημοσίευση τεκμηριωμένου ὑπομνήματος τῶν συντεχνιῶν καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπιμελητηρίου Ἰωαννίνων, ἐκ-

Συλλαλητήριο γιὰ τὸ Βορειοηπειρωτικὸ, τὸ 1914, στὴν κεντρικὴ πλατεία

πρόσωπου καὶ ὄλων τῶν Ἑπειρωτικῶν κοινοτήτων, ἀπευθυνόμενου πρὸς τὴν κυβέρνησις καὶ ἀναφερόμενου ὅχι μόνον στὴν ἵδρυση ἐφετείου στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνακατανομὴ τῶν πρωτοδικείων καὶ εἰρηνοδικείων καὶ τὴν ἵδρυση νέων. Λίγες μέρες ἀργότερα συγκροτήθηκε στὴν *Κεντρικὴ πλατεία* ὀγκωδέστατο συλλαλητήριο διαμαρτυρίας γιὰ τὴ στάσι τῆς κυβέρνησις. Κύριος ὁμιλη-

τῆς ἦταν ὁ δικηγόρος καὶ πρόεδρος τῆς συντεχνίας κρεοπωλῶν —μὴ τέτοια ἰδιότητα στὴν ἐποχὴ μας θὰ ξένιζε— Γ. Τζαβέλλας. Ὁ συγκεντρωμένος κόσμος ἐνέκρινε ψήφισμα διαμαρτυρίας καὶ συγκρότησε ἐπιτροπὴ ἀγῶνα, ἀποτελούμενη ἀπὸ τοὺς: Α. Νιτσιδὴ, Γ. Τζαβέλλα, Σωτ. Συρμακέση, Βασίλ. Κίγκο, Εὐάγ. Φρίγκα, καὶ Ἀναστ. Βενέτη. Ὅλοι τους ἦταν πρόεδροι συντεχνιῶν.

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ἄρχισε καὶ ἡ δημοσίευση μελετῶν, ποὺ ἐπесήμαιναν τὴν οἰκονομικὴ κρίσις καὶ ἀνέλυαν τὰ αἰτίαι τῆς. Ἡ κρίσις ἦταν αἰσθητὴ παντοῦ, τὰ χρήματα ποὺ διέθετε ὁ κόσμος γιὰ βασικά ἀγαθὰ ὀλοένα καὶ λιγότευαν, ἀκόμα καὶ οἱ λίγες ἐπιχειρήσεις δυσκολεύονταν ν' ἀναπτύξουν τὶς ἐργασίες τους. Ὁ Πέτρος δὲν χρειαζόταν τὶς ἐφημερίδες γιὰ νὰ

καταλάβει ότι τὰ Γιάννινα περνούσαν οικονομική ύφεση, τὸ ἔβλεπε στὴν κίνηση τοῦ μαγαζιοῦ του, ἂν καὶ δὲν ἐμφάνιζε αἰσθητὰ σημεῖα κάμψης, ὅμως ἦταν μικρότερη ἀπὸ πρὶν. Τὸ χρῆμα εἶχε γίνει ἀκριβό, ἡ τοκογλυφία ἀνθοῦσε καὶ οἱ Τράπεζες ἦταν σφιχτὲς στὶς χορηγήσεις τους. Ὁ Πέτρος εἶχε δοσοληψίες μὲ τὴν Ἑθνικὴ Τράπεζα, ἕνας φίλος του τὸν ἔπεισε νὰ πᾶει στὸ ὑποκατάστημα τῆς Τράπεζας τῶν Ἀθηνῶν, ποῦ εἶχε ἀνοίξει πρὶν λίγους μῆνες, θὰ τὸν ἐξυπηρετοῦσαν καλλίτερα, τοῦ εἶπε. Ὁ Πέτρος ἤθελε ἕνα δάνειο, ἄδειασε τὸ διπλανὸ μαγαζὶ καὶ σκέφτηκε νὰ τὸ ἀγοράσει γιὰ νάχει μεγαλύτερη ἄνεση στὴν ἐκθεση τῶν προϊόντων του. Παρὰ τὴν οικονομικὴ ἐπιφάνεια τῆς ἐπιχείρησής του, οἱ ἐξυπηρετήσεις τῆς νέας Τράπεζας ἦταν οἱ συνηθισμένες. Πῆρε τὸ δάνειο, ἀλλὰ ξαναγύρισε στὴν Ἑθνική, ἦταν παλιὸς πελάτης καὶ τὸ περιβάλλον τῆς οἰκεῖο.

Τὰ αὐτοκίνητα ποῦ κινουῦνταν στοὺς ὁδικοὺς ἄξονες τῆς Ἡπείρου, τοὺς δύσβατους, παρὰ τὶς προσπάθειες ποῦ καταβάλλονταν ἀπὸ τὴ Γενικὴ Διοίκηση γιὰ διάνοιξη νέων δρόμων καὶ σκυρόστρωση τῶν παλιῶν, ἦταν λίγα· τὰ ταξί, λίγα κι αὐτά, ἀνῆκαν στὴ Γενικὴ Διοίκηση καὶ οἱ ὁδηγοὶ ἦταν ὑπάλληλοί της. Μέσα στὴν πόλη τὴ διακίνηση τῶν ἀνθρώπων τὴν ἔκαναν τὰ παλιά ἀμάξια. Βρέθηκε ὅμως ἕνας ἔξυπνος Γιαννιώτης ἔμπορος, ὁ Β. Χολέβας, καὶ δημιούργησε ἀστική συγκοινωνία μ' ἕνα λεωφορεῖο ποῦ ἐκτελοῦσε δρομολόγιο στοὺς κύριους ὁδικοὺς ἄξονες τῆς πόλης, μὲ φτηνὸ εἰσιτήριο, δίνοντας βαρὺ χτύπημα στὸ ἐπάγγελμα τῶν ἀμαξάδων. Τὸ εἰσιτήριο κόστιζε ἀπὸ τὴν πλατεῖα Σαπουντζάκη ὡς τὴν πλατεῖα Κωνσταντίνου τοῦ Ἐλευθερωτοῦ 10 λεπτά. Ἀπ' ἐκεῖ μέχρι τὴν πλατεῖα Γεωργίου Σταύρου 15 λεπτά, καὶ ἀπ' ἐκεῖ ὡς τοὺς Ἀμπελοκήπους ἄλλα 15 λεπτά. Μὲ 40 λεπτά, δηλαδή, πῆγαινε ἕνας μὲ τὸ λεωφορεῖο ἀπὸ ἕνα ἄκρο τῆς πόλης στ' ἄλλο, τ' ἀμάξια κόστιζαν πολὺ περισσότερο. Ὁ ἴδιος κάλυψε μιὰ ἀνάγκη ἰδιαίτερα αἰσθητή, ποῦ ἀναφέρθηκε ἤδη: προμηθεύτηκε καὶ ἔθεσε σὲ χρῆση καινούργιες καὶ πολυτελεῖς νεκροφόρες...

Ἡ Ἀλβανία σπαρασσόταν ἀπὸ ἐσωτερικὲς διαμάχες καὶ ἡ Ἡπείρος, ἀλλὰ καὶ ἡ κυβέρνησή της τώρα, ὅπως φαινόταν ἀπὸ τὶς συζητήσεις στὴ βουλὴ, φοβοῦνταν μήπως τὰ νέα κυβερνητικὰ σχήματα στὴ γειτονικὴ χώρα, δὲν ἀναγνώριζαν τὸ Πρωτόκολλο τῆς Κερκύρας. Ἴσως γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὅπως εἶχε διαδοθεῖ, ὁ Γ. Ζωγράφος δὲν θ' ἀποδεχόταν τὴν ἐκλογὴ του ὡς βουλευτὴ Ἀττικοβοιωτίας, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀφιερωμένος στὰ προβλήματα τῆς Ἀυτόνομης Πολιτείας, γιὰ νὰ προπαρασκευάσει σωστὰ καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ Πρωτοκόλλου. Τὴν ἴδια ἐποχὴ τὰ Γιάννινα, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ Ἑλλάδα, ἦταν ἀναστατωμένη κι ἀγανακτισμένη ἀπὸ τοὺς συνεχιζόμενους ἀγριούς διωγμοὺς τῶν ὁμογενῶν, στὰ ἀλύτρωτα ἐδάφη καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὰ ἐγκλήματα τοὺς οἱ Τοῦρκοι δημοσίευαν στὶς ἐφημερίδες τοὺς φανταστικὲς διώξεις ὁμογενῶν τοὺς στὰ ἀπελευθερωμένα ἐδάφη καὶ προπαντὸς στὰ Γιάννινα. Κάποιοι Τουρκογιαννιώτες, πράκτορες τῆς προπαγάνδας τῆς χώρας τους, ἔστελναν ἀνώνυμες ἀνταποκρίσεις στὶς τουρκικὲς ἐφημερίδες, στὶς ὁποῖες περιέγραφαν φανταστικούς διωγμούς. Ὁ Χατζῆς ἀγανακτοῦσε: Εἶναι ἀχάριστοι, ἔγραφε γιὰ τοὺς πράκτορες αὐτοῦς. Δὲν θὰ ἐπιτρέψουμε ἀτιμες, αἰσχρές, ποταπές, ἀνύπαρκτες συκοφαντίες, σὲ στιγμὲς κατὰ τὶς ὁποῖες ἡ πληθώρα τῆς ἀγάπης μας στέ-

γασε κάτω από τούς ελληνικούς νόμους όλους τούς σύνοικους ὡς ἀδελφούς καὶ φίλους μας.

“Ὅλα αὐτὰ δημιουργοῦσαν νέες ἀφορμές ὀξυνσης τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου, ποὺ ἦταν μοιραῖο νὰ καταλήγουν καὶ σὲ ἐπεισόδια. Στὰ τέλη Μαΐου ἐπεισόδιο ἐγινε στὸ κατάστημα τοῦ Σπέη. Ἐκεῖ ὁ καταστηματάρχης συζητοῦσε μὲ τὸν Βανακλιώτη, ἄλλο ἔμπορο τῆς ἀγορᾶς, ὁ ὁποῖος καταφερόταν ἐντονα κατὰ τῶν ἄγριων διωγμῶν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Χιδαέτ ἐφέντης, κατάλοιπο τοῦ παλιοῦ καθεστῶτος, ποὺ τὸ ὑπηρετοῦσε ὡς δικηγόρος, γεμάτος μίσος καὶ ἔξαψη φώναξε καὶ στοὺς δυὸ μὲ ὀργή: *Τίς ἀτιμίες ποὺ ἔκανε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν τίς ἔχει κάνει κανένας στὸν κόσμον.* “Ὅσοι παρακολουθοῦσαν τὴ συζήτηση ἀγανάκτησαν καὶ κινήθηκαν μὲ ἀπειλητικὲς διαθέσεις ἐναντίον τοῦ Τούρκου, ποὺ φρόντισε ἔγκαιρα νὰ ἐξαφανιστεῖ. Ὁ Χατζῆς ὁμως δὲ σταμάτησε νὰ τὸν κυνηγᾷ: *Ἡ πρόκληση τοῦ Χιδαέτ, ἔγραφε δὲν πρέπει νὰ μείνει ἀναπάντητη.* “Ἄν δὲν ἀποδείξει δημόσια ὅσα κατήγγειλε, χρέος ἔχει ὁ εἰσαγγελέας νὰ ἐπέμβει γιὰ νὰ ἀποδείξει στὸ δικαστήριον τοὺς ἰσχυρισμούς του. Δὲν περιορίστηκε μόνον σὲ ἀρθρογραφία καὶ σχόλια. Πῆρε συνεντεύξεις ἀπὸ τοὺς ἐπικεφαλῆς τῆς τουρκικῆς κοινότητος, ζητώντας νὰ ποῦν, χωρὶς δισταγμούς καὶ φόβους, ἐλεύθερα τὴ γνώμη τους, γιὰ τοὺς δῆθεν διωγμούς τῶν Τουρκογιαννιωτῶν. Ὁ μουφτής Φουάτ Μουσταφάς, μὲ μακροσκελὴ ἐπιστολὴ του στὴν Ἡπειρο ὁμολογοῦσε, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, πὼς ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ μπῆκε ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς στὰ Γιάννινα, οἱ Τούρκοι δὲν εἶχαν νὰ διατυπώσουν κανένα παράπονον. Ἡ μουσουλμανικὴ κοινότητα, πρόσθετε, ἔτυχε δικαιοσύνης, προστασίας καὶ σεβασμοῦ. Ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἀρχῶν ἦταν φιλόφρων καὶ εὐγενής. Κανένα ἐμπόδιο, δὲν δημιουργήθηκε ἀπὸ τίς ἀρχές γιὰ τὴν ἐλεύθερη ἐκτέλεση τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῶν μουσουλμάνων. Ὁ Τούρκος δήμαρχος τῆς πόλης Γιαγιά μπέης (Γιαγιά μπη τὸν ἔλεγαν οἱ Γιαννιώτες) ἦταν ἐπίσης κατηγορηματικὸς: *Κανένας ἀπὸ τοὺς Τουρκογιαννιώτες, εἶπε, δὲν ἔχει παράπονον, ὅλους οἱ ἀρχές μᾶς προστάτευσαν στοργικὰ καὶ φιλόστοργα.* “Ὅλα ὅσα διαδίδονται γιὰ διωγμούς εἶναι συκοφαντίες. “Ἀλλὰ στελέχη τῶν Τούρκων, ὅπως οἱ Σαδῆκ πασάς, Ἀλαχουτὶν ἐφέντης καὶ Μεχμέτ ἐφέντης, χότζας, δήλωσαν πὼς μετ’ ἀποστροφῆς καὶ βδελυγμίας ἄκουσαν τίς συκοφαντίες ποὺ ἐκτοξεύονταν ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν. Δὲν ὑπάρχει, πρόσθεταν, ὀθωμανὸς ποὺ νὰ μὴν εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. “Ακόμα κι ὁ ἀρχιγραμματέας τοῦ τουρκικοῦ προξενείου Μουνιρ Ἀττά βέης ὑποχρεώθηκε νὰ δηλώσει: *Κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατό, κανένα παράπονον δὲν εἶχε ὑποβληθεῖ στὸ Προξενεῖο ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους.*

Ἡ τουρκικὴ κοινότητα δημιουργοῦσε κι ἄλλης μορφῆς προβλήματα στὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Ὁρισμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ ἤθελαν νὰ πᾶνε στὴν Τουρκία γιὰ νὰ ζήσουν ἐκεῖ, πουλοῦσαν τὰ περιουσιακὰ τους στοι-

χειά, στην αρχή σὲ τρέχουσες τιμές, κι ἔφευγαν. Κάποιοι ἀπὸ τοὺς Ἑλλη-
νες, πού πίστευαν πὼς ἔβλεπαν μακρυνά, ἄρχισαν ἀθρόες ἀγορές τουρκικῶν
περιουσιῶν, τὸ παράδειγμά τους ἀκολούθησαν κι ἄλλοι, μὲ ἀποτέλεσμα
ν' αὐξηθοῦν ὑπερβολικά οἱ τιμές τῶν τουρκικῶν κτημάτων. *Λύσσα καὶ
ἐπικίνδυνη ἀρρώστεια* χαρακτηρίζε ὁ Χατζῆς τὴν τάση αὐτή, *ἐπιζήμια μα-
νία πού ἀναστάτωνα τὴν ἀγορά*. Ὁ Χατζῆς ἀποδείχτηκε κοντόφθαλμος.
Ὅσοι ἀγόραζαν τότε, ὅ,τι καὶ νάταν, ἔγιναν σὲ λίγα χρόνια κάτοχοι
περιουσιῶν τεράστιας ἀξίας, πάμπλουτοι.

Ὁ Μάϊος, μαζί καὶ ἡ ἀνοιξη, ἔφευγε κι ἔμπαινε τὸ καλοκαίρι. Τὰ καθημερινὰ
προβλήματα τῆς πόλης, μαζί μὲ ὅσα χρόνιζαν, ἔδιναν ἀφορμὴ σὲ διαμαρτυρίες δια-
φόρων κοινωνικῶν τάξεων. Τὰ σχολεῖα π.χ. μὲ δυσκολία λειτουργοῦσαν, γιατί τὰ
περισσότερα σχολικὰ κτίρια τὰ κατεῖχε ὁ στρατός. Ἡ ὀθωμανικὴ ἐταιρεία καπνῶν
Ρεζή, ἔξακολουθοῦσε, ἐνάμιση σχεδὸν χρόνο ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, νὰ που-
λάει καπνὸ καὶ τσιγάρα σὲ κουτιά μὲ τουρκικὲς ἐπιγραφές. Ἐπρεπε, ὅπως εἶχε γίνει
καὶ στὴ Θεσσαλονίκη, νὰ τῆς δοθεῖ μικρὴ προθεσμία, νὰ τὴς ἀλλάξει. Στὸ δικαστήριο,
ὅπου ἔγινε ἡ δίκη γιὰ τὰ χαλασμένα ἄλφουρα, οἱ ἀδελφοὶ Λεβῆ, μὲ τὴς διασυνδέσεις
πού εἶχαν, πέτυχαν ἡ ἐγκληματικὴ πράξη τους νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς πταίσμα. Διὸ
ἀπὸ τὰ ἀδέρφια, οἱ Χαϊμ καὶ Ἑμμανουὴλ Λεβῆ καταδικάστηκαν σὲ πρόστιμο 100 δρχ.
καὶ στὰ δικαστικὰ ἔξοδα, ὁ τρίτος ἀδελφός, ὁ Ἀβραάμ ἀθωώθηκε. Τὸ αἷμα τῆς
Ἱδρυσης τοῦ ἑφετείου στὰ Γιάννινα βρισκόταν πάντα στὸ προσκήνιο τοῦ ἐνδιαφέ-
ροντος, ὁ ἀθηναῖκός τύπος ἄρχισε κι αὐτὸς νὰ τὸ ὑποστηρίξει. Οἱ ἔμποροι τῆς
ἀγορᾶς παραπονοῦνταν πὼς οἱ ὁδηγοὶ τῶν αὐτοκινήτων περνοῦσαν μπροστὰ ἀπὸ
τὰ μαγαζιά τους ἐπιδεικτικά καὶ μὲ μεγάλη ταχύτητα, σηκώνοντας σύννεφα σκόνης
πού κατέστρεφε τὰ ἐμπορεύματά τους. Στὴ Γενικὴ Διοίκηση, σ' αὐτὴν ἀνῆκαν τὰ
αὐτοκίνητα, ὑποβαλλόταν ἡ παράκληση νὰ σταματήσει ἡ διέλευση ὀχημάτων ἀπὸ τὴν
ἀγορά, μποροῦσαν νὰ τὴν παρακάμψουν ἀκολουθώντας τὴν ὁδὸ Σουλίου.

Ὅσοι γεννήθηκαν τὸ 1894 καλοῦνταν νὰ παρουσιαστοῦν στὸ στρατό.
Στοὺς παρέδρους, παπᾶδες καὶ δασκάλους γινόταν ἰδιαίτερη σύσταση νὰ
σημειώνουν στοὺς καταλόγους τὰ ἀκριβῆ στοιχεῖα τους. Στοὺς πρόκριτους
τῶν κοινοτήτων ὁ Γ. Διοικητὴς Α. Φορέστης ἔστειλε ἐγκύκλιο νὰ μὴ δη-
μιουργοῦν προβλήματα μὲ τοὺς ρουμανίζοντες καὶ ν' ἀποφεύγουν κάθε
τι πού θὰ μποροῦσε νὰ ἐρμηνευθεῖ ἀπὸ τοὺς ρουμανίζοντες δασκάλους
ὅτι ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο στὴ φοίτηση τῶν παιδιῶν στὰ ρουμανικὰ σχολεῖα.
Ὁ Φορέστης μνημόνευε στὴν ἐγκύκλιό του τὴς ἀγαθὲς σχέσεις πού εἶχε ἡ
Ἑλλάδα μὲ τὴ Ρουμανία, σχέσεις πού ἦταν δυνατό νὰ διαταραχοῦν
ἐξαιτίας τῶν συνθηκῶν κάτω ἀπὸ τὴς ὁποῖες λειτουργοῦσαν τὰ σχολεῖα
αὐτά. Ἦταν ἡ ἐπίσημη κυβερνητικὴ πολιτικὴ καὶ ἔπρεπε νὰ διαφυλαχτεῖ
ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ. Στὸ μεταξὺ οἱ ρουμανίζοντες, πού ἐπὶ τουρκοκρατίας
εἶχαν ὀργιάσει σὲ βάρος τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴ δράση συμμοριῶν, καταδό-
σεις, συνεργασίες μὲ τὴς πολιτικὲς καὶ στρατιωτικὲς ἀρχές, ἔχουν ἀναφερ-
θεῖ αὐτὰ στὰ προηγούμενα, τὶ νὰ τὰ ξαναλέμε, συνέχιζαν τὸ διαβρωτικὸ
ἔργο τους, σ' ὅλους τοὺς χώρους ὅπου ὑπῆρχαν κουτσοβλαχικὲς κοινό-
τητες, μὲ τὴν ὑποστήριξη καὶ τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν τώρα. Στὰ βλαχόφωνα
χωριὰ οἱ ἐλληνοδάσκαλοι περπατοῦσαν πάνω σὲ τεντωμένο σχοινί, προ-

σπαθώντας να μην παρεξηγηθούν για οποιαδήποτε ενέργειά τους από τους συναδέλφους τους ρουμανοδόσκλους. Μὲ τὸ παραμικρὸ οἱ τελευταῖοι κατέβαιναν στὰ Γιάννινα, πήγαιναν στὸ ρουμανικὸ προξενεῖο ποὺ τοὺς καθοδηγοῦσε, κι ἀράδιαζαν ἓνα σωρὸ ψεύτικες κατηγορίες γιὰ νὰ δημιουργοῦν προβλήματα ἀνάμεσα στὶς δυὸ χῶρες. Ὅλες οἱ καταγγελίες διαβιβάζονταν στὴ ρουμανικὴ πρεσβεία Ἀθηνῶν, ποὺ δὲν ἔπαυε κάθε τόσο νὰ βομβαρδίζει τὸ ὑπουργεῖο μας τῶν Ἐξωτερικῶν μὲ διαμαρτυρίες καὶ διακοινώσεις κάθε μορφῆς. Τὴ δράση τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας θύμιζε σὲ πολλοὺς ὁ θάνατος, στὴν Ἀθήνα, ἐνὸς ἐξαίρετου διπλωμάτη τοῦ Ν. Μπέτσου. Εἶχε ὑπηρετήσει πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση στὰ Γιάννινα ὡς γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδας, ἦταν σφοδρὸς πολέμιος τῆς προπαγάνδας, τὴ δολιότητα τῆς ὁποίας ἀποκάλυπτε σὲ συνεχεῖς μακροσκελεῖς καὶ τεκμηριωμένες ἐκθέσεις τοῦ πρὸς τὸ ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν. Εἶχε ἀφήσει ἀγαθὴ μνήμη, πολλοὶ Γιαννιώτες τὸν θυμήθηκαν καὶ λυπήθηκαν γιὰ τὸ θάνατό του.

Στις 29 Μαΐου, ἐπέτειο τῆς πτώσης τῆς Κωνσταντινούπολης, διοργανώθηκε στὴ Μητρόπολη ἐπιβλητικὸ μνημόσυνο γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο. Σ' αὐτὸ μίλησε ὁ Γερβάσιος, ἐντυπωσίασε κι ὁ γυμνασιάρχης τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς Γ. Καλούδης μὲ τὸ θαυμάσιο λόγο του. Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες συναντήθηκαν στὸ δρόμο ὁ Πέτρος καὶ ὁ Γ. Χατζῆς, συζήτησαν γιὰ πολλὰ θέματα, ἀνάμεσα σ' αὐτὰ καὶ τὸ Μητροπολιτικόν. —Κουβέντιασα μὲ τὸ δεσπότη, εἶπε ὁ Πέτρος, πιστεύω πὼς τὸν ἔπεισα ν' ἀλλάξει πορεία. —Ματαιοπονεῖς, τὸν διέκοψε ὁ Χατζῆς, καὶ νὰ θέλει δὲν τὸν ἀφήνουν. Τοῦ τὰ ψέλνω πάλι αὔριο. Καὶ τὰ ἔψαλλε. Ζητήσαμε, ἔγραφε στὶς 8 Ἰουνίου, πολλές φορές ἀπὸ τὴν Ἱ. Μητρόπολη νὰ δημοσιεύσει τοὺς καταλόγους τῶν εἰσφορῶν ποὺ συγκέντρωσε γιὰ τὸν Ἡπειρωτικὸ ἀγώνα, αὐτὴ δμως «καφεύει». Γιὰ μᾶς ἡ στάση της δὲν εἶναι οὔτε πρωτότυπη, οὔτε ἐκπληκτικὴ. Ἡ κοινὴ γνώμη δμως δὲν μπορεῖ νὰ δώσει ἐξήγηση καὶ σκανδαλίζεται μ' ὅλα αὐτά. Ὅλοι ὅσοι ἔκαναν ἐράνους δημοσίευσαν τοὺς καταλόγους τους, μόνον ἡ Μητρόπολη ἀπέφυγε νὰ τὸ κάνει. Ὁ Θεὸς ἂς τοὺς φωτίσῃ, τέλος πάντων πρὸς εὐρύτερας ἀντιλήψεις, διότι ἡμεῖς ὁμολογουμένως βαρυνθέντες νὰ ζητοῦμεν, ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν ἔχομεν ἄλλην πλεον ἀντοχὴν πρὸς τοῦτο. Εὐρύτερες ἀντιλήψεις ζητοῦσε ὁ ἀρθρογράφος νὰ ἐπικρατήσουν στοὺς μητροπολιτικοὺς κύκλους. Γι' αὐτὸ ἀγωνιζόταν κι ὁ Πέτρος, χωρὶς νὰ καταφέρναι τίποτε. Οἱ ὑποσχέσεις τοῦ Γερβασίου ἔμειναν μόνον καλὲς προθέσεις.

Ἡ ἔρευνα ποὺ ἄρχισε νὰ δημοσιεύεται στὴν Ἡπειρο, τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἰουνίου, κράτησε πολὺ καιρὸ καὶ ἔφερε στὸ προσκήνιο τοῦ ἐνδιαφέροντος τὰ μεγάλα προβλήματα τῶν γιαννιώτικων συνοικιῶν. Πολλὲς ἀθλιότητες ἀποκαλύφθηκαν, ἀγνωστες σὲ πολλοὺς, ἀποτελοῦσαν ταυτόχρονα κεντρίσματα γιὰ τὸ Δῆμο καὶ τὶς δημόσιες ὑπηρεσίες, νὰ λάβουν μέτρα γιὰ νὰ ἐπιλύσουν τὶς βασικὲς ἀνάγκες τουλάχιστον αὐτῶν ποὺ εἶχαν ἄμεση σχέση μὲ τὴν υἰεία καὶ τὴ ζωὴ τους. Ἐπιτροπὴ ἐμπόρων, ποὺ

επισκέφτηκε τὸ Γ. Διοικητὴ, τοποθέτησε τὸ πρόβλημα τῆς ἀνάπτυξης τῶν συνοικιῶν σὲ ἄλλη βάση. Τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ποὺ εἶχε ἐπιδειχθεῖ γιὰ τὸν ἐκσυγχρονισμό τῆς συνοικίας τοῦ *Κουραμπά*, αὐξήσε τίς τιμὲς τῶν ἀκινήτων, τὰ περισσότερα ἀνῆκαν σὲ Τούρκους, καὶ ὑποβάθμισε τίς χριστιανικὲς συνοικίες. Ὁ Φορέστης βρῆκε δίκαιο τὸ αἶτημα καὶ ὑποσχέθηκε νὰ λάβει μέτρα γιὰ τὴν ἀναζωογόνηση τοῦ χριστιανικοῦ τομέα τῆς πόλης. Ἄλλο βασικὸ αἶτημα τῶν ἐμπόρων ἦταν ἡ ἀπαγόρευση διέλευσης αὐτοκινήτων ἀπὸ τὴν ἀγορά, καὶ αὐτὸ ἐγίνε ἀποδεκτό. Φυσικὰ δὲν ἦταν μόνον οἱ ἐμποροὶ ποὺ ἔκαναν παραστάσεις στὶς ἀρχὲς γιὰ τὰ προβλήματά τους. Ὅλες οἱ ὀργανωμένες τάξεις, συντεχνίες, σωματεῖα, σύλλογοι κλπ. κατέκλυζαν τοὺς προθαλάμους τῆς Νομαρχίας καὶ τῆς Γ. Διοίκησης, γιὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν, νὰ παρακαλέσουν καὶ ν' ἀπαιτήσουν. Πέρασαν ἀπὸ τότε ὀγδόντα περὶ τοῦ χρόνια, ἡ κατάστασις δὲν ἄλλαξε καὶ πολὺ. Τὰ προβλήματα ποὺ ἄφησαν αἰῶνες σκλαβιάς καὶ ὅσα δημιουργήθηκαν στὸ μεταξύ, εἶναι τόσα πολλὰ ποὺ δὲν ἔφτασαν ὀγδόντα χρόνια γιὰ νὰ λυθοῦν.

Τὸ θέμα τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἐφετείου ἀποκτοῦσε ὄλο καὶ μεγαλύτερες διαστάσεις. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀγῶνα στὶς παραστάσεις τῆς πρὸς τίς ἀρχὲς δῆλωνε, ὅτι ἂν ἡ κυβερνητικὴ ἀπάντησις, ποὺ δὲν ἔλεγε νάρθει, δὲν ἦταν ἱκανοποιητικὴ, ἡ πόλις θὰ ξεσηκωνόταν μὲ νέες κινητοποιήσεις. Αἰσθησις καὶ συγκίνηση εἶχε προκαλέσει αὐτὴ τὴν ἐποχὴ στὰ Γιάννινα μὴ εἶδησις ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Στὴ Μπολώνια, ἓνας θρασὺς δημοσιογράφος, ἐβριζε καθημερινὰ ἀπὸ τίς στῆλες τοπικῆς ἐφημερίδας τὸ Βενιζέλο, τὸ Ζωγράφο καὶ τὸν *Αὐτονομιακὸ ἀγῶνα*. Ἐνα Ἡπειρωτὸπουλο, ὁ Ἀθανάσιος Τζώνης, σπουδαστὴς τῆς κτηνιατρικῆς στὸ πανεπιστήμιον τῆς πόλης, δὲν ἄντεξε καὶ κάλεσε τὸν Ἰταλὸ σὲ μονομαχίαν μὲ πιστόλι. Ὁ Ἰταλὸς τραυματίστηκε θανάσιμα, ἡ ἀστυνομία ἔτρεξε νὰ συλλάβει τὸν Τζώνη, καὶ θὰ πλήρωνε βαρεῖα τὸ μάθημα ποὺ ἔδωσε στὸν Ἰταλὸ, αὐτὸς ὅμως κατόρθωσε νὰ διαφύγει καὶ νὰ φτάσει στὴν Ἑλλάδα.

Τὰ ἐρεθίσματα γιὰ ἐντονη δημοσιογραφικὴ ἐνασχόλησις ἦταν πολλὰ. Πάνω ἀπ' ὅλα, παρὰ τὴν εὐτυχὴ κατάληξιν, οἱ συνέπειες τοῦ *Αὐτονομιακοῦ ἀγῶνα* καὶ ἡ ἀνησυχία γιὰ τὴν πιστὴν τήρησιν τῶν συμφωνηθέντων ἐκ μέρους τῶν Ἀλβανῶν, δέσποζαν στὶς εἰδήσεις. Ἡ ἀνησυχία ἐνισχυόταν ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὴν Ἀλβανίαν ἡ κατάστασις ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι χαώδης, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατικῶν κινήσεων σχημάτιζαν ὁ καθένας τοὺς καὶ τὴ δική του κυβέρνησιν, ὥστε νὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἀνοιχτὸ καὶ τὸ θέμα τῆς Κορυτσᾶς, ὅπου συνεχίζονταν οἱ βιαιότητες τῶν Ἀλβανῶν. Ἐξω ἀπὸ τὴν πόλιν βρισκόταν, ὄντας σὲ πολεμικὴ ἐτοιμότητα πάντοτε, ὁ στρατὸς τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Γ. Τσόντο-Βάρδα, γιὰ νὰ καταλάβει τὴν πόλιν. Ὁ Ὀλλανδὸς ταγματάρχης, διοικητὴς τῆς ἀλβανικῆς χωροφυλακῆς, διαμαρτυρήθηκε στὸν Γ. Τσόντο γιὰ ἔκτροπα τῶν ἐλληνικῶν σωμάτων σὲ βάρος ἀλβανικῶν πληθυσμῶν, δηλώνοντας ὅτι δὲ μπορεῖ νὰ συγκρατήσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς ποὺ ζητοῦσαν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν Ἡπειρωτῶν. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἑλλήνα ἀρχηγοῦ ἦταν ἀποστομωτικὴ. *Φροντίστε, τοῦ ἔλεγε, νὰ ἐξουδετερώσετε τίς ἀλβανικὰς συμμορίες ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ ρημάζουν τὸν τόπον, ἔχετε εὐθύνην γι' αὐτό. Θὰ σᾶς πα-*

ρακαλοῦσα ἀκόμα ν' ἀφήσετε τοὺς Ἀλβανοὺς ἐλεύθερους νὰ μᾶς ἐπιτεθοῦν. Θὰ τοὺς περιμένουμε.

Ἀπὸ τὴν Ἀμερική, ποὺ τότε ἔβλεπε μὲ συμπάθεια τὰ δίκαια τῶν Βορειοηπειρωτῶν, ἔρχονταν κάποια μηνύματα θετικά γιὰ τὶς ἐθνικὲς διεκδικήσεις τῆς Ἑλλάδας καὶ δίνονταν ἐρμηνεῖες ἀπὸ ἄλλη σκοπιὰ στὸ *Πρωτόκολλο τῆς Κερκύρας*, δικαίωναν ἔτσι τὸν ἀρχηγὸ τῆς Χιμάρας Σπυρομήλιο, ποὺ ἐξακολουθοῦσε ἀκόμα ν' ἀνεμίζει τὸ σύνθημα *Ἐνωσις ἢ θάνατος*. Ὁ πρεσβευτὴς, λοιπὸν, τῆς Ἀμερικῆς στὴν Ἑλλάδα Σερ Οὐίλιαμς εἶχε περιοδεύσει στὴν Ἀλβανία καὶ τὴν *Αὐτόνομη Ἡπειρο* καὶ διατύπωνε σὲ μακροσκελὴ ἔκθεση τὶς ἀπόψεις του. Τὸ *Πρωτόκολλο τῆς Κερκύρας* τὸ χαρακτηρίζε ὡς παγίδα ποὺ θὰ ὀδηγοῦσε στὴν κατάληψη τῆς Β. Ἡπείρου ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς. Σκάνδαλο ἀναρχίας, ἀνικανότητας, ὑποκρισίας καὶ αἱματοχυσίας ἀποκαλοῦσε τὴν ἰδρυση τοῦ Ἀλβανικοῦ κράτους. Πέντε κυβερνήσεις ὑπάρχουν —συνέχιζε— καὶ πολεμοῦν νὰ ἐξοντώσουν ἢ μὰ τὴν ἄλλη. Ἡ ἔκθεση κατέληγε μὲ δριμύ κατηγορητήριον ἐναντίον τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων γιὰ τὴ στάση τους στὴν Ἀλβανία, ὑπογραμμίζοντας ὅτι στοὺς Ἀλβανοὺς θὰ ταίριαζε μόνον κάποια μορφή αὐτοδιοίκησης καὶ τίποτε ἄλλο. Ἀργότερα θ' ἄλλαξε γνώμη καὶ θὰ ὑποστήριζε φιλοαλβανικὲς τάσεις, φαινόμενο ὃχι ἀσυνήθιστο γιὰ πολιτικούς ποὺ ὑπηρετοῦν σκοπιμότητες.

Ἡ ἔνταση τῶν ἑλληνοτουρκικῶν σχέσεων, ποὺ εἶχε ἐπιταθεῖ ἐξαιτίας τῶν διωγμῶν τῶν ὁμογενῶν, ἀποτελοῦσε ἓνα δεύτερο κύκλο σημαντικῶν εἰδήσεων καὶ σχολίων. Ἡ ἀναταραχὴ ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς κρατοῦσε σὲ ἐργήγορση καὶ τὴ γιαννιώτικη κοινωνία, ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ἀσχοληθεῖ καὶ μὲ τοὺς Μικρασιάτες πρόσφυγες. Οἱ πρῶτοι Ἡπειρώτες εἶχαν ἤδη φτάσει στὰ Γιάννινα καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς περιθαλψῆς τους πρόβαλε ἐπιτακτικῇ. Ἡ διάθεση τῶν χαλασμένων ἀλεύρων ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Λεβῆ παρὰ τὴν καταδίκη τους, συντηροῦσε ἀκόμα τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κοινῆς γνώμης καθὼς ἡ ἀντιπαράθεση συνεχιζόταν μέσω τῶν ἐφημερίδων. Ἡ οἰκονομικὰ ἰσχυρὴ ἑβραϊκὴ οἰκογένεια, ἐξακολουθοῦσε μὲ δημοσιεύματα νὰ μιλεῖ γιὰ σκευωρίες καὶ φυλετικούς διωγμούς, μὲ σκοπὸ νὰ θολώσει τὰ νερά. Ἀθηναϊκὲς καὶ Μακεδονικὲς ἐφημερίδες, πληρωμένες φυνισκά, ζητοῦσαν τὴν καταδίκη τῆς Ἡπείρου γιὰτὶ εἶχε ἀποκαλύψει τὸ σκάνδαλο, πλέκοντας ταυτόχρονα καὶ τὸ ἐγκώμιο τῆς οἰκογένειας Λεβῆ. Ἀκόμα καὶ ξενόγλωσσα ἔντυπα κινητοποιήθηκαν γιὰ νὰ τὴν ὑπερασπίσουν. Τὸ ἐκδιδόμενο στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴ ἀγγλόφωνο περιοδικὸ *Near East* μιλοῦσε καθαρά γιὰ φυλετικούς διωγμούς. Ὅλα αὐτὰ δημιούργησαν δυσμενὴ ἀτμόσφαιρα σὲ βάρος τῆς ἑβραϊκῆς κοινότητας τῶν Γιαννίνων, ἀν φορτιζόταν θὰ μποροῦσε νὰ ὀδηγήσει σὲ σοβαρὰ ἐπεισόδια. Οἱ ρωμοὶ δὲν ξεχνοῦσαν τὴν προτίμηση τῶν ἑβραίων πρὸς τὸ τουρκικὸ καθεστῶς, πίστευαν πὼς τοὺς ἐξασφάλιζε μεγαλύτερη ἀνεση κινήσεων στὴν ἐπαγγελματικὴ τους εὐδοκίμηση καὶ προπαντὸς στὸ ἐμπόριο.

Ἡ σύμβαση γιὰ τὴν ἠλεκτροδότηση καὶ ὕδρευση τῆς πόλης ἦταν ἑτοιμη γιὰ ὑπογραφή καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς δρους τῆς, ὅστερα ἀπὸ 18 μῆνες, ἡ πόλη θὰ εἶχε ἠλεκτρικὸ φῶς. Ἀπὸ τοὺς Γιαννιώτες χαιρετίστηκε τὸ γεγονός, δὲν ἔλειψαν ὁμῶς καὶ οἱ μεμψιμοῖροι ποὺ ἐμφανίζονται πάντοτε σὲ περιόδους ἐκτέλεσης μεγάλων ἔργων. Ἀρχισαν, λοιπόν, ἀτέρμονες συζητήσεις γιὰ τὸ ποῖο δημοτικὸ συμβούλιο θὰ τὴν ψήφιζε, ποῖος δήμαρχος θὰ τὴν ὑπέγραφε, θὰ ἦταν ἡ ὀχι ἐγκυρη, τέτοια. Ἀρπάζει, λοιπόν, καὶ ὁ Χατζῆς τὴν πένα του καὶ γράφει: *ὦ ἀθάνατα Ἀβδηρα! θὰ κυλῇ ἡ ἀνθρωπότης τὴν ζωὴν τῆς, ἀλλὰ σεῖς πολλὰκις θὰ ἐνθυμίζετε ὅτι μερικοὶ τουλάχιστον ἄνθρωποι φαίνονται ὡς χθὲς μόλις ἐλθόντες ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν σας πόλιν μὲ τίς παραξενιές των! ...* Ἀνάλογες κρίσεις γιὰ τὴν ὠριμότητα τῆς κοινωνίας τῶν Γιαννίνων ἔγιναν μὲ τὸ κλείσιμο τῆς λέσχης *Ἐλευθερία* τοῦ Τζῶν Κώστα. Οἱ χώροι τῆς λέσχης νοικιάστηκαν γιὰ ὑποδωμάτια καὶ γραφεῖα. Ὁλόκληρο χρονογράφημα διέθεσε ὁ Χατζῆς γιὰ νὰ πλέξει τὸν ὕμνο τῆς σύντομης ζωῆς τῆς: *...ἄλλοτε δι' ὀλίγον καιρὸν ἐκελεύθησε μία εὐπρεπὴς καὶ εὐχάριστη ζωὴ... τὸ κέντρον ἦταν ἄξιον καλλιτέρας τύχης...* Ὁ Τζῶν Κώστας φαίνεται νὰ προσπάθησε νὰ φυτεύσῃ φυτὸν, καλὸν μὲν καὶ ἀξιόλογον, ἀλλὰ δὲν ἐδιάλεξε τὸ ἔδαφος. *Εἶναι ἴσως ἄνδρον δυστυχῶς ἀκόμη, τὸ ἔδαφός μας...*

Στις 14 Ἰουνίου ὑπογράφηκαν τελικὰ τὰ συμβόλαια γιὰ τὸν ἠλεκτροφωτισμὸ καὶ τὴν ὕδρευση. Ἦταν ἓνα μεγάλο βῆμα γιὰ τὸν ἐκσυγχρονισμὸ τῆς πόλης. Σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς, στὸ κέντρο καὶ τίς συνοικίες, γκρεμίζονταν τὰ παλιὰ μαγαζιά καὶ σπίτια καὶ χτίζονταν νέα. Παρὰ τὴ ρευστότητα τῆς κατάστασης, ἐξαιτίας κυρίως τῆς ἐκκρεμότητας τοῦ θέματος τῶν βόρειων συνόρων μας, καὶ παρὰ τὴν ὑπαρξὴ οἰκονομικῆς κρίσης, ὀφειλόμενης προπάντος στὴν ἄμεση ἐφαρμογὴ τῶν παλαιοελλαδικῶν νόμων, οἰκονομικοῦ κυρίως χαρακτῆρα, χωρὶς νὰ προηγηθεῖ περίοδος προσαρμογῆς, ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς πόλης καὶ ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς προχωροῦσε σταθερά. Καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς δημόσιας Διοίκησης καταβάλλονταν πολλές προσπάθειες γιὰ τὴν ὁργάνωσι τῶν ὑπηρεσιῶν, τὴν ἐκτέλεση μεγάλων ἔργων, κυρίως ὁδικῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων, ποὺ μεταμόρφωναν σιγά-σιγὰ τίς Ἑπειρωτικὰς τουρκοπόλεις σὲ σύγχρονες. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεῖς δημοσιογράφους τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου, ὁ Δ. Γατόπουλος, ἐπλεκε στὴν ἐφημερίδα *Χρόνος* τὸ ἐγκώμιο τῆς Γενικῆς Διοίκησης γιὰ τὸ ἔργο ποὺ εἶχε ἐπιτελέσει.

Ὁ Γ. Διοικητὴς Ἀγγελος Φορέστης, ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀθήνα στίς 13 Ἰουνίου μὲ «ἄδεια» μαζί μὲ τὴ γυναῖκα του. Ὁ Χατζῆς, σὰν κάτι νὰ προαισθανόταν, τοῦ συνιστοῦσε νὰ γυρίσῃ γρήγορα στὰ Γιάννινα, γιατί τὸν εἶχαν ἀνάγκη. Τοῦ ὑπενθύμιζε πὼς κοινὴ συνείδησις τῶν Ἑπειρωτῶν ἦταν, καὶ ὁ ἴδιος ἔπρεπε νὰ τὸ ἤξερε, ὅτι *διοίξεις ἐν Ἠπείρῳ—τονίζομεν τό: ἐν Ἠπείρῳ—εἶναι κάτι τὸ ἀκατανόητον ἄνευ τοῦ κυρίου Φορέστου*. Πρὶν φύγει ὁ Φορέστης ἐκπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσίν του πρὸς τοὺς ἐμπόρους: διέθεσε 60.000 δρχ. γιὰ κατασκευὰς δημόσιων ἔργων στὴν ἀγορὰ καὶ τὴν παραλίμνια περιοχὴ, γιὰ ἀναβάθμισή τους. Ὁ στενὸς συνεργάτης τοῦ Φορέστη, ὁ Ν. Χαντέλης, ποὺ ἐκτελοῦσε χρέη ἀναπληρωτῆ νομάρχου, δούς τὰς νενομισμένας διαγωνιστηρίους ἐξετάσεις, προήχθη ἀριστεύσας εἰς

υποπρόξενον. Δυὸ ἀγωνιστὲς τῆς προαπελευθερωτικῆς περιόδου, θὰ ἄφηναν, μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο τὰ Γιάννινά τους, πόλη πού εἶχε συνδεθεῖ μὲ τὰ καλλίτερα χρόνια τῆς ζωῆς τους.

Στὰ βόρεια ὁ πρόεδρος τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας* Γ. Ζωγράφος, ἀγωνιζόταν νὰ περιχαρᾶσθαι μὲ ὅσο τὸ δυνατὸ μεγαλύτερες ἐγγυήσεις, τὰ ὅσα εἶχε ἐξασφαλίσαι μὲ τὸ *Πρωτόκολλο τῆς Κερκύρας*. Στὴν ὁμόθυμη ἀποδοχὴ τοῦ περιεχομένου του ἀπὸ τίς ἀντιμαχόμενες παρατάξεις τῶν Ἀλβανῶν, ἔδινε περιορισμένη σημασία, γιατί γνώριζε τὴν ἀστάθεια καὶ τὴ μειωμένη φερεγγυότητά τους, ἑξαιτίας τῶν ἐσωτερικῶν διενέξεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιρροῶν πού δέχονταν, φανερά ἢ κρυφά, ἀπὸ ὁμοῖα κράτη, πού θεωροῦσαν τὸ *Πρωτόκολλο τῆς Κερκύρας* ἀσύμφορο γιὰ τίς ἐπιδιώξεις τους. Ἐπιθυμία τοῦ Ζωγράφου ἦταν νὰ πετύχει τὴν ὑποστήριξη ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ, κι ἀπ' ὅλους τοὺς Ἡπειρώτες, γι' αὐτὸ κι ἀποφάσισε τὴ συγκρότηση δεύτερης, καθαρὰ Βορειοηπειρωτικῆς συνέλευσης στὸ Ἀργυρόκαστρο στίς 23 Ἰουνίου, γιὰ νὰ μελετηθοῦν οἱ παρατέρα —διπλωματικοὶ αὐτῇ τῇ φορᾷ— χειρισμοί, πού θὰ ἐξασφάλιζαν τὴ γρήγορη ἐφαρμογὴ ὧσων εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὴν Κέρκυρα.

Στὰ Γιάννινα οἱ συζητήσεις καὶ διχογνωμίες γιὰ τὸ ἀσύμφορο ἢ μὴ τῆς σύμβασης γιὰ τὸν ἠλεκτροφωτισμὸ καὶ τὴν ὕδρευση τῆς πόλης δὲν ἔλεγαν νὰ τελειώσουν. Οἱ ἀντίθετοι, μάλιστα, ἀπειλοῦσαν νὰ διοργανώσουν καὶ συλλαλητήριον... Μόνο πού ἦταν μειοψηφία καὶ περασμένης κάπως ἡλικίας, κι αὐτὸ ἔδινε ἀφορμὴ γιὰ ποικίλα σχόλια. Ἀπὸ τίς 22 Ἰουνίου ἄρχισε νὰ δημοσιεύεται στὴν *Ἡπειρο*, σὲ συνέχειες, ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῆς σύμβασης. Λίγες μέρες πρὶν ὁ μηχανικὸς τοῦ Δήμου Μελλίρρητος, μὲ δηλώσεις του, ἀντίκρουε τὰ ἐπιχειρήματα τῶν διαφωνούντων: ὁ θόρυβος, ἔλεγε, ἦταν τεχνητός, ἡ πόλις διὰ τῶν δύο τούτων συμβάσεων εἰσέρχεται εἰς τὴν τροχίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου... Προέκειται διὰ δύο μορφάς, ἅς ἡ ποίησις προκειμένου περὶ ἡμῶν διαιώνισε, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ μεταβάλλωμεν: νὰ φωτισθῇ τὸ νεκροταφεῖον ζώντων τοῦ Βαλαωρίτου καὶ νὰ καθαρισθῶμεν οἱ ἀντιτόποδες τοῦ Ὀμήρου, οἱ περὶ τὸν Δωδωναῖον Δία κατοικοῦντες... Μὲ τὴ σύμβαση τοῦ ἠλεκτροφωτισμοῦ ἡ ἑταιρεία πού ἀναλάβαινε τὸ ἔργο ὑποχρεωνόταν νὰ χορηγήσῃ στὸ Δῆμο 650 λαμπτήρες τῶν 32 κεριῶν, θὰ φώτιζαν τὴν πόλη γιὰ 7 ὥρες τὴ νύχτα, καὶ 12 τοξοειδεῖς λαμπτήρες τῶν 300 κεριῶν, θὰ ἔκαιγαν τρισήμισυ ὥρες κάθε βράδυ. Μὲ τὴ σύμβαση ὕδρευσης ἡ ἑταιρεία θὰ χορηγοῦσε στὸ Δῆμο 600 κυβικὰ μέτρα νεροῦ κάθε μέρα, ἀπὸ τίς πηγὰς *Πλίτσι*, διανεμόμενα σὲ 30 δημοτικὰς κρήνες.

Ἐπίκεντρο τῶν συζητήσεων ἀποτελοῦσε ἐπίσης τὸ θέμα πού προέκυψε ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Α. Φορέστη, μὲ ἄδεια, ὅπως εἶχε ἀνακοινωθεῖ. Μερικοὶ μὲ *δψιμη σοφία* ζητοῦσαν τὴν κατάργηση τῆς Γ. Διοικήσεως ὡς θεσμοῦ, γιατί, ἔλεγαν, δὲν βοηθοῦσε στὴν ἀνάπτυξη τῆς Ἡπείρου. Τὴν ἔνταση πυροδότησε καὶ ἓνα φυλλάδιο τοῦ λόγιου καὶ κριτικοῦ Κώστα Καζαντζῆ, πού εἶχε γυρίσει στὴν Ἡπειρο ἀπὸ τίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, ὅπου βρισκόνταν τὰ τελευταῖα χρόνια. Ὁ Κ. Καζαντζῆς δὲν ἄφηνε τίποτα ὀρθιο στὴ θέση του. Κατηγοροῦσε ὅλους καὶ ὅλα. Οἱ *Γενικοὶ Διοικητὲς* —ἔγραφε— *μόνο ἐγκλήματα εἶχαν διαπράξει στὴν Ἡπειρο, κανένα καλὸ δὲν εἶχαν κάμει. Ὅλα ὅσα γίνονταν στὴν ἐλεύθερη Ἡπειρο, συνέχισε,*

ήταν σαθρά, ή πατρίδα καταστρεφόταν, τίποτε δέν στεκόταν ὀρθιο, ὅλοι σπαταλοῦσαν κι ἐκλεβαν, παντοῦ ἐπικρατοῦσε σήψη, ἀποσύνθεση, φρίκη! Γενικά ὁ Κ. Καζαντζῆς μέ τό ὄξύ, εἰρωνικό ἀλλά καί πνευματώδες ὕφος του —εἶχε τή στόφα συγκροτημένου κριτικοῦ, τὰ κείμενά του καί οἱ διαλέξεις του, ἀποτελοῦσαν πνευματικό γεγονός γιά τὰ Γιάννινα— ἀναφερόταν σ' ὅλα τὰ ἔργα τῆς Γενικῆς Διοίκησης καί στό ἔργο τῶν δημόσιων ὑπηρεσιῶν, μὴ βρίσκοντας ἕνα καλό λόγο γιά θεσμούς καί ὑπαλλήλους. Ὁ Γ. Χατζῆς, κοφτερό μυαλό ὅπως ἐκείνο τοῦ Κ. Καζαντζῆ, ἐπαναστά-

Κωνσταντῖνος Καζαντζῆς,
λόγιος, κριτικός καί πολιτικός

τησε. Εἶχε ζήσει ἀπό κοντά τὰ γεγονότα, μετὰ τήν ἀπελευθέρωση, σέ μερικῆς περιπτώσεις, ὅπως στό Αὐτονομιακό εἶχε συμβάλει κι ὁ ἴδιος στή δημιουργία τους, δέ μποροῦσε νά ἀνεχθεῖ τόν ἐξευτελισμό τῶν θεσμῶν καί τό μηδενισμό τῆς σκέψης τοῦ Καζαντζῆ, πού ὄχι μόνο ἔσβηνε ὅλα, ὅσα εἶχαν γίνει, μέ μιὰ μονοκοντυλιά, ἀλλά χαρακτήριζε ὡς «ἐγκληματίες» τοὺς Γ. Διοικητές πού εἶχαν προσφέρει πολλὰ στήν Ἠπειρο. Πῆρε, λοιπόν, τό φυλλάδιο καί τό ξετίναξε βῆμα πρὸς βῆμα, ὅπως ἔγραφε, σέ συνέχεια δημοσιευμάτων, πού ἀποδείκνυαν λανθασμένες τίς ἐκτιμήσεις τοῦ Καζαντζῆ. Ἀρχισε τήν ἀντεπίθεσή του μέ μιὰ κανυστική παρατήρηση: Ἡ πρώτη ἐμφάνιση —σημείωνε— τοῦ Κ. Καζαντζῆ ἦταν ἀτυχεστάτη. Ἀς μὴ ξεχνάει πὼς κατὰ τίς τελευταῖες κρίσιμες περιόδους

τῆς ζωῆς τῆς Ἠπείρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐγκατέλειψε τὸν τόπο του καί τοὺς συμπολίτες του κι ἔφυγε γιά τήν Ἀμερική. Γύρισε ὅταν ἀπελευθερώθηκε ἡ Ἠπειρος γιά ν' ἀνοίξει τὰ μάτια τῶν συμπολιτῶν του, γιά νά δοῦν καί νά καταλάβουν πὼς ὅλα ὅσα ἔγιναν ἀπὸ τήν ἀπελευθέρωση κι ὕστερα ἦταν ἀχρηστα καί ἐγκληματικά. Ἦταν μιὰ ὑπόμνηση πού ἀσφαλῶς μείωνε τήν ἀξιολογία τῶν λόγων τοῦ Καζαντζῆ καί τό ἔγκυρο τῆς κρίσης του.

Ἀλλὰ καί ἡ ἀπουσία τοῦ Φορέστη ἐξακολουθοῦσε ν' ἀπασχολεῖ εὐρὺ κύκλο Γιαννιωτῶν. Αἰσθηση προκάλεσε τό ἐνδιαφέρον πού ἔδειξε τό διπλωματικό σῶμα τῶν Γιαννίνων (οἱ πρόξενοι)· ζητοῦσε νά πληροφορηθεῖ ἂν ἡ ἀπουσία του θά διαρκοῦσε λίγο ἢ πολύ, ἢ ἂν εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ὀριστικά ἀπὸ τῆ Γ. Διοίκηση. Στὰ τέλη Ἰουνίου δημοσιεύτηκε ἡ εἶδηση πὼς ὁ Φορέστης γύριζε στὰ Γιάννινα ὡς Γ. Διοικητής. Σημειωνόταν πὼς εἶχε φύγει μέ ἄδεια, γιὰτί ἡ κυβέρνησις θά τὸν ἔστελνε στό ἐξωτερικό σέ

ἐξαιρετικά ἐμπιστευτική ἀποστολή. Ἄλλες σκέψεις ὁμως ἐπεκράτησαν, ἡ παραμονή τοῦ Φορέστη στὰ Γιάννινα κρίθηκε ἀναγκαῖα καὶ πῆρε ἐντολὴ νὰ γυρίσει. Ἡ εἶδηση προερχόταν ἀπὸ ἐγκυρὴ πηγὴ γι' αὐτὸ καὶ προβλήθηκε ἐντονα. Τὴν ἄλλη μέρα διαψεύστηκε. Τὸ σκηνικὸ ἄλλαξε, ἡ κυβέρνηση εἶδε τὴν κατάσταση μὲ νέα κριτήρια καὶ ἀποφάσισε νὰ τοποθετήσῃ Γ. Διοικητὴ τὸ στρατηγὸ Α. Παπούλα, ποὺ ἀπὸ τὶς 27 Ἰουνίου ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του.

Τὸ χάος ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἀλβανία, ἐξαιτίας τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων, ἐπηρέαζε καὶ τὴν τύχη τοῦ *Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας*. Οἱ Ἀλβανοὶ ὑποκινούμενοι ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ Ἰταλοὺς, δὲν σέβονταν τὴν ἐκεχειρία καὶ ἔκαναν αἰφνιδιαστικὲς ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν *Αὐτονομικῶν δυνάμεων*. Ὅλες ἀποκρούονταν μὲ μεγάλες ἀπώλειες γι' αὐτοὺς, ἡ στάση τους ὁμως καὶ ἡ συμπεριφορὰ τους *καταρράκωναν* τὸ περιεχόμενον τοῦ *Πρωτοκόλλου*. Οἱ Αὐστριακοὶ δὲν περιορίστηκαν στὴν παροχὴ πολεμικοῦ ὕλικου, ἀλλὰ ἔστειλαν στὴν Ἀλβανία καὶ 1200 ἐθελοντές, γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸν ἡγεμόνα Βῆδ.

Στὶς 15/28 Ἰουνίου σημειώθηκε στὴ γειτονικὴ Σερβία, ἡ ὁποία σήμερα, ὡς Γιουγκοσλαβία, δεινοπαθεῖ ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον, ἓνα συνταρακτικὸ γεγονός, ποὺ ἄναψε τὴ θρυαλλίδα τῆς ἐκρηξῆς τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δυὸ ἦταν τὰ ἐλεύθερα κράτη τῆς περιοχῆς: ἡ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιον. Ὅλα τὰ ἄλλα ἐδάφη τῆς χώρας ἀποτελοῦσαν τμήματα τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων, τῆς Αὐστροουγγαρίας. Ὁ διάδοχος τοῦ θρόνου Φερδινάνδος καὶ ἡ γυναῖκα του εἶχαν πάει γιὰ ἐπιθεώρηση στρατιωτικῶν μονάδων στὴ Βοσνία καὶ Ἑρζεγοβίνη καὶ ἐκεῖ, στὸ Σεράγεβο, τὴ μοιραία πρωτεύουσα, δολοφονήθηκαν ἀπὸ Σέρβο φοιτητὴν, ἐθνικιστὴν. Ἡ Εὐρώπη κράτησε τὴν ἀνάσα της, γιατί οἱ Μ. Δυνάμεις ἤξεραν πὼς τὸ γεγονὸς αὐτὸ μποροῦσε ν' ἀποτελέσει τὴν ἀφορμὴ γενικότερης ἐκρηξῆς, ποὺ τὰ αἰτία της ἦταν βαθύτερα. Στὰ Γιάννινα ὅλα αὐτὰ ἔφταναν σὰν ἀπόηχος, χωρὶς σοβαρὲς προεκτάσεις. Στὶς 18 Ἰουνίου λίγες γραμμὲς στὴν *Ἡπειρο* ἔκαναν γνωστὸ ὅτι στὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία τῆς πόλης εἶχε γίνῃ μνημόσυνο *ὑπὲρ τοῦ ἀγρίως δολοφονηθέντος διαδοχικοῦ ζεύγους τῆς Αὐστρίας*. Τίποτ' ἄλλο. Κι ὁμως σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα αὐτὸ τὸ γεγονός, θὰ ἀνέτρεπε τὰ πάντα στὴν Ἑλλάδα, θὰ δημιουργοῦσε τὸ Διχασμὸ, θὰ ὀδηγοῦσε τὴ χώρα σὲ νέον πόλεμον, καὶ μοιραία θ' ἀποδυνάμωνε ὅλα ὅσα εἶχαν ἐπιτύχει οἱ Βορειοηπειρώτες μὲ τὴν ἀντίστασίν τους, θὰ τοὺς χάριζε μέρες ἐλεύθερες καὶ καινούργιες ἐλπίδες, γιὰ νὰ τοὺς ρίξει τελικὰ στὴ σκλαβιά. Τὸ *Πρωτόκολλο τῆς Κερκύρας*, τὸ ὁποῖον κατὰ ἀνακοίνωση τῶν πρεσβευτῶν τῶν Μ. Δυνάμεων στὴν Ἀθήνα (19 Ἰουνίου) εἶχε ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις τους, θὰ ἔμεινε στὴν ἱστορία ὡς λαμπρὸ ἐπαθλο μῆς ἡρωϊκῆς προσπάθειας, ποὺ δὲν βρῆκε τελικὰ τὴ δικαίωσίν του.

Τὸ 2ο Βορειοηπειρωτικὸ συνέδριο, ἄρχισε τὶς ἐργασίες του στὶς 23 Ἰουνίου, στὸ Δέλβινο. Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Γ. Τσόντος Βάρδας, χάριζε στοὺς Ἑπειρώτες καὶ σ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες μιὰ μεγάλη νίκη: τὴν ἀνακατάληψη καὶ ἀπελευθέρωση τῆς Κορυτσᾶς. Οἱ Ἴταλοι ἀφηνίασαν. Ὁ Ζωγράφος γιὰ ν' ἀποφύγει νέες περιπλοκές, μὲ διάγγελμά του πρὸς τὸ στρατὸ τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*, συνιστοῦσε νὰ μὴ προελάσει πρὸς τὸ Βεράτι, στόχο πού εἶχε βάλει ὁ Βάρδας γιὰ τὰ τμήματά του. Οἱ λεπτομέρειες τῶν μαχῶν πού προηγήθηκαν τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Κορυτσᾶς, διαβάζονταν ἀπληστα ἀπὸ τοὺς Γιαννιώτες, σὲ τέτοιες στιγμὲς ἐθνικῆς ἑξαρχῆς ξεχνοῦσαν τὶς διαφορὲς καὶ τοὺς καυγάδες τους, ἀφηναν στὴν ἄκρη τὰ μικρὰ καὶ μεγάλὰ ζητήματα πού τοὺς χώριζαν, ἀκόμα καὶ τὰ κομματικά.

Ὁ Ἰούνιος ἦταν καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν ἐξετάσεων τῶν σχολείων. Καθένα κατέβαλλε προσπάθειες νὰ ὀργανώσει καλλίτερα τὴ γιορτὴ του, τὴν ὁποία παρακολουθοῦσαν ἀρχὲς καὶ γονεῖς, ἀφοῦ γινόταν δημόσιος ἔλεγχος τοῦ σχολικοῦ ἔργου καὶ τῶν γνώσεων τῶν μαθητῶν, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση πού ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας. Προηγήθηκε στὶς ἐξετάσεις ἡ Ἑμπορικὴ ρουμανικὴ σχολή, στὴν ὁποία φοιτοῦσαν παιδιὰ ἀπὸ τὰ βλαχόφωνα χωριά γιὰ τὴ λειτουργία τῆς ἡ ρουμανικῆ κυβέρνησης διέθετε μεγάλα ποσά. Τὶς ἐξετάσεις παρακολούθησαν οἱ ἀρχές, οἱ πρόξενοι καὶ πολλοὶ Γιαννιώτες, γιατί οἱ Ρουμάνοι, ὅπως ξόδευαν πολλὰ ὅλο τὸ χρόνο, μὲ τὴν ἴδια ἀπλοχερίᾳ σκορποῦσαν χρήματα γιὰ νὰ ὀργανώσουν καλλίτερα γιορτές, νὰ προσφέρουν θέαμα, στὴν πραγματικότητα νὰ κάνουν τὴν προπαγάνδα τους. Ὡραία γιορτὴ εἶχε ὀργανώσει καὶ ὁ μητροπολίτης Σπυριδῶν στὸ Ἱεροδιδασκαλεῖο Βελλᾶς. Οἱ ἐξετάσεις ἀποκάλυψαν ὅτι ἐκεῖ συντελοῦνταν ἔργο μεγάλης παιδευτικῆς καὶ ἐθνικῆς σημασίας. Οἱ ἐπιθεωρητὲς πού παρακολούθησαν τὶς ἐξετάσεις ἔφυγαν μὲ ἀριστερὲς ἐντυπώσεις.

Μία-μία οἱ πληγὲς πού μᾶστιζαν τὰ Γιάννινα ἔρχονταν σὲ φῶς μὲ τὴν ἔρευνα πού συνέχιζε ἡ *Ἑπειρος* στὶς συνοικίες. Ἀμεσης προτεραιότητάς ἔργο εἶχε ἐπισημανθεῖ ἡ ἀνέγερση σφαγείων, ἡ ἔλλειψη τῶν ὁποίων δημιουργοῦσε τεράστιους κινδύνους γιὰ τὴν υἰεία τῶν πολιτῶν. Πέρασαν δεκαετίες ὁλόκληρες γιὰ ν' ἀξιωθοῦν τὰ Γιάννινα ν' ἀποκτήσουν σύγχρονα σφαγεῖα. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα μεγάλα ἔργα, ἀπαραίτητα στὴν πόλη ἀπὸ τότε ἀκόμα.

Στὶς 26 Ἰουνίου συνεδρίασαν γιὰ δευτέρη φορὰ οἱ πληρεξούσιοι τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ συνεδρίου *κεκλεισμένων τῶν θυρῶν*, παρὰ τὶς διαμαρτυρίες τῶν δημοσιογράφων, κυρίως τῶν Γιαννιωτῶν. Ἀπὸ τὴν *Ἑπειρο* τὴ συνέλευση παρακολουθοῦσε ὁ δημοσιογράφος Ν. Λάπτας, πού θὰ ἔβγαζε λίγους μῆνες ἀργότερα δική του ἐφημερίδα, τὴ *Σημαία*. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἀγῶνα τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*, πολλοὶ ἀθηναῖοι δημοσιογράφοι βρῖσκονταν ἐκεῖ, λάβαιναν μάλιστα μέρος καὶ στὶς μάχες. Σὲ μιὰ ἀπ' αὐτὲς τραυματίστηκε ὁ δημοσιογράφος καὶ συγγραφέας Νίκος Καρβούνης, ἀπὸ τὶς ἐξέχουσες μορφὲς τῶν νεοελληνικῶν γραμμάτων.

Ὅπως καὶ σήμερα, ἔτσι καὶ τὰ χρόνια ἐκεῖνα, περισσότερο τότε, γιατί δὲν ὑπῆρχαν τὰ σύγχρονα μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης, ὁ θάνατος ἐπώνυμων Ἑπειρωτῶν προκαλοῦσε συναισθηματικὲς δονήσεις σὲ πολὺν κόσμον. Ἡ φόρτιση γινόταν πρὶν ἔντονη ἐξαιτίας τῶν πολεμικῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα, παρόλο πού περιορίζονταν στὸ Βορειοηπειρωτικὸ χώρον, εἶχαν τὶς ἐπιπτώσεις τους σ' ὅλη τὴν Ἑπειρο καὶ πέρα ἀπ' αὐτή, ὡς τὴν

πρωτεύουσα, αφού επηρέαζαν τις διπλωματικές κινήσεις της κυβέρνησης. Περισσότερα για τους ανθρώπους που έφειγαν μάθαινε ο κόσμος από τις δημοσιευόμενες νεκρολογίες και ήταν πολλές. Στα μέσα Ιουνίου πέθανε στο Ν. Φάληρο ο αγωνιστής δημοσιογράφος, δικηγόρος και πολιτευτής, είχε εκλεγεί και βουλευτής του Ε. Βενιζέλου, Ιωάννης Λαμπρίδης, από τα Δολιανά. Ήταν εκδότης της εβδομαδιαίας εφημερίδας *Άγών*, που στόχευε να ενώσει τους *Ήπειρώτες* και τους *Μακεδόνες* σε κοινό αγώνα κατά των Τούρκων, αλλά κι αξιόλογος πνευματικός άνθρωπος και μεταφραστής ξένων ιστορικών κειμένων, αναφερόμενων στην Ελλάδα. Άλλος θάνατος που έγινε αισθητός στην κοινωνία των Γιαννίνων ήταν του γιατρού Άλ. Γεωργίτση, γνωστού στον κόσμο των γραμμάτων και των επιστημών, αδερφού του Νέστορα Γεωργίτση, συγκροτημένου επίσης επιστήμονα που τα δημοσιεύματά του διαβάζονταν από όλους με προσοχή, για το ειδικό βάρος του περιεχομένου τους. Ήταν και οι δυο Ζαγορίσιοι.

Τη σκυτάλη για την υπεράσπιση των εμπορών Λεβή πήρε κατά τα μέσα του Ιουνίου η εφημερίδα της Θεσσαλονίκης *Έντεπαντάν*, όργανο της εκεί πολυπληθούς εβραϊκής παροικίας. Η εφημερίδα μαζί με την εβραϊκή κοινότητα αντιπολιτευόταν έντονα την ελληνική διοίκηση, την οποία θεωρούσε καταστρεπτική για τους Έβραίους. *Έπί τουρκοκρατίας*, δεν δίστασε να συνεργαστεί και με το *Νεοτουρκικό Κομιτάτο*. Η εφημερίδα, υποστήριζε πως οι Έβραιοι έμποροι των Γιαννίνων καταδιώκονταν για φυλετικούς λόγους. Οι καταδικαστικές αποφάσεις του ελληνικού δικαστηρίου δεν είχαν γι' αυτή καμιά αξία.

Μιά μεγάλη πυρκαϊά που ξέσπασε στην Καλούτσιανη στο σπίτι του Δ. Πορφύρη και το έκανε στάχτη, καθώς και το διπλανό, αποκάλυψε για μιά ακόμη φορά την αδυναμία του Δήμου στην κατάσβεση πυρκαϊών. Πώς όμως να επέμβει ο Δήμος, αφού δε διέθετε ούτε μιά ύδραντλία; Η επισήμανση της αδυναμίας έφερε σε φώς την καθυστέρηση ανάπτυξης πολλών δημόσιων και δημοτικών υπηρεσιών. Τα Γιάννινα εκσυγχρονίζονταν, ήταν αναμφίβολο, οικοδομικός οργανισμός σημειωνόταν στο κέντρο της πόλης και στις συνοικίες, δεν ήταν πολλός καιρός που είχε αρχίσει να λειτουργεί το νέο ξενοδοχείο και εστιατόριο *Δωδώνη*, στην οδό *Άνεξαρτησίας* (πρώην αγορά Πλατάνου) με δωμάτια καινούργια, εύαερα, εύηλια, άθόρυβα, *ύπηρεσία προθυμότατη, καθαριότητα άμεμπτη, μαγειρική οικογενειακή με υλικά άγνωστα*, αυτά διαφήμιζε και για τα χρόνια που πρωτάνοιξε έτσι ήταν, αργότερα μετέπεσε σε κοινό χάνι, καλλίτερο πάντως από τα παλιά. (Με το εστιατόριό του συνδέσαμε τα μαθητικά μας χρόνια στο γυμνάσιο και το Διδασκαλείο). Τέτοια κτήρια από την ιδιωτική πρωτοβουλία ανεγείρονταν πολλά, οι πιστώσεις όμως του Δημοσίου για παρόμοιες κατασκευές δίνονταν με το σταγονόμετρο· έτσι οι ελλείψεις ήταν πολλές, κι είχε κάποιιο δίκιο ο Κ. Καζαντζής, επισημαίνοντάς τις στο φυλλάδιό του. Λίγο παρακάτω από τη *Δωδώνη* —άπέναντι απ' αυτή ήταν τότε το φαρμακείο των αδελφών *Ιωαννίδη*— στο σπίτι της *Βηλλαρούς*, είχε ανοίξει πριν λίγους μήνες το ιατρείο του, ένας λαμπρός επιστήμονας χειρουργός, από τη Βίτσα του Ζαγοριού, ο Δημοσθένης Δ. Δάβος, *ειδικός χειρουργός-μαιευτήρ, επί πολλά έτη εν Παρισίοις αποκλειστικώς τὰ χειρουργικά και τὰ γυναικεία σπουδάζας*. Άφησε εποχή στα Γιάννινα με το νυστέρι του, είχε βέβαια κι αδυναμίες, καμιά όμως απ' αυτές δε σκίασε την επιτυχία του έργου του. (Στα μεταγενέστερα χρόνια, σύχναζε τακτικά στο φαρμακείο του *Ιωαννίδη*, πάντοτε του έδειχνα σεβασμό κι αυτός μου τόν ανταπέδιδε με τη συμπάθειά του· ποτέ δεν με χαιρετούσε με τ' όνομά μου, αλλά με κάτι άλλο που το θεωρούσε σπουδαιότερο: *καλημέρα χωριανέ, μου έλεγε, και το πρόσωπό του, στο όποιο δύσκολα εκφράζονταν εσωτερικές διεργασίες, ξάνοιγε, έλαμπε κάποτε, και με κρατούσε να μου πει κάτι από το χωριό, κυρίως από τα παιδικά του χρόνια, πολύ τὰ νοσταλγούσε*).

Οἱ συζητήσεις κατὰ τὶς ἐργασίες τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ συνεδρίου τὸ Δέλβινο, εἶχαν φτάσει σὲ ἀδιέξοδο. Ἀπόλυτη διαφωνία σημειώθηκε ἀνάμεσα στοὺς ἀντιπροσώπους καὶ τὴν κυβέρνησι τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας*. Ἡ δευτέρα ἐπέμεινε στὴν ἀποδοχὴ τοῦ *Πρωτοκόλλου*, εὐθυγραμμιζόμενη καὶ μὲ τὶς θέσεις τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησις, ἐνῶ οἱ ἀντιπρόσωποι μὲ πείσμα ὑποστήριζαν τὴν καταψήφισή του, γιατί πίστευαν πὼς ἡ ἔγκρισθ' ἀποθάρρυνε τοὺς μαχητὲς καὶ θὰ παρέλκε τὸν ἀγῶνα, σὲ ὁρισμένα μέτωπα συνεχιζόταν ἀκόμα μ' ἐπιτυχίες, ὅπως στὸ Τεπελένι ποὺ ἀνακαταλήφθηκε, ἀφοῦ πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς κατὰ τὴ φυγὴ τους. Τὶς ἐπαρχίες τῆς Β. Ἠπείρου ἐκπροσωποῦσαν στὸ συνέδριον οἱ ἑξῆς: *Χιμάρας*: ἀρχηγὸς Σπ. Σπυρομήλιος, Δημ. Λέκκα, Νικ. Μήλιος. *Ἀγίων Σαράντα*: Ἰωάν. Κουρεμένος. *Δελβίνου*: Εὐ. Γκιάτης, Εὐ. Τρίχας, Παν. Λέζος. *Ἀργυροκάστρου*: Κυρ. Κυρίτσης, Γεώργ. Τσέλιος, Χαρ. Κάτσης, *Τεπελενίου*: Πέτρος Χαρίτος, Βασίλ. Ντίλιος. *Πρεμετῆς*: Ζαχ. Ἀλεξίου, Χαρ. Δονάτος, Γ. Σύγγελος. *Παγωνίου*: Γ. Γκινόπουλος, παπα-Σταῦρος Δημητριάδης.

Σ τὶς 1/14 Ἰουλίου στὸ γαλλικὸ προξενεῖο ἐγινε μεγάλη δεξίωση, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐθνικῆς γιορτῆς τῆς Γαλλίας. Παραβρέθηκαν βέβαια οἱ ἀρχές, ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ ἐντυπωσίασε ἦταν ἡ πρωτοφανὴς συρροὴ κόσμου ἀπ' ὅλες τὶς συνοικίες, λίγοι εἶχαν κατορθώσει νὰ μποῦν μέσα, οἱ περισσότεροι ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὸ οἶκημα. Τοὺς ἀρκοῦσε νὰ ζητωκραυγάζουν ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ τὴ Γαλλία καὶ τοὺς προξένους τῆς στὰ Γιάννινα. Ἡ Γαλλία, ὅπως σημειώθηκε, εἶχε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴν Ἠπειρο, τὴ μεγαλύτερη ἐκτίμησι ἀπὸ κάθε ἄλλη χώρα καὶ τὸ προξενικὸ ζευγάρι ὁ Ντυσσάπ καὶ ἡ γυναῖκα του, ἡ Γκυ Σαντεπλαίρ, ἀγαπήθηκαν ἀπὸ τοὺς Γιαννιώτες, ὅσο καμμιά ἄλλη οἰκογένεια διπλωματῶν. Δέκα μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπέτειο, ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία εἶχε βραβεύσει μὲ τὸ πρῶτο βραβεῖο τὸ βιβλίον τῆς Γκυ Σαντεπλαίρ, *Ἡ πολιορκημένη πόλις*, καὶ αὐτὸ δημιούργησε μιὰ πιὸ ζεστὴ ἀτμόσφαιρα ἀνάμεσα στοὺς Γιαννιώτες καὶ τὸ προξενεῖο.

Ἡ ὑπογραφή τῆς Γκυ Σαντεπλαίρ

Στὴ δεξίωση τοῦ προξενείου ἦταν καλεσμένος καὶ ὁ Πέτρος μὲ τὴ γυναῖκα του. Θὰ περνοῦσε μιὰ βραδυνὰ μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον, τόσα ἐπίσημα πρόσωπα

καὶ ξένοι ἐκπρόσωποι ἦταν ἐκεῖ, κάτι θὰ μάθαινε γιὰ τὴν τύχη τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γενικότερη κατάστασι ποὺ διαμορφωνόταν στὴν Εὐρώπη, ὕστερα ἀπὸ τὴ δολοφονία στὸ Σεράγεβο. Δὲν εἶχε ὁμως ἀρχίσει καλὰ-καλὰ ἡ δεξίωσι, ὅταν τὸν εἰδοποίησαν ἀπὸ τὸ σπίτι, πὼς ἔπρεπε νὰ πάει ἀμέσως ἐκεῖ. Ἀνήσυχος χαιρέτησε τὸν προξένο, πῆρε

τῇ γυναῖκα του κι ἔφυγε. Βρῆκε εὐκολα ἀμάξι, γιατί εἶχαν μαζευτεῖ πολλὰ ἔξω ἀπὸ τὸ προξενικὸ οἶκημα, μεταφέροντας προσκαλεσμένους καὶ περιμένοντας νὰ τοὺς πάρουν. Τὸ σπίτι στὴν *Καραβατιά* φάνταζε, καθὼς ἦταν φωτισμένα ὅλα τὰ δωμάτια. *Μὰ τί συμβαίνει*, μουρμούρισε ὁ Πέτρος, *ἔπαθε τίποτα κανένας ἀπὸ τοὺς γερόντους*; Τὰ πεθερικά ἦταν καλὰ, ὁ γιὸς του, ὁ γιατρός, ἦταν ποὺ δημιούργησε τὴν ἀναστάτωση· εἶχε φτάσει ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο ἄρρωστος, οἱ γιατροὶ τοῦ συνέστησαν νὰ κατεβεῖ στὰ Γιάννινα, τοῦ ἐξασφάλισαν γρήγορα καὶ τὴ σχετικὴ ἄδεια, τὸν ἔβαλαν σ' ἓνα αὐτοκίνητο καὶ τὸν ἔδιωξαν· ἡ παρουσία του ἐκεῖ δὲν ἦταν πολὺ ἀναγκαῖα, οἱ μεγάλες μάχες εἶχαν τελειώσει, οἱ τραυματίες λίγοι,μποροῦσε νὰ μείνει μετὰ τὴν ἰασὴ του καὶ στὸ Στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο τῶν Γιαννίνων. Ὁ Δημήτρης ὑποψιαζόταν πὼς ἡ ἀρρώστεια του ὀφειλόταν σὲ κάποια μόλυνση τοῦ πεπτικοῦ συστήματος, εἶχε πολλὰς ἐνοχλήσεις ἀπὸ τὴν κοιλιὰ, μὲ ὑψηλὸ πυρετό. Ὁ Πέτρος κάλεσε ἀμέσως τοὺς φίλους του γιατροὺς, μερικοὶ βρίσκονταν στὴ δεξίωση, ἔτρεξαν πρόθυμα νὰ προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους, ἡ διάγνωση συμφωνοῦσε μὲ ὅ,τι εἶχε ὑποψιαστῇ ὁ ἄρρωστος, τὴν ἄλλη μέρα θὰ γίνονταν ὅσες ἐξετάσεις ἦταν δυνατό, *μὴ φοβᾶστε, θὰ τὴν πολεμήσουμε τὴν ἀρρώστεια* διαβεβαίωσαν ὅλους οἱ γιατροὶ κι ἔφυγαν.

Οἱ ἐξετάσεις ἀποκάλυψαν ὅτι ὁ Δημήτρης εἶχε προσβληθεῖ ἀπὸ τύφο. Ἄρχισε ἀμέσως τὴ θεραπεία, μὲ τὴ χορήγηση φαρμάκων καὶ τὴν ἐπιβαλλόμενη δίαιτα, ἔγιναν συστάσεις σ' ὅλη τὴν οἰκογένεια νὰ παίρνουν μέτρα προφύλαξης, ἡ ἀρρώστεια μποροῦσε νὰ προσβάλλει κι αὐτοὺς, προπαντὸς ἔπρεπε νὰ βράζουν τὸ νερό, καὶ ν' ἀπολυμαίνουν τὰ ἀντικείμενα ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ ἄρρωστος. Ἡ γυναῖκα τοῦ Δημήτρη, ἂν κι ἤθελε νὰ βρίσκεται δίπλα στὸ προσκέφαλο τοῦ ἀντρα της, κρατιόνταν μακριὰ ἀπ' αὐτόν, τυχὸν προσβολὴ καὶ τῆς ἴδιας ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια, πιθανὸν νὰ εἶχε σοβαρὰς ἐπιπτώσεις στὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ. Ἡ διαδρομὴ τῆς ἀρρώστειας κράτησε μέρες, μ' ἐξάρσεις καὶ ὑφέσεις, ποὺ εἶχαν καὶ τὸ συναισθηματικὸ τους ἀντίκτυπο στὸ περιβάλλον τοῦ Δημήτρη. Ὁ ἴδιος δὲν ἀνησυχοῦσε, γιατρός ἦταν, ἤξερε, εἶχε ἐμπιστοσύνη καὶ στοὺς συναδέλφους του, κανένας βέβαια δὲν μποροῦσε ν' ἀποκλείσει τὰ ἀπρόοπτα, ὁ ἄρρωστος τὰ ὑπολόγιζε, δὲν ἔλεγε ὅμως τίποτα στοὺς δικούς του, προπαντὸς στὴ μάνα καὶ τὴ γυναῖκα του, καὶ οἱ δύο βρίσκονταν στὰ πρόθυρα τῆς κατάρρευσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τὰ μαύρα σύννεφα πού συγκεντρώνονταν ἀπὸ καιρὸ στὸν οὐρανὸ τῆς Εὐρώπης, γεμάτα αἷμα, πόνους, δυστυχία καὶ δάκρυα, ξέσπασαν. Στις 15/28 Ἰουλίου, ἓνα μῆνα ὕστερα ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς γυναίκας του στὸ Σεράγεβο, ἡ Αὐстроουγγαρία ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῆς Σερβίας, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι δὲν εἶχαν ἱκανοποιηθεῖ ὅλα τὰ αἰτήματα πρὸς ἀποκατάσταση τοῦ γοήτρου της. Ἡ μία ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ Μ. Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης ἔμπαιναν στὸν πόλεμο, ἄλλες μὲ τὴν ἔπαρση τῆς δύναμης καὶ τῆς βέβαιης νίκης, ὅπως ἡ Γερμανία, κι ἄλλες μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα γιὰ τὸν κίνδυνο πού διέτρεχαν, ὅπως ἡ Γαλλία. Ἡ Αὐστρία χτυποῦσε πρώτη γιὰ νὰ περισώσει τὸ μεγαλεῖο της, χωρὶς νὰ συνειδητοποιεῖ πὼς τὸ σαράκι εἶχε ἀποσαθρῶσει ὅλους τοὺς ἀρμούς τῆς πολυεθνικῆς αὐτοκρατορίας της. Ἡ Ἀγγλία, ψύχραιμη, ὅπως ὅλες τίς στιγμὲς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ βίου της, στηριζόταν στὸν ἔλεγχο τῶν θαλασσῶν, ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι θαλασσοκράτειρα κι αὐτὸ τὴ γέμιζε ἐμπιστοσύνη. Καὶ ἡ Ἰταλία, ἡ σύμμαχος τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας, τί ἔκανε ἡ Ἰταλία; Γιὰ κακὴ τύχη τῆς Ἑλλάδας, δὲν μπῆκε στὸν πόλεμο στὸ πλευρὸ τῶν κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν, καραδοκοῦσε καὶ παζάρευε μὲ τὴν Entente, κι ὅταν τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1915 ζύγισε ὅσα τίς πρόσφεραν καὶ τὰ βρῆκε ἱκανοποιητικά, τάχτηκε μὲ τὸ πλευρὸ τῆς τελευταίας. Οἱ ἐθνικὲς διεκδικήσεις τῆς Ἑλλάδας, κυρίως τὸ Βορειοηπειρωτικὸ, εἶχαν δεχτεῖ θανάσιμο χτύπημα.

Ἡ ἔκρηξη τοῦ πολέμου δημιούργησε ἀναταραχὴ κι ἀνησυχία στὴν Ἑλλάδα, ὄχι ὅμως καὶ πανικό. Ὅμως τὰ γεγονότα δὲν θ' ἀργοῦσαν νὰ ἐξελιχθοῦν ραγδαῖα καὶ νὰ ὀδηγήσουν σὲ ὀδυνηρὲς περιπέτειες, ἐξαιτίας τῆς συμφωνίας μὲ τὴ Σερβία. Ὁ Βενιζέλος θὰ ἐρμήνευε τὴ συμφωνία αὐτὴ ὡς ὑποχρέωση τῆς Ἑλλάδας νὰ βοηθήσει τὴ Σερβία στὸν πόλεμό της μὲ τὴν Αὐστρία· ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε ἄλλη γνώμη: πίστευε δηλαδή, πὼς ἡ συμφωνία μὲ τὴ Σερβία, ἴσχυε γιὰ ἐνδοβαλκανικὲς συρράξεις κι ὄχι γιὰ συμμετοχὴ μας σὲ πόλεμο μὲ αὐτοκρατορίες, ἡ χώρα ἔλεγε, ἔπρεπε νὰ μείνει οὐδέτερη, δὲν ἀτιμάζαμε τὴν ὑπογραφή μας, ἐπειδὴ δὲ θὰ βοηθούσαμε τοὺς Σέρβους. Καὶ οἱ δυὸ ἀπόψεις εἶχαν τὰ ἐπιχειρήματά τους, τὰ βαθύτερα αἷτια ἦταν ἄλλα. Ὁ Βενιζέλος πίστευε πὼς μὲ τὴν τοποθέτηση τῆς

Ἑλλάδας στοὺς πλεονεκτήματα τῆς Entente, γιὰ τὴν τελικὴ νίκη τῆς ὁποίας ἦταν βέβαιος, ἡ χώρα θὰ ικανοποιούσε τὶς ἐθνικὲς διεκδικήσεις της· ἀντίθετα ὁ Κωνσταντῖνος, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν πολεμικὴ ἰσχύ τῆς Γερμανίας, ὄντας καὶ γαμπρὸς τοῦ Κάιζερ, πίστευε στὴν κατάρτιση τῆς Γερμανίας, ἡ ὁποία ἦταν ικανοποιημένη ἂν ἡ Ἑλλάδα κρατοῦσε τὴν οὐδετερότητά της. Ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς θέσεις κινήθηκε ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς Ἑλλάδας, μὲ ἐπικράτηση τελικὰ τῶν ἀπόψεων τοῦ Βενιζέλου, ὅστερα ἀπὸ σφοδρὴ σύγκρουση μὲ τὸν Κωνσταντῖνο, ποὺ εἶχε ὡς συνέπεια τὸν ἐθνικὸ Διχασμό.

Ὅπως σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, ἔτσι καὶ στὰ Γιάννινα, μὲ τὴν ἐκρηξὴ τοῦ πολέμου ἄρχισαν οἱ διαφοροποιήσεις, ἀνάλογα μὲ τὶς πολιτικὲς τοποθετήσεις. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε ἐλευθερώσει τὴν πόλη, οἱ Ἑπειρώτες ὁμως, στὴ μεγάλη πλειοψηφία τους, πίστευαν ὅτι ὁ πραγματικὸς ἐλευθερωτὴς ἦταν ὁ Βενιζέλος, γιὰτὶ εἶχε πετύχει τὴ βαλκανικὴ συμμαχία· χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδας σ' αὐτή, ἴσως τὰ Γιάννινα νὰ τὰ κατεῖχαν ἀκόμα οἱ Τούρκοι. Ἀπὸ τότε καὶ ὡς τὸ 1940, οἱ Ἑπειρώτες ψήφισαν Βενιζέλο, ἀκόμα καὶ σὲ στιγμὲς δύσκολες γι' αὐτόν.

Ἡ διαφοροποίησις τῶν Ἑπειρωτῶν ὡς πρὸς τὶς θέσεις τῶν δύο βασικῶν παραγόντων τοῦ πολιτεύματος, δὲν ἔγινε αἰσθητὴ ἀπὸ τὶς πρῶτες ἑβδομάδες τοῦ πολέμου. Ὅμως τὸ χάσμα μέρα μὲ τὴ μέρα βάθαινε καὶ δὲν θ' ἀργοῦσε νὰ μετατραπῇ σὲ μίσος, ἀνάμεσα σ' ἀνθρώπους, φίλους ὡς τὰ χθές, ἀνάμεσα σ' ἀγαπημένους χωριανούς, ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς ἰδίας τῆς οἰκογένειας. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἰδιαίτερα τῶν Ἐπιστράτων καὶ ὅστερα, ὅλα ξεθεμελιώθηκαν στὴν Ἠπειρο, ὅπως καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Ὅστερα ἀπὸ δύο περίπου ἑβδομάδες ὁ πυρετὸς τοῦ Δημήτρη ἔπεσε. Τὸ μικρόβιο εἶχε φανεῖ ἀνθεκτικὸ στὴ θεραπεία, δὲν ὑπῆρχαν τὰ σύγχρονα μέσα καταπολέμησης, γι' αὐτὸ καὶ βασάνισε τὸ Δημήτρη πολλὰς μέρες. Ἡ ἀναρρώση κράτησε καὶ αὐτὴ ἀρκετά, οἱ γιατροὶ προχωροῦσαν μὲ προσοχὴ στὴ χορήγησις τροφῆς, γιὰτὶ δὲν τοῦ δίνουν νὰ φάει τοῦ παιδιοῦ, ἀφοῦ εἶναι καλὰ, ἔλεγε ἡ μάνα του, δὲν μποροῦν νὰ τὰ δώσουν ὅλα ἀμέσως, τὴν κατατόπιζε ἡ γυναίκα του, τὸ στομάχι καὶ τὰ ἔντερα τοῦ Δημήτρη ἔγιναν λεπτὰ σὰν τσιγαρόχαρτο ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια, ἂν φορτωθοῦν πολὺ μποροῦν νὰ σπάσουν. Καθησύχαζε πρόσκαιρα ἡ μάνα, πάλι ὁμως ἄσχημες σκέψεις ἔφερναν γύρω στὸ μυαλό της, δὲν ἔβλεπε τὸ Δημήτρη νὰ τὸ παίρνει ἀπάνω του, ἔπρεπε νὰ περάσει πολὺς καιρὸς ὥσπου νὰ συνέλθει τελείως.

Ὁ Δημήτρης πῆρε ἀναρρωτικὴ ἄδεια ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο καὶ ὅλο σχεδὸν τὸν Αὐγούστο τὸν εἶχε ἐλεύθερο. Λόγος γιὰ γαμήλιο ταξίδι, ποὺ τόσες φορὲς εἶχε ἀναβληθεῖ, δὲν γίνονταν πιά, ἐξάλλου ἡ Εὐρώπη, εἶχε μπεῖ στὸν πόλεμο. Ἡ φωτιὰ ποὺ ἀναψε, τίναξε στὸν ἀέρα ὅλο τὸν κόσμον. Θάμεναν σπῖτι λοιπόν, ἀναμένοντας τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων.

Στὶς ἀρχὲς Αὐγούστου ὁ Πέτρος πῆρε τὸ Δημήτρη γιὰ νὰ κάνουν ἐπίσκεψιν στὸ Γ. Χατζῆ. Διαισθανόταν πῶς ὁ δημοσιογράφος καὶ ὁ γιὸς του, εἶχαν κοινὰ σημεῖα, στὰ ὁποῖα συναντιόνταν οἱ πολιτικὲς πεποιθήσεις

τους, έπρεπε γι' αυτό νά κουβεντιάσουν. 'Ο Χατζής τούς δέχτηκε μέ έγ-
καρδιότητα, άφησε τό συνθετήριο, στοιχειοθετούσε κομμάτια του, πλύθηκε,
καί τούς κάλεσε νά καθήσουν στό γραφείο του. Τούς πρόσφερε τσιγάρο,
οί άλλοι δέν κάπνιζαν, άναψε ό ίδιος ένα, ρούφηξε βαθειά τόν καπνό,
παράγγειλε καί καφέδες, δέν πιστεύω νά ήρθες πάλι γιά τό Γερβάσιο, δέν
ύπάρχει έλπίδα ν' αλλάξει ό δεσπότης, δέν τόν αφήνουν ν' αλλάξει, σοῦ
είπα καί τήν άλλη φορά νά παραιτηθεῖς, δέν γίνεται χωριό μ' αὐτούς,
εἶπε στόν Πέτρο αρχίζοντας τή συζήτηση. —Δέν ήρθα γιά τό Γερβάσιο,
άπάντησε ό Πέτρος, σοῦ έφερα τό γυιό μου, τό γιατρό, νομίζω πώς έχετε
πολλά νά πεῖτε οἱ δυό σας. Σᾶς αφήνω, λοιπόν, έγώ φεύγω, έχω δουλειά
στό μαγαζί. 'Ο Δημήτρης έμεινε περισσότερο από δυό ώρες. 'Όταν έφυγε
τό πρόσωπό του έλαμπε από ίκανοποίηση. Εἶχε βρεῖ στό συνομιλητή του
τόν άνθρωπο πού ζητοῦσε. 'Αγωνιστή, μαχητή, σταθερά προσηλωμένο στίς
ιδέες του, αποφασισμένο νά τά βάλει μέ όλους κι όλα, προκειμένου νά
δεῖ καλό ή 'Ηπειρος, αδιάλλακτο στίς θέσεις του γιά τό τό Βορειοηπει-
ρωτικό, μᾶς πούλησε ό Βενιζέλος, επαναλάμβανε συχνά στήν κουβέντα
του, κι ό Δημήτρης νόμιζε πώς ό ίδιος ξεστόμιζε αὐτά τά λόγια, απόλυτη
ταῦτιση θέσεων. Φυσικά κι οἱ δυό κατέληξαν πώς τό μόνο άφθαρτο κε-
φάλαιο, στό εθνικό κατρακύλισμα πού άρχιζε μέ τήν άπεμπόληση μέρους
τῶν εθνικῶν δικαίων καί στίς κρίσιμες στιγμές πού περνοῦσε ή 'Ελλάδα,
έμεινε ό βασιλιάς Κωνσταντῖνος. Δεν θάφηνε αὐτός τούς 'Αλβανούς νά
πατήσουν τά ιερὰ χῶματα πού εἶχε έλευθερώσει μέ τό σπαθί του, κάτι θά
έκανε. 'Ο Δημήτρης άκουσε νά ξυπνάει μέσα του ή φωνή τοῦ νονοῦ του,
τούδωσε τ' όνομά του, άλλα μαζί κι ένα δεύτερο: Κωνσταντῖνος. 'Ο Χα-
τζής εἶχε δίκιο, αὐτός θά αποκαθιστοῦσε τήν τιμή τῆς 'Ελλάδας.

Όταν ό Πέτρος γύρισε σπίτι τό μεσημέρι, βρῆκε ένα Δημήτρη
άλλοιῶτικο. 'Ο πατέρας κατάλαβε τι εἶχε γίνει. —'Ε, τόν ρώτησε, πώς τά
πῆγες μέ τόν κύρ-Γιώργη; —Λέει θαυμάσια πράγματα, άπάντησε ό Δημή-
τρης, καλλίτερα κι από εκείνα πού γράφει στήν έφημερίδα του. —Μακάρι
νά βγοῦνε όλα σωστά αὐτά πού πιστεύει, ψιθύρισε ό Πέτρος, αλλοιῶτικά
θά ξημερώσουν δύσκολες μέρες γιά τόν τόπο μας.

Ο χειμώνας βρισκόταν ακόμα μακριά, ό κόσμος περνοῦσε τά βράδια
στά έξοχικά κέντρα, κατέβαινε στήν Πρέβεζα γιά μπάνια, ή ανέβαινε
στά χωριά γιά παραθερισμό. 'Η κακοκαιρία θά περιορίζε τίς κινήσεις καί
στά Γιάννινα σ' ένα δυό κέντρα μπορούσε νά πάει ό καλός κόσμος, οἱ
φτωχοί εἶχαν τά συνοικιακά καφενεδάκια τους, οἱ επιστήμονες όμως, κάθε
κατηγορίας, οἱ πνευματικοί άνθρωποι, οἱ ώριμοι καί οἱ εκκολαπτόμενοι,
άλλα καί πολλοί άλλοι, δέν εἶχαν νά διαλέξουν παρὰ ανάμεσα στό κα-
φενείο 'Αβέρωφ καί στίς αἰθουσες τῶν κινηματογράφων. Ένα άλλο κέντρο
ή Ταραντέλλα δέν θεωροῦνταν επιπέδου. 'Η λέσχη 'Ελευθερία εἶχε κλείσει,
πολύ τήν έκλαψε ό Χατζής καί έλεεινολογώντας τήν κατάσταση άνα-

ρωτιόταν σ' ένα του χρονογράφημα: Μά δέν υπάρχει σ' όλα τὰ Γιάννινα κάποιο εὐπρεπές κέντρο, νά φιλοξενήσει κανείς έναν ξένο ἄνθρωπο μορφωμένο, νά περάσει μιὰ ὥρα πνευματικῆς ζωῆς, νά κουβεντιάσει ἄνετα μαζί του; Φαίνεται πὼς δέν υπάρχει. Ἔτσι ὅλοι, ἐπιστήμονες, γιατροί, δικηγόροι, ἔμποροι καὶ ἄνθρωποι τῶν γραμμιάτων, συγκεντρώνονται στὸν «Ἀβέρωφ», τρῶνε λουκούμια, συζητοῦν καὶ λύνουν ὅλα τὰ πολιτικά, κοινωνικά καὶ φιλολογικά προβλήματα. —Στὸ καφενεῖο, γίνονται ὅλα αὐτά; ρώτησε κάποτε τὸν Χατζῆ ἕνας ξένος. —Στὸ καφενεῖο... Καὶ τὰ μάτια τοῦ ξένου ἀνοιξαν ἀπὸ τὴν κατάπληξη...

Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, μὲ τὴν ἀνοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὀργιάζε στὰ βλαχόφωνα χωριά τῆς Ἡπείρου. Παρόλη τὴν ἐλευθερία κινήσεων τῶν προπαγανδιστῶν καὶ τὸ ἄφθοно χρήμα ποὺ διέθεταν, λίγοι εἶχαν παρασυρθεῖ. Δυὸ μόνο ἰσχυρὰ ἐρείσματα εἶχαν ἀποκτήσει στὴν Ἡπειρο: στὴ Βωβούσα τοῦ Ζαγοριοῦ καὶ στὸ Δίστρατο τῆς Κόνιτσας. Οἱ μικρὲς ἐπιτυχίες τους σὲ λίγα ἀκόμα χωριά, ἦταν πρόσκαιρες, θνησιγενεῖς. Μεγάλο ἀγῶνα ἔκαναν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση κι ὕστερα ἀπ' αὐτὴν νὰ ἀλώσουν τὸ Μέτσοβο, τὸ ὑψηλὸ ὁμως ἐθνικὸ φρόνημα τῶν κατοίκων τοῦ ἐμπόδιζε τὴν παρείσφρηση ξένων πρὸς τὴν ἑλληνικότητα τοῦ χώρου κινήσεων, κι ἀπέβαλε ὅσες τυχόν εἶχαν κάνει τὴν ἐμφάνισή τους. Γιὰ νὰ δημιουργήσουν προβλήματα, αὐτὴν τὴν κρίσιμη περίοδο, οἱ ρουμανίζοντες διέδιδαν ὅτι στὴν Πλιάσσα, τῆς περιοχῆς Κορυτσᾶς, οἱ στρατιῶτες τῆς Αὐτόνομης Πολιτείας εἶχαν διαπράξει ὠμότητες σὲ βάρος Κουτσοβλάχων καὶ εἶχαν ξεσχίσει τὴ ρουμανικὴ σημαία. Ὅλα ἦταν ψέμματα. Οἱ εἰδήσεις ξεκίνησαν ἀπὸ τὴ Βιέννη, ἀνθελληνικὸ χαλκεῖο εἰδήσεων, δημοσιεύτηκαν μὲ ἐντυπωσιακοὺς τίτλους στὴ ρουμανικὴ ἑφημερίδα *Διμινιάτσα* κι ἀπὸ ἐκεῖ ξαπλώθηκαν παντοῦ. Σκοπός, κατὰ τὰ γραφόμενα τῶν ἀθηναϊκῶν ἑφημερίδων, ἦταν ἡ ὀξυνση τῶν σχέσεων Ἑλλάδας-Ρουμανίας, ἡ διάσταση, ἔλεγαν, σύμφερε τὴν προπαγάνδα. Ὁ Ζωγράφος διέψευσε κατηγορηματικά τὰ ψευδολογήματα, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις. Οἱ Γιαννιώτες ἔδειξαν μὲ πολλοὺς τρόπους τὴ δυσαρέσκειά τους στὶς μεθόδους τῆς προπαγάνδας, κουμπώθηκαν περισσότερο, ἤξεραν ὅτι εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν ἀνθρώπους ἀδίστακτους.

Οἱ διαφωνίες στὸ Βορειοηπειρωτικὸ συνέδριο συνεχίζονταν, χωρὶς νὰ διαφαίνεται σύγκλιση ἀπόψεων. Ἔτσι ἀποφασίστηκε ὀλιγοήμερὴ διακοπὴ τῶν ἐργασιῶν του, ἀπὸ μέρους τὸ εἶχε προτείνει καὶ ἡ Ἡπειρος. Στὰ Γιάννινα ἡ συνεχιζόμενη διαφωνία εἶχε ἐπιπτώσεις στοὺς πολιτικοὺς κύκλους, περισσότερο ὁμως ἀνησυχοῦσε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, βιαζόταν νὰ κλείσει τὸ θέμα, ἕξαιτίας τῆς ἀναταραχῆς ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Εὐρώπη. Στὸ μεταξὺ τὰ Γιάννινα στεροῦνταν ἀπὸ προσωπικότητες ποὺ μὲ σπάνια θέρμη καὶ καθαρότητα ὑποστήριζαν τίς ἑλληνικὲς θέσεις. Ὁ πρόξενος Ντυσσάπ καὶ ἡ γυναίκα του ἔφευγαν ὀριστικά ἀπὸ τὰ Γιάννινα γιὰ τὸ Παρίσι. Ἡ κοινωνία τῆς πόλης συνόδεψε μὲ συγκινητικὲς ἐκδηλώσεις τὴν ἀναχώρησή

τῶν δυὸ Γάλλων, τόσο εἶχαν ἀγαπήσει τὰ Γιάννινα καὶ τοὺς ἀνθρώπους τους καὶ μὲ πολλοὺς τρόπους εἶχαν ἐκδηλώσει, μὲ λόγια καὶ ἔργα, τὴν ἀγάπη τους.

Ἡ ζωὴ ὅμως δὲν εἶχε μόνο τὰ σοβαρά, ἀλλὰ καὶ τὰ εὐτράπελά της. Στὴ Φιλίππειάδα κάποιος Γ. Νικολαΐδης, καταδικάστηκε σὲ πρόστιμο γιὰ παράβαση ἢ ἀστυνομία ἔψαχνε νὰ τὸν βρεῖ, χωρὶς ἐπιτυχία. Οἱ ἔρευνες τελικὰ ἐντόπισαν τὸ δρόστη στὰ ...Γιάννινα, στὸ πρόσωπο τοῦ γνωστοῦ ἐμπόρου Γ. Νικολαΐδη, ζοῦσε ὡς τις μέρες μας. Παρὰ τις διαμαρτυρίες τοῦ ἀνθρώπου πὼς δὲν ἦταν αὐτὸς ποὺ ζητοῦσαν, τὸν ὑποχρέωσαν νὰ πληρώσει τὸ πρόστιμο...

Ἡ βῆμα πρὸς βῆμα ἀπάντηση τοῦ Γ. Χατζῆ στὸ ἐπικριτικὸ φυλλάδιό τοῦ Κ. Καζαντζῆ, εἶχε ἐκρηκτικὴ συνέχεια. Ὁ δεῦτερος, δεινὸς χειριστὴς τοῦ καλάμου, ὅπως σημειώθηκε, εἰρωνας, καυγατζῆς, ἐκδικητικὸς, μὲ σπᾶνια κριτικὰ προσόντα, τύπωσε καὶ κυκλοφόρησε δεύτερο φυλλάδιο, πραγματικὸ λίβελλο ἐναντίον τοῦ Γ. Χατζῆ καὶ τῆς Ἡλείρου, καθὼς καὶ προσώπων μὲ τὰ ὁποῖα εἶχε ἀσχοληθεῖ στὸ πρῶτο του φυλλάδιο. Ἐκεῖνο ποὺ ἔθιξε περισσότερο τὸν Χατζῆ ἀπ' ὅλες τις ὕβρεις ἦταν ὁ χαρακτηρισμὸς του ὡς μελανοραντιστοῦ. Μελανοραντιστὴς ὁ Χατζῆς; Ἡ ἐπίθεση τοῦ Καζαντζῆ κατέτεινε, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Χατζῆς, στὴ σπίλωση τῆς ἱστορίας τῆς «Ἡλείρου», ἐπέμεινε νὰ τὴν παρουσιάζει ὡς ἀναξιόπιστη, ὄργανο ξένων πρὸς τὴν Ἡπειρο παραγόντων. Τὴν ἐφημερίδα, ἔγραφε, συντηροῦσε ὁ Ἄγ. Φορέστης σὲ βάρος τῶν φορολογούμενων κι εἶχε ἀποστολὴ νὰ διαστρέφει τὸ δημόσιο φρόνημα στὴν Ἡπειρο καὶ νὰ πλαστογραφεῖ τὴν κοινὴ γνώμη στὸ ἐξωτερικόν. Ἔργο τοῦ μελανοραντιστῆ Χατζῆ ἦταν ν' ἀσπρίζη τὸν Ἀράπην.

Ὁ Χατζῆς ἐγίνε θηρίο, ἀφιέρωσε δυὸ περίπου σελίδες τῆς ἐφημερίδας (17-7-1914) γιὰ ν' ἀντικρούσει τις συκοφαντίες, ὅπως τις θεωροῦσε, τοῦ Καζαντζῆ καὶ ν' ἀποκαταστήσει τὴν τιμὴ τῆς ἐφημερίδας του. Μίλησε γιὰ τὴν ἱστορία της, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκδόσής της ἐπὶ τουρκοκρατίας ὡς τις μέρες τοῦ ἀγῶνα τῆς Ἀυτόνομης Πολιτείας, ὅπου εἶχε διαδραματίσει πρωτεύοντα ρόλο, μίλησε γιὰ τὰ δεινοπαθήματά του, τις φυλακίσεις καὶ τὴ θανατικὴ καταδίκη του, καθὼς καὶ γιὰ τὴν οἰκονομικὴ αἱμορραγία ποὺ εἶχε ὑποστεῖ γιὰ χάρη τῆς ἐκδόσής τῆς Ἡλείρου, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἀντίπαλό του ποὺ ὅλα αὐτὰ τὰ κρίσιμα χρόνια πλούτιζε στὴν Ἀμερικὴ, χωρὶς νὰ ἔχει προσφέρει τίποτα στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του. Ἡ διαπίστωση ἀποτελοῦσε καὶ τὴν ἀχίλλειο πτέρνα τοῦ ἐπικριτῆ του. *Ψεύδεται κατὰ σειρὰν ἀτίμως καὶ ἀναισχύντως* κραύγαζε ὁ Χατζῆς καὶ δὲ δίστασε νὰ χρησιμοποιοῦσε βαρύτερους χαρακτηρισμοὺς γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀντιπάλου του. Ἀπὸ τὰ κείμενα φαίνεται πὼς ἡ βαθύτερη αἰτία τῆς διένεξης ἦταν ἡ ἀπόφαση τοῦ Κ. Καζαντζῆ νὰ διεκδικήσει τὴ Δημαρχία ἢ ἔδρα στὴ βουλή, ὅταν θὰ γίνονταν ἐκλογές. Ὁ Χατζῆς ὑπαινικτικὰ σὲ προηγούμενα φύλλα του, χωρὶς ν' ἀναφέρει ὄνομα, χαρακτήριζε μιὰ τέτοια ὑποψηφιότητα ἀπαράδεκτη γιὰ τὰ Γιάννινα, μὰ ποὺ ὁ ὑποψήφιος δήμαρχος, ὅλα τὰ τελευταῖα χρόνια, τῶν κοσμογονικῶν γιὰ τὸν τόπο ἀλλαγῶν

ἀπουσίαζε ἀπὸ τὴν πόλη. Ὅλοι βέβαια κατάλαβαν ποιὸν ὑπονοοῦσε γι' αὐτὸ καὶ ἡ πένα τοῦ Καζαντζῆ ἔσταζε χολή...

Δὲν ἦταν μόνο ἡ βῆμα πρὸς βῆμα ἀπάντηση, τὸ ἄρθρο ἢ τὸ σχόλιο, ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ Χατζῆς γιὰ νὰ ἐξουδετερώσει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Καζαντζῆ. Ἀκόμα καὶ τὸ χρονογράφημα, φιλολογικὸ κάπως εἶδος, χρησιμοποιοῦσε γιὰ νὰ τὸν γελοιοποιήσει. *Κῶτσο-ἔρωτας* ἦταν ὁ τίτλος ἑνὸς χρονογραφήματος, μὲ ἥρωα ἕναν χαριτωμένο καὶ συμπαθὲς τρελό, ποὺ ἄλλη δουλειὰ δὲν εἶχε παρὰ νὰ τριγυρνᾷ τὶς συνοικίες, μὲ τὸ ἐρωτύλο καὶ γλυκὸ του μειδίαμα, δηλώνοντας παντοῦ μὲ τὸν τρόπο του, ὅτι ἦταν ὑποψήφιος γαμπρός. *Θέλω νύφη, ἀμάν...* ἦταν ἡ ἐπωδὸς του. Ὁ ὑπαινυγμὸς ἦταν σαφής: *Κῶτσο ἔρωτας* ἦταν ὁ Κώστας Καζαντζῆς καὶ νύφη ἡ Δημορχία. Στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια —καὶ πολλοὶ θὰ τὸ θυμοῦνται— *Κώτσιο ἔρωτας* ἀποκαλοῦνταν γνωστὸς γλεντζῆς δικηγόρος τῆς πόλης, ποὺ ἄφησε ἐποχὴ μὲ τὴ δράση του. Ἴσως νὰ εἶχε ἀναβιώσει τὸ προσωνύμιο ποὺ χρησιμοποιοῦσε γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Χατζῆς.

Ὅμως ὁ Καζαντζῆς δὲν ἦταν ἄνθρωπος ποὺ τὰ ἔβαζε εὐκόλα κάτω. Τρίτο φυλλάδιο-λίβελλο κυκλοφόρησε, ἀποκαλώντας τὴν «*Ἡπειρο*» *μισθαρνον ὄργανον*. —*Διακατέχεται ἀπὸ μανία κακοποιοῦ, ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς, εἶναι ἐπικίνδυνος γιὰ τοὺς ἐντίμους καὶ ὑπερηφάνους ἀνθρώπους.* Αὐτὴ τὴ φορὰ μῆνυσε τὸν Καζαντζῆ *ἐπὶ συκοφαντία* κι ὅχι *ἐπὶ ἐξυβρίσει* γιὰ ν' ἀποδειχθεῖ στὸ δικαστήριον *ποῖον ἐστάθη πάντοτε τὸ ἰδικόν της* (τῆς ἐφημερίδας) *ἐντιμον ὕψος καὶ ποῖος ὁ φαῦλος συκοφάντης.*

Δὲν πρόκαναν οἱ Ἡπειρώτες νὰ ἐνθουσιαστοῦν μὲ τὴ στάση τοῦ Ἀμερικανοῦ πρεσβευτῆ Οὐίλιαμς, ποὺ στὴν ἐκθεσὴ του κατηγοροῦσε τὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις γιὰ τὴν καταδίκη τῶν Βορειοηπειρωτῶν, ὑπέβαλλε μάλιστα καὶ τὴν παραίτησή του γιὰ νὰ μὴ δεσμεύεται ἀπὸ ὑποχρεώσεις κατὰ τὴν ἔκφραση τῆς γνώμης του, καὶ γρήγορα ἀπογοητεύτηκαν. Ὁ Οὐίλιαμς πῆγε στὸ Δέλβινο, ὅπου γινόταν τὸ Βορειοηπειρωτικὸ συνέδριο καὶ πῆρε συνέντευξη ἀπὸ τὸ Ζωγράφο. Στὶς κρίσεις του σημείωνε, ὕστερα ἀπὸ τὴ συνέντευξη, πὼς γιὰ τὴ λύση τοῦ *Βορειοηπειρωτικοῦ προβλήματος*, ἦταν ἀνάγκη νὰ τεθοῦν ὁρισμένοι *ὄροι*, γι' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ ὑποβληθοῦν νέες προτάσεις. Ἐπαλινώδησε, σημείωνε ὁ Χατζῆς, αὐτὸ ἔφτανε.

Τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα προβλήματα τῶν Γιαννίνων δὲν ἔλεγαν νὰ τελειώσουν. Ὁ πόλεμος εἶχε ἀρχίσει στὴ γειτονικὴ Σερβία κι ἀπὸ τὶς 15/28 Ἰουλίου ρήμαζε πολιτεῖες καὶ χωριά, ἀφάνιζε ζωές, ἔσπερνε παντοῦ τὸν ὄλεθρο, στὰ ἔργα καὶ τὶς καρδιές τῶν ἀνθρώπων. Τὰ Γιάννινα εἶχαν ἀκόμα τὴν πολυτέλεια νὰ χαίρονται τὴν ἐλευθερίαν τους, μὲ τὸν τρόπο ποὺ ὁ καθένας ἤθελε, ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν οἰκονομικὴ κρίση καὶ τὸν πόλεμο ποὺ ξαπλωνόταν μὲ ταχύτητα πυρκαϊᾶς κι ἀπειλοῦσε νὰ τσουρουφλίσει καὶ τὰ δικά μας ἐδάφη. Ἐξάλλου στὸ βόρειο μέρος τῆς Ἡπείρου ὁ πόλεμος ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀποτελεῖ καθημερινὴ ὑπόθεση, *κατελήφθη ἡ Κλεισούρα*, τηλεγραφοῦσε ἀπὸ τὸ Δέλβινο ὁ ἀνταποκριτὴς τῆς Ἡπείρου καὶ οἱ στῆλες

τῆς ἡφμερίδας γέμιζαν ἀπὸ δημοσιεύματα, σχετικὰ μὲ τὸν *Αὐτονομιακὸ ἀγῶνα* ποὺ συνεχιζόταν, παρὰ τὴν ἀνακωχή.

Ἄλλες στίλβες ἀνέλυναν τὰ μικρὰ καὶ μεγάλα προβλήματα τῆς πόλης. Ἡ λαϊκὴ ἀγορὰ ποὺ λειτουργοῦσε δίπλα στὸ *Ὁρφανοτροφεῖο τοῦ Γεωργίου Σταύρου* παρουσίαζε ἀξιοθρήνητη κατάσταση, εἶχε τὰ κακὰ τῆς χάλια. Καιρὸς ἦταν νὰ σκεφθοῦν οἱ ἀρμόδιοι νὰ τὴν ἀντικαταστήσουν μὲ μιὰ *κομπὴ ἀγορά* στοά, θὰ ἦταν τὸ στολίδι τῆς πόλης. Στὸ θίασο ποὺ ἔπαιζε στὸν *Κουραμπά*, μοναδικὸ κέντρο τῆς καλῆς κοινωνίας, —μὲ ἀλμυρὲς τιμὲς στὰ ποτά, 30 λεπτὰ κόστιζε μιὰ βυσσινάδα...— εἶχαν προσληφθεῖ νέοι πρωταγωνιστὲς καὶ πρωταγωνίστριες, ἡ *Ροζαλία Βελισσαρίου* καὶ τὸ *Ξεῖνος Παρασυράκη*, ἀνεβάζονταν ἐκεῖ καλὰ ἔργα, ὅπως τὸ *Τζιῶτικο ραβάζι* τοῦ Δεπάστα. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ εἶχε κεντρίσει ἡ πληροφορία πὺς ἐτοιμαζόταν γιαννιώτικη ἐπιθεώρηση μὲ νοῦμερα τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ 18 τραγούδια. Στὴ λίμνη κυριαρχοῦσαν τὰ *καφέ-ἀμάν* μὲ *τὶς Μαρίκες*, *τὶς Ἑλενίτσες*, *τὶς Κικίτσες* καὶ *τὶς Κοῦλες*. Ἡ ὥραία ἐξοχὴ τῆς *Ἀμπελοκήπων*, ποὺ τὸν προηγούμενο χρόνο παρουσίαζε μεγάλη κίνηση, εἶχε τελείως ἐγκαταλειφθεῖ καὶ πολλοὶ Γιαννιώτες δυσφοροῦσαν γι' αὐτό. Στὶς 13 Ἰουλίου ἐγίνε γιορτὴ γιὰ τὴ λήξη τῶν μαθημάτων τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς, μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, χωρὶς *τὶς* δημόσιες ἐξετάσεις τοῦ παρελθόντος καὶ μὲ τάση προσαρμογῆς πρὸς ὅσα ἴσχυαν στὴν παλιὰ Ἑλλάδα. Μ' ἐπιφύλαξη δέχτηκαν οἱ Γιαννιώτες, στὰ μέσα Ἰουλίου, τὴν εἶδηση γιὰ τὴν ἀφίξη τοῦ νέου ὑποπρόξενου τῆς Αὐστρίας *Theodore de Hornbostel*. Ἡ χώρα του εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμο ἐναντίον τῆς Σερβίας, ἀφορμὴ νὰ *ξαπλωθεῖ* τὸ κακὸ σ' ὅλη σχεδὸν τὴν Εὐρώπη, καὶ αὐτὸ δὲν τὸ ξεχνοῦσαν οἱ Γιαννιώτες. Ὁ *κοσμάκης*, κατὰ τὴν ἐκφραση τοῦ Χατζῆ, ὁ ὁρος πολὺ χρησιμοποιεῖται καὶ σήμερα, ἐξακολουθοῦσε ν' ἀγοράζει *παλιοσαράβαλα* τουρκικά, ἔτσι τὸ γιαννιώτικο χρῆμα ἐφεύγε ἀπὸ τὴν ἀγορὰ καὶ πήγαινε στὴν Τουρκία. Οἱ δυὸ κινηματογράφοι τῆς πόλης ὁ *Μ. Κωνσταντῖνος* καὶ ὁ *Ἐδίσσογ* —ἔτσι εἶχε μετονομαστεῖ ὁ *Πατέ*— ἔκαναν χρυσὲς δουλειές. Ὁ κόσμος δὲν χόρταινε νὰ βλέπει τὰ δημιουργήματα τῆς νέας τέχνης, γιὰ τὸν πολὺ κόσμο ἦταν τὸ φτηνότερο θέαμα. Ἡ ἔλλειψη καλῶν κέντρων, ὁδήγησε τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ Στρατοῦ ν' ἀναλάβουν πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἱδρυση *Στρατιωτικῆς λέσχης*, κάτι ποὺ θεωρήθηκε ὡς καλὴ ἀφετηρία γιὰ τὴ δημιουργία καὶ ἄλλων κέντρων.

Ἀν καὶ δὲν φαινόταν, ὁ πόλεμος εἶχε μπεῖ στὴ ζωὴ τῶν Γιαννιωτῶν μὲ πολλοὺς τρόπους. Ὁ πιὸ γραφικὸς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ παρατηρεῖται πάντοτε σὲ ἀνάλογες περιστάσεις. Τὰ τραπεζάκια τοῦ καφενεῖου *Ἀβέρωφ* εἶχαν γεμίσει ἀπὸ μολυβδοκοντυλιές, ὀνόματα κρατῶν, παρατάξεις στρατῶν, ἀριθμούς, γεωγραφικοὺς χάρτες καὶ ὅ,τι ἄλλο μποροῦσε νὰ φανταστεῖ κανεῖς. Πάνω στὰ τραπέζια γράφονταν καὶ ἐξονυχίζονταν ἀπὸ τοὺς γερουσιαστὰς οἱ ἐξελίξεις τοῦ πολέμου, ἐκεῖ διαλύονταν κράτη ὁλόκληρα, αἰχμαλωτίζονταν στρατοὶ καὶ ἡγεμόνες, κρινόταν ἡ τύχη ὅλου τοῦ κόσμου...

Οἱ μέρες γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα γινόταν ἀπὸ ὥρα σὲ ὥρα πιὸ δύσκολες, ἐφιαλτικές. Μετὰ τὴν ἐπίθεση τῆς Αὐστρίας ἐναντίον τῆς Σερβίας σημειώθηκαν ταχύτατες καὶ ἀλυσσιδωτὲς ἀντιδράσεις, ἡ *Ρωσία* ἐπιστρατεύτηκε, τὴν ἀκολούθησαν ἡ *Γερμανία* καὶ ἡ *Γαλλία*, ἀπὸ τὶς 19 Ἰουλίου / 1 Αὐγούστου ἡ φωτιὰ ἀναψε. Τελευταῖα μπῆκε στὸν πόλεμο καὶ ἡ Ἀγγλία, μόνον ἡ Ἰταλία ἔμεινε ἀπέξω, μὲ διάφορα προσχήματα· παρίστανε τὴν οὐδέτερη γιὰ νὰ πάρει μέρος στὸν πόλεμο, ὅταν θὰ ἐξασφάλιζε μεγάλα

ἀνταλλάγματα. Ἡ οὐδετερότητα κι ἀργότερα ἡ συμμετοχή της, στάθηκαν στοιχεῖα ἀρνητικά γιὰ τὰ ἐθνικά μας δίκαια.

Μεγάλη λύπη προξένησε στοὺς Γιαννιώτες ἡ ἀναγγελία τοῦ θανάτου, τοῦ πολὺ ἀγαπητοῦ τους Ἀλέξανδρου Ρώμα, βουλευτὴ Ζακύνθου, πρώην ὑπουργοῦ καὶ ἀρχηγοῦ τοῦ Σώματος τῶν Ἑλλήνων Γαριβαλδινῶν, ποὺ τὸ εἶχε ὀργανώσει μὲ δικά του ἐξοδα. Ὁ Ζακυνθινὸς εὐπατριδὴς πολέμησε μὲ τὸ Σῶμα του στὴν Ἡπειρο ποὺ τὴ λάτρευε, στὸ Μέτσοβο καὶ τὸ Δρίσκο, δπου ἓνας ἄλλος ἐπτανήσιος εὐπατριδὴς, Κερκυραῖος αὐτός, ὁ Λορέντσος Μαβίλης ἄφησε στὴ μάχη μὲ τοὺς Τούρκους τὴν τελευταία πνοή του. Καὶ στὴ Βόρειο Ἡπειρο πολέμησε ὁ Ρώμας, γι' αὐτὸ στίς 20 Ἰουλίου τὸ Ἀργυρόκαστρο τίμησε τὴ μνήμη του μὲ μνημόσυνο.

Ἄλλη ἀποψη τοῦ ρολογιοῦ,
στὴν παλιά του θέση,
καὶ τῆς κεντρικῆς πλατείας

ποκριτῶν, οἱ εἰδήσεις κυκλοφοροῦσαν στὴν πόλη ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, πολλὴ ὥρα πρὶν ἐκδοθοῦν τὰ παραρτήματα. Κάποια διαρροὴ γινόταν κι αὐτὴ πρέπει νὰ προερχόταν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀρχῶν, στίς ὁποῖες, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο γιὰ τίς στρατιωτικὰ κατεχόμενες χώρες, ἡ Ἡπειρος ἔστελνε ἀντίγραφα τῶν τηλεγραφημάτων της, μόλις τὰ ἐπαιρνε. Ἔτσι τὰ Γιάννινα μάθαιναν τὰ νέα πρὶν τὴν ἐκδοσὴ τῶν παραρτημάτων. Τὸ χειρότερο γιὰ τὴν ἐφημερίδα ἦταν πὼς ὅσα κυκλοφοροῦσαν προφορικὰ θεωροῦνταν ἐπίσημα, ἐνῶ τὰ αὐθεντικά δικά της τὰ ἐπαιρναν γιὰ ἀντίγραφα ποὺ τὰ παραχωροῦσαν οἱ ἀρχές.

Στὸ Βορειοηπειρωτικὸ συνέδριο, ποὺ ξανάρχισε στὸ Δέλβινο τίς ἐργασίες του στίς 22 Ἰουλίου, ἡ κάθε πλευρὰ ἐπέμεινε στίς θέσεις της. Ὁ Ζωγράφος ὑποστήριζε ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸ τὸ Πρωτόκολλο τῆς Κερκύρας, αὐτὸ ἐπέβαλε ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνότητας τοῦ ἔθνους καὶ οἱ κρίσιμες στιγμὲς ποὺ εἶχε δημιουργήσει ὁ πόλεμος. Τὸ ἴδιο ζητοῦσε κι ὁ Βενιζέλος, ποὺ εἶχε περάσει στίς 18 Ἰουλίου ἀπὸ τοὺς Ἀγίους Σαράντα, γυρίζοντας ἀπὸ τὴν Εὐρώπη συναντήθηκε μὲ τὸν δήμαρχο τῆς πόλης καὶ μίλησε στὴ Βορειοηπειρωτικὴ συνέλευση νὰ κάνῃ ἀποδεκτὸ τὸ Πρωτόκολλο, χωρὶς καθυστερήσεις.

Τὰ Γιάννινα ἀπόκτησαν καινούργιο νομάρχην, τὸ δικηγόρο Σπ. Ἀρτη

ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι. Στὶς ἀρχὲς τοῦ τρίτου δεκαήμερου τοῦ Ἰουλίου, ὅταν ὁ πόλεμος εἶχε ξεσπάσει πιά, ἔφτασε στὴν πόλιν ὁ μηχανικὸς σιδηροδρόμων Κων. Κομπούλας, σταλμένος ἀπὸ ξένη ἐταιρεία, γιὰ νὰ συντάξει τὶς προκαταρκτικὰς μελέτες τῆς κατασκευῆς τοῦ σιδηροδρόμου Καλαμπάκας-Ἰωαννίνων. Πολλὰς φορὲς στὰ ἐπόμενα χρόνια θὰ μελετηθεῖ ἡ κατασκευὴ ἐνὸς τέτοιου ἔργου, χωρὶς ποτὲ νὰ πραγματοποιηθεῖ.

Δικαίωση ἐνοιῶσε ὁ Γ. Χατζῆς ὅταν κυκλοφόρησε ἐγκύκλιος τοῦ ὑπουργείου Οἰκονομικῶν, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία δημεύονταν ὅλα τὰ σπιτία ἢ τὰ κτήματα μουσουλμάνων ποὺ εἶχαν φύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ πούλησαν τὶς περιουσίαις τους, μέσω πληρεξουσίων. Μὲ τὴν ἴδια ἐγκύκλιο ἀκυρώνονταν καὶ ὅλες οἱ ἀγοραπωλησίαι ἢ ἐνοικιάσεις σπιτιῶν καὶ κτημάτων τῶν Τούρκων ποὺ ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν. Τὰ εἶπα τόσες φορὲς, σημείωνε ὁ Χατζῆς, *μὴ βιάζεστε νὰ ἀγοράσετε τουρκικὰ κτήματα, κανένας δὲν μ' ἄκουσε.*

Δοκίμασε καὶ μιὰ δεύτερη ἱκανοποίηση ὁ Χατζῆς τὶς μέρες ἐκεῖνες. Ὁ Γ. Στρέϊτ, ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου, τίμησε μὲ θερμὰ λόγια τὸ ἔργο ποὺ εἶχε ἐπιτελέσει ὥς τότε ἡ ἐφημερίδα, μὲ ἐπίσημο ἔγγραφο: *Πρὸς τὸν κ. Γ. Χατζῆν, Διευθυντὴν τῆς ἐφημερίδος «Ἡπειρος».* — *Παρακολουθήσαντες τὴν ἐθνικὴν πορείαν τῆς ὑπὸ τὴν ὑμετέραν διευθύνειν ἐφημερίδος, πρὸ καὶ κατὰ τὸν πόλεμον, παρασχούσης ΑΦΙΛΟΚΕΡ-ΔΩΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑΣ ὑπηρεσίας, ἐκφράζομεν ὑμῖν ἐπὶ τούτῳ τὴν ἡμετέραν εὐαρέσκειαν, ἔχομεν δὲ δι' ἐλπίδος, ὅτι πάντοτε θέλει μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου ὑπερασπίζεσθαι τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν συμφέροντα.* — Ὁ ὑπουργὸς Γ. Στρέϊτ. Τὸ γράμμα ὁ Χατζῆς τὸ χάρηκε ὅσο τίποτα ἄλλο. Μεγάλῃ τιμῇ, γιὰ τὴν «Ἡπειρο» σημείωνε καὶ τὸ δημοσίευσε στὴν κορυφὴ τῆς πρώτης σελίδας (23 Ἰουλίου). Ἔδινε ἔτσι καὶ ἀποστομωτικὴ ἀπάντησις τὸν ἄσπονδο φίλον τοῦ Κ. Καζαντζῆ, ποὺ εἶχε χαρακτηρίσει τὴν ἐφημερίδα τοῦ ἀργυρώνητο ὄργανο. Ἀργότερα θὰ συνέπλεε πολιτικὰ μὲ τὸν Καζαντζῆ καὶ κατὰ τὰ χρόνια τοῦ Διχασμοῦ, ποὺ δὲν ἦταν μακρὰ, θὰ ἀντιμετώπιζε πολὺ βαρύτερη κατηγορίαν, γιὰ χρηματισμὸν τοῦ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, ἀργυρώνητη θὰ χαρακτηριζόταν καὶ τότε ἡ ἐφημερίδα ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ἀντιπάλους τοῦ.

Ἡ ἐπέκτασις τοῦ πολέμου, ἄρχισε νὰ συζητεῖται μὲ ἀνησυχία ἀπὸ τοὺς Γιαννιώτες, ποὺ περίμεναν μὲ ἀγωνία τὰ παραρτήματα τῆς Ἡπείρου γιὰ νὰ μάθουν νεότερα. Ἡ ἀγορὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐφοδιάζεται κανονικά, μερικὰ προϊόντα ὁμῶς, αὐστριακῆς κυρίως προέλευσης, λιγότευαν. Ἡρθε στιγμὴ ποὺ ὀρισμένα ἐξαφανίστηκαν, γιὰτὶ καὶ τότε, ὅπως καὶ στὶς μέρες μας, σημειώθηκε ἀπὸ πολλοὺς ἀγοραστὰς τάσις προμήθειας μεγάλων ποσοτήτων, ὅλοι φοβοῦνταν τὴν ἔλλειψιν, πόλεμος ἦταν, ποιὸς ἤξερε τί θὰ γινόταν. Ἡ ἀκαθαροσία ἐξακολουθοῦσε νὰ μαστίζει τὴν πόλιν, καὶ ὅλοι τρώμαζαν ὅταν μαθεύτηκε ὅτι εἶχε ἐμφανιστεῖ ὑποπτο κροῦσμα χολέρας, ἓνας ὁδοκαθαριστὴς εἶχε ὅλα τὰ συμπτώματα τῆς ἀρρώστειας, σὲ τρεῖς

μέρες πέθανε. Νά ληφθοῦν μέτρα, φώναζαν ὅλοι, ὑπερθεμάτιζε ἡ Ἑπειρος, νά πάψη, ἐπὶ τέλους, τὸ ἀηδὲς φαινόμενον τῆς μεταφορᾶς κρεάτων ἐπ' ὤμου, πρόσθετε.

Οἱ προτροπὲς τῆς Ἑπείρου, νά κινηθεῖ ὁ κόσμος πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν Ἀμπελοκήπων πού εἶχαν ἐρημωθεῖ, ἔπιασαν τόπο. Οἱ Ἀμπελόκηποι, ἡ πιὸ ὁμορφη ἐξοχὴ τῆς πόλης ξαναγέμισαν, ἡ τάξις καὶ ἡ περιποίησις τῶν ρομαντικῶν ἐκεῖ καφενείων ἦταν ἀπαράμιλλος. Στους Ἀμπελοκήπους ἐγινε στίς 21 Ἰουλίου ἀπὸ τὸ στρατηγὸ Παπούλα, πού ἦταν ταυτόχρονα στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς Διοικητής, καὶ ἡ ἐπιθεώρηση ὅλων τῶν στρατιωτικῶν μονάδων τῆς πόλης. Ὁ πόλεμος συνεχιζόταν μὲ μεγαλύτερη ἐνταση κι ἔπρεπε ὁ στρατὸς νά εἶναι ἐτοιμοπόλεμος. Τίποτα δὲ δικαιολογοῦσε τὸν ἐφησυχασμὸ, γι' αὐτὸ καὶ τὰ γυμνάσια συνεχίστηκαν γιὰ ἀρκετὲς μέρες ἀκόμα.

Τὰ Βαλκάνια, ἐκτὸς τῆς Σερβίας πού ἦταν ἐμπόλεμη, ἐπιφανειακὰ ἔδειχναν ἥρεμα. Στὸ βάθος ὅμως οἱ διεργασίες γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν κρατῶν στὸ πλευρὸ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης παράταξης ἢ τὴν τήρηση οὐδετερότητας, συντελοῦνταν μὲ γοργοὺς ρυθμούς. Πολλὲς ἀπὸ τίς διεργασίες αὐτὲς ἔρχονταν στὴν ἐπιφάνεια κι ἀποκάλυπταν τίς προθέσεις κρατῶν καὶ ἡγητόρων. Ἡ Τουρκία π.χ., ὕστερα μάλιστα κι ἀπὸ τὴν παραχώρηση τῶν δυὸ γερμανικῶν θωρηκτῶν, πού εἶχαν ξεφύγει ἀπὸ τὴν ἀγγλογαλλικὴ ἐπιτήρηση, παρὰ τίς διακηρύξεις της γιὰ οὐδετερότητα, ἦταν φανερὸ πρὸς ποιά κατεύθυνση θὰ στρεφόταν. Ἡ Βουλγαρία παζάρνευε συνεχῶς μὲ τὴν Entente, ἐλάχιστοι ὅμως πίστευαν ὅτι θὰ πήγαινε τελικὰ μὲ τὸ μέρος της, παρὰ τίς ἐδαφικὲς παραχωρήσεις πού τῆς ἔγιναν, σὲ βάρος μάλιστα τῆς Ἑλλάδας. Στίς καρδιὲς τῶν ἡγητόρων τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Βουλγαρίας εἶχε φωλιάσει ἡ πικρία καὶ τὸ συναίσθημα τῆς ἐκδίκησης ἐναντίον ὅλων πού εἶχαν συνεργήσει ἢ στὸ διαμελισμὸ τους (Τουρκία) ἢ στὴ ματαίωση τῶν σωβινιστικῶν φιλοδοξιῶν τους (Βουλγαρία). Ἔτσι ἦταν βέβαιον πὼς θὰ συντάσσονταν μὲ τίς δυνάμεις ἐκεῖνες πού θὰ τοὺς ὑπόσχονταν τὴν ἀπόδοση τῶν ἐδαφῶν πού ἔχασαν. Γιὰ τὴ διατήρηση τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, πού καθόριζε τὰ σύνορα τῶν Βαλκανικῶν κρατῶν, μόνον ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Ρουμανία ἐνδιαφέρονταν, πιστεύοντας πὼς ὁ καλλίτερος δρόμος γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς Συνθήκης αὐτῆς ἦταν ἡ οὐδετερότητα. Ἡ Ἑπειρος, πάντως πίστευε πὼς σύντομα θὰ χτυπιόταν σύρριζα ἡ ἰσορροπία τοῦ βαλκανικοῦ καθεστῶτος.

Παρὰ τὴν ἔλλειψη ὀρισμένων εἰδῶν, μὲ κανένα τρόπο δὲ δικαιολογοῦνταν ἡ αἰσχροκέρδεια πού παρατηροῦνταν, κυρίως στὰ συνοικιακὰ μαγαζιά τῶν Γιαννίνων, καὶ πήγαινε νά γίνῃ καθεστῶς. Οἱ φτωχὲς τάξεις ἄρχισαν νά ὑποφέρουν κι ἂν ἡ Γενικὴ Διοίκησις δὲν ἔπαιρνε μέτρα, κι αὐτὰ ἦταν μόνον οἱ διατιμήσεις, ἡ πείνα θὰ χτυποῦσε τὰ σπίτια πολλῶν. Ἐπρεπε οἱ κερδοσκόποι νά καταγγελοῦν καὶ πρῶτον μὲλος τῆς Πολιτείας ἦταν ἡ ὁργάνωσις τῆς Κοινωνικῆς πρόνοιας γιὰ τὴν προστασία τῶν φτωχῶν τάξεων. Πόσο εἶχαν ἀποθρασυνθεῖ μερικοί, τὸ δείχνει ἡ στάσις ἐνὸς

ἐμπορίου κατὰ τὴ σύσκεψη τῶν ἐκπροσώπων τῆς συντεχνίας, ποὺ ἐγίνε στὴν ἀστυνομία, μὲ θέμα τὴν ἐπιβολὴ διατιμῆσεων. Σηκώθηκε, λοιπόν, ὁ ἔμπορος αὐτὸς καὶ πρὸς κατὰπληξ ὄλων διαμαρτυρήθηκε ἐντονα γιὰ τὶς μελετώμενες διατιμῆσεις, λέγοντας: Ἄλλὰ ἂν δὲν κερδίσω τώρα, πότε ἄλλοτε θὰ βρῶ τέτοια εὐκαιρία ἐγὼ ὁ ἔμπορος νὰ κερδίσω; Οἱ ἄλλοι δὲ μίλησαν, ἐσκυψαν μάλιστα τὸ κεφάλι ἀπὸ ντροπὴ. Ἡ Ἥπειρος στὶς πεννιές της ἔδινε τὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ επικρατοῦσε: Τὰ αὐτὰ ἀπὸ 16 λεπτὰ ἔφτασαν τὰ 25. Θὰ ἐρωτήσετε: Εἰς ποίαν ἄραγε ἀλληλεγγύην εὐρίσκεται ἡ κόττα μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν σύρραξιν καὶ τοὺς οἰουσιδήποτε ἀποκλεισμούς; Οἱ μπακάληδες χωρὶς νὰ καταδέχωνται νὰ σὰς συζητήσουν αὐτό, ἐπιμένουν νὰ ζητοῦν 25 λεπτὰ τὸ ζευγάρι, ἰσως διότι ἡ ἀνωμαλία τῶν γεγονότων ἐπηρεάζει τὴν εὐτοκία τῶν ὀρνίθων... Καὶ μὲ μίξερὰ μάλιστα καὶ μὲ μούτρα κατεβασμένα καὶ μόλις κατεδεχόμενοι νὰ συζητήσουν...

Στὶς ἀρχές τοῦ τρίτου δεκαήμερου τοῦ Ἰουλίου (πάντα μὲ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο), ὁλοκληρώθηκαν στὸ Δέλβινο οἱ ἐργασίες τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ συνεδρίου μὲ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας, σύμφωνα μὲ τὴν εἰσήγησιν τοῦ Ζωγράφου καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Μόνον ὁ ἀρχηγὸς τῆς Χιμάρρας Σ. Σπυρομήλιος δὲν ὑπέγραψε τὰ πρακτικά. Στὶς 21 Ἰουλίου δημοσίευσε στὶς ἐφημερίδες προκήρυξιν, ἐξηγώντας τοὺς λόγους τῆς ἀρνήσεως τῆς Χιμάρρας νὰ ὑπογράψει. Ζήτην ἢ ἔνωσις ἀναφωνοῦσε στὸ τέλος τῆς προκήρυξός του.

Στὰ Γιάννινα ἀρκετὰ προβλήματα λύνονταν κι ἄλλα ξεφύτρωναν, ἀπαιτώντας ἀντιμετώπισιν. Ἡ ἐπιτροπὴ διατιμῆσεων εἶχε καταρτιστεῖ κι ἀρχισε μὲ ζήλο τὸ ἔργο της. Γιὰ τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς πλατείας Βενιζέλου (ὅπου σήμερ ἡ νέα Ζωσιμαία σχολὴ) εἶχαν διατεθεῖ 20.000 δρχ., οἱ ἐργασίες ὅμως δὲν ἔλεγαν ν' ἀρχίσουν. Ἀντίθετα ἡ πλατεία τοῦ Ἀβέρωφ εἶχε ἐξωραϊστεῖ καὶ ὁ Παπούλας ἀποφάσισε νὰ τοποθετηθεῖ ἐκεῖ ἡ προτομὴ τοῦ βασιλιᾶ Κωνσταντίνου. Ἡ συγκοινωνία Ἰωαννίνων-Ἀρτας εἶχε ἀρχίσει καθημερινὰ μὲ αὐτοκίνητο, ὕστερὰ ἀπὸ ἀπόφασιν τῆς Ὑπηρεσίας αὐτοκινήτων τῆς Γενικῆς Διοικήσεως. Ὁ Ἀθ. Τζώνης, ποὺ μονομάχησε μὲ τὸν Ἰταλὸ δημοσιογράφον, διορίστηκε, μὲ τὴ γενικὴν κατάφασιν ὄλων, διοικητικὸς ἐπίτροπος στὸ Μέτσοβο. Οἱ κυνηγοὶ τῆς πόλης παραπονοῦνταν, γιὰτὶ γιὰ νὰ πάρουν ἄδεια κυνηγίου πλήρουναν τὰ διπλάσια, ἀπὸ ὅσα οἱ κυνηγοὶ τῆς Παλιᾶς Ἑλλάδας. Ἐπιδημία ἐλαφρῆς δυσεντερίας, μάλιστα τὰ 3/4 τῶν κατοίκων τῆς πόλης, καὶ γιὰ τὴν καταπολέμησίν της χρησιμοποιοῦσαν τὴ ρήγαν, σύμφωνα μὲ τὶς συστάσεις γυναικῶν, εἰδικῶν στὰ μαντζούρια, παρὰ τὶς διαμαρτυρίας τῶν γιατρῶν. Ἡ γυναικεία μόδα ἔκανε σημαντικὰς προόδους στὰ Γιάννινα, ἀπόδειξιν πῶς δυὸ καινούριες μοδίστρες, κατασκευάστριες γυναικείων καπέλων, εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὴν πόλιν. Ἡ μεγάλη ζέστη ὀδηγοῦσε τὰ βράδια τὸν περισσότερον κόσμον στὸ Μῶλο, τὸ δροσερὸ ἀεράκι, ποὺ φυσοῦσε ἀπὸ τὴ λίμνη, ἀνακούφιζε ὄλους, πολλοὶ ἐμπαιναν στὶς βάρκες κι ἔφταναν ὡς τὸ Νησί καὶ τὴ Ντραμπάτοβα, ἡ πηγὴ αὐτὴ, μὲ τὸ καλλίτερον νερὸ τῆς περιοχῆς τῶν Γιαννίνων ἀπὸ χρόνια ἔχει στερέψει. Πολλοὶ διαμαρτύρονταν γιὰτὶ δὲν ὑπῆρχαν περὶ πλεονάζοντα κεντρικὴ πλατεία, δὲν θὰ περνοῦσε πολὺς καιρὸς ποὺ οἱ πλατεῖες καὶ οἱ δρόμοι τῶν Γιαννίνων θὰ γέμιζαν ἀπ' αὐτά. Στὰ τραπέζια τοῦ Ἀβέρωφ ἀρχισαν τώρα νὰ ξεδιπλώνονται ἀπὸ τοὺς κατόχους εἰδικῶν γνώσεων καὶ χάρτες, γιὰ νὰ γίνετα ἡ διδασκαλία πιὸ ἐποπτικὴ, δὲν περιορίζονταν μόνο στὰ σχεδιαγράμματα μὲ μολύβι, ὁ πόλεμος ἀπαιτοῦσε σοβαρὴ μελέτη κι ἀσκήσεις ἐπὶ χάρτου. Ἐξαιτίας τῶν θερινῶν ἐπιδημιῶν οἱ γιατροὶ ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὶς ἐργασίας τους, οἱ δικηγόροι ὅμως διαμαρτύρονταν γιὰ τὴν ἥσυχίαν ποὺ επικρατοῦσε. Ὁ πόλεμος, τέλος, ὅπως γίνεται μ' ὄλους τοὺς πολέμους, ἐγίνε ἀφορμὴ νὰ μάθουν οἱ Γιαννιώτες, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι

Ἕλληνες, γεωγραφία, γνώριζαν τώρα χώρες, πόλεις, χωριά καὶ ἡγεμόνες ποὺ οὔτε κἀν ἤξεραν πρὶν...

Στὶς 5 Αὐγούστου ἄρχισε στὰ Γιάννινα ἡ λειτουργία τοῦ ὀρκωτοῦ δικαστηρίου (Κακουργιοδικείου). Ἀποτελοῦσε μεγάλο ἀπόκτημα ἡ ἰδρυσὴ του, γιατί συνδεόταν ἅμεσα μὲ τὴν ἄσκηση τῶν λαϊκῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν. Τὰ Γιάννινα μὲ τὴν παιδεία, τὴν ἱστορία καὶ τὴν παράδοσή τους ἦταν ὥριμα γιὰ μιὰ τέτοια κατάκτηση. Στὴν τελετὴ ἑναρξῆς τῶν ἐργασιῶν δόθηκε πανηγυρικός καὶ ἐορταστικός τόνος. Παρευρέθησαν ὅλες οἱ ἀρχὲς καὶ στὸν ἁγιασμό χοροστάτησε ὁ Γερβάσιος. Ὡς πρῶτοι ἑνορκιοὶ (τοῦ Αὐγούστου 1914) ὀρίσθηκαν οἱ: Θεμ. Τσονίδης, Δημ. Ἀδαμίδης, Γεώργ. Σακκάς, Ἰωάν. Ζέρβας, Φεφαῖμ βέης, Νικ. Ζιαμπίρας, Κων. Σούρλας, Νουαρέτ Ζαχμεράμ βέης, Ἐπαμ. Οἰκονομίδης, Παν. Πουτέτσος, Κων. Δόνος, Σπ. Γκάνιος, Βασ. Πουτέτσος, Ἰωάν. Τζαβέλλας, Βασ. Μιχαηλίδης, Ἀλεξ. Δρόσος, Παν. Βαγενάς, Ὁρ. Βάλλας, Βασ. Δόνος, Γεώργ. Σταυρίδης, Γιουσοῦφ ἐφένδης Ἀλάπλου, Περ. Μολυβάδας, Βασ. Κούρεντας, Γεώργ. Τζαβέλλας, Νεσὴμ Δεκάστορος, Ἀν. Ἀλιεύς, Γεώργ. Γκιούνης, Ἀριστ. Παπαγεωργίου, Σωτ. Συρμακέσης, Γεώργ. Δαρίτσος.

Μὲ τὴν ἐπιβολὴ τῶν διατιμήσεων, ἄρχισαν οἱ ἀποκρύψεις τροφίμων, μὲ πρώτη τὴ ζάχαρη. Ἐκλειδώθη εἰς τὰς ἀποθήκας πεισμόνως — ἔγραφε ἡ «Ἡπειρος» διὰ τὰ φανὴ ἱεροκρυφίως μεθαύριον μὲ παρακάλια, καὶ πρὸς 5 δρχ. τὴν ὀκτῶν, ὅπως καὶ εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὴν πολιορκίαν. Νὰ ποὺ βρέθηκαν καὶ μερικοὶ πατριῶτες κατὰ τὴ μεγάλη νύχτα τῆς πολιορκίας ποὺ δὲν ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν πολεμικῶν γεγονότων, ἀλλὰ πῶς νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν κατάστασιν γιὰ νὰ πλουτίσουν. Πιὺ βρωμερὰ σκουλήκια, ἅπ' αὐτὰ τῶν μαυραγοριτῶν, δὲν ὑπάρχουν. Καὶ δυστυχῶς, ὅταν ὅλα περάσουν, μὲ τὸν πλοῦτο ποὺ διαθέτουν, λογαριάζονται καὶ ὡς εὐὐπόληττα μέλη τῆς κοινωνίας. Γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ φαινομένου τῆς ἀποκρυψῆς καὶ τῶν ὑπερβολικῶν τιμῶν, ἡ ἀστυνομία δημοσίευσε καὶ κυκλοφόρησε, ἀποφάσεις τῆς, μὲ τίς ὁποῖες ὀρίζονταν οἱ ἐπιβαλλόμενες, σὲ τέτοιες περιπτώσεις, ποινές, ἀφοῦ προηγήθηκε ἡ ἀνακοίνωση τῶν τιμῶν τῶν τροφίμων, σύμφωνα μὲ τὴ διατίμησιν. Φαίνεται ὅμως πῶς ἡ ἐπιτροπὴ διατιμήσεων εἶχε κάνει λαθεμένους ὑπολογισμοὺς ὅταν ὀρίζε τίς τιμές, καὶ αὐτὸ προκάλεσε τίς διαμαρτυρίες τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου. Τὸ λάθος ἐγινε γιατί ἡ ἐπιτροπὴ πῆρε πληροφορίες γιὰ τίς χοντρικὲς καὶ λιανικὲς τιμές τῶν Ἀθηνῶν καὶ αὐτὲς μετέφερε στὰ Γιάννινα, χωρὶς νὰ ὑπολογιστοῦν οἱ ναῦλοι, τὰ φορτωτικά, τὰ ἀχθοφορικά, ἡ φύρα κλπ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἕνας ἀριθμὸς ἐμπόρων, γιὰ ν' ἀποφύγει τίς κυρώσεις γιὰ τὴν ἀπόκρυψη τροφίμων, βρῆκε μέθοδο καταστρατήγησιν τῶν ἀστυνομικῶν διατάξεων: μοίραζαν τὰ τρόφιμα τῶν ἀποθηκῶν τοὺς σὲ φιλικὰ καὶ συγγενικὰ σπίτια, καὶ ἔτσι ὅταν ἡ ἀστυνομία ἔκανε ἐρευνες στὰ μαγαζιά τοὺς δὲν ἐβρίσκει τίποτε.

Ἡ θέση τῆς Ἡπείρου σχετικὰ μὲ τὴ στάση τῆς Ἑλλάδας, ἀπέναντι στὸν πόλεμον, τοὺς πρώτους μῆνες ἔδειχνε νὰ κλίνει πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Entente. Μερικὰ ἄρθρα τῆς ἀφῆναν νὰ ἐννοηθεῖ μιὰ τέτοια θέση. Μέσα ἀπὸ τὰ ἀνακοινωθέντα τῶν δυὸ συνασπισμῶν, τὰ ἀναφερόμενα στὰ ἀποτελέσματα τῶν μαχῶν καὶ πάντοτε ἀλληλοσυγκρουόμενα, ὁ ὀξυδερκὴς δημοσιογράφος, μποροῦσε νὰ καταλήξει σὲ μερικὰ συμπεράσματα γενικότερης ἀποδοχῆς, καὶ αὐτὰ ἦταν: α) Παρὰ τίς πομπώδεις διακηρύξεις τῶν ἀνακοινωθέντων τοὺς, οἱ Γερμανοὶ δὲν πρέπει νὰ ἦταν ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὴν ὥς τότε ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων σὲ ξηρὰ καὶ σὲ θάλασσα. β) Οἱ Αὐστριακοὶ βρίσκονταν σὲ δύσκολη θέση, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ στόλου τοὺς ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ ναυτικόν. Ἡ οὐδετερότητα τῆς

Ἑλλάδας, κατὰ τὴν Ἥπειρο, ἀποτελοῦσε συνάρτηση τῆς ἀπόφασής της νὰ μείνει ἀδρανὴς καὶ οὐδέτερη καὶ τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος ποὺ ἐξυπηρετοῦσε μιὰ τέτοια θέση. Ἐκεῖνο ὁμῶς ποὺ ἔκαιγε τὸν Χατζῆ ἦταν ἡ τύχη τῆς Β. Ἥπειρου. *Νὰ τελειώσουν τὰ βάσανά της!* τιτλοφοροῦσε ἓνα ἄρθρο του. Τώρα, ἔλεγε, ποὺ ἄρχισαν νὰ τονίζονται διθύραμβοι καὶ παιᾶνες καὶ νὰ ἐξυμνεῖται ἀκόμα ὁ εὐρωπαϊκὸς πόλεμος, γιατί θὰ συντελέσει ὥστε νὰ γίνουν ἐλεύθεροι ἐθνότητες καὶ λαοὶ μαρτυρικοί, ὅπως οἱ Πολωνοί, εἶναι καιρὸς πιά καὶ ἡ Β. Ἥπειρος νὰ ἐλευθερωθεῖ κι εἶναι χρέος τῆς Ἑλλάδας νὰ τὴν ἐλευθερώσει.

Ἡ ζωὴ τῆς πόλης, Αὐγουστος μῆνας, κινοῦνταν μέσα στὰ ὄρια ποὺ καθόριζαν οἱ καιρικὲς συνθήκες καὶ οἱ παρενέργειες τοῦ πολέμου. Ἡ ξηρασία, ἡ ζέστη καὶ ἡ σκόνη κατάντησαν ἀνυπόφορα γιὰ τοὺς Παννιῶτες, οἱ ἐμπρησμοὶ δασῶν, συνεχίζονταν, ὅπως κάθε χρόνο ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἀνθρώπους, τοὺς βοσκούς, ἤθελαν νὰ φτιάσουν λιβάδια γιὰ τὰ κοπάδια τους. Αὐτὸ τὸ μῆνα κάηκε καὶ τὸ ὠραῖο δάσος τῆς μονῆς τῶν Ἁγίων Πατέρων. Ἡ ζέστα τσουρούφλισε τὰ κλήματα τῶν ἀμπελιῶν γύρω ἀπὸ τὰ Γιάννινα, στίς παρυφές τῆς πόλης —ἐκεῖ, ὅπου σήμερα ἔχουν δημιουργηθεῖ ὁλόκληρες συνοικίες, ὑπῆρχαν μεγάλες ἐκτάσεις ἀμπελιῶν— ἔτσι οἱ τιμὲς τῶν σταφυλιῶν ἀκρίβαιναν. Ἐγινε γνωστὸ πὼς τὸ ρολόγι τῆς πλατείας θὰ μεταφερόταν ἀπὸ τὸ κέντρο σ' ἓνα ἄκρο της. Θὰ περνοῦσαν 11 χρόνια ἀκόμα γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ σκέψη (τὸ 1925). Γιὰ τὸ δημοτικὸ φωτισμὸ ἀκούονταν παράπονα, θὰ κρατοῦσαν ὡς τὴ μέρα ποὺ θὰ τελείωνε τίς ἐργασίες της ἡ ἐταιρεία ἡλεκτροδότησης, ὡς τότε ἀκόμα καὶ ἡ κεντρικὴ πλατεία θὰ ἦταν βυθισμένη στὰ σκοτάδια. Στὸν Κουραμπά, ἡ ἐπιθεώρηση τὰ Παναθήναια συγκέντρωνε πολὺ κόσμο, στὸν κῆπο του ἔπαιζε καὶ ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ, εἶχε κι αὐτὴ τὸ δικό της κοινό. Ἐπιζωοτία ἀποδεκάτιζε τὰ ποίμνια στὴν ὑπαιθρο, οἱ τιμὲς τῶν κρεάτων ἄρχισαν νὰ γίνονται ἀπλησίαστες. Πολλοὺς ἐπισκέπτες εἶχαν τὰ Γιάννινα αὐτὸ τὸ καλοκαίρι, οἱ ξενοδόχοι ἦταν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τίς δουλειές τους. Στίς 8 Αὐγούστου ἐγινε μερικὴ ἔκλειψη ἡλίου, φαινόμενο ποὺ σχολιάστηκε ποικιλότροπα ἀπὸ τοὺς Παννιῶτες· κάθε μιὰ ἀπὸ τίς κοινότητες (χριστιανική, μουσουλμανική, ἑβραϊκή) ἔδωκε τὴ δική της ἐρμηνεία· οἱ Τοῦρκοι, πάντως, δὲν θεώρησαν τὸ φαινόμενο ὡς καλὸ οἰωνό, ἔβλεπαν νὰ ἔρχονται καινούριες συμφορὲς γιὰ τὴν πατρίδα τους.

Οἱ στρατηγοὶ τῶν καφενειῶν ξημεροβραδιάζονταν πάνω στοὺς χάρτες καὶ τὰ σχεδιαγράμματα ποὺ ἔφτιαχναν στὰ μάρμαρα τῶν τραπεζιῶν, ὁ καθένας εἶχε τὴ δική του θεωρία γιὰ τὸ πὼς ἔπρεπε νὰ πολεμοῦν οἱ ἀντίπαλοι κι εἶχε καὶ τὴ δική του ἄποψη γιὰ τὰ ὡς τότε ἀποτελέσματα τῶν μαχῶν στὰ μεγάλα θέατρα τοῦ πολέμου. Βέβαια οἱ ἀλληλοσυγκρουόμενες εἰδήσεις δὲν τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ σχηματίσουν σαφὴ εἰκόνα γιὰ τὴν κατάσταση, ὅλοι τους ὁμῶς συμφωνοῦσαν, κρίση ποὺ διατύπωναν καὶ οἱ ἐφημερίδες, πὼς δυὸ πράγματα εἶχαν ξεκαθαρίσει: στόχος τῶν Γερμανῶν ἦταν νὰ καταλάβουν τὸ Παρίσι καὶ τῶν Ρώσων τὸ Βερολίνο, κι ὅλοι μιὰ τέτοια ἔκβαση περίμεναν ἀπὸ μέρα σὲ μέρα.

Ἡ πραγματικότης τοὺς διέψευσε: οἱ Γερμανοὶ δὲ μπῆκαν ποτὲ στὸ Παρίσι, καὶ οἱ Ρῶσοι στὴν προσπάθειά τους νὰ καταλάβουν τὴ γερμανικὴ πρωτεύουσα, γεύτηκαν ὀδυνηρὲς ἥττες. Τὰ παραρτήματα τῆς Ἥπειρου,

πρωτὶ καὶ ἀπόγευμα, γίνονταν ἀνάρπαστα, παρόλα αὐτὰ ἡ σύγκρουση τῶν Γιαννιωτῶν ἦταν μεγάλη, γιατί μόλις ξημέρωνε ἀρχίζε ἡ κυκλοφορία φημῶν καὶ διαδόσεων σχετικῶν μὲ τὴν ἐξέλιξη τοῦ πολέμου, τίς περισσότερες φορές τελείως ἀντίθετων μὲ τὴν πραγματικότητα· ἔτσι τὰ τηλεγραφήματα τῶν παραρτημάτων δὲν ἦταν ἱκανὰ νὰ τοὺς πείσουν ὅτι οἱ ἐφημερίδες πλησίαζαν περισσότερο πρὸς τὴν ἀλήθεια, παρὰ οἱ φῆμες. Εἶχε ἐπικρατήσει μιὰ δυσπιστία ποὺ τίποτα δὲν φαινόταν ἱκανὸ νὰ τὴ διαλύσει. Δὲν τὰ γράφουν δλα, κρύβουν ἀλήθειες, ἔλεγαν οἱ τάχα καλὰ πληροφορημένοι καὶ περίμεναν τὸ ἄλλο πρωτὶ, γιὰ ν' ἀκούσουν τὸ ράδιο ἀρβύλα, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα.

Τὴ μεγάλη πλειοψηφία τῶν Γιαννιωτῶν, ἀπασχολοῦσε ἡ στάση ποὺ θὰ κρατοῦσε ἡ Ἑλλάδα στὸν πόλεμο. Οἱ Ἑπειρώτες εἶχαν γιὰ τὸ θέμα μεγαλύτερη εὐαισθησία ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, γιατί ἡ πληγὴ τῆς Β. Ἑπείρου ἐξακολουθοῦσε νὰ αἰμορραγεῖ, ὁ ἀγώνας τῆς *Αὐτόνομης Πολιτείας* εἶχε δικαιωθεί, δὲν εἶχε ἀρχίσει ὅμως ἡ ἐφαρμογὴ στὴν πράξη τοῦ *Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας*· καὶ πῶς ν' ἀρχίσει μὲ τίς παρενέργειες ποὺ εἶχε ὁ πόλεμος, μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ σφάζονται μεταξὺ τους γιὰ τὸ ποιά μερίδα θὰ ἐπικρατήσει, αὐτὰ ἐβλεπε ὁ Βῆδ, ἡ ἡγεμονία του ἦταν μιὰ ὑπόθεση ἐπισηφάνης, πῆρε τῶν ὁμματιῶν του κι ἔφυγε. Σ' ὅ,τι ἀφοροῦσε τὴ στάση τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο οἱ γνώμες ἦταν διχασμένες. Ἄλλοι ὑποστήριζαν πῶς μόνο τὸ σοφὸ μυαλὸ τοῦ Βενιζέλου θὰ ἔδινε τὴ σωστὴ λύση, κι ἄλλοι εἶχαν ἐμπιστοσύνη στὸ κύρος καὶ τὴ δημοτικότητα τοῦ βασιλιᾶ, αὐτὸς δὲ λάθευε στίς ἐκτιμήσεις του. Ὁ Χατζῆς στὴν ἀρθρογραφία του προσπαθοῦσε νὰ συγκεράσει τίς δυὸ θέσεις: Ὁ *Σεπτὸς Βασιλεὺς*, ἔγραφε, *ἐπὶ κεφαλῆς ἐκείνων, οἱ ὅποιοι διακυβεροῦν τὴν Ἑλλάδα, μὲ ἀέτειον βλέμμα παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τῶν κοσμοϊστορικῶν γεγονότων, ἕνα ἔχων μέλημα καὶ ἕνα φλέγοντα πόθον — πῶς ἡ Ἑλλάς, ἥν ἐμεγάλωσεν ἡ σπάθη Του, ἐξέλθῃ ἄτρωτος ἐκ τῆς διαπάλης τῶν ἰσχυρῶν τοῦ κόσμου, βύων (= κλείνοντας ἐντελῶς) τὰ ὦτα Του ἐρμητικῶς εἰς πᾶσαν ἄλλην εἰσήγησιν ἐκτὸς τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, καὶ κατασιγάζων πᾶσαν ἄλλην τῆς καρδίας φωνήν.* Ἡ ἀνάλυση τῆς περικοπῆς αὐτῆς τοῦ κυρίου ἀρθρου τοῦ Χατζῆ (13 Αὐγούστου), ἀποκαλύπτει πολλά. α) Γιὰ τὸν ἀρθρογράφο ὁ βασιλιάς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ θὰ καθόριζε τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας, ὅχι ἡ κυβέρνησις, β) ὁ βασιλιάς ἔπρεπε νὰ συνεργάζεται μὲ τὴν κυβέρνησις Βενιζέλου γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς πολιτικῆς του, γ) κύριον μέλημα μιᾶς τέτοιας πολιτικῆς ἔπρεπε νὰ ἦταν νὰ βγεῖ ἄτρωτη ἡ Ἑλλάδα ἀπὸ τίς συμπληγάδες τοῦ πολέμου, κι αὐτὸ μόνον ἡ οὐδετερότητα ἐξασφάλιζε. δ) ἡ φωνὴ τῆς βασιλικῆς καρδιᾶς ποὺ ἔπρεπε νὰ καταπνιγεῖ δὲν ἦταν ἄλλο ἀπὸ τὰ αἰσθήματα τοῦ βασιλιᾶ πρὸς τὸν κοκινιάδο του, τὸν Κάιζερ τῆς Γερμανίας. Ὅλα αὐτὰ ἀποτελέσαν, σὲ μικρογραφία, τοὺς κύριους ἄξονες πάνω στοὺς ὁποίους ξετυλίχτηκε ἡ πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας κατὰ τοὺς ἐπόμενους μῆνες. Πάντως ὁ φιλο-

βασιλικὸς προσανατολισμὸς τῆς Ἡπείρου, εἶναι τώρα περισσότερο ἐκδηλός.

Πιὸ πρακτικοὶ καὶ προσγειωμένοι μερικοὶ ἄνθρωποι, ἔβλεπαν πῶς ἡ Ἑλλάδα, ἕξαιτίας τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσης, καὶ τῆς φανερῆς ἐχθρότητας τῶν δυὸ γειτόνων τῆς, τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Τουρκίας, δὲν θὰ ἀπέφευγε τὸν πόλεμο, γι' αὐτὸ καὶ συνιστοῦσαν τὴ λήψη μέτρων γιὰ νὰ μὴ βρεθεῖ ἡ χώρα ἀπροετοίμαστη. Ὁ διαπρεπὴς χειρουργὸς Ν. Σμπαρούνης, ποὺ τότε ὑπηρετοῦσε στὸ Στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο τῶν Γιαννίνων, σὲ δημοσιευμένη στὴν Ἡπειρο ἐπιστολὴ του, ὄντας βέβαιος πῶς ὁ πόλεμος θὰ ἐπεκτεινόταν καὶ στὰ Βαλκάνια, ὑπογράμμιζε τὴν ἀνάγκη ἐκπαίδευσης ἐπίκουρων ἀδελφῶν νοσοκόμων ἀπὸ Γιαννιώτισσες, μέσω τοῦ τμήματος τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ποὺ ἔπρεπε νὰ ἰδρυθεῖ στὰ Γιάννινα. Ἡ ἔλλειψη τέτοιας κατηγορίας ἀδελφῶν νοσοκόμων κατὰ τοὺς προηγούμενους πολέμους ἦταν αἰσθητὴ καὶ δυσχέρανε πολὺ τὸ ἔργο τῆς περίθαλψης τῶν τραυματιῶν.

Ὑστερα ἀπὸ παραμονὴ πολλῶν ἡμερῶν στὴν Ἀθήνα, γύρισε στὰ Γιάννινα ὁ Α. Φορέστης ὡς Γενικὸς Διοικητής. Ἡ μουσουλμανικὴ κοινότητα τῆς πόλης, τοῦ πρόσφερε χρυσὸ βαρύτιμο ρολόγι, ἀναμνηστικὸ τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς γιὰ τὴν φιλοδίκαιη πολιτεία του ἀπέναντι στοὺς μουσουλμάνους, γιὰ τὴν ἄψογη συμπεριφορὰ, ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα ποὺ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς μπῆκε στὰ Γιάννινα, γιὰ τίς περιποιήσεις του πρὸς τὸ μουσουλμανικὸ πλῆθυσμό. Τὸ δῶρο συνοδευόταν καὶ μὲ ἐπιστολὴ τῆς κοινότητος, μὲ τὴν ὁποία ἐκφράζονταν τὰ εὐγνώμονα αἰσθήματά τῆς. Τὴν ἐπιστολὴ ὑπέγραφε ὁ μουφτῆς Φουὰτ Μουσταφᾶς. Μαζὶ μὲ τὸ Φορέστη γύρισε γιὰ λίγο στὰ Γιάννινα καὶ ὁ στενὸς συνεργάτης του στὸ ἑλληνικὸ γενικὸ προξενεῖο ἐπὶ τουρκοκρατίας Ν. Χαντέλης. Μετὰ τὴν ἐπιτυχία του στίς ἐξετάσεις, διορίστηκε ὑποπρόξενος στὴν Ἀττάλεια. Στίς δύσκολες ὥρες ποὺ περνοῦσε ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μικρασίας ἦταν ἀναγκαῖα ἡ ἐκεῖ ἐπίσημη ἐκπροσώπηση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀπὸ ἱκανὸ διπλωμάτη.

Ὁ μεγάλος πόλεμος συνεχιζόταν μὲ ἑκατόμβες νεκρῶν, σὲ ἓνα ἑκατομμύριο τοὺς ἀνέβαζαν ὡς τότε ἀνεπίσημα. Θὰ ἐπαληθεύσουν τὰ λόγια τοῦ πάτερ-Κοσμᾶ, σημείωνε ἡ Ἡπειρος: Οἱ κάμποι θὰ εἶναι γεμάτοι σπαρτὰ καὶ τὰ χωράφια γεμάτα, ἀλλὰ ἄνθρωποι δὲν θὰ εἶναι γιὰ νὰ τὰ φᾶνε. Ἡ ἐφημερίδα σχολίαζε εἰρωνικὰ καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο γινόταν ἡ ἀπογραφὴ τῶν κατοίκων γιὰ τὴ σύνταξη τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων. Τὰ μέλη τῶν ἀπογραφικῶν ἐπιτροπῶν, ἔχοντας ὑπόψη τους τὰ παρατράγουδα τῶν προηγούμενων ἀπογραφῶν, ὅπου πρόεδροι καὶ παπάδες, νομίζοντας πῶς ἐξυπηρετοῦν τοὺς συγχωριανούς τους, τοὺς ἔγραφαν μικρότερους ἢ μεγαλύτερους, ἀνάλογα μὲ ὑπολογισμούς ποὺ ἔκαναν γιὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὴ στράτευση, ἔδειχναν τώρα δυσπιστία σ' ὅσα στοιχεῖα δίνονταν γιὰ τοὺς ἀπογραφόμενους. Ἀγνωστο ποιὲς σκοπιμότητες ἐξυπηρετοῦσαν, κατέγραφαν ἀρκετοὺς ἐμφανιζόμενους 10 καὶ 15

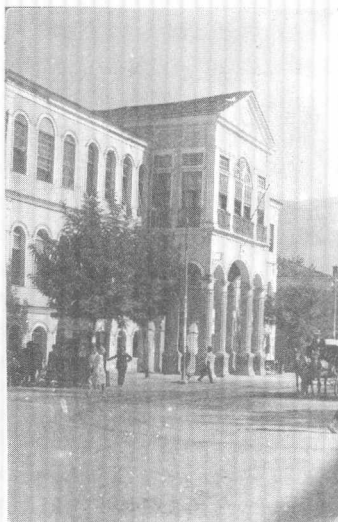
χρόνια μικρότερους απ' ό,τι δήλωναν. Ή κατάσταση χαρακτηριζόταν κωμική, επέσυρε όμως και την αυστηρή κριτική γιατί, αν δεν γίνονταν διορθώσεις, θα υπήρχαν επιπτώσεις στο μέλλον και πρώτα απ' όλα στις βουλευτικές εκλογές. Στα Γιάννινα ή καταγραφή έγινε από τις 22 ως τις 31 Αυγούστου, στις συνοικίες των Γιαννινών: *Τζιγαρά ή Τσιγαρά* (οί δρόμοι γύρω από το παλιό ταχυδρομείο - τηλεφωνικό κέντρο, ό Κ. Φωτόπουλος στο σχετικό βιβλίο του καταγράφει την παλιά πόλη μ' όλες τις λεπτομέρειες, μαχαλάδες, σοκκάκια, τζαμιά κλπ.), *Μπαϊράμ πασά* (ό δρόμος της αγοράς), *Μεχμέτ άγά* (άπέναντι από το Στρατοδικείο, όπου ή ύπηρεσία ύδρευσης και ή Ζωσιμαία βιβλιοθήκη), *Ναμουσγιά Έμίρ* (ή περιοχή της πλατείας Πάργης), *Σιαμεσεντίν* (συνοικία Μείντάνι), *Ντεντερουτς* (περιοχή των σημερινών δρόμων Δοσιθέου Φιλίτου, Μελετίου Γεωγράφου, Σαμουήλ και Δεσποτάτου Ήπειρου), *Ζεβαδιέ* (ή περιοχή γύρω από το παλιό Γηροκομείο), *Καραβατιά, Λούτσα, Ίουσουφ άγά* (;), *Όσμαν τσαούς* (ή περιοχή γύρω από την παλιά Ζωσιμαία Παιδαγωγική Άκαδημία), *Ζευγάρια, Μπαϊράμ πασά* (περιοχή της πλατείας Ζαλόγγου), *Γενί μαχαλά* (περιοχή δίπλα από τη συνοικία *Άηδόνη*, κοντά στα Λακκώματα), *Γύφτικα, Καλούτσεςμε* (Καλούτσιανη), *Τσεκούρ* (κοντά στα στρατιωτικά λουτρά, παλιά συνοικία *Λιθαρίτσια*).

Τά προβλήματα του Δήμου και της διοίκησης δεν έλεγαν να τελειώσουν. Ή διατίμηση των τροφίμων και οί ποινές που καθορίστηκαν για όσους έκρυβαν τρόφιμα, δεν περιόρισαν το κακό. Τά αποτελέσματα ήταν μέτρια. Γίνονταν συστάσεις προς την αστυνομία να ένταθούν τά μέτρα για την ανακάλυψη κρυμμένων τροφίμων, τά όποια έπρεπε να κατασχονται προς όφελος του λαού. Τό καλαμπόκι, από τις βασικές τροφές του κόσμου της υπαίθρου έκείνη την εποχή, δεν είχε μπει στη διατίμηση. Ή τιμή του άνέβηκε πολύ και άρχισε να γίνεται δυσεύρετο. Ό καιρός ήταν άστατος τό δεύτερο δεκαήμερο του Αυγούστου, μιά ζέστα και σκόνη, μιά βροχές και κρύο, δεν ήξερε πώς να ντυθεί ό κόσμος και σε τί κέντρα της αγοράς να πάει. Τό Δημαρχείο δέ διέθετε καταβρεκτήρες, γινόταν σύσταση για ν' απαλλαγεί, από τό επόμενο τουλάχιστο καλοκαίρι, ή πόλη από τη σκόνη. Ή άστάθεια του καιρού έφερε και τά πρώτα κρούσματα γρίπης. Πρώμη γρίπη άφου μόλις είχε περάσει ή γιορτή της Παναγίας. Μεγάλο πρόβλημα δημιουργήθηκε για τη μεταφορά των φτωχών νεκρών στο νεκροταφείο της *Περιβλέπτου*. Χρειάζόταν 25 άρχ., ποσό άπρόσιτο για τις φτωχές οικογένειες. *Πρός Θεού!*, φώναζε ό Χατζής, *δώστε λύση. Ώς τώρα τό βάσανο των πτωχών ήταν να ζουν, άφότου όμως καθιερώθηκε ή ταφή με νεκροφόρα, τό μεγαλύτερο βάσανό τους κατάντησε ό θάνατός τους.* Ή άνακατασκευή της όδου Σουλίου βρισκόταν προς τό τέλος της, μπορούσαν πιά να διασταυρώνονται και να περνούν ελεύθερα δύο άμαξες.

Οί συνεδριάσεις του Κακουργιοδικείου παρακολουθοΰνταν πάντοτε από πολύ κόσμο. Ό θεσμός των ένόρκων προκαλούσε τό ενδιαφέρον του κοινού, ίκανοποιημένου για την έφαρμογή του, άφου αποτελούσε βασική έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας. Οί πρώτοι ένορκοι είχαν όριστεί, ό κάτάλογος όμως από τόν όποιο είχαν επιλεγεί, δεν περιείχε τά όνόματα όλων, όσοι είχαν δικαίωμα, δεν συμπεριλαμβάνονταν σ' αυτόν π.χ. όλοι

οί επιστήμονες. Ἡ ἀπορία ἀπευθυνόταν στὸν εἰσαγγελέα μὲ τὴν παράκληση νὰ γίνει ἡ συμπλήρωση τοῦ καταλόγου.

Μιὰ δίκη στὸ Κακουργιοδικεῖο, τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Ἰουλίου, δημιούργησε ἀναταραχὴ στὴν πόλη, ξύπνησε μνῆμες κι ἀναρρίπισε πάθη. Δικαζόταν κάποιος «ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ» γιὰ τὴ δράση του κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ ὑπεράσπιση τοῦ κατηγορούμενου ἀναζητώντας ἐλαφρυντικά, θέλησε ν' ἀναμείξει στὴν ὑπόθεση τὴ δράση τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑταιρείας καὶ εἰδικότερα τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Πουτέτση, ποὺ εἶχε δώσει τὴ ζωὴ του πολεμώντας τοὺς Τούρκους. Ὁ κατηγορούμενος εἶχε σκοτώσει κάποιον καὶ ἡ ἀνάμιξη τοῦ Πουτέτση ἐγινε μὲ τὸ δικαιολο-

Μιὰ ἄλλη ἀποψη
τοῦ τουρκικοῦ Διοικητηρίου
τῶν Γιαννίνων

γητικὸ ὅτι καὶ τὸ σῶμα του εἶχε διαπράξει φόνους. Στὸ ἀκροατήριό δημιουργήθηκε ἀναταραχὴ, ποὺ δὲν ἄργησε νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν αἴθουσά του. Ὁ δικηγόρος ὑπεράσπισης Καραπάνος —ὑποστήριζαν οἱ ἀγωνιστὲς τῆς προαπελευθερωτικῆς περιόδου— ἔπεσε στὸ δλίσθημα νὰ ὑβρίζει καὶ νὰ εἰρωνεύεται τὴ σκιά ἑνὸς νεκροῦ, ἀληθινοῦ παλληκαριοῦ, ποὺ τὰ εἶχε δώσει ὅλα στὸν ἀγώνα. Τὸ δικαστήριό, διαισθανόμενο ποῦ θὰ ὀδηγοῦσε ὁ παραλληλισμὸς τῆς δράσης τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑταιρείας μὲ ὅσα βάραιναν τὸν κατηγορούμενο, ἀπαγόρευσε τὴν ἀνάμιξη ὀργανώσεων ἢ προσώπων ποὺ ἀνήκαν σ' αὐτὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διαδικασίας. Ἀπὸ τὴν πλευρά τους οἱ ἀγωνιστὲς, πρότειναν νὰ καταθέσει ὡς μάρτυρας στὴ δίκη, λόγω τῆς ἀτμόσφαιρας ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ, ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Ἀγ. Φορέστης. Ἦταν γενικὸς

πρόξενος τῆς Ἑλλάδας, κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, ἤξερε πρόσωπα καὶ πράγματα, καθοδηγοῦσε τὴν Ἑπειρωτικὴ Ἑταιρεία, μποροῦσε, λοιπόν, ν' ἀξιολογήσει τοὺς στόχους της. Τὰ νέα, μαθεύτηκαν σ' ὅλα τὰ Γιάννινα, οἱ ἀγωνιστὲς σήκωσαν καὶ πάλι ψηλὰ τὸ κεφάλι, οἱ οὐδέτεροι, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους συμπεριλαμβάνονταν καὶ οἱ περισσότεροι Μητροπολιτικοί, δυσφόρησαν μὲ τὶς ἀναμοχλεύσεις ποὺ ἔκανε ὁ Καραπάνος στὸ δικαστήριό, καταλάβαιναν πὼς θὰ ἔβγαιναν μειωμένοι, ἀποτραβήχτηκαν ἀπὸ τὸ προσκήνιο. Αὐτὸ μᾶς ἔλειπε, εἶπε ὁ Πέτρος ἔνα μεσημέρι στὸ τραπέζι, καθὼς ἔτρωγαν, νὰ μᾶς βγάλουν καὶ φονιάδες, σὰν δὲν ντρέπονται, ἔχει ράματα γιὰ τὴ γούνα τους ὁ κύρ-Γιῶργης.

Μόλις ἀνέλαβε πάλι τὰ καθήκοντά του ὁ Φορέστης, ἀποφάσισε περιοδεῖα στὶς περιοχὲς Φιλιατῶν, Παραμυθιάς, Μαργαριτίου καὶ τὶς γειτονικές, αὐτὲς ποὺ ἀποτελοῦν σήμερὰ τὸ νομὸ Θεσπρωτίας. Θεώρησε ἀναγκαῖα

τὴν ἐκεῖ μετάβασή του, γιατί καὶ τὰ προβλήματα ἦταν πολλά, προπαντὸς ὁμως γιατί οἱ ἐκεῖ μουσουλμάνοι (Τσάμηδες), ὑποκινούμενοι ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς καὶ τοὺς πάτρωνές τους, δημιουργοῦσαν καταστάσεις δύσκολες γιὰ τὴ διοίκηση. Ἡ ἀπόφαση τοῦ Φορέστη κρινόταν ὀρθή καὶ διατυπωνόταν ἡ εὐχή νὰ περιοδεύσει ὁ Γενικὸς Διοικητὴς σ' ὅλα τὰ διαμερίσματα τῆς Ἡπείρου, γιὰ νὰ σχηματίσει προσωπικὴ γνώμη γιὰ ὅλα τὰ θέματα, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα παραπέμπονταν σὲ ἐπιτροπές, χωρὶς ποτὲ νὰ λύνονται. Γιὰ τὴ συγκρότηση ἐπιτροπῶν ὁ Χατζῆς ἦταν κατηγορηματικὸς: ...ἂν θέλῃς —ἔγραφε— νὰ σκοτώσῃς ἓνα οἰονδήποτε ζήτημα, νὰ τὸ χαντακώσῃς, νὰ τὸ σαβανώσῃς καὶ νὰ τὸ θάψῃς, δὲν ἔχεις παρὰ νὰ τὸ παραπέμψῃς εἰς μίαν ἐπιτροπὴν, κάτι ποὺ σήμαινε κρυοπάγημα, ψύξιν, ἀποτελμάτωςιν συζητήσεως, ἀναβολὴν συνεδριάσεως —καὶ τὸ ἀποτέλεσμα— νοῦλα πάντοτε. Ἐνίοτε μάλιστα ἐπιτροπὴ σημαίνει καὶ στενοκεφαλιά, σχολαστικότης καὶ στραβὴ ἀντίληψις. Τὴ γνώμη του ὁ Χατζῆς τεκμηρίωνε μ' ἐπιχειρήματα.

Ὁ Γ. Ζωγράφος ἔφυγε πάλι γιὰ τὴν Ἀθήνα, νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τὴν κυβέρνησιν γιὰ τοὺς παραπέρα χειρισμούς τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ. Ὁ Χατζῆς εὐχόταν τὸ ταξίδι τοῦ Ζωγράφου νὰ ἦταν τὸ τελευταῖο, ἔπρεπε νὰ καταλήξῃ σ' ἓνα ἀποτέλεσμα, ἡ ἐκκρεμότητα εἶχε καταστρεπτικὰς ἐπιπτώσεις γιὰ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς, χριστιανούς καὶ μουσουλμάνους. Μιὰ μονάχα λύση ὑπῆρχε γιὰ τὸν ἀρθρογράφου: 300.000 ἄνθρωποι —ἔγραφε— ἐντεῦθεν τοῦ Ἀφου, χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων, ἄνευ ἡσυχίας, ἄνευ συγκομιδῆς, ἄνευ θερισμοῦ, ἄνευ χωραφίων καὶ καρποῦ, δὲν ἐκφράζουσι παρὰ μίαν εὐχήν: νὰ προελάσῃ ὁ ἑλληνικὸς στρατός, νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ σκήπτρου τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου, νὰ ἡσυχάσουν καὶ νὰ κοιτάξουν τὰ χωράφια καὶ τὸ ψωμί των. Καὶ ἄλλαι τόσαι χιλιάδες ἐκείθεν, πρὸς Βεράτιον καὶ Αὐλῶνα καὶ μυριάδες μουσουλμάνων προσφύγων, λιμοκτονούντων εἰς τὰ πέριξ τῆς Αὐλῶνος, τίποτε ἄλλο, παρὰ τὴν εὐχήν ταύτην ἀναπέμπουν. Καὶ ἐρωτᾶται κανεὶς εὐλόγως καὶ διερωτᾶται ἀπορών: Ποῖοι οἱ διεθνεῖς, ποῖοι οἱ ἄλλοι, οἱ οἰοιδήποτε λόγοι, ποὺ ἐξαναγκάζουν σήμερον τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν εἰς αὐτὴν τὴν μετριόφρονα σιωπὴν, ἐνῶ μία ἀτυχὴς κόρη τῆς βασανίζεται καὶ πεινᾷ καὶ ὑποφέρει ἀδίκως;.. Ἡ σκέψις τοῦ ἀρθρογράφου εἶχε τὴ λογικὴ τῆς. Ἀφοῦ ἡ Εὐρώπη εἶχε ἐμπλακεῖ στὸν πόλεμον καὶ τὰ Πρωτόκολλα ἀχρηστεύτηκαν, ἡ Διεθνὴς ἐπιτροπὴ διαλύθηκε, ὁ Βῆδ ἔφυγε, τί ἐμπόδιζε τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον τῆς ἀπέναντι σὲ τόσοις πληθυσμούς, ὑπῆρχε κανένας λόγος ποὺ τὴν ὑποχρέωνε νὰ μὴν ἐνεργήσῃ; Ἴδου ἄλυστον καὶ ἀναπάντητον ἐρώτημα. Φυσικὰ ὑπῆρχαν λόγοι ποὺ παρεβλέπε ὁ Χατζῆς. Οἱ Μεγάλαις Δυνάμεις μπορεῖ νὰ μακελεύονται στὰ πεδία τῶν μαχῶν, φρόντιζαν ὁμως νὰ κρατοῦν σὲ ἰσορροπία δημιουργημένες καταστάσεις, μὲ τὸν ὑπολογισμό νὰ μὴν χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν ἀντίπαλον συνασπισμὸ ἢ διατάραξις τῆς ἰσορροπίας αὐτῆς. Ἐπειτα ἦταν

καὶ ἡ Ἰταλία ποὺ ἔμεινε «οὐδέτερη» καὶ καραδοκοῦσε, σὲ καμιά περίπτωση δὲ θὰ ἐπέτρεπε ἐπάνοδο τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Β. Ἡπειρο. Ἐξάλλου, σὲ ὁρισμένα σημεῖα τοῦ μετώπου, ὅπως στὸ Σάλιαρι —ἡ τοποθεσία αὐτὴ θὰ τυραννοῦσε τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ καὶ κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ '40— οἱ μάχες συνεχίζονταν.

Τὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Σεπτεμβρίου οἱ μάχες γύρω ἀπὸ τὸ Παρίσι, βρίσκονταν στὸ ἀποκορύφωμά τους. Ὃταν ἔγινε γνωστὸ πῶς ἡ πλάστιγγα ἔκλινε πρὸς τὸ μέρος τῶν Γάλλων καὶ τὸ Παρίσι εἶχε ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸν κίνδυνο, *Χαῖρε Γαλλία*, ζητωκραύγαζε ὁ Χατζῆς σὲ κύριο ἄρθρο του, θέση ποὺ ἐνισχύει τὴν ἄποψη διὸ κατὰ τὴν πρώτη περίοδο ὁ Χατζῆς ἦταν μᾶλλον φιλοανταντικὸς. Στὸ πλευρὸ τῆς Γερμανίας τὸν ὁδήγησε ἡ λατρεία του πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο, ποτὲ δὲν τὸν ἐγκατέλειψε. Τὰ φιλογαλλικὰ αἰσθήματα τῶν Γιαννιωτῶν ἐνισχύθηκαν ἀκόμα περισσότερο, ὅταν δημοσιεύτηκε στὴν *Ἡπειρο*, γράμμα τοῦ τόσο ἀγαπητοῦ Γάλλου πρόξενου Κ. Ντυσσάπ, ἀπὸ τῆς Γαλλίας, γραμμένο τὶς μέρες ποὺ τὸ Παρίσι κινδύνευε: *Ἐχετε ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ρώμην τῆς Γαλλίας ἥτις ἀγωνίζεται διὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα*, ἔγραφε ὁ Ντυσσάπ στοὺς Γιαννιωτῆς. *Τὰ ὅπλα τῆς τάχιστα θὰ ζητήσωσι τὸ δίκαιον ἐκ τῶν βαρβάρων. Κάρολος Ντυσσάπ, στρατιώτης τοῦ 26ου ἐμπέδου συντάγματος τοῦ 14ου σώματος (Μαγένης)*. Ὁ Γάλλος διπλωμάτης, ὅταν ἔφτασε στὸ Παρίσι, φεύγοντας ἀπὸ τὰ Γιάννινα, δὲ φρόντισε πῶς θὰ *βολευτεῖ*, θεώρησε χρέος νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα του. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, ὅμως, ποὺ γνῶριζε καλὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ Ντυσσάπ ὡς πρόξενον στὰ Γιάννινα καὶ τὴν ἐπίδραση ποὺ εἶχε στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Ἡπείρου, ἔκρινε πῶς περισσότερες ὑπηρεσίαι θὰ πρόσφερε ὁ Ντυσσάπ ὡς διπλωμάτης, παρὰ ὡς στρατιώτης, γι' αὐτὸ τὸν ξανάστειλε στὰ Γιάννινα ὡς πρόξενον. Νάτος, λοιπὸν καὶ πάλι στὴν ἀγαπημένη του πόλιν ὁ Ντυσσάπ, στὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου, μαζί μὲ τὴ γυναῖκα του. *Μετὰ χαρᾶς ἀνυποκρίτου ἐπανεῖδεν ἡ κοινωνία μας τὸν εὐγενέστατον...*, σημείωνε ἡ *Ἡπειρος* καὶ ἐπλεκε τὸ ἐγκώμιο τοῦ ζευγαριοῦ. Ἄν εἶχε κι ἄλλους διπλωμάτας σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα ἡ Γαλλία, ὅπως τὸν Ντυσσάπ, ἴσως τὰ κατοπινὰ χρόνια νὰ μὴν περνοῦσε τόσες δοκιμασίαι ἢ βασανισμένη Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ἐχθρότητα τῶν Μεγάλων, ἀνάμεσά τους συμπεριλαμβανόταν καὶ ἡ Γαλλία.

Ἡ ἐγγραφὴ τῶν κατοίκων στοὺς ἐκλογικοὺς καταλόγους συνεχιζόταν, μὲ καθημερινὰ ἐπεισόδια, ἐξαιτίας τῆς δυσπιστίας τῶν ἐπιτροπῶν ἀπέναντι στὰ στοιχεῖα ποὺ προσκόμιζαν οἱ ὑποψήφιοι πρὸς ἐγγραφὴ. Κάποτε τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ παίρναν μεγαλύτερες διαστάσεις, ὅπως στὴν Ζωνδῆλα (Δίκωρφο) τοῦ Ζαγοριοῦ, ὅπου ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπιτροπῆς ἀνθυπολοχαγός, ἔδειρε τὸν πρόεδρο τῆς κοινότητος. Οἱ διαμαρτυρίαι τῶν κατοίκων ἦταν ἔντονες, τηλεγραφήματα στὴ Γενικὴ Διοίκησιν, στὸν ἴδιον τὸν πρωθυπουργό, δημοσιεύματα στὶς ἐφημερίδες, ζητοῦσαν τὴν παραδειγματικὴ τιμωρίαν τοῦ ἀξιωματικοῦ. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ὁ Χατζῆς προ-

σπάθησε, καυτηριάζοντας την πράξη, να κατευνάσει τὰ πνεύματα, γιὰ νὰ μὴν πάρουν μεγαλύτερες διαστάσεις τὰ γεγονότα καὶ βρῆκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ κακίσει τὴν ἐπιτροπὴ καταγραφῆς τῶν Γιαννίνων, γιατί ἐνῶ εἶχαν μετονομαστεί οἱ συνοικίες καὶ οἱ δρόμοι τῆς πόλης, αὐτὴ στίς ἀνακοινώσεις τῆς χρησιμοποιοῦσε τὰ παλιὰ τουρκικὰ ὀνόματα, χωρὶς καμιά ἀναφορὰ στὰ νέα.

Στίς 24 Αὐγούστου, ἔγινε μὲ κάθε ἐπισημότητα, στὴν πλατεία Στρατῶνων, ἡ τελετὴ τῆς ἀπονομῆς ἀναμνηστικῶν μεταλλίων σ' ὅσους εἶχαν πάρει μέρος στοὺς δυὸ πολέμους, τὸν ἑλληνοτουρκικὸ καὶ τὸν ἑλληνοβουλγαρικὸ. Ἡ ἡμερησία διαταγὴ τοῦ στρατηγοῦ Α. Παπούλα ἐνθουσίασε ὅλους, ἀλλὰ τοὺς γέμισε καὶ μὲ σκέψεις. Ὁ πόλεμος ἦταν στὰ σύνορά μας, πραγματικὴ ἀπειλὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα δραστηριοποιήθηκαν στὴν προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνακάλυψη κρυμμένων τροφίμων καὶ τὰ ἀποτελέσματα κρίνονταν ἱκανοποιητικά. Πολλὲς ποσότητες κατασχέθηκαν καὶ διατέθηκαν μὲ τὴ διατίμηση, μὲ ταυτόχρονες καταδίκες τῶν παραβατῶν. Οἱ τιμὲς γενικὰ συγκρατήθηκαν, μερικὲς μάλιστα, ὅπως τῶν λαχανικῶν, ἔπεσαν χαμηλά, ἦταν ὅμως καὶ μερικὰ προϊόντα, ὅπως τὰ *περίφημα σταφύλια τῶν Δολιανῶν, περιώνυμα διὰ τὴν γλυκύτητά των*, τὰ ὁποῖα, λόγῳ ποιότητος, πωλοῦνταν ἀκριβὰ, 50 λεπτὰ τὴν ὀκά. Οἱ ἐργασίες γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ ρολογιοῦ τῆς πλατείας ἔβαιναν καλῶς. Τόσο καλῶς ποὺ χρειάστηκε μὴ δεκαετία καὶ περισσότερο γιὰ νὰ γίνῃ ἡ μεταφορὰ. Μ' ἐπιτυχία ἄρχισε καὶ στὰ Γιάννινα ὁ ἔρανος γιὰ τὴν ἀγορὰ ναυαρχίδας, γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ ὑπεροπλία καὶ κυριαρχία μας στὴ θάλασσα, ποὺ εἶχε ἀνταρταεῖ μὲ τὴν παραχώρηση τῶν δυὸ γερμανικῶν πολεμικῶν στὴ Γερμανία. Στὰ Γιάννινα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἡπειρὸ χαιρετίστηκε ἡ κυκλοφορία τῶν πρώτων καπνῶν καὶ τσιγάρων ποὺ φτιάχνονταν ἀπὸ Ἡπειρωτικὰ ἐργοστάσια. Τέτοια ἦταν τὸ *Στέμμα* τοῦ Β. Ι. Παπάρογλου καὶ ἐκεῖνο τοῦ Κεφάλαι. Ὁ Φορέστης ἐξακολουθοῦσε τὴν περιοδείαν του στὴ Θεσσαλία, στὴ Γενικὴ Διοίκησιν τὸν ἀντικαθιστοῦσε προσωρινὰ ὁ Ν. Χαντέλης, δὲν εἶχε φύγει ἀκόμα ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ἡ διένεξη μεταξὺ τῶν γιατρῶν Γ. Σταυρίδου καὶ Δ. Δάνου συνεχίζονταν μὲ ὀξείας χαρακτηρισμοὺς καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρές. Ὁ Σταυρίδης ἔφτασε στὸ σημεῖο ν' ἀποκαλεῖ τὸ Δάνο *κομπογιαννίτη*. Τὸν εἰρωνευόταν ἀκόμα γιὰ τὴν ἀπειρία του, ἦταν νεαρός, μὲ τὸν καιρὸ θὰ μάθαινε. Τὸ σίγουρο εἶναι πῶς ὁ ἡλικιωμένος Σταυρίδης ἐβλεπε στὸ Δάνο ἕνα σκληρὸ ἀνταγωνιστὴ ποὺ τοῦ ἀφαιροῦσε τὴν πελατεία καὶ τὴ φήμην. Τὸ ὄνομα τοῦ Σταυρίδου ὅμως ἔγινε ἀντικείμενο συζήτησης καὶ κουτσομπολιοῦ, ἐξαιτίας κλοπῆς χρημάτων ἀπὸ τὴν ὑπηρετρίαν του. Ὁ Χατζῆς σχολίαζε: *Ἡ ὑπηρετρία τοῦ συμπολίτου ἱατροῦ κ. Σταυρίδου, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπερσοσιαλιστικὴν θεωρίαν τῆς κοινοκτημοσύνης ἀφ' ἑνός, προϋδούσα δ' ἀφ' ἑτέρου τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἀφορήτου κρίσεως ἐνεκεν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, ἐθεώρησε καλὸν νὰ κάμῃ ἀβαρίαν μερικὴν εἰς κάμποσα ἑκατοστάρια τοῦ κυρίου τῆς καὶ νὰ τὰ κρύψῃ. Ἀνακρινόμενη ἀπὸ τὴν ἀστυνομίαν ὁμολόγησε τὴν πράξιν τῆς. Λύπη προξένησε στὰ Γιάννινα καὶ στὸ Ζαγόρι ὁ θάνατος στὴν Ἄρτα τοῦ γενικοῦ ἀρχιάτρου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ Δημ. Βάλλα, ἀπὸ τὸ Μονοδέντρι τοῦ Ζαγοριοῦ. Ἦταν μιά σημαντικὴ φυσιολογία, ἡ νεκρολογία ποὺ δημοσιεύτηκε ἀναφερόταν ἀναλυτικὰ στὸ ἔργο καὶ τὶς ἀρετὲς του.*

Ἐξ αἰτίας τῆς συνεχιζόμενης οικονομικῆς κρίσεως ἡ Γενικὴ Διοίκησιν ἀποφάσισε τὴν περιστολὴ δαπανῶν στίς δημόσιες ὑπηρεσίες. Ἡ ἀπόφασις ἐπικροτήθηκε γιατί ἦταν ἐμφανεῖς σὲ πολλοὺς τομεῖς οἱ σπατάλες ποὺ γίνονταν. Οἱ δάσκαλοι, ποὺ δὲν

είχαν απολυτήριο και αποκλειόταν ο διορισμός τους, κατέφευγαν καθημερινά στη Γ. Διοίκηση εκλιπαρώντας το έλεός της, αν δε διορίζονταν θα πεινοούσαν οι οικογένειές τους. Ο Φορέστης που είχε γυρίσει από την περιοδεία στις επαρχίες της Θεσπρωτίας, έδειξε κατανόηση, συνεννοήθηκε με το Υπουργείο Παιδείας και πέτυχε να εγκριθεί ο διορισμός τους για το σχολικό έτος 1914-1915, από το αρμόδιο τμήμα συντάχθηκε η σχετική απόφαση, για να δημοσιευτεί στο *Επίσημο Δελτίο*, την *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* της Γενικής Διοικήσεως, ο Φορέστης θά την υπέγραφε λίγες μέρες, πριν φύγει για το μοιραίο ταξίδι της Άρτας. Η έκδοση *παράνομων παραρτημάτων* συνεχιζόταν, παρά τις συνεχείς διαμαρτυρίες της *Ηπείρου*. Πρέπει να ήταν κάποιος υπάλληλος από τη Γ. Διοίκηση, στην οποία διαβιβάζονταν αντίγραφα των τηλεγραφημάτων από το εξωτερικό, έκανε στα γρήγορα συρραφή των κειμένων και κυκλοφορούσε *παράρτημα* πριν από την *Ηπειρο*. Ήταν πραγματικά μία απαράδεκτη κατάσταση, ζημίωνε οικονομικά την εφημερίδα, είχε δικίο ο Χατζής να διαμαρτύρεται. Στο γεφύρι της Άρτας κάποιος, άγνωστο ποιού έντολές εκτελώντας, είχε στηθεί εκεί και δεν επέτρεπε σε πεζούς κι όχηματα να περάσουν, αν δεν είχαν μαζί τους όρισμένα πιστοποιητικά. —Τι συμβαίνει; ρωτούσε ο Χατζής, στο παρελθόν τέτοια έκανε ο Γιουσούφ αγάς, αναβίωσε η Τουρκοκρατία λοιπόν;

Η ουδετερότητα δεν εμπόδιζε τους Ιταλούς να βυσσοδομούν έναντιον της Ελλάδας, αλλά και της *Αυτόνομης Ηπείρου*, διαδίδοντας, μ' όλα τα μέσα, προπαντός με τις εφημερίδες, ψεύτικες ειδήσεις. Η *Αυτόνομη Ηπειρος* υποχρεωνόταν σε συνεχείς ανασκευές, για ν' αντιμετωπίσει την Ιταλική κακοήθεια. Σε μία από τις τελευταίες διαψεύσεις (3-9-1914) αναφερόταν: *Πάντα τα αναγραφέντα εις τα Ιταλικά φύλλα περί δήθεν προελάσεως του Αυτόνομου στρατού είναι ψευδή, φαντασιώδη και μηδεμίαν σχέσιν έχοντα προς την αλήθειαν. Ο Αυτόνομος στρατός κρατεί τας πρώτας θέσεις του, μη κινηθείς εκ τούτων ούτε βήμα. Η είδησις είναι φαντασιώδης, αν μη σκόπιμος.*

Ο πόλεμος και η οικονομική κρίση δεν εμπόδιζε τους Γιαννιώτες, αλλά και τους κατοίκους της υπαίθρου, να συρρέουν στα πανηγύρια του καλοκαιριού και μετά τις θρησκευτικές τελετές να γλεντούν και να διασκεδάζουν ως τις πρωϊνές ώρες. Τέτοιους συνωστισμούς παρατηρήθηκε στο πανηγύρι του Άη-Γιάννη της Μπουνίλας (29 Αυγούστου) καθώς και στα πανηγύρια της Παλιουρής και της Φανερωμένης (8 Σεπτεμβρίου). Για να πετύχουν τη συγκέντρωση περισσότερου κόσμου στον Άη-Γιάννη, τα γραΐδια διέδιδαν ότι ο άγιος δεν θεράπευε μόνον πάσαν νόσον και πάσαν μαλακίαν, αλλά και *πᾶν είδος τρέλλας και ζούργιας*. Και πέτυχαν το σκοπό τους.

Οι διατιμήσεις περιόρισαν βέβαια την κερδοσκοπία και τις αποκρύψεις, αλλά δεν τις εξαφάνισαν. Τα τρόφιμα που ανακαλύπτονταν κρυμμένα σε αποθήκες και μοιράζονταν στον κόσμο σε φτηνές τιμές, ήταν λίγα. Ρίχτηκε η ιδέα για την ίδρυση δημοτικής αποθήκης, καθώς κι άλλης, όπου θα αποθηκεύονταν τρόφιμα από τη Γ. Διοίκηση, αλλά και φάρμακα, τόσο αναγκαία για το χειμώνα που πλησίαζε. Πάντως, όταν η Γ. Διοίκηση έφερνε άλευρα προς διανομή ο κόσμος έτρεχε για αγορές, γιατί ήταν φτηνά κι άριστης ποιότητας. Στις δύσκολες αυτές ώρες σημαντική βοήθεια πρόσφερε και το *Οικονομικό συσσίτιο*, το οποίο εξακολουθούσε να λειτουργεί. Εύθυμη νότα, μέσα στη βαρεία ατμόσφαιρα που δημιουργούσε η οικονομική κρίση, ήταν μία διαφήμιση που δημοσίευσε στην *Ηπειρο* Έξυπνος Ζαγορίσιος τυρέμπορος, με τίτλο *Ποιητικά τυριά*:

Ἄπ' τὰ βουνὰ τοῦ Ζαγοριοῦ
τὰ λουλουδοσπαρμένα
τὰ πευκομοσχομύριστα
καὶ τριφυλλοντυμένα
ἦλθε τυρὶ τοῦ τουλουμιοῦ
μέ ἄρωμα καὶ οὐσία
ποῦναι μὴδὲν μπροστὰ σ' αὐτό
καὶ Νέκταρ κι Ἀμβροσία.
Κι ἂν φᾶς μ' αὐτό χυλόπιτα
θά 'ναι γλυκιὰ ἐξ Ἰσου
μέ μάνα 'πὸ τὸν οὐρανὸ
μέ κρέμα Παραδείσου.
Τέτοιο τυρὶ, θεῖο τυρὶ,
ποὺ δὲν τὸ ἔχουν ἄλλοι
στοῦ Πατακύργιου βρίσκεται
τοῦ Κώστα τοῦ μπακάλη,
ὁδὸς Ἀβέρωφ τρέξατε
μὴ χάσετε καιρὸ
πάρετε νόστιμο τυρὶ,
βουτυρωμένο κι εὐθυνό.

Μετὰ τὸ λυπηρὸ ἐπεισόδιο τῆς Ζωνδῆλας, νέο ἐπεισόδιο, στὰ Γιάννινα αὐτὴ τῇ φορᾷ, ἀναστάτωσε τὴν κοινωνία τῆς πόλης. Ἐξω ἀπὸ τὸ κατάστημα τοῦ ἐμπόρου Γ. Ράδου ἀνώτερος ἀξιωματικὸς ἔβρισε τὸν ἐμπορὸ, ἐξαιτίας μιᾶς ἀπάντησής του ὡς πρὸς τὴν τιμὴ τῶν σκουμπριῶν. Ἡ ἀφορμὴ στὴν πραγματικότητα ἦταν ἀσήμαντη, ὁ ἀντίκτυπος ὁμως ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο μεγάλος. Ἐδημιούργησε κατάπληξιν καὶ λύπην, σημείωνε ἡ Ἡπειρὸς καὶ πρόσθετε: Πρέπει νὰ ἀντιληφθοῦν ὅλοι ὅτι στρατὸς καὶ ἀξιωματικὸς σημαίνει πολιτισμὸν καὶ ὄχι ἀγριότητα... Καῖτερισμοὺς ἀρεϊμανίων μουστακιῶν, στρατοκρατίαν γαλονάδων ἢ ἑλληνικὴ συνειδήσις δὲν ἐννοεῖ... Γιὰ τὰ σκληρὰ αὐτὰ λόγια ἡ ἐφημερίδα μετάνοισε. Πληροφορήθηκε σὺν μεταξὺ, ὅτι ὁ ἀξιωματικὸς ἐναντίον τοῦ ὁποίου καταφερόταν, ἦταν ἀπὸ τὰ καλλίτερα στελέχη τοῦ στρατοῦ, εὐγενέστατος, μὲ μόρφωση καὶ ἐξαίρετη κοινωνικὴ θέση, ὅπως ἔντιμος καὶ πατριώτης ἦταν κι ὁ ἐμπορὸς ποὺ ἐξυβρίστηκε. Ἀναιροῦσε γι' αὐτὸ τοὺς βαρεῖς χαρακτηρισμοὺς τῆς κατὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ κι ἀπέδινε τὸ ἐπεισόδιο στὴν κακιὰ στιγμῇ.

Η 9η Σεπτεμβρίου στάθηκε ἡ μοιραία μέρα γιὰ τὸν Ἀγγελο Φορέστη. Περιοδεύοντας στὴν περιοχὴ τῆς Ἄρτας, γιὰ τὴ μελέτη τῶν προβλημάτων τῆς περιοχῆς, σκοτώθηκε ἀπὸ ἀνατροπὴ τοῦ αὐτοκινήτου του, ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν. Ὁ τραυματισμὸς ἦταν βαρὺς, θανάσιμος, καθὼς μεταφερόταν στὴν Ἄρτα, πέθανε. Τὸ νεκρὸ τοποθέτησαν στὴν οἰκία Χέλμη, ἀπ' ἔξω συγκεντρώθηκε πολὺς κόσμος λυπημένος κι ἀνήσυχος γιὰ τὸ θάνατο τοῦ πολιτικοῦ-διπλωμάτη, ποὺ ἂν καὶ δὲν εἶχε ἰδιαίτερους δεσμοὺς μετὰ τὴν Ἄρτα, ἡ ἀγωνιστικὴ ἱστορία του ἦταν γνωστὴ σ' ὅλους, ἦταν φυσικὸ νὰ τοὺς συγκινεῖ ὁ θάνατός του.

Τὰ Γιάννινα, όταν μαθεύτηκε τὸ τραγικὸ γεγονός, συνταράχθηκαν. Στὴν ἀρχὴ οἱ πληροφορίες μιλοῦσαν γιὰ τραυματισμό, ὅμως ἡ ἀτμόσφαιρα εἶχε βαρύνει, τὸ διαισθανόταν ἡ γυναίκα τοῦ Φορέστη, καθὼς κατέβαινε στὴν Ἄρτα, μὲ σφιγμένη καρδιά, ν' ἀνταμώσῃ τὸν τραυματία σύζυγό της. Ὅταν τὴν ὁδήγησαν στὴν οἰκίαν Χέλμη κι ἀντίκρουσε νεκρὸ τὸν ἀγαπημένο σύντροφο τῆς ζωῆς της, ἔπεσε λιπόθυμη δίπλα του. Στὰ Γιάννινα μεγάλες ὁμάδες πολιτῶν συγκεντρώνονταν γύρω ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς Ἡπείρου νὰ μάθουν νέα, εἶχε νυχτώσει, κι ἀκόμα κανένας δὲν ἤξερε τί πραγματικὰ εἶχε συμβεῖ. Ἡ Ἡπειρος ἦταν ἑτοιμὴ γιὰ ἐκτύπωση, τὰ πρῶτα σχόλια διατύπωναν εὐχὲς γιὰ γρήγορη ἀνάρρωση τοῦ τραυματία, ὅπως στὴν ἀρχὴ μαθεύτηκε, ὁ Χατζῆς ὅμως δίσταζε νὰ τὴ στείλῃ στὸ πιεστήριο, εἶχε ἓνα κακὸ προαίσθημα, περίμενε. Τὸ θλιβερὸ ἄγγελμα δὲν ἄργησε νὰ ρθεῖ. Ἡ πρώτη σελίδα τῆς ἐφημερίδας διαλύθηκε κι ὁ Χατζῆς πῆρε τὴν πέννα καὶ μὲ τρεμάμενα ἀπὸ τὴ συγκίνηση χέρια, ἔγραψε τὸ κύριο ἄρθρο. Τίτλος του: Ἄγγελος Τυπάλδος Φορέστης. Φίλος στενὸς καὶ συναγωνιστὴς τοῦ Φορέστη, κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, ἀπ' αὐτὸν ἐπαιρνε τὴν κυβερνητικὴ γραμμὴ γιὰ τὴν κριτικὴ τῆς ἀπέναντι στὴν τουρκικὴ διοίκηση, φίλος καὶ συνεργάτης μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, δὲν ἔγραψε μὲ μελάνι τὸ ἄρθρο του, βούτηξε τὴν πέννα στὸ αἷμα τῆς καρδιάς του, καὶ χάραξε στὸ χαρτί, μὲ κόκκινα γράμματα, τὸν πόνο ποὺ ἔνοιωθε γιὰ τὴν ἀπώλεια τοῦ Φορέστη, τὸν πόνο ποὺ ἔνοιωθαν ὅλα τὰ Γιάννινα γι' αὐτόν. Εἶχε ἔχθρους, ἀλλὰ ποτὲ δὲν εἶχε ἀγαπηθεῖ Ἕλληνας διπλωμάτης, ὅπως ὁ Φορέστης, ἀπὸ τὴ μεγάλη πλειοψηφία τῶν κατοίκων τῆς πόλης γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς ὁ νεκρὸς εἶχε διαθέσει ὅλες τίς δυνάμεις καὶ ἱκανότητές του κι ἔδωσε στὸ τέλος καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ του. Ὑπέροχος, σεμνός, ἀπέριττος, ἀκαταπόνητος καὶ μεγαλεπήβολος, ἔγραψε ὁ Χατζῆς. Ἐκπληκτος ὁ Ἡπειρωτικὸς κόσμος —συνέχιζε— καὶ μετὰ συντετριμμένης καρδιάς καὶ ἀφάτου θλίψεως ἐδέχθη τὸ κεραυνοβόλον ἄγγελμα τοῦ θανάτου τοῦ ὑπερόχου ἀνδρός, τοῦ πολυτίμου φίλου καὶ προστάτου τῆς Ἡπείρου, ἦν τόσον ἠγάπησε καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἐθυσιάσθη βασιτῶν μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς τὸν σταυρὸν τοῦ καθήκοντος. Στὸ ἄρθρο ἀπαριθμοῦνταν οἱ ὑπηρεσίες ποὺ εἶχε προσφέρει ὁ Φορέστης στὴν Ἡπειρο καὶ στὸ τέλος δίδονταν στοιχεῖα τῆς βιογραφίας του. Ἦταν γόνος μεγάλης καὶ ἱστορικῆς οἰκογένειας εὐγενῶν τῆς Κεφαλληνίας, γεννημένος τὸ 1872. Σπούδασε νομικὰ καὶ πῆρε διδακτορικὸ δίπλωμα. Μὲ διαγωνισμό μπῆκε στὸ δικαστικὸ σῶμα, στὸ ὁποῖο ὑπηρετήσε πολλὰ χρόνια. Ἀπὸ στελέχη τῶν κυβερνήσεων, πρὶν ἀπὸ τὸ 1912, ἐπισημάνθηκαν οἱ ἱκανότητες καὶ τὰ προσόντα του καὶ προσλήφθηκε στὴ διπλωματικὴ ὑπηρεσία. Πρῶτα ὑπηρετήσε ὡς πρόξενος στὴν Πρέβεζα καὶ ὕστερα, ἀπὸ τὸ 1909 ὡς τὸ 1912, ὡς γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδας στὰ Γιάννινα. Μὲ τὴν ἐκρηξὴ τοῦ πολέμου ἔφυγε ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ ἐγκαταστάθηκε ὡς σύμβουλος στὸ στρατηγεῖο τῆς Στρατιᾶς Ἡπείρου· στὰ Γιάννινα διορίστηκε νομάρχης καὶ ἀργότερα Γενικὸς

Διοικητής, όταν ο Γ. Ζωγράφος ανέλαβε την προεδρεία της *Αυτόνομης πολιτείας* της Β. Ήπειρου. Ἡ *Ἥπειρος* κυκλοφόρησε στίς 10 Σεπτεμβρίου με πένθιμο πλαίσιο στην πρώτη σελίδα της. Στά Γιάννινα, όχι μόνον οί δημόσιες υπηρεσίες αλλά και τὰ περισσότερα σπίτια σήκωσαν μεσίστιες σημαίες, πραγματικά πενθοῦσαν γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ Φορέστη. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὁ πρωθυπουργὸς Ε. Βενιζέλος ἔστειλε τὰ συλλυπητήρια στὴν οἰκογένειά του σημειώνοντας γιὰ τὸ νεκρὸ ὅτι *...κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ὑπηρεσίαν ἐξετέλεσε πανταχοῦ τὸ καθήκον αὐτοῦ μετ' ἀφοσιώσεως, ζήλου καὶ νοημοσύνης ἐξαιρετικῆς, καταλιπὼν ἐν τῷ κλάδῳ τῆς ἐξωτερικῆς ὑπηρεσίας κενὸν δυσαναπλήρωτον.* Τὸ πρῶτο συλλυπητήριο τηλεγράφημα στάλθηκε ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ Ἑσωτερικῶν Ἑμ. Ρέπουλη μ' αὐτὸ γινόταν γνωστὸ στὴ Γενικὴ Διοίκηση ὅτι ἡ κηδεία τοῦ Φορέστη θὰ γινόταν *δημοσίᾳ δαπάνη* καὶ ἡ κυβέρνησις θὰ κατέθετε στεφάνι *εἰς τιμὴν τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς εὐσυνειδησίας αὐτοῦ.*

Ἡ σορὸς τοῦ Φορέστη δὲν ἐνταφιάστηκε στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του, τὴν Κεφαλληνία. Ἡ *Ἥπειρος* πενθοῦσα ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον προέπεμψε τὸν πολὺκλαυστον νεκρὸν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ με δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, ἔγραφε ὁ Χατζῆς σὲ νέο κύριο ἄρθρο του με τίτλο: *Ἀπορραϊσμός.* Στίς 10 Σεπτεμβρίου ὁ νεκρὸς ταριχεύτηκε στὸ νοσοκομεῖο τῆς Ἀρτας καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μεταφέρθηκε στὸ μητροπολιτικὸ ναὸ τῆς πόλης καὶ ἐκτέθηκε σὲ λαϊκὸ προσκύνημα. Ὑστερα τοποθετήθηκε σ' αὐτοκίνητο καὶ ἄρχισε τὸ μακρυνὸ ταξίδι γιὰ τὴν τελευταία κατοικία του. Πέρασε ἀπὸ τὴ Φιλιππιάδα, ὅπου ἡ ἀγορὰ εἶχε κλείσει, οἱ σημαίες κυμάτιζαν μεσίστιες καὶ ὁ κόσμος εἶχε συγκεντρωθεῖ στοὺς δρόμους, γιὰ ν' ἀποχαιρετήσῃ τὸν ἄνθρωπο, τὸν εἶχε καλὰ γνωρίσει κατὰ τίς μέρες τοῦ πολέμου, καὶ τὸν πολιτικὸ πὺν εἶχε πολὺ ἐνδιαφερθεῖ γιὰ τὴ μικρὴ πόλη τους. Ἀπ' ἐκεῖ ἡ πομπὴ προχώρησε πρὸς τὴν Πρέβεζα. Κατὰ μῆκος τοῦ δρόμου εἶχαν παραταχθεῖ οἱ ἄνδρες δυὸ συνταγμάτων πεζικοῦ γιὰ ν' ἀποδώσουν τιμὲς. Ἡ ἴδια πένθιμη ἀτμόσφαιρα καὶ ἐδῶ, ὁ κόσμος συγκεντρώθηκε στὴν παραλία γιὰ νὰ ἀποχαιρετήσῃ τὸ νεκρὸ, ἡ λάρνακα κατεβάστηκε με προσοχὴ στὴ λέμβο τοῦ λιμεναρχείου, πολλὰ μάτια δάκρυσαν, τὴν τελευταία στιγμὴ πρόφτασε νὰ χαιρετήσῃ τὸ φίλο του ὁ Γάλλος πρόξενος Ντυσσάπ, ἀγκάλιασε τὸ φέρετρο καὶ δὲν ἔλεγε νὰ τὸ ἀφήσῃ, σι' ἀνοιχτὰ περίμενε τὸ ἀτμόπλοιο *Πύλαρος* γιὰ νὰ τὸ παραλάβῃ. Δὲν πλεύριζαν τότε τὰ πλοῖα, δὲν ἐπέτρεπε τὸ μικρὸ βάθος τοῦ λιμανιοῦ. Ὅταν δόθηκε ἡ ἐντολὴ τοῦ ἀπόπλου, τρία σφυρίγματα τάραξαν τὴν ἡσυχία πελάγου καὶ στεριάς, ἦταν τὸ ὕστατο *χαῖρε* γιὰ ἕναν ἄνθρωπο πὺν εἶχε ἀγαπήσῃ πολὺ τὴν Ἥπειρο, τὴν ἄφηνε τώρα γιὰ πάντα. Καθὼς τὸ πλοῖο σιγὰ σιγὰ ἐξαφανιζόταν στὸν ὀρίζοντα, ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν παραλία κουνοῦσε τὰ μαντήλια του, ἦταν σὰν νὰ ξεπροβόδιζε πολὺ ἀγαπημένο πρόσωπο, τέτοιο ἦταν γι' αὐτοὺς ὁ Ἀγγελὸς Τυπάλδος Φορέστης πὺν χάθηκε. Τραγικὴ εἰρωνεία τῆς μοίρας! Τὴ μέρα πὺν στά ἀθηναϊκὰ φύλλα δημο-

σιευόταν ή άπονομή στον Φορέστη του Χρυσού Σταυρού του Τάγματος του Σωτήρος, αυτός άφηνε την τελευταία του πνοή έξω από την Άρτα. Δυό μέρες ύστερα από τό θάνατό του αποκαλύφτηκε ότι ή άπουσία του στην Άθήνα «μέ άδεια», όφειλόταν σε κυβερνητική απόφαση νά σταλεί στο Παρίσι για νά στελεχώσει την εκεί πρεσβεία, ξανοιγόταν λαμπρό μέλλον μπροστά του, οί άνάγκες όμως της Ήπειρου ύποχρέωσαν την κυβέρνηση νά τον αφήσουν στη Γενική Διοίκηση. Στίς 14 Σεπτεμβρίου, Κυριακή, έγινε στο μητροπολιτικό ναό των Γιαννίνων πάνδημο άρχιερατικό μνημόσυνο, στο όποιο παρευρέθηκαν όλες οί άρχές, στρατιωτικές και πολιτικές, κι όλόκληρο τό προξενικό σώμα, μ' εξαίρεση τον πρόξενο της Τουρκίας. Τέτοια μνημόσυνα έγιναν σ' όλες τις πόλεις και τις κωμοπόλεις της Ήπειρου. Τό δημοτικό συμβούλιο των Γιαννίνων τον τίμησε, δίνοντας τ' όνομά του σ' ένα δρόμο της πόλης. Ό Χατζής, τέλος, δημοσίευσε στην Ήπειρο ένα ποίημα για τον φίλο και πολύτιμο συνεργάτη που έχασε.

Άν για τους Γιαννιώτες ό θάνατος του Φορέστη αποτέλεσε συναισθηματικό κραδασμό που γέμισε την καρδιά τους με λύπη, για τον Πέτρο κι όλο τον κόσμο των αγωνιστών της προαπελευθερωτικής περιόδου, τό πλήγμα ήταν βαρύ. Από την πρώτη στιγμή που μαθεύτηκε τό γεγονός ό Πέτρος άφησε τό μαγαζί, πήγε στο σπίτι, φόρεσε ένα μαύρο κουστούμι, οί δικοί του έσφιξαν την καρδιά τους, όταν έμαθαν τό χαμό του οικογενειακού τους φίλου, νοίκιασε ένα αυτοκίνητο, πήρε κι άλλους δυό μαζί του, ήταν στον ίδιο τομέα στην όργάνωση των Γιαννίνων, και κατέβηκε στην Άρτα. Έμαθε σε ποιό σπίτι μεταφέρθηκε ό νεκρός, έτρεξε και βρέθηκε εκεί τη στιγμή που ή γυναίκα του Φορέστη, χτυπημένη σαν από κεραυνό στη θέα του νεκρού συζύγου της, μόλις ένας χρόνος είχε περάσει από τό γάμο τους, σωριαζόταν στο πάτωμα· ό Πέτρος πρόκανε και τη συγκράτηση, είχε φτάσει λίγο ύστερα απ' αυτή στην Άρτα και την ακολουθούσε διακριτικά, δέν ήθελε νά κάνει έμφανή την παρουσία του, θά τη βοηθούσε όταν χρειαζόταν. Στάθηκε κοντά στη Μαρία σ' όλες τις άτέλειωτες ώρες της δοκιμασίας της, ως τη στιγμή που τό χώμα του Άργοστολιού σκέπασε τον Άγγελο, 42 χρονών άνδρα, πάνω στην άκμή της ηλικίας και της δράσης του. Όλη ή Κεφαλλονιά ήταν εκεί, δάσος τά στέφανα, τιμές που τις άξιζε ό πρόωρα χαμένος εύπατρίδης, που νά συμμαζέψει τό μυαλό και την καρδιά της ή Μαρία, είχε βέβαια τους δικούς της, τό φιλικό χέρι όμως του Πέτρου της στάθηκε πολύτιμο, δέν θά τό ξεχνούσε ποτέ. Έμεινε δυο-τρεις μέρες ακόμα ό Πέτρος στο Άργοστόλι, έπειτα γύρισε στα Γιάννινα έξουθενωμένος από τη μεγάλη δοκιμασία.

Την άλλη μέρα, πριν πάει στο σπίτι, πέρασε από τά τυπογραφεία της Ήπειρου. Ό Χατζής ήταν εκεί σκυμμένος στις κάσες των στοιχείων, μέ τό συνθετήριο στο χέρι, άρρώστησε ένας τυπογράφος κι ήταν ύποχρεωμένος νά τον αναπληρώσει, μόλις είδε τον Πέτρο άκούμπησε τό συνθετήριο στην κάσα κι έτρεξε νά τον άγκαλιάσει. Έμειναν έτσι λίγα λεπτά, χωρίς

νά μιλοῦν, ὕστερα κάθησαν στοῦ γραφεῖο, ἦταν κεραυνός, σέ ξάστερο οὐρανό εἶπε ὁ Χατζῆς, ἀνεπάντεχο, τελείως ἔξω ἀπὸ τὴ λογική, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος μᾶς ὀρφάνεψε. — Ὅλους; ρώτησε χωρὶς νὰ σηκώσει τὰ μάτια του ὁ Πέτρος. — Ἐχεις δίκιο, ἀπάντησε ὕστερα ἀπὸ σκέψη ὁ Χατζῆς, ἐννοοῦσα τὸν κόσμο τὸ δικό μας, τοὺς ἀγωνιστές, τοὺς ἐπώνυμους καὶ τοὺς ἀνώνυμους, οἱ περισσότεροι Ἑπειρώτες ἀκολουθοῦσαν τὴν «Ἐταιρεία» μας, δὲν μιλάω γιὰ τοὺς ἀρνητές, αὐτοὶ ἦταν καὶ τότε καὶ σήμερα ἐχθροὶ του, μερικοὶ μιλοῦν μὲ συγκινητικὰ λόγια γιὰ τὸ Φορέστη, δακρύζουν κι ὅλας, ψέμματα λένε, εἶναι ὑποκριτές, ἀσεβοῦν στὴ μνήμη του. Δὲν ξέρω ἐσύ πῶς τοὺς βλέπεις, ἐμένα δὲν μὲ γελοῦν. Σώπασαν, τί ἄλλο νά-λεγαν; Ὁ Πέτρος σηκώθηκε, ἔσφιξε τὸ χέρι τοῦ φίλου του καὶ ξεκίνησε νὰ φύγει. — Ἐγὼ θὰ πάω στίς σαράντα στοῦ Ἀργοστόλι, εἶπε ὁ Χατζῆς, ἔρχεσαι καὶ σύ; — Εἶναι νὰ τὸ ρωτᾷς; τὸν πρόφτασε ὁ Πέτρος, τὸ εἶχα ἀποφασισμένο ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς κηδείας. Πρέπει νὰ βρεθοῦμε κοντὰ στὴ Μαρία, ἔχει τὴν ἀνάγκη μας.

Ἡ ροὴ τῶν γεγονότων καὶ ἡ ἐμφάνιση νέων προβλημάτων, δὲ σταμάτησαν βέβαια μὲ τὴ θλιβερὴ παρένθεση τοῦ θανάτου τοῦ Φορέστη. Στὴν Ἀλβανία οἱ ἀλληλοσυγκρουόμενες φατρίες συνέχιζαν τὸν πόλεμο, στοῦ Δυρράχιο μάλιστα ὑψώθηκε ἡ τουρκικὴ ἡμισέληνος. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἤθελαν νὰ ξεχάσουν τὴν Ἀλβανία. Καὶ δὲν τὴν ξέχασαν ὥς τις μέρες μας, αὐτὸ ἀποδεικνύουν οἱ στενὲς σχέσεις πού ἀναπτύσσουν ἡ Τουρκία καὶ ἡ Ἀλβανία τὸν τελευταῖο καιρὸ.

Μὲ τὴν ἀνοικοδόμηση ἡ πόλη τῶν Γιαννίνων ἐμφάνιζε μιὰ κατάσταση ἀναρχίας ἀπὸ αἰσθητικῆς πλευρᾶς. Δίπλα στὰ ἐτοιμόρροπα σπίτια, χτίζονταν τὰ καινούργια, ἔτσι ὅλα ἐμοιαζαν μὲ κουρελοῦ στὴν ὁποία πολλὰ κομμάτια ἦταν ἀπὸ ἀτόφιο μετάξι, ξεχώριζαν κι ἔλαμπαν, κι ἄλλα ἀπὸ εὐτελῆ ὕλικά. Γιὰ νὰ ἐξωραϊστεῖ ἡ πόλη ἔπρεπε πρῶτα νὰ γκρεμιστοῦν τὰ παλιά κι ὕστερα νὰ χτιστοῦν τὰ νέα, ἔτσι ἔλεγαν οἱ εἰδικοί. Στίς 14 Σεπτεμβρίου ἄρχισε τίς παραστάσεις του ὁ θίασος Ρεζάν-Γαβριηλίδη, ἓνας καλὸς θίασος, μὲ πλούσιο ρεπερτόριο. Οἱ πρῶτοι κληρωτοὶ ἄρχισαν νὰ παρουσιάζονται στὰ στρατολογικὰ γραφεῖα, ἐκεῖ τοὺς ἐντυναν καὶ τοὺς ἔστελναν στοὺς λόχους. Χαριτωμένη χαρακτηριζόταν ἡ ἐμφάνιση τῶν μαθητριῶν τοῦ *Οἰκοτροφείου* θηλέων, πού κάθε Κυριακὴ ἐβγαίνουν στὴν πλατεῖα γιὰ τὸν περίπατό τους, αὐτὸ γινόταν ὡς τὸ 1940. Οἱ ὁμοιόμορφες ἀμφιέσεις τους καὶ τὰ ὁμοιόμορφα καπελλάκια τους ἔκαναν ἐντύπωση. Κάτι τέτοιο σήμερα θὰ θεωροῦνταν ὀπισθοδρομικό.

Στὴν Ἑπειρὸ ἄρχισε ἡ δημοσίευση, σὲ συνέχειες, τῆς *Λευκῆς Βίβλου* πού εἶχε κυκλοφορήσει ἡ Ἀγγλία. Τὰ κείμενα, ἐπίσημα ἐγγραφα κυρίως, ἀποδείκνυναν τὴν εὐθύνη τῆς Γερμανίας γιὰ τὴν ἐκρηξὴ τοῦ πολέμου. Τὰ ἐγγραφα εἶχαν ἐπηρεάσει τὸ Χατζῆ καὶ τοῦ ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴ νὰ ἐκδηλώσει φιλοβρετανικὰ αἰσθήματα, ἀναδημοσιεύοντας ἀντιγερμανικὰ ἄρθρα, ἀπὸ ἀγγλικὲς ἐφημερίδες ἢ συνθέτοντας ἀνάλογα δικά του. Σ' ἓνα τέτοιο ἄρθρο του μὲ τίτλο: *Ἡ τιμωρία*, τόνιζε: *Ἡθέλησες νὰ περιφρονήσης τὴν εἰμαρμένην καὶ νὰ παίξης τὴν τύχην σου, ἂν καὶ ἐγνώριζες ὅτι ἂν χάσης σὲ περιμένει ἡ καταστροφή. Ἀφοῦ τὸ ἠθέλησες πρόσμενε τὴν τι-*

μωρίαν, ήτις έπέρχεται βαρεία... Καϋμένη Τευτονία, τί θα ύποφέρει ή ύπερηφάνειά σου... Βέβαια ήταν πολύ νωρίς ακόμα για να κρίνει κανείς προς ποιά πλευρά είχε κλίνει ή πλάστιγγα του πολέμου. Οί Γερμανοί εξακολουθοϋσαν να είναι επικίνδυνοι ως τó τέλος. Ώστόσο ó Χατζής στίς κρίσεις του στάθηκε προφητικός. Οί κίνδυνοι έζωναν την Έλλάδα από παντοϋ. Έκτός από τη Σερβία, που αποτελοϋσε ανοιχτή πληγή στα βόρεια σύνορά της, πληροφορίες έγκυρες μιλοϋσαν για έξοδο της Τουρκίας στον πόλεμο, στο πλευρό των Κεντρικών αυτοκρατοριών, ή απειλή για την Έλλάδα ήταν από τίς μεγαλύτερες. Άνοιχτό έμεινε και τó θέμα της τύχης της *Αυτόνομης Πολιτείας* της Β. Ήπειρου, ή ίδια ή Άλβανία δέν ήταν ó μεγάλος κίνδυνος, οί έσωτερικές διαμάχες της την είχαν αποδυναμώσει, πίσω της όμως κρύβονταν ή Αϋστρία και ή Ίταλία. Η πρώτη ήταν άπασχολημένη με την έμπλοκή της στον πόλεμο, έχανε τίς μάχες τη μιá ύστερα από την άλλη, δέν της ήταν δυνατό να ξανοιχτεί σε νέες περιπέτειες, ή Ίταλία όμως, που άνηκε στη συμμαχία των Κεντρικών αυτοκρατοριών και τώρα έκανε τá γλυκά μάτια στην Entente, καραδοκοϋσε. Νοιώθω κάποια άποστροφή άπέναντι σ' αυτή τη χώρα, όχι έναντίον του λαοϋ της, που δέν φταίει σε τίποτα, αλλά έναντίον των κυβερνήσεών της, που πάντα, είτε δημοκρατικές ήταν, είτε φασιστικές, αντιστρατεύτηκαν στα έθνικά δίκαια της πατρίδας μας. Από τó 1912-13 ως τó 1940, που ή Ίταλία μās έπετέθηκε ανοιχτά για να μās ύποδουλώσει, ταπεινωθήκαμε πολλές φορές εξαιτίας της, πάντα είχε επιθετικές διαθέσεις σε βάρος μας, χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα τη διασφάλιση των συμφερόντων της Άλβανίας, την όποία στην πραγματικότητα ήθελε να καταβροχθίσει.

Δέν ξέρω τί αισθήματα έτρεφαν οί Τουρκοί άπέναντι στους ήγέτες του *Νεοτουρκικοϋ κομιτάτου*, που όδήγησαν τελικά τη χώρα τους στον πόλεμο, στίς παραμονές όμως της έξόδου της Τουρκίας ή μουσουλμανική κοινότητα των Γιαννίνων ήταν διχασμένη. Σε πολλούς ξύπνησε μέσα τους ó άτταβισμός κι όνειρευόνταν νέες αυτοκρατορίες και μεγαλεία, άλλοι όμως, προσγειωμένοι και λογικοί, με την έμπειρία των τραυμάτων που είχε δεχτεί ή Τουρκία κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, νά! τά Γιάννινα, ή αγαπημένη πατρίδα τους είχε πέσει στους Γιουνάνηδες, κι αυτοί είχαν καταντήσει δοϋλοι των δούλων τους, φοβοϋνταν πώς με την πολιτική που ακολουθοϋσε ή Τουρκία έμπαινε σε νέες περιπέτειες. Ό πόλεμος συνεχιζόταν μ' ένταση σ' όλα τά μέτωπα, μ' έξάρσεις και ύφέσεις, με καταλήψεις κι ανακαταλήψεις έδαφών και πόλεων, που καταστρέφονταν συθέμελα, οί μάχες διεξάγονταν σε ανοιχτά πεδία, δέν είχε ξερθεί ακόμα ή ώρα των χαρακωμάτων. Στα Γιάννινα τά προξενεία συνέχιζαν την έκδοση των δικών τους ανακοινωθέντων τó καθένα, δέν έβρισκες άκρη με τά όσα έλεγαν, μόνο από έγκυρα διεθνή πρακτορεία μπορούσες να μάθεις την αλήθεια, κι αυτή όχι όλόκληρη. Η Ήπειρος πλήρωνε για νάχει προσπέλαση σ' αυτά, την έξοργιζαν όμως οί λαθραίοι εκδότες παραρτημάτων, που έκλε-

βαν τὰ δικά της τηλεγραφήματα καὶ τὴν ζημίωσαν, τὰ σχόλια ποὺ ἔγραφε δὲν ἔφεραν ἀποτέλεσμα.

Οἱ νεοσύλλεκτοι ἄρχισαν τὴν ἐκγύμναση, ἔπρεπε γρήγορα νὰ γίνουν καλοὶ στρατιῶτες, κανένας δὲ μπορούσε νὰ προβλέψει τί θὰ γίνει στὸ ἄμεσο μέλλον. Οἱ Γιαννιώτες παρακολουθοῦσαν τὰ γυμνάσια, κυρίως δσα γίνονταν στὴν πλατεία τῶν Στρατώνων, καμάρωναν τὰ παιδιὰ τους, κι ἀγανακτοῦσαν μὲ δσους προσπαθοῦσαν ν' ἀποφύγουν τὴ στράτευση μὲ διάφορα μέσα. Κάτι ποὺ τοὺς γέμισε ἀγανάκτηση ἦταν ἡ ὑποβολὴ αἰτήσης ἀπὸ Ἑπειρώτη γιὰ ἀλλαγὴ τῆς ὑπηρεσίᾱς του, ἤθελε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ μὴν πάει στρατιώτης. Θηρίο ἔγινε ὁ Χατζῆς: *Ὁ ὑποβαλὼν τοιαύτην αἴτησιν, ἔγραφε, δὲν δύναται νὰ εἶναι Ἑλλήν, οὔτε καὶ Ἑπειρώτης, γιὰ νὰ τολμήσῃ νὰ φθάσῃ σὲ τέτοιο κατάντημα. Ἄν πράγματι ὑπάρχει ἡ αἴτησις τότε μὲ καφτὸν σίδερον ἐντεῦθεν θέλομεν τὸν σφραγίσῃ εἰς τὸ μέτωπον ὡς δακτυλοδεικτούμενον αἰσχος πανωλοβλήτου διὰ τὴν Ἑπειρωτικὴν ἀξιοπρέπειαν.* Τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ὀκτωβρίου ἀνέλαβε τὴ διοίκησιν τοῦ Ε' Σώματος Στρατοῦ ὁ ἀντιστράτηγος Π. Δαγκλῆς. Ἦταν ὁ πιὸ κατὰλληλος γιὰ τὴ διοίκησιν Ἑπειρωτικῶν μονάδων καὶ τὴν ἀξιοποίησίν τους κατὰ τὸν καλλίτερο τρόπο.

Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἦρθε ἡ πληροφορία ὅτι ἀναπληρωτῆς Γενικὸς Διοικητῆς Ἑπείρου διοριζόταν ὁ Θεόδωρος Ἀγγελόπουλος, ἀριστοῦχος τῆς νομικῆς, μὲ μεταπτυχιακὲς σπουδὲς στὴ Γερμανία, Γαλλία καὶ Ἰταλία, πρώην νομάρχης Λακωνίας. Ἡ ἀναγγελία διορισμοῦ νέου Γ. Διοικητῆ, ἀναζωπύρωσε τὴ συζήτησιν γύρω ἀπὸ τὴν κατάργησιν ἢ ὄχι τῶν Γενικῶν Διοικήσεων. Οἱ πληθυσμοὶ τῆς Ἑπείρου τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Νησιῶν δὲ συμφωνοῦσαν μὲ τὴν κατάργησιν, τὴν ἀπόφασίν τους ἐξέφραζαν οἱ ἐφημερίδες ποὺ ἐκδίδονταν σὲ κάθε περιοχῇ, διαμαρτύρονταν μάλιστα γιὰ τὸν περιορισμὸ τῶν ἐξουσιῶν ποὺ εἶχαν παραχωρηθεῖ στίς Γενικὲς Διοικήσεις καὶ ποὺ μ' αὐτὲς δόθηκε νόημα στὴν ἀποκέντρωσιν, ἡ ὁποία πρόσφερε πολλὰ στίς ἀπελευθερωμένους περιοχές. Οἱ κάτοικοι τῶν νέων περιοχῶν εἶχαν τὴν αἰσθησιν ὅτι ἡ πίεσιν γιὰ τὴν κατάργησιν τῶν Γενικῶν Διοικήσεων προέρχονταν ἀπὸ τὰ πολιτικὰ σαλόνια τῶν Ἀθηνῶν, ἀντιδημοτικὲς ἦταν οἱ Γ. Διοικήσεις γι' αὐτά, τίς θεωροῦσαν ἄγος κι ἀντίθετες μὲ τὴν ὑπόστασιν τοῦ κράτους.

Μὲ ἀφορμὴ τὴ δίκη τοῦ κατηγορούμενου ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾱ, ἀνακινήθηκε καὶ πάλι τὸ θέμα τοῦ προαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα, μ' ἐρωτήσεις παρέδρων καὶ ἐνόρκων ποὺ ὄχι μόνο μείωναν τὴν προσφορὰ τῶν ἀγωνιστῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς καταλόγιζαν εὐθύνες γιὰ τὴ δραστηριότητά τους. Γεμάτος ὀργή ὁ Χατζῆς ἔγραψε ἓνα ἐκτενέστατο ἄρθρο μὲ τὸ ὁποῖο ὀριοθετοῦσε τίς διαστάσεις τῆς δράσης τῆς *Ἑπειρωτικῆς Ἐταιρείας* καὶ καυτηρίαζε τὴ στάσιν τῶν ἀντιπάλων της. *Πρωτοφανεῖς ἀντιλήψεις* τιλοφοροῦσε τὸ ἄρθρο του καὶ σημείωνε ἀνάμεσα στ' ἄλλα: *Πᾶσα κίνησις, πᾶσα ὀργάνωσις, πᾶς ἀγών, ἔστω καὶ ἀπελπις, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται νὰ*

μη φέρη τίποτε άλλο παρά αἷμα, εἶναι ἱερός! Ἔτσι σκέπτονται οἱ εὐγενεῖς λαοί. Τουλάχιστον μέσα εἰς τὸ αἷμα θὰ πνιγῇ τὸ αἶσχος τῆς δουλείας. Θ' ἀνάψῃ φωτιά καὶ ἡ φωτιά εἶναι πάντοτε πλάστρα νέων κόσμων καὶ νέων γεγονότων. Ἔτσι μιλεῖ, ἔτσι διδάσκει ἡ ἱστορία. Κάθε κίνησις, κάθε ἐπανάστασις εἰς κάθε ἱστορίαν ἔτσι ἤρχισεν. Ὅχι μὲ μεραρχίας καὶ πυροβολαρχίας, μὲ ἀπηλπισμένα κινήματα ὀλίγων ἐν ὀνόματι τῶν πολλῶν. Περνᾷ ὁ Παῦλος ὁ Μελάς εἰς τὴν Μακεδονίαν. Εἰς τὴν Ἑπειρον ὁ Πουτέτης, ὅχι διότι αὐτοὶ οἱ δύο θὰ σώσουν τὰς χώρας ἢ θὰ τινάξουν τὸν τύραννον, ἀλλ' ὥς ἡ ὡραία, ἡ εὐγενὴς φωνὴ τοῦ ἔθνους, ἡ σπείρασα βαθύτατα τὸ μῖσος πρὸς τὴν τυραννίαν καὶ φωνάζουσα τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν εἶναι ἐντιμοί. Καὶ οἱ λαοὶ τῶν ὑπερηφανεύονται δι' αὐτούς. Καὶ δὲν ἐρωτοῦν ἂν ἐσκοτώθηκε μία πανοῦκλα προδίδουσα, ἢ ἓνας προδότης ἐμαχαιρώθηκε δίχως ἀπόφασιν ὀρκωτοῦ δικαστηρίου. Ἀλλοίμονον εἰς τὰ ἔθνη, ἂν οἱ ἀγῶνες τῶν ἐκρίνοντο καὶ ἐξευτελίζοντο ἔτσι, ὅπως ἐπάνω κάτω, ἐνώπιον τῶν κυρίων συνέδρων τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, μερικοὶ τῶν κυρίων ἐνόρκων τῆς Ἑπείρου ἔδειξαν τάσεις νὰ παραστήσουν τὴν πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑπείρου ἐποχὴν.

Τὸ ἄρθρο προκάλεσε ἀναταραχὴ στὸν κόσμον τῶν ἀγωνιστῶν. Ἐβλεπαν νὰ διαμορφώνεται, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, μιὰ ἀτμόσφαιρα δυσμενὴς γιὰ τὴν ἑθελοντικὴν προσφορὰ τοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας σὲ κάθε εἶδους δραστηριότητα καὶ κυρίως γιὰ ν' ἀποδυναμώσουν τὸ δυνάστη, καὶ ὕστερα γιὰ νὰ κόψουν σύρριζα τὴν προδοσίαν, νὰ τιμωρήσουν τοὺς καταδότες καὶ νὰ ἐξοντώσουν τίς συμμορίες τῶν ρουμανόβλαχων, ποὺ μαζὶ μὲ Τούρκους καὶ Ἀρβανίτες καταδυνάστευαν τὴν Ἑπειρον καὶ τὰ ἴδια καὶ τὰ Γιάννινα. Δὲν ἦταν μόνο αὐτά, ἦταν καὶ ἄλλα πολλά, ὅλα μαζὶ κρατοῦσαν τὸ ἐθνικὸ φρόνημα τῶν Ἑπειρωτῶν ψηλά, ἢ ἴδια ἢ ἑλληνικὴ κυβέρνησις στεκόταν στὸ πλευρὸ τοὺς, ὁ Φορέστης τοὺς καθοδηγοῦσε, ἔρχονταν τώρα οἱ ψοφοδεεῖς, μ' ἐπικεφαλῆς κάποιους Μητροπολιτικούς, νὰ τοὺς κατηγορήσουν πὺς ἦταν λάθος ὁ ἀγῶνας τοὺς, δὲν ἔπρεπε νὰ σκοτώνουν τοὺς προδότες καὶ τοὺς συμμορίτες τῶν ρουμανιζόντων χωρὶς δίκην, τέτοια μόνον οἱ ἐγκληματίες ἔκαναν. Οἱ διαβολὲς καὶ ἡ δυσφήμιση τοῦ ἀγῶνα ἔπρεπε νὰ σταματήσουν. Στόμα τὸ στόμα εἰδοποιήθηκαν ὅλοι, ὅσοι ἦταν ὀργανωμένοι στὴν Ἑπειρωτικὴ Ἐταιρεία, καὶ τρεῖς μέρη ἀργότερα, Κυριακὴ, συγκεντρώθηκαν στὴν αἴθουσα τοῦ Ἐπιμελητηρίου, γιὰ νὰ κουβεντιάσουν τὸ θέμα καὶ νὰ διαμαρτυρηθοῦν στὶς ἀρχές. Μαζεύτηκαν ἐκεῖ τρανὰ ὀνόματα τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας, πρόφτασαν καὶ ἦρθαν καὶ μερικοὶ ἀπὸ τὰ χωριά, ἐκπρόσωποι ἀπὸ τοὺς κύκλους καὶ τὰ τμήματα τῆς Α' Διεύθυνσης, γιαιοί, δικηγόροι, φαρμακοποιοί, ἔμποροι, ἐπιχειρηματίες, ἐργάτες, ἀγρότες, εἶχαν τότε ἀψηφήσει τὴ ζωὴ τοὺς, πολεμώντας γιὰ τὴ λευτεριά, θὰ λογάριάζαν τώρα τίς διαβολὰς καὶ τοὺς ψιθύρους τῶν αὐλοκολάκων καὶ τῶν μικρῶν ἀνθρώπων ποὺ προσπαθοῦσαν μὲ κάθε τρόπο νὰ πλουτίσουν, αὐτοὶ ζητοῦσαν σήμερον τὸ λόγο ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστές.

Σηκώθηκαν και μίλησαν πολλοί: ὁ δικηγόρος Γ. Τζαβέλας, ὁ γυμνασιάρχης Γ. Καλούδης, ὁ ἀστυῖατρος Ἀρ. Χρησιτίδης, αὐτὸς εἶχε κατορθώσει μὲ καθημερινὸ κίνδυνο τῆς ζωῆς του νὰ ἐφοδιάσει μὲ χιλιάδες ὅπλα τοὺς Γιαννιώτες καὶ τίς ὁμάδες τῆς ὑπαίθρου, ὁ καθηγητὴς Φ. Σεγκούνης, ὁ δικηγόρος Ν. Γεωργίτης, ὁ ἐπιχειρηματίας Πέτρος Κωστίδης, ὁ δημοσιογράφος Γ. Χατζῆς, ὁ τραπεζίτικὸς Ἀλ. Λιβαδεὺς κι ἄλλοι πολλοί. Οἱ ὁμιλητὲς δὲν ἔκρυβαν τὴν ἀγανάκτηση γιὰ τὴ στάση ἐκείνων, ποὺ ἀντὶ νὰ τιμῶν τὸν ἀγῶνα, χρησιμοποιοῦσαν μεθόδους ὄχι μόνο γιὰ νὰ τὸν ἐλαχιστοποιήσουν, ἀλλὰ προπαντὸς νὰ τὸν ἀμαυρώσουν, ἂν δὲν ἀντιδρούσαν, θὰ πρὸδιναν τὴν ἱστορία.

Ἡ οἰκονομικὴ κρίση στὰ Γιάννινα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἠπειρο συνεχιζόταν μὲ τάση ἐπιδείνωσης, ἐξαιτίας τῶν συνεπειῶν τοῦ πολέμου. Τὰ ἐνοίκια εἶχαν γίνει ἀπλησίαστα, οἱ ἰδιοκτῆτες ζητοῦσαν ὑπέρογκα ποσά, μαζὶ καὶ τὴν προπληρωμὴ μιᾶς τριμηνίας ἢ ἑξαμηνίας. Ἐκβιασμὸς χαρακτηριζόταν ἡ στάση τους, ζητήθηκε ἡ ἐπέμβαση τῶν ἀρχῶν. Ἡ μήνυση ποὺ εἶχαν ὑποβάλλει οἱ Ἑβραῖοι ἔμποροι τῶν χαλασμένων ἀλεύρων ἐναντίον τῆς Ἠπείρου ἀπορρίφθηκε, ἔκκρεμοῦσε, ὅμως, ἡ μήνυση τῆς τελευταίας ἐναντίον τους. Τὰ σχολεῖα, ἂν καὶ πλησίαζε ὁ Ὀκτώβριος, δὲν εἶχαν ἀνοίξει. Ἡ καθυστέρηση ὀφειλόταν ὄχι μόνο στὴν ἔλλειψη ἐπαρκῶν καὶ κατάλληλων σχολικῶν αἰθουσῶν στὶς πόλεις, προπαντὸς στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ κυρίως στὴν κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ διορισμοῦ τῶν δασκάλων καὶ τὴν πληρωμὴ τους ἀπὸ τὸ κράτος. Ὡς τότε οἱ δάσκαλοι καὶ καθηγητὲς διορίζονταν καὶ πληρώνονταν ἀπὸ τίς κοινότητες, αὐτὸ ἔπρεπε νὰ σταματήσει. Ἡ κυβέρνησις εἶχε καταρτίσει νομοσχέδιο γιὰ τὴν ἐκπαίδευση, ἡ κατάθεσή του ὅμως στὴ Βουλὴ καὶ στὴ συνέχεια ἡ ψήφισή του καθυστέρησαν. Οἱ κοινότητες, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, δὲ διόριζαν ἐκπαιδευτικούς, περιμέναν νὰ ψηφιστεῖ τὸ νομοσχέδιο, πολλὰ δὲν εἶχαν καὶ χρήματα γιὰ νὰ πληρώσουν. Ἡ ἀνωμαλία παρατάθηκε ὅλο τὸν Ὀκτώβριο σχεδόν, ἑκατοντάδες δάσκαλοι περιφέρονταν ἀδιόριστοι, χωρὶς νὰ μισθοδοτοῦνται, κινδύνευαν νὰ πεινάσουν οἱ οἰκογενεῖές τους, χιλιάδες μαθητὲς ρεμπέλιαζαν στοὺς δρόμους, οἱ γονεῖς διαμαρτύρονταν, ἔπρεπε τὸ ὑπουργεῖο, μέχρις ὅτου ψηφιστοῦν τὰ νομοσχέδια, νὰ πάρει μέτρα γιὰ νὰ σταματήσει ἡ ἀποδιοργάνωση τῆς ἐκπαίδευσης, ἡ μόνη προσωρινὴ λύση ἦταν νὰ ἐξουσιοδοτηθοῦν οἱ κοινότητες νὰ ρυθμίσουν τὰ σχολικὰ πράγματα, ὅπως γινόταν στὸ παρελθόν.

Ὁ ἐμπορικὸς σύλλογος Ἰωαννίνων Γεώργιος Σταῦρος δημοσίευσε τὸ καταστατικὸ του, καὶ αὐτὸ ἀξιολογήθηκε ἀπ' ὅλους ὡς ἓνα σημαντικὸ γεγονός, ἀφοῦ ἡ σύσταση τέτοιων σωματείων συντελοῦσε στὴν προώθηση τῆς ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας. Γίνονταν συστάσεις τὸ παράδειγμα τῶν ἐμπόρων ν' ἀκολουθήσουν κι ἄλλες κοινωνικὲς ὁμάδες. Μεγάλῃ ἀναστάτωση δημιουργήθηκε στὰ Γιάννινα καὶ μὲ τὸ θέμα τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἐμπορίας τῶν καπνῶν. Ἡ κυβέρνησις εἰκοίμαζε νόμο, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἐπιτρεπόταν ἡ προνομακὴ εἰσαγωγῇ συσκευασμένων καπνῶν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ στὴ Νέα Ἑλλάδα, καθὼς κι ἄλλες διευκολύνσεις, ὅλες δημιουργοῦσαν διαφορετικὴ φορολογικὴ μεταχείριση γιὰ τίς Νέες χῶρες, ἐπιβαρυντικὴ γι' αὐτές. Οἱ καπνοπαραγωγοί, οἱ καπνέμποροι καὶ οἱ καπνεργάτες ξεσηκώθηκαν, μὲ τὸ νέο νόμο καταστρέφονταν ἡ καπνοκαλλιέργεια καὶ καπνοβιομηχανία στὴν Ἠπειρο, οἱ διαμαρτυρίες τους ἐκφρά-

στηκαν πρὸς κάθε κατεύθυνση. Ἐπισημάνθηκε πῶς γιὰ νὰ πετύχουν θετικό ἀποτέλεσμα χρειαζόταν ὀργάνωση τοῦ ἀγῶνα, σύσταση ἐπιτροπῆς καὶ μετάβασή της στὴν Ἀθήνα, νὰ κάνει παραστάσεις στοὺς ἀρμόδιους γιὰ νὰ ἐπιλυθεῖ τὸ θέμα, πρὶν τὴν ψήφιση τοῦ νομοσχεδίου ἀπὸ τὴ βουλὴ. Οἱ Παλαιοελλαδίτες ὅμως, ποὺ εἶχαν πεῖρα ἀντιμετώπισης τέτοιων ἐκδηλώσεων, βρῆκαν τρόπο γιὰ νὰ διασπάσουν τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑπειρωτῶν. Ἐτάξαν στοὺς καπνοπῶλες μεγαλύτερα ποσοστὰ κέρδους ἀπὸ κεῖνα ποὺ τοὺς ἔδιναν οἱ Ἑπειρωτικὲς καπνοβιομηχανίες κι ἔτσι αὐτοὶ στράφηκαν ἐναντίον τῶν τελευταίων. Ἡ Ἑπειρος κἀκίζε τὴ στάση τους, ὅπως καὶ ἐκείνη τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου ποὺ δὲν θέλησε ν' ἀναμιχθεῖ στὸ θέμα σημειώνοντας πῶς: *ὅταν ἓνας λαὸς ἀγνοεῖ τὰ συμφέροντά του καὶ τὸν τρόπο νὰ διεκδικῇ ταῦτα, βεβαίως αἰωνίως καταδικασμένος εἶναι νὰ ἀφήνει νὰ περνοῦν μπροστὰ ὅσοι γνωρίζουν νὰ ἐργάζωνται καλλίτερον αὐτοῦ.*

Ἀναγγέλθηκε ὁ διορισμὸς Γενικοῦ Διοικητῆ, καθυστέρησε ὅμως ἡ ἀφίξή του. Στὸ μεταξὺ ἡ ἀρθρογραφία γιὰ τὴν ἀνάγκη διατήρησης τοῦ θεσμοῦ τῶν Γ. Διοικήσεων συνεχιζόταν, μὲ ταυτόχρονη προβολὴ τῶν πολλῶν καὶ μεγάλων ἀναγκῶν τῶν ἐπαρχιῶν, τὰ ὅποια ἔπρεπε νὰ ἐπισημανθοῦν ἀπὸ τὶς ἐπιτόπιες ἀρχὲς γιὰ νὰ γίνῃ εἰσήγηση ἐπὶ λυσὲς τους. Πάντως ἀναγνωρίζονταν ἀπ' ὅλους ὅτι τὸ ἔργο τοῦ νέου Γ. Διοικητῆ θὰ ἦταν δύσκολο, τόσο γιὰ τὸ πλῆθος τῶν προβλημάτων ποὺ ὑπῆρχαν, ὅσο καὶ γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Φορέστη καὶ τὴν ἀργοπορία τῆς ἀφίξης τοῦ διαδόχου του, ἡ διοίκηση εἶχε ξεχαρβαλωθεῖ.

Ἡ δημοσίευση τῆς ἀγγλικῆς *Λευκῆς Βίβλου* συνεχιζόταν στὴν Ἑπειρο κι αὐτὸ ἔδινε ἀφορμὴ στὸ Χατζῆ νὰ σχολιάζει μὲ δυσμένεια τὴ γερμανικὴ στάση ποὺ ὁδήγησε στὸν πόλεμο. Ἰδιαίτερα ὀξὺς ἦταν γιὰ τὴν πολιτικὴ τῆς συμμάχου της Αὐστρίας, ποὺ τόσο εἶχε βλέπει τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα. Ἡ *ἀδιόρθωτος Αὐστρία* ἦταν ὁ τίτλος ἑνὸς ἀρθροῦ, στὸ ὁποῖο σχολίαζε τὴν κατάσταση ποὺ βρισκόταν: *Ὅπως ὅλοι οἱ ἀδιόρθωτοι, ἔγραφε, ἡ Αὐστρία ἔχει ἀνάγκη κηδεμόνος. Ἡ Εὐρώπη ἐτοιμάζεται νὰ τῆς τὸν δώσῃ. Ταπεινωτικὸς σχολιασμὸς γιὰ μιὰν ἄλλοτε κραταιὰ αὐτοκρατορία!* Στὸ Ἀργυρόκαστρο ἐπανεκδόθηκε ἡ *Ἑπειρωτικὴ ἄμυνα* τοῦ Ντίλιου, εἶχε ἀναγκαστεῖ νὰ κλείσῃ λόγῳ τοῦ πολέμου. Σὲ λίγο θὰ ἐπανακυκλοφοροῦσε στὴν Κορυτσά κι ὁ *Πελασγὸς* τοῦ Κ. Σκενδέρη, δημοσιογραφικὴ ἑπαλξη μεγάλης ἐθνικῆς σημασίας.

Οἱ παραστάσεις τοῦ θιάσου Ρεζάν-Ἰακωβίδη συνεχίζονταν μὲ ἐπιτυχία. Ὁ καιρὸς ἔκανε τὰ φθινοπωρινὰ παιγνίδια του, μὴ βροχές, ἀέρας καὶ κρύο, μὴ μικρὸ καλοκαίρακι, οἱ γρίπες καὶ τὰ συνάχια — δὲν εἶχαν ἐφευρεθεῖ ἀκόμα οἱ λύσεις — πολυπλασιάζονταν. Οἱ προληπτικοὶ καὶ οἱ οἰωνοσκόποι ἄρχισαν νὰ συσχετίζουν τὸ κρύο τοῦ τελευταίου δεκαήμερου τοῦ Σεπτεμβρίου μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων στὰ μέτωπα. Ἡ πάχνη ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της, τὶς ἐπόμενες μέρες ἡ ἀντάρα (ὀμίχλη) ἦταν ὁ καθημερινὸς ἐπισκέπτης τῆς πόλης, κάποια σχέση μπορεῖ νὰ εἶχε καὶ τὸ παραπονετικὸ τραγούδι τῶν Γιαννίνων: *Σ' ὅλο τὸν κόσμον ξαστεριά... καὶ στὰ καίμενα Γιάννινα, ὅλο καπνὸς κι ἀντάρα.* Ἡ γερουσία τοῦ Ἀβέρωφ μετακίνησε τὸ στρατηγεῖο

της στο καφενεῖο τοῦ Στυλιανοῦ, στήν ἀγορά. Πολλοί ἔλεγαν ὅτι ἔφυγαν, γιατί ὁ Στυλιανὸς ἦταν περιποιητικὸς, κι ἄλλοι γιατί κάποιος Γιαννιώτης εἶχε δημοσιεύσει σὲ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα πὼς ἡ πλατεία τοῦ Ἀβέρωφ ἦταν τόπος ἐρειπίων καὶ ...κτηνῶν. Στὶς 2 Ὀκτωβρίου ἄρχισαν οἱ ἐξετάσεις στὴ Ζωσιμαία σχολή. Τὴν ἴδια μέρα, ἔγινε μνημόσυνο, μὲ παρουσία ὄλων τῶν ἀρχῶν, τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ρουμανίας Καρόλου ποὺ εἶχε πεθάνει τὴν προηγούμενη. Τὸ ψωμί τῶν ἀρτοποιεῶν δὲν ἱκανοποιοῦσε κανέναν, ἔμοιαζε μὲ λάσπη, οἱ διατιμήσεις ἔφταιγαν γι' αὐτό· γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὰ κέρδη τους οἱ φουρνάρηδες, ἔρριχναν περισσότερο νερὸ στὸ ἀλεύρι καὶ τὸ ψωμί λάσπωνε. Ὁ καιρὸς ἄρχισε νὰ καλλιτερεύει. Καραβάνια ἐμπόρων κάθε εἵδους κατευθύνονταν πρὸς τὴν Κόνιτσα, περνοῦσαν ἀπὸ τοὺς δρόμους τῶν Γιαννίνων, κινοῦσαν τὴν περιέργεια τῶν κατοίκων, ἄρχιζε σὲ λίγες μέρες στὴν ἀκριτικὴ καμὸπολη τὸ μεγάλο παζάρι της. Μιὰ πρωτότυπη ἀπεργία ἔγινε τὶς πρώτες μέρες τοῦ Ὀκτωβρίου. Οἱ ἀμαξάδες ἀποφάσισαν ν' ἀπεργήσουν γιατί δὲν τοὺς συμπεριφέρονταν καλὰ οἱ πελάτες τους. Ἦταν ἓνα εἶδος ἐκφραστικῆς διαμαρτυρίας κατὰ τῆς κοινωνίας, ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐργασθῶσι καὶ ζήσωσιν ἐν αὐτῇ, παραιτούμενοι διὰ τοῦτο τῆς ἐργασίας των, σημείωνε ἡ Ἡπειρος. Καθημερινὰ γίνονταν ἐπεισόδια μὲ τοὺς πελάτες, ὕβριζαν τοὺς ἀμαξάδες, τοὺς συμπεριφέρονταν μὲ ἀγένεια καὶ πολλοὶ δὲν τοὺς πλήρωναν. Ἀποφασίστηκε ἡ Ἰδρυση καὶ δεύτερου γυμνασίου στὰ Γιάννινα. Ὁ Ν. Χαντέλης ἀναχώρησε γιὰ τὴ θέση τοῦ ὑποπρόξενου στὴν Ἀττάλεια. Τὸ τρίτάξιο Διδασκαλεῖο Ἰωαννίνων, ποὺ εἶχε Ἰδρυθεῖ στὰ Γιάννινα, ἐτοιμαζόταν ν' ἀνοίξει τὶς πύλες του. Ὁ Γ. Ράδος διαφῆμιζε τὰ τσιγάρα τῆς καπνοβιομηχανίας του, ποὺ θὰ κυκλοφοροῦσαν σὲ λίγο. Γιὰ ἀρκετὰ χρόνια τὰ τσιγάρα Ράδου εἶχαν τὴν πρώτη κυκλοφορία.

Στὶς 11 Ὀκτωβρίου ἔφτασε στὰ Γιάννινα ὁ ἀναπληρωτὴς Γενικὸς Διοικητὴς Γ. Ἀγγελόπουλος καὶ τὴν ἄλλη μέρα ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του. Οἱ πρώτες ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν παρουσία του ἦταν εὐνοϊκές. Ἀφῆκε, ἔγραφε ὁ Χατζῆς, τὴν ἐντύπωσιν εὐτυχοῦς προσωπικότητος καὶ εὐτυχοῦς φυσιογνωμίας, ἅμα τῇ πρώτῃ του ἐμφανίσει εἰς τὰ ὄμματα τῆς κοινωνίας. Οὔτε ἄσπρα γένεια, οὔτε σοβαραὶ παραγναθίδες, οὔτε ἀστειευόμενον μὲ τὴν σοβαρότητα τῶν ἄλλων πεφυσιωμένων μονόκλ. Ἐξ ἄλλου, τὸ σφρῖγος μιᾶς νεαρᾶς ζωῆς, δύο μάτια ἄοπλα, βυθιζόμενα μὲ τὴν φυσικὴν των ἐνέργειαν μέσα εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὁμιλίας τοῦ συνομιλητῆ των, μίᾳ πρόθεσις ποὺ ζωγραφίζεται, μὲ τὴν προσοχὴν της ὡς συμπαθὴς καὶ μίᾳ προσοχῇ εἰς τὸ κάθε τι, ποὺ δύναται νὰ σταθμισθῇ ὡς ἀγαθὴ προαίρεσις. Οἱ προβλέψεις δὲν ἐπαληθεύτηκαν. Ὁ Ἀγγελόπουλος δὲν ἀνταποκρίθηκε στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀξιωματὸς του, τίποτε σχεδὸν δὲν πρόσφερε γιὰ τὴν ἀνόρθωση τῆς Ἡπείρου.

Στὴν Ἀλβανία ὁ Ἑσσάτ πασάς, ὁ ἐπικρατέστερος τῶν μνηστήρων τῆς ἐξουσίας, ἔστειλε τελεσίγραφο στὴν Ἀυτόνομη κυβέρνησις τῆς Β. Ἡπείρου, ἀπαιτώντας τὴν παράδοση τῆς περιοχῆς, μέσα σὲ τρεῖς μέρες, γιὰ νὰ ἐφαρμόσει τὸ Πρωτόκολλο τῆς Κερκύρας! Τὸ τελεσίγραφο ἔγινε ἀφορμὴ, καὶ τὸ ἐπικαλέστηκε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, νὰ ἐπιτρέψουν οἱ Δυνάμεις τῆς Entente στὴν Ἑλλάδα τὴν ἀνακατάληψιν τῆς Β. Ἡπείρου στὶς 15 Ὀκτωβρίου, πρὸς προστασίαν τῶν πληθυσμῶν τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὶς ὁρδὲς τοῦ Ἑσσάτ.

Η οικόγένεια τοῦ Πέτρου πέρασε δύσκολες μέρες τὸν Ὀκτώβριο. Στὶς ἀρχὲς τοῦ μῆνα γύρισε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὁ Βασίλης, πτυχιούχος τῆς φιλολογίας μὲ ἀριστα, ἔμεινε μερικοὺς μῆνες ἀκόμα στὴν πρωτεύουσα, γιὰ νὰ ἐτοιμάσει τὴ διδακτορικὴ του διατριβή, ἔπρεπε νὰ κάνει ἐρευνες γιὰ συγκέντρωση στοιχείων. Ἡ παραμονή του στὸ σπίτι ἦταν ὀλιγοήμερη. Εἶχε κληθεῖ ἀπὸ τὸ 1913 ἡ κλάση του, πῆρε ἕνα χρόνο ἀναβολή, τώρα ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ παρουσιαστεῖ. Ὁ Πέτρος ἔνοιωθε περήφανος ποὺ κι ὁ δεύτερος γιὸς του θὰ ὑπηρετοῦσε τὴν πατρίδα, δὲν ξεχνοῦσε πὼς ἤθελε νὰ πάει ἐθελοντής, μὲ κόπο τὸν συγκρατοῦσε. Ἡ χαρὰ τῆς οἰκογένειας ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Βασίλη δὲν κράτησε πολὺ. Ὁ πεθερὸς τοῦ Πέτρου, ὁ γερο-Σωτήρης, μὲ τὶς πρῶτες μεταβολὲς τοῦ καιροῦ κρυολόγησε, συνάχι, βήχας καὶ λίγο πυρετός, στὴν ἀρχὴ τὸ πῆραν ἀψήφιστα, γριπούλα εἶναι θὰ περάσει, εἶπαν, πολὺς κόσμος εἶχε κρεβατωθεῖ, μέρα τὴ μέρα ὁμως ἡ κατάσταση χειροτέρευε. Ὁ πυρετὸς ἀνέβηκε, ὁ Πέτρος ἀνησύχησε, εἶπε στὸ Δημήτρη νὰ φωνάξει κι ἕνα δυὸ γιατροὺς ἀκόμα, νὰ κάνουν καλὴ διάγνωση καὶ σωστὴ θεραπεία. Ὁμόφωνη ἦταν ἡ γνώμη τῶν γιατρῶν: βρογχοπνευμονία. Ἐδωσαν τὰ φάρμακα τῆς ἐποχῆς, προπαντὸς σιρόπια γιὰ τὸ βήχα καὶ διέταξαν ζεστά, ξηρὰ ἐπιθέματα μὲ κεραμίδια, τυλιγμένα σὲ φανέλλα, στὶς πλάτες καὶ τὰ πλευρά, ὁ γέρος αἰσθανόταν δυσφορία ἀπὸ τὴν πολλὴ ζέστα, τοῦ κοβόταν ἡ ἀναπνοή, δὲ μποροῦσε νὰ βρεῖ πουθενὰ ἀνακούφιση. Ἡ θεραπεία δὲν ἔφερε ἀποτέλεσμα. Τὸ ἀδύνατο καὶ βασανισμένο ἀπὸ τὴ σκληρὴ δουλειὰ τῆς ξενητεῖας κορμὶ τοῦ γέρου δὲν ἄντεξε. Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες πέθανε. Ἡ κηδεία, σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία του ἐπιθυμία, ἐγινε στὸ χωριό, ἐκεῖ στ' ἀγαπημένα του χώματα ἤθελε ν' ἀναπαυτεῖ, κοντὰ στοὺς προγόνους του.

Λυπήθηκε πολὺ γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ ὁ Πέτρος. Συμπαθοῦσε καὶ σεβόταν τὸν δουλευτὴ πεθερό του, ἤξερε τί θὰ πεῖ ἀγώνας γιὰ τὸ ψωμί, οἱ ὑπάλληλοι τοῦ μαγαζιοῦ τὸν ἐκτιμοῦσαν γιὰ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν καλωσύνη ποὺ τοὺς ἔδειχνε, δὲ δυσφοροῦσαν ποτὲ στὶς παρατηρήσεις του, καταλάβαιναν ὅτι προέρχονταν ἀπὸ ἀγαθὴ προαίρεση, γιὰ τὸ καλὸ τους. Ἦταν τίμιος καὶ δίκαιος ἄνθρωπος, σωστὸς σὲ ὅλα του, μὲ μυαλὸ ποὺ ἤξερε νὰ κρίνει καὶ νὰ βγάζει σωστὰ συμπεράσματα. Ὁ Πέτρος, ἀφότου ἔχασε τὸ θεῖο του Δημήτρη, τὸν συμβουλευόταν γιὰ ὅλα τὰ σοβαρὰ προβλήματα τοῦ μαγαζιοῦ, ὄντας βέβαιος πὼς θάκουγε λόγια βγαλμένα ἀπὸ πείρα καὶ ἱκανότητα πρόβλεψης. Ἡ γυναίκα καὶ ἡ πεθερά του δὲν ἔλεγαν νὰ παρηγορηθοῦν. Εἶχαν συνδεθεῖ πολὺ στενὰ μὲ τὸ γέρο, ἀκόμα περισσότερο τὰ χρόνια ποὺ ἔλειπε στὴν ξενητεία, δὲ μποροῦσαν νὰ φανταστοῦν τὸν κόσμον χωρὶς αὐτόν. Ἡ πληγὴ ποὺ ἄνοιξε ὁ χαμὸς του στὶς καρδιὲς τῶν δυὸ γυναικῶν ἦταν μεγάλη, θὰ περνοῦσε καιρὸς γιὰ νὰ ἐπουλωθεῖ.

Σὲ λίγες μέρες ἦρθε καὶ ἡ ἀρρώστεια τῆς Κατερίνας νὰ προξενήσει νέα ἀνησυχία. Ἐλαφρὴ γρίπη, κάποιες ἐπιπλοκὲς τῆς ὁμως δημιούργησαν πρόβλημα στὴν ἐγκυμοσύνη τῆς, λίγοι πόνοι, μικρὴ αἱμορραγία, ἀγω-

νιοῦσαν ὅλοι γιὰ τὴν ἐξέλιξη, ἀκόμα κι ὁ Δ. Δάνος ποὺ κάλεσαν ἀπὸ τοὺς πρώτους· τὸν ἄλλο μῆνα ἡ Κατερίνα γεννοῦσε, θάταν τρομερό πληῖγμα γιὰ τὴν οἰκογένεια νὰ χάσει τὸ πρῶτο παιδί της. Εὐτυχῶς τὸ κακὸ ἀντιμετωπίστηκε, σὲ λίγες μέρες ἡ Κατερίνα ἦταν ὀρθή. Τὸ σπίτι ἔλαμψε πάλι, παρὰ τὸ πένθος γιὰ τὸν γερο-Σωτήρη ὅλοι ἦταν χαρούμενοι, ἦρθαν καὶ τὰ καλὰ μαντάτα ἀπὸ τὴ Βόρειο Ἡπειρο, ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς μπῆκε πάλι στὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά της, ἀνταμώθηκε μὲ τοὺς ἐθελοντὲς τῆς *Αὐτόνομης πολιτείας*, τώρα εἶχαν γίνει πάλι ὅλα Ἑλλάδα, ὡς βοηθοῦσε ὁ Θεὸς ἔτσι νὰ μείνουν πάντα. Νὰ φώτιζε προπαντὸς τοὺς Μεγάλους, αὐτοὶ κρατοῦσαν τὴν τύχη τῆς βασανισμένης περιοχῆς στὰ χέρια τους.

Ἡ ἀνακατάληψη τῆς Βορείου Ἡπείρου ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ γέμισε χαρὰ τοὺς Γιαννιώτες. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τους ἔμοιαζε μ' ἐκείνον τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀπελευθέρωσης. Οἱ διχόνοιες καὶ τὰ μίσση ἔξαφανίστηκαν, ἦταν ἡ ἰδέα τῆς Ἑλλάδας ποὺ κυριαρχοῦσε πάνω ἀπ' ὅλα, ἦταν κι ὁ πόνο-νος τῶν βασανισμένων ἀδελφῶν ποὺ ἔνω-νε τὰ διεστῶτα κι ἔκανε τίς καρδιές ὅλων νὰ χτυποῦν στὸν ἴδιο ρυθμό. Δυστυχῶς δὲ θὰ κρατοῦσαν πολὺ καιρὸ ὅλα αὐτά, θὰ τὰ ἐξαφάνιζε ἡ κατάρρα τοῦ Διχασμοῦ, ἡ αἰτία τῶν δεινῶν τῆς Ἑλλάδας.

Ἡ πόλη ἄδειασε ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιῶτες, ἔγινε αἰσθητὴ ἡ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ. Περισσότερο ὀδυνηρὴ στάθηκε ἡ ἀπουσία τῶν στρατιωτικῶν γιὰ τὰ ξενοδοχεῖα, τὰ ἐστιατόρια καὶ τὰ δημόσια κέντρα, πολλὰ ρήμαξαν. Διατυπωνόταν ἡ ἀποψη ὅτι μὲ τὴν ἀνακατάληψη τῆς Β. Ἡπείρου ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν κατάληψη τῆς Αὐλώνας ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς, τὸ *Ἡπειρωτικὸ Ζήτημα* εἶχε μπεῖ σὲ νέα φάση. Οἱ συνθήκες τοῦ Λονδίνου, τῆς Φλωρεντίας καὶ τῆς Κέρκυρας δὲν ὑπῆρχαν πιά. Βέβαια ἡ Ἑλλάδα βρισκόταν σὲ πλεονεκτικὴ θέση, ἀφοῦ εἶχε ἐνεργήσει μὲ σύμφωνη γνώμη τῆς *Entente*· δὲ συνέβαινε τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν Ἰταλία, οἱ Δυνάμεις τῆς Τριπλῆς Συνεννόησης εἶχαν διατηρήσει ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸ ἀποβατικὸ τῆς ἐγχείρημα. Παρόλα αὐτὰ πολλοὶ πίστευαν πῶς ἡ Ἰταλία ἔβγαине κερ-δισμένη γιὰ τὸ λόγο ὅτι, ἐνῶ ἀποβίβαζε, χωρὶς προσχήματα, στρατὸ στὴν Ἀλβανία, ἡ Ἑλλάδα ἔκανε στρατιωτικὴ κατοχὴ σὲ δικά της ἐδάφη ποὺ κρατοῦσε ἐλεύθερα ὁ στρατὸς τῆς *Αὐτόνομης πολιτείας*, δίνοντας μάλιστα διαβεβαιώσεις ὅτι ἡ κατοχὴ ἦταν προσωρινή. Αὐτὴ ἡ διακηρυσσόμενη προ-σωρινότητα χαρακτηριζόταν ὡς κακὴ λύση.

Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν κατοίκων τῆς Β. Ἡπείρου ἀπὸ τὴν προέλαση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ δὲν εἶχε ὅρια. Οἱ στιγμὲς ποὺ περνοῦσαν ὥς τότε ἦταν δύσκολες. Ἡ κατάταξη τῶν νέων ὡς ἐθελοντῶν στὸν *Αὐτόνομο στρατό*, δημιούργησε ἔλλειψη ἐργατικῶν χειρῶν, τὰ χωράφια ἔμειναν ἀκαλλιέρ-γητα, κυρίως στὶς περιοχὲς τῶν ὁρίων μὲ τὴν Ἀλβανία, πῶς νὰ δουλέψουν ὅσοι ἀπόμειναν, ὅταν ἐνοιωθάν τὴν ἀπειλὴ τοῦ Ἑσάτ πάνω ἀπὸ τὸ κε-φάλι τους; Ὁ χειμῶνας ἔμπαινε, ἡ κυβέρνηση τοὺς βοηθοῦσε, ἀλλὰ οἱ ἀνάγκες ἦταν πολλές, θὰ πεινοῦσαν. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τους ἀποδείκνυε

—έκρινε ο τύπος— πώς ή Ἑλληνική κυβέρνηση εἰς ἐπίκαιρον στιγμήν ἤπλωσε παρήγορον καί εὐεργετικήν στέγην καί χεῖρα, ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς πληθυσμοῦ ἀποκάμοντος ἤδη ἐντελῶς ἐκ τόσον μακρυνῆς καί ἀνωμάλου καταστάσεως.

Μὲ τὴν ἔξοδο τῆς Τουρκίας στὸ πλευρὸ τῶν Κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν καί τὴν ἔναρξιν τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ἀνοιξαν πλατεῖες οἱ πόρτες γιὰ τὴν ἐπέκταση τῶν πολεμικῶν συρράξεων καί στὴ Βαλκανική. Ὁ Χα-τζίης σωστὰ πρόβλεπε πὺς παρ' οἰανδήποτε θέλησιν φιλείρηνον καί παρ' οἰανδήποτε πρόθεσιν οὐδετερότητος, ἡ ἡσυχία τῶν περιοίκων θὰ εἶναι ἀδύνατος ἐν λίαν προσεχστάτῳ μέλλοντι.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Χιμάρας
Σπ. Σπυρομήλιος

Μετὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῆς ἀνακατάληψης τῆς Β. Ἡπείρου ἡ Προσωρινὴ κυβέρνησις δὲν εἶχε πιά λόγον ὑπαρξῆς. Ὁ Γ. Ζωγράφος καί τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεώς του ἀπηύθυναν διάγ-γελμα πρὸς τὸ λαό, στὸ ὁποῖο τόνιζαν πὺς ὁ ἀγὼνας τοὺς εἶχε τελειώσει μὲ θρίαμβο. Ὅλοι οἱ πόθοι μας —συνέχιζαν— ἐκπληρώθηκαν. Ὅλες τῖς ὑποσχέσεις μας τῖς πραγματοποιή-σαμε, δὲν ὑποκύψαμε στὴν ἀδίκην καταδίκη, δὲν ὑπακούσαμε σὲ ἐξευτελιστικὰς προσταγὰς. Μὲ τὴν ἀπελευθερωτικὴ ἀνακατάληψιν τῆς Β. Ἡ-πείρου, κατέληγαν, πιστεύουμε ἀκράδαντα, ὅτι ὀριστικὰ τελείωσε ἡ δική μας ἀποστολή, γι' αὐτὸ καὶ καταθέτουμε τὴν ἐξουσία. Ἦταν συγ-κινητικὲς οἱ στιγμὲς τῆς ἀποχώρησης τῆς Προ-σωρινῆς κυβερνήσεως ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Ὁ λαὸς καί οἱ ἐθελοντὲς ποὺ συγκεντρώθηκαν ἐκεῖ ἀπ' ὅλες τῖς γωνιὰς τῆς Ἑλλάδας, ἀκόμα κι ἀπὸ

τὸ ἑξωτερικόν, συνδέθηκαν τόσο στενὰ μὲ τὴν ἡγεσία τῆς Αὐτόνομης πο-λιτείας, ποὺ δύσκολα μπορούσαν νὰ φανταστοῦν τὴν προοπτικὴ ἑνὸς τέ-λους. Ἐνοιωθὰν τὴ γωνιά αὐτὴ τῆς Ἡπείρου ὡς κοινὴ ὑπόθεσις ὅλων, θυσιάζονταν καθημερινὰ νὰ τὴν κρατήσουν ἐλεύθερη, φαινόταν ἀδιανόητο στοὺς χιλιάδες ἐθελοντὲς νὰ τὴν ἀφήσουν καί νὰ φύγουν. Ὅσο κι ἂν χαί-ρονταν γιὰ τὴν ἐκεῖ παρουσία τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐνοιωθὰν λύπη γιὰ τὸν ὅτι τοὺς ῥόλος εἶχε τελειώσει. Ἀπὸ τὰ ἴδια αἰσθήματα διακα-τεχόταν καί ἡ Αὐτόνομη κυβέρνησις, πρῶτος ὁ πρόεδρος τῆς εἶχε θυσιάσει πολλὰ στὸν ἀγῶνα, προπαντὸς εἶχε θέσει ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν τιμὴν του.

Ἡ προέλασις καί ἐγκατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦταν ταχύτατη. Ὅλες οἱ μονάδες σὲ ἐλάχιστον διάστημα βρέθηκαν στὰς θέσεις τοὺς. Ὁ διοικητὴς τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ Π. Δαγκλῆς χρησιμοποίησε δυὸ με-ραρχίες γιὰ τὴν ἐπιχείρησιν, τὴν 9ῃ καὶ τὴν 8ῃ. Ἐδρὰ τῆς πρώτης ὀρίστηκε ἡ Πρεμετὴ, τῆς δεύτερης ἡ Κορυτσά. Οἱ Ἴταλοί, μὲ τὴν κατάληψιν τῆς

Αυλώνας, για την οποία δυσφόρησαν οι Αυστριακοί, οι πρώην σύμμαχοι, έπλεξαν τόνους διθυραμβικούς για την *έπιτυχία* του στρατού τους. Ο Ιταλικός τύπος θριαμβολογούσε και χρησιμοποιήθηκαν όλα τα μέσα για να μετάσχει κι ο ξένος τύπος στο πανηγύρι τους. Τό πόσο άξιζαν οι Ίταλοι ως πολεμιστές θ' αποδεικνυόταν αργότερα, όταν θα προσχωρούσαν στην Entente και θα συντρίβονταν από τους Αυστριακούς σε μάχες που έμειναν ιστορικές.

Από τη ζωή της πόλης δέν ήταν πολλά τα γεγονότα που ξεχώριζαν κατά το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Οκτωβρίου. Στις 16 του μήνα έγινε στη Μητρόπολη δοξολογία επίσημη για τον έορτασμό των αργυρών γάμων του Κωνσταντίνου. Στο Μακρύνο του Ζαγοριού, έλεγαν τα νέα που κυκλοφορούσαν στα Γιάννινα, έκαναν επίδρομή άρκοιδες που κατάστρεφαν τα καλαμπόκια. Οι κυνηγοί σκότωσαν αρκετές, κάποιος σκότωσε και μια άσπρη. *Μπράβο του!* σημείωνε ο χρονικογράφος της *Ήπειρου*. Ήταν φυσικό, όταν όλοι χειροκροτούσαν τον σκοτωμό των ζώων, να εξαφανιστούν σε σύντομο διάστημα. Τα αυτοκινητιστικά δυστυχήματα πολλαπλασιάζονταν, καθώς συνεχιζόταν ή διέλευση με μεγάλη ταχύτητα των αυτοκίνητων από την αγορά, παρά τις απαγορευτικές διαταγές. Δυσφορούσαν πολύ οι Γιαννιώτες, κυρίως οι άνθρωποι της αγοράς, και διαμαρτύρονταν στις αρχές. Από τις 18 Οκτωβρίου οι μουσουλμάνοι άρχισαν να γιορτάζουν το *Μπαϊράμ*. Κατά την εποχή της τουρκοκρατίας, ή κορυφαία εκδήλωση, το *Κουρμπάν-Μπαϊράμ*, γιορταζόταν μεγαλοπρεπέστατα με κανόνια και γλέντια. Τώρα οι Τούρκοι όλα τα έκαναν με ήσυχία κι αξιοπρέπεια. Σίγουρα ένιωθαν μέσα τους ταπεινώση για το κατόντημα της αυτοκρατορίας τους. Το ρολόγι, όλο μετακινόταν κι όλο έμεινε στον τόπο του. Θα γίνει σωστός Γολγοθάς καιιά μέρα, έλεγαν οι δημοσιογράφοι. Εκεί θ' ανέβαιναν να εξαγγείλουν τα προγράμματά τους οι υποψήφιοι βουλευτές, οι εκλογές πλησίαζαν. Αν ήξεραν οι Τούρκοι, πρόσθεταν, πως τέτοιο προορισμό θα είχε το ρολόγι τους, ποτέ δέ θα τό έχτιζαν. Στη θέση του θα προτιμούσαν να φυτέψουν ένα πλατάνι για να κρεμοϋν από τα κλαδιά του τους χριστιανούς. Η διαταγή της αστυνομίας για παράδοση των όπλων είχε άπύχηση στον κόσμο της ύπαιθρου. Οι χωρικοί μπουλούκια-μπουλούκια έρχονταν στα Γιάννινα να παραδώσουν τα όπλα και να πάρουν την άμοιβή που τους είχαν όρίσει. Σε στενό οικογενειακό κύκλο έγιναν οι γάμοι του γεωπόνου Νικ. Ζυγούρη και της Εύστ. Τσουρίδου. Ο Ζυγούρης ήταν ό άνθρωπος που αγωνίστηκε, ίδρυσε και διηύθυνε για πολλές δεκαετίες τη Γαλακτοκομική σχολή των Γιαννίνων, μοναδική στο είδος της.

Δέν ήταν μόνον ή πολιτεία των αγωνιστών της προαπελευθερωτικής περιόδου, που δίχαζε την κοινωνία των Γιαννίνων και δημιουργούσε παρατάξεις, με πολιτικούς προσανατολισμούς. Με τό θέμα συνδεόταν και ή στάση του πληθυσμού απέναντι στους ύπαλλήλους, που μαζί με τον απελευθερωτή στρατό ήρθαν από την Παλαιά Ελλάδα για ν' αντικαταστήσουν τους Τούρκους συναδέλφους τους και να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις της όμαλης ένταξης των Νέων χωρών στην κρατική μηχανή. Στην αρχή ήταν πολλοί, με την πάροδο του χρόνου λιγότευαν, στα τέλη του 1914 αποτελούσαν τη μειοψηφία του ύπαλληλικού δυναμικού, οι άλλοι ήταν Ήπειρώτες. Όμως τό πρόβλημα δέ δημιουργήθηκε τόσο από τον αριθμό των Παλαιοελλαδιτών ύπαλλήλων, όσο από την πολιτεία και

τὸν τρόπο συμπεριφορᾶς ὁρισμένων. Ἀναφέρθηκαν παραδείγματα σκαιᾶς συμπεριφορᾶς κάποιων στρατιωτικῶν ἀπέναντι σὲ Γιαννιώτες κι ἄλλους Ἑπειρώτες· νόμιζαν ὅτι ἐπειδὴ πολέμησαν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑπείρου, εἶχαν καὶ τὸ δικαίωμα νὰ συμπεριφέρονται κατὰ τρόπο ποὺ ταίριαζε σὲ περιπτώσεις κατάκτησης ἐνὸς ξένου λαοῦ. Ἡ ἴδια νοοτροπία κατεῖχε κι ἓνα μικρὸ ἀριθμὸ Παλαιοελλαδιτῶν ὑπαλλήλων. Κάποιοι Γιαννιώτες λοιπόν, ποὺ κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας ὑπηρετοῦσαν πιστὰ τὸ «κουβέρνο», νόμισαν ὅτι ὑψώνοντας ἀνάστημα, θ' ἀποκτοῦσαν τὸ κύρος καὶ τὸ σεβασμὸ ποὺ εἶχαν χάσει ὅταν ἐσκυβαν τῇ μέσῃ τους στὸν ὁποιοδήποτε τοῦρκο ἀξιωματοῦχο. Ἀντὶ ν' ἀπομονώσουν τὶς περιπτώσεις τῶν ὑπαλλήλων ποὺ συμπεριφέρονταν βάνανσα στὸν πληθυσμὸ καὶ νὰ τὶς καταγγείλουν, ἄρχισαν νὰ χτυποῦν ἀδιάκριτα ὅλους τοὺς Παλαιοελλαδίτες καὶ νὰ δημοσιεύουν ὑβριστικὰ σχόλια σὲ βάρος τους σὲ ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες. Σὰν νὰ μὴν ἔφτανε αὐτό, ἐπέκτειναν τὴν κριτικὴ τους σ' ὅλο τὸ πλέγμα τῶν διοικητικῶν ὑπηρεσιῶν, τὶς ὁποῖες χαρακτηρίζαν ἄχρηστες, ἐπιζήμιες, διεφθαρμένες, κατέστρεφαν τὴν Ἑπείρο κι ἔπρεπε νὰ διαλυθοῦν. Κάποιος ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους, ποὺ δὲν ἄντεξε ἄλλο στὸ ὑβρεολόγιο, μὴνυσε ἓναν ἀπὸ τοὺς ἀρθρογράφους καὶ ἡ δίκη ἄρχισε τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Νοεμβρίου. Ὁ Χατζῆς παρακολούθησε τὴ δίκη καὶ ἔγραψε χαριτωμένα στιγμιότυπα. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἔκανε αἴσθηση σ' ὅλους τοὺς Γιαννιώτες ἦταν ἓνα ἀρθρίδιό του, στὴ θέση τοῦ χρονογραφήματος, μὲ τίτλο: *Οἱ πέντε-ἔξ*. Δὲν ἦταν γραφὴ αὐτὸ τὸ κείμενο, ἦταν βαθειὰ τομὴ στὴ σάρκα τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀγωνιζόταν ν' ἀποκόψει τὰ κατάλοιπα τοῦ παρελθόντος, τοὺς νοσταλγοὺς τῆς τουρκοκρατίας. Πολλὰ εἶχαν ὠφεληθεῖ μερικοὶ ἀπὸ τὴ δουλικὴ στάση τους, αὐτοὶ ἦταν οἱ νοσταλγοὶ τοῦ παρελθόντος, τὰ κύρια ἐρείσματα τῆς ὁμάδας ποὺ συκοφαντοῦσε τὸν προαπαλευθερωτικὸ ἀγώνα. Εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα πολιτικὰ κείμενα τοῦ Χατζῆ καὶ ἡ παράθεση ἀποσπασμάτων του θὰ βοηθήσει τὸν ἀναγνώστη ν' ἀναπλάσει τὴν ἐποχὴ, νὰ κατανοήσῃ τὸ πνεῦμα τῆς. Χαρακτηρίζοντας ἄδικη κι ἀνανδρὴ τὴν ἐπίθεση ἐναντίον ὅλων τῶν ὑπαλλήλων, μὲ χαρακτηρισμοὺς μάλιστα ποὺ ἔθιγαν καὶ τὴν ἀτομικὴ τους ὑπόσταση καὶ φιλοτιμία, ἔγραφε: *Ἐχομεν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπεραμυνθῶμεν ἐκείνους ποὺ ὑβρίζονται. Ἡ ἐκλεκτὴ καὶ εὐφυὴς κοινωνία τῶν Ἰωαννίνων γνωρίζει τοὺς ὑπαλλήλους, ὧν ἡ ὑπόστασις ὡς ὑπαλλήλων καὶ κοινωνικῶν ἀτόμων εἶναι ἀδαμαντίνη. Ἄν τυχὸν ὑπάρχωσι καὶ κακοὶ — ἡ κοινωνία μας εἶναι ἀρκετὰ εὐφυὴς ὥστε νὰ γνωρίζῃ ὅτι καὶ εἰς τὸν παράδεισον, ἀκόμη καὶ ἐξ ἐκείνων, ὅσοι θὰ εἰσέλθουν διὰ γνωμοδοτήσεως τοῦ Ἁγίου Πέτρου, θὰ παρειαφρούσουν καὶ ἀνάξιοι. Ὑπογράμμισε ὅτι ἐξαιτίας τῶν λίγων κακῶν δὲν ἦταν ἐπιτρεπτό νὰ ὑβρίζονται ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι, καὶ συνέχιζε: *Ἡμεῖς οὔτε μὲ κακοπίστους τακτικὰς ἐννοοῦμεν νὰ γαργαλίζωμεν ὑποσυνείδητα λαϊκὰ ἐνστικτα, οὔτε μὲ ἐπικίνδυνα τεχνάσματα δημοκοπίας εὐτελοῦς ν' ἀνορύσσωμεν χάσματα, λησμονοῦντες**

ἐκ προθέσεως ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἴμεθα Ἕλληνες, οἱ ἴδιοι: μὲ τὰς ἰδίας θείας ἀρετὰς καὶ μὲ τὰ ἴδια αἰώνια ἐλαττώματα. Κανεῖς τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος — Ἕλλην — δὲν δύναται νὰ καυχῇ ὅτι εἶναι καλύτερός μας, ὅπως οὔτε καὶ ἡμεῖς — Ἕλληνες — νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι εἴμεθα διάφοροί του. Ἡ ἰδία ἐλληνικὴ ζύμη — ἡ ζύμη τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῶν ἰδίων, μᾶς ἔχει πλάσει ὅλους. Ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ὑβρίζουν τοὺς ὑπαλλήλους σήμερον, διότι εἶναι — ὅσοι μοιραίως ἔπρεπε νὰ εἶναι — ἐκ τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος, δὲν θὰ εἶχον ἀρκετὸν λεξιλόγιον διὰ νὰ ὑβρίσουν αὐτοὺς ἃν ἦσαν συμπατριῶται των. Ναί, δυστυχῶς. Διότι ἐναλλάξ καὶ μὲ τὴν σειρὰν του, οὐχὶ ἀπὸ τὴν κοινὴν γνώμην, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς πέντε-ἕξ αὐτοὺς τοὺς ἐκ συστήματος καὶ κακομοιριάς καὶ κλασσικῆς ἀνικανότητος μουρμούριδες ὑβρίσθησαν ὅλοι. Αὕτῃ εἶναι ἡ κλήρα των. Νὰ ὑβρίζουν, νὰ συκοφαντοῦν, νὰ μὴν εὐχαριστοῦνται ἀπὸ τίποτε, νὰ εἶναι μηδενικὰ κοινωνικῶς, διανοητικῶς, ἐπιστημονικῶς, νὰ μὴν κάμουν τίποτε — ἀλλὰ νὰ μὴ θέλουν ν' ἀφήνουν τουλάχιστον καὶ τοὺς ἄλλους νὰ πράξουν τίποτε. Κι ἐνῶ, πασίγνωστοι διπλωμένοι σὲ τέσσερα ραγιαδες ἐπὶ τουρκοκρατίας — αὐτοὶ οἱ ἐλάχιστοι — μὲ τὸν τεμενὰν αἰώνιον καὶ μὲ τὸ χαμόγελον, εὐρισκον τὰ λόγια τοῦ τυχόντος κατ' ἡ σοφά, σοφώτατα, καὶ ὅταν ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ἡ κοινωνία τῶν Ἰωαννίνων ὀλη, ἀνδροπρεπῶς ἐλληνικῇ, ἐξεγείρετο νὰ τοὺς βλέπῃ πάντοτε στὸ πλάϊ ἐνὸς μουλιαζίμῃ ἢ ἐνὸς ἐφέντῃ — τώρα αὐτοὶ μόνον ἀπέμειναν οἱ ἀνεξάρτητοι, οἱ ὑπερήφανοι, οἱ ἐλεγκτικοί, οἱ κριτικοὶ χαρακτῆρες καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀνάξιοι λόγου ἢ μηδαμινοί, ἢ φιλελευθέρα ἐλληνικὴ πολιτεία δὲν τοὺς ἀρέσει, ἡ ἐλληνικὴ δικαιοσύνη τοὺς φαίνεται ἐξηχρεωμένη, οἱ ὑπάλληλοι ἀγράμματοι καὶ Κραβαρίζαι καὶ οἱ φίλτατοι τοῦ κλασσικοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἀπὸ τὸ Ταπού-καλέμι τώρα τὰ εὐρίσκουν ὅλα ἀπαίσια, ὅλα οἰκτρὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον Τύπον, ὅστις διότι δὲν ἐκδίδεται οὔτε διὰ τοὺς ἡλιθίους, οὔτε διὰ τοὺς πέντε-ἕξ αὐτούς, ἀλλὰ ἔχει τὸ θάρρος νὰ τὰ λέγῃ ὅπως τὰ αἰσθάνεται, νὰ τὸν ὑβρίζουν καὶ αὐτὸν ὡς ξεποντα καὶ συχαμένον!.. Τὰ γράφομεν αὐτὰ ὡς μίαν διακήρυξιν ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων δὲν εἶναι αὕτη. Διότι ἀλλοίμονον ἂν ἦτο αὕτη, ἡ τῶν πέντε-ἕξ κυρίων δηλαδή. Ἐπρεπε τότε ἀμέσως νὰ ὑπογράψῃ ἀναφορὰ πρὸς τὸν κραταιότατον σουλτάνον Ρεσάτ μὲ τὰ ἑξῆς λόγια: «Βαρέως φέροντες ὅτι μᾶς ἔφυγαν ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς, ὁ Χότζας τοῦ Ἐφετείου καὶ τὸ λοιπὸν σοφὸν πλῆθος τῶν ὑπαλλήλων σας, παρακαλοῦμεν τὴν ὑμετέραν Μεγαλειότητα νὰ τοὺς ἀποστείλῃ τάχιστα, διότι ἄλλως κινδυνεύομεν νὰ ἔλθωμεν αὐτοῦ νὰ ζήσωμεν μαζί σας...».

Οἱ νοσταλγοὶ τοῦ παρελθόντος καὶ οἱ ἀρνητῆς τοῦ προαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα συμμαζεῦτηκαν προσωρινά. Θὰ ξαναχτυποῦσαν. Ἀνάμεσα στίς γραμμὰς τῶν ὧσων δημοσιεύονταν γιὰ τὴ δίκη ποὺ κατέληξε σὲ καταδίκη τοῦ ὑβριστῆ τῶν ὑπαλλήλων, ἀποκαλύπτονται καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν πέντε-ἕξ τοῦ ἄρθρου: οἱ δικηγόροι τοῦ κατηγορούμενου, κι ὁ ἴδιος

ὁ κατηγορούμενος, σίγουρα ἦταν ὁ Κ. Καζαντζῆς. Ὁ Χατζῆς ἦταν ἐξοργισμένος μὲ τοὺς δικηγόρους, ποὺ σύγκριναν τὴν ἀρθρογραφία του ἐναντίον τῶν Ἑβραίων ἐμπόρων μὲ τὰ χαλασμένα ἄλευρα μ' ἐκείνη τοῦ ὕβριστῆ τῶν ὑπαλλήλων. Καὶ ὁ Χατζῆς ὕβρισε τοὺς ἐμπόρους καὶ τὸν κρίνατε ἄθωο, πρόβαλαν ὡς ἐπιχείρημα οἱ δικηγόροι στοὺς δικαστές. —Μὰ τί σχέση ἔχει ὁ δικός μου ἔλεγχος γιὰ τὰ δηλητηριασμένα ἄλευρα μὲ τίς βρисиές ἐναντίον τῶν ὑπαλλήλων, φώναζε ἀγανακτισμένος ὁ Χατζῆς καὶ τὰ συναισθήματα αὐτὰ μπλέκονταν μὲ τὴ γραφή του καὶ τὴν ἔκαναν σκληρή, ἀδιάλλακτη.

Τὸ θέμα τῆς κριτικῆς κατὰ τῶν ὑπαλλήλων ἀπασχόλησε τὴν γιαννιώτικη κοινωνία καὶ τὴ δημοσιογραφία γιὰ πολὺ καιρὸ. Οἱ συζητήσεις συνεχίζονταν παντοῦ μ' ἔνταση καὶ πάθος. Δέκτης καὶ γνώστης ὧλων, ὅσων λέγονταν, ὁ Χατζῆς, ἔξαντλοῦσε καθημερινὰ τὴν ἀρθρογραφία καὶ τὸ σχολιασμό του γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὸν ὑπαλληλικὸ κόσμον, νὰ καταδικάσει τὴν ὑποκρισία τῶν λίγων, τῶν ἀρνητῶν τοῦ ἀγῶνα τοῦ Ἑπειρωτικοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἐξάρει τίς προσπάθειες ποὺ καταβαλλόταν ἀπὸ τὴ Γενικὴ Διοίκηση καὶ τίς ἄλλες ἀρχές γιὰ τὴν ἀνόρθωση τοῦ τόπου. Οἱ διαβολεῖς ἦταν λίγοι, διέθεταν ὅμως ἐπιφάνεια, ἐπιστημονικὴ, οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ καὶ κατόρθωναν νὰ διασύρουν τὴν Ἑπειρο σ' εὐρύτερες μάζες. Ὁ Χατζῆς, χρησιμοποιώντας κάποτε τὴν ἄμυνα, προπαντὸς ὅμως τὴν ἐπίθεση, ἀπεκάλυπτε τίς προθέσεις τους καὶ τοὺς γελοιοποιοῦσε. Δὲ μποροῦσε νὰ συγχωρήσει στοὺς δωρεάν δικηγόρους τοῦ κατηγορούμενου γιὰ ἐξύβριση τῶν ὑπαλλήλων, τὸν παραλληλισμὸ τῶν δικῶν του σχολίων γιὰ τὰ χαλασμένα ἄλευρα —ἐπιβεβλημένη πράξη κοινωνικοῦ ἐλέγχου— μὲ τὸ ὕβριστικὸ δημοσίευμα τοῦ κατηγορούμενου, στάση ἀχαρακτήριστη καὶ ἀσυνείδητη. Γιὰ νὰ πάψουν οἱ διαβολές ὁ Χατζῆς ὑποχρεώθηκε νὰ δημοσιεύσει τὰ δυὸ ἀπαλλακτικὰ βουλευματα, τῆς Εἰσαγγελίας Πρωτοδικῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Εἰσαγγελίας Ἐφετῶν Κερκύρας, γιὰ τὴ μήνυση ποὺ εἶχαν ὑποβάλλει ἐναντίον του οἱ Ἑβραῖοι Γαβριέλληδες, γιὰ δῆθεν ἐξύβριση, ἐπειδὴ ἀποκάλυψε τὴν ὑπόθεση τῶν χαλασμένων ἀλεύρων.

Ἀπὸ τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα τῶν δημόσιων ὑπηρεσιῶν, ποὺ δημοσιεύτηκαν σὲ συνέχειες, ἀποδεικνυόταν ὅτι τὰ 60% τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἦταν Ἑπειρώτες. Ἡ ἐφημερίδα παρατηροῦσε πὼς πολλοὶ θὰ ἤθελαν ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι νὰ εἶναι Ἑπειῶτες, ἀλλὰ γι' αὐτὸ ἔπρεπε ν' ἀγωνιστοῦν. Ὅχι βρίζοντας καὶ συκοφαντώντας τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ πείθοντας τὸν κόσμον γιὰ τὸ ποιοὶ ἦταν τὸ συμφέρον του. Ὅχι μὲ προσπάθειες διαστρέβλωσης τῆς λαϊκῆς συνείδησης, ὅπως γίνονταν μὲ τίς διαδόσεις ὅτι τάχα ἄλλοι τὸν κλέβουν —πάντοτε γιὰ τοὺς Παλαιοελλαδίτες ὑπαλλήλους ὁ λόγος— ἄλλοι εἶναι ξυπόλητοι καὶ πεινασμένοι καὶ ἦρθαν στὴν Ἑπειρο γιὰ νὰ φᾶνε, ἀλλὰ διδάσκοντας τὸ λαὸ ὅτι στὸν ἀγῶνα τῆς εὐγενοῦς ἀμύλλας μεταξὺ τῶν ἰδιαίτερων πατρίδων τῆς μεγάλης πατρίδας δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχουν ταπεινές καὶ χυδαῖες διακρίσεις, ἀλλὰ εὐγενικὴ φιλοδο-

ξία ανάδειξης, όπως ακριβώς πρέπει να συμβαίνει ανάμεσα στ' αδέρφια του ίδιου σπιτιού, που δεν βρίζονται μεταξύ τους, αλλά καθένα αγωνίζεται να ύψωθεί ως οντότητα ψηλότερα από τον αδερφό του. Με πολλά τέτοια άρθρα αγωνιζόταν ο Χατζής να διαπαιδαγωγήσει τους Γιαννιώτες, αντικρούοντας αντιλήψεις βαθειά συντηρητικές κι όπισθοδρομικές, με τις όποιες οι αντίπαλοί του προσπαθοῦσαν να διαβρώσουν την συνείδηση των πολιτών. Γιατί, τι άλλο από επικίνδυνη όπισθοδρόμηση αποτελοῦσαν τὰ κηρύγματα εκδίωξης όλων των υπαλλήλων που δεν ήταν Ἑπειρώτες; Ξαναγύριζαν την ιστορία στην εποχή του '21, όταν είχε δημιουργηθεί τὸ θέμα των αὐτόχθονων καὶ ἐτερόχθονων καὶ ήταν τότε οἱ Παλαιοελλαδίτες που ἀντιδροῦσαν στην κατάληψη όποιασδήποτε θέσης από Ἑπειρώτες κι ἄλλους. Αὐτὰ ἔδειχναν καὶ ρατσιστικές τάσεις, ἀφοῦ καλλιεργοῦνταν ἡ ἄποψη ὅτι οἱ μὴ Ἑπειρώτες ἦρθαν ὡς κατακτητὲς στην Ἑπειρο, ἔτρωγαν τὸ ψωμί των Ἑπειρωτῶν κι ἔπρεπε νὰ φύγουν. Προοδευτικὸς ὁ Χατζής δὲ μπορούσε νὰ παραδεχτεῖ μιὰ τέτοια κατάσταση, πίσω ἀπὸ την ὁποία κρύβονταν πολιτικά καὶ ἰδιοτελῆ συμφέροντα, γι' αὐτὸ καὶ την καταπολεμοῦσε με πείσμα. Με τις φωτεινὲς ἰδέες του, ἐφαρμοζόμενες, μπορούσε νὰ ὁδηγηθεῖ ἡ Ἑπειρος σὲ οὐσιαστικὴ ἀνόρθωση, βάδιζε πὺλ μπροστὰ ἀπὸ την εποχή του, σπάνιο δείγμα ἐπαρχιώτη δημοσιογράφου. Μόνον ἡ λατρεία του γιὰ τὸ βασιλιά Κωνσταντῖνο θὰ τὸν ὁδηγήσει σὲ δύσκολους καὶ λανθασμένους πολλὲς φορὲς προσανατολισμοὺς τὰ κατοπινὰ χρόνια.

Μὲ τὰ δημοσιεύματά της ἡ Ἑπειρος, γιὰ τὴ δήμευση καὶ διανομὴ στὸ λαὸ των τροφίμων ποὺ ἡ ἀστυνομία ἔβρισκε κρυμμένα σὲ ἀποθήκες, ἔκανε ἐχθροὺς ἀρκετοὺς ἐμπόρους, σίγουρα ἐκείνους ποὺ αἰσχροκερδοῦσαν ἀπὸ τὰ κρυμμένα τρόφιμα. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς σὲ μιὰ συγκέντρωση, ὅπου συζητοῦνταν θέματα τῆς πόλης, πρότεινε νὰ καοῦν τὰ φύλλα τῆς Ἑπείρου στην κεντρικὴ πλατεία! Δὲν εἶναι, λοιπόν, ἐφεύρεση τῆς ἐποχῆς μας τὸ κάψιμο των ἐφημερίδων. Τὸ εἶχαν σκεφτεῖ οἱ ἔμποροι των Γιαννίνων ποὺ ἀποκόμιζαν ἀθέμιτα κέρδη ἀπὸ τὰ κρυμμένα τρόφιμα, ἐδῶ κι ὀγδόντα χρόνια. Κι ὁ ἀφελὴς Χατζής ρωτοῦσε: Γιατί ὅταν οἱ ἀθηναῖκες ἐφημερίδες ἔγραφαν ὅτι πρέπει νὰ παραδώσουμε τὴ Βόρειο Ἑπειρο στοὺς Ἀλβανοὺς δὲν ἐξεδηλώθησαν καὶ τότε τὰ ὠραῖα ἐνστικτὰ σας καὶ δὲν προτείνετε εἰς τὰς συγκεντρώσεις σας νὰ κάψετε καὶ τὰς ἐφημερίδας ἐκείνας;

Ὁ Χατζής γνώριζε καλὰ πὺς τις ἐπιθέσεις ἐναντίον του τις ὑποκινοῦσε ὁ Κ. Καζαντζής. Ὄντας ὑποψήφιος δήμαρχος καὶ διεκδικητὴς ἔδρας κατὰ τις βουλευτικὲς ἐκλογές, —τελικά πέτυχε νὰ ἐκλεγῇ— πραγματοποιοῦσε συγκεντρώσεις κοινωνικῶν ομάδων, με πρόσχημα τὴ μελέτη των τοπικῶν προβλημάτων, στην πραγματικότητα ὅμως προπαγάνδιζε τις ἰδέες του. Αὐτὸς εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμο ἐναντίον των μὴ Ἑπειρωτῶν υπαλλήλων, αὐτὸς ἦταν ποὺ προσπαθοῦσε νὰ γκρεμίσει ὅ,τι εἶχε γίνει στην Ἑπειρο

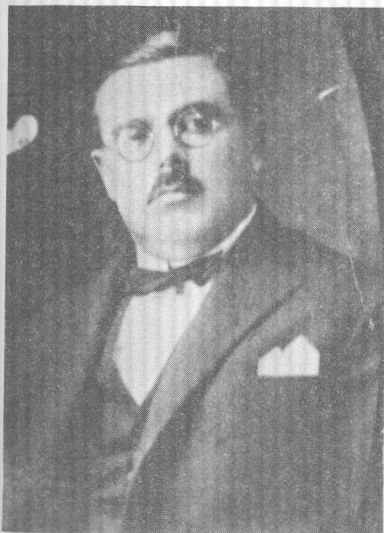
στον τομέα της διοίκησης, κυρίως, κατά τα δυο ελεύθερα χρόνια. Ἡ πρώτη του δουλειά, κατά τις συγκεντρώσεις ἦταν νὰ ὑβρίζει τὴν Ἑπειρο, ἀποκαλώντας τὴν μίσθαρνο ὄργανο τοῦ Φορέστη, τῆς μνήμης καὶ τῆς σκιάς του δηλαδή, ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς καὶ πρόσθετε μὲ ἀγανάκτηση: Ἡ «Ἑπειρος» θεωροῦσε τιμὴ καὶ εὐτυχία τῆς ποῦ συνεργάστηκε πρόθυμα μὲ ἓναν ἔξοχο πολιτικό ἄντρα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑπείρου καὶ μεταπολεμικά γιὰ νὰ τὸν βοηθήσει στὸ μεγαλουργὸ ἔργο του. Γρήγορα θαρρόταν ἡ μέρα ποῦ θάβλεπαν «τὰ κλασικά μηδενικά καὶ τὰ ἀλλαλάζοντα τενεκεδένια κύμβαλα», μὲ ντοκουμέντα ἀδιάσειστα, ποιὸς ἄντρας χάθηκε. Κι ἂν τὸ κράτος ὑποστήριξε τιμητικά ἓναν δημοσιογράφο ποῦ εἶχε βγεῖ ἀπὸ τὶς τουρκικὲς φυλακές, ὄχι γιατί ἐκλεψε, ὅπως μερικοὶ ἄλλοι, ἀλλὰ γιατί ἀγωνίστηκε ἔντιμα καὶ μὲ ἐθνικὴ συνείδηση ἐναντίον τοῦ τυράννου, μόνο γελοῖος, ἀμαθής, ἡλίθιος ἢ κακόπιστος θὰ μπορούσε νὰ φανταστεῖ καὶ νὰ διακηρύξει ὅτι ὁ δημοσιογράφος αὐτὸς εἶναι «μίσθαρνον ὄργανον» ὁποιοιδήποτε. Τοὺς ἐπόμενους μῆνες ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ἄντρες θὰ φτάσει στὴ μεγαλύτερη ἔνταση. Ὅσον μὴ λησμονεῖται πὼς ὁ Κ. Καζαντζῆς ἦταν ἓνας πνευματικὸς ἄνθρωπος μὲ δξύτατο κριτήριο, πανελληνίας ἐμβέλειας, γι' αὐτὸ κι ὁ ἀγώνας τοῦ Χατζῆ ἦταν δύσκολος.

Τὰ προβλήματα τῆς πόλης καὶ τῆς Ἑπείρου ὁδήγησαν σὲ νέες μορφὲς ἀγώνα. Τὸ προσφορότερο μέσο διεκδίκησης γιὰ τὴν ἐπίλυσή τους ἦταν τὰ συλλαλητήρια. Κάθε τόσο τὰ Γιάννινα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλες Ἑπειρωτικὲς πόλεις, ἀπὸ τὴ Νότια ὡς τὴ Βόρειο Ἑπειρο, συγκλονίζονταν ἀπὸ συλλαλητήρια κυρίως γιὰ τὰ ἐθνικὰ θέματα, ἀλλὰ κι ἄλλα ποῦ στόχευαν στὴ διεκδίκηση αἰτημάτων καθολικῆς σημασίας ἢ εὐρύτερων κοινωνικῶν τάξεων. Ὁ Χατζῆς εὗρισκε πὼς γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν αἰτημάτων δὲν ἀρκοῦσαν τὰ συλλαλητήρια. Τὸ μόνο ποῦ πετύχαιναν, ἔλεγε, εἶναι ν' ἀναδείχνουν τὴ φιγούρα τοῦ ρήτορα ποῦ μιλοῦσε σ' αὐτά, χωρὶς οὐσιαστικὸ ἀποτέλεσμα. Οὔτε τὰ ὑπομνήματα ποῦ συντάσσονταν γιὰ νὰ σταλοῦν στὶς ἀρχές, μὲ τὸν τρόπο ποῦ συντάσσονταν, ὅπως καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας δηλαδή, ὁδηγοῦσαν σὲ λύση. Ἐξυπηρετοῦσαν μόνον ἐκείνους ποῦ τὰ ἔγραφαν, γιατί ἀποτύπωναν σ' αὐτὰ ὅ,τι ἤθελαν, χωρὶς ὁ λαὸς ποῦ ὑπέγραφε νὰ γνωρίζει τὸ περιεχόμενό τους. Τὰ ὑπομνήματα ἔπρεπε νὰ γράφονται ὕστερα ἀπὸ διαφώτιση τοῦ λαοῦ καὶ νὰ παραδίδονται σ' ἐπιτροπὴ ὄχι εὐκαιριακῆς σύνθεσης, ἀλλὰ ἀποτελούμενης ἀπὸ ἀνθρώπους ποῦ τὰ γνώριζαν προερχόμενους ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ὁμάδα ποῦ τὰ ἔθετε, ἱκανοὺς νὰ διαφωτίσουν τὸν πρωθυπουργὸ καὶ τοὺς ὑπουργοὺς στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ φέρουν ἀποτέλεσμα. Ὡς τότε τὶς κοινωνικὲς τάξεις ἀντιπροσώπευαν ἄσχετοι ἄνθρωποι, πηγαιναν γιὰ δικές τους δουλειές στὴν πρωτεύουσα καὶ μὲ τὴν εὐκαιρίαν ἐκπροσωποῦσαν καὶ τοὺς ἀγωνιζόμενους.

Ἀπὸ τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Νοεμβρίου, αὐξήθηκε πάλι ἡ τιμὴ τῶν ἀλεύρων καὶ φυσικὰ καὶ ἡ τιμὴ τοῦ ψωμοῦ, ἔφτασε τὰ 70 λεπτὰ τὴν ὀκά.

Πολλοί πίστευαν πώς θ' ανέβαινε περισσότερο κι άνοιξε μιá συζήτηση από τόν τύπο πού κράτησε αρκετά, καθένας είχε γνώμη, τὰ βασικά αίτια πού έπισημάνθηκαν ήταν δυό: ό πόλεμος και ή οικονομική κρίση πού περνούσε ή Ήπειρος. Ό συνεργάτης τής Ήπείρου Κ. Δ. Μέρτζιος σέ σειρά άρθρων του μέ τίτλο: *Ή δασμολογική άφομοίωσις*, διερευνούσε ένα θέμα πού έπηρέαζε άμεσα τήν οικονομική ζωή του τόπου. Ή ελληνική κυβέρνηση, μέ τήν προσδοκία ν' αύξήσει τὰ έσοδά της από τούς δασμούς, ψήφισε μέ γρήγορες διαδικασίες ένα νόμο, χωρίς προηγούμενη φορολογική άφομοίωση τών Νέων χωρών μέ τούς νόμους τής Παλαιάς Έλλάδας. Κατά τήν άποψη του Κ. Μέρτζιου ό νέος νόμος θά οδηγούσε σέ βαθύτερη κρίση τήν οικονομία τής Ήπείρου και ζητούσε τήν άναστολή του, μέχρις ότου καταργηθούν δυό καταθλιπτικοί φόροι, πού πιέζαν επώδυνα τήν κατεστραμένη Ήπειρο: α) τής δεκάτης, πού επιβαλόταν από τήν εποχή τής τουρκοκρατίας σ' όλα τὰ προϊόντα, και β) του προβατονομίου.

Ό Χατζής ανακοίνωνε στην έφημερίδα του ότι έτοίμαζε μιá πλήρη και άρτια έκδοση τής ιστορίας του Ήπειρωτικού άγώνα, μέ βάση πολύτιμο

Ό δημοσιογράφος και νομάρχης
Ν. Λάππας

άρχειακό ύλικό πού είχε συγκεντρώσει και ζητούσε νά καταθέσουν τisz άναμνήσεις τους, όσοι είχαν πάρει μέρος σ' αυτόν. Ή ιστορική άναδρομή θάρχιζε από τήν προαπελευθερωτική περίοδο και θά τελείωνε ως τisz μέρες τής άνακατάληψης τής Βορείου Ήπείρου από τόν ελληνικό στρατό. Ό διευθυντής του τμήματος εκπαίδευσης τής Γενικής Διοίκησης (τὰ τμήματα αυτά άποτελούσαν τὰ μικρά άποκεντρωμένα ύπουργεία της) Άν. Σακελλαρίου, από τό Ζαγόρι, έφυγε για τήν οργανική του θέση στην Άθήνα, ήταν εκπαιδευτικός σύμβουλος. Οί ύπηρεσίες πού πρόσφερε στα Γιάννινα και τήν Ήπειρο, από τήν εποχή τής τουρκοκρατίας ακόμα, ήταν πολύτιμες. Ό δημοσιογράφος Ν. Λάππας, πού κρατούσε ειδική στήλη στην Ήπει-

ρο παραιτήθηκε, είχε αποφασίσει τήν έκδοση δικής του έφημερίδας, τής *Σημαίας*, δέ θ' άργοüse νά κυκλοφορήσει. Βασικό συνεργάτη και οικονομικό ενισχυτή είχε τόν Κ. Καζαντζή, δξύτατο όπως πάντα στην κριτική του, κάτι πού θά πυροδοτούσε νέα ένταση στην αντιπαράθεση μέ τόν Χατζή. Ή έκδοση τής *Σημαίας* —δυστυχώς έλάχιστα φύλλα της σώζονται— κράτησε τρία χρόνια (1914-1917). Παρότι στην πρώτη περίοδο τής έκδοσής της ασχούσε έντονη κριτική εναντίον τής Γ. Διοίκησης στην Ήπειρο, διο-

ρισμένης από την κυβέρνηση του Έ. Βενιζέλου, αργότερα, ιδιαίτερα από το 1915 και ύστερα, υποστήριξε θερμά την πολιτική του κόμματος των Φιλελευθέρων και ήρθε σε οξύτατη αντιδικία με την Ήπειρο. Ο Ν. Λάμπας καταγόταν από το Πάπιγκο, ήταν έμπειρος κι ανήσυχος δημοσιογράφος, γι' αυτό μετά τη διακοπή της Σημαίας εξέδωσε αργότερα το Ελεύθερον Βήμα, τρισεβδομαδιαία εφημερίδα, που έζησε αρκετά χρόνια. Τέλος, το 1921, μαζί με τον Δημοσθένη Πανίδα εξέδωσε τον Κήρυκα, όργανο του κόμματος των Φιλελευθέρων στα Γιάννινα. Κατά την τετραετία της κυβέρνησης Βενιζέλου (1928-1932), και ενωρίτερα, υπηρέτησε ως νομάρχης Τρικάλων. Κόρη του Ν. Λάμπας είναι η Νόρα Κίμωνος Κυριαζή.

Θέμα πρόχειρο και πρόσφορο για καθημερινή κριτική, όπως και σήμερα, απο-τελούσε η κατάσταση των δρόμων της πόλης. Στο δήμαρχο, τον Γιαγιά μπετη κατά κύριο λόγο, έρχονταν όλοι τις ευθύνες. Φαίνεται πως τη φορά αυτή το κακό είχε πα-ραγίνει. Νοέμβριος μήνας, φθινόπωρο με πολλές βροχές, τι άντοχή στη διάβρωση θα εμφάνιζαν οι δρόμοι εκείνης της εποχής; Μερικοί είχαν μεταβληθεί σε βάλτους, τά-φρους και τενάγη, όπως εκείνοι της οδού Παμβώτιδας, της συνοικίας Σιαράβα και των Έβραϊκών. Η αναστάτωση στην εκπαίδευση, που δημιουργήθηκε από τον τρόπο διορισμού των δασκάλων, πήρε τέλος και τα σχολεία άρχισαν ν' ανοίγουν, καιρός ήταν, πλησίαζαν Χριστούγεννα. Με βάση το διάταγμα του υπουργείου Παιδείας, στό-χο του είχε την εκπαιδευτική άφομοίωση των Νέων χωρών, όσοι δάσκαλοι είχαν υπηρέτησι κατά το προηγούμενο σχολικό έτος 1913-14, θα παρέμειναν στις θέσεις τους, αν είχαν τα νόμιμα προσόντα. Οι νέοι θα διορίζονταν ύστερα από πρόταση των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων, μετά από προηγούμενη γνωμάτευση των έφορειών. Με Ικανοποίηση διαπιστωνόταν, σ' αντίθεση μ' όσα συνέβαιναν σ' άλλες περιοχές, πως η ζωοκλοπή στην Ήπειρο παρουσίαζε ύφεση με τάση εξάλειψής της. Η ίδρυση Γεωργικού Συνδέσμου (συνεταιρισμού) στα Πάνω Σουδενά χαιρετίστηκε ως ευόλογο γεγονός και προβλήθηκε σαν παράδειγμα προς μίμηση. Ο νομογεωπόνος όμως άμφοιβητούσε την άποψη πως ήταν ο πρώτος συνεταιρισμός της υπαίθρου, στο νομό Ίωννίνων είχαν ιδρυθεί ήδη 15. Έκκληση στις αρμόδιες υπηρεσίες έκανε η Ήπειρος να φροντίσουν για να γκρεμιστούν οι τοίχοι, που είχαν ύψωθεί επί τουρ-κοκρατίας γύρω από τα καλλίτερα κτίσματα των Γιαννίνων, αληθινά παλατάκια, και γύρω από δημοφιλιά περιβόλια. Θ' ανέπνεαν έτσι τα σπίτια που ήταν κρυμένα πίσω από τους τοίχους αλώνες ολόκληρους, θα στολιζόταν η πόλη, θα καταλάβαιναν όλοι πως ήρθε το Ρωμέϊκο. Ο Γάλλος Δουπέν, πρώην διευθυντής των αυτοκινήτων της Γενικής Διοίκησης, καταδικάστηκε από το Κακουργιοδικείο σε εφρκτή 2 χρόνων και 10 μηνών, τον κατηγορούσαν για Ιδιοποίηση δημόσιου πλούτου, άπάτη και πλαστο-γραφία. Οι έπιτροπές εξακρίβωσης ηλικίας είχαν τελειώσει το έργο τους, με αποφά-σεις τελεσιδίκες. Παρόλα αυτά, επειδή πολλοί παραπονοούνταν ότι είχαν γίνει λάθη κατά την εξακρίβωση της ηλικίας τους, υποβαλλόταν το αίτημα να συγκροτηθεί αναθεωρητική έπιτροπή για να εξετάσει τα παράπονα. Ο τρόπος με τον όποιο είχε επιβληθεί ο φόρος έπιτηδεύματος αναστάτωση την αγορά και πολλοί ζητούσαν να γίνει δίκαιη κατανομή. Έντονη κριτική γινόταν για συνεχιζόμενες μισθώσεις οικη-μάτων στην πόλη, προς εγκατάσταση δημόσιων υπηρεσιών. Θεωρήθηκαν ως σπατάλες, έπρεπε να περισταλούν, χρειαζόταν νοικοκύρεμα. Έξάλλου η Γενική Διοίκηση είχε δώσει δείγματα τέτοιων προθέσεων με την απόφασή της για περικοπές των δαπανών. Στην όδο Τσακάλωφ, κοντά στο Ολοτροφείο Θηλέων, έπισημαινόταν η ύπαρξη οίκου άνοχης, οι πελάτες του γίνονταν ένοχλητικοί τις νυχτερινές ώρες. Υποβαλλόταν

ἐκκληση γιά ἀπομάκρυνσή του, δημιουργοῦσε κινδύνους γιά τὸ *Οἰκοτροφεῖο*. Μεγάλη διαφήμιση ἄρχισε γιά τὰ *Καταπότια Πίνκ*, θεράπευαν ριζικά τὴν ἀναιμία καὶ πολλές ἄλλες ἀρρώστειες, ἔλεγαν οἱ παραγωγοὶ τους, πολλοὶ ποὺ τὰ εἶχαν χρησιμοποιήσει, μ' ἐπώνυμες ἐπιστολὲς ἐξυμνοῦσαν τὶς θεραπευτικὲς τους ιδιότητες.

Α νήμερα τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, τὴ μέρα ποὺ καὶ ἡ ἴδια γιόρταζε, ἡ Κατερίνα γέννησε. Παρόλες τὶς ἐνοχλήσεις τοῦ προηγούμενου μῆνα ἡ γέννα ἦταν φυσιολογική. Ὁ Δάνος μαζί μὲ τὸν ἄντρα της, τὸ Δημήτρη, ἦταν κοντά της σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ τοκετοῦ, τοὺς βοηθοῦσε καὶ μιὰ μαμή, ἀπὸ τὶς πρῶτες ποὺ εἶχαν κάνει εἰδικὴ ἐκπαίδευση στὴν Ἀθήνα, ἡ Ἀριστέα Κωνσταντίνου ἢ Κοράκη, *ἐπιστήμων μαῖα* ἔγραφε ἡ ταμπέλα στὸ γραφεῖο της, ἐκεῖ κοντά, στὴν ὁδὸ Βλαχάβα καθόταν. Τὸ νεογέννητο ἦταν

Ὁ ἡγούμενος τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης
Ἀνθιμος Κτενιάδης

ἀγόρι, πρὸς μεγάλη χαρὰ τοῦ πατέρα καὶ τοῦ παπποῦ, θάπαιρνε τ' ὄνομά του, ἡ Κατερίνα καὶ ἡ μητέρα της τόθελαν κορίτσι, γερό νάναι εἶπαν ὅλοι μαζί, *κι ὅ,τι θέλησε ὁ Θεός*. Ὁ Πέτρος παρακολούθησε τὴ λειτουργία στὴ μνήμη τῆς Ἀγίας, στὴ δική της ἐκκλησία, τὴν ἀνακαινισμένη ἀπὸ τὴν Ἀγγελικὴ Παπάζογλου, ὁ κόσμος ἀπ' ὅλες τὶς συνοικίες τῶν Γιαννίνων εἶχε γεμίσει τὸ ναό της, ἱεουργοῦσε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου, μεγάλοπρεπος καὶ ἐπιβλητικός, εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὸ Σινὰ στὸ Μετόχι τῶν Γιαννίνων, στὴ δικαιοδοσία του ὑπαγόταν ὁ ναός, ποτὲ δὲν ἀνῆκε στὸ μητροπολίτη τῆς πόλης. Ὁ ναός διατηροῦσε τὴν αἴγλη τῆς συμμετοχῆς στὸν ἀγῶνα γιά τὴν ἀπελευθέρωση. Ἐκεῖ ἔβρισκαν καταφυγὴ καὶ σωτηρία πολ-

λοὶ κατατρεγμένοι Γιαννιώτες, ὁ ἡγούμενος Ἀνθιμος Κτενιάδης, ἦταν ἐνεργὸ μέλος τῆς *Ἑπειρωτικῆς Ἑταιρείας*, δοκίζε στὸ ἱερὸ *Ἑταίρους, Μέλη καὶ Ἀδελφούς*, ἔκρυβε ὅπλα, καὶ τὰ ἔστελνε στοὺς ἀντάρτες. Ὁ Πέτρος ἀναψε λαμπάδα στὸ μπόι τῆς Κατερίνας, προσκύνησε καὶ κάθησε στὸ ἐπιτροπικό, γνωστοὶ του ἦταν οἱ ἐπίτροποι, τοῦ παραχώρησαν θέση. Μὲ κατάνυξη παρακολούθησε τὴ θεία λειτουργία, τὸ κήρυγμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου γιά τὰ μαρτύρια καὶ τὰ θαύματα τῆς Ἀγίας, νοερὰ προσευχήθηκε νὰ στελεει τὴ χάρη της, νὰ προστατεύει τὸ νεογέννητο καὶ νὰ ὁδηγεῖ τὰ βήματά του στὸ δρόμο τῆς ζωῆς. Πῆρε ἀντίδωρο, πολλοὶ τὸν συγχάρηκαν γιά τὸ

καινούργιο βλαστάρι της οικογένειας, είχε μαθευτεί ή γέννα από νωρίς, γύρισε στο σπίτι με την πλησμονή της εὐτυχίας στην καρδιά του. Ὡς τὴν ὥρα, ὅλα πήγαιναν καλά, εἶχε τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ, τὸ μαγαζί τῶν Γιαννίνων καὶ τὸ συνεταιρικό της Πρέβεζας δούλευαν, παρὰ τὴν κρίση, ἱκανοποιητικά, τὸ νέο χρόνο θ' ἄνοιγε κι ἄλλο στὴν Καλούτσιανη, ὁ φίλος του, ὁ ἑβραῖος τραπεζίτης, τὸν εἶχε συμβουλευσει ν' ἀνοίξει ἓνα εὐρωπαϊκὸ κατάστημα, ἀνδρικῶν καὶ γυναικείων εἰδῶν, καλλυντικῶν κ.ἄ., κάτι ποὺ ἔλειπε ἀπὸ τὴν πόλη· σωστή ἢ συμβουλὴ του, δὲν ἔνοιωθε ὁμως τὸν ἑαυτό του ἱκανὸ νὰ διευθύνει ἓνα τέτοιο κατάστημα, προτίμησε τὸ μαγαζί της Καλούτσιανης. Πῆρε τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ Δάνο —δὲν εἶχε φύγει ἀκόμα, παρακολουθοῦσε τὴν Κατερίνα νάναι σίγουρος πὼς δὲν θὰ ὑπῆρχαν ἐπιπλοκές— καὶ μπῆκε στὸ δωμάτιο νὰ δεῖ τὴ νύφη καὶ τὸν ἐγγονό του. Ἡ Κατερίνα κοιμόταν ἀποκαμωμένη ἀπὸ τὶς ὁδύνες τοῦ τοκετοῦ, τὸ ἴδιο καὶ τὸ βρέφος, χορτασμένο ἀπὸ τὸν πρῶτο θηλασμό. Ὁ Πέτρος ἄφησε δίπλα στὸ μαξιλάρι της νύφης του ἓνα κόκκινο γαρύφαλλο, ἀπὸ τὸ εἰκόνημα της Ἀγίας, τὴ φίλησε ἑλαφρὰ στὸ μέτωπο, ἔκλεισε σιγὰ τὴν πόρτα, τὸ σπίτι ἀνηχοῦσε ἀπὸ φωνές χαρούμενες, *Θεέ μου, ψιθύρισε, ἔχε μας πάντα κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη σου, κάπου ἔνοιωθε κρυμμένο στὰ βάθη της καρδιάς του ἓνα ἀπροσδιόριστο αἶσθημα φόβου, τόση εὐτυχία ἀποτελοῦσε πρόκληση στὴν κακὴ μοίρα.* Ἔκανε τὸ σταυρό του καὶ μπῆκε στὸ σαλόνι, ὅπου ἦταν συγκεντρωμένοι οἱ ἄλλοι, μαζὶ κι ὁ γιατρός, τὸν ἀκούγαν νὰ τοὺς διηγεῖται περιστατικά ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία στὸ χωριό του, λὲς κι ὅλη ἡ ζωὴ του εἶχε σταματήσει ἐκεῖ. Μὲ τὴν παρουσία τοῦ Πέτρου, ἡ κουβέντα στράφηκε στὸν ἐγγονό, πότε θὰ τὸν βάφτιζαν, ποιὸς θάταν ὁ νονός, γιὰ τὸ ὄνομα δὲν γινόταν λόγος, ἦταν αὐτονόητο πὼς θάπαιρνε τοῦ παπποῦ του. *Τὰ βαπτίσια θὰ γίνουν τὸν ἄλλο χρόνο,* εἶπε ὁ Πέτρος, *θέλω νὰ συμπέσουν μὲ τὴν πρώτη ἐπέτειο τοῦ γάμου τοῦ γιοῦ μου,* πρόσθεσε. Οἱ ἄλλοι δὲν ἔφεραν ἀντίρρηση, εἶχαν καιρὸ νὰ συζητήσουν γιὰ τὸ νονὸ καὶ γιὰ ὅ,τι ἄλλο χρειαζόταν.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Πέτρος θέλησε νὰ κάνει κοινωνοὺς της οἰκογενειακῆς του χαρᾶς δυὸ ἀνθρώπους ποὺ εἶχαν συνδεθεῖ στενὰ μὲ τὴ ζωὴ του: τὸ μητροπολίτη Γερβάσιο καὶ τὸ δημοσιογράφο Γ. Χατζῆ, τὸν κύρ-Γιώργη. Τὸν Γερβάσιο τὸν βρῆκε σὲ καλλίτερη κατάσταση, ἀπ' ὅ,τι τὴν προηγούμενη φορὰ, στὴν πραγματικότητά καμιά βελτίωση δὲν σημειωνόταν στὴν ὑγεία του· τὸ σαράκι ἔκανε τὴ δουλειά του, ροκάνιζε τὰ σωθικά του, κάποτε κουραζόταν καὶ λούφαζε, ἔνοιωθε τότε ἀνακούφιση ὁ Γερβάσιος, ξανάβρισκε λίγες δυνάμεις καὶ ἤλπιζε. Φροῦδες ἐλπίδες. Σ' ἐνάμιση χρόνο ἢ ἀρρώστεια θὰ ὀλοκλήρωνε τὸν κύκλο της, τὰ Γιάννινα θὰ ἔχαναν τὸ δεσπότη τους. Ἡ εἰδηση γιὰ τὴ γέννηση τοῦ ἐγγονοῦ, μεγάλωσε τὴν εὐφορία τοῦ Γερβάσιου, ἄνοιξε τὴν ἀγκαλιά του στὸν Πέτρο, τὸν φίλησε, *παιδί μου, παιδί μου, μουρμούριζε, μούδωσες μεγάλη χαρά, ξέρεις τὴν ἀγάπη μου γιὰ τὴν οἰκογένειά σου, θὰ προσεύχομαι γιὰ ὅλους σας.* Ὑστερα κά-

θησαν καὶ μίλησαν γιὰ χίλια δυὸ πράγματα, τῆς πόλης καὶ τῆς Ἑλλάδας, καὶ οἱ δυὸ καταλάβαιναν πὼς ἡ πατρίδα περνοῦσε δύσκολες στιγμές, φοβοῦμαι πὼς δὲν θὰ γλυτώσουμε τὸν πόλεμο, εἶπε ὁ Γερβάσιος μᾶς ἔχουν κυκλώσει οἱ ἐχθροί, ὅπως λέει κι ὁ ψαλμωδός, ἡ Σερβία ψυχορραγεῖ, ἡ Τουρκία πολεμάει κι ὅλας καὶ ἡ Βουλγαρία εἶναι ἐτοιμὴ νὰ βγεῖ στὸν πόλεμο. Μποροῦμε νὰ μὴν ἀντιδράσουμε, δταν οἱ ἐχθροὶ εἶναι ἐτοιμοὶ νὰ μπήξουν τὸ μαχαίρι στὴ σάρκα μας; Μὴ ξεχνᾷς καὶ τοὺς Ἴταλους ποὺ ἐνεδρεῦουν, εἶναι ὑπουλοὶ καὶ μεγαλομανεῖς οἱ κυβερνήτες τους, κάποιον κακὸ ἐτοιμάζουν, ὁ Θεὸς νὰ μᾶς ἔχει στὸ νοῦ του. — Πιστεύεις, δέσποτα, πὼς ὁ βασιλιάς θὰ δώσει τὴ συγκατάθεσή του νὰ μπεῖ ἡ χώρα σὲ νέες δοκιμασίες; ρώτησε ὁ Πέτρος. — Τὰ πράγματα δὲν εἶναι ξεκαθαρισμένα ἐντελῶς, ἀπάντησε ὁ μητροπολίτης. Ὁ βασιλιάς, συνέχισε, δὲ θέλει τὸν πόλεμο, δὲν θέλει κι ὁ κουνιάδος του ὁ Κάιζερ τὴν ἐμπλοκὴ τῆς Ἑλλάδας, τὸν συμφέρει ἡ οὐδετερότητά της. Ἔλα ὅμως ποὺ ὁ Βενιζέλος ἔχει ἄλλη γνώμη. Τώρα εἶναι ἡ εὐκαιρία, λέει, νὰ ἀπελευθερώσει ἡ Ἑλλάδα ὅλα τὰ σκλαβωμένα παιδιὰ της. Αὐτὸ μόνο ἡ Entente μπορεῖ νὰ μᾶς τὸ ὑποσχεθεῖ, ἂν βγοῦμε στὸν πόλεμο, στὸ πλευρὸ της. Τί θὰ γίνῃ τελικὰ ἕνας Θεὸς ξέρει. Καὶ οἱ δυὸ εἶναι μεγάλα ἀναστήματα, ἀκολουθοῦνται ἀπὸ πολὺ κόσμος. Ἄν συγκρουστοῦν, φοβᾶμαι πὼς τὸ ἴδιο θὰ γίνῃ κι ἀνάμεσα στοὺς ὁπαδούς τους. Νὰ μὴ φτάσουν ἐκεῖ τὰ πράγματα, θάνατι καταστροφὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Κουβέντιασαν κι ἄλλα, ὁ Πέτρος περισσότερο ἄκουε, δὲ διατύπωνε γνώμες, ἔβρισκε τὰ λόγια τοῦ δεσπότη λογικά, ἡ ὥρα πέρασε, ἦταν κι ἄλλοι ποὺ περίμεναν νὰ δοῦν τὸ Γερβάσιο, φίλησε τὸ χέρι του κι ἔφυγε.

Πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὰ γραφεῖα τῆς Ἡπείρου, ἀνεβαίνοντας στὴν ὁδὸ Σουλίου, γιὰ νὰ δεῖ τὸν κύρ-Γιώργη. Τὸν βρῆκε μουντζουρωμένο, ὅπως πάντα ἀπὸ τὰ τυπογραφικὰ μελάνια, καλῶς τον τοῦ φώναξε μόλις τὸν εἶδε, ξέρω γιατί ἦρθες, στοιχειοθέτησα κι ὅλας τὸ «εὐτυχὲς γεγονός», τόμαθα ἀπὸ τὸ πρωῒ, νὰ σοῦ ζήσει, οἱ εὐχὲς θὰ δημοσιευτοῦν στὸ μεθαιριανὸ φύλλο. Δὲν πιστεύω νὰ θέλεις νὰ τίς βάλουμε στὸ Παράρτημα μαζί μὲ τὰ τηλεγραφήματα ἀπὸ τὰ πολεμικὰ μέτωπα; Γέλασαν καὶ οἱ δυὸ. — Σ' εὐχαριστῶ κύρ-Γιώργη, εἶπε μὲ συγκίνηση ὁ Πέτρος, ξέρεις πόσο σ' ἀγαπᾶμε ὅλοι, ὁ Δημήτρης κρέμεται ἀπὸ τὴν πέννα σου, δὲν τοῦ φτάνουν οἱ τέσσερες σελίδες ποὺ τυπῶνεις, ζητάει περισσότερες. — Αὐτὸ θέλω κι ἐγώ, ἀπάντησε μὲ συγκίνηση ὁ Χατζῆς, περνοῦμε ὅμως κρίση, τὸ χαρτί ἀκρίβαινε, ὅλα ἀκρίβαιναν, φοβοῦμαι μήπως ἀναγκαστοῦμε νὰ περιοριστοῦμε στὰ δισέλιδα, ὁ πόλεμος μᾶς φέρνει μεγάλες δυσχέρειες. — Πιστεύεις πὼς θὰ μποῦμε καὶ μεῖς στὸν πόλεμο, ρώτησε ὁ Πέτρος, μὲ τὴν ἴδια ἀγωνία ποὺ ρωτοῦσε τὸ Γερβάσιο. Πολὺ τὸ φοβοῦμαι, γιὰ νὰ μὴν πῶ πὼς εἶμαι σίγουρος. Τὸ πρόβλημα εἶναι ποιὸ συμφέρο θάχει ἡ Ἑλλάδα μὲ τὴν ἔξοδό της στὸ πλευρὸ τῆς Entente, γιατί ἀπὸ κεῖ μᾶς πιέζουν. Ἔχω ἐμπιστοσύνη στὸ κριτήριο τοῦ βασιλιά, ὁ Βενιζέλος εἶναι ἱκανὸς πολιτικός, ἀλλὰ νά, εἶναι ἄνθρωπος τῶν Ἀγγλογάλλων, καὶ παίρνει ἀπο-

φάσεις με συναισθηματικές παρορμήσεις. Αυτόυ υπάρχει ο κίνδυνος. —Μά κι ο βασιλιάς μπορεί νά ενεργεί με τό συναίσθημα, δέν εἶναι γαμπρός τοῦ Κάιζερ; ἀντέτεινε ὁ Πέτρος. —Δίκιο ἔχεις, ἦρθε ἡ ἀπάντηση, σκέψου ὅμως πῶς ἂν ὡς σήμερα ἀποφύγαμε τίς καταστροφές τοῦ πολέμου, αὐτό ὀφείλεται στό βασιλιά. Τί θά γινόταν ἂν στέλναμε στρατό νά βοηθήσουμε τοὺς Σέρβους; Θά εἶχαμε γευτεῖ τὴν ἥττα μαζί τους, οἱ Βούλγαροι θά ἦταν τώρα στὴ Μακεδονία, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἴσως νά μᾶς εἶχαν ἀρπάξει τὰ νησιά. Ὁ Πέτρος κλονίστηκε, ἄκουγε ἄλλα ἐπιχειρήματα, ἡ ἀτμόσφαιρα εἶχε γίνει βαρειά, καὶ οἱ δυὸ τὸ καταλάβαιναν, τὸ μέλλον τοὺς τρόμαζε, ἄς ἀλλάξουμε κουβέντα πρότεινε ὁ Χατζῆς, πές μου γιὰ τίς δουλειές σου. —Καλὰ πάνε, εἶπε ὁ Πέτρος, μόνο πού τὰ χρήματα τοῦ κόσμου ὅλο καὶ λιγοστεύουν, τὰ τρώει ἡ ἀκρίβεια. —Κι ἔχεις καὶ μερικοὺς ἐμπόρους, πῆρε τὴν κουβέντα ὁ Χατζῆς, νά συμπεριφέρονται σὰν ἀνθρωποφάγοι, δέν τοὺς νοιάζει γιὰ τίποτα παρὰ πῶς νά ἐκμεταλλευστοῦν τὴν κατάσταση, νά θησαυρίσουν. Κι ὅταν ὁ Χατζῆς γράφει πῶς πρέπει νά τιμωροῦνται σκληρὰ ὅσοι κρύβουν τροφίμα, δέν ὑπάρχει μεγαλύτερο ἐγκλημα ἀπὸ τὸ νά καταδικάζεις τὸν κόσμο σὲ πείνα, ὀρῶνται, διαμαρτύρονται καὶ θέλουν νά κάψουν τὴν «Ἡπειρο» στὴν πλατεία. Οἱ φαρισαῖοι, οἱ ὑποκριτές, οἱ ἄκαπνοι. Μαθαίνεις τί διαδίδουν, δὲ ντρέπονται νά τὰ λένε καὶ φανερά πῶς οἱ ἀγωνιστές εἶναι ἐγκληματίες, κι αὐτοὶ οἱ καιροσκόποι, οἱ ὑπηρέτες τῶν ἀγάδων, οἱ πατριῶτες! Αυτόυ φτάσαμε, κι ὕστερα μὴ σοῦ φαίνεται παράξενο γιὰτί σκέφτηκαν νά κάψουν τὴν «Ἡπειρο». Θά τὸ κάνουν, νάσαι σίγουρος. Κι ἂν δέν τοὺς τὸ ἐπιτρέψουν θά βροῦν ἄλλο τρόπο νά τὴν καταστρέψουν. Δὲ μποροῦν νά τὴν ἀνεχθοῦν, καθημερινὰ ξεσκεπάζει τὴν ἔνοχη συνείδησή τους. Νὰ τὸ θυμηθεῖς, θά μὲ πολεμήσουν σκληρά... Σταγόνες ἀπὸ ἰδρώτα εἶχαν σκεπάσει τὸ πρόσωπο τοῦ Χατζῆ, ἐκείνη τὴ στιγμή ἦταν ὅλος μιὰ διαμαρτυρία, μιὰ ἐκφραση ἀγανάκτησης καὶ πάθους γιὰ τίς ὑπουλές μεθόδους πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀντίπαλοί του, μὲ στόχο νά διαβρώσουν τὸ κύρος του ὡς δημοσιογράφου, ἔτρεμε σύγκορμος, ἦταν καὶ ἡ ὑγεία του πού εἶχε κλονιστεῖ ἀπὸ τίς δοκιμασίες τοῦ ἀγῶνα, ἀπὸ τὰ μπουντρούμια τῶν τουρκικῶν φυλακῶν καὶ τὸ ἀντιμόνιο τοῦ τυπογραφείου. Ὁ ὀργανισμός του εἶχε ἀδυνατίσει, δὲ θ' ἀργοῦσε ἡ φοβερὴ ἀρρώστεια, ἡ φυματίωση, νά κάνει τὴν ἐμφάνισή της, θά τὸν τυραννοῦσε πολλὰ χρόνια, τελικὰ θά τὸν ἔστελνε στὸν τάφο. Εἶναι κι ἐκεῖνος ὁ Καζαντζῆς, δέν ἔχει ἱερό καὶ ὄσιο, ἔκλεισε τὴν κουβέντα ὁ Χατζῆς, χωρὶς νά πεῖ τίποτ' ἄλλο. Κι ὅμως! Δὲ θά περνοῦσαν πολλὰ χρόνια πού οἱ δυὸ αὐτοὶ ἄνθρωποι θά ἀμβλυναν τίς διαφορές τους, σὲ σημεῖο πού νά ἐκφράζουν δημόσια τὴν ἀμοιβαία ἐκτίμησή τους. Ἀπόδειξη πῶς ὕστερα ἀπὸ δώδεκα χρόνια, τὸ 1926, ὅταν ὁ Γ. Χατζῆς-Πελλερέν ἐξέδιδε τὴν ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Ἠφαίστεια, τὸν πρόλογο, ἓνα θαυμάσιο πρόλογο, μὲ τὸ ἰδιότυπο ὕφος του, τὸν ἔγραψε, ὑμνῶντας τὴν ποίησή του, ὁ Κ. Καζαντζῆς. Ἴσως κάποιοι ν' ἀμφιβάλλουν γιὰ τὴν ἀνιδιοτέλεια, τὴν ἀξιοπιστία καὶ

τὸ ἥθος τοῦ Χατζῆ, ἐντυπωσιασμένοι ἀπὸ τὴ συνεχῆ ἐπιθετικότητά του. Τὴν ἀπάντησιν ἔδωκε, τριάντα χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του, ἕνας δόκιμος συνάδελφός του, ἔγκριτος δικηγόρος καὶ συγγραφέας, ὁ Γ. Βαβαρέτος, σὲ μιὰ διάλεξή του γι' αὐτόν: *Ὡς ἀγωνιστικὸ πνεῦμα ὁ Πελλερὲν, ὡς στοιχεῖο ἀνυπότακτο, ποὺ δὲν ἀνεχόταν τίς συμβατικότητες, δὲν ἐπεδέχετο συμβιβασμοὺς καὶ δὲν ὑπέκυπτε στίς ἀνάγκες τῶν καιρῶν, δὲν ἦταν δυνατόν παρὰ νὰ γίνῃ δημοσιογράφος. Γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἔτσι τὸ βῆμα τοῦ κήρυκος τῶν ιδεῶν του, τὸ ὀρμητήριό γιὰ τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν κακῶς κειμένων, τὴ σκοπιὰ ἀπ' ὅπου θὰ ἤλεγγε κάθε ἀντικοινωνικό, κάθε στραβὸ καὶ ἄδικο. Ὡς δημοσιογράφος ὁ Πελλερὲν ἐτίμησε τὴ δημοσιογραφία. Ὅχι μονάχα μὲ τὴν πέννα του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ἥθος του, τὴ δικαιοκρισία, τὴν εὐθύτητα, τὴν ἀνιδιοτέλεια, τὴν τιμιότητα, τὴν ἀνωτερότητα.*

Στὴ θέση τοῦ Ν. Λάππα, ποὺ ἀποχώρησε γιὰ νὰ ἐκδόσῃ δική του ἐφημερίδα, ἡ *Ἑπειρος* προσέλαβε νέο συνεργάτη, τὸ λόγιό δημοσιογράφο Ἀχιλλέα Γεωργιάδη, ἐκδότῃ καὶ διευθυντῇ, σὲ παλιότερους χρόνους, τοῦ περιοδικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως *Χρονικά*, ἀργότερα συνεργάτῃ ἐφημερίδων τῆς Πόλεως καὶ τῆς πρωτεύουσας. Οἱ Τοῦρκοι τὸν εἶχαν ἀπελάσει, δὲν τοὺς ἦταν ἀρεστός γιὰ τὰ ἔθνικά του φρονήματα. Ἡ νέα στήλη τῆς *Ἑπείρου*, *Φτερά στὸν ἀνεμὸ* πρέπει νάταν δική του.

Στοιχειώδη μέτρα τῆς διοικήσεως γιὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑγείας τῶν πολιτῶν, θεωροῦνταν τότε μεγάλο ἐπίτευγμα. Ἐξαίρεται, λοιπόν, ἡ ἀπόφασις νὰ ἐπιθεωροῦνται τὰ σφάγια ἀπὸ γιατρό, πρὶν παραδοθοῦν στὴν κατανάλωσιν, φτάνει ὁ γιατρός νὰ ἦταν ἱκανὸς καὶ ἔμπειρος.

Ἀπὸ τῆς 26 Νοεμβρίου ἄρχισε στὴν *Ἑπειρο* ἡ δημοσίευσιν τῆς ἱστορίας τοῦ *Ἑπειρωτικοῦ ἀγῶνα*, ὁ Χατζῆς ἔδινε μὲ κείμενα τὴν ἀπάντησίν του στοὺς διαβολεῖς καὶ τοὺς ἀμφισβητεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα. Οἱ τιμὲς τῶν τροφίμων ἐξακολοθοῦσαν ν' ἀνεβαίνουν, κοινὴ διαπίστωσις ἦταν πὺς ἡ ἀκρίβεια συνδεόταν μὲ τὴν αἰσχροκέρδεια, ἔπρεπε νὰ ἐπέμβῃ ἡ Γενικὴ Διοίκησις. Στῆς 26 τοῦ ἰδίου μηνὸς κυκλοφόρησε τὸ πρῶτό φύλλον τῆς νέας ἐφημερίδας *Σημαία*, μ' ἐκδότῃ καὶ διευθυντῇ τὸ Ν. Λάππα, σύντομα θὰ δημιουργοῦσε ἀτμόσφαιρα μὲ τὴν ἀρθρογραφίαν της. Ἡ ὁμίχλη, εἶχε γίνῃ πᾶς καθημερινὴ ἐπισκέπτρια τῆς πόλεως, ἄρχιζε τὸ φθινόπωρο καὶ κρατοῦσε μῆνες, σήμερα τὸ φαινόμενο εἶναι σπάνιον.

Τὰ γεγονότα ποὺ εἶχαν γίνῃ στὴν Κορύτιανη Παραμυθιάς, προξένησαν ἔντονον δημοσιογραφικὸ καὶ κοινωνικὸ ἐνδιαφέρον. Οἱ χωρικοὶ τῆς περιοχῆς, ἀρνήθησαν νὰ καταβάλουν τὸ γεώμορο στοὺς ἰδιοκτῆτες τῶν χωραφίων τους καὶ ζητοῦσαν νὰ τοὺς δώσει ἡ κυβέρνησις τὰ χωράφια ποὺ τοὺς ἄρπαξαν ἐπὶ τουρκοκρατίας. Τὰ ἐπεισόδια ἦταν σοβαρά. Οἱ χωρικοὶ ὄχι μόνον ἀντιστάθηκαν στίς ἀξιώσεις τῶν ἰδιοκτητῶν, ἀλλὰ βιαιοπραγῶσαν καὶ ἐναντίον τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων, τοῦ εἰρηνοδίκου καὶ τοῦ δι-οικητικοῦ ἐπιτρόπου. Ὁ Χατζῆς σχολίαζε: *Ἀρχὴ διὰ σοβαρὰς σκέψεις. Εἶναι ἡ πρώτη ἐκδήλωσις, ζωηροτάτη μάλιστα, ἐνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος καταδυναστευθεὶς ἐπὶ μακρὰ ἔτη ζητεῖ τώρα, μαζὶ μὲ τὴν πολιτικὴν του ἐλευθερίαν καὶ τὴν οἰκονομικὴν τοιαύτην. Εἶναι κίνημα ἐσχάτης ἀπελπισίας. Ἡ κυβέρνησις πρέπει νὰ τὸ μελετήσῃ καὶ νὰ λάβῃ ἀποφάσεις. Πρώτασις τῆς*

ἐφημερίδας ἦταν ν' ἀποζημιωθοῦν οἱ ἰδιοκτῆτες καὶ νὰ γίνουν κύριοι τῆς γῆς ποὺ δούλευαν οἱ χωρικοί.

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς πόλης κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ εἶχε σχεδὸν ἀτονῆσει. Τὰ ἐθνικὰ θέματα, κατὰ κύριο λόγο τὸ *Βορειοηπειρωτικόν*, συγκέντρωναν τὸ ἐνδιαφέρον πολιτικῆς ἡγεσίας καὶ λαοῦ, σὲ πολεμικὴ ἀτμόσφαιρα ζοῦσαν τὰ Γιάννινα τόσους μῆνες, δὲν ὑπῆρχαν περιθώρια γιὰ πνευματικὲς ἐνασχολήσεις. Ἀραιὰ καὶ ποῦ γίνονταν κάποιες διαλέξεις στὴν αἴθουσα τῆς θρησκευτικῆς ἀδελφότητος Ἡ *Θεοτόκος*, τὴν εἶχε ἰδρύσει ὁ Στέφανος Σαλαμάγκας, πατέρας τοῦ γνωστοῦ ἱστοριοδίφου Δημήτρου. Ὁ Χατζῆς, ποὺ δὲν ἦταν μόνο δημοσιογράφος, ἀλλὰ καὶ λογοτέχνης, λυπόταν γιὰ τὴν ἀνυπαρξία πνευματικῆς κίνησης καὶ πίστευε πὼς κατὰ μεγάλο ποσοστὸ αὐτὸ ὀφειλόταν στὴν ἔλλειψη κατάλληλου κέντρου. Ἡ πόλις μας —ἐγγραφε— ἡ ὁποία ἔχει τὴν τιμὴν νὰ περικλείει εἰς τοὺς κόλπους της τόσον διανοητικὸν κόσμον, ἔχει μίαν ἔλλειψιν, ἡ ὁποία ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ γίνεται αἰσθητοτέρα. Λεῖπει τὸ κέντρον ἐκεῖνο, ἡ στέγη, ὑπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἤμποροῦσαν νὰ συναθροίζωνται μίαν ὥραν, μίαν στιγμὴν, οἱ λόγιοι, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ σκεπτόμενοι ὅπωςδῆποτε ἄνθρωποι. Μὲ ἄλλας λέξεις ἡ ὑπαρξὶς κάποιου φιλολογικοεπιστημονικοῦ σωματείου, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ δύναται νὰ δοθῇ μία ὠθησις εἰς τὰ γράμματα, εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῶν ἐπιστημῶν καθ' ὅλην τὴν Ἡπειρον, εἰς τὴν ἔρευναν κλπ. Ἐκεῖ μέσα θὰ ἦναπτε κάποιο πῦρ, θὰ ἀπεκαλύπτοντο κάποια κρυμμένα ἢ καὶ θαμμένα ταλέντα, καὶ θὰ ἐδημιουργοῦντο συζητήσεις ἐπὶ ὅλων τῶν θεμάτων. Ἡ ἀμιλλα ἰδιαιτέρως τῶν λογίων θὰ ὤθει αὐτοὺς νὰ ἐρευνήσουν καλλίτερον τὴν Ἡπειρωτικὴν ἱστορίαν, τὴν ψυχολογίαν τοῦ τόπου, τὸν χαρακτήρα καὶ νὰ δημιουργήσουν τοιαύτην ἐργασίαν, ὥστε νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὑπὸ ὅλου τοῦ Πανελληνίου. Διὰ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς τοιούτου κέντρου χρειάζονται ὀλίγα τινά. Ὀλίγη πρωτοβουλία, καλὴ θέλησις, ὀλίγη ἀγάπη πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὸ ὠραῖον καὶ ὀλίγη ἀγάπη μεταξύ μας. Γιὰ μὰ τέτοια προσπάθεια δὲν ἀρκοῦσαν τὰ ὀλίγα, χρειάζονταν πολλὰ. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ περνοῦσαν χρόνια γιὰ νὰ γίνουν πραγματικότητες οἱ ὀραματισμοὶ τοῦ Χατζῆ.

Ἡ κατάργησις τῶν *διατυλίων* τελῶν χαιρετίστηκε ἀπὸ τὸν τύπο, ποὺ συνέχιζε τίς συστάσεις γιὰ συστηματικότερους ἐλέγχους γιὰ τὴν καθαριότητα, πολλὰ μικρομαγειρεῖα, γαλακτοπωλεῖα καὶ ξενοδοχεῖα ἦταν ἀκάθαρτα. Τὰ αὐτοκίνητα τῆς Γενικῆς Διοικήσεως παρουσίαζαν συχνὰς βλάβες καὶ τὰ δυστυχήματα πολλαπλασιάζονταν. Κάποιων σχολείων μερικὲς τάξεις ἦταν πληθωρικές, ἔφταναν τοὺς 150 μαθητές, μὲ τέτοιες προϋποθέσεις ἡ διδασκαλία κρινόταν δύσκολη. Στὸ πίσω μέρος τοῦ Διοικητηρίου, ἕνα σκοτεινὸ ὑπόγειο, ὑγρὸ, μὲ ἀπαίσια ἐμφάνισις, γινόταν κι ἅπ' ἔξω ἀντιληπτό, εἶχε ἐγκατασταθεῖ τὸ κρατητήριον. Ἐκεῖ μέσα στίς ἀκαθαρσίας καὶ τῇ φρικτῇ ὑγρασίᾳ ζοῦσαν ἄνθρωποι, κάποιος ἔπρεπε νὰ φροντίσει γιὰ νὰ κάνει τῇ ζωῇ τους ὑποφερτὴ. Ἡ *Οἰκονομικὴ Ἐφορεῖα* ἔδινε διευκρινίσεις γιὰ τὸ φόρο ἐπιτηδεύματος, ποὺ εἶχε δημιουργήσει ἀναστάτωση στὴν ἀγορά. Ἀνακοίνωνε πὼς θὰ κατάρτιζε ἐπιτροπὴ ἐκτίμησις τοῦ φόρου καὶ πὼς ὅλες οἱ ἐργασίες ποὺ εἶχαν γίνει ἦταν προεισαγωγικές, ὅποιος νόμιζε πὼς ἀδικεῖται εἶχε δικαίωμα νὰ κάνει ἐνστάση.

Ὁ νομὸς Ἰωαννίνων διέθετε πληθώρα δασκάλων, ἔφταναν καὶ περίσσειαν γιὰ τὶς ἀνάγκες του. Σὲ ὁρισμένες περιοχὲς του, κυρίως στὸ Ζαγόρι, ὑπῆρχαν μερικὰ χωριά ποὺ ἦταν δασκαλομένας. Ἀντίθετα, στοὺς ἄλλους νομοὺς τῆς Ἠπείρου, ὑπῆρχε ἔλλειψη δασκάλων. Ὁ ἐπιθεωρητὴς δημοτικῶν σχολείων τῆς Πρέβεζας μὲ ἀνακοίνωσή του ζητοῦσε διαθέσιμους δασκάλους γιὰ διορισμό. Γενικὰ παρατηροῦνταν ἔλλειψη δασκάλων στὴν Παλαιὰ καὶ Νέα Ἑλλάδα, μόνο στὰ Γιάννινα ὑπῆρχε πληθώρα. Ἡ γραφειοκρατία, μεταφερμένη καὶ στὰ Γιάννινα ἀπὸ τοὺς Παλαιοελλαδίτες ὑπαλλήλους, γινόταν ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὴν ἀδράνεια τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τὴν ἀποτελμάτωση ὑποθέσεων. Παράδειγμα, ποὺ ἀποτελοῦσε καὶ πρόκληση: ἐπέτρεπε τὴν κυκλοφορία φυλλαδίων τσιγαρόχαρτου ποὺ στὸ περίβλημά τους ἦταν ζωγραφισμένοι ἕνας τοῦρκος στρατιώτης, κρατώντας περήφανα τὴν τουρκικὴ σημαία. Ἄν κάτι τέτοιο γινόταν στὴν Τουρκία —παρατηροῦσε ἡ Ἠπειρος— *δποιος κρατοῦσε τέτοια φυλλάδια στὰ χέρια του, θὰ ξυλοκοποῦνταν ἄγρια, θὰ φυλακίζόταν καὶ θὰ καταδικαζόταν σὲ τρεῖς χρόνια φυλακή.* Ἡ διαταγὴ τοῦ γυμνασιάρχου τῆς Ζωσμοῦρας, ποὺ ὑποχρέωνε τοὺς μαθητὲς νὰ φοροῦν ὁμοίομορφο πληῆκυ χαρακτηριζόταν ὡς ὀρθή, ἔπρεπε ὁμως νὰ ἐπεκταθεῖ καὶ στὸ ὁμοίομορφο τῆς στολῆς τῶν μαθητῶν, ἡ κοινὴ γνώμη τὸ ἐπικροτοῦσε. Ἡ Ἠπειρος ἀρχισε τὴ δημοσίευση τοῦ μυθιστορήματος τῆς Γεωργίας Σάνδης (ἀπὸ τὶς 3-12-1914) Ὁ Κύανος, τὸ εἶχε προαναγγεῖλει ὡς μυθιστόρημα ποιότητος. Ἀρχισε νὰ ἐφαρμόζεται στὰ φαρμακεία ἡ ἀργία τῆς Κυριακῆς, ὅχι ὁμως μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, ἄλλα ἔκλειναν, ἄλλα ἔμειναν ἀνοιχτά κι ἄλλα ἦταν μισόκλειστα. Μὲ τὴν κακοκαιρία, ἐξαιτίας τοῦ κακοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς ἀκαταλληλότητος πολλῶν δρόμων, ἡ πόλη ἐρήμωνε. Τὸ γυναικεῖο φύλο δὲν ἔβγαινε καθόλου ἔξω, μόνον ἄντρες κυκλοφοροῦσαν καὶ σύχναζαν στὰ καφενεῖα, τὰ μολυσμένα ἀπὸ καπνοὺς καὶ χνῶτα. Οἱ χωροφύλακες, τὶς νυκτερινὲς ὥρες, φύλαγαν κυρίως τὴν ἀγορά, ἡ παρουσία τους κρινόταν ἀναγκαία καὶ γιὰ τοὺς ἀπόκεντρους δρόμους, περισσότερο γι' αὐτοὺς, γιατί ἐκεῖ δὲν ὑπῆρχαν φῶτα. Ὁ γνωστός καφετζῆς Στυλιανὸς εἶχε ἀνοίξει νέο καφενεῖο, *Τὸ Κιόσκι*, στὴν πλατεία Στρατῶνων, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Διοικητήριο. Ἀνακαίνισε τὸ παλιὸ κτίσμα, τὸ συμπλήρωσε μ' εὐρύχωρο ὠραῖο περῖτερο καὶ ὑποσχόταν καθαριότητα, περιποίηση, ἐκλεκτὰ ποτὰ καὶ γλυκίσματα, οἱ φίλοι τοῦ καλοῦ καφέ μόνο στὸ κέντρο του μποροῦσαν νὰ τὸν βροῦν. Δὲν ἦταν μόνο τὰ αὐτοκίνητα ποὺ τρώμαζαν τοὺς κατοίκους μὲ τὴ μεγάλη τους ταχύτητα, ἦταν κι ὁρισμένοι ἀξιωματικοὶ ποὺ ἔτρεχαν ἔφιπτοι μὲ *διαβολικὴ* ταχύτητα καὶ γίνονταν πρόξενοι ἀτυχημάτων. Παραμονὲς τοῦ ἁγίου Νικολάου ἕνας ἀξιωματικὸς *ἐλαύνων τὸν ἱππὸν του ἀπὸ ρυτῆρος* παρέσυρε καὶ τραυμάτισε ἕνα μικρὸ παιδί ἔξω ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς Ἠπείρου εὐτυχῶς ὅχι σοβαρά. *Πρὸς Θεοῦ!*, ἔγραφε ὁ Χατζῆς, *ἄς προσέχουν.* Ἀπὸ τὴν Τεργέστη ἦρθε τὸ θλιβερὸ ἄγγελμα τοῦ θανάτου τῆς Ἑλένης Περδίκη, ἐγκατεσταμένης ἐκεῖ μὲ τὸ Γιαννιώτη σύζυγό της. Ἦταν ἐγγονὴ τοῦ νεομάρτυρα ἁγίου Γεωργίου, καὶ κάθε γεγονός ποὺ συνδεόταν μὲ τὴν οἰκογένειά του συγκινοῦσε τοὺς Γιαννιώτες.

Μιὰ νέα ἔνδειξη γιὰ τὰ φιλοανταντικὰ αἰσθήματα τοῦ Χατζῆ, κατὰ τὴν περίοδο αὐτή, παρέχει ἕνα σχόλιο, γραμμένο ἀπὸ καρδιάς, μὲ τὸ ὁποῖο ἐξέφραζε τὴ χαρὰ του γιὰ τὴ μεταφορὰ τῆς ἑδρας τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης πάλι στὸ Παρίσι. Τίποτα δὲν ἔδειχνε πὼς αὐτὸς ὁ δξυδερκῆς δημοσιογράφος, θὰ μεταπηδοῦσε ἀργότερα σ' ἄλλο στρατόπεδο, ὅχι γιατί συμπαθοῦσε τοὺς Γερμανοὺς, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴν πολιτικὴ τοῦ Κωνσταντίνου. Στὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου ξαναγύρισε στὴν ἐπικαιρότητα τὸ σοβαρὸ θέμα ποὺ ἀρχισε νὰ διχάζει τοὺς Γιαννιώτες, ἐξαιτίας τῆς δη-

μοκοπικῆς προπαγάνδας μερικῶν. Ἦταν ἡ ἀντίθεση μεταξὺ Παλαιοελλαδιτῶν καὶ Νεοελλαδιτῶν, τὴν ὁποία κάποιοι δημιούργησαν γιὰ νὰ τὴν ἐκμεταλλευτοῦν γιὰ δικούς τους σκοπούς. Λένε —σημείωνε ὁ Χατζῆς— ὅτι ὑπάρχει κάτι ποὺ φέρει σὲ διάσταση τοὺς Παλαιοελλαδίτες μὲ τοὺς Νεοελλαδίτες. Τὰ φαινόμενα τὰ ἀποδώσαμε στὸ ζῆλο μερικῶν φανατικῶν τοπικιστῶν καὶ σὲ μιὰ κακὴ ἀντίληψη ἄλλων. Τελευταῖα τὰ πράγματα ὀξύνθηκαν, γι' αὐτὸ οἱ φωτεινὲς συνειδήσεις πρέπει νὰ ἐπέμβουν. Ὁ λαὸς εἶναι ἀθῶος γιὰ τὴ διαίρεση ποὺ προσπαθοῦν νὰ δημιουργήσουν μερικοί. Ἄς ἀφήσωμεν, λοιπόν, τοὺς μικροεπιτηδεῖους καὶ μικροσυμφεροντολόγους νὰ βοσκήσουν ἡσυχοὶ μέσα εἰς τὸν βόρβορον τῆς συνειδήσεώς των.

Ὁ φόρος ἐπιτηδεύματος ἀπασχολοῦσε τίς στῆλες τῶν ἐφημερίδων, γιατί ἐνδιέφερε μεγάλο τμῆμα τῶν ἐργαζόμενων τῆς πόλης. Σὲ ὁλοσέλιδο σχεδὸν ἄρθρο τῆς Ἡπείρου, γινόταν λεπτομερὴς ἀνάλυση τοῦ φόρου καὶ τοῦ τρόπου ἐπιβολῆς του. Κοινὴ διαπίστωση ἦταν πὼς τὸ κοινὸ δὲν εἶχε καθόλου διαφωτιστεῖ κι αὐτὸ ἦταν ἡ αἰτία τῆς δυσφορίας τῶν κατοίκων.

Ὁ δικηγόρος Ν. Γεωργίτσης, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς Παραμυθιάς, καταφερόταν δριμύτατα ἐναντίον τῶν δημοκόπων, πού, κατὰ τὴ γνώμη του, βρίσκονταν πίσω ἀπὸ τὴν ἐξέγερση τῶν κατοίκων. Εἶχε μιὰ ἄλλη ὑποψη γιὰ τὸ θέμα: Οἱ καπηλευθέντες τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς δουλείας δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὰς δάφνας τὰς ὁποίας ἔδρεψαν ἀκόπως, ἄλλων προκινδυνεύσαντων. Δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὰ ἀπειρα θύματα, τὰ ὁποία ἐπεμψαν εἰς τὰ ὑγρά τοῦ Ἀλῆ πασιᾶ μπουδρούμια, οἱ μετελθόντες ὡς ἐντιμον ἐπάγγελμα τὴν πατριδοκαπηλείαν. Ἀντὶ νὰ ἀποσυρθῶσιν εἰς σκοτεινὴν τινὰ γωνίαν ξεκοκαλίζοντες ἡσύχως τὰ λήμματα ἱεροῦ χρήματος καὶ ἀφῆνοντες τὸν λαὸν νὰ ἀπολαύσῃ ἡσύχως τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας, ἐκμεταλλεύονται τὰς ἀδυναμίας, ὑπεκκαίωσι τὰ πάθη καὶ βόσκουσιν αὐτοὶ μὲ ψευδεῖς ἐπαγγελίας. Δημοκόποι καὶ λαοπλάνοι εἰς οὐδὲν λογιζόμενοι τοὺς κινδύνους, οἵτινες ἐπικρέμανται σήμερον ἐπὶ παντός Ἑλληνικοῦ καὶ μόνον τὸ εὐτελὲς των συμφέρον ἐπιδιώκοντες, κάμνουν ἀνάστατον τὴν χώραν καὶ ἐγείρουν προῶρως ζητήματα ἐν ἡμέραις πονηραῖς... Ἐνῶ δὲ αἱ θύραι τῆς Δικαιοσύνης τῆς πατρίδος μας εἶναι ἀνοικταὶ καὶ οἱ λειτουργοὶ αὐτῆς ἴστανται εἰς περίβλεπτον καὶ ἀξιοζήλευτον ὕψος, ἀσυνείδητοι δημοκόποι ὠθοῦν τοὺς ἀπλοϊκοὺς χωρικοὺς εἰς ἀπενενομημένα κινήματα καὶ συνιστοῦν ὡς θεραπευτικὸν μέσον τὴν αὐτοδικίαν καὶ τὴν ἀντίστασιν κατὰ τῆς ἀρχῆς ἀδικήματα σοβαρὰ ποὺ τιμωρεῖ ὁ ποινικὸς νόμος... Τὸ κράτος πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ τοὺς ἐνόχους (τῶν γεγονότων τῆς Παραμυθιάς) οὐχὶ μεταξὺ τῶν αὐτοδικησάντων, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν δημοκόπων καὶ πατριδοκαπήλων, διότι αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀληθεῖς, οἱ πραγματικοὶ ἔνοχοι, οἱ ἡθικοὶ αὐτουργοὶ τοῦ ἀδικήματος, οἱ ἀπὸ πολλοῦ ὠθοῦντες τοὺς χωρικοὺς εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῶν πάντων. Ὁ ἀρθρογράφος καταλογίζει τὴν εὐθύνη τῆς ἐξέγερσης στοὺς δημοκόπους κι ὄχι στὴν αὐθόρμητη ἀγανάκτηση τῶν

χωρικῶν ἐναντίον τῶν τσιφλικάδων ποὺ τοὺς στεροῦσαν τῇ γῇ. Ἡ ἀλήθεια βρίσκεται κάπου στὴ μέση. Οἱ δημοκόποι βρῆκαν πρόσφορο ἔδαφος γιὰ νὰ δράσουν. Ἡ ἐκμετάλλευση τῶν ἀγροτῶν ἀπὸ τοὺς τσιφλικάδες ἦταν τὸ πρωτογενὲς αἷτιο, ποὺ ὁδήγησε στὴν ἐξέγερση. Τὰ γεγονότα ποὺ ἐπακολούθησαν (βιαιοπραγίες ἐναντίον πολιτικῶν κι ἀστυνομικῶν ὑπαλλήλων) πρέπει νὰ ὀφείλονται στὸ κλῖμα ποὺ καλλιέργησαν οἱ δημοκόποι, αὐτοὶ περιγράφονται μὲ σαφήνεια ἀπὸ τὸν ἀρθρογράφο, καὶ ἐπισημαίνονται οἱ χώροι στοὺς ὁποίους ἀνῆκαν καὶ οἱ σκοποὶ ποὺ ἐπεδίωκαν: πατριδοκάπηλοι καὶ ἐκμεταλλευτὲς τῶν ἀγώνων τοῦ Ἑπαιωτικοῦ λαοῦ.

Ἡ Διοίκηση, ἔχοντας ν' ἀντιμετωπίσει πλῆθος προβλημάτων, πολλὲς φορὲς ἐπαιρνε ἀποφάσεις ποὺ ὑποχρεωνόταν νὰ τίς ἀναιρεῖ, δημιουργώντας ἔτσι τὴν ἐντύπωση τῆς πρόχειρης ἀντιμετώπισης τῶν θεμάτων καὶ δίνοντας ὅπλα σ' ὅσους καραδοκοῦσαν νὰ τὴν πλήξουν. Τὸ Νοέμβριο, ὕστερα ἀπὸ τὴν βιαστικὴ τελωνειακὴ ἀφομοίωση, οἱ ἔμποροι τῆς πόλης, σὲ συνεννόηση μὲ τὴν ἀστυνομία, κατάργησαν τὸ *μπράτσο*, μὲ τὸ ὁποῖο ὡς τότε μετροῦσαν τὰ ὑφάσματα καὶ τὸ ἀντικατέστησαν μὲ τὸν *πήχyu*. Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες μιὰ διαταγὴ τῆς Γ. Διοίκησης καταργοῦσε τὸν *πήχyu* κι ἐπανέφερε τὸ *μπράτσο*. Οἱ ἔμποροι διαμαρτυρήθηκαν κι ἔπρεπε νὰ περάσουν ἑβδομάδες γιὰ ν' ἀνακαλέσει ἡ Γ. Διοίκηση τὴν ἀπόφασί της. Τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Δεκεμβρίου κυκλοφόρησε στὰ Γιάννινα εὐρύτατα ἡ εἰδηση, ποὺ προκάλεσε πολλὲς συζητήσεις (εἶχε δημοσιευτεῖ καὶ σὲ ἀθηναϊκὴ ἡμερησία) πὼς ὁ διοικητὴς τοῦ Ε' Σώματος στρατοῦ τῆς Ἡπείρου (Γ' πρὶν ἓνα χρόνο) ἀντιστράτηγος Π. Δαγκλῆς ἦταν ἐτοιμος νὰ παραιτηθεῖ γιὰ νὰ πολιτευτεῖ στὴν Ἡπειρο, στίς προσεχεῖς ἐκλογές. Λεγόταν μάλιστα πὼς μετὰ τίς ἐκλογές ὁ Βενιζέλος θὰ τὸν ἔκανε ὑπουργὸ τῶν Στρατιωτικῶν.

Ἐνδεικτικὸ τῆς κατάστασης στὴν ὁποία βρισκόταν τότε ὁ κλῆρος τῆς Ἡπειρωτικῆς ὑπαίθρου εἶναι μιὰ ἐπισήμανση τῆς Ἡπείρου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση τῶν παπάδων τῶν χωριῶν ἦταν ἀπαράδεκτη. *Βλέπουμε συχνά* —ἔλεγε τὸ σημείωμα— *στοὺς δρόμους τῆς πόλης μας νὰ περνοῦν ἱερεῖς χωριῶν, ποὺ ἀντὶ νὰ φοροῦν ράσα, εἶναι ντυμένοι ὅπως οἱ χωρικοὶ καὶ φοροῦν τσαρούχια μὲ ψηλὲς μύτες, ὡς τὰ γόνατα τοὺς φτάνουν. Στὸ κεφάλι φοροῦν ἓνα καλυμαῦχι κίτρινο ἀπὸ τὴν πολυκαιρία, κάποτε βέβαια ἦταν μαῦρο. Οἱ κληρικοὶ αὐτοί, πολὺ καλοὶ ἄνθρωποι κατὰ τὰ ἄλλα, δίνουν τὴν ἐντύπωση πὼς δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ τὴν Ἐκκλησία, μὲ τέτοιο ντύσιμο δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἐμπνεύσουν σεβασμὸ στοὺς λαϊκοὺς, ἔπρεπε ἡ Μητρόπολη νὰ λάβει φροντίδα γιὰ τὸ θέμα. Ἡ ἐμπνευση ποὺ εἶχαν κάποιοι ἀξιωματικοὶ καὶ πολῖτες γιὰ τὴν ὁργάνωση τετραήμερης ἐκδρομῆς στὴν Κέρκυρα, γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὸν Ἅγιο Σπυρίδωνα —γιόρταζε στίς 12 Δεκεμβρίου— καὶ νὰ γνωρίσουν τὸ ὁμορφὸ νησί τοῦ Ἰονίου, χειροκροτήθηκε ἀπὸ πολλοὺς, κάποιοι πρότειναν νὰ ἱδρυθεῖ ἓνας σύλλογος ἐκδρομῶν γιὰ τὴ διοργάνωσή τους. Μὲ τὸν καιρὸ θὰ γινόταν κι αὐτό.*

Στὸν Ἅγιο Νικόλαο ἀγορᾶς, ἔγινε, ὅπως κάθε χρόνο, ἡ ἐπίσημη δοξολογία γιὰ τὴ γιορτὴ τοῦ Τσάρου, ἡ εἰδηση ὅμως ποὺ κυκλοφόρησε, πὼς ἡ Κωνσταντινούπολη, τὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θὰ παραχωροῦνταν στὴ

Ρωσία, μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, δημιούργησε δυσφορία στοὺς Γιαννιωῖτες. *Καίρον πλήγμα διὰ τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν. Θὰ ἀνεχθῇ ἄραγε τὸ περιφρονητικὸν τσαλαπάτημα τῶν ἰσχυρῶν φίλων της;* ἔγραφε ἡ *Ἑπειρος*. Δυσμενῆ σχόλια, ποὺ εἶχαν ἀπήχηση, ἀναφέρονταν στὴ συντηρητικότητά τῶν προγραμμάτων τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς. Σὲ πολλὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς Ἀθήνας κι ἄλλων πόλεων εἶχε εἰσαχθεῖ τὸ μάθημα τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ διδάσκονταν ἐκεῖ ὁ Σολωμός, ὁ Βηλαρᾶς κι ἄλλοι νεοέλληνες λογοτέχνες. Στὴ Ζωσιμαία κάτι τέτοιο ἦταν ἀπαγορευμένο. *Ἐστῆριξαν τὴν σχολὴν τῶν εἰς ἓνα παλαιὸν σύστημα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ἐννοοῦν νὰ παρεκκλίνουν μὴ ἱεροσυλίσουν,* ἦταν ἡ πικρὴ διαπίστωση.

Ἡ παράδοση τοῦ πετροπόλεμου μεταξὺ μικρῶν καὶ μεγάλων παιδιῶν συνεχιζόταν καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Κάθε βράδυ οἱ μαθητὲς, ὅταν τελείωναν τὸ σχολεῖο, συγκεντρώνονταν κάτω ἀπὸ τὴν πλατεία καὶ σ' ἄλλες ἐπίπεδες ἐκτάσεις τῆς πόλης κι ἄρχιζαν τὸν πετροπόλεμο, ποὺ συχνὰ εἶχε καὶ θύματα. Οἱ δημοσιογράφοι εἰρωνεύονταν τοὺς δασκάλους ποὺ δὲ μποροῦσαν νὰ σταματήσουν αὐτὸ τὸ ἐπικίνδυνο ἔθιμο, ἂς συνόδευσαν τουλάχιστο τοὺς μαθητὲς τοὺς στὶς μάχες. Ὁ Τζῶν Κώστας, μὲ τὸ θέατρό του *Ἐλευθερία* συνέχιζε νὰ ψυχαγωγεῖ τοὺς Γιαννιωῖτες, φέροντας θιάσους ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Τὸν προηγούμενο θιάσο θ' ἀντικαθιστοῦσε τὸ δεύτερο δεκάημερο τοῦ Δεκεμβρίου, νέος, τῆς Χριστίνας Καλογερικοῦ, μὲ πλούσιο ρεπερτόριο. Πολλὰ σωματεῖα, ὅπως τὸ *Οικονομικὸ συσσίτιο*, ἡ *Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν Ζωοδόχος Πηγὴ* κι ἄλλα, ἄρχισαν τίς προετοιμασίες τῆς γιορτῆς τοῦ Χριστουγεννιάτικου δέντρου, τὸ ξένο ἔθιμο μπῆκε γιὰ καλὰ στὴ ζωὴ τῶν Γιαννιωτῶν. Στὴν *Ἑπειρο* ἄρχισαν νὰ δημοσιεύονται σὲ συνέχειες καταστάσεις τῶν συνοικισμῶν ποὺ συγκροτοῦσαν πιά κοινότητες στὸ νομὸ Ἰωαννίνων, ὅταν δὲν ὑπῆρχαν οἱ προϋποθέσεις παρέμειναν ὡς συνοικισμοί. Γιὰ νὰ γίνει κοινότητα ἓνας συνοικισμὸς ἔπρεπε νὰ ἔχει περισσότερο ἀπὸ 300 κατοίκους καὶ δημοτικὸ σχολεῖο. Ὁ Χρῆστος Χρηστοβασιλῆς, ποὺ εἶχε ἀποφασίσει νὰ πολιτευτεῖ παρευρέθηκε καὶ μίλησε στὸ συλλαλητήριό τῶν Φιλιπαταίων, ζητοῦσαν νὰ ἐπαναφερθεῖ ἡ περιφέρειά τους, διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ, στὸ νομὸ Ἰωαννίνων.

Η νέα ἐφημερίδα *Σημαία*, ὄργανο τῶν Ἑπειρωτικῶν συμφερόντων, ὅπως ἀνέγραφε στὸν τίτλο της (κυκλοφοροῦσε δυὸ φορὲς τὴν ἑβδομάδα, μὲ ἐκδότη-διευθυντὴ τὸ Ν. Λάμπρα), ἦρθε σὲ ὀξύτατη ἀντίθεση μὲ τὴν *Ἑπειρο* καὶ γενικότερα μὲ τὸν ἀγωνιστικὸ κόσμο, καθὼς καὶ μὲ τὴ μερίδα τῶν Γιαννιωτῶν ποὺ συμπαραστέκονταν στὴ Γενικὴ Διοίκηση στὴν προσπάθειά της, ὅχι καὶ τόσο καρποφόρα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Α. Φορέστη, γιὰ ἀνόρθωση κι ἀνασυγκρότηση τῆς Ἑπείρου. Τὰ σχόλια μερικῶν φύλλων τῆς ἐφημερίδας ποὺ σώθηκαν, εἶναι ἐντονα ἀντιπολιτευτικὰ κατὰ τῆς Γενικῆς Διοίκησης. Ἐκεῖνο, ὅμως, ποὺ δημιούργησε σφοδρὲς ἀντιδράσεις σ' εὐρύτερους κύκλους, ἦταν ἡ ἀρθρογραφία τοῦ Κ. Καζαντζῆ, ποὺ συνεργαζόταν μὲ τὴ *Σημαία*. Ἡ ἀντίδραση ἔφτασε στὸ ἀποκορύφωμά της ὅταν, στὶς 10 Δεκεμβρίου, ἀναδημοσιεύτηκε, ἀπὸ ἀθηναϊκὴ ἐφημερίδα, ἄρθρο τοῦ Κ. Καζαντζῆ ἀπευθυνόμενο στὸ βασιλεῖα Κωνσταντῖνο, στὸ ὁποῖο κα-

τηγοροῦσε τὴ Γενικὴ Διοίκηση ὄχι μόνο γιὰ ἀνεπάρκεια, ἀλλὰ καὶ γιὰ συμπεριφορὰ «κατακτητῶν» ἀπέναντι τοῦ πληθυσμοῦ: Μεγαλειότατε, ἔγραφε ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα, ἀφοῦ ἀπαξ μᾶς ἐλευθέρωσες μὲ τὸ ΣΠΑΘΙ ΣΟΥ, εὐδόκησον καὶ νὰ μᾶς προσλάβῃς εἰς τοὺς κόλπους σου ὡς παιδιὰ ΣΟΥ καὶ ὄχι ὡς προγόνια ΣΟΥ... Μὴν ἀνεχθῇς ἐπὶ πλέον νὰ διοικούμεθα ἀπὸ ἀνθρώπους, οἵτινες σφετεριζόμενοι ἕκαστος δι' ἑαυτὸν τὴν δόξαν τοῦ ἔργου ΣΟΥ, μᾶς φωνάζουν κάθε ὥραν καὶ στιγμὴν διὰ μᾶς ἡλευθέρωσαν... Εἰς τὴν Ἡπειρον, τὴν καρδίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κατηντήσαμεν νὰ ἀποροῦμεν μήπως ἡλλάξαμεν κατακτητὰς.

Ἡ ἀρθρογραφία τοῦ Κ. Καζαντζῆ συνδυάστηκε μὲ παραπλήσιον περιεχομένου ἀρθρογραφία ἐφημερίδας, ἐκδιδόμενης στὴ Νέα Ὑόρκη, τιτοφορούμενης Σούλι, φανερὰ ἀνθελληνικῆς, ποὺ χαρακτηρίζε τοὺς διοικοῦντες τὴν Ἡπειρο κατακτητὲς χειρότερους ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ νοσταλγοῦσε τὴν ...τυραννίαν τους. Ὁ Χατζῆς ἐπεσήμανε τὸν κίνδυνον ποὺ ἀπειλοῦσε τὴν Ἡπειρο ἀπὸ τέτοιες κινήσεις καὶ ἔγραψε ἕνα σχεδὸν ὁλοσέλιδο ἀρθρο (14-12-1914) μὲ χτυπητοὺς τίτλους: Ἀνοίξατε καλὰ, ὦ Ἡπειρώται, τὰ μάτια σας! Καὶ προσέξατε! Δυστυχῶς —ὑπογράμμισε— φαίνεται διὰ τὸ ἔθνικόν ἀγὼν ἐν Ἡείρῳ οὔτε ἔληξε, οὔτε λήγει ἀκόμη. Ἀνεξαρτήτως τῶν τμημάτων ἐκείνων τῶν ἐλληνικῶν, ὅσα στενάζουν ἀκόμα ὑπὸ δουλείαν καὶ εἶναι ἐλληνικώτατα, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων περὶ τῶν αἰωνίως ἐποφθαλμιούμενων ἀπὸ πλείστοις ἰσχυροῦς ἐχθροῦς τῆς Ἡείρου μας... ἐδημιουργήθη καὶ εἰς ἄλλος, στρεφόμενος αὐτὸς συστηματικῶς κατὰ τοῦ ἔργου τῆς ἐλληνικῆς Πολιτείας ἐν Ἡείρῳ, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, στιγματίζων, πληγώνων, ἐξευτελίζων τοῦτο καὶ ζητῶν παντοιοτρόπως νὰ παραστήσῃ τὴν Ἡπειρον ὡς δεινὰ τινὰ καὶ φοβερὰ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν πάσχουσιν!! ὡς τυραννουμένην! ὡς βασανιζομένην! ὡς ὑποπεσοῦσαν εἰς δουλείαν! Ἀς προσέξουν οἱ Ἡπειρώτες, συνέχισε, γιατί ἐγιναν ἀντικείμενον ἐκμεταλλεύσεως καταχθονίων σπειρῶν, ὅσαι ἐν Ἀμερικῇ ἰδίως καὶ Ἀλεξανδρείᾳ ἔχουσιν ἀκόμη παραδόξους μυστηριώδεις φωλεάς, ὁπόθεν δὲν ἀκούεται παρὰ ἕνας ὑποπιτος συστηματικὸς συριγμὸς ὀφείας κατὰ τῆς ἐλληνικῆς διοικήσεως ἐν Ἡείρῳ. Ἡ ἀρθρογραφία τοῦ Κ. Καζαντζῆ καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν «ἐλληνικῶν», δῆθεν, ἐφημερίδων ποὺ ἐκδίδονταν στὸ ἐξωτερικόν, κοινὸ στόχον εἶχαν τὴ διοίκηση στὴν Ἡπειρο, καὶ αὐτὴ ἡ ταυτότητα σκοπῶν δημιουργοῦσε ὑποψίες διὰ τὴ ὅλη κίνηση κατευθυνόταν ἀπὸ ἀνθελληνικὰ κέντρα ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ δημιουργήσουν δύσκολες καταστάσεις στὸ ἐλληνικὸ κράτος σ' ὅ,τι ἀφοροῦσε τὴν τύχη ὁλόκληρης τῆς Ἡείρου. Ὑποπτα καὶ τερατώδη δημοσιεύματα χαρακτηρίζε ἡ Ἡπειρος τὰ ὅσα ἔγραφε τὸ Σούλι, ποὺ ἔφερε μάλιστα ὡς τίτλον τὸ ὄνομα τῆς ἡρωϊκότερης περιοχῆς τῆς Ἡείρου. Τὶ ἔγραφε, λοιπόν, τὸ Σούλι ποὺ τόσο «πόνον» ἔδειχνε γιὰ τὸν τόπον μας; Οἱ τίτλοι προΐδέαζαν γιὰ τὸ κείμενον ποὺ ἀκολουθοῦσε: Τὸ τέρας τοῦ 1912 - Ἐχάσαμε τὸν Ἀγγελόν μας - Τὶ θὰ γίνωμεν. Καὶ ἀρχίζει

τὸ ...μυθιστόρημα: Μαῦρα γράμματα λαμβάνομεν ἐξ Ἡπείρου καὶ λέγουν: ...εἶπαμαν γιὰ καλήτερα καὶ πέσαμεν στὰ χειρότερα. Γύρισαν πίσω οἱ τύραννοί μας. Ἡῦραν τὰ κοτέτσια τους ὅπως τὰ ἀφήκανε ἀπείραχτα καὶ στεριώθηκαν τώρα καλήτερα ἀπὸ πρῶτα στὸ σβέγκο μας γιὰ πάντα. Καὶ ἐμεῖς τώρα γινήκαμε δοῦλοι καὶ ἀλευθέρωτοι σκλάβοι γιὰ πάντα. Ἐμεῖς ἀπὸ ξαμάνια περιμέναμαν τὸν Ἀγγελό μας στὰ 1912 καὶ μᾶς ἦρθε τὸ Τέρας τῆς παντοτινῆς σκλαβιάς μας. Δὲν μᾶς λέτε τί θὰ γίνωμεν; Κρίνοντας, δῆθεν, ὁ συντάκτης τῆς ἐφημερίδας, αὐτὸ τὸ ἀνορθόγραφο καὶ ἀσύντακτο κείμενο, τὸ συμπλήρωνε μὲ σκέψεις ποὺ πρόδιναν τοὺς ἐπιδιωκόμενους στόχους. Δὲν γνωρίζαμε —ἐγραφε— οὔτε φανταζόμαστε ποτὲ ὅτι ἦταν δυνατό νὰ γίνει πόλεμος ποὺ κάτω ἀπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐλευθερίας, νὰ παγιώνει τὸ ζυγὸ τῆς σκλαβιάς, ὅπως ἐγινε μὲ τὸν ψιμυθιωμένο βάρβαρο καὶ εὐφραδὴ τύραννο, τὸ δύσμορφο αὐτὸ ἔκτρωμα ποὺ γεννήθηκε τὸ 1912. Μᾶς ὑποσχέθηκαν ἐλευθερία, μᾶς ξεγέλασαν· δὲν ξεσκλάβωσαν τὴ γῆ τῶν πατέρων μας καὶ τῶν ἀδελφῶν μας, ἀλλὰ στέριωσαν τὸ ζυγὸ τῆς δουλείας στὸν τόπο μας. Στὴ συνέχεια ἐκτόξευε ἀπειλὲς πρὸς κάθε κατεύθυνση καὶ δὲ δίσταζε νὰ ἀποκαλεῖ τοὺς διοικοῦντες κτήνη καὶ τέρατα. Δὲν ἦταν βέβαια ἑλληνικὴ ἐφημερίδα τὸ Σούλι, ἀλβανικὴ προπαγάνδα μύριζε ἀπὸ μακρὰ.

Ἀντιδράσεις στὴν ἀρθρογραφία τοῦ Κ. Καζαντζῆ ἐκδηλώθηκαν ἀπὸ πολλοὺς. Ἀνώτερος στρατιωτικὸς, χωρὶς νὰ ὑπογράψει, κάκιζε τὸν ἀρθρογράφο, ποὺ ὑποστήριζε πῶς ὁ λαὸς τῆς Ἡπείρου βρισκόταν σὲ χέρια κατακτητῶν καὶ δεινοπαθοῦσε. Μιά τέτοια ἀρθρογραφία, πρόσθετε, πρόσβαλε τὴ Γενικὴ Διοίκηση, ἦταν ἀντεθνικὴ. Ὁξύτατη κριτικὴ ἔκανε κι ὁ Νέστωρ Γεωργίτης. Ὑπερέβη τὰ ἐσκαμμένα ὁ Καζαντζῆς, σημείωνε, θέτει ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὴν ὑπόστασι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, δὲν εἶναι προῖον ἀντικειμενικῆς ἐρευνας, ὅσα ὑποστηρίζει. Ὁ δικηγόρος Γ. Σακκάς χαρακτηρίζει ὡς ἀσεβῆ, ἀνευλαβῆ, ἀνακριβῆ καὶ ὑπερβολικὰ, τὰ ἐπιχειρήματα καὶ κατηγοροῦσε τὸν Καζαντζῆ γιὰ ἰδιοτέλεια, ἀποδίδοντας τὰ ὅσα ἐγραφε στὴν προσπάθειά του νὰ κερδίσει ψήφους στὶς ἐκλογές. Ἡ ἔντασι γύρω ἀπὸ τὸ θέμα κράτησε μέρες καὶ οἱ ἐπικρίσεις, ἰδιαίτερα τῆς Ἡπείρου, συνδυάζονταν πάντα μὲ τὰ ὅσα ἐγραφε τὸ Σούλι.

Στὴν Ἀλβανία οἱ ἐπαναστάσεις διαδέχονταν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη. Ὁ Ἐσσάτ πασάς, ποὺ εἶχε ἐπικρατήσει προσωρινά, βρισκόταν σὲ δύσκολη θέση ἀπὸ τὴν ἀντίδραση ποὺ ἐκδηλωνόταν ἐναντίον του. Οἱ ἐπαναστάτες τοῦ καταλόγιζαν ἀθέτιση ὑποσχέσεων κι ἀγωνίζονταν νὰ τὸν ἀνατρέψουν. Τοὺς εἶχε δώσει τὸ λόγο του ὅτι μετὰ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Βῆδ θ' ἀνέβαζε στὸ θρόνο τὸ γιὸ τοῦ ἐκπτωτοῦ σουλτάνου, τὸν Χαμίτ Βουρχανεδὴ ἐφέντη. Ἡ ἀναρχία στὴν Ἀλβανία, καθὼς καὶ οἱ δηλώσεις τοῦ Βενιζέλου στὴ Βουλὴ, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες, ἡ πρῶτην Αὐτόνομη Ἡπειρος, θὰ διοικούνταν ἀπὸ στρατιωτικὴ κι ὄχι πολιτικὴ διοίκηση, δημιουργοῦσαν ἀνησυχίες, τὶς ὁποῖες ἐξέφραζε ὁ Χατζῆς ἀπὸ τὶς στήλες τῆς Ἡπείρου. Εἶχε τὴ γνώμη

δτι ἡ ἀπόφαση τῆς κυβέρνησης ἔδειχνε διστακτικότητα καὶ δειλία ν' ἀναγνώρισει τοὺς ἀγῶνες τῶν Βορειοηπειρωτῶν γιὰ τὴν ἐλευθερία τους. Ὅλα φανερώνουν, συμπεράνε, πὼς γιὰ τὴν πολὺπαθη περιοχὴ δὲν εἶχαν τελειώσει ἀκόμα τὰ βάσανα. Πάλι ὁ λόγος τοῦ ἦταν προφητικός...

Ἐπιτυχία σημείωσε ἡ ἐσπερίδα τοῦ καλλιτέχνη Ν. Πετροπούλου στὸν κινηματογράφο *Ἐδισσον*. Ἀκούστηκαν στὴν ἀσφυκτικὰ γεμάτη αἴθουσα, εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ καὶ δημοτικὰ τραγούδια. Στὶς 17 Δεκεμβρίου ἔγινε σὲ συγκινητικὴ τελετὴ ἡ γιορτὴ τῆς Σημαίας στὴ Ζωσιμαία σχολή. Ὁ γυμνασιάρχης Γ. Καλούδης, ὅπως πάντα, ἐντυπωσίασε μὲ τὴν ὁμιλία του. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἀπασχολοῦσε τὰ σωματεία καὶ τοὺς συλλόγους τῆς πόλης κατὰ τίς παραμονὲς τῶν Χριστουγέννων, ἦταν οἱ προετοιμασίαι τῆς γιορτῆς τοῦ Χριστουγεννιάτικου δέντρου, οἱ Ἡπειρώτες φρόντιζαν νὰ μὴν ὑστερήσουν σὲ ...πρόοδο. Δυὸ κυρίως σωματεία, ἀσχολοῦνταν συστηματικὰ μὲ τὴν προετοιμασίαν τῆς γιορτῆς καὶ τὴν ἐξασφάλισιν δώρων ἀπὸ τὰ καταστήματα τῆς ἀγορᾶς: Ἡ *Φιλόπτωχος Ἀδελφότης Κυριῶν «Ζωοδόχος Πηγὴ»* καὶ τὸ *Οἰκονομικὸν Συστήμιον*. Πολλὰ συγχαρητήρια τηλεγραφήματα, ἐπίσημα καὶ ἀνεπίσημα, στάλθηκαν ἀπὸ τὰ Γιάννινα στὸν πρῶτον πρόεδρο τῆς *Αὐτόνομης Ἡπείρου* Γ. Ζωγράφου, γιὰ τὸ διορισμὸν του ὡς συνδιοικητὴ στὴν Ἐθνικὴ τράπεζα. Στὴ συνοικία τὰ *Ζευγάρια*, ποὺ σήμερα ἔχει γεμίσει μὲ σπίτια, λειτουργοῦσε λατομεῖο, ἐβγαζε πέτρα καὶ ἔκανε χρυσὲς δουλειές. Οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν κέντρων ἐπηρεασμένοι ἀκόμα ἀπὸ τίς νίκαις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στοὺς δυὸ Βαλκανικοὺς πολέμους, ἔδιναν στὰ μαγαζιά τους ὀνόματα ἡρώων καὶ τοποθεσιῶν μαχῶν: καπινεπορικὸ κατάστημα στὸ Κριθαροπάζαρο εἶχε τὸ ὄνομα *Ὁ Βελισσάριος* καὶ τὸ ἐστιατόριον στὴν πλατεία Κωνσταντίνου τοῦ Ἐλευθερωτῆ, δίπλα στὸ *Κιόσκι* τοῦ Στυλιανοῦ, ὀνομαζόταν *Κιλκίς*. Μία περιήγησις στοὺς δρόμους τῆς πόλης θὰ ἐπεσήμανε πολλὰ τέτοια ὀνόματα. Οἱ διατάξεις καὶ οἱ ἐλεγκοὶ τῆς ἀστυλιτικῆς ὑπηρεσίας γιὰ τὴν καθαριότητα ἔφεραν ἀποτέλεσμα. Τὰ *ζαχαροπλαστεία* ἰδίως ἔλαμπαν ἀπὸ καθαριότητα, ἦταν ἄξια γιὰ συγχαρητήρια. Στὴ Β. Ἡπειρῳ, μὲ τὴν προέλασιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἄρχισαν ν' ἀνοίγουν τὰ σχολεῖα. Στὰ Γιάννινα ἰδρύθηκε *Γεωργοκτηνοτροφικὸς σταθμὸς*, πολλὰ θὰ πρόσφερε στὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας. Κάποιος δάσκαλος δὲν κατάλαβε τὴν εἰρωνίαν τοῦ συντάκτη τῆς *Ἡπείρου*, ποὺ συνιστοῦσε, καυτηριάζοντας τὸ αἱματηρὸ ἔθιμον τοῦ πετροπόλεμου, νὰ συνοδεύουν καὶ οἱ δάσκαλοι τοὺς μαθητὰς τους, κατὰ τὴ διεξαγωγὴν του. Γιὰ ν' ἀποδείξει ὁ δάσκαλος ὅτι *ὀρθοφρονεῖ καὶ ἀντιφρονεῖ*, ἀρθρογράφησε στὴ *Σημαία* πὼς αὐτὸς ἦταν ἐναντίον τοῦ πετροβολήματος. *Πάρτον στὸ γάμο σου νὰ σοῦ πῇ καὶ τοῦ χρόνου*, σχολίαζε ὁ συντάκτης τῆς *Ἡπείρου*.

Η ἀνόρθωσις τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τίς καταστροφὰς τοῦ πολέμου καὶ ἡ ἀνάπτυξίς της γενικότερα, προχωροῦσε μὲ βραδεῖς ρυθμούς. Τὴν εὐθύνην γιὰ τίς ὁποιαις καθυστερήσεις δὲν τὴν εἶχε ἀποκλειστικὰ ἡ Γενικὴ Διοίκησις καὶ οἱ ὑπηρεσίαι της, ὅπως ἀβασάνιστα ἰσχυρίζονταν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ θεσμοῦ καὶ οἱ ἀρνητὲς κάθε προόδου, νοσταλγοὶ τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος, ἀλλὰ τὸ ὑδροκέφαλον κέντρο, ἡ γραφειοκρατία του, ἔχει μακρὰ παράδοσιν στὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν βρέθηκε ἀκόμα ὁ Ἡρακλῆς νὰ κόψει τὰ κεφάλια της, χωρὶς κίνδυνον νὰ φυτρώσουν ἄλλα. Τὶ σκέφτονταν λοιπὸν οἱ «σπουδαῖοι» τῆς Ἀθήνας; Νὰ καταργήσουν πρῶτα τίς Γενικὰς Διοικήσεις, γιατί, μὲ τὴν ἀποκέντρωσιν, τοὺς ἀφαιροῦσαν ἐξουσίαι καὶ ἔχαναν τὰ προνόμια τους. Νὰ ἐκμεταλλευσθῶν, ἔπειτα τίς Νέας χώρας, κατὰ τρόπο

ὥστε ν' αὐξήσουν τὰ οἰκονομικά τοῦ κράτους, καὶ τότε σὲ κακὰ χάλια βρίσκονταν, δυὸ πολέμους ἔκανε, κι ἓνας τρίτος ἔκρουε τὴ θύρα του, ἡ οἰκονομικὴ ἐξάντληση ἦταν μοιραία. Ἀφοῦ προχώρησαν βιαστικά στὴ δασμολογικὴ ἐνοποίηση, γιὰ νὰ εἰσπράξουν φόρους ἀπὸ τὰ τελωνεῖα, ἄνοιξαν τὰ δεφτέρια τους, τὰ παλιὰ τούρκικα δεφτέρια, καὶ βρῆκαν νόμους ποὺ πίστεψαν ὅτι τοὺς ἐξυπηρετοῦσαν. Στηριζόμενοι, λοιπόν, σ' αὐτοὺς τοὺς νόμους, ἀνακάλυψαν, οἱ νομομαθεῖς ποὺ ἀνέλαβαν τὴ δουλειὰ αὐτὴ, πὼς μποροῦσαν νὰ εἰσπράξουν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, 200 ἑκατομμύρια φόρους, ποσὸ τεράστιο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, μ' ἓναν ἀπλὸ τρόπο: φορολογώντας τὰ κτήματα ποὺ ἀνῆκαν στὸ τουρκικὸ δημόσιο καὶ περιήλθαν στὴν κυριότητα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Βέβαια τὰ κτήματα τοῦ τουρκικοῦ δημοσίου στὴν Ἡπειρο δὲν ἦταν τὰ 2/3 τῆς συνολικῆς ἑκτασης, ὅπως τὰ ὑπολόγιζαν αὐτοί, ἀλλὰ μόλις τὸ 1/8. Πὼς πρόβαλαν, ὁμως, τέτοιους ἰσχυρισμούς; Στηρίχτηκαν σ' ἓνα τούρκικο νόμο, ποὺ εἶχε ἐφαρμοστεῖ λίγα χρόνια πρὶν τὴν κατάρρευση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, μὲ σκοπὸ νὰ δημιουργήσει προϋποθέσεις ἐγκατάστασης μωαμεθανῶν προσφύγων, ἀπὸ τὴ Βοσνία καὶ τὴν Κρήτη, στὴν Ἡπειρο καὶ Μακεδονία. Σύμφωνα μ' αὐτὸ τὸ νόμο κάθε χωράφι ἡ ἑκταση καλλιεργήσιμη, ποὺ γιὰ τρεῖς χρόνια ἔμεινε ἀκαλλιεργητὴ, περιερχόταν στὸ τουρκικὸ δημόσιο, στὸ σουλτάνο δηλαδή, γιατί, σύμφωνα μὲ τὸν ἱερὸ νόμο (σιερί) ὅλη ἡ γῆ σ' αὐτὸν ἀνῆκε καὶ μόνο τὴν ἐπικαρπία εἶχαν οἱ κάτοχοι, οἱ ἀγοραστὲς ἡ κληρονόμοι τους. Ὅλα λοιπὸν τὰ χέρσα ἰδιωτικὰ χωράφια, οἱ βοσκές κι ὅ,τι ἄλλο ὑπαγόταν στὶς διατάξεις τοῦ τουρκικοῦ νόμου, ἀνῆκαν τώρα, σύμφωνα μὲ τοὺς σοφοὺς ἐγκεφάλους τῶν Ἀθηναίων, στὸ ἑλληνικὸ κράτος. Νάτα, λοιπόν, τὰ 200 ἑκατομμύρια, ἀπὸ τὴν ἐνοικίασή τους, ποὺ συνεπαγόταν τὴν καταβολὴ δεκάτης 12 1/2% τὸ χρόνο! Ὁ Χρῆστος Χρηστοβασίλης, ποὺ ἔκανε ἀγώνα γιὰ νὰ δοθοῦν τὰ τμήματα τῶν ἱμλιακοχωριῶν στοὺς κατόχους τους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὰ εἶχε ἄρπάξει ὁ Ἀλῆ πασάς, εἶδε τὸ ἄδικο τῆς φορολογίας ποὺ ἐπιβαλλόταν στὴν Ἡπειρο κι ἔγραψε ἓνα πολὺστηλο καὶ τεκμηριωμένο ἄρθρο, μὲ τὸ ὁποῖο ἀνέτρεπε τὰ ἐπιχειρήματα τῶν «μανδαρίνων» κι ἀποκάλυπτε πὼς ἡ ἐφαρμογὴ ἑνὸς τέτοιου μέτρου θὰ καταδίκαζε τὶς Νέες χῶρες νὰ πληρώνουν 12 1/2% φόρο δεκάτης στὸ δημόσιο ἔσσει, ἐνῶ ἡ Παλαιὰ Ἑλλάδα δὲ θὰ πλήρωνε τίποτα. Μὲ τέτοια φορολογία, κατέληγε, μοιραῖα θὰ χωριστεῖ ἡ χώρα σὲ δυὸ Ἑλλάδες (ἄρθρο τοῦ Χρ. Χρηστοβασίλη στὴν Ἡπειρο τῆς 21-12-1914 καὶ τίτλο: Ὁ θησαυρὸς τῶν 200 ἑκατομμυρίων τοῦ Δημοσίου). Σὲ λίγα χρόνια ἡ Ἑλλάδα θὰ χωριζόταν πραγματικὰ στὰ δυὸ, ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλη αἰτία κι ὄχι ἀπὸ τὰ 200 ἑκατομμύρια, ποὺ βέβαια δὲν εἰσπράχτηκαν ποτέ.

Ἡ Ζωσιμαία σχολὴ εἶχε μεγάλον ἀριθμὸ μαθητῶν, δυσανάλογο μὲ τοὺς καθηγητὲς ποὺ διέθετε. Σὲ πολλὰς τάξεις συνωστίζονταν περισσότεροι ἀπὸ 100 μαθητὲς, οἱ καθηγητὲς εἰδικότητων ἦσαν λίγοι, τὰ μαθήματα γίνονταν μὲ δυσκολία, καθημερινὰ διατυπώνονταν παράπονα. Σὰ νὰ μὴν ἔφταναν αὐτά, ἡ σχολικὴ ἐφορεῖα εἶχε οἰκο-

μοιραία

νομικές δυσχέρειες και οι καθηγητές έμειναν απλήρωτοι (τό δημόσιο δέν είχε άρχισει ακόμα νά καταβάλλει μισθούς στους εκπαιδευτικούς). Ή οικονομική δυσπραγία τών καθηγητών είχε φτάσει σέ σημείο, πού μείωνε τό κύρος τους. Τό περιστατικό, πού έγινε γνωστό στην κοινωνία τών Γιαννίνων, μιλούσε εύγλωττα: Στά βιβλία ύλης πού διδασκόταν σέ κάθε τάξη, ήταν ύποχρεωμένοι οι καθηγητές, ύστερα από τό τέλος του μαθήματος, νά γράφουν στο βιβλίο τί δίδαξαν, ποιά ώρα και σέ ποιά τάξη, και νά υπογράφουν. Σέ περίπτωση άπουσίας του καθηγητή ό γυμνασιάρχης σημείωνε ότι «δέν έδίδαξε» κι άνέφερε την αίτία. Μιά μέρα στη Ζωσιμαία άπουσίασε ένας καθηγητής, ό γυμνασιάρχης σημείωσε τά σχετικά στο βιβλίο κι άφησε κενό γιά νά γράψει την αίτία ό ίδιος ό καθηγητής. Την άλλη μέρα ό καθηγητής συμπλήρωσε τό κενό ως εξής: *Δέν έδίδαξε... διότι δέν είχε τον επιούσιον άρτον διά την οικογένειάν του και έτρεχεν όλην την ήμέραν διά νά προμηθευθί τον επιούσιον άρτον διά την πεινώσαν οικογένειάν του και δέν είχε ούτε μυαλό ούτε την δύναμιν νά διδάξη...* Ή δήλωση αυτή, πού την επιβεβαίωσε κι ό γυμνασιάρχης, χαρακτηριζόταν πρωτοφανής στα χρονικά τών σχολείων όλου του κόσμου. Την άλλη μέρα ή σχολική έφορεία πλήρωσε τους μισθούς όλων τών καθηγητών.

Στην Ήπειρο άρχισε ό Ν. Ζυγούρης νά δημοσιεύει σέ συνέχειες άξιόλογη μελέτη σχετικά μέ τά μέτρα πού έπρεπε νά ληφθοϋν γιά την ανάπτυξη της γαλακτοβιομηχανίας στον Ήπειρωτικό χώρο. Όσα ύποστήριζε στη μελέτη τά έκανε πράξη, μέ την ίδρυση της *Γαλακτοκομικής σχολής Ίωαννίνων*, πού διηύθυνε δεκαετίες όλόκληρης. Στο θρησκευτικό σύλλογο *Θεοτόκος*, επανειλημμένες άρχαιρεσίες γιά εκλογή διοικητικού συμβουλίου έμειναν άκαρπες, δέν υπήρχε μεγάλη διάθεση από τά μέλη γιά συνέχιση της ζωής της. Ή Έλευθερία του Τζών Κώστα, όπου δίνονταν οι θεατρικές παραστάσεις, κατά τη γνώμη τών δημοσιογράφων είχε πολλά χαρίσματα, αλλά και λίγες έλλείψεις, όπως: α) τό μισό έδαφος ήταν πατωμένο χώμα, β) οι βαφές τών τοίχων είχαν ξεθωριάσει, γ) τά καθίσματα ήταν κοντά τό ένα στ' άλλο και οι θεατές συμπιέζονταν σάν τις σαρδέλλες, δ) τό φως ήταν αδύνατο, ε) ό άέρας έμπαινε μέσα από άρκετές τρύπες τών τοίχων, αυτό ήταν ...καλό, γιατί άνανεωνόταν ό άκάθαρτος άέρας... Αυτές τις «λίγες» έλλείψεις είχε τό θέατρο, κατά τά άλλα τά χαρίσματα ήταν πληθωρικά. Μπορεί τό κτίριο νά μήν άνταποκρινόταν στις απαιτήσεις ενός άνετου θεάτρου, ό θίασος όμως της Χριστίνας Καλογερίκου έδινε ώρατες παραστάσεις ελληνικών και ξένων έργων. Ό Χατζής, ως πνευματικός άνθρωπος, άγανακτούσε διαπιστώνοντας πώς οι συμπολίτες του δέν παρακολουθοϋσαν τις παραστάσεις. Μέ πραγματικήν οδύνην βλέπομεν ότι τό τόσον επί φιλομουσία διακρινόμενο κοινό της πόλεώς μας, λησμονών έαυτό, δέν παρευρίσκεται εις τάς παραστάσεις του καλού και φιλοτίμου θιάσου της Χριστίνας Καλογερίκου. Εις τάς μέχρι τουδε δοθείσας παραστάσεις σπανίως συνητήσαμεν άντιπροσώπους της Ίωαννιτικής κοινωνίας. Αί κυρίαι μάλιστα και αί δεσποινίδες μας, νομίζει κανείς ότι εκήρυξαν μποϊκοτάζ έναντίον του θεάτρου. Γιατί, ενώ οι ξένοι κατακλύζουν τό θέατρον; Μάλλον σέ κορεσμό, κι όχι σ' άλλους λόγους όφειλόταν ή άποχή τών Γιαννιωτών. Από την άπελευθέρωση και ύστερα, ιδιαίτερα τον τελευταίο έναμση χρόνο, χειμώνα καλοκαίρι, έρχονταν συνεχώς στα Γιάννινα άθηναϊκοί θίασοι. Ή «άγορά» ήταν παρθένα κι έσπευδαν νά έπωφεληθοϋν. Οι Γιαννιώτες απήλασαν θέατρο όλων τών ειδών, μπούχτισαν. Έπειτα ήταν και ή οικονομική κρίση κι ό πόλεμος πού επηρέαζαν τον κόσμο και τον κρατούσαν μακριά από τό θέατρο. Οι κινηματογράφοι, τέλος, μέ τό φτηνό εισιτήριο άποσποϋσαν πελατεία από τό ακριβότερο θέατρο. Έβλεπαν εκεί και τά *έπίκαιρα* πού πάντα έντυπωσίαζαν τον κόσμο. Ό κινηματογράφος Έδισσον π.χ. θα παρουσίαζε, όπως διαφήμιζε, *μιά χρυσή σελίδα της ιστορίας, ήτις θα συγκινήσει και*

θά μαγεύση: τὴν ἐπίδοση τῆς στραταρχικῆς ράβδου στὸ βασιλιά. Αὐτὸ καὶ μόνο τὸ φιλμάκι μποροῦσε τότε νὰ γεμίσει μιὰ κινηματογραφικὴ αἶθουσα.

Η ρθαν τὰ Χριστούγεννα! Δεύτερα ἐλεύθερα Χριστούγεννα! Ἡ Ἥπειρος, ὅπως ἔκανε πάντα στὶς μεγάλες γιορτές, θρησκευτικὲς καὶ ἐθνικὲς, κυκλοφόρησε πανηγυρικὴ καὶ πολυσέλιδη. Ὅλα τὰ βρισκες ἐκεῖ: τὸ χριστουγεννιάτικο ἄρθρο μὲ τίτλο *Τὸ δάκρυ τοῦ βρέφους*, τὸ σχόλιο, τὸ χρονογράφημα, τὸ ποίημα, δημοσίευε ὁ Χατζῆς ἓνα δικό του μὲ τίτλο: *Ἑλπίδα*, ὑπογράφοντας ὡς Γ. Πελλερέν, τὸ διήγημα τοῦ Γ. Γεωργιάδη στὸ *Μῶλο*, σάτιρα, ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴ φυλακὴ καὶ πολλὰ ἄλλα ποὺ τόνωναν τὸ θρησκευτικὸ καὶ ἐθνικὸ φρόνημα. Οἱ μέρες ἦταν δύσκολες, ἔκρυβαν κινδύνους ἀπροσδιόριστους, ὁ πόλεμος καραδοκοῦσε στὰ σύνορα, ὅλα δημιουργοῦσαν μιὰν ἀτμόσφαιρα ἀβεβαιότητας. Οἱ Γιαννιώτες συνειδητοποιοῦσαν τὴν κρισιμότητα τῶν καιρῶν, γιόρτασαν τὰ Χριστούγεννα μὲ τὴν εὐλάβεια τῆς πίστεως, τὴν εὐφορία τῆς ἐλεύθερης ζωῆς καὶ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς παράδοσης, ὅμως κάτι ἔλειπε ἀπὸ τὶς γιορτές· ποῦ τὰ περσινὰ Χριστούγεννα, μὲ τὴν πλησμονὴ τῆς χαρᾶς, τῆς ἐλπίδας, τῆς βεβαιότητας γιὰ ἓνα καλλίτερο μέλλον, τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, μεθύσι πρωτόφαντο ἑνὸς κόσμου, ποῦ συνέδεε τὸ κομμένο νῆμα μᾶς ἱστορικῆς διαδρομῆς, πεντακόσια χρόνια περιμέναν αὐτὴ τὴ μέρα οἱ Γιαννιώτες, δόξασαν τὸν νεογέννητο Χριστό, ὅπως ταίριαζε στὴν περίσταση, ἐνοιωθὰν πῶς κι αὐτὸς εἶχε ἀποκτήσει τὴν ἐλευθερίαν του, ὅπως οἱ ἴδιοι, ὁ Ἡρώδης εἶχε γίνεи μιὰ κακὴ ἀνάμνηση. Τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1914 στὶς κατὰμεστες ἀπὸ κόσμον ἐκκλησίες, κάποιον ἔλεγαν πῶς τὸ πρόσωπο τῆς Παναγίας εἶχε μιὰ μελαγχολία, καθὼς ἔσκυβε τὰ μάτια της στὸ θεῖο βρέφος, ποτὲ δὲν εἶχαν δεῖ τέτοια ἔκφραση, μερικοὶ βεβαίωσαν πῶς καὶ δάκρυα κυλοῦσαν στὰ μάγουλά της, ὅλα θὰ τὰ μάθαινε τὴν ἄλλη μέρα ἡ πόλη, *κλαίει ἡ Παναγία* στὸ *Ἀρχιμαντρεῖό*, ἄκουσε ὁ Πέτρος νὰ λένε οἱ γριεὲς τῆς Καραβατιᾶς, δὲν θὰ πάει καλὰ ὁ καινούργιος χρόνος. Τὴν ἴδια μέρα ἦρθε καὶ ἡ πρώτη κακὴ εἶδηση ποὺ λύπησε πολλοὺς Γιαννιώτες, ἰδιαίτερα τὸν ἀγωνιστικὸν κόσμον. Ὁ γιὸς τοῦ Ριτσιώτη Γαριβάλδη, Μπροῦνο, συμπολεμιστὴς τοῦ Λορέντσου Μαβίλη στὸ Δρίσκο, εἶχε σκοτωθεῖ στὴ Γαλλία, πολεμώντας ἐναντίον τῶν Γερμανῶν...

Τὰ Γιάννινα ζοῦσαν τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ 1914. Εἶχαν περάσει δυὸ σχεδὸν χρόνια ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ ἐλευθερώθηκαν, ὄνειρο γενεῶν ἀμέτρητων, θάλεγε κανεὶς πῶς ἔπρεπε νάσαι περισσότερον αἰσιόδοξα γιὰ τὸ μέλλον, ἀπ' ὅ,τι τὴν προηγούμενη χρονιά. Ὅμως δὲν ἦταν. Ὁ χρόνος ποὺ ἔφευγε ἔθεσε σὲ δοκιμασία τὴν πίστη τους γιὰ τὸ *δίκιο* ποὺ διακήρυσσαν μὲ φανταχτερὰ λόγια οἱ Μεγάλοι, ἀλλὰ σπάνια τὸ ἐφάρμοζαν στὴν πράξη, τρανὸ παράδειγμα ἡ Βόρειος Ἥπειρος, ὁ ἀγῶνας της εἶχε κυριαρχήσει στὴ ζωὴ τῆς πόλης ὅλο τὸ χρόνο, δημιούργησε ὀδυνηρὰς ἐμπειρίες κι ἄφησε μιὰ πικρὴ γεύση στοὺς περισσότερους. Τὰ Γιάννινα ἦταν ἡ

πρωτεύουσα της ένιαίας Ήπειρου, έπρεπε νά τά δώσουν όλα γιά τήν άμυνα τών βόρειων περιοχών, δέν τó έκαναν· βοήθησαν, άλλα δέν έξάντλησαν τίς δυνατότητές τους. Οί άλλοι, εκεί ψηλά, Ήπειρώτες καθαρόαιμοι, πετσοκόβονταν νύχτα μέρα μέ τούς Άλβανούς, έχυναν αίμα, βασανίζονταν, άτιμάζονταν, έχαναν τίς περιουσίες τους, τά πάντα, γιά μιá στάλα έλευθερία. Ένωσις ή θάνατος, φώναζαν κι έπεφταν νεκροί, κι όμως, όχι λίγοι Γιαννιώτες θεωρούσαν τόν άγώνα τους καταστρεπτικό γιά τήν Ήπειρο, γιά τήν Ελλάδα όλόκληρη, δέν αναγνώριζαν στούς μαχόμενους τó δικαίωμα άκόμα και νά πεθάνουν... Μέ τó τέλος τού χρόνου, όταν πιά ó άγώνας τής *Αυτόνομης Πολιτείας* είχε δικαιωθεί, οί άρνητές, αντί νά όμολογήσουν πώς έσφαλαν στίς κρίσεις, σκληραιναν περισσότερο τή στάση τους, τó πείσμα τούς όδηγοῦσε σέ σφαλερούς δρόμους. Ούτε και οί υπερασπιστές ήταν ίκανοποιημένοι από τήν ανακατάληψη τών βόρειων Ήπειρωτικών έδαφών από τόν έλληνικό στρατό, έβλεπαν στήν κίνηση μιá τάση προσωρινότητας. Στά δυó αυτά κυρίαρχα συναισθήματα πού διαμόρφωναν τó κλίμα τού Διχασμοῦ, έρχιχνε τή σκιά του κι ó μεγάλος πόλεμος, μέ τίς έπιπτώσεις πού είχε στή ζωή τών κατοίκων. Υπήρχαν άκόμα κι άλλες αίτίες πού γέμιζαν μέ άπαισιόδοξες σκέψεις τούς Γιαννιώτες. Δέ μπορούσαν νά καταλάβουν πώς ήταν δυνατό νά υπάρχουν άνθρωποι πού έβλεπαν μέ έχθρικό μάτι τόν άπελευθερωτή στρατό και τήν έλληνική διοίκηση, και τολμοῦσαν νά κάνουν συγκρίσεις μέ τήν τουρκική τυραννία, νοσταλγώντας τίς μέρες της! Βέβαια οί δημοτικές και βουλευτικές εκλογές πού θά γίνονταν σέ λίγους μήνες, έτσι είχε ύποσχεθεί ó Βενιζέλος, δικαιολογοῦσαν ώς ένα σημείο τήν άυστηρή κριτική γιά τά πεπραγμένα τής έλληνικής διοίκησης, όχι όμως τήν άπόλυτη άρνηση, προπαντός όχι τόν χαρακτηρισμό της, ώς νέων κατακτητών, χειρότερων από τούς Τούρκους. Όλα αυτά κυκλοφορούσαν στά Γιάννινα, συζητοῦνταν παντού, αντικρύζονταν από διάφορες σκοπιές, δέν έλειπαν κάποιοι πού χειροκροτοῦσαν τήν κατάκριση, οί περισσότεροι όμως έμειναν μέ τήν άπορία γιατί τόσο πάθος, άπέναντι σέ ανθρώπους πού άγωνίζονταν γιά τó καλό τής Ήπειρου, γιατί τέτοια βάνανση γραφή, Έλληνες ήταν οί έλευθερωτές, μέ τίς άρετές και τά έλαττώματα τής φυλῆς, έχαναν λάθη, σοβαρά κάποτε, σέ καμιά όμως περίπτωση δέν πρόδωσαν τούς άγώνες τους, ντροπή νά έξομωώνονται μέ νέους κατακτητές... Τά ζύγιζαν όλα οί Γιαννιώτες, έβλεπαν, άκουαν, έκριναν, γέμιζε άπογοήτευση ή ψυχή τους.

Τέτοιου είδους σκέψεις άπασχολοῦσαν και τή συντροφιά πού γιόρταζε στό σπίτι τού Πέτρου τήν παραμονή τής πρωτοχρονιάς, τόν έρχομό τού νέου χρόνου. Δέν έλειπε κανείς. Ό Πέτρος μέ τή γυναίκα του, ή πεθερά του, ó Δημήτρης μέ τήν Κατερίνα και τó νεογέννητο, ó Βασίλης πήρε λίγες μέρες άδεια από τή μονάδα του, είχε άρχίσει και συνέχιζε τή συγγραφή τής διδακτορικής διατριβῆς του, ή Χριστίνα ώρίμαζε μέρα τή μέρα, λές και μεγάλωνε σέ τροπικό περιβάλλον, σωστή γυναίκα πιά, κατά βάθος δέν είχε

συμφιλιωθεί με τη μοίρα που της καθόρισαν οι γονείς της, το μόνο που εύχόταν ήταν να βρεί ένα καλό σύντροφο για τη ζωή της, ο μικρός Νίκος που ζούσε τις χαρές της ηλικίας του, ή ψυχή του θείου Δημήτρη αναγάλλιαζε που γέμισε το σπίτι του κόσμο, ή ευχή του πραγματοποιήθηκε. Στη γιορταστική βραδύα είχαν προσκληθεί και φίλοι της οικογένειας, άνθρωποι της γειτονιάς και του επαγγέλματος, κανένας πολιτικός δεν βρισκόταν στη συγκέντρωση, ύστερα από τον τραγικό θάνατο του Άγγελου Φορέστη, φίλου γκαρδιακού και κουμπάρου του Δημήτρη, ο Πέτρος δεν ξανακάλεσε πολιτικά πρόσωπα. Άρνήθηκε να ικανοποιήσει και την παράκληση του Δημήτρη, ήθελε να καλέσουν τον Γ. Χατζή, εκείνο το βράδυ, θάταν στολίδι για τη συντροφιά, σκόρπιζε κέφι με το πνεύμα και συγκίνηση με τη λυρική ευαισθησία του. Όχι, αντίτεινε ο Πέτρος, ο Χατζής θα μάς χαλάσει τη γιορτή, τον ξέρω καλά, είναι αγωνιστής, αδύνατο να περιορίσεις το λόγο του, εκφράζει με πάθος εκείνα που πιστεύει, δεν θ' αφήσει τίποτα δροθιο. Βέβαια, θα κουβεντιάσουμε για τον πόλεμο, για την κυβέρνηση, το βασιλιά, τη διοίκηση, την οικονομική κρίση που περνάει ή πόλη μας, την κατάσταση των δημοτικών μας πραγμάτων, για ό,τι πλέκει τη μοίρα μας, αλλά έχει κι άλλες πλευρές ή ζωή, δε μπορούμε να τις αγνοήσουμε. Στην πραγματικότητα ο κυρ-Γιώργης θα έπληττε με μάς, δεν είμαστε οι άνθρωποι που θα τον ενέπνεαν να δώσει μάχη και να την κερδίσει, ούτε και σύ Δημήτρη, γιατί βαδίζετε στον ίδιο δρόμο, κι αυτός θέλει αντίπαλο. Αν είχαμε εδώ κάποιους από τους εφόρους «Μητροπολιτικούς», θάχε πεδίο δράσης. Όμως εμείς θα συγκεντρωθούμε να γιορτάσουμε την πρωτοχρονιά κι όχι να δούμε μιὰ πυγμαχική αναμέτρηση, όσο θεαματική κι αν είναι...

Ο Δημήτρης γέλασε, έχεις δίκιο πατέρα, συμφώνησε, ο Βασίλης είχε αντίθετη γνώμη, δε γνώριζε καλά τον Χατζή και ήθελε να τον ακούσει, αφήστε τα τώρα αυτά, είπαν οι γυναίκες, καθήστε να παίξουμε χαρτιά για το καλό του χρόνου, άσπου να στρώσουμε τραπέζι, στο μεταξύ κουβεντιάστε. Από το διπλανό δωμάτιο ακούστηκε το κλάμα του μωρού, το νοῦ σας στο παιδί, φώναξε ο Πέτρος, ανησυχώντας για τον έγγονό του, ή Κατερίνα χαμογέλασε για την αγωνία του πεθερού της, πήγε μέσα, το θήλασε, το μικρό αγγελούδι κοιμήθηκε, ήταν τώρα ελεύθεροι οι μεγάλοι να κάνουν τα δικά τους.

Την ώρα του φαγητού ή συζήτηση άρχισε μ' ερωτήσεις από τη ζωή του Βασίλη στο στρατό. Η εκγύμναση τον πρώτο καιρό ήταν έντονη και κουραστική, ένοιωθαν όμως όλοι πώς γίνονταν σωστοί στρατιώτες, ικανοί ν' αντιπαραταχθούν στον οποιο αντίπαλο. Η διατροφή δεν ήταν ικανοποιητική, ή έλιά, ή σαρδέλλα και ή ρέγγα είχαν τον πρώτο λόγο στο καθημερινό τους συσσίτιο, λές και βρίσκονταν σ' έκστρατεία. Η λιτότητα δεν άγγιζε το Βασίλη, είχε τη δυνατότητα να παίρνει τρόφιμα κι από το σπίτι, οι Στρατιῶνες δεν ήταν μακριά· αρκετούς όμως που είχαν έρθει από άλλα αστικά κέντρα τους επηρέαζε, κάποτε διαμαρτύρονταν κι όλας·

δοιοι κατάγονταν ἀπὸ χωριά γελοῦσαν μὲ τὴν γκρίνια τους, ἦταν μαθη-
 μένοι σ' αὐτοῦ τοῦ εἰδους τὴ διαίτα. Αὐτά, συμπέρανε ὁ Βασίλης, δὲν στη-
 λώνουν βέβαια τὸ ἠθικὸ τοῦ στρατοῦ, δὲν τὰ θεωρῶ ὁμως σοβαρά, ὑπάρχει
 θεραπεία. Ἐκεῖνο ποῦ μὲ ἀνησυχεῖ εἶναι ἡ διάβρωση ποῦ γίνεται στίς ψυ-
 χές τους. Κάποιοι ἀλωνίζουν τοὺς Στρατῶνες, κουβεντιάσουν μὲ στρα-
 τιῶτες καὶ κατώτερους ἀξιωματικούς, κανεῖς δὲν ξέρει τί λένε, ἀπὸ ἀκρι-
 τομύθιες μερικῶν φαντάρων, κατάλαβα πὼς ἄλλοι τοὺς μιλοῦν γιὰ πόλεμο,
 γιὰ νὰ μεγαλώσει ἡ πατρίδα μας λένε, κι ἄλλοι πὼς ἡ Ἑλλάδα δὲν ἔχει
 καμιὰ δουλειὰ ν' ἀνακατεντεῖ στὴ σύρραξη, δὲ θὰ σκοτωθοῦμε ἐμεῖς γιὰ
 τοὺς ξένους, ὁ βασιλιάς ἔχει τὸ νοῦ του. Εἶναι, ὅπως φαίνεται, ἄνθρωποι
 καὶ τῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ βασιλιᾶ. Οἱ φαντάροι ἀκοῦνε, ἀλλὰ κουμπώ-
 νονται, δὲν ξέρουν ποιὸς λέει ἀλήθεια, ποιὸς ὄχι. Ὅπως καὶ νάναι ἡ
 ψυχὴ τους δηλητηριάζεται, δὲν εἶναι καλὸ γιὰ τὸ στρατό μας. Ὁ Δημήτρης
 τὸν ἄκουε καὶ συγκρατιόταν νὰ μὴν ἐκραγεῖ. —Ποιὸς ἔχει δίκιο, Βασίλη;
 ρώτησε τὸν ἀδερφό του μὲ τόνο ἐπιθετικόν. —Κανένας, ἀπάντησε αὐτός,
 ἂν θέλουν τὸ καλὸ τῆς πατρίδας ὡς ἀφήσουν ἡσυχο τὸ στρατό, δὲν εἶναι
 δουλειὰ του νὰ ἀνακατεύεται στὴν πολιτικὴ. Ὁ Πέτρος κατάλαβε πὼς ἡ
 κουβέντα ὁδηγοῦσε σὲ ὀξυνση ἀνάμεσα στ' ἀδέρφια, χρονιάρα μέρα ξη-
 μερώνει, εἶπε, δὲ θὰ λύσουμε ἐμεῖς τὸ πολιτικὸ πρόβλημα τῆς Ἑλλάδας,
 ἀφήστε αὐτὴ τὴ συζήτηση. Ὁ Βασίλης συμμορφώθηκε πρόθυμα, ὁ Δημή-
 τρης ὁμως δὲν ἔλεγε νὰ ἡσυχάσει, ξυπνοῦσε μέσα του ὁ μακαρίτης ὁ νονός
 του, δὲν ἔμπαινε στὴν ἴδια μοῖρα ὁ Βενιζέλος μὲ τὸν Κωνσταντῖνο, ξεχνᾷς
 ποιὸς ἀπελευθέρωσε τὰ Γιάννινα, εἶπε μόνο καὶ σάπασε. Τὰ πρόσωπα
 τῶν γυναικῶν ξάνοιξαν, δὲν ἤθελαν νὰ καυγαδίζουν τ' ἀδέρφια γιὰ πράγ-
 ματα ποῦ ἴσως δὲν τὰ πολυκαταλάβαιναν.

Γιὰ λίγο ἔπεσε σιωπὴ, ὕστερα ἄρχισαν τὴν κουβέντα οἱ γυναῖκες ρω-
 τώντας τοὺς καλεσμένους γιὰ πράγματα τῆς καθημερινότητος, πὼς πᾶνε
 τὰ μαθήματα τῶν παιδιῶν, εἶναι ὅλοι καλὰ στὸ σπῆτι, ἔχουν γριπιασμέ-
 νους, τί μαγεύρεψαν τίς χριστουγεννιάτικες μέρες, ἔκαναν τίς προμήθειές
 τους σὲ ἀρβούνα καὶ ξύλα; τέτοια, συνηθισμένες κουβέντες τῆς κάθε συγ-
 κέντρωσης. Ἡ συζήτηση φαινόταν πὼς κάλυπτε τὸ κενὸ ποῦ εἶχε δημι-
 ουρηθεῖ, οἱ ἄντρες σάπαιναν, βρίσκονταν ἔξω ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν
 ποῦ λέγονταν, ἦταν φανερό πὼς σ' ἄλλα εἶχαν τὸ νοῦ τους. Τί μαθαίνετε
 γιὰ τίς Γενικὲς Διοικήσεις; ρώτησε γιὰ νὰ σταματήσει τὴ γυναικεῖα πα-
 ρέμβαση, ὁ ἀδελφὸς τῆς Οὐρανίας, ἦταν κι αὐτὸς καλεσμένος στὴν πρω-
 τοχρονιάτικη βραδυὰ· πολλὰ χρόνια εἶχαν περάσει ἀπὸ τὸ θάνατό της, ὁ
 Πέτρος ἀγαποῦσε τὴ γυναῖκα του, ὁμως ἡ Οὐρανία, δταν κάτι τὴ θύμιζε,
 ζωντάνευε μέσα του, ὁ ἔρωτάς του εἶχε σβήσει, παρόλα αὐτὰ κάποια σπῆθα
 ἔμεινε κρυμμένη κάτω ἀπὸ τ' ἀποκαῖδια· δταν τὴν ἔφερνε στὸ νοῦ του ὁ
 Πέτρος, ἔνοιωθε τὰ μάτια του νὰ ὑγραίνουν ἀπὸ συγκίνηση, μισοῦσε τὴ
 μοῖρα ποῦ τὴν εἶχε καταδικάσει τόσο πρόωρα. Πᾶνε νὰ τίς κλείσουν, εἶπε
 ὁ Θανάσης Μπαράκας, Καραβατιανὸς κι αὐτός, ἔμπορος, τὰ ἔγραψε πάλι

προχτές ο Χατζής. —Τὸ τέρας τῆς γραφειοκρατίας ἔχει βάλει τὴν οὐρά του κι ἐδῶ, παλεύει νὰ μὴ χάσει τὰ προνόμιά της, θέλει νὰ τὰ ρυθμίζει ὅλα αὐτῇ, ξέρεις πόση δύναμη κρύβεται πίσω ἀπὸ τὰ δικαιώματα ποὺ ἔχει; ἔδωσε τὴν ἀπάντηση ὁ Πέτρος, πρέπει νὰ κάνουμε ἔντονες διαμαρτυρίες, πρόσθεσε, ἔτσι ποὺ πᾶνε κι ἂν ἀκόμα δὲν καταργήσουν τίς Γενικὲς Διοικήσεις, θὰ τίς ἀπογυμνώσουν ἀπὸ τίς δικαιοδοσίες τους, θὰ τίς καταντήσουν σκιάχτρα, πάει ἡ ἀποκέντρωση. —Μὰ καλὰ, ὁ Βενιζέλος τί κάνει; αὐτὸς δημιούργησε τὸ θεσμό, τὸν ἀφήνει τώρα ἔκθετο; πῆρε τὸ λόγο ὁ Βασίλης. —Τοῦ Βενιζέλου καίγεται ἡ κορφή τοῦ κεφαλιοῦ του αὐτὸν τὸν καιρὸ, ἡ φωτιά γύρω μας ἔχει ἀνάψει, κοιτάζει νὰ βρεῖ λύση γιὰ τὴ χώρα, διαλέγει τὸ δρόμο ποὺ θ' ἀκολουθήσει γιὰ νὰ βγεῖ κερδισμένη.., δὲ συμπλήρωσε τὴν κουβέντα του ὁ Πέτρος, ὁ Βενιζέλος ἀγωνίζεται γιὰ νὰ μᾶς σπρώξει στὴ φωτιά, τὸν διέκοψε ὁ Δημήτρης, αὐτὴ εἶναι ἡ ἔγνοια του. Τὰ λόγια του προξένησαν δυσφορία στὴ συντροφιά, οἱ περισσότεροι συμπαθοῦσαν τὸν Βενιζέλο, χωρὶς καὶ ν' ἀρνοῦνται ἀκόμα τὸν Κωνσταντῖνο, πίστευαν ὅμως ὅτι δὲν εἶχε δικαίωμα ν' ἀνακατεύεται στὴν πολιτικὴ.

Μὲ τὴν κουβέντα ὁ χρόνος πέρασε, δώδεκα ἡ ὥρα, φώναξε ἡ πεθερὰ τοῦ Πέτρου, μπῆκε ὁ καινούργιος χρόνος, ἄς εὐχηθοῦμε νὰ εἶναι καλὸς γιὰ τὰ σπίτια μας, τὴν πατρίδα κι ὅλο τὸν κόσμο. Ἡ Κατερίνα ἀνοίξε μπουκάλια κρασί γλυκόπιστο, ἀπὸ τ' ἀμπέλια τῆς πεθερᾶς της, ὅλοι σηκώθηκαν ὄρθιοι, τσοῦγκρισαν τὰ ποτήρια, εὐτυχισμένο τὸ 1915, χρόνια πολλὰ καὶ στὸν Βασίλη ποὺ γιορτάζει, εὐχήθηκαν, προπαντὸς εἰρηνικό, συμπλήρωσε ὁ Δημήτρης καὶ κοίταξε ὅλους μὲ σημασία, ποιὸς δὲ θέλει τὴν εἰρήνη, μουρμούρισε ὁ Πέτρος, εἶπαν κι ἄλλες εὐχές, οἰκογενειακές, συγγενικές, φιλικές, ὕστερα κάθησαν στὸ τραπέζι, οἱ γυναῖκες σέρβιραν τὰ φαγητὰ τῆς βραδιᾶς, δὲν ἔγινε ἄλλη συζήτηση γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση, μόνο γιὰ τὴν ἀκρίβεια μίλησαν, πῶς θὰ τάβγαζε πέρα ἡ φτωχολογία, αὐτὸ τὸ βαρὺ χειμῶνα ποὺ εἶχε μπροστά της. Ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα κόπηκε καὶ ἡ βασιλόπιττα, τὸ φλουρί, τουρκικὸ νόμισμα ἀπὸ ἀτόφιο χρυσάφι, ἔπεσε στὴ Χριστίνα, πέταξε ἀπὸ τὴ χαρὰ της τὸ κορίτσι, ὕστερα ἔπεσε σὲ συλλογή, ὅταν ἄκουσε τοὺς ἄλλους νὰ τῆς εὐχονται καὶ τοῦ χρόνου στὸ σπίτι σου, ἔνοιωθε πῶς ἦταν μικρὴ ἀκόμα, δὲν ἦταν ἀξία νὰ κρατήσει ξένο σπίτι, τὸν ἄντρα της θὰ τὸν διάλεγε ἡ ἴδια, εἶχε καιρὸ μπροστά της. Ἀγαποῦσε τὸ πατρικὸ σπίτι μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς καρδιᾶς της, λάτρευε ὅλους τοὺς δικούς της, κι ἄς τῆς ἐναντιώνονταν κάποτε, μεγάλο παράπονο εἶχε ποὺ δὲν τὴν ἄφησαν νὰ σπουδάσει, τίποτα ὅμως, οὔτε κι αὐτὸ μείωνε τὴν ἀγάπη της γιὰ ὅλους καὶ ὅλα, ἀποροῦσε πῶς ἦταν δυνατό νὰ βρεθεῖ μιὰ ἄλλη μεγαλύτερη ἀγάπη νὰ τὴν ὑποχρεώσει νὰ σβήσει ἀπὸ τὴν καρδιά της τὴν ἀγάπη τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῆς οἰκογένειας, ξεχνοῦσε τὸν ἔρωτα, ποὺ τὰ κάνει ὅλα συντρίμια καὶ καμιὰ δύναμη δὲ μπορεῖ ποτὲ νὰ τοῦ ἀντισταθεῖ.

“Υστερα ήρθε τὸ χαρτοπαίγνιο, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ χρόνου ἔλεγαν, πολλοὶ δμως εἶχαν πρωτοχρονιά κάθε μέρα, οἱ καλεσμένοι χωρίστηκαν σὲ τραπεζία ἀπὸ τέσσερες, θάπαιζαν πόκερ, τὸ καινούργιο παιγνίδι εἶχε κυριαρχήσει στὰ σπίτια καὶ στὰ δημόσια κέντρα, ὁ Πέτρος ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὶς ομάδες, ἀπὸ τὰ καρέ, ὅπως ἔλεγαν, οἱ ξενικοὶ ὄροι εἶχαν εἰσβάλει μαζί με τὸ παιγνίδι, *γιατὶ δὲν παίζει ὁ Πέτρος*, ἀποροῦσαν ὅλοι, δὲν ἔχω διάθεση, τοὺς ἀπαντοῦσε, *εἶμαι κουρασμένος, θὰ ξαπλώσω, σὰς εὐχομαι πάλι καλὴ χρονιά καὶ τυχερὴ γιὰ ὅλους σας*. Ἡ Λευκὴ ἀνησύχησε, ὅταν ἀκουσε τὸν ἄντρα της νὰ μιλάει γιὰ ἀδιαθεσία, τὸν ἀκολούθησε στὴν κρεββατοκάμαρα, *μὴν στενοχωριέσαι γυναῖκα, δὲν ἔχω τίποτα, ἤθελα νὰ μείνω μόνος ἀπόψε, καλὰ εἶμαι, γύρισε στοὺς ἄλλους*. — *Νὰ σοῦ εἰτοιμάσω κάτι νὰ πιεῖς;* ρώτησε ἡ γυναῖκα, πάντα ἀνήσυχη. — *Ὁχι Λευκὴ, δὲν χρειάζομαι, θέλω νὰ κουβεντιάσω λίγο μὲ τὸν ἑαυτό μου, αὐτὸ εἶναι, τίποτ’ ἄλλο*. Ἡ Λευκὴ τὸν φίλησε στὸ μέτωπο, Πέτρο, τὸν παρακάλεσε, *ἂν ὑποφέρεις, πές μου, μὴν κρύβεσαι ἀπὸ μένα, ἂν πάθεις κάτι, δὲ θὰ μπορέσω νὰ ζήσω...* — *Μὴ μὲ τυραννᾷς, ἀγαπημένη μου*, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, *εἶμαι καλὰ, ὀρκίζομαι στὰ παιδιὰ μας, πῆγαινε τώρα, θ’ ἀρχίσουν ν’ ἀνησυχοῦν κι οἱ ἄλλοι*.

“Ὅταν ἡ πόρτα ἔκλεισε, ὁ Πέτρος ξάπλωσε στὸ κρεβάτι κι ἔκλεισε τὰ μάτια του. Γύριζε πίσω, στὰ παιδικὰ του χρόνια, τὰ πῆρε ὅλα ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀπὸ τότε ποὺ ἀλώνιζε τὸ χωριὸ ἀπὸ τὴ μὴν ἄκρη στὴν ἄλλη, παίζοντας μὲ τ’ ἄλλα παιδιὰ τὰ παιγνίδια τοῦ καιροῦ του· ὕστερα ἔτρεχαν στίς δασωμένες πλαγιές τῶν λόφων καὶ τὰ μικρὰ σιάδια ποὺ ἀπλώνονταν γύρω ἀπὸ τὸ χωριό, δὲν χόρταιναν νὰ παίζουν, τὴν ἀνοιξὴ ὁ *Ζαφείρης* εἶχε τὸν πρῶτο λόγο, τί ἄρρητη ἡδονὴ ἔνοιωθε ὅταν ὑποδυόταν ὁ ἴδιος τὸ ρόλο του, ξάπλωνε στὸ καταπράσινο χορτάρι, οἱ ἄλλοι τὸν σκέπαζαν μ’ ὄλων τῶν εἰδῶν τὰ λουλούδια, ἴδιος στολισμένος ἐπιτάφιος, τραγουδοῦσαν ὕστερα, κι ὅταν ἐρχόταν ἡ κατάλληλη στιγμή πεταζόταν μὲ δύναμη ὀρθός, ὅπως ὁ ἀναστημένος Χριστὸς καὶ κυνηγοῦσε τοὺς ἄλλους, ἔτσι ἔπρεπε νὰ κάνει, ὁ ἀπόηχος τοῦ παιγνιδιοῦ ἐρχόταν ἀπὸ τ’ ἀρχαῖα χρόνια, πέρασε κατακτητὲς καὶ θρησκείες καὶ βγῆκε ὀλοζώντανο ἀπὸ τὴ δοκιμασία, ὁ Πέτρος ἔνοιωθε πὼς θὰ ἔσβηνε κι αὐτὸ μαζί μ’ ἄλλα, ὁ λίβας ποὺ φυσοῦσε ἀπὸ τὴ Δύση θὰ τὰ ἔκαιγε ὅλα... “Υστερα ὁ νοῦς του πέταξε στὰ μαθητικὰ χρόνια, πόσο γλυκεῖες ἦταν οἱ ἀναμνήσεις τους, κι ἃς ἔκλειναν ἀρκετὲς ὀδυνηρὲς ἐμπειρίες. Θυμήθηκε τὸ γέρο δάσκαλο ποὺ ἀγωνιζόταν νὰ ξεπεράσει τὴν ἀδυναμία τῶν γηρατειῶν γιὰ νὰ τοὺς μάθει πέντε γράμματα, οἱ ἀπείθαρχοι κι ἐπαναστάτες τὸν κορόϊδεuan, κάποτε τοὺς κυνηγοῦσε μὲ τὴ βέργα στὸ χέρι, στὴν αἴθουσα τοῦ σχολείου, γύρω-γύρω, νὰ τοὺς τιμωρήσει, ποῦ νὰ τοὺς φτάσει, οἱ ἄλλοι γελοῦσαν, τοῦ Πέτρου σφιγγόταν ἡ καρδιά ἀπὸ τὸ κατάντημα τοῦ δασκάλου. “Υστερα ήρθε ἄλλος, νέος αὐτός, μὲ πρόσωπο ἥρεμο, χαμογελαστό, κρέμονταν ἀπὸ τὰ χεῖλη του ὅταν τοὺς δίδασκε μυθολογία, ἱστορία, τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστά τῆς

ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, κι ἄλλα μαθήματα. Ἦταν καὶ τὸ σχολαρχεῖο ποὺ τοὺς ἔδωσε χαρὲς ἀλλὰ καὶ τοὺς πότισε πίκρες, μὲ τὴ σοβαροφάνεια τῶν δασκάλων, τὴν χωρὶς νεῦρο διδαχὴ τους, τὴ στεγνὴ ἀπομνημόνευση, εἶχε μνήμη δυνατὴ, ἀλλὰ καὶ κρίση ὁ Πέτρος, κράτησε ἔτσι ἀνοιχτὸ τὸ μυαλό του, τὸ προφύλαξε ἀπὸ τὴν ξεραῖλα τοῦ σχολαστικισμοῦ. Πόσο καλὸ ἦταν αὐτὸ φάνηκε ὅταν φοίτησε στὴ Ζωσιμαία σχολή, ἐκεῖ εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει καθηγητὲς προσκολλημένους στὴν παράδοση, ἀλλὰ κι ἄλλους, φωτισμένα μυαλά, ποὺ ἀνοίγαν ὀρίζοντες κι ἔδειχναν δρόμους ἄγνωστους, ἀνύπαρκτους γιὰ κάποιους, ποὺ δὲν εἶχαν τὴν ἱκανότητα νὰ τοὺς δοῦν καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν. Τώρα ἡ ζωὴ του εἶχε συνυφανθεῖ μ' ἐκείνη τοῦ θείου Δημήτρη, τὸν πῆρε ἀπὸ τὸ σπίτι του καὶ τὸν ἔκανε γιὸ τοῦ, τοῦ χάρισε ὅλα τὰ καλὰ, τοὺς θησαυροὺς τῆς ψυχῆς καὶ τὰ πλούτη του, τὰ σκορποῦσε σ' ὅσους εἶχαν ἀνάγκη, ἅγια ψυχὴ ἦταν ὁ θεῖος, πόσα εἶχε μάθει ἀπ' αὐτόν καὶ πόσα τοῦ χρωστοῦσε, προπαντὸς τὴν ἀνοιχτὴ καρδιά καὶ τὴν ἀπλοχεριά, ὅπως ὁ θεῖος, ἔτσι κι ὁ ἴδιος, μοιραζόταν τὸ πλοῦτος του μὲ πολλοὺς. Ἡ ἀνάμνηση τῆς Οὐρανίας κέντησε τὴν καρδιά του, ὕστερα τὸν ἀκούμπησε τὸ ἀπαλὸ χέρι τῆς Λευκῆς κι ἔκλεισε τὴν πληγή, ὁ Θεὸς εὐλόγησε τὸ γάμο τους, τρεῖς παλληκάρια κι ἓνα χρυσὸ κορίτσι τοὺς χάρισε, θὰ τὰ βοηθοῦσε μ' ὅλες τὶς δυνάμεις του νὰ εὐτυχήσουν... Νὰ εὐτυχίσουν; Τὸ πρόσωπό του συσπάστηκε στὴν ἀνάμνηση τῶν γεγονότων τῶν τελευταίων μηνῶν, ὁ πόλεμος πλανιόταν στὸν ὀρίζοντα, οἱ ἐχθροὶ ἦταν γύρω τους, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἔτοιμοι νὰ τοὺς ἀποκρούσουν, νὰ τοὺς διώξουν μακριὰ κι ἀπὸ τὶς μικρὲς Ἑλλάδες ποὺ ἔμειναν ἀκόμα ἀλύτρωτες, ὅλα αὐτὰ ἀπαιτοῦσαν θυσίες καὶ αἷμα. Τὶ τύχη εἶχε ἐπιφυλάξει ἡ μοίρα γιὰ τὰ παιδιά του στὴ μάχη ποὺ θὰ ἔδινε ἡ πατρίδα γιὰ τὸ μέλλον της;

Ὁ Πέτρος ἔβλεπε τὸν πόλεμο νὰ ἔρχεται, κι ἄλλοι τὸν ἔβλεπαν, ὁ Γερβάσιος, ὁ Χατζῆς, ὁ Ἀβραάμ, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστὲς τῆς προαπελευθερωτικῆς περιόδου τὴν ἴδια γνώμη εἶχαν, ὁ Κωνσταντῖνος κι ὁ Βενιζέλος, καθένας μὲ τὴν πολιτικὴ του διαιροῦσαν τὸν κόσμον, πῶς ἦταν δυνατό νὰ κερδίσει πολέμους μὴ διχασμένη Ἑλλάδα; Τοῦ ἔρχονταν στὸ νοῦ οἱ ἀγῶνες τῆς Βορείου Ἠπείρου, ἔμειναν μόνοι τους μὴ χούφτα ἄνθρωποι, νὰ πολεμοῦν γιὰ τὸν τόπο τους, τὰ σπίτια, τὰ παιδιά, τὴν οἰκογένεια, νὰ ὑπερασπίσουν τὴν τιμὴ καὶ τὴ φυλὴ τους, ὁ ἀγῶνας τους ἀντὶ νὰ ἐμπνέει ὁμοθυμία διαιροῦσε, τί θὰ γινόταν ἂν ὅλη ἡ Ἑλλάδα χωριζόταν σὲ δυὸ ἀντίπαλα στρατόπεδα; Πόση εὐφορία ἔνοιωθε μέσα του, ὅταν θυμόταν τὴν ἐποχὴ, τοῦ φαινόταν τώρα πολὺ μακρινή, ἂν καὶ δὲν εἶχαν περάσει οὔτε δυὸ χρόνια, ἐνωμένη ἡ Ἑλλάδα, Κωνσταντῖνος καὶ Βενιζέλος μαζί, στρατιώτης ὁ πρῶτος, πολιτικὸς ὁ δεύτερος, ἅπλωνε τὶς φτεροῦγες της γιὰ ν' ἀγκαλιάσει τὰ σκλαβωμένα παιδιά της, πῶς νὰ λησμονήσει ἐκείνη τὴν πάμφωτη ἡμέρα τῆς ἑγερσης, τότε ποὺ ξημέρωσαν τὰ Γιάννινα ἐλεύθερα καὶ συγκεντρώθηκαν ὅλοι στὴν πλατεία, παιδιά, ἄντρες, γυναῖκες, γέροντες, γιὰ νὰ καλωσορίσουν τὸν ἐλευθερωτὴ Στρατό, πῶς

έσπασε εκείνο τὸ ὁμόψυχο καὶ τὸ ὁμόθυμο, τί κατάρα ἦταν αὐτὴ γιὰ τοὺς Ἕλληνες νὰ κατατερματίζουν τὶς μεγάλες στιγμὲς τῆς ἱστορίας μας σὲ εὐτελεῖ νομίσματα διχασμῶν καὶ ἐγωΐσμων; Ὁ Πέτρος ἐνοιῶθε ἓνα κακὸ προαίσθημα νὰ τὸν βαραίνει, στιγμὲς σὰν ἐκεῖνες τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν Γιαννίνων δὲ θὰ τὶς ξαναζοῦσε...

Τὰ βλέφαρα ἔμειναν κλειστά, ἀλλὰ τὸ παρελθὸν περνοῦσε ὀλοφώτεινο μπροστὰ του, μὲ τὶς χαρὲς καὶ τὶς λύπες του, τὸν συναισθηματισμὸ καὶ τὰ πάθη του, τὶς καλωσύνες καὶ τὰ μίσση του, ὅλες ὁμως αὐτὲς οἱ ἐξάρσεις καὶ οἱ ὑφέσεις δὲν ὀδηγοῦσαν στὸν κατήφορο ἢ τὴ στασιμότητα, ξεχώριζε καθαρὰ μιὰ ἀνοδικὴ πορεία ποὺ χάριζε στὴν πατρίδα στιγμὲς ἐθνικῆς ὑπερηφάνειας. Θὰ συνεχιζόταν ἡ πορεία αὐτή; Ὁ Πέτρος δὲ μποροῦσε νὰ δώσει ἀπάντηση, μόνο εὐχὲς νὰ πᾶνε ὅλα καλὰ στὴ χώρα, στὰ Γιάννινα, στὴν οἰκογένεια, σ' ὅλους. Τὰ κλειστὰ βλέφαρα βάραιναν τώρα περισσό-τερο, ἡ βροχὴ τόνιζε ἔξω τὸ χειμωνιάτικο τραγούδι τῆς, ἀγγίζοντας ἀνά-λαφρα τὰ τζάμια, *Θεέ μου προστάτεψε τὴν Ἑλλάδα μας*, ἦταν ἡ τελευταία εὐχὴ τοῦ Πέτρου, ἔπρεπε τώρα νὰ κοιμηθεῖ, θὰ ξυπνοῦσε πρωτῆ, ἡ ἐκκλησία ἄρχιζε νωρὶς, τιμοῦσε τὴ μνήμη τοῦ Ἀγίου Βασιλείου, ἡ λειτουργία ἦταν μεγάλης διάρκειας, ὅλη ἡ οἰκογένεια θὰ πῆγαινε, γιόρταζε κι ὁ γυιὸς του ὁ Βασίλης, τὰ μάτια ἔκλεισαν. Ξημέρωνε τὸ 1915, μὲ τὶς ἐλπίδες καὶ τοὺς φόβους ποὺ κουβαλαίει κάθε νέος χρόνος. Τὸ μέλλον θὰ ἔδειχνε τὶς προ-θέσεις του. Οἱ οἰωνοὶ ὁμως δὲν ἦταν οἱ καλύτεροι...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Ἡ προαπελευθερωτική περίοδος	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Ὁ πρῶτος χρόνος	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ Βόρειο Ἡπειρο	115
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Ὁ μεγάλος πόλεμος	192

ΟΙ φωτογραφίες προέρχονται από τα αρχεία της Έταιρείας Ήπειρωτικών Μελετών,
της Ήπειρωτικής Έταιρείας Αθηνών και της κ. Νόρας Κ. Κυριαζή.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ: ΓΕΡ. Σ. ΔΟΥΒΑΛΗ - ΕΛ. Π. ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ
28ης Οκτωβρίου 41 (Στοά Καμπέρη), Τηλ. 20.544, 27.845 - ΙΩΑΝΝΙΝΑ
